PDF 4 KURD

کێشەی کورد

لە پەیوەندییەکانی ئەمریکا - تورکیا

PDF 4 KURD

بیار مصطفى سیف الدین

کێشەی کورد

لە پەیوەندییەکانی ئەمریکا - تورکیا

پێشەکی و پێداچوونەوە:

پ. د. خلیل علی مراد

وەرگێڕانی:

سەرمەد ئەحمەد

هەولێر- 2009

دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوەی موکریانی

- **کێشەی کورد لە پەیوەندییەکانی ئەمریکا- تورکیا**
- نووسینی: بیار مصطفى سیف الدیف
- وەرگێڕانی: سەرمەد ئەحمەد
- نەخشەسازی ناوەوە: یاسین عومەر
- بەرگ: هیشام دۆسکی
- ژمارەی سپاردن: (2590)
- نرخ: 4000
- چاپی یەکەم : 2009
- تیراژ: 1000
- چاپخانە: چاپخانەی هاوسەر (هەولێر)

زنجیرەی کتێب (425)

هەموو مافێکی بۆ دەزگای موکریانی پارێزراوە

ماڵپەڕ: www.mukiryani.com
ئیمەیل: info@mukiryani.com

پێشکەشە بە

"بۆ روحی باوکم ... و دایك و خوشك و براکانم"

پێرست

ناساندن 9

پێشەکی 15

بەشی یەکەم

ئەمریکا و تورکیا لە هاوپەیمانییەوە بۆ هاوبەشی 27

بابەتی یەکەم: چوارچێوەی گشتی پەیوەندییەکانی ئەمریکا–تورکیا 29

بابەتی دووەم: ڕێگە بۆ هاوبەشی ستراتیژی 77

بەشی دووەم

پەرەسەندنەکانی کێشەی کورد لە تورکیا 121

بابەتی یەکەم: فاکتەرەکانی دەرکەوتنی پرسی کورد لە تورکیا 123

بابەتی دووەم: ڕووخسارەکانی پرسی کورد لە تورکیا بەر لە 1991 153

بابەتی سێیەم: پەرەسەندنەکانی پرسی کورد لە تورکیا 195

بەشی سێیەم

پاڵپشتی ئەمریکی بۆ تورکیا بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی پارتی کرێکاران 237

بابەتی یەکەم: هەڵوێستە دیاریکراوەکانی ئەمریکا بەرامبەر پارتی کرێکاران 239

بابەتی دووەم: پاڵپشتی سەربازی: پڕچەککردن و مەشق و ڕاوێژی سەربازی 249

بابەتی سێیەم: پاڵپشتی سیاسی: دابینکردنی پاڵپشتی سیاسی بۆ چالاکییە سەربازییەکانی تورکیا دژ بە کورد 269

بابەتی چوارەم: هاوکاری ئەمنی (هەواڵگری) و دەستگیرکردنی ئۆجەلان 291

بەشی چوارەم

ڕەخنەکانی ئەمریکا لەهەمبەر سیاسەتەکانی تورکیا بەرامبەر بە کورد 301

بابەتی یەکەم: کارگێڕی و دەسەڵات 305

بابەتی دووەم: ڕەخنەکانی کۆنگرێسی ئەمریکی 347

بابەتی سێیەم: ڕەخنەکانی میدیاکانی ئەمریکی 371

بابەتی چوارەم: ڕۆڵی ڕێکخراوەکانی بەرگریکردن لە مافەکانی مرۆڤ 383

کۆتایی 393

پاشکۆکان 399

PDF 4 KURD

PDF 4 KURD

ناساندن

پرسی کورد بەشێوەیەکی گشتی هەر تەنها پرسێکی نێوەخۆیی داماڵراو نەبووە، لەوەتەی کۆماری تورکیا لە ساڵی 1923 دامەزراوە، دۆسیەی پرسی کورد یەکێك بووە لە دۆسیە گرنگەکانی پەیوەندیەکانی دەرەوەی ئەو کۆمارە. بەدرێژایی شەش دەیەی یەکەمی مێژووی کۆماری تورکیا ئەو دۆسیەیە بەشێوەیەکی سەرەکی هەر تەنها لە پەیوەندیەکانی وڵاتانی دراوسێی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست (عێراق، ئێران و سوریا) مایەوە. لە ناوەڕاستی هەشتاکانەوە ئەو دۆسیەیە چوارچێوەی پەیوەندیەکانی تورکیای لەگەڵ ئەو وڵاتانە بڕی بۆ لایەنە هەرێمایەتی و نێودەوڵەتیەکان چوو، بەو وڵاتانەش کە لە پەیمانی ناتۆ هاوبەشی تورکیان، لە وڵاتانی ئەوروپا و رۆژاوا و ئەمریکا. ئەو پەرەسەندنە لە ناوەڕاستی هەشتاکانەوە بەشێوەیەکی بێ وێنە لەگەڵ دەرکەوتنی پرسی کورد بۆ رووی کێشەکان لە تورکیا هات. دوای نزیکەی نیو سەدە لە بێ دەنگی لە کوردستانی تورکیا، لەوەتەی دوایین راپەرینی کوردان لەوێ لەناوبرا، ئەویش راپەرینی دەرسیم بوو، لە نێوان ساڵانی 1937–1938 روویدا، پارتی کرێکارانی کوردستان لە 15ی ئابی 1984 ەوە دەستی بە چالاکی سەربازی کرد. لەماوەی ساڵانی دواتر ئەو چالاکیە سەربازیانە پەرەیان سەند و بۆ جەنگێکی توندی نێوان ئەو پارتە لەلایەك و هێزەکانی سوپا و ئەمنی تورکی و میلیشیای کوردی (پاسەوانانی لادێ) و هاوکارانی لەلایەکی دیکەوە گۆڕا.

بەپێچەوانەی راپەرینە کوردیەکانی پێشوو لە کوردستانی تورکیا (راپەرینی شێخ سەعیدی پیران 1925 و راپەرینی ئارارات 1927–1931 و راپەرینی دەرسیم) کە تەنها لە پارچەیەکی دیاریکراوی ئەو ناوچەیە روویان دەدا و پاڵپشتیەکی هەرێمایەتی و نێودەوڵەتی وای نەبوو باسبکرێت، ئەوا پارتی کرێکارانی کوردستان لە رێگەی کۆکردنەوەی لاوان لە کوردستان و لە نێو پەناهەندەکانی ئەوروپا و لە رێگەی پاڵپشتی سیاسی و مادی و لۆجستی کە لە هەندێ لایەنی نێودەوڵەتی و هەرێمایەتی بەدەستی دەهێنا توانی جەنگەکە

درێژ بکاتەوە و رووبەری جەنگەکە بۆ دەرەوەی کوردستانی تورکیا فراوان بکات و بۆ ئەوەی شوێنی دیکەی تورکیا و ناوچەکانی دەرەوبەری بگرێتەوە، ئەوە سەرباری چەند پایتەختێك و شارێکی ئەورووپای رۆژاوا، کە دامەزراوە دیپلۆماسی و بەرژەوەندیە ئابووریەکانی تورکیا لەوێ کرانە ئامانج. لەگەڵ ئەوەی ئامارێکی ورد و باوەڕ پێکراو لەبەردەستدا نییە، بەڵام ئەوەی دڵنیایە ئەوەیە کە جەنگەکە هەزاران کوژراو بریندارى لە هەردوولا، بەتایبەتی لە رێزەکانی هێزەکانی تورکی لێکەوتەوە. هەروەها بووە بارێکی قورسیش بەسەر ئابووری تورکی، کە خۆی لەبنەڕەتەوە لە دەست گرفتی راستەقینەوە دەیناڵاند. بە گوێرەی چەند مەزەندەیەك جەنگەکە لە نێوان ساڵانی 1984 تا 1996 نزیکەی 100 ملیار دۆلاری زیان گەیاندووە. بەگوێرەی ئەوەی باسکرا، پرسی کورد لە تورکیا بۆتە پرسی (ئاسایشی نەتەوەیی)، سەرکردە سیاسی و سەربازیەکانی تورکیا پارتی کرێکارانی کوردستان بە رێکخراوێکی تیرۆریستی دادەنێن. ئیدی حکومەتی تورکی پەیوەندیەکانی لەگەڵ لایەنە هەرێمایەتی و نێودەوڵەتیەکان لەسەر بنەمای هەڵوێستی ئەو وڵاتانە بەرامبەر پارتی کرێکاران، هەڵدەسەنگاند.

جەنگەکە لە کوردستان بۆ دانیشتوانە سڤیلەکانی ناوچەی چالاکیە سەربازیەکان نەوەك مەرگەسات، بەڵکو ماڵویرانی لێکەوتەوە. دیارترین بەشی ئەو مەرگەساتە بە ئامانجگرتنی هاوڵاتیانی بێ تاوان و چۆڵکردن و وێرانکردنی هەزاران گوند و راگواستنی دانیشتوانەکەی و سوتاندن و وێرانکردنی رووبەرێکی فروانی زەوی کشتوکاڵی.

لە راستیدا ئەو لایەی جەنگەکە بووە بابەتێکی گرنگی پەیوەندیەکانی تورکیا لەگەڵ زۆر لەو وڵاتانەی کە بەهۆی ئازارەکانی هاوڵاتیانی مەدەنیەوە رەخنەی توندیان لە تورکیا گرتووە، ریکخراوەکانی مافی مرۆڤ و کەسایەتیە سیاسی و رۆشنبیریەکان و میدیاکان ئەو هەڵوێستەیان وەرگرت، ئەو هەڵویستەیان پارتی کریکارانی کوردستانی نەپەڕاند بەهۆی ئەوەی لە بەشێکی ئەو ئازارانەی هاوڵاتیان بەرپرسیار بوو.

PDF 4 KURD

ئەو رۆڵە زۆر گرنگەی پرسی کورد یا ئەوەی هەندێ پێی دەڵێن (فاکتەری کوردی – Kurdish Factor) لە سیاسەتی دەرەوەی تورکیا لە ماوەی هەشتاکان و نەوەدەکان سەرنجی ژمارەیەك توێژەری بۆلای خۆی راکێشا. ئەو رۆڵەش لە میانەی بەدواداچوونی توێژینەوەی ئەو توێژەرانەدا دەردەکەوێت، ئەوان پێشینەیان بەو رۆڵی ئەو فاکتەرە لە پەیوەندیەکانی تورکیا لەگەڵ سوریا و عێراق و ئێران داوە، هەروەها لە تۆمەت خستنە پاڵ یەکتری و چالاکی سەربازی سنووربەزێن دژ بە بنکەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان بەتایبەتی لە کوردستان عێراق و تەنگژە و هەرەشەی هەڵگیرسانی جەنگ لە تەنگژەی سوری – تورکی کە لە تشرینی یەکەمی 1998 روویدا. دوای ئەمەش گرنگی فاکتەری کوردی لە پەیوەندیەکانی تورکیا لەگەڵ وڵاتانی ئەورووپای رۆژاوا لە دیدگای رەخنەکانی ئەو وڵاتانە لەبارەی ئازارەکانی مەدەنیەکان لە کوردستانی تورکیا دەردەکەوێت و ئەمەش رێگری لەبەردەم هەوڵەکانی تورکیا بۆ بوونە ئەندام لە یەکێتی ئەورووپا گرتووە.

بەڵام سەبارەت بە رۆڵی فاکتەری کوردی لە پەیوەندیەکانی تورکیا و هاوپەیمانە سەرەکیەکەی (ئەمریکا)، ئەوا بەقەد ئەوەی شایەنیەتی لەلایەن ئەو توێژەرانەی کە بە چەند برگەیەك یا لاپەرەیەك باسیان کردووە، گرنگی پێنەدراوە.

لێرەوەیە گرنگی ئەو کارەی کە دکتۆر بەیار مستەفا پێشکەشی کردووە، دێت. لە تێزە ئەکادیمیە بە پێزەکەی بە وردی چارەسەر پێگەی پرسی کورد لە پەیوەندیەکانی تورکی ئەمریکی و کاریگەری لەو پەیوەندیانە لەماوەی ساڵانی 1991– 1999 کردووە.

دیاریکردنی ئەم ماوەیە (1991– 1999) پاساوی خۆی هەیە، ساڵی 1991 دوو رووداوی دیاری بەخۆیەوە بینی، یەکەم جەنگی دووەمی کەنداو و ئەو رووداوانەی کە بەدوای داهاتن وایکرد جیهان ئاوڕ لە مەینەتیەکانی کورد بە گشتی بداتەوە، بەتایبەتی لە کوردستانی عێراق کە هاوپەیمانی نێودەوڵەتی بەسەرکردایەتی ئەمریکا (پێگەی ئارامی) بە پارێزگاری هێزە هاوپەیمانەکانی

تورکیا دابمەزرێنێ. هەرچی رووداوی دووەم بوو داتەپینی یەکێتی سۆڤیەت و کارکردەکانی لەسەر سیستەمی پەیوەندیە نێودەوڵەتیەکان و نەمانی رژێمی دوو جەمسەری و دەرکەوتنی ئەمریکا وەك تاکە زلهێزی جیهان بوو. ئەو رووداوە پرسیاری لەبارەی داهاتووی رۆڵی ستراتیژی تورکی بۆ رۆژاوا بە گشتی و ئەمریکا بەتایبەتی وروژاند. هەرچی ساڵی 1999 ە، کە دەستگیرکردنی سەرۆکی پارتی کرێکارانی کوردستان عەبدوڵا ئۆجەلانی بەخۆیەوە بینی، کە لە رێگەی هەماهەنگیەکی دیاری نێوان دەزگای هەواڵگری تورکی و ئەمریکی هاتە دی.

خۆ لێدان لە باسێکی گرنگ و هەستیاری وەك بابەتی ئەم کتێبە، کە بابەتێکە بەگوێرەی زانیاری کەمی من باسنەکراوە، زۆر سەختی دێتە پێش کە تەنها ئەوانەی لە بواری توێژینەوەی ئەکادیمی کاردەکەن هەستی پێ دەکەن، هەروەها پێویستی بە چەند مەرجێك هەیە، کە دەبێت لەو توێژەرەی کە توێژینەوەکە دەکات دا هەبێت. پێویستە توێژەر لە کۆکردنەوەی مادە زانستیەکەی بە ئارام بێت، بەهۆی بڵاوی ئەو مادەیە و وەرگێڕانی زۆربەیان و توانای شیکردنەوەی مادە زانستیەکەی بەشێوەیەکی زانستی ورد و خستنەرووی بابەتەکە بە گوێرەی پلانێکی دیراسەتکراو و زمانێکی دروست و پاڵاو. پێش هەموو ئەمانە، دەبێت توێژەر شارەزای تەواوی چوارچێوەی گشتی پەیوەندیەکانی تورکیا– ئەمریکا لەلایەك و پەرەسەندنەکانی پرسی کوردی لە تورکیا لەلایەکی دیکەوە هەبێت، بۆئەوەی چارەسەرەکەی بۆ بابەتەکە تەواو و روون بێت و شیکردنەوەکانی ورد بێت.

بەهۆی هەستیاری ئەو جۆرە توێژینەوەیە، ئەوا بوونی برێکی باش لە بابەتگەرایی تێیدا – دەبێتە دەستکەوتێکی گرنگ، کە راستگۆییەکەی پشتئەستوور دەکات. بەبێ زێدەڕۆیی دەتوانم بڵێم کە خەسڵەتەکانی توێژەری زانستی باش تا رادەیەکی زۆر لە نووسەری ئەم پەرتوکە ئامادەیە و خوێنەری بەڕێز دوای خوێندنەوەی هەست بەمە دەکات. هەر لەبەر ئەم هۆیەشە نامەوێت، لەم پێشەکیەوە باس لە ناوەڕۆکی ئەم کتێبە و پرۆگرامی کتێبەکە و سەرچاوە زۆر و رەسەن و هەمەجۆرەکانی کە پشتی پێ بەستووە بکەم، هەروەها گرنگترین ئەو دەرەنجامانەی کە لەبارەی کاریگەری پرسی کورد لەسەر پەیوەندیەکانی ئەمریکا

— تورکیا توێژەر پێی گەیشتووە و ئەو دووفاقیەی کە لە هەڵوێستی ئەمریکا لەبارەی پرسی کورد لە تورکیا تۆماریکردووە. ئەوەندە بەسە ئاماژە بۆئەوە بکەم کە خوێنەر لەم کتێبەدا مادەیەکی ئۆرجیناڵ و زانیاریەکی نوێ و ماندوبوونێکی زانستی دەبینێ، کە وا لە کتێبەکە دەکات لە نێو پەرتەکخانەی توێژینەوە کوردیەکان شوێنی شایستەی خۆی وەرگرێت.

لە ساڵی 2003ەوە دکتۆر بەیار مستەفا دەناسم، ئەو کاتەی لەبارەی تێزی ماستەرەکەی کە لە کۆلێژی ئادابی زانکۆی دهۆك بە سەرپەرشتی دکتۆرە سوعاد حەسەن جواد بەناونیشانی (سیاسەتی ئەمریکا بەرامبەر تورکیا و کاریگەری لەسەر کوردستانی باکوور 1923–1926) ئامادەی دەکرد بۆ راوێژی زانستی سەردانی دەکردم. کەسایەتی توێژەریکی بەپەرۆشم تیدا بەدیکرد، کە دەخوازێت هەموو لایەنیکی بابەتەکە بزانێت و پابەندی مێتۆدی زانستی بێت، ئەوەی ویستی پێی گەیشت و ماستەرەکەی بە پلەی نایاب لە ساڵی 2004 وەرگیرا، لە هەمان ساڵدا چاپکرا. لەساڵی 2008 کتێبیکی دیکەی بەناونیشانی (تورکیا و کوردستانی عێراق : دوو دراوسێی سەرسوڕماو) چاپکرد. هەرچی ئەم کتێبەیە کە لە بنەڕەتەوە تێزی دکتۆراکەیەتی کە لە ماوەی نێوان تشرینی یەکەمی 2006 و شوباتی 2009 لە زانکۆی موسڵ لەژێر سەرپەرشتی من تەواوی کردووە، بە پلەی (نایاب) پەسندکرا، ئەمەش لەبەر زۆر هۆ، کە دیاریترینیان ئۆرجینالبوونی بابەتەکە و میتۆدە زانستیەکەی تێزەکە و هەوڵ و ماندبوونی زۆر لە کۆکردنەوە و خستنەڕووی مادە زانستیەکە.

هیوادارم دکتۆر بەیار، کە ئیستا ئەندامی دەستەی مامۆستایانی زانکۆی دهۆکی کۆلیژی ئادابی بەشی مێژووە، لە کاروانی زانستی بەهەمان پەرۆشیەوە بەردەوام بێت و رەچاوی پابەندبوون بە میتۆدی زانستی و بابەتگەرایی لە نووسینەکانی بکات....لەگەڵ هیوای سەرکەوتنی بەردەوامم بۆت.

پرۆفیسۆر دکتۆر

خلیل علی مراد

زانکۆی موسڵ – کۆلیژی پەروەردە

PDF 4 KURD

پێشەكی

پرسی كورد لە توركیا، لەلایەن سەنتەرەكانی توێژینەوە و دامەزراوە ئەكادیمیەكانی توركی و بیانی بە شێوەیەكی تایبەتی بە روونی لەوەتەی دوو دەیەی كۆتایی سەدەی بیستەم گرنگی پێدراوە، بەڵام ئەو توێژینەوانەی كە لەو سەنتەرە و دامەزراوانە دەرچوونە، كاریگەریەكی زۆر كەمی لە پرسی كوردی لە توركیا و لەسەر پەیوەندیە دەرەكیەكانی توركیا بە گشتی و پەیوەندیەكانی بە ئەمریكاوە بەتایبەتی هەبووە. توێژەر بواری ئەوەی نەبووە، توێژینەوەو لێكۆڵینەوە قوڵەكانی ئەم بوارە بەسەر بكاتەوە. پێ دەچێت ئەو بابەتانە هەتاكو لەلایەن توێژەرانی توركیشەوە، ئەوەندە گرنگی پێ نەدرابێت، لەوانەیە نەبوونی توێژینەوەی ئەكادیمی و لێكۆڵینەوەی زانستی لە توركیا، بە گوێرەی بەسەركردنەوەی توێژەر ئەمە روون بكاتەوە. هەڵبژاردنی ئەم بابەتە وەك خواستێك بۆ پڕكردنەوەی ئەو كەموكوڕی و كەلێنانەی كە لەو لێكۆڵینەوە و توێژینەوانەدا لەبارەی پەیوەندیەكانی توركیا–ئەمریكا هەیە و پێگەی پرسی كورد و كاریگەری لەسەر ئەو پەیوەندیانە، دێت.

ئەم تێزە باس لە چوارچێوەی گشتی پەیوەندیەكانی ئەمریكا–توركیا لە دەیەی كۆتایی سەدەی بیستەم و پێگە و گرنگی پرسی كورد لە توركیا و كاریگەری لەسەر ئەم پەیوەندیانە دەكات. ماوەی توێژینەوەكە لە ساڵی 1991 دەست پێ دەكات، كە تێیدا توركیا پەرەسەندنی گەورە و خێرایی بەخۆیەوە بینی و لە ساڵی 1999 كۆتایی دێت، كە دەستگیركردنی عەبدوڵلا ئۆجەلانی سەرۆكی پارتی كرێكارانی كوردستانی بەخۆیەوە بینی، لە پرۆسەیەكی هەماهەنگی هەواڵگری ئەمریكی–توركی–ئیسرائیلی، گەیشتنی پەیوەندیەكانی ئەمریكا– توركیا بۆ ئاستی ستراتیژی.

میتۆدی توێژینەوەی مێژوویی و سروشتی بابەتەكە، ئەوەی بەسەر توێژەردا سەپاند كە توێژینەوەكەی بۆ چوار دابەشی بنەرەتی دابەش بكات، بەشی یەكەم

بۆ قسەكردن لەبارەی چوارچێوەی گشتی پەیوەندیەكانی ئەمریكا–توركیا لەوەتەی كۆتایی دووەم جەنگی جیهانی تا ساڵی 1999 تەرخان كردووە. ئەم بەشە بەروخستنێكی مێژوویی پەرەسەندنی پەیوەندیەكانی ئەمریكا–توركیایە.

باسكردنی رێڕەو رەهەندە مێژووییەكانی ئەم بەشە بۆ روونكردنەوەی رەهەندە راستەقینەییەكانی پەیوەندیەكانی ئەمریكا–توركیا گرنگ بوو، ئەو پەیوەندیانەی كە لەسەر بنەمای سوود و پێویستی هاوبەش كە لەسەر بناغەی ئەمنی دامەزراو. بابەتی یەكەمی بەشی یەكەم لەسەرەتادا جەخت لەسەر بەدوایەكداهاتنی پەیماننامە مۆركراوەكانی لەگەڵ توركیا و یارمەتیە سەربازی و ئابووریە ئەمریكیەكان دەكاتەوە. هەروەها باس لە دیارترین ئەو كۆسپانە دەكات كە هاتوونەتە بەردەم ئەو پەیوەندیانە، بەتایبەتی ئەوەی بە تەنگژەی قوبرسی 1974 و قەدەغەكردنی پێدانی چەكی ئەمریكی بە توركیا لەوەتەی ساڵی 1975 ەوە پەیوەست بوون، هەروەها گەڕانەوەی پەیوەندیەكانیان بۆ قۆناغی گەرموگوڕی دوای ئەو پەرەسەندنە ترسناكانەی كە توركیا و دراوسێكانی لە كۆتایی حەفتاكانەوە بەخۆیەوە بینی، تا بە قۆناغی (هاوبەشیی باشكراو) لە كۆتایی هەشتاكانی سەدەی بیستەم گەیشت. هەرچی بابەتی دووەمە، بۆ دەرخستنی ئەو راستیەیە كە باس لەوە دەكات كە توركیا بە كۆتاییهاتنی جەنگی سارد و داتەپینی یەكێتی سۆڤیەت لە ساڵی 1991 ەوە، گرنگی خۆی لەدەست نەداوە، بەڵكو ئەو گرنگیەی لە سایەی گۆڕانی ئەركی ستراتیژی توركیا بۆ ئەمریكا زیادیكردووە، هەروەها دیارترین ئەو بوار و بابەتانەش بەدەردەخات كە تێیدا توركیا رۆڵێكی بنەڕەتی بۆ بەدیهێنان و پاراستنی بەرژەوەندیە ستراتیژیەكانی ئەمریكا گێڕاوە. بابەتەكە بە بەرووخستنی خشتەی كاری سەردانەكەی بیل كلنتۆنی سەرۆكی ئەمریكی بۆ توركیا لە ناوەراستی تشرینی دووەمی 1999 كۆتایی پیهاتووە،كە تێیدا توركیای بەهاوبەشی ستراتیژی وەسفكرد.

هەرچی بەشی دووەمە، كەناونیشانی "**پەرەسەندنەكانی پرسی كورد لە توركیا**" هەڵگرتووە. كە بۆ توێژینەوە لە هەمەجۆر لایەنی پرسی كورد لەتوركیا

PDF 4 KURD

هەر لە دەرکەوتنیەوە تا دەستگیرکردنی ئۆجەلان لە شوباتی 1999 ەوە تەرخانکراوە. لەم بەشەدا سەرەتاکانی پرسی کورد لە دەوڵەتی عوسمانی بەروو خراوە، ئەو پرسەی کە لە کۆنگرەی ئاشتی لە پاریس 1919–1920 چووە قۆناغی بە نێودەوڵەتێکردنەوە و لە پەیمانی سیڤەرەوە لە ئابی 1920 سیفەتی یاسایی وەرگرت، ئەو پەیمانەی کە دانی بە دامەزراندنی قەوارەیەکی کوردی خودان ئۆتۆنۆمی نا کە دواتر پەرەبسەنێ و بۆ دەوڵەتێك کە کورد لەخۆبگرێت. هەروەها لەم بەشەدا باس لە بەشداریکردنی زۆرێك کورد لە جەنگی سەربەخۆیی تورکی بەسەرۆکایەتی مستەفا کەمال کراوە، کە دواتر مستەفا کەمال دەستبەرداری ئەو بەڵێنانەی بوو کە پێیانی دابوو، سیاسەتی نکۆڵیکردن لە ناسنامە و کلتوری گرتەبەر کە دواتر ئەم سیاسەتە بۆ ئایدیۆلۆژیا گۆڕا و بووە بنەمایەك کە رژێمی سیاسی تورکی لە رێگەی یاساکان و دەستوری وڵاتەوە چەسپاندی. هیچ کامێك لە دەستەبژێرانی سیاسی تورکی زاتی ئەوەیان نەکرد، لەم ئایدیۆلۆژیایە کە رەخنەگرتن لێی حەرامکراوی سیاسی بوو، لێی دەربچن. هەروەها لەم بەشەدا باس لە دیارترین روخسارەکانی پرسی کورد لە تورکیا کراوە، کە بە بزووتنەوەی چەکداری ئۆپۆزسیۆن دەستی پێکردووە، کە بە توندی یەك بەدوای یەك سەرکوتکراون. هەروەها رۆشنایی خراوەتە سەر قۆناغی شەستەکان، کە کورد لە رێگەی چوونە پاڵ پارتە چەپەکانی تورکیا، دەروازەیەکی بۆ دەربڕینی ناسنامەی کوردی دۆزیەوە، هەروەها قۆناغی حەفتاکان سەرباری سیاسەتی سەرکوتکردن و تەنگپێهەڵچنین کە حکومەتی ئەو سای تورکی پیادەی دەکرد، بە قۆناغی سەرهەڵدانی رێکخراوی سیاسی چەپی کوردی دادەنرێت، کە دیارترینیان پارتی کرێکارانی کوردستانە. ئەو بەشە باسی لە بزووتنەوەی چەکداری بەسەرکردایەتی پارتی کرێکارانی کوردستان لە ساڵی 1984 کردووە، هەروەها بەرزبوونەوەی پرسەکە لە تورکیا لەماوەی نەوەدەکان و پەرەسەندنەکانی جەنگی نێوان پارتی کرێکارانی کوردستان و سوپای تورکی، لەپاڵ ئاماژەدان بەو کەناڵە ئاشتیانەی کە کورد لە داواکردنی مافەکانی لەرێگەی دامەزراندنی پارتی سیاسی پەنای بۆ بردوون.

هەرچی بەشی سێیەمە، بۆ چوار بابەتی سەرەکی دابەشکراوە، پلە و قەبارەی پاڵپشتی ئەمریکی بۆ تورکیای تێدا خراوەتە روو، کۆمەڵێ خاڵ و بابەتی سیاسی ئەمنی و ئایدیۆلۆژی هەبوون، وایان لە ئەمریکا کرد بەبێ دوودڵی و سڵمینەوە پاڵپشتی لە سیاسەتە ناوخۆییەکانی تورکیا بکات، بەتایبەتی لەبارەی ئەوەی پەیوەستە بە سەرکوتکردنی کورد و پێشێلکردنی مافە مەدەنیەکانیان بە پاساوی رووبەڕووبوونەوەی پارتی کرێکارانی کوردستان. لەم بەشەدا ژمارە و داتا و شاهێد رووداوی واخراوەتەروو، لایەن و شێوەکانی پاڵپشتی ئەمریکی بۆ تورکیا بەدەردەخات، چ سەربازی بێت یا ئابووری یا سیاسی و ئەمنی یا هەواڵگری بێت. ئەو پاڵپشتیانە بۆ زۆریك شاراوە بوون و بۆ رووبەڕووبوونەوەی پارتی کرێکارانیش کاریگەربوون.

بەشی چوارەم کە بۆ بابەتی "**رەخنەکانی ئەمریکا لە سیاسەتی تورکیا لەبەرامبەر پرسی کورد**" تەرخانکراوە، دەنگدانەوەی کارکردە مەترسیدارەکانی جەنگی نێوان تورکیا وپارتی کرێکارانی کوردستان بۆ سەر مافە مەدەنیەکانی کوردی تیدا خراوەتە روو. لەم بەشەدا پەرەسەندنی هەڵوێستەکانی دەسەڵاتی جێبەجێکردن کە خۆی لە ئیدارەی ئەمریکی دەبینێتەوە و دەسەڵاتی یاسادانان کەخۆی لە کۆنگریس دەبینێتەوە و میدیا و رۆژنامەی ئەمریکی و رێکخراو و دەستەکانی مافی مرۆڤ سەبارەت بەو ئازارانەی کە هاوڵاتیانی کورد بەهۆی سیاسەتی حکومەتی تورکیەوە دەیچێژن. هەروەها لەم بەشەدا باس لەو زانیاریانە کراوە کە ئەندازەی مامەڵەکردنی لایەن و دەستە ئەمریکیە فەرمی و نافەرمیەکان هەریەکە بەجیا لەگەڵ کێشەی کورد کردوویانە و ئەندازەی ئەو کاریگەریەی کە کێشەی کورد لەسەر سیاسەتی ئەمریکا بەرامبەر تورکیای جێهێشتووە، کراوە.

تەگەرەی بنەڕەتی کە لەم بەشەدا رووبەڕووم بووەوە، سەرباری گرنگی و کاریگەریەکەی کەمی توێژینەوەی نووسرابوو، لەسەر بابەتەکە، هەروەها کەمی سەرچاوەی پەیوەندیدار بە بابەتەکە لە پەرتوکخانەکانی عێراق وایلێکردم بۆ تورکیا سەفەر بکەم، لەوێ بەدوای سەرچاوە و ژێدەری تایبەت بەبابەتەکە لە

PDF 4 KURD

زانکۆ و سەنتەرە زۆر و هەمەجۆرەکانی توێژینەوە بگەڕێم. سەفەرکردنم بۆ تورکیا و مانەوەم بۆ ماوەی چوار مانگ، وایکرد گەڕان بەدوای کتێب و سەرچاوەی پڕ زانیاری گرنگ کە تەواوی بابەتەکەی داپۆشی ئاسان بێت. یەکێ لەو سەختیانەی کە ڕووبەڕووم بووەوە، بڵاوبوونەوەی بابەتەکە بوو لە ژمارەیەکی زۆر لەراپۆرتی فەرمی ئەمریکی و راپۆرتی دەستەو ڕێکخراوە نێودەوڵەتیەکان بوو، سەرباری ڕۆژنامەی تورکی و ئەمریکی کە زۆربەی جار زانیاری دژ و جیایان بەگوێرەی دیدگای خۆیان تێدا بوو. ئاسان نەبوو، مامەڵە لەگەڵ بیروڕای بەرپرسانی ئەمریکی لەلایەك و لێدوانەکانی هاوتا تورکەکانیان لەلایەکی دیکەوە و کوردیش لەلای سێیەمەوە بکەین، هەمان ڕەوش لە مامەڵەکردن لەگەڵ پرسەکانی پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ کێشەکانی دیموکراتی و چەمك و ڕاڤە هەمەجۆرەکانی دیموکراتی لەلایەن هەر سێ لایەنەوە لە ئارادابوو.

لە ئامادەکردنی ئەم تێزەدا پشتم بە سەرچاوە و ژێدەری زۆر و هەمەجۆر بەستووە، کە لە لیستی سەرچاوەکان هاوپێچکراوە. سەرچاوە ئۆرجیناڵەکان (ڕەسەن) لە چەسپاندنی زانیارەکانی ئەم تێزەدا، بەختی باشیان بەرکەوتووە، بۆیە پشت بە راپۆرتی ساڵانەی دەرچوو لە وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا بەستراوە، سەرباری داتا فەرمیەکانی حکومەتی ئەمریکی و وتارەکانی ئەندامانی کۆنگریس لەبارەی تورکیا و کورد. هەورەها پشت بە راپۆرتە خولیەکانی (دوری) دەستەکانی چاودێری مافەکانی مرۆڤیش بەستراوە. کۆمەڵە راپۆرتەکانی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا، (Turkey Country Report on Human Rights Practices) کە ساڵانە لەبارەی پیادەکردنەکانی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا دەردەچوون، زانیاری پڕ بەهای بە تێزەکە بەخشی، کە وایکرد لە تۆمارکردنی پێشێلکاریەکانی مافی مرۆڤ لەتورکیا وردیەکی زۆری تێدا بێت، ئەمەش لەبەرئەوەی ئەو راپۆرتانە بەهەوڵ و ماندووبوونی بالیۆزخانەی ئەمریکی لە ئەنقەرە و کونسوڵخانە چالاکەکانی لە ناوچە کوردیەکانی تورکیا ئامادە دەکران، کە شوێنی ئەنجامدانی پێشێلکاریەکان بوون. هەروەها راپۆرتی (**پاساوەکانی پێشێلکاری سوپای تورکی بۆ مافەکانی مرۆڤ و باری قوبرس** Report on Allegations o Human Rights Abuses by the Turkish Military and on the Situation in Cyprus) و راپۆرتی (**ئامێرەکانی سەربازی ئەمریکی و پێشێلکاری مافەکانی مرۆڤ**. Military Equipment and Human Rights Violations U.S.) کە وەزارەتی دەرەوە بەهاوکاری وەزارەتی بەرگری ئامادەیان کرد، ئەو راپۆرتە پانتاییەکی گرنگیان لە نووسینی هەردوو بەشەکانی سێ و چواری تێزەکەدا داگیرکردووە. گرنگی هەردوو راپۆرتەکە لەوەدایە کە بۆ یەکەمجارە تورکیا بە بەکارهێنانی چەکی ئەمریکی بۆ خاپورکردنی گوندی کوردی و راگواستنی دانیشتوان و پێشێلکاری فراوان لە مافەکانی مرۆڤ لە باشووری ڕۆژهەڵاتی وڵات تۆمەتبار دەکات. سەرباری گرنگی بێ هاوتای ئەو داتاو ئامار و ڕووداوانەی کە تێیاندا هاتوون، بەڵام تۆمارنەکردنی کاردانەوەی ئەمریکی لەبارەی ئەو پێشێکاریانە، پرسیارێکی ڕاستەقینەی لەبارەی سودی دەرکردنی ئەو راپۆرتانە و ئەندازەی کاریگەری لەسەر سیاسەتی ئەمریکی لەبەرامبەر تورکیا هێنایە ئاراوە.

ئەو کۆمەڵە راپۆرتە ساڵانەییانەی کە ڕێکخراوی چاودێری مافەکانی مرۆڤ و دەستەکانی لەژێر ناونیشانی (پەرەسەندەکانی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا Human Rights Developments / Turkey) دەریدەکات، کە دانەیەکی لەسەر تۆڕی ئەنتەرنێتدا هەیە، پانتایەکی گرنگ لە تێزەکە داگیر دەکات، ئەمەش لەبەرئەوەی زانیاری دروست و وردی تێدایە و لەو سەردانانەی کە فەرمانبەرانی ڕێکخراوەکە پێ هەڵدەستن بەدەستهاتوون، کە لە ڕێگەی چاوپێکەوتنی ڕاستەوخۆ لەگەڵ هەمەجۆر لایەن ئەنجامیان داوە. گرنگیە بێ هاوتاکەی لەوەدایە کە بێ لایەنەو نوێنەرایەتی هیچ کام لەلایەنە بەشداربووەکانی ململانێکە ناکات. ئەو زانیاریانە تەواوانەی کە لە راپۆرتی دەستە و ڕێکخراوە ناحکومیەکانی دیکەوە هاتوون، لایەنێکی گرنکی بەشەکانی ئەم توێژینەوەی بە ئامار و شاهێد دەوڵەمەند کردووە. بۆ نموونە ئەو توێژینەوەیەی کە توێژەران لە پەیمانگای سیاسەتی جیهانی لەواشنتن بە

PDF 4 KURD

هاوكارى يەكێتى زانايانى ئەمريكى لەژێر ناوى (پرچەككردنى سەركوتكردن: فرۆشتەنيەكانى چەكى ئەمريكى بۆ توركيا لەميانەى ئيدارەى كلينتۆندا Arming Repression: U.S. Arms Sales to Turkey during the Clinton Administration) ئامادەيان كرد، ئامارو ژمارەى واى تێدا بوو، كە پێدانى چەك و بەخشين و بەرنامەى مەشق و پەروەردەى سەربازى بۆ توركيا لە ماوەى (1984–1999) تێدابوو، ئەو ئامار و داتايانەش پشتيان بە داتا فەرميە ساڵانەيەكانى هەردوو وەزارەتەكانى بەرگرى و دەرەوەى ئەمريكا بەستبوو. هەروەها تێزەكە سوودى زۆرى لە راپۆرتەكانى رێكخراوى چاودێرى مافەكانى مرۆڤ Human Rights Watch بينيووە، لە راپۆرتى دەرچووى ساڵى 1995 لەژێر ناوى (**گواستنەوەى چەك و پێشێلكارى ياساكانى جەنگ لە توركيا** (Weapons Transfers and Violations of the Laws of War in Turkey بە روونى ئەوەى چەسپاند كە توركيا چەكى ئەمريكى لە پێشێلكاريەكانى ياساكان و مافەكانى مرۆڤ لە توركيا بەكاردێنێت، ئەمەشى بە بەڵگەى مادى و ئيفادەى راستەوخۆى ئەوانەى زيانيان لىٚ كەوتووە، سەلماند. ئەو راپۆرتانە سەرنجى راى گشتى ئەمريكى و كۆنگرێسى بۆ ئەو رۆڵە ناراستەوخۆيەى ئەمريكا راكێشا، لەبارەى درێژەدانى توركيا بە سياسەتى دژ بە بەهاكانى ديموكراتى و مافەكانى مرۆڤ، كە ئەمريكا وا بانگەشەيان بۆ دەكات كە لە ئامانجە ستراتيژيەكانيەتى. رۆژنامە ئەمريكى و توركى و كوردى وعەرەبيەكان مادەيەكى دەوڵەمەنديان لە روماڵكردن و تۆماركردنى هەڵوێست و كاردانەى لايەنە جۆراوجۆرەكان دابينكردووە، سەربارى بەدەرخستنى هەڵوێستى راى گشتى لەو سياسەتەى كە هەر لايەنێك لە بەرێوەبردنى بابەتەكەدا دەگرنەبەر. لە ديارترين ئەو رۆژنامانەكەى كە لەم تێزەدا هاناى بۆبردراوە و بەكارهاتووە، رۆژنامەى (نيۆيۆرك تايمز York New Times) و (واشنتن تايمز The Washington Times) و (Akron Beakon Journal ئەوهايۆ) و (سان بيترسبيرك St. Petersburg Times فلۆريدا) و(بۆستن كلوب Boston Club) و (بۆستن) و ئەوانى ديكە بوون. سەبارەت بە رۆژنامە توركيەكان بە فەرمى

نافەرميەوە، رۆژنامەى (توركيش دەيلى نيوز Turkish Daily News) و (ميلليەت Milliyet) و (جمهورييەت Cumhurriyet) و (سەباح Sabah)ە، هەرچى رۆژنامە كورديەكانە، كە رەنگدانەوەى بيروبۆچوونى پارتى كرێكارانى كوردستانى دەكرد، رۆژنامەى (رۆژى وڵات– **شمس الوطن**) و (وڵات– **وه لات**) بوون. ئەو رۆژنامانە بە سەرچاوەى بنەرەتى هەر توێژينەوەيەك دادەنريت كە توێژينەوە لە پەيوەنديەكانى توركيا – ئەمريكا يا پرسى كورد دەكات، چونكە ئەو رۆژنامانە رووداوە رۆژانەييەكانى گۆرەپانى توركيايان بە بەردەوامى رووماڵكردووە.

كتێب و توێژينەوە ئينگليزيەكان كۆڵەگەى تێزەكەيان لە زۆربەى بەشەكاندا پێكهێناوە. مايكل كانتەر لە پێشەوەى ئەو توێژەرانەوە دێت كە سوودم لە نووسينەكانى وەرگرتووە، كە بەدرێژى لەبارەى پرسى كورد لە توركيا نووسيوويەتى. نووسينەكانى گانتەر Michael Gunter بەتايبەتى كتێبى (كورد و داهاتووى توركيا The Kurds and The Future of Turkey) مادەيەكى زانستى پڕ لە راڤەى سياسى لە خۆگرتووە. هەمان شتيش لەسەر توێژەرى بەريتانى ديڤيد ماكدواڵ David McDowall و كتێبەكەى (مێژووى نوێى كورد A Modern History Of Kurds) جێبەجىٚ دەبێت، گرنگى كتێبەكە گەورەكەى ماكدواڵ (نزيكەى 500 لاپەرەيە) هەر تەنها لە بەها مێژوويى و توێژينەوەيى و فيكريەكەيدا نيە، كە شاكارێكى ئەكاديمى بەرزى پێشكەشكردووە، بەڵكو لەوەدايە كە نووسەرەكەى يەكێكە لە ديارترين پيسپۆرانى كاروبارى رۆژهەڵاتى ناوەراست و شارەزايە لەبارەى كوردەوە، لە ساڵى 1996 ەوە پۆستى راوێژكارى لە وەزارەتى دەرەوەى بەريتانيا بۆ كاروبارى رۆژهەڵاتى ناوەراستى وەرگرتووە. هەروەها تێزەكە سودى لە نووسينەكانى هەريەكە لە هێنرى جى باركى Henri J. Barkey ، مامۆستاى پەيوەنديە نێودەوڵەتيەكان لە زانكۆى ليهى Lehigh ئەمريكى و خاوەنى توێژينەوە قوڵ و پێشەنگە لەبارەى توركيا، ئەو توانايەى ناوبراو لەبارەى توركيا وايكرد، لەبارەى كێشەكانى پەيوەست بە توركيا لەماوەى ساڵانى نەوەدەكان راوێژ بە وەزارەتى دەرەوەى ئەمريكى پێشكەش بكات، هەروەها

PDF 4 KURD

گراهام فاولەری Graham Fouler گەورە شیکەرەوەی سیاسی لە دامەزراوەی (راند RAND) ی ئەمریکی و جێگری پێشووی سەرۆکی ئەنجوومەنی ئاسایشی نیشتیمانی لە ئاژانسی هەواڵگری ئەمریکی، هەروەها بۆ ماوەی چەندین ساڵ لە تورکیا مایەوە. جۆناسان راندل Jonathan Randal و کیفن ماکیرنان دوو رۆژنامەنووسی ئەمریکی دیارن، کە راپۆرتی رۆژنامەوانی دووروودرێژیان لە رۆژنامەکانی ئەمریکا وەك واشنتن پۆست و نیویۆرك تایمز هەیە و سەرباری کتێبیش، لەبارەی پرسەکانی سیاسەتی ئەمریکا و تورکیا و پرسی کورد.

نووسینی توێژەرە تورکەکانیش رۆڵێکی دیاریان لە نیو ئەو سەرچاوانەدا هەیە، جا چ ئەوانەی بە زمانی ئینگلیزی نووسرابن وەك نووسەری تورکی بەناوبانگ عیسمەت ئەیمست Ismet Imset (پارتی کرێکارانی کوردستان PKK) یان ئەوانەی بە زمانی تورکی نووسراون وەك نووسیەنەکانی تۆنجای ئۆزکان Tuncay Ozkan و تۆران یاووز Turan Yavuz (کورد کارتی ئەمریکان ABD'nin Kurt Karti) و کتێبەکەی ئەرسان یاڤی Ersal Yavi (خەونی کوردستان Kurdistan Utopyasi). نووسینەکانی عیسمەت ئەیمست گرنگیەکی تایبەتی هەیە، لە بەرئەوەی بریتین لە کۆمەڵێ راپۆرت، لەبارەی دروستبوونی پارتی کرێکاران و ئایدیۆلۆژیاکەی و پەرەسەندنی چالاکیەکانی لە تورکیا تا سەرەتای نەوەدەکان، کە بۆ رۆژنامەی تورکیش دەیلی نیوز لەماوەی ساڵانی حەفتاکان نووسیوویەتی، بەو سیفەتەی فاکتورێکی (عمیل) هەواڵگری ئەمریکی بووە، هەروەك ئەو دەنگۆیەی لەسەر هەبووە، هەروەها پەیوەندیە باشەکانی بە هەواڵگریی تورکی و سەرکردەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان، راپۆرتەکانی کە لە کتێبی ناوبراودا کۆکراوەتەوە و چاپکراوە، بریتیە لە ئەزموونی کەسی و چاوپێکەوتنی لەگەڵ لایەنەکانی ململانێکە. لێرەدا پێویستە ئاماژە بە ژمارەیەك نووسەری تورکی وەك تونجای ئۆزکان و تۆران یاووز، بکەین، هەرچەندە کتێبەکانیان لە رووی ناوەڕۆکەوە دەوڵەمەندبوون، بەتایبەتی نووسەری یەکەمیان، کە کتێبەکانیان بەدووروودرێژی پرۆسەی دەستگیرکردنی ئۆجەلانی باسکردووە، بەڵام هێشتا بەدەر نیە لە ئایدیۆلۆژیای

دەوڵەت، کە لەسەر نکۆڵیکردن لە ناسنامەی کوردی یا هەر رووخسارێکی دیکەی ئەو ناسنامەیە و مامەڵە نەکردن لەگەڵ هەر ئاراستەیەك کە بانگەشە بۆ دانان بەو ناسنامەیە دەکات، وەستاوە. ئەمەش لەروانگەی **"تیۆری پیلانگێری"**. هەندێجار بە یەك چاویلکە نووسیوویەتی و سۆز و نابابەتی بەسەری زاڵە. هەروەها زۆرێك لە وردەکاری و رووداوی فەرمۆشکردووە کە خزمەت بە تێزەکانی ناکات. بۆیە بە وریایەوە مامەڵەی لەگەڵ کراوە، راپۆرتەکانی رۆژنامەکان و راپۆرتەکانی مافەکانی مرۆڤ و سەرچاوە و توێژینەوەکان دیکە، لە راستکردنەوەی بیروراکان بەشداریەکی باشی کردووە .

لێرەدا پێویستە ئاماژە بە رۆڵی نامە زانکۆییەکان لە دەوڵەمەندکردنی زۆر لایەنی تێزەکە بە زانیاری زۆر و هەمە جۆر بدەین، بەتایبەتی تێزی دکتۆرای واینا س کۆکس Wayne S. Cox .بەناوی (تەنگژە لە ململانێ لە پێناو پەیوەندیە نێودەوڵەتیەکان: باری جەنگی تورکی – کوردی... A Crisis in Conflict for International Relations, The Case of the Turkish/ Kurdish War ...) بکەین، کە توێژینەوەی لەبارەی پرسی کورد بە گوێرەی تیۆری پەیوەندیە نێودەوڵەتیە هاوچەرخەکان کردووە. هەروەها نامەی ماستەری (حەسەن یەلماز Hasan Yilmaz) بەناوی (تورکیا و رۆژهەڵاتی ناوین: مەترسی و هەل Turkey And The Middle East: Threats and Opportunities)، کە بە توێژینەوەیەکی سەراپاگیری پەیوەندیەکانی تورکیا بە وڵاتانی رۆژهەڵات ناوەراست دادەنرێت و کاریگەری سیاسەتەکانی ئەمریکا و ئەوروپا لەسەر ئاراستە و دیدگای تورکیا بۆ ئەو رووداو گرفتانەی کە لە رۆژهەڵاتی ناوین روودەدەن. هەروەها سوود لە نامەی ماستەری (پیتەر جی . لامیبێرت) بەناوی (ئەمریکا و کورد : توێژینەوەی لە بەڵێنەکانی ئەمریکا The United States and the Kurds: Case studies in United States Engagement)، وەرگیراوە. نامەکەی لامبێرت توێژینەوەی لەبارەی فاکتەری دەرەکی لە دیاریکردنی رێڕەوی پرسی کورد و پەرەسەندنی سیاسەتی ئەمریکی بەرامبەر کوردی عێراق لەمیانەی دوو ئەزموون، یەکەم لەنێوان ساڵانی 1969 تا 1975 و

PDF 4 KURD

دووەمیان لە ماوەی ساڵانی 1990 تا 1996 ە، لەگەڵ روونکردنەی کاریگەری فاکتەری هەریمایەتی بەتایەتی تورکی. گرنگی توێژینەوەکەی لامبێرت لەوەدانیە کە زانیاری وای بە کارهیناوە کە بۆ کەسی تر نەدەکرا بەکاریبهێنابا، بەڵکو زۆر دەرەنجام و شیکردنەوەی زیرەکانەی لەبارەی مامەڵەی ئەمریکا لەگەڵ گەلانی چەوساوە لەلایەك و سەرخستنی بەرژەوەندیە ستراتیژیەکانی بەسەر هەر ئیعتباریکی دیکەدا لەلایەکی دیکەوە بەدەرخستووە.

سەرباری ئەوەی لەسەرەوە باسکران، تێزەکە پشتی بە ژمارەیەکی گەورەی دیکە لە توێژینەوەی ئەکادیمی و وتار بە زمانە جۆراوجۆرەکان بەستووە، لێرەدا پێویستە ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە زۆر گرنگی نەدانی دامەزراوە عەرەبیەکان بە بابەتەکە و هەندێکیان بە ناراستەوخۆ ئاماژەی بۆ دەکەن، لە هەندێ باریشدا ئاماژەیەکی رووکەشانەی پێ دەدەن، ئەمەش وایکردووە، قوتابی بە زۆری پشت بە سەرچاوە ئینگلیزی و تورکیەکان ببەستێ، بەتایبەتی لە دوو بەشی سێیەم و چوارەمدا.

بیار مصطفی سیف الدين

PDF 4 KURD

بەشی یەکەم

ئەمریکا و تورکیا لە هاوپەیمانیەوە بۆ هاوبەشی

PDF 4 KURD

بابەتی یەکەم:

چوارچێوەی گشتی پەیوەندییەکانی ئەمریکا-تورکیا 1945-1989

پەلوپۆی مێژووی پەیوەندییەکانی تورکیا–ئەمریکا بۆ سەرەتای سەدەی 19 کە تەنها پەیوەندییەکی بازرگانی بوو، دەگەڕێتەوە[1]. ساڵی 1800 بە گەیشتنی کەشتی ئەمریکی (جۆرج واشنتۆن) بۆ بەندەری ئەستامبوڵ یەکەم پەیوەندی بازرگانی نێوان ئەمریکا و دەوڵەتی عوسمانی دەستی پێکرد[2]. مۆرکردنی یەکەم بەڵێننامەی بازرگانی لە ئایاری 1830دا لە نێوان هەردوولا بەدوای ئەمەدا هات[3]. دواتریش چالاکییەکی چڕی شاندە مژدە کارەکان کە بەمەبەستی بەهێزکردنی نفوزی ئەمریکی لە دەوڵەتی عوسمانی نێردرابوون[4].

---

[1] - بۆ بەسەرکردنەوەی ئەو ئامارانەی تایبەتن بە ئاڵوویری بازرگانی نێوان ئەمریکا و دەوڵەتی عوسمانی هەر ساڵی 1831 ەوە سەیری:

Cagri Erhan, Turk-Amerikan Iliskilerinin Tarihsel Kokenleri, IMGE Kitabevi, Ankara, 2001, SS, 417-419.

[2] -Cemil Koçak and Gul Inanc Barkay,"A Chronology of Turkish- American Relations", Private View, Vol. 3, No. 7, Spring-1999, P. 28.

کەشتی ئەمریکی گەیشتە بەندەری جەزائیر، کەشتییەکە باجی ساڵانەی بە گوێرەی پەیماننامەی ئەمریکی–جەزائیری ساڵی 1795 بۆ جەزائیر دەگواستەوە، بەڵام (دای) جەزائیر داوای لە (ولیام پینبرۆج) کاپتنی کەشتییەکە کرد، کە شاندە جەزائیرییەکە بۆ پایتەختی دەوڵەتی عوسمانی بگوازیتەوە.

سلوى سعد الغالبي، العلاقات العثمانية– الامريكية 1830-1918، مكتبة مدبولي، القاهرة، 2002، 31.

[3] – پەیوەندی بازرگانی و کردنەوەی قونسولخانە و بازرگانە ئەمریکییەکان کەوتنە بەر ئیمتیازاتی بیانی لە دەوڵەتی عوسمانی لە بەندەکانی ئەو بەڵێننامەیە بوو. بۆ وردەکاری زیاتر لەبارەی بەندەکانی ئەو بەڵێننامەیە سەیری، سلوى سعد الغالبي، نفس المصدر، ص ص59–66؛ هشام سوادي هاشم السوداني، العلاقات الامريكية–العثمانية 1908–1920: دراسة تاريخية، اطروحة دكتوراه مقدمة الى مجلس كلية التربية–جامعة الموصل، 2002، ص ص18–20؛

Fahir Armaoglu, Belgelerle Turk-Amerikan Munasebetleri, Turk Tarih Kurumu Basimevi, Ankara, 1991, SS. 2-4.

[4] - Erdal Acikses, Amrikalilarin Harpottaki Misyonerlik Faaliyetleri, Turk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, SS. 35-56.

ئەو پەیوەندییە بەشێوەیەکی ئاسایی تا ساڵی 1917 درێژەی کێشا، تا ئەو کاتەی دەوڵەتی عوسمانی رایگەیاند کە پەیوەندی دیپلۆماسی لەگەڵ ویلایەتە یەکگرتووەکاندا پچڕاندووە، ئەمەش دوای ئەوەی ئەمریکا جاڕی جەنگی بەسەر ئەڵمانیای هاوپەیمانی عوسمانی دا لە ساڵی 1917[1].

پەیوەندییەکانی تورکیا– ئەمریکا لە قۆناغی یەکەم، لە راگەیاندنی کۆماری تورکیادا، گەڕاندنەوەی پەیوەندییە دیپلۆماسی و بازرگانییەکانی بەخۆیەوە بینی. لە ساڵی 1927 (جۆزیف سی کرۆ Joseph C. Crow) وەك یەکەم باڵوێزی ئەمریکی لە تورکیا بەڵگەنامەی پشتپێبەستنی خۆی بە مستەفا کەمال[2] (دواتر ئەتاتورك)[3] پێشکەشکرد.

دوای هەڵگیرسانی دووەم جەنگی جیهانی و لە ساڵی 1941 هاتنی ئەمریکا بۆ ناو جەنگەکە و چوونە پاڵ هاوپەیمانان دژی وڵاتانی میحوەر، ئیدارەی

---

[1] - Laurence Evans, United States Policy and Partition of Turkey 1914-1924, John Hopkins Press, Baltimore, 1965, Pp. 33-34.

[2] – مستەفا کەمال، لە ساڵی 1881 لە سالۆنیك لە دایکبووە، باوکی فەرمانبەرێکی سادە بووە، ساڵی 1905 کۆلیژی جەنگی لە ئەستامبوڵ تەواوکردووە، ساڵی 1910 لە میانەی شاندێکی سەربازی بۆ فەڕەنسا سەفەری کردووە. بەشداری لە جەنگەکانی دەوڵەتی عوسمانی لە تەرابلوس 1911 و بەلقان 1912–1913 کردووە، لە ماوەی یەکەم جەنگی جیهانیدا فەرمادەی فیرقەی 19ی سوپابووە لە دەردەنیل. لەمیانەی هەڵمەتی بەریتانی بۆ سەر دەردەنیلڵ و گالیبۆلی ئازایەتی و زیرەکییەکی بێ وێنەی پیشاندا، هەر ئەمەش وایکرد نازناوی (پاشا)ی پێببەخشن. لە ماوەی ساڵانی 1919–1922 سەرکردایەتی بزووتنەوەی نیشتیمانی تورکی و جەنگی رزگاری خوازی دەکرد، کە هاوپەیمانانی ناچار کرد لەگەڵ تورکیا سەبارەت بە پەیماننامەی ئاشتی (بەڵێنی سیڤەر) دانوستاندن بکەن و کۆنگرەیەکی دیکەی ئاشتی لە لۆزان کە (پەیمانی لۆزان)ی لێکەوتەوە و سنووری ئیستای تورکیا دیاریکرد. کەمال مستەفا لە 1923 تا ساڵی کۆچی دواییکردنی 1938 سەرۆکی کۆماری تورکیا بوو. بۆ زایناری زیاتر سەیری– امين محمود سعيد وكريم خليل ثابت، سيرة مصطفى كمال وتاريخ الحركة الوطنية في الاناضول، القاهرة، 1933، ص 7.

[3] - Cemil KoÇak and Gul Inanc Barkay, A.G.E., S. 28 .

PDF 4 KURD

ئەمریکی تێبنی ئەوەی کرد کە دەبێت سوود لە هەڵکەوتی جوگرافی تورکیا وەربگیرێت لە پاڵپشتی کردن لە هەوڵە سەربازییەکانی هاوپەیمانان و پاراستنی سەرچاوەکانی نەوت لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و بەکارهێنانی ئەو نەوتە لە ئامێرەکانی جەنگەکەدا لە دژی وڵاتانی میحوەر. وەك بەشێك لە ئاراستەی نوێی ئەمریکا بەرەو تورکیا، ئەمریکا بە گوێرەی یاسای (خواستن و کرێ Lend Lease Act)[1] کە لە ئازاری 1941 دەرچووبوو لە ماوەی جەنگی دووەمدا بە نزیکەی 950 ملیۆن دۆلار یارمەتی سەربازی پێشکەشی تورکیا کرد.

ئارمانجە فراوانخوازییەکانی سۆڤیەت، کە دوای جەنگی جیهانی دووەم فۆرمەڵە بوو، پاڵی بە تورکیاوە نا دووبارە پەیوەندییە ستراتیژییەکانی لەگەڵ رۆژئاوا بەگشتی و ئەمریکا بەتایبەتی دیاری بکاتەوە[2]. دەرکەوتنی فاکتەری سۆڤێتی یەکەم پاڵنەر بوو لەسەر کردنەوەی ئاراستەی تازە لە سیاسەتی دەرەوەی تورکیادا، هەرکە دووەم جەنگی جیهانی کۆتایی هات، سۆڤیەت هەموو وڵاتانی بەلقان جگە لە یۆنانی داگیرکرد[3]. لە 19ی ئازاری 1945، حکومەتی سۆڤیەتی هاوتا تورکییەکەی لەبارەی نیازی حکومەتەکەی بۆ هەڵوەشاندنەوەی

(1) – ئەو یاسایە لە بنەرەتەوە بۆ ئەوە داڕێژرابوو بۆ ئەوەی هەموو پاڵپشتییەك بۆ هەوڵەکانی بەریتانیا و هاوپەیمانان لە جەنگی جیهانیدا لە دژی وڵاتانی میحوەر پێشکەش بکات، ئەمەش دوای ئەوەی ئەمریکا زانی کە دۆڕاندنی هاوپەیمانان لە جەنگەکە، دەرەنجام ئاسایشی خۆشی دەخاتە مەترسییەوە، لە 11ی ئازاری 1941 کۆنگرێسی ئەمریکی یاساکەی پەسند کرد، یاساکە دەسەڵاتی تەواوی بە سەرۆکی ئەمریکا دابوو کە بۆ بەرژەوەندی بەرگری نەتەوەیی ئەمریکا مادده و زانیاری بداتە هەر وڵاتێك کە بیبینێ بەرگریکردن لێی بۆ بەرگری ئەمریکا پێویستە. بۆ زانیاری زیاتر سەیری، خليل علي مراد، تطور السياسة الامريكية في منطقة الخليج العربي: 1941–1947، مطبعة جامعة البصرة، البصرة، 1980، ص45.

(2) -Rachel Prager, Turkish-American Relations: Historical Context and Current Issues, Georgetown University, USA, 2003, P. 5.

(3) -Omer Goksel Isyar, "An Analysis of Turkish-American Relations from 1945 To 2004: Initiatives and Reactions in Turkish Foreign Policy", Turkish Journal of International Relations, Vol.4, No. 3, Fall 2005, P. 23.

پەیماننامەی (برایەتی و دەستدرێژی نەکردن) کە لە ساڵی 1925[1] لە نێوان هەردوولا مۆرکراوە ئاگادار کرد، لە حوزێرانی هەمان ساڵدا داوای لە تورکیا کرد هەرێمەکانی قارس Kars، اردهان Ardahan و باتوم Batum، بخاتە سەر خۆی و بنکەیەکی سەربازی سۆڤیەتی لە هەرێمی تەنگەبەری تورکی دابمەزرێنێ، بۆئەوەی زامنی ئازادی تێپەڕینی کەشتییەکان لە تەنگەبەری بسفۆر و دەردەنێل بکات[2]، ئەمەش لەسەر بنەمای دووبارە داڕشتنەوەی پەیماننامەی مونترو Montreux کە ساڵی 1936 سەبارەت بە تەنگەبەرە تورکییەکان مۆرکرابوو[3].

یەکەم کاردانەوەی تورکی لەهەمبەر هەڕەشەکانی سۆڤیەت هانابردن بەرەو ئەمریکا بوو، لەرێگەی ناردنی یادداشتێکی فەرمی بۆ کۆنگرێس، کە داوای لێکردبوو، ئاگاداری "**مەترسییەکانی لاوازی بەرەی جەنگی تورکی بن، کە لەوانەیە بوار بە یەکێتی سۆڤیەت بدات بگەنە نەوتی وڵاتانی ناوچە نزیکەکان و هاوسەنگی رۆژهەڵاتی دەریای ناوەڕاست تێك بدەن ...**"، هەروەها داوا کرابوو کە پێویستە پاڵپشتی ئابووری تورکیا بکرێت بۆئەوەی بتوانێ بەرپەرچی چاوتێبڕینەکانی سۆڤیەت لە تەواوی ناوچەکە بداتەوە[4].

(1) -Mehmet Saray, Sovyet Tehdidi Karsisinda, Turkiye'nin NATO'YA Girisi: III. Cumhurbaskani Celal Bayar'in Hatiralari ve Belgeler, Ataturk arastirma Merkrzi, Ankara, 2000, Ss.70-73;

– سعاد حسن جواد، تركيا في سنوات الحرب العالمية الثانية 1939–1945، دار دجلة، عمان– بغداد، 2009، ص ص274–276.

(2) -Aylin Guney, "An Anatomy of the Transformation of the US–Turkish Alliance: From Cold War to War on Iraq", Journal of Turkish Studies, Vol. 6, No. 3, September 2005, P.341.

(3) -Kemal Krişci, "U.S.-Turkish Relations: New Uncertainties in a Renewed Partnership", in: Barry Rubin and Kemal Krişci (eds.), Turkey in World Politics AN EMERGING MULTIREGIONAL POWER, Lynne Rienner Publishers, United States of America, 2001, P.130.

(4) -Walter L. Jr. Wright, "Truths about Turkey", Foreign Affairs, Vol. 26, No. 2, January, 1948, Pp.349-350.

PDF 4 KURD

مەترسییەکانی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و تورکیا لەبەرامبەر ئەوەی **"پرۆژە فراوانخوازییەکانی سۆڤیەت"** ئامادەی کردبوو، لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست کە نەوتەکەی بۆ ئەمریکا گرنگییەکی زۆری هەبوو، وەڵامدەرەوە بوون. شیکەرەوە سەربازییەکانی ئەمریکا لە هەمان ماوەدا گەیشتنە ئەو بڕوایەی کە **"هەڵکەوتی جیۆستراتیژی تورکیا بۆ دەورەدانی فراوانخوازی ئایدیۆلۆژی و هەرێمایەتی سۆڤیەتی، یەکلاکەرەوەیە"**، هەروەها لەڕووی فاکتەری سەربازییەوە تورکیا "گرنگییەکی زۆری لە ناوچەی رۆژهەڵاتی دەریای ناوەڕاست و رۆژئاوای دەریای ناوەڕاست دا هەیە"، هەروەها گەیشتنە ئەو رایەی کە هەر فراوانخوازییەکی سۆڤیەتی لەو ناچانە مەترسییەکی راستەقینە بۆ بەرژەوەندییە زیندووەکانی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا دروست دەکات[1].

تورکەکان وای دەبینن کە یەکەم ئاماژەی وەڵامدەرەوەی ئەمریکی بۆ مەترسییەکانی تورکیا، ئەوەبوو کە (دین ئاتشسون–Dean Acheson)ی وەزیری دەرەوەی ئەمریکی، لە یەکی کانوونی یەکەمی 1945 بە حکوومەتی تورکی راگەیاند کە **"حکوومەتی وڵاتەکەی دیدێکی نارۆشن و لێڵی سەبارەت بە داواکارییە هەرێمایەتییەکانی سۆڤیەت لە تورکیا هەیە... ئەو داواکارییانەش لە لەباربردنی ئاشتی جیهاندا بەشداری دەکات"**[2]. لە هەمان رێرەوی ئاراستەی تازەی ئەمریکا (لێژنەی دارشتنی جەنگی هاوبەش– Joint War Plans Commission) لە واشنتۆن توێژینەوەیەکی لەبارەی تورکیا ئامادەکرد، لە کۆتایی توێژینەوەکەدا حکوومەتی ئەمریکی راسپارد کە وا لە تورکیا بکات **"ببێتە بنکەیەکی چالاکی گرنگی رۆژئاوا لە دژی یەکێتی سۆڤیەت لە ناوچەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئەگەر جەنگی چاوەڕوانکراو هەڵگیرسا"**[3]. دوای

(1) -Aylin Guney, Op. Cit., Pp. 341-342.

(2) - توماس .أ. برايسون، العلاقات الدبلوماسية الأمريكية مع الشرق الأوسط من 1784 الى 1975، دار طلاس للدراسات والترجمة، دمشق، 1985، ص ص 342–343.

(3) - نبيل حيدري، تركيا: دراسة في السياسة الخارجية منذ عام 1945، بيروت، 1986، ص 152.

ئەمەش دین ئاچسیون لەبەردەم ئەنجوومەنی پیرانی ئەمریکی هۆشداری دا کە پێویستە لەسەر وڵاتەکەی دەستی سۆڤیەت لە تورکیا و یۆنان دوور رابگرێت، ئەگینا دەبێت بیرۆکەی لەدەستدانی بنکە ستراتیژییەکان و هێڵەکانی گەیاندن و لۆجستیکی بنکە ئەمریکییەکان لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست قەبوول بکات[1].

پەیوەندییەکانی ئەمریکا – تورکیا لە ماوەی نێوان کۆتایی دووەم جەنگی جیهانی و ساڵانی پەنجاکان، **"سەردەمی زێڕینی"** خۆی گوزەراند، گەیشتنی کەشتی ئەمریکی (میسوری Missouri) بۆ ئەستەمبوڵ لە 5ی نیسانی 1946، تەرمی (ئەرتکونErtegun)[2]ی باڵوێزی تورکی هەڵگرتبوو، ئاماژەی تێڕوانینی نوێی ئەمریکا بوو بۆ تورکیا.

لە 12ی ئازاری ساڵی 1947 ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا پرەنسیپی (ترۆمان)[3]ی جاڕدا، کە ئەو بنەمایەی دارشت کە ئەمریکا بەهۆیەوە رۆڵی بەریتانیا لەرۆژهەڵات ی ناوەڕاست و پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان دەگێڕێت. پرەنسیپەکە هەرتەنها سەرەتای شەڕی سارد و سیاسەتی دەورەدانی یەکێتی سۆڤیەتی دیاری نەکرد، بەڵکو دووبارە رەوشی تورکیا لە جیهاندا دیاریکرد، لە وڵاتێکی دواکەوتوو لە بەشداریکردن و دوو دڵ لەو هەوڵە جەنگییانەی کە دژی وڵاتانی میحوەر دەدران لە میانەی جەنگی جیهانیدا، بۆ وڵاتێك لەمپەر بێت لەبەرامبەر کۆمۆنیزم[4]. لەم رێرەوەدا ئیدارەی سەرۆك هاری ترۆمان لە 22ی ئازاردا بڕیاریدا بەبڕی 400 ملیۆن دۆلار یارمەتی دارایی و سەربازی بە هەریەکە لە تورکیا و یۆنان بدات، بۆئەوەی بتوانن رووبەڕووی فراوانخوازی و قەڵەمڕەوی

(1) -Aylin Guney, Op. Cit., P. 342.

(2) -Cemil KoÇak and Gul Inanc Barkay, Op. Cit., P. 28.

(3) - لە ناوی سەرۆکی ئەمریکا هاری ترومان (1945–1953).

(4) - هنري جيه باركي، تعاون الشد والجذب الاستراتيجي: علاقة الولايات المتحدة الامريكية مع تركيا في الشرق الاوسط، في: ديفيد ليش (تحرير)، الشرق الاوسط والولايات المتحدة: اعادة تقييم تاريخي وسياسي، ترجمة احمد محمود، المجلس الاعلى للثقافة، القاهرة، 2005، ص 659.

PDF 4 KURD

سۆڤیەتی بن[1]، بەشی تورکیاش لە برە پارەکە گەیشتە 100 ملیۆن دۆلار[2].
ئەو هەنگاوەی ئەمریکا لەلایەن ئەو تورکانەی کە لە 12ی تەمووزی 1947 لەمبارەیەوە پەیماننامەیەکیان مۆرکردبوو، پێشوازی لێکرا[3].

ئینجا پرۆژەی مارشاڵ[4] وەك تەواوكەری پرەنسیپی ترۆمان لە جێبەجێکردنی پرۆژە و پلانە ئەمریکییەکان لە چوارچێوەی دووبارە بونیاتنانەوەی ئەورووپا و دژایەتیکردنی دەسەڵاتی سۆڤیەتی لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست هات. تورکیا بە گوێرەی پرۆژە ئەمریکییەکە لە ماوەی ساڵانی 1949–1952 بەبەهای 778 ملیۆن دۆلار یارمەتی بەدەست کەوتووە، کە زیاتر لە 500 ملیۆن دۆلار یارمەتی سەربازی بوو[5]. یارمەتییە پێشکەشکراوەکانی ئەمریکا لە بنەڕەتەوە بۆ ئەوەبوون تاکو تواناى شەڕکردنی هێزەکانی تورکیا بەهەموو شێوەی زیاد بکات، سەرباری دروستکردنی رێگای سەربازی و پڕکردنی جبەخانەکان لە چەك، بۆ نموونە لە میانەی ساڵی 1948 تورکیا زیاتر

(1) -Rachel Prager, Op. Cit., P. 5.

(2) Cemil Koçak and Gul Inanc Barkay, Op. Cit., P. 28.

(3) – سەیری دەقی رێککەوتننامە بکە لە– Fahir Armaoglu, A.G.E., SS. 162-164

(4) – پرۆژەی مارشاڵ، کە لەناوی جۆرج مارشاڵەوە (1880–1959) هاتووە، کە وەزیری دەرەوەی ئەمریکا بوو. بەگوێرەی پرۆژەکە دەبێت بەرنامە بۆ یارمەتیدانی ئەورووپا لە رووی ئابوورییەوە دابنرێت، تاکو بتوانێت داتەپینی ئابووری رابگرێت و نائارامی سیاسی لەناوبەرێت، کە بەهۆی جەنگەوە سەری هەڵداوە، لە 5ی حوزێرانی 1947 وەزیری ناوبراو لە گوتارێکدا گوتی ئەمریکا پێشوازی لە دەستپێشخەری وڵاتانی ئەورووپا سەبارەت بەدانانی پرۆگرامێکی ئابووری کە یارمەتی یەکتری پێ بکەن دەکات، لەهەمان کاتدا کە یارمەتییە ئەمریکییەکانیش دەست دەخەن. بەرپرسە ئەمریکییەکان ئاماژەیان بۆ ئەوە کرد کە پلانەکە بەبێ نەوتی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست سەرکەوتن بەدەست ناهێنێت. خليل علی مراد، تطور السياسة الأمريكية...، ص ص 276–277.

(5) - ريتشارد غريمت وآلن ليبسون، تركيا: صعوبات وآفاق، دائرة الشؤون الخارجية والدفاع القومي، إدارة أبحاث الكونكرس الأمريكي،مؤسسة الأبحاث عربية، سلسلة دراسات إستراتيجية (12)، بيروت، 1980، ص ص 17–18

لە 180 فڕۆکەی لە جۆری F-47 و 30 فڕۆکەی جۆری B-29 وەرگرتووە، فڕۆکەخانە سەربازییەکانی تورکیا لە دیاربەکر و باندرما دووبارە دابەشکرانەوە، هێزی دەریایی تورکی بەشێوەیەکی وا گەشەی پێدرا بتوانێت تەنگەبەری دەردەنێل بەرووی کەشتییە ژێرئاوەکانی سۆڤیەت دابخات[1].
ئامانجێکی دیکەی گرنگی یارمەتییەکانی ئەمریکا بۆ تورکیا، چاککردنی ئەو ژینگەیە بێت کە دژی بڵاوبوونەوەی بیروباوەڕی کۆمۆنیزم بێت[2].

لەلایەکی دیکەوە لە چوارچێوەی ئاراستەی تورکیا بەرەو رۆژئاوا، بەتایبەتی بەرەو ئەورووپا، ئەمریکا پاڵپشتییەکی سیاسی و مەعنەوی گەورەی تورکیای کرد، دوای ئەوەی تورکیا خرایە ناو پرۆژەی مارشاڵەوە، تورکیا لە ساڵی 1949 دوە بۆ (ئەنجومەنی ئەورووپا Council of Europe)[3] بانگهێشتکرا، بۆئەوی ئەندامێتی تەواو بەدەست بهێنێت[4].

جەختکردنەوەی ئەمریکا لە میانەی ساڵانی 1948–1949 لەسەر بەهێزکردنی ئاسایشی ئەورووپای رۆژئاوا، وایکرد پەیمانی ناتۆ (رێکخراوی پەیمانی باکووری ئەتلەسی) دابمەزرێ، هەروەها وایکرد ستراتیژی ئەمریکا دووبارە رێکبخرێتەوە، بۆیە تورکیا لە ئەندامێتی لە پەیمانی ناتۆ دوورخرایەوە، ئەمەش لەترسی ئەوەی تواناکانی ئەمریکا لە ناوچە فراوانەکانی جیهاندا بە فیڕۆ نەچێت، دوای ئەوەی بەرگری ئەورووپای رۆژئاوا بەهێز کرا، ئەمریکا بڕیاریدا چاو بە رێوشوێنە ئەمنیەکانیدا بخشێنێتەوە[5].

(1) - نبيل حيدري، نفس المصدر، ص ص 154–155

(2) -Aylin Guney, Op. Cit., P. 342.

(3) – لە 5ی ئازاری 1949 بە گوێرەی میساقێك کە لە لەندەنەوە مۆرکرا، دامەزرا، لە 3ی ئابی هەمان ساڵدا جێبەجێکرا، میساقەکە ئامانجی ئەنجومەنەکەی بە کارکردن لە پێناوی یەکێتی ئەورووپا و باشترکردنی گوزەران و دەستگرتن بە پرەنسیپەکانی دیموکراسی و پەرلەمانی و حوکمی یاسا و ماف مرۆڤ دیاریکرد. هنري باركي وآخرون، القضية الكردية في تركيا، ترجمة، هفال، مؤسسة موكرياني للبحوث والنشر، اربيل، 2007، ص 38.

(4) -Omer Goksel Isyar, Op. Cit., P. 23.

(5) - نبيل حيدري، نفس المصدر، ص 155.

PDF 4 KURD

هەرچەندە تورکیا هەستی بە نائومێدی کرد، لەبارەی بەشداری پێنەکردنی لە پەیمانی ناتۆ راستەوخۆ دوای دامەزراندنی، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا پرۆشی و هاوکاری بێ هاوتای خۆی بۆ ئەمریکا پیشاندا، کە ئەوکات لەژێر فشارێکی گەورەی سەربازیدا بوو، کاتێ سەرکردایەتی هێزەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان جەنگی کۆریای دەکرد، لە 25ی تەمووزی 1950 حکوومەتی تورکی بڕیاریدا هێزێکی سەربازی پێکهاتوو لە 4500 سەرباز بۆ پاڵپشتی هێزەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان بەسەرکردایەتی ئەمریکا بنێرێت[1]. لە راستیدا هێزەکانی تورکیا لە رووی پێکانەوە پلەی دووەمیان لە دوای هێزەکانی ئەمریکاوە بەدەست هێنا، ئەمەش ئاماژەیەك بوو بۆ رۆڵی ئەو سوپایە لە بەدیهێنانی کارەکەی و ئاماژەیەکیش بوو بۆ پابەندنی ئەو سوپایە بەرامبەر بە ئەمریکا، کە وای لە ئەمریکا کرد لە بەرامبەر تورکیا دا لەڕووی ئەدەبی و ئەخلاقییەوە پابەند بێت[2].

وەك وەڵامێکی داواکارییە بەپەلەکانی تورکیا و وەك پاداشتێك لەسەر ئەو رۆڵەی لە جەنگی کۆریادا گێڕای و لەترسی لەدەستدانی هاوپەیمانێکی گرنگی سەردەمی جەنگ و ئاشتی، هەروەها دوای ئەوەی ئەمریکا دانی بەو رۆڵە یەکلاکەرەوەیە نا کە تورکیا دەتوانێ لە پاراستنی باڵی باشووری پەیمانی ناتۆدا بیگێڕێت، ئەنجوومەنی ئاسایشی نەتەوەیی ئەمریکی لە ئایاری 1951 دا بڕیارێکی وەرگرت، کە بەسەر هاوپەیمانانی سەپاندن دەبێت تورکیا و یۆنان وەکو دوو ئەندامی تەواو لە پەیمانی باکووری ئەتڵەسی وەربگیرێن[3]. لە 18ی شوباتی 1952 تورکیا بووە ئەندامێکی تەواوی پەیمانی باکووری ئەتڵەسی[4].

دەکرێت گرنگترین خەسڵەتە ستراتیژییەکانی تورکیا وەك شارەزا ستراتیژییەکانی ئەمریکا دیاریان کردووە، کورتبکەینەوە –تورکیا لە نێو

(1) -Cemil KoÇak and Gul Inanc Barkay, Op. Cit., P. 28.

(2) -Aylin Guney, Op. Cit., P. 342.

(3) - نبيل حيدري، نفس المصدر، ص 156.

(4) -Mehmet Saray, A.G.S., S. 229.

وڵاتانی پەیمانی باکووری ئەتڵەسی درێژترین سنووری هاوبەشی لەگەڵ یەکێتی سۆڤیەتدا هەیە بۆیە پێویستی بە پارێزگاری هەیە، سنوورەکەی بۆ ماوەی 380 میل بە زەوییەکی شاخاوی درێژ دەبێتەوە، هەروەها کەنارەکانی کە بەسەر دەریای رەشدا دەروانن بە درێژی 625 میل. هەروەها نزیکی جوگرافیی لە یەکێتی سۆڤیەت وای لێدەکات لەلایەنی ستراتیژییەوە هەڵکەوتێکی گرنگی بۆ دانانی وێستگەی کۆکردنەوەی زانیاری سەربازی بە ئامێری هەواڵگری هەبێت. هەروەها تورکیا سنووری هاوبەشی لەگەڵ هەریەکە لە یۆنان و بولگاریا و ئێران و عێراق و سووریا دا هەیە. تورکیا کۆنترۆڵی بەسەر هەردوو تەنگەبەری بسفۆر و دەردەنێلدا دەکات، ئەگەر بتوانێت دایان بخات، ئەوا نزیکەی 250 یەکەی دەریاوانی سۆڤیەتی پەکی دەکەوێت. هەروەها تورکیا پردی وشکایی نێوان رۆژهەڵات و رۆژئاوایە و ئەورووپا بە ئاسیا دەگەیەنێ، هەروەها دەبێتە لەمپەڕ لەبەردەم باکوور و باشوور لەڕووی چالاکییەکانی سۆڤیەت لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەوەستێ. سەرباری ئەمەش لەگەڵ یۆنان و پاکستان و ئێراندا بواری وشکانی و ئاسمانی و ئاوی پێکدەهێنن. پێویستە هەموو هێزێکی بەهاناوەچوونی سۆڤێتی بەو بوارەدا تێبپەڕێ تا بگاتە ململانێی هەڵگیرساوی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست یان دوورگەی عەرەبی[1].

ئاوێزان بوونی بەرژەوەندییەکانی ئەورووپا و ئەمریکا لە پەیوەندی لەگەڵ تورکیا لەماوەی جەنگی سارددا، بەهێزتر بووە لەچاو ئەو سەردەمەی کە گۆڕەپانی سیاسەتی نێودەوڵەتی لەماوەی دەیەی کۆتایی سەدەی بیستەمدا گۆڕانکاری بەخۆیەوە بینیووە[2]، تورکیا لە ساتەوەختی هەستیاردا خزمەتی بنەڕەتی ئەمریکای کردووە، کاتێ ئەمریکا یارمەتی ئابووری سەربازی

(1) - نوبار هوفسبيان، الوضع الاستراتيجي: آفاق العلاقات التركية–الأمريكية، في: نوبار هوفسبيان (تحرير) وفيروز احمد وآخرون، تركيا بين الصفوة البيروقراطية والحكم العسكري، إعداد ومراجعة غانم بيبي وسامي الرزاز، مؤسسة الأبحاث العربية، بيروت، 1985، ص 285.

(2) - هاينتس كرامر، تركيا المتغيرة تبحث عن ثوب جديد، ترجمة فاضل جتكر، مكتبة العبيكان، الرياض، 2001، ص 376.

جۆراوجۆری پێشکەشی تورکیای کردووە، بەجۆرێك دوای تەواوبوونی جەنگی سارد تورکیا دوای ئیسرائیل و میسر گەورەترین یارمەتی وەرگرتووە[1].

دەستپێکردنی جەنگی سارد و زۆربوونی چالاکییەکانی سۆڤیەتی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئەمریکای گەیاندە ئەو باوەڕەی کە پرۆگرامی یارمەتی ئابووری و سەربازی و هاریکاری تەکنیکی هیچی دیکە تەواو ئەکتیف نابێت بۆ بەرگرتن بە هاتن و دەست تێوەردانەکانی سۆڤیەتی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، بۆیە بریاریدا ستراتیژێکی نوێ کە لەسەر بنەمای **"بەرپەرچدانەوەی هاتنەناوەوەی سۆڤیەتی"** بنیاتنرابێت، بگرێتە بەر[2]. یەکەم هەوڵیش کە لەم پێناوە دای پرۆژەی دامەزراندنی سەرکردایەتی بەرگری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بوو لەساڵی 1951 بەناوی (ڕێکخراوی بەرگریکردن لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست– Middle East Defense Organization)، تورکیاش بە پەرۆشەوە خۆی بۆ ئەو پرۆژەیە پێشکەشکرد، بەو پێیەی تورکیا بازنەی گەیاندنی ناتۆ و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستە[3]. پارتی دیموکراتی تورکی[4] کە ساڵی 1950 دەسەڵاتی وەرگرت، زیاتر بە ڕوونی لایەنگری ئەمریکای دەکرد و سەردانەکەی جەلال بەیاری Celal Bayar (1950–1960) سەرۆك وەزیرانی تورکی لە 17ی کانوونی دووەم 1954[5] بۆ واشنتۆن وەك بەرجەستەکردنی ئەو پەرۆشییە بەرەو ئەمریکا هات و سەرەتای قۆناغێکی تازەش لە پەیوەندییەکانیان بوو.

---

(1) -Kemal Krişci, Op. Cit., Pp. 130-131.

(2) - توماس .آ. برايسون، نفس المصدر، ص460.

(3) - نبيل حيدري، نفس المصدر، ص 156.

(4) – ئەو حیزبە لە 7ی کانوونی دووەمی 1946 لەلایەن دەستەبژێرێکی بۆرژوازی دامەزراوە کە لە پارتی گەلی کۆماری دەسەڵاتدار جودابووبوونەوە. جەلال بایار و عەدنان مندریس و ڕەفیق کورالتان لە دامەزرێنەرانی ئەو پارتە بوون، ئەو پارتە لە هەڵبژاردنەکانی ئایاری 1950 دەسەڵاتی وەرگرت، تا کودەتای 27ی ئایاری 1960 لە دەسەڵات مایەوە. سەیری:
M. Serhan Yucel, Turkiye'nin Siyasal Partileri: 1859-2005, Alfa Yayinleri, Istambul, 2006, S. 29.

(5) -Cemil KoÇak and Gul Inanc Barkay, Op. Cit., P. 28.

لەوەتەی ناوەڕاستی پەنجاکانی سەدەی بیستەمەوە پەیوەندییەکانی تورکیا– ئەمریکا بەرەو چالاککردنی شێوازی دیکەی هاوپەیمانێتی چوو، کە لەسەر بنەمای هەرێمایەتی دامەزراوە. دوای سەرنەکەوتنی ئەزموونی (ڕێکخراوی بەرگریکردن لە ڕۆژهەڵاتی ناڤین– Middle East Defense Organization)، ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بەرەو شێوازی دیکەی هاوپەیمانی گرتن ڕۆیشت، دامەزراندنی قولپی بەغداش (حلف بغداد Baghdad Pact)[1] هەنگاوێکی ئەم ڕێگایە بوو، تورکیاش ئەندامێکی دامەزرێنەری بوو. پەیمانەکە بەشێك لەو ستراتێژەی ئەمریکا پیکدێنا کە تایبەت بوو بە تەواوکردنی پشتێنەی پەیمانە سەربازییەکان کە بۆ دەورەدانی یەکێتی سۆڤیەت پێکدەهێنرا[2].

---

(1) – قولپی بەغدا، ریککەوتنیکی هاریکاری سەربازی و ئەمنی بوو، لە نێوان عێراق و تورکیا لە شوباتی ساڵی 1955 لەژێر چاودیری ڕۆژئاوا مۆرکرا. لەهەمان ساڵدا هەریەکە لە بەریتانیا و پاکستان و ئێران چوونە پاڵی و بەناوی پەیمانی بەغدا ناسرا. پەیمانەکە ئەنجوومەنە وەزارییەکان و لیژنە سەربازی و ئابوورییەکانی پێکهێنا. ئەمریکا بە سیفەتی چاودیر بەشداری لە لیژنە سەربازی و ئابوورییەکەدا کرد. ئامانجی پشتەوەی ڕۆژئاوا لەو پەیمانە دابینکردنی بەرژەوەندییە نێودەوڵەتی و هەرێمایەتییەکانی بوو. لەسەر ئاستی نێودەوڵەتی پەیمانەکە بازنەیەکی دیکەی ئەو پەیمانە سەربازییانە بوو کە ڕۆژئاوا بەسەرکردایەتی ئەمریکا دایمەزراندبوو، بۆئەوەی دەورەی یەکێتی سۆڤیەت و ڕژێمی کۆمۆنیزم بدات و بەزەبر بەر بە بڵاوبوونەوەی دەسەڵاتی سۆڤیەتی بگرێت. بەڵام لەسەر ئاستی هەرێمایەتی ئامانج لێی پارێزگاریکردنی ڕژێمەکانی سەربە هاوپەیمانەکە بوو، تاوەکو بەهانەیەکی سیاسی و یاسایی بۆ بوونی هێزە سەربازییەکانی لە ناوچەکە بهینیتەوە و گورزیش لە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نیشتیمانی ناوچەکە بدات. شۆڕشی 14 ی تەمووز گورزێکی کوشندەی لە پەیمانەکە دا، عێراق لە ئازاری 1959 لە پەیمانەکە هاتەدەرێ، ئەمەش ئەندامەکانی ناچارکرد لە ئابی 1959 بارەگای پەیمانەکە بۆ ئەنقەرە بگوازنەوە و ناوەکەشی بۆ (پەیمانی بەڵێنی ناوەندی– حلف المعاهده اللامركزيه–سنتو) بگوڕن. عبد الوهاب الكيالي وكامل الزهيري، الموسوعة السياسية، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، 1974، ص ص248–249.

(2) – نبيل حيدري، نفس المصدر، ص156.

PDF 4 KURD

PDF 4 KURD

بۆ تـەواوکردنی پلانـەکانی و بـەهۆی ئـەو پەرەسـەندنە ترسـناکانەی کـە ناوچەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەگشتی و ناوچەی عەرەبی بەتایبەتی لە نیوەی دووەمـی پـەنجاکانی سـەدەی بیـستەم بەخۆیـەوە بـینی، ئـەمریکا دووبـارە پێشینەی کارەکانی ڕێکخستەوە. لە دەرەنجامەکانی دوژمنکاری سێ قـۆڵی بـۆ سەر میسر ساڵی 1956، ئەمریکا پرەنسیپی (ئـەیزنهاوەر)ی لـە ئـازاری 1975 ڕاگەیاند[1]، ئەو پرەنسیپەی کە لە بنـەماوە بـۆ پاراسـتنی وڵاتـانی ڕۆژهـەڵاتی ناوەڕاست لە کۆمـۆنیزمی ئەنتەرناسـیۆنال و پڕکردنـەوەی بۆشـایی ڕۆژهـەڵاتی ناوەڕاست بە ئەمریکا بەرلەوەی یەکێتی سۆڤیەتی پڕی بکاتەوە[2].

کۆڵەگەی سەرەکی جێبـەجێکردنی سیاسـەتی ئـەمریکی بەرامبـەر وڵاتـانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەتایبەتی دوای ئەوەی لە 22ی ئازاری 1975 چووە پاڵ پرەنسیپی ئەیزنهاوەر وایلێهات هەڵوێستی تورکیا لە پلانە ئەمریکییەکاندا باش بوو[3]، نموونە لەسەر ئەمەش قەیرانی سووریای 1975. دوای ئەوەی پەیوەندی سووریا بە یەکێتی سۆڤیەتی بەهێز بوو، لۆی هندرسۆنی L. Henderson وەزیری دەرەوەی ئەمریکا بۆ تاوتوێکردنی دۆسیەی سـووری سـەردانی تورکیـای کـرد، دوای سـەردانەکە تورکیـا هێزێکـی زۆری لـە هـاوینی 1975 بـۆ سـەر سـنووری وڵاتەکەی لەگەڵ سووریا نارد[4]. لەلایەکی دیکەوە ئەنقەرە پلانی بەرپەرچدانەی شۆڕشی 14ی تەمووزی 1958ی عێراقی بە واشنتۆن ڕاگەیاند، بەڵام واشنتۆن بە تورکیای ڕاگەیاند کە دەست لە کاروباری عێراق وەرنەدات، وڵامەکە بەمشێوەیە

(1) – لە ناوی سەرۆکی ئەمریکی دوایت ئەیزنهاوەر (1953–1961) هاتووە.

(2) – بۆ سەیرکردنی دەقی ڕیککەوتننامەکە:

Fahir Armaoglu, A.G.E, Ss. 258-260.

(3) -Cemil Koçak and Gul Inanc Barkay, Op. Cit., P. 28

(4) - بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی تەنگژەی سووری سـەیری: تومـاس برایـسون، نفس المـصدر، ص ص52–55؛ فواز جرجس، النظام الإقليمي العربي والقوى الكبرى، مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، 1997، ص ص 124–131.

دارێژرابوو **"هەموو بیرۆکەیەکی دەستێوەردانی لە عێراق لەلایەن ئێران و یا تورکیاوە تا دوا ئەندازە کاریکی دزێوە"**[1].

بەکارهێنانی بنکە سەربازییەکانی تورکیا بۆ دەستتێوەردان لە لوبنان لە تەمووزی 1958 ڕوونترین ئاماژەبوو بۆ بەهێزبوونی پەیوەندییە دوو قۆڵییەکانی نێـوان ئـەمریکا–تورکیـا، هێزەکـانی ئـەمریکا لـەدەرەوەی چوارچـێوەی ئامانجـەکانی نـاتۆ[2] بنکـەی (ئەنجـەرليك)[3]ی بـەکارهێنا. پرۆسـەی گەشەسـەندنی پەیوەندییـە دوو قۆڵییـەکان لـە کۆتـایی پەنجاکانـەوە بـە شێوەیەکی ڕاستەوانە ئاراستەی گرت، تورکیا لە ساڵی 1959 دانی بە بوونی ڕۆکێتی (جوبیتر– Jupiter)ی ئـەمریکی لەسـەر خاکەکـەی نا[4]. لە 5ی ئازاری 1959 وەك وەڵامێك لە بەرامبەر کشانەوەی عێراق لە پەیمانی ناتۆ، پەیوەندییە دوو قۆڵییـەکانی ئـەم دوو وڵاتـە بـۆ (ڕێککەوتننامـەی ئاسایـشی هاوبـەش – Cooperation Agreement) بەهۆیەوەش ئـەمریکا گـەورەترین ئیمتیـاز و مـاف لـە تورکیـا لـە چـاو هـەموو وڵاتـەکانی دیکـەی نـاتۆ، دەسـتکەوت[5]. سـەردانەکەی

(1) - فيليب روبنس، تركيا والشرق الأوسط، ترجمة: ميخائيل نجم خوري، دار قرطبة، قبرص، 1993، ص ص 36–37.

(2) -Cemil KoÇak and Gul Inanc Barkay, Op. Cit., P. 28.

(3) -بنکەیەکی سەربازی ئاسمانی ئەمریکییە، ساڵی 1954 بە پشت بەستن بە ڕیککەوتننامەی دوو قۆڵی نێوان تورکیا و ئەمریکا بونیاتنراوە، لەسەرەتاوە بەناوی بنگەی (ئەدەنە)ەوە ناونراوە، دواتر لە ساڵی 1959 ناوەکەی بۆ (بنکەی ئەنجەرليك بۆ بەرگری هاوبەش) گۆڕا. ئەو بنکەیە ڕۆڵێکی بێ وێنەی لە جەنگی کەنداو و پاراستنی (دالدەی ئارام بۆ کوردان– الملاذ الامن للكورد) لە باکووری عێراق گێڕا. بۆ زیاتر زانیاری لەبارەی بنکەی ئەنجەرليك سەیری: فواز موفق ذنون، "قاعدة انجرليك الجوية"، بحث محفوظ في مركز الدراسات الاقليمية–جامعة الموصل، وحدة البحوث السياسية، ملفة رقم (4)، ص 7.

(4) -Omer Goksel Isyar, Op. Cit., P.24.

(5) – بۆ زیاتر زانیاری دەربارەی دەقی ڕێککەوتننامەکە سەیری:

Fahir Armaoglu, A.G.E, Ss. 258-260.

PDF 4 KURD

ئەیزنهاوەری سەرۆکی ئەمریکا بۆ تورکیا لە تەمووزی 1959 جگە لە دەربڕینی بەهێزبوونی پەیوەندییەکانی نێوان هەردوولا نەبێت هیچی دیکە نەبووە[1].

بەم شێوەیە لە پەنجاکاندا بەرزترین پلەی سوودی هاوبەشی نێوان ئەنقەرە و واشنتۆن تۆمارکراوە، تاوەکو ئەو پەیوەندییە لەو قۆناغەدا بە **"زەواجی بە سوود"** وەسفکراوە[2]. تورکیا ڕێگەی بە ئەمریکادا 26 بنکەی سەربازی ئەمریکی لەسەر خاکەکەی بونیات بنێ، کە بنکەی گەڕان بەدوای زانیاری و بنکەی رادار و فڕۆکەخانە و کۆگای ئازوقەی لە خۆگرتبوو[3]. لەو ماوەیەدا واشنتۆن و ئەنقەرە دەیان ڕێککەوتننامەیان مۆرکرد، کە زۆربەیان بە نهێنی مایەوە، بە گوێرەی ئەو ریککەوتننامانە ئەمریکا مافی بەکارهێنانی بنکە و دامەزراوە سەربازییەکانی تورکیای وەرگرت و لەپاڵ کردنەوەی بنکەی نوێ، هەروەها ئەو ئەمریکییانەی لەو بنکە و دامەزراوانە نیشتەجێ ببوون چەندین ئیمتیازیان بەدەستهێنا، لە بوارەکانی دادوەری و دادگاکان و هەتاکو دامەزراندنی خزمەتگوزاری پۆستەی تایبەت بەخۆیان و دامەزراندنی بازاڕگای بەخشراو لە باج، ئەو مافە بەخشراوانە بە ئەمریکییەکانی تورکیا لەو مافانەی کە واشنتۆن بەهۆی ریککەوتننامەی (رەوشی هێزەکان– Status Forces) لەگەڵ وڵاتانی پەیمانی ناتۆدا بەدەستی هێناوە، زۆر زیاتر بوو، بۆ نموونە نابێت فەرمانبەرە سەربازییە ئەمریکییەکان تاوانەکەیان هەرچییەك بێت نابێت بهێنرێنە بەردەم دادگاکانی تورکیا، هەروەها **"سەربازانی ئەمریکی بە پلەی عەقید ئەگەر بە ئۆتۆمبێلێ لە منداڵێك بدات، یا ئەفسەرێکی سەرخۆش بەبەرچاوی خەڵك ئاڵای تورکی بدڕێنێ، نابێت بهێنرێنە بەردەم هیچ دادگای سەربازی تورکی"**. تەنها ئەوەندە بەسە کە بڕوانامەیەك کە لەلایەن بەرزترین پایەی سەربازییەوە مۆرکراوە، دەربچێت و بڵێت **"تۆمەتبار لە میانەی بەدیهێنانی کارەکەی تاوانەکەی ئەنجامداوە"**[4].

(1) -Cemil KoÇak and Gul Inanc Barkay, Op. Cit., P. 29.

(2) -Rachel Prager, Op. Cit., P. 4.

(3) - ريتشارد ف. غريمت والن ليبسون، نفس المصدر، ص18.

(4) - نبيل حيدري، نفس المصدر، ص ص157–158.

ئاوەڕدانەوەیەکی بابەتییانە لە ڕێککەوتنامەکانی نێوان واشنتۆن و ئەنقەرە لە پەنجاکانەوە بەسە بۆئەوەی خۆشی پەیوەندییە **"ئەمنی–سەربازی"**یەکان کە هەردوو وڵاتی بەیەکەوە گرێداوە[1] و قەبارەی ئەو رۆڵەی کە ئەنقەرە بێ دوودڵی و گازاندەکردن لە خزمەت ئامانجەکانی سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا گێڕاویەتی، دەربکەوێت[2]. سەرباری ئەمەش ئەو تەبایی و تێگەیشتنەی پەیوەندییەکانی ئەمریکا– تورکیا لەسەر میزاج و زەوقی خەڵکی ش رەنگی داوەتەوە، لەماوەی پەنجاکاندا گۆرانییەکی میللی تورکی زۆر بەناوبانگ ببوو و زۆرێك لە گەنجانی تورك دەیانگوتەوە بەناوی **"ئەمریکا، ئەمریکا تورکیا بەردەوام لەشەڕەکانت لە پێناوی ئازادی تا کۆتایی دونیا لەگەڵدا دەبێت"**. توێژەرێك سیاسەتی تورکیا بەرامبەر بەرژەوەندییەکانی ئەمریکای لەو ماوەیەدا بەم شێوەیە وەسفکردووە، کە لە (مەلیك مەلیکترە)[3].

نێوەندە تورکییەکان لە نوخبەی سیاسی، لە نێوانیاندا کەسانێك هەبوون پایەیەکی حکوومی هەستیاریان هەبوو، هۆشدارییان لە زیادەڕۆیی لە بەدواکەوتنی تورکیا بەدوای سیاسەت و ئامانجەکانی ئەمریکا دا، بەڵکو هەندێکیان هۆشدارییان لە مەترسی دەرەنجامی ناچاوەڕوانکراوی ئەو پەرۆشی و راکردنەی تورکیا بەرەو واشنتۆن دا، بۆ نموونە فەتین روشدی زورلو Rustu Zorlu Fatin وەزیری دەرەوەی تورکیا لە کۆتایی ساڵی 1959 رایگەیاند کە **"پێویستە تورکیا بیر لە دەرچوون لە فەلەکی ئەمریکی بکاتەوە، گرێدانی تورکیا بە ئەمریکاوە بەبێ بیرکردنەوە و قازانج، هەڵەیە.**

(1) - المصدر نفسه، ص157.

(2) - نوبار هوفسبيان، نفس المصدر، ص286.

(3) - Soli Özel, "The Turkish-US Relationship in Historical Perspective", in: Bruce Maddy-Weitzman and Asher Susser (Ed), Turkish-Israeli Relations in a Trans-Atlantic Context Wider Europe and the Greater Middle East, The Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, Tel Aviv, 2005, P. 108.

PDF 4 KURD

ئەم جۆرە سیاسەتە بەردەوام نابێت و تورکیاش هیچ دەستکەوتیکی چنگ ناکەویت، بەڵکو زیانی لێدەکەوێت"[1].

سالأنی شەستەکان دیاریکردنەوەی پەیوەندییەکانی تورکیا–ئەمریکای بەخۆیەوە بینی[2]، ئەو ماوەیە چەندین رووداوی لەگەڵ خۆی هێنا، جۆرێك لە کەلێنی خستە سیاسەتی دەرەوەی تورکیا، نەخشەی دابەشبوونی لە پەیوەندییەکانی تورکیا–ئەمریکا کێشا[3].

لەسەرەتای شەستەکانەوە ئەو حاڵەتی بەستەلۆکییەی کە باڵی بەسەر پەیوەندییەکانی تورکیا– سۆڤیەت دا کێشابوو، گۆڕانکاری بەخۆیەوە بینی، لە تەمووزی 1960 بڕیاردرا سەرۆکی هەردوو وڵات، عەدنان مەندەرس سەرۆکی حکوومەتی تورکیا و نیکیتا خرۆشۆف N. Khrushchev (1953–1964) سەرۆکی سۆڤیەت سەردانی یەکتری بکەن، بەڵام کودەتای سەربازی 27ی ئایاری 1960 حکوومەتەکەی مندریسی لەناوبرد. دوو هۆکار وایکرد تورکیا بەرەو یەکێتی سۆڤیەت بجولێ، یەکەم تورکیا پێویستی بە یارمەتی ئابووری نوێ هەبوو، دووەم ئەو مەزەندەیەی کە سیاسییە تورکەکان پێیگەیی بوون، ئەوە بوو کە لەوانەیە پەیوەندییەکانی (ئەمریکا–سۆڤیەت) بەسەردانەکەی خرۆشۆف بۆ ئەمریکا ساڵی 1959 و بەستانی کۆنگرەی لوتکەی ئەمریکی – سۆڤیەتی لە ئایاری 1960 قۆناغێکی تازە بهێنێتە کایەوە. ئەوانە گەیشتنە ئەو باوەرەی کە گفتوگۆی ئەمریکا–سۆڤیەت لەوانەیە وابکات پەیوەندی ئەو دوو جەمسەرە گەورەیە خۆش بکات، کە پەیوەندی تایبەتی نێوان ئەمریکا و تورکیا لەناو دەبات. لە کانوونی یەکەمی 1959 لەمیانەی سەردانەکەی ئەیزنهاوەری سەرۆکی ئەمریکا بۆ تورکیا نیگەرانی و مەترسییەکانی تورکیا

(1) - Çetin Yetkin, Turkiye'de Askeri Darbeler ve Amrika, yeniden Anadolu ve Rumeli Mudafaa-I Hukuk Yayinlari, Antalyu, 3.basim, 2006, S. 64.

(2) – نوبار هوفسبیان، المصدر السابق، ص286

(3) – نبیل حیدري، المصدر السابق، ص159.

خرانە روو لە کشانەوەی پاراستن و پابەندییەکانی ئەمریکا بۆ ئەو وڵاتە[1]. هەروەك توێژەریکی تورك دەڵێت، بەڵکو ئاماژەی کۆتایی **"مانگی هەنگوین"**ە کە لە دەیەی پەنجاکاندا درێژەی کێشا[2].

سالأنی یەکەمی دەیەی شەستەکان راستی مەترسییەکانی تورکیای چەسپاند و سەلماندنی کە ناهاوسەنگییەك لە نێوان بەرژەوەندییەکانی هەردوو وڵاتدا هەیە، وڵاتێك هێزێکی مەزنە و دووەمیان هێزیکی هەریمایەتی ناوەندە[3].

دوو پەرەسەندنی ترسناك وایکرد پەیوەندییەکانی نێوان دوو هاوپەیمانی نزیك دەرزی تێبکەوێت، یەکەم تەنگژەی رۆکێتە کوبییەکان ساڵی 1962، کە 13 رۆژی خایەند، کاتێ سەرۆکی ئەمریکی جۆن کێنیدی J. Kennedy (1961–1963) بۆ خرۆشۆڤ سەرۆکی سۆڤیەتی پێشنیاز کرد، کە ئەمریکا ئامادەیە تورکیا لە رۆکێتی جۆپیتەر پاك بکاتەوە، لەبەرامبەردا سۆڤیەت رۆکێتەکانی لە کوبا بکشێنێتەوە، ئەمە لە کاتێکدا بوو جیهان لەسەر لێواری جەنگێکی ناوەکی دابوو[4]. ئەم مامەڵەیە وای لە تورکیا کرد چاو بە پەیوەندییەکانی لەگەڵ هەردوو زلهێزدا بخشێنێتەوە، لەلایەك گومانێکی بەهێزی لای تورکیا سەبارەت بە راستگۆیی ئەمریکا لە پابەندییەکانی لەهەمبەر ئاسایشی نەتەوەیی تورکی[5]. لەگەڵ رەوینەوەی **"وەهمی هاوپەیمانی"** لەگەڵ رۆژئاوا، لە شەستەکاندا سەرکردە تورکەکان دەستیان بە گۆڕینی سیاسەتەکانیان لەبەرامبەر یەکێتی سۆڤیەت،

(1) – دویغو بازو اوغلو سیزر، سیاسات ترکیا الامنیة، دراسات ستراتیجیة، مؤسسة الابحاث العربیة، الدراسة رقم (37)، السنة الثانیة، بیروت، 1983، ص 20.

(2) - Soli Özel, Op. Cit., P. 109.

(3) - Aylin Guney, Op. Cit., P. 342.

(4) -Nurhan Ince, Problems and Politics in Turkish Foreign Policy, 1960-1966: With Emphasis on Turkish-United States Relations, The Cyprus Question, and The Leftist Movement, Ph. D. Thesis, University of Kentucky, 1974, Pp. 75-82;

خلیل إبراهیم محمود الناصري، السیاسة الخارجیة الترکیة أزاء الشرق الاوسط للمدة الواقعة 1945–1991، اطروحة دکتوراه مقدمة الی مجلس کلیة العلوم السیاسیة، جامعة بغداد، 1995، ص 23.

(5) - Kemal Krişci, Op. Cit., P. 132.

PDF 4 KURD

بەرەو ئاساییکردنەوەی پەیوەندییەکانیان لەگەڵ سۆڤیەت چوون، ئەمەش دوای ئەوەی بۆیان دەرکەوت کە ئەمریکا بەرژەوەندییە ئەمنییەکانی بەر لە بەرژەوەندییە ئەمینییەکانی هاوپەیمانانیان دادەنێت[1].

دووەم پەرەسەندنی گرنگ بە (تەنگژەی قوبرسەوە)[2] گرێدرابوو، لەیەکەم تەنگژەی قوبرسدا (1963–1964)[3]، لە 5ی حوزەیرانی 1964 عیسمەت ئینو نۆی (1961–1965) سەرۆك وەزیرانی تورکی، نامەیەکی لە لیندۆن جونسونی L. Johnson (1963–1968) سەرۆکی ئەمریکا وەرگرت، کە هۆشداری دەداتە تورکیا لە هەر دەستتێوەردانێکی لە قوبرس بە بیانوی پاراستنی کەمینە تورکمانییەکان، بەگوێرەی قسەی ئەنقەرە، ئەوکات کەمینە تورکمانەکان لەلایەن زۆرینەی یۆنانییەکانەوە دەچەوسێنرانەوە، هەروەها نامەکە ئەوەشی بە تورکیا راگەیاندبوو کە نابێت چەکی ئەمریکی یان چەکی هەر وڵاتیکی ئەندامی ناتۆ لە حاڵەتی دەستتێوەردان لە قوبرس بەکاربهێنێت، ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لە پاڵپشتی کردن لە تورکیا بۆ بەرپەرچدانەوەی هەر هێرشێك یا پەرچەکردارێکی سەربازی سۆڤیەتی چاوەروانکراو[4].

بێ هیوایی تورکیا لە هاوپەیمانێتی ئەمریکا دەنگدانەوەیەکی فراوانی لە هەردوو ئاستی فەرمی و میللی لێکەوتەوە، بەتایبەتی دوای ئەوەی لە ساڵی 1966 ناوەڕۆکی نامەکەی جونسون بڵاوکرایەوە، لەسەر ئاستی میللی دروشمی "Yankee Go Home"[5] بڵاوترین دروشمێك بوو کە لە کۆبوونەوە

---

(1)– ریتشارد ف. غريمت والن ليبسون، المصدر السابق، ص 18.

(2) - Clement H. Dodd, Turkey and the Cyprus Question, in: Alan Makovisky and Sabri Sayari (ed), "Turkey's New World: Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy", Washington Institute for Near East Policy, Washington D.C, 2000, Pp.170-153.

(3) – خليل على مراد، "الأزمة القبرصية الأولى وانعكاساتها على علاقات تركيا مع الولايات المتحدة الأمريكية"، مجلة دراسات تركية، العدد 1، السنة الأولى، كانون الثاني 1991، ص ص 45–67.

(4) -Kemal Krişci, Op. Cit., P. 132.

(5) – واتە (یانکییەکان بگەڕێنەوە وڵاتی خۆتان) مەبەستیشی لە ئەمریکییەکان بوو، وای لێهات ئەو دروشمە تورکەکان لەبەرامبەر هاتنی کەشتییە ئەمریکییەکان بۆ تورکیا، بەرۆیان دەکردەوە.

میللییەکان و کۆڕە گشتییەکان و کۆڕبەندەکانی لاوانی تورکی دەگوترایەوە. هەرچی کاردانەوەکەی بوو لەسەر ئاستی فەرمی و حکوومی، ئەوا ئەنقەرە بەرەو گرتنەبەری هەڵوێستی زیاتر سەربەخۆ لەبەرامبەر سیاسەتەکانی ئەمریکا چوو، هەروەها هەڵیدا پەیوەندی لەگەڵ یەکێتی سۆڤیەت و وڵاتانی بێ لایەن ببەستێ[1]. پرۆسەی ئاساییکردنەوەی پەیوەندییەکان لەگەڵ سۆڤیەت بە شێوەیەکی راستەوانە لە رێگەی سێ تەوەری سەرەکییەوە بەرێوەدەچوو، یەکەم، ئاڵوگۆڕکردنی سەردانە فەرمییەکان لە ئاستی باڵا، دووەم، رێککەوتن لەسەر پرەنسیپی سەرەکی یاسای نێودەوڵەتی تایبەت بە سەربەخۆیی هەموو وڵاتێك و رێزگرتن لە سەروەری ئەو وڵاتانە و پرەنسیپی پێکەوە ژیانی ئاشتییانە لە نێوان دوو رژێمی کۆمەڵایەتی جیاواز. هەروەها یارمەتی ئابووری سۆڤیەتی و رێزگرتنی سۆڤیەت لە پابەندییەکانی تورکیا بەرامبەر پەیمانی ناتۆ، سێیەم، ژمارەی کێشە جیهانییەکان بەشێوەیەکی بەرەبەرەیی زیادبوو، هەردوو لا لەسەر ژمارەیەك لە کێشە جیهانییەکان رێککەوتن، هەردوولا داوایان کرد بەزوویی کۆتایی بە جەنگی ڤێتنام بهێنرێت و ئیسرائیلیش ئەو هەرێمە عەرەبییانەی لە جەنگی 1967 داگیری کردوون پاشەکشە بکات و پاڵپشتی لە تەبایی نێودەوڵەتی بکەن و کار بۆ گریدانی کۆنگرەیەکی جیهانی بۆ چەگ داماڵین بکەن[2].

دوای نیوەی شەستەکان ئاراستەی نوێ لە پەیوەندییەکانی تورکیا بە ئەمریکا بەشێوەیەکی روونتر بەرجەستە بوو، بە ئاراستەی وەرچەرخان لە سیاسەتی پشت بەستن بە ئەمریکا بەتەنها بەرەو گەڕان بەدوای هەمە چەشنکردنی سەرچاوەکانی سیاسەتی دەرەوە و هاوسەنگیکردن تا بکرێت لە نێوانیاندا و پەیوەندی لەگەڵ سۆڤیەت دیاری بکریت، یەکەم رێوشوێن لەم بوارەدا تورکیا گرتیە بەر بەرزکردنەوەی یادداشتێك بوو لە 7ی نیسانی 1966 بۆ حکوومەتی واشنتۆن، سەبارەت بە چاوخشاندنەوەیەکی گشتی بەو هەموو

---

(1) -Omer Goksel Isyar, Op. Cit., P.26.

(2) - دويغو بازوغلو سيزر، المصدر السابق، ص 20.

PDF 4 KURD

ڕێککەوتنە سیاسی و سەربازییانانەی کە لە نێوانیاندا مۆرکراوە، دەرەنجامی دانوستاندنەکان چاوخشاندنەوە بوو بە مەرجەکانی ڕێککەوتننامەکان و ئیمتیازە بەخشراوەکان بوو، بۆ بەرژەوەندی حکومەتی تورکی، بۆ نموونە بڕیاردرا بوونی ئەمریکا لە تورکیا بەشێوەیەکی بەرەبەرەیی کەم بکرێتەوە، هێزی سەربازی تورکی ژمارەیەك بنكەی سەربازی و وێستگەی ڕاداری لە تەرابزون و ئەزمیر و سامسۆن وەرگرتەوە، هەروەها ویستگەکانی ڕادار لە سینوپ و دیاربەکر و ئەنجەرلیك خرانە بەر مەرج و ڕێوشوێنی نوێوە، ئەنقەرە بەڵێنی لە ئەمریکا وەرگرت کە هیچ نهێنییەکی سەربازی لە حکوومەتی تورکی نەشارێتەوە[1].

بەڵام لە کۆتایی شەستەکاندا هەردوو لایەنی تورکی و ئەمریکی، هەستیان بەو زیانەی کە لە پەیوەندییەکان کەوتووە کرد. بۆ بەرگرتن لە زیاتر تێکچوونی پەیوەندییەکان، هەردوو لا لە 3ی تەمووزی 1969 ڕێککەوتنێکی نوێیان مۆرکرد، ئەویش ڕێککەوتننامەی هاوکاری بەرگری بوو[2].

ئەو ڕێککەوتننامەیە لەسەر بنەمای یەکسانی و هاوسەنگی لە پەیوەندییە دوو قۆلییەکان داڕێژرابوو، نابێت دەستدرێژی سنووری پابەندییەکانی پەیمانی ناتۆ ببەزێنێ، لە گرنگترین بەندەکانی دیکەی ئەوەبوو، کە نابێت بەبێ ڕەزامەندی پێشوەختەی حکوومەتی ئەنقەرە، هیچ دامەزراوەیەکی بەرگری یا ئەو دەستکردن بە چالاکانی دامەزراوەکان بکرێت و ڕێگە بە ئەمریکا نادرێت هیچ بنكەیەك لەسەر خاکی تورکیا بەکاربهێنێت تا ئەمریکا لە وردەکاری و سروشتی ئەو چالاکییەی دەیخوازێت ئەنجامی بدات تورکیا ئاگادار نەکاتەوە. هەروەها ماف بە ئەنجوومەنی وەزیرانی تورکی درا، ئەو چالاکییانە بوەستێنێ، لە حاڵێکدا ئەگەر ناکۆکی لەسەر کەوتەوە[3].

(1) -Mehmet Gonlubol, Nato, USA and Turkey, in: Kemal H.Karpat (Ed), Turkey's foreign Policy in transition: 1950-1979, Leiden,1975 , Pp. 38-40;
نبيل حيدري، المصدر السابق، ص ص160–161.

(2) -Cemil Koçak and Gul Inanc Barkay, Op. Cit., P.29;
خليل على مراد، الازمة القبرصية الاولى، ص 59.

(3) -Fahir Armaoglu, A.G.E, SS. 277-285.

ئەگەر ڕیککەوتننامەی تەمووزی 1969 بابەتی بەکارهێنانی بنکە سەربازییەکانی تورکیا و ڕەوشی سەربازانی ئەمریکای لەم وڵاتەی ڕێکخستبێ، بەڵام ڕێگر نەبوو لەوەی کە پەیوەندییەکانی ئەم دوو وڵاتە ڕووبەڕووی ناکۆکی و تەنگژەنە بێتەوە. ئەمەش لەو ناکۆکییەی کە لە نیوەی یەکەمی دەیەی حەفتاکانەوە بەهۆی پابەندنەبوونی تورکیا بە قەدەغەکردنی کشتوکاڵی ئەفیونەوە ڕوون دەبێتەوە[1]. دوای ئەمەش بەهۆی کێشەی قوبرسەوە سەرلەنوێ تەنگژە لە پەیوەندییەکانی هەردوولا ڕوودەدات، کاتێ تورکیا لە 20ی تەمووزی 1974[2] هێزەکانی تورکیا بەشی باکووری دوورگەی قوبرسیان داگیرکرد، بەڵام ئەمجارەیان کاردانەوەی ئەمریکا بەهێز بوو، کاتێ هاتنی چەکی بۆ تورکیا قەدەغەکرد، ئەمە لە کاتێکدا بوو کە ئەنجوومەنی نوێنەرانی ئەمریکی لە 18ی کانوونی یەکەمی 1974 یاسای یارمەتییە دەرەکییەکانی

(1) – ڕەگ و ڕیشەی گرفتی ئەفیون بۆ ناوەڕاستی حەفتاکان دەگەڕێتەوە، کاتێ حکومەتی ئەمریکا هانی تورکیای دا سنووریك بۆ چاندنی ئەفیون دابنێت و دواتریش قەدەغەی چاندنی بکات، لە ساڵی 1968 کاتێ واشنتۆن قەرزێکی بەبری 3 ملیۆن دۆلار بۆ پاڵپشتی چاندنی بەروبوومیك شوینی ئەفیون بگرێتەوە، دا، هەردوولا گەیشتنە ڕیککەوتن. لەسەرەتای حەفتاکان ماوەی ئەو ڕیککەوتننامەیە کۆتایی هات، تورکان گەڕانەوە سەر چاندنی ئەفیون، ئەمەش تەنگژەیەکی نوێی لە پەیوەندییەکانی نێوان هەردوولا لێکەوتەوە، هەندێ ئەندامی کۆنگرێس هەڵمەتیان بۆ سەر تورکیا دەست پێکرد، ئەمەش وایکرد ئەنجوومەنی نیشتیمانی تورکی لە ئابی 1971 بڕیارێکی دەرکرد و ڕێوشوێنی توندی بەسەر چاندنی خەشخاش سەپاند، دوای دروێنەی 1972 بڕیاری حکوومەتی (نهاد ئەریم)ی بەدواداهات و تێیدا چاندنی خەشخاش لە تورکیا تەحریم کرد، لەبەرامبەر ئەوە تورکیا بری 35 ملیۆن دۆلار لە ماوەی سێ ساڵدا بەدەست دەخات، وەك قەرەبووی جووتیارە زیان لێکەوتووەکان و گۆڕینی جووتیارانی خەشخاش بۆ چاندنی بەروبومی هەمەچەشنەی دیکە. بۆ وردەکاری زیاتر بڕوانە: برایسون، المصدر السابق، ص ص556–557.

(2) - علية عبد الحسين سعيد نصر الله، موقف الولايات المتحدة الامريكية من المشكلة القبرصية: 1960–1974، رسالة ماجستير مقدمة الى مجلس كلية التربية–جامعة البصرة، 2005، ص ص132–141.

PDF 4 KURD

ئەمریكای بە 43 دەنگ بەرامبەر 40 دەنگ پەسند كرد، هەروەها بریاری بڕینی یارمەتییە سەربازییەكانی توركیای لە 5ی شوباتی 1975 دا، بە پشت بەستن بە برگەی 10ی ماددەی 620ی یاسای ناوبراو، ئەمەش لەسەر ئەو بنەمایەی كە **"توركیا وەلامی داخوازی و مەرجەكانی ئەمریكای نەداوەتەوە"**[(1)].

وایلێهات تەنگژەی قوبرس بووە یەكێ لە ترسناكترین ئەو ڕووبەڕووبوونەوانەی كە تووشی پەیوەندییەكانی ئەمریكا – توركیا هات، بە شێوەیەك دوای ئەم تەنگژەیە توركیا لە **"وڵاتێكی هاوپەیمان بۆ ئەمریكا بۆ وڵاتیكی دۆستی دابڕاو"**[(2)] گۆڕا. قسەكەر بەناوی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریكا هەڵوێستی ئەمریكا لەمەڕ ڕێوشوێنی توركی بەم شێوەیە دەربڕی و گوتی: **"بەكارهێنانی هێز پەیوەندییەكانی نێوان توركیا و یۆنان ناخاتە مەترسییەوە، بەڵكو وادەكات تەواوی ناوچەكە بخاتە مەترسییەوە، چارەسەری كێشەی قوبرس ناكرێت لە ڕێگەی بەكارهێنانی هێزەوە بێت"**[(3)]. ئەم هەڵوێستەی ئەمریكا سەرەتا والێكدرایەوە كەوا **"پاڵپشتییەكی پەنهانییە(بەمتمانە)"** بۆ داگیركاری توركی، بەلام كاتێ هێزەكانی توركیا دەسەلاتیان لە دورگەكە فراوانكردووە و چالاكییەكانیان چڕكردەوە و بریاری ئارامگرتنیان دا، هەڵوێستی ئەمریكا گۆڕا، دەنگدانەوەی هەلوێستەكەی ئەمریكا لە كۆنگرێس كە بەهۆی گرووپی فشاری (لۆبی) یۆنانی–ئەرمەنی دروستبوو، چاوەڕوانی هەموو دەرفەتێكیان دەكرد بۆئەوەی توركیای تێیدا تاوانبار بكەن[(4)].

(1) - سیزائي اوركونت، العلاقات العسكرية الأمريكية–التركية، ترجمة :مركز البحوث والمعلومات، بغداد، 1987، ص ص78–79.

(2) - Sabri Sayari, Turkey and United States: Changing Dynamics of an Enduring Alliance, in: Tariq Y. Ismael and Mustafa Aydin (ed), Turkey's Foreign Policy in the 21st Century: A Changing Role in the World Politics, Ashgate Publishing Company, USA, 2003, P. 29.

(3) - فتحية النبراوي ومحمد نصر مهنا، قضايا العالم الإسلامي ومشكلاته السياسية بين الماضي والحاضر، القاهرة،1983، ص 506.

(4) - Sabri Sayari, Op. Cit., P. 29.

چەند كەسایەتییەكی دیار لە ئەندامانی ئەنجوومەنی پیران و نوێنەران لە كۆنگرێس هەڵمەتیكیان بۆ پاڵپشتی كردن لە بریاری سەپاندنی گەمارۆ بەسەر توركیا، كە زۆربەی ئەندامانی لە بنەچەوە یۆنانی بوون، وەكو بنجامین روزنپال B. Rosenthal و توماس أیكلتون T. Eagleton و ادلای ستیفنسون A. Stevenson و ادوارد كیندی لە ئەنجوومەنی پیران، و جون برادیماس J. Bradimas و باول ساربانز P. Sarbanes و بیتر كیروز P. kyros و ج. یاترون G. Yatron لە ئەنجوومەنی نوێنەران. هەوڵەكانی ئەوانە وایكرد زۆربەی ئەندامانی كۆنگرێس لەسەر پەسندكردنی بریاری بڕینی یارمەتییەكان لە توركیا رازیبوون، بریارەكە لە 5ی شوباتی 1975 وە جێبەجێكرا[(1)]. بریارەكەی ئەمریكا بووە مایەی نارەزایەتی حكومەت و ئۆپۆزسیۆنی توركی بەیەكەوە، هەروەها جەماوەری توركیاش بەهەموو توێژە كۆمەڵایەتییەكانییەوە بەرامبەر ئەمریكا تورەییان دەربری، بۆیە لە 17ی حوزەیراندا حكوومەتی نوێی توركی بەسەرۆكایەتی سلێمان دیمیریل (31ی ئازاری 1975 تا 21ی حوزیرانی 1977)[(2)] یادداشتێكی فەرمی ئاراستەی حكوومەتی توركیا كرد و لایەنیكی بە

(1) - Paul Y. Wanatabe, Ethnic Groups, Congress and American Foreign Policy: The Politics of Turkish Arms Embargo, West port and London, Green Wood press 1984, Pp. 128-126.

(2) – لە ئەسپارتە ساڵی 1924 لەدایك بووە، كۆلیژی تەكنیكی لە ئەستامبۆل تەواوكردووە، ژیانی زانستی وەك ئەندازیار لە توێژینەوەی كارەبایی دەستپێكردووە، بۆ پسپۆری وەرگرتن لە بەنداو و كارەبا بۆ ئەمریكا نێردراوە، ساڵی 1952 دوای گەڕانەوەی وەك بەرپرسی دامەزراندنی بەنداوی (سەیحان) دیاریكرا، دواتر دووبارە بۆ خوێندن بۆ ئەمریكا چووە، دوای گەڕانەوەی بە پلەی سەركەوتوو، پایەی بەڕیوەبەری گشتی كاروباری ئاویی وەرگرت. ساڵی 1962 بە ئەندام بوونی لە حیزبی عەدالە چووە ناو مەیدانی سیاسییەوە، بەخێرایی پلەكانی حیزبی بڕی، تاوەكو لە ساڵی 1968 سەرۆكایەتی ئەو پارتەی وەرگرت. ساڵی 1965 كاتی وەك نوێنەری ئەوپارتە بووە ئەندام پەرلەمان، كاری سیاسی كرد. هەر لە ناوەڕاستی شەستەكانەوە تا ساڵی 1980 شەش جار پایەی سەرۆكی حكومەتی وەرگرتووە، دووجاریش لە كودەتای ئازاری 1971 و ئەیلولی 1980 لەكارلادراوە، ساڵی 1991 حەوتەم حكومەتی پێكهێنا لە ئاری 1993 بەهۆی مردنی لەناكاوی ئۆزال بە سەرۆكی كۆمار هەڵبژێردرا، تا ساڵی 2000 لە پایەكەی مایەوە. سەیری سایتی ئەلیكترۆنی حكومەتی توركی بكە: www.cankaya.gov.tr/eng_html/demirel.html.

PDF 4 KURD

ئاشکرا هەڕەشەی لە ئیدارەی ئەمریکی کرد و کاتێ باسی **"ئەگەر لەماوەی 30 رۆژدا ئەمریکا گەمارۆ هەڵنەگرێت، ئەوا رەوشی پەیوەندییەکانی نێوان ئەمریکا–تورکیا بە فەرمی دەگۆڕێت"**[1]. هەروەها بولەند ئەجوید– Bulent Ecevit[2] سەرۆکی حیزبی گەلی کۆماری رایگەیاند کە **"تورکیا لەلایەن هاوپەیمانی سەرەکی خۆیەوە بەهۆی دەستتێوەردانی لە قوبرسەوە بۆ پاراستنی بەرژوەندییە نیشتیمانییەکانی، سزادراوە"**[3]. نەجمەددین ئەربەکانی[4] سەرۆکی حیزبی خەلاسی نیشتیمانی، بڕیاری گەمارۆکەی بە

---

(1) - لقمان عمر محمود احمد، العلاقات التركية–الأمريكية 1975–1991: دراسة تاريخية، أطروحة دكتوراه غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية الآداب، جامعة الموصل، 2004، ص44.

(2) – لە دیاریترین سیاسەتمەدارانی تورکیایە، ساڵی 1925 لە ئەستەمبۆل لەدایکبووە، ساڵی 1944 لە کۆلیژی ئەدەبیانی زانکۆی ئەستامبۆل دەرچووە، لەماوەی ساڵانی (1946–1950) لە چاپخانەی بالوێزخانەی تورکیا لە لەندەن کاریکردووە، لە ساڵی 1950 لە رۆژنامەی رۆژانەی ئۆلۆس زمان حالی حیزبی گەلی کۆماری وەکو نووسەر کاریکردووە، ساڵی 1957 زەمالەی خویندنی لە دامەزراوەی رۆکفیلەری ئەمریکی بۆ خوێندنی مێژووی کۆمەلایەتی و رۆژهەلاتی ناوەڕاست و عوسمانی لە زانکۆی هارڤارد وەرگرتووە، دوای گەڕانەوەی بۆ تورکیا وەکو وەرگێڕی عیسمەت ئینینۆ کاریکردووە، کە لە ناوەڕاستی شەستەکانەوە بۆ پۆستی وەزیری کار لە هەموو حکوومەتەکان راسپێردراوە، ناکۆکییەکی فیکری توندی لەگەڵ ئینینۆدا هەبوو، لە تشرینی یەکەمی 1972، لە کۆنگرەی بیست و یەکەمی حیزبدا بۆ سەرۆکی حیزب هەڵبژێردرا، ئەجەوید رۆڵێکی ترسناکی لە سیاسەتی تورکیا لە ماوەی حەفتاکان و نەوەدەکانی سەدەی بیستەم گێڕا، لە تشرینی دووەمی 2006 کۆچی دوایی کرد. بۆ زانیاری زیاتر سەیری:

Douglas A. Howard, The history of Turkey, Green Wood Press Westport-Connecticut, London, 2001, P.191 .

(3) - Douglas A. Howard, The history of Turkey, Green Wood Press Westport-Connecticut, London, 2001, P.191 .

(4) – نەجمەددین ئەربەکان، لە شاری سینوپ ساڵی 1926 لەدایکبووە، ساڵی 1948 بروانامەی ئەندازیاری میکانیکی لە زانکۆی ئەستامبۆڵ بەدەیهێناوە، ساڵی 1935 لەهەمان پسپۆری بروانامەی دکتۆرای لە ئەڵمانیا وەرگرتووە، لەبواری بزوێنەری دیزڵدا کاریکردووە، ساڵی 1956=

"سیاسەتێکی ئەمریکی دوژمنکارانە بۆ تورکیا کە بەرگری لە ماف و بەرژەوەندییە نەتەوەیی و نیشتیمانی خۆی کردووە"، وەسفکرد[1]. لەلایەکی دیکەوە بڕیارەکەی ئەمریکا شەقامی تورکی بە هەموو رەوتەکانیەوە لەوپەری چەپەوە بۆ ئەوپەری راستیەوە، گڕدا. بەشێوەیەکی خێرا گیانی دوژمنداری بۆ ئەمریکییەکان لە نێو خوێندکارانی زانکۆ و بیریارانی چەپ و ریکخراوە چەپەکان گەشەی کرد[2].

لەسەر ئاستی کرداری، یەکەم رێوشوێن کە تورکیا پەنای بۆ برد ئەوە بوو، رایگەیاند کە (رێککەوتننامەی هاریکاری بەرگری) ساڵی 1966 هەڵوەشاوەتەوە و کار بە پرۆسە و پرۆگرامەکانی بەرگری هاوبەش لە هەموو بنکە ئەمریکییەکانی تورکیا ناکرێت، جگە لە بنکەی ئەنجەرلینك نەبێت، ئەو بنکەیەش لەناو چالاکییەکانی پەیمانی ناتۆدا بوو[3]. بولند ئەجەویدی هاوبەشی دیمیرل لە هاوپەیمانی فەرمانڕەوای ئەوسا، قەدەغەکردنی بەرهەمهێنانی ئەفیونی لە رۆژئاوای تورکیا هەڵوەشاندەوە کە پێشتر بە داوایەکی ئەمریکی سەپێنرابوو[4]. لەسەرەتای ساڵی 1976ەوە پەیوەندییەکان شلەژانی تێکەوت، کاتێ سلێمان دیمیرڵ سەبارەت بە هەر

=کارگەیەکی بۆخۆی دامەزراندووە، لە ساڵی 1966 پۆستی سەرۆکی دائیرەی پیشەسازی لە تورکیا وەرگر، لەساڵی 1970 یەکەم پارتی ئیسلامی بەناوی پارتی رژێمی نیشتمانی دامەزراند، کە دوای کودەتای سەربازی ئازاری 1971 پارتەکەی قەدەغەکرا، ئینجا پارتێکی دیکەی بەناوی حیزبی خەلاسی نیشتمانی دامەزراند تا دوای کودەتای سەربازی مانگی ئەیلولی 1980 بەردەوام قەدەغەکرابوو. بۆ زانیاری زیاتر سەیری: صباح الدين اوجار، اربكان والرفاه الاسلامي، ترجمة: الصفصاني احمد المرسي، ايتراك للنشر والتوزيع، القاهرة، 2003، ص265.

(1) -Alan Makovsky. "Policy towards Turkey: Progress and Problems", in: Morton Abramowitz (Ed), Turkey Transformations and American policy, The century foundations press New York, 2000, P. 225 .

(2) -Sabri Sayari, Op. Cit., P. 29 .

(3) -Cemil Koçak and Gül lnanç Barkay, Op. Cit., P. 29.

(4) -Omer Goksel lsyar, OP, Cit., P. 28 .

PDF 4 KURD

کەمتەرخەمی نواندنێك لە ڕێککەوتننامەی نوێی بەرگری کە بەنیازبوون لە شوێنی (ڕێککەوتننامەی هاریکاری بەرگری ببەستریّ)، هۆشداری دا بە کۆنگرێسی ئەمریکی. هەروەها ڕایگەیاند کە ئەگەر دوای هەڵبژاردنەکانی ئەمریکا (تشرینی دووەمی 1976) هەر دواخستنێکی دیکە لە کرێدانی ڕێککەوتننامە بکرێت، ئەوا پەیوەندییەکانی ئەمریکا–تورکیا زیاتر تووشی کۆسپ و شڵەژان دەبێت[1].

ترسناکترین کاردانەوەی تورکیا بۆ ئەمریکا، پەرەسەندنی پەیوەندییەکانی تورکیا بوو بە یەکێتی سۆڤیەتەوە، کاتیّ لە ساڵی 1975 هەردوولا ڕەشنووسی وسیقەیەکی سیاسییان لەبارەی پرەنسیپەکانی هاوسێیەتی باش و هاوکاری برایانە مۆرکرد، کە دواتر لە ساڵی 1978 لە مۆسکۆ مۆرکرا. ئەو ڕێککەوتننامەیە ڕێگەی بە دروستکردنی پەیوەندییە ئابووری و سیاسییەکان دا وەك یەك، لە نێوان گەورە بەرپرسانی هەردوو وڵات سەردان ئاڵوگۆڕ کرا، پەرەسەندنی پەیوەندییەکان گەیشتە ئەو ڕادەیە کە بولەند ئەجەویدی سەرۆکی وەزیرانی تورکی لە ئایاری 1987 لە لەندەنەوە ڕابگەیەنیّ کە **"یەکێتی سۆڤیەت هەڕەشە بۆ سەر تورکیا دروست ناکات...، بەدرێژایی ساڵان سۆڤیەت هیچ ڕەفتارێکی دوژمنکارانەی بەرامبەر تورکیا پیشان نەداوە..."**[2].

ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا کاردانەوەی تورکیای بە زیادەڕۆیی لەقەڵەمدا، لە 24ی حوزیرانی 1975 کیسینجەر وەڵامی یادداشتەکەی 17ی حوزیرانی 1975ی تورکیای دایەوە و گوتی: **"کەس ناتوانێت هەڕەشە لە ئەمریکا بکات... هاوپەیمانانی ئەمریکا ئەگەر لە هاوپەیمانی مانەوە، کاریکی جوان بۆ ئەمریکا ناکەن..."**[3]. سەرەڕای ئەو لێدوانە کارکردەکانی بڕیاری تورکی بۆ ئەمریکا بەخێرایی هات. بەکرداری چالاکییە ئەمریکییەکان لە چوار

(1) - نبيل حيدري، المصدر السابق، ص41–163.

(2) - ديغو بازوغلو سيزر، المصدر السابق، ص22.

(3) - كمال المنوفي، "التطورات الجديدة في السياسة الخارجية التركية"، مجلة السياسة الدولية (القاهرة)، السنة (12)، العدد 44، نيسان 1976، ص45.

بنکەی گرنگی سەربازی وەستێنران[1]، بوونی ئەمریکی بە ڕادەیەکی زۆر کەم بووەوە، لە 27 هەزارەوە لە ساڵی 1965 بۆ نزیکەی 6 هەزار لە ساڵی 1979[2]. بەهای یارمەتییە سەربازییە ئەمریکییەکان بۆ تورکیا بۆ تەنها 130 ملیۆن دۆلار دابەزی، دوای ئەوەی تێکرای یارمەتییەکان دەگەیشتە 165 ملیۆن دۆلار بەدرێژایی ساڵانی نێوان 1950 تا 1974[3]. سەرباری ئەمەش بەردەوامبوونی گەمارۆکە بۆ ئەمریکا واتای لە دەستدانی خزمەتەکانی چوار دامەزراوەی سەرەکی سەربازی دەگەیاند، کە دەزگای هەواڵگری ئەمریکی بەهۆیانەوە، زانیاری بەبەهای لەبارەی یەکێتی سۆڤیەت کۆدەکردەوە، ئەرکی ئەو بنکانە هەمەلایەن بوو، یەکەم چاودێری پابەندییەکانی یەکێتی سۆڤیەتی بە هەردوو ڕێککەوتننامەی ڕۆکێتە بالیستی و سنووردارکردنی چەکی ستراتیژی، دووەم چاودێریکردنی چالاکییەکانی سۆڤیەت لە ڕۆژهەڵاتی دەریای ناوەڕاست و دەریای ڕەش و ناوچەکانی باشووری یەکێتی سۆڤیەت، سێیەم چاودێریکردنی تاقیکردنەوە ڕۆکێتییەکان و مانگە دەستکردەکان و تەقینەوە ناوەکییەکان. بەڵکو هەندیّ مەزەندە بۆ ئەوە دەچوو کە لە 25٪ی ئەو زانیارییانەی لەبارەی سەکۆی هاوێشتنی ڕۆکێتە سۆڤیەتییەکانەوە بەدەست دەگەیشتن، لەو بنکانەی تورکیاوە دەست دەکەوتن. هەندیّ شیکەرەوە باسیان لەوە کردووە کە دامەزراوە سەربازییەکانی ئەمریکا لە تورکیا 30٪ی زانیارییەکانی لەبارەی یەکێتی سۆڤیەت بۆ ئەمریکا کۆدەکردەوە.

بەڵام لە تورکیا کاریگەری گەمارۆکە بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ لەسەر لایەنی ئابووری و سەربازی ڕەنگی دایەوە، سەرباری ڕەنگدانەوەی لەسەر پەیوەندییە دەرەکییەکانی. سەبارەت بە لایەنی سەربازی ئەوا کاریگەری گەمارۆکە مەترسیدار و ڕاستەوخۆ بوو، تورکیا کە خۆی پیشەسازی جەنگی نەبوو، پێویستی بە دابینکردنی چەك لە وڵاتانی ئەورووپی دیکە لەناو پەیمانی ناتۆ

(1) – ريتشارد غريمت وآلن ليبسون، المصدر السابق، ص84.

(2) – ديغو بازوغلو سيزر، المصدر السابق، ص22.

(3) – نوبار هوفسبيان، المصدر السابق، ص287.

هەبوو، ئەمەش واتای وازهێنان بوو لە پرۆگرامی بوژاندنەوەی ئابووری بۆ خاتری بەدەستهێنانی پێویستییە جەنگییەکان، لە ساڵی 1975 خەرجییە سەربازییەکانی تورکیا گەیشتە 21 ملیار لیرەی تورکی، بەکۆتایی هاتنی هەمان ساڵ سەرجەمی خەرجییەکان بۆ 27 ملیار لیرە بەرزبووەوە. بەشێوەیەك خەرجی سەربازی لە ساڵی 1976 ڕێژەی 26٪ خەرجییە گشتییەکانی حکوومەتی تورکی پێکدەهێنا[1].

بەم شێوەیە لە نیوەی یەکەمی دەیەی حەفتاکان ئابووری تورکی کە پێشتر لە تەنگژەیەکی توندا بوو، بەهۆی بەرزبوونەوەی نرخی نەوت و تەرخانکردنی بودجەیەکی زیادە بۆ خەرجی سەربازی، تەگەرەی گەورەی بەهۆی دەرەنجامەکانی داگیرکردنی قوبرس و کێبڕکێکردن لەگەڵ یۆنان کە لە دژی تورکیا خۆی پرچەك دەکرد، هاتە پێش. بە کۆتایی ساڵی 1975 لە دەرەنجامی ئەمە و لە سایەی زۆرکەمبوونەوەی بەرنامەی یارمەتی ئەمریکی بۆ تورکیا، داهاتی نەتەوەیی بە ڕێژەی 15٪ دابەزی، کورتهێنان لە کەرتی گشتیدا گەیشتە 8.8٪ ی بەرهەمی نەتەوەیی و ئاستی هەڵاوسانی دراو بە کۆتایی ساڵی 1978 گەیشتە نزیکەی لە 60٪، بێکاری بڵاوبووە و ڕێژەی لە 20٪ی قەبارەی هێزی کارکەری پێکدەهێنا، لەهەمان کاتدا قەرزی دەرەکی گەیشتە نزیکەی 25 ملیۆن دۆلار[2]. دەرەنجامەکانی هەموو ئەمانە لەسەر ڕەوشی ناوخۆ، کە خراپبوونی باری ئەمنی و زۆربوونی کێشە کۆمەڵایەتییەکانی بەخۆیەوە دەبینی، زۆر گەورە بوو.

هەردوو وڵات دوای تێپەڕبوونی چوار ساڵ بەسەر گەمارۆکە لە مەترسی ئەو ڕەوشەی کە پەیوەندییەکانیان پێی گەیشتووە، گەیشتن، دانوستاندن لە نێوان هەردوولا لەژێر پەردە، بەڕێوەچوو، دەرەنجامەکەی ئەوەبوو، جیمی کارتەری

(1) – نبيل حيدري، المصدر السابق، ص175؛ احمد نوري النعيمي، تركيا وحلف شمال الأطلسي، المطبعة الوطنية، الأردن، 1981، ص283.

(2) - Erol Manisoli, "The Effects of the US Military Embargo on Turkish Economy", Foreign Policy, Ankara, 1975, Pp. 98-97. Via at: (www.Foreignpolicy.com.tr/archive);

Jimmy Carter(1977-1981) سەرۆکی ئەمریکا، (یاسای یارمەتییە ئەمنییە نێودەوڵەتییەکانی) لە 8ی ئایاری 1978 پێشکەش بە کۆنگرێس کرد و لە 26ی ئەیلولی 1978 دارشتنە یاساییەکەی وەرگرت، دوای ئەوەی کۆنگرێس پەسندیان کرد و سەرۆکیش مۆری کرد، بەمەش کۆتایی بە گەمارۆ سەپێنراوەکە هات[1]. بڕیارەکە لە لایەن حکوومەتی تورکییەوە پێشوازی لێکرا، لەلای خۆیەوە ڕایگەیاند کە ڕێگە بە ئەمریکا دەدات دووبارە بنکە سەربازییەکانی تورکیا بۆ ماوەی ساڵێك لە 9ی تشرینی دووەمەوە بەکاربهێنێت[2].

هەرچەندە ڕێککەوتننامەی 1978 تاڕادەیەك پەیوەندییەکانی ئەمریکا–تورکیا خۆش کرد، بەڵام ئەوەی بە کردار و بەشێوەیەکی ڕاستەوانە پێگەی تورکیای بەهێز کرد و گرنگییەکەی لای سەرکردە ئەمریکییەکان دوو هێندە کردەوە، ڕوودانی دوو پەرەسەندنی ترسناك بوو لە هەرێمی دەوروبەری تورکیا، کە کەلێن و بۆشایی خستە ناو زیاتر لە باڵێکی سیستەمی ئەمنی ڕۆژئاوا، یەکەم، پەرەسەندنی یەکەم هەڵگیرسانی شۆڕش بوو لە ئێران، کە دەسەڵاتی موحەمەد ڕەزا پەهلەوی ڕاماڵی لە کانوونی دووەمی 1979 ئێرانی بەجێهێشت. بەڵام پەرەسەندنی دووەم داگیرکاری سۆڤیەت بوو بۆ ئەفغانستان لە 25ی کانوونی یەکەمی 1979. ئەوەی یەکەم هەر تەنها ڕژێمیکی سیاسی دژ بە ئەمریکای بەرهەم نەهێنا، بەڵکو ژمارەیەك پێگەی گوێهەڵخستن (تنصت)ی گرنگی تایبەت بە سیخوریکردن بەسەر تاقیکردنەوە ڕۆکێتییەکانی یەکێتی سۆڤیەتی لە دەست دا، بەڵکو دوژمنداری ڕژێمی نوێی ئێرانی بۆ ئەمریکا، بەواتای چاودێریکردنی ئێرانیش دەهات[3]. بەڵام ڕووداوی دووەم وایکرد دووبارە جەنگی سارد بگەڕێتەوە، بە دیدی ئەمریکییەکان، دووبارە هاوپەیمانێتی تورکی و هەڵکەوتی تورکیای ستراتیژی ڕۆڵێکی یەکلاکەرەوەی دەبێت[4].

(1) -Cemil Koçak and Gül lnanç Barkay, Op. Cit., P. 29.

(2) - لقمان عمر محمود احمد، المصدر السابق، ص83.

(3) - هنري جيه باركي، المصدر السابق، ص662.

(4) – هنري جيه باركي، المصدر السابق، ص ص663–662.

ئـەو پەرەسـەندنە گرنگانـە شـان بەشـانی بـەردەوامبوونی پەشـێوییە ناوخۆیەکانی تورکیا لـە سـایەی حکوومەتـە لاوازەکـان کـە سـەرکردایەتییەکی باشی نەبوو، بەردەوام بوو[1]، لەسەرەتای حەفتاکانەوە کێشە ئابوورییـەکان و هێـز و چـالاکی گرووپـە چـەپ و راسـتەکان بەشـێوەیەکی مەترسـیدار گەشـەی دەسەند، کۆڵەگەکانی رژێمی دەسەڵاتداری تورکی لاوازکـرد، بـەڵکو توندوتیـژی سیاسی بووە راستییەکی حاشاهەڵنەگر لە تەواوی سـاڵانی حـەفتاکان. سـاڵانی دوای 1973 لـە رووی ئابوورییـەوە بـە خـراپترین سـاڵ دادەنـرێن، بـەهۆی بەرزبوونـەوەی نرخـی نـەوت و پاشەکـشەی وڵاتـانی ئـەورووپی لـە داواکردنـی دەستی کارگەری تورکی بـەهۆی ئـەو پوکانەوەیـەی کـە تووشـی ئـابووری ئـەو وڵاتانە ببوو، هەروەها گەمارۆی ئەمریکی لەسەر هاوردەکردنی چەك بـۆ تورکیـا لە شوباتی 1975 و سزا ئابوورییە ئەورووپەکان، کە دوای داگیرکاری تورکی بۆ قوبرس سەپینرابوون، ئەمە سەرباری تێچوونی سەربازی لە داگیرکاری باکووری قوبرس، ئەرکی ئابووری تورکی دوو هێند کردەوە[2]. لەبەرامبـەردا حکوومەتـە تورکییە یەك بەدوای یەکەکان بەدەستهێنانی دەنگـی دەنگـدەران و دەسـەڵات بەدەسـتەوە گرتنیـان لـە گرتنەبـەری سیاسـەتێکی ئـابووری وا کـە تورکیـا لـە تەنگژەی ئابووری بهێنێتـە دەر، پـێ باشـتر بـوو. شـەپۆلی تـیرۆر و کوشـتنی تاکەکانی دەستەبژێری سیاسی لە هەموو توێژێك و بەردەوامی هێـزی تـیرۆر تـا کۆتـایی حـەفتاکان، تـا وایلێهـات رێـژەی پرۆسـەکانی کوشـتن لـە رۆژێکـدا دەگەیشتە 20 قوربانی، هەروەها وایلێهات هەندێ کەسایەتی دیاری وەك نیهاد ئایرەمی سەرۆك وەزیرانی پێشوو و کـەمال تورگلـەری سـەرۆکی سـەندیکاکانی کرێکـارانی شۆڕشـگێڕ ببنـە ئامـانجی بکوژەکـان[3]. ترسـناکترین لایـەنی ئـەو

[1] - فیروز احمد، صنع ترکیا الحدیثة، ترجمة سلمان داود الواسطي وحمدي حمید الدوري، بیت الحکمة، بغداد، 2000، ص396.

[2] - روجر اوین، الدولة والسلطة السیاسیة في الشرق الأوسط، ترجمة: عبدالوهاب علوب، المجلس الأعلی للثقافة، القاهرة، 2004، ص 145.

[3] - فیروز احمد، صنع ترکیا الحدیثة، ص ص397–394.

دەرەنجامـە دابەشـبوونی پـۆلیس و هێـزی ئاسـایش خـۆی بـوو بـۆ دوو گـرووپ، یەکێکیان پاڵپشتی لە راسترەوی نەتەوەیی توندرەو دەکرد و ئـەوەی دیکـەیان لـە چەپرەو دەکرد، ئەمەش وایکرد جێبەجێکردنی یاسا کارێکی ئەستەم بێت[1].

لەگەڵ بەردەوامی باری نالەباری سیاسی و زۆربوونی توندوتیـژی سیاسـی و خوێنرێژی و بێ توانایی حکوومەتە یـەك بـەدوای یەکـەکانی تورکیـا بـۆ دانـانی سنوورێك بۆ رەوشە نالەبارەکە، لە ئێرانیش حاڵەتی شۆڕشگێڕی گرگرتـوو، لـە بەرزبوونەوەدا بوو، باڵیۆزخانـەی ئـەمریکا لـە تـاران لـە 4ی تـشرینی یەکـەمی 1979 داگیرکرا. تورکیا بـەو پێیـەی کەوتۆتـە رۆژئـاوای ناوچـەکە، گرنگییـەکی یەکلاکەرەوەی لە ستراتیژی پەیمانی ناتۆ هەیە. دەستتێوەردانی سۆڤیەت لـە ئەفغانـستان کۆتـایی بـە مـاوەی کرانـەوەی لـە کوتاییـەکانی هەفتاکانـدا و ئاماژەیـەك بـوو بـە دەسـتپێکردنی **"شـەری سـاردی دووەم"**[2]. ئەمـەش هەڵوێـستی سـتراتیژی تورکیـای لـە پـەیمانی نـاتۆ بـەهێز کـرد، هەرچـەندە کەمینەیەك لە شارەزایانی رۆژئاوایی لەو باوەرەدابوون کە تورکیا بەو رەوشەی هەیەتی لە توانای دا هەیە ئەرکەکانی خۆی بەجێبهێنێت[3].

ئـەمریکا کـە چـاودێری بـاری پەشـێوی و توندوتیـژی سیاسـی بـەردەوامی تورکیـای دەکـرد، نوێنـەرێکی تایبـەتی وەزارەتـی دەرەوەی مـاتیو نیمیتـز Mathew Nimitz لـە 8ی کـانوونی دووەم 1980 بـۆ ئەنقـەرە نـارد، ئەمـەش بەمەبەستی تەواوکردنی رێوشوێنە کۆتاییەکانی هەردوو رێکەوتننامەی بـەرگری و هاوکاری هاوبەش نێوان هەردوو لا. دوای راوێـژی نێـردروای ئـەمریکی لەگـەڵ دێمیرێـل، یەکـەمیان لەوەگەیـشت کـە دووەم هێـشتا لـە مەترسـی رەوشـەکە نەگەیـشتووە، بەتایبـەتی دوای دیمیریـل لـە وەرگـرتنی بیرۆکـەی رێگـەدان بـە ئەمریکا بۆ بەکارهێنانی بنکە تورکییەکان لەلایـەن هێزەکـانی دەسـتتێوەردانی

[1] - المصدر نفسه، ص384.

[2] – فیروز احمد، صنع ترکیا الحدیثة، ص392.

[3] – المصدر نفسه، ص392.

PDF 4 KURD

PDF 4 KURD

خێراوە–Rapid Deployment Forces[1] رارا و نارازی بوو، ئەو هێزانەش بابەتی توێژینەوە و لێکۆڵینەوە بوون لە واشنتۆن، سەرباری ئەوەش ئامادە نەبوو هیچ سازشێك لەمەڕ گەڕانەوەی یۆنان بۆ پەیمانی ناتۆ بکات، ئەگەر بۆ مافی کەشتیوانی لە دەریای ئیجە[2] بۆ تورکیا سازش نەکرێت. لەسەر ئەم بنەمایە نیمیتز ئەم دیدگایەی خوارەوەی لەبارەی حکومەتی تورکی بۆ وڵاتەکەی گواستەوە: **"تورکیا لە سایەی حکومەتی ئێستای شیاوی ئەوە نییە ئەو رۆڵە هەرێمایەتییەی کە واشنتۆن بۆی دیاری کردووە، بگێڕێ"**[3].

سەرباری ئەمەش هەردوولا دارشتنی کۆتایی ریککەوتنی (هاریکاری بەرگری و ئابووری هاوبەش– Defence and Economic Cooperation Agreement) لە ئەنقەرە لە 29ی ئازاری 1980 مۆرکرد. رێککەوتنەکە بە گشتگیر دەناسرایەوە، هەموو لایەنەکانی پەیوەندییە دوو قۆڵییەکانی لە خۆگرتبوو، چ ئابووری یا پیشەسازی و هاوکاری زانستی و تەکنیکی و پرۆسەی بوژاندنەوەی تورکیا[4]. شایەنی باسە ئەو رێککەوتنە نەچووە بواری جێبەجێکردنەوە تا دوای کودەتای سەربازی ئەیلولی 1980 نەبێت.

لەسەر ئاستی ناوەخۆ هەموو ئەو رێوشوێنانەی (1979/11/12–1980/9/12) حکومەتەکەی دیمیریل گرتیەبەر و هەموو ئەو بەڵێنانەی بۆ کۆتایی هینان بە دوو شەڕەکە **"تیرۆر و هەڵاوسان"** دابووی سەرنەکەوت،

[1] – هێزی بڵاوبوونەوەی خێرا: هێزێکی تایبەتییە ئەمریکا بە ئامانجی دەستتێوەردانی خێرای سەربازی بۆ بەرە گەرمەکانی جیهانی سێیەم دروستی کردووە، بەتایبەتی لە دوورگەی عەرەبی و ئەمریکای لاتینی. لە حوزەیرانی 1979 دوای رووخانی رژێمی شا لە ئێران دروستبوونی راگەیەنراوە، لە 110 هەزار رەگەزی هەڵبژێردراوی کەتیبەی پەڕەشوتوانی دووەم و هەشتەم پێکهاتووە. ئەوانە بۆ دەستتێوەردان لە هەر شوێنێك کە بەرژەوەندییەکانی ئەمریکا بکەوێتە مەترسییەوە ئامادەن. ینظر: عبدالوهاب الکیالي وکامل الزهیري، المصدر السابق، ج4، ص ص817–818.

[2] - Omer Goksel Isyar, Op. Cit., Pp. 29-28.

[3] - فیروز احمد، المصدر السابق، ص393.

[4] - Fahir Armaoglu, A.G.E, SS. 302-300.

بەڵکو رەوشەکە لە خراپەوە بەرەو خراپتر دەچوو، هەروەها ئەحکامە لە ناکاوەکانیشی کە بەهۆیەوە دەستی سەرکردە سەربازییەکانی لە دۆزینەوەی رێگاچارە بۆ گرفتەکان ئاوەڵاکرد، سەرنەکەوتن، تیرۆر نزیکەی 1500 کوژراوی دروێنەکرد. وەستانی گەشەی ئابووری بەردەوام بوو، بێکاری زۆر ببوو، رێژەکانی هەڵاوسان لە بەرزبوونەوەدا بوو[1]. سەرنەکەوتنی پەرلەمانی تورکی لە هەڵبژاردنی سەرۆك کۆمارێکی تازە بۆ وڵات لە شوێنی فەخری قورتوك Fahri Koruturk کە لە نیسانی 1980 کۆتایی بە دەسەڵاتی هات، رەوشەکەی زیاتر ئاڵۆزکرد[2].

ئەم رەوشە رێگەی بۆ سوپا خۆشکرد دەستتێوەردان بکات و کودەتا ئەنجام بدات، ئەمەش بە سێیەم کودەتا دوای کودەتاکانی 1960 و 1971 دادەنرێت، لە سپێدەی رۆژی هەینی ریکەوتی 12ی ئەیلولی 1980، بەیاننامەیەکی سەربازی لە رێگەی رادیۆی نیشتمانی بە ناوی ژنەراڵ کەنعان ئەڤرەن-Kenan Evren[3] ی سەرۆك ئەرکانی تورکیا خوێنرایەوە. رایگەیاند عەسکەر دەسەڵاتی بەدەستەوە گرتووە و سەرۆکی وەزیران سلێمان دیمیریل و بولەند ئەجەویدی سەرۆکی ئۆپۆزسیۆن و زیاتر لە 100 کەسایەتی سیاسی دەست بەسەر کراون و ئەنجوومەنی نیشتمانی (پەرلەمان) هەڵوەشێنراوەتەوە و ئەحکامی عورفی سەپێنراوە و دەستوور هەڵپەسێردراوە[4].

زۆربەی توێژەران و پسپۆران و ژمارەیەك کەسایەتی نزیك لە ناوەندی بڕیاری ئەوسای تورکیا بۆ ئەوە دەچن کە ئەوەی پاڵی بە ژەنەڕاڵەکانەوە نا کە

[1] - فیروز احمد، المصدر السابق، ص ص403–402.

[2] - فاروق ابو ظهر، ترکیا: "هل تعود الجزمة الى الثکنة"، مجلة الوطن العربي، بیروت، العدد188، السنة9، 25 ایلول 1980، ص ص14–13.

[3] – سەرۆك ئەرکانی سوپای تورکی بوو، سەرۆکایەتی کودەتای 1980ی کرد، بووە سەرۆکی دەوڵەت و حوکمی سەربازی سەپاند، دواتر لە کانوونی یەکەمی 1982 تاکو تشرینی یەکەمی 1989 بووە سەرۆك کۆمار. جلال عبدا الله معوض، صناعة القرار في ترکیا والعلاقات العربیة–الترکیة، مرکز دراسات الوحدة العربیة، بیروت، 1998، ص ص 24–25.

[4] - Douglas A. Howard, The History of Turkey, Greenwood Press Westport, Connecticut, London, 2001, P. 159.

PDF 4 KURD

کودەتا بکەن حاڵەتی باری توندوتیژی سیاسی و خوێنڕێژی نەبوو، بەڵکو هەستکردنیان بوو بە باری نا ئارامی لە تورکیا، دوای هەڵگیرسانی شۆڕش لە ئێران و داگیرکردنی سۆڤیەتی بۆ ئەفغانستان، ئەمەیان بە فشاری رۆژئاواوە گرێدا[1]، هەندێکیش ئاماژە بە تێوەگلانی راستەوخۆی دەزگای هەواڵگری ئەمریکی لە کودەتاکە دەزانن[2]، ئەوەی لێرەدا دەتوانرێت دڵنیا بکرێتەوە، ئەوەیە کە هەواڵی کودەتاکە لەلایەن سیاسەتمەدارانی ئەمریکا بە خۆشحاڵییەوە پێشوازی لێکرا، ئەو خوشحاڵی و پێشوازیکردنە لە بەیاننامە فەرمییەکی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا رەنگیدایەوە کە لە رۆژی کودەتاکە دەرچووە و ئاماژەی بەمەوە کردووە کە **"لە کودەتاکە خوێنڕێژی نەبووە و هاوولاتیان و بەرژەوەندییە ئەمریکییەکان لە مەترسی دا نییە..."**[3].

وەرگرتنی دەسەڵات لەلایەن ژەنەراڵەکانەوە بە سەردەمێکی نوێ لە سیاسەتی دەرەوەی تورکیا دانرا، سەبارەت بە پەیوەندی بە واشنتۆنەوە، ئەوا لەسەر بنەمایەکی بەهێزتر و پتەوتر هاوپەیمانی[4] دامەزراندن. **"رێککەوتننامەی هاوکاری بەرگری و ئابووری هاوبەشی ساڵی 1980"** دەربڕی پلەی کەڵەکەبوون و بەرزبوونەوەی هاوپەیمانی نێوانیانە، ئەو رێککەوتننامەیە شتی دیکەی لە رووی چەندایەتی و چۆنایەتی کە بۆ پەیوەندی هاوپەیمانییەتی کلاسیکی نێوان ئەمریکا–تورکیا گرنگە، زیاد کرد، کاریگەرییەکەی دواتر لەسەر نەخشەی سیاسی ناوچەکە رەنگی دایەوە، بەشێوەیەك کەوتە خزمەتی بەرژەوەندی و ئامانجە هاوبەشەکانی تورکیا – ئەمریکا[5].

یەکەم ئاماژەی پەرەسەندنی گەورە لە پەیوەندییەکانی ئەمریکا–تورکیا بە سەردانی هەریەکە لە کاسپار واینبرگر –C. Weinberger، وەزیری بەرگری

(1) - ینظر: فیروز احمد، صنع ترکیا الحدیثة، ص391.
Sabri Sayari, Op. Cit., Pp. 30-31

(2) - Çetin Yetkin, A.G.E., SS. 203-171

(3) - Fahir Armaoglu, A.G.E, S. 4-3.

(4) - Sabri Sayari, Op. Cit., Pp. 31-30.

(5) – نبیل حیدري، المصدر السابق، ص166.

ئەمریکی و ئەلیکساندەر هیغ–A. Haig، وەزیری دەرەوەی ئەمریکا بۆ تورکیا لەماوەی 10 رۆژدا، بەدەر دەکەوێت.

سەردانەکەی کاسپار واینبرگر کە لە کانوونی یەکەمی 1981، 4 تا 6 رۆژی خایاند، لە شوێنی داننان بوو بە رژێمی سەربازی و هەڵسوکەوتەکانی لە گێرانەوەی سیستەم و دیموکراسی، کاسپار واینبرگر لە کۆتایی سەردانەکەی رایگەیاند **"ئێمە وای دەبینین کە مافەکانی مرۆڤ لە ژینگەیەکدا کە سیستەم و یاسا تێدا سەروەر نەبێت ناتوانرێت گەشە بکات. سەرسورمانی خۆم بۆ توانای حکوومەتی تورکی دەربڕی لەسەر ئەوەی کە زۆری بۆ لەناوبردنی باری پەشێوی و تیرۆری بەربڵاو"**[1]. بەرپرسە پایە بەرزەکەی ئەمریکا لە ئەنقەرە رایگەیاند کە گەیشتوونەتە ریککەوتننامەیەك سەبارەت بە پێکهێنانی کۆبەندی بەرگری هاوبەش بۆ **"فراوانکردن و باشکردنی هاوکاری بەرگری"**، بە گوێرەی ئەو رێککەوتننامەیە ئەمریکا و رۆژئاوا یارمەتی گەورە پێشکەشی تورکیا دەکەن، بە ئامانجی بوژاندنەوەی ئابووری و بەدیهێنانی ئارامی سیاسی ناوەخۆ، بۆئەوەی تورکیا بتوانێ رۆڵی خۆی لەسەر هەردوو ئاستی سەربازی و ستراتیژی بگێڕێ[2]. لەسەر ئەمە ئەمریکا یارمەتییەکانی بۆ تورکیا زیادی کرد، لەماوەی نێوان 1977 تا 1980 یارمەتییە ساڵانەییەکانی ئەمریکا لە 125 ملیۆن دۆلار بۆ 175 ملیۆن دۆلار و دواتر بۆ 225 ملیۆن و 450 ملیۆن بەدوای یەکدا زیادی کرد[3]. لە بواری سەربازی ئەمریکا پرۆگرامی تەواو و درێژی بۆ نوێکردنەوەی توانا سەربازییەکانی تورکیا بەتایبەتی بۆ هێزەکانی دەریایی و ئاسمانی خستەگەڕ. بۆندی لەگەڵ ئەلمانیای رۆژئاوا بۆ بونیادنانی کەشتی

(1) – نوبار هوفسبیان، المصدر السابق، ص281؛ سالار اوسي ویوسف إبراهیم الجهماني، ترکیا وأمریکا: من الأقطاب المتعددة الی نظام القطب الواحد، ملفات ترکیة، دار حوران، دمشق، 2000، ص ص25–26.

(2) - نوبار هوفسبیان، المصدر السابق، ص289.

(3) - نوبار هوفسبیان، المصدر السابق، ص ص290–289؛ سالار اوسي یوسف إبراهیم الجهماني، المصدر السابق، ص79.

PDF 4 KURD

جەنگی دەریایی پیشکەوتوو بەبەهای 375 ملیۆن دۆلار مۆرکرد، لە بواری هێزی ئاسمانیدا ئەمریکا رێگەی بە تورکیا دا کە فڕۆکەی شەڕکەری لە جۆری F-16دا هەبێت، لەسەر ئەم بنەمایە لە دەیەی نەوەدەکان کۆمپانیای ژەنەراڵ داینمکس– General Dynamicsی ئەمریکی بەرهەمهێنی ئەم جۆرە فرۆکەیە بۆندیکی بۆ پێدانی 160 فڕۆکەی F-16، بەهای بۆندەکە گەیشتە 4 ملیۆن دۆلار[1].

ئەمریکا لە ماوەی حوکمی عەسکەردا 1980–1983 کاری بۆ ئامادەکردنی تورکیا کرد، بۆئەوەی سەرلەنوێ شوێنی خۆی لە سیستەمی ئەمنی رۆژئاوا و ناتۆدا بگریت، لەپێناوی ئەمەدا بەرنامە چڕوپڕەکانی و یارمەتییە زۆرەکانی و بۆ پاڵپشتیکردن لە توانا سەربازییەکانی تورکیا، لەو دیدگایەوە هەڵقوڵاوە کە **"تورکیا هاوپەیمانێکی باوەرپێکراوی هەستیاری بەرژەوەندییەکانی ئەمریکایە لە ناوچەکە"**[2]. ئەمەش ئەوە روون دەکاتەوە کە تورکیا شوێنی سروشتی و گرنگی خۆی لە پەیمانی ناتۆدا بەخێرایی وەرگرتۆتەوە، حکوومەتی سەربازی ئەیڤرین بە پەرۆشەوە پاڵپشتی لە پرۆژەی **"پشتینەی سەوز"** کرد، کە تایبەتە بە وڵاتانی میانڕەوی ئیسلامی لەبارەی یەکێتی سۆڤیەتی[3]. تورکیا لە گەڕانەوەی یۆنان بۆ پەیکەری سەربازی پەیمانی ناتۆ بێ مەرج بێ بەرامبەر نارازی نەبوو[4]. هەروەها پاڵپشتی خۆی بۆ پرۆژەکانی ئەمریکا لە بەرگری کردن لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و دوورگەی عەرەبی دژی سۆڤیەت راگەیاند، وەکو پرۆژەی **"هێزی بڵاوبوونەوەی خێرا"**. بەکورتی سیاسەتی ئەمریکا لە ماوەی دوو کودەتاکە لە دروستکردنی **"دیواری کۆنکریتی"** لە دژی سۆڤیەت سەرکەوتوو بوو[5].

---

(1) – للتفاصيل ينظر: نبيل حيدري، المصدر السابق، ص ص170–169؛ لقمان عمر محمود احمد، المصدر السابق، ص ص134–133.

(2) -Omer Goksel Isyar, Op. Cit., P.30.

(3) - Soli Özel, Op. Cit., P. 110.

(4) - فيروز احمد، المصدر السابق، ص393.

(5) -Omer Goksel Isyar, Op. Cit., P. 31

ئەنجامەکانی هەڵبژاردنە گشتییەکانی تورکیا کە لە 6ی تشرینی دووەمی ساڵی 1983 ئەنجامدرا، قۆناغێکی نوێی لە مێژووی تورکیای لەگەڵ خۆی پێچایەوە، لەوماوەیەدا دووبارە دارشتنەوەی پەیکەری رژێمی سیاسی و سیاسەتی دەرەوەی بەخۆیەوە بینی[1]، ئەنجامەکانی ئەو هەڵبژاردنە، بەدەسهێنانی رێژەی 45.15 ٪ ی دەنگەکانی بۆ پارتی نیشتمانی دایك Ana Vatan Partisi[2] بە سەرۆکایەتی تورگوت ئۆزال[3] و بەدەستهێنانی 211 کورسی پەرلەمانی لێکەوتەوە، واتا لە 53٪ی کورسییەکان، پارتی گەل[4]

---

(1) -Muhitin Ataman, "Leadership Change: Ozal Leadership and Restructuring Turkish Foreign Policy", Alternatives Turkish Journal of International Relations, vol.1, No.1, spring 2002, Pp.131-134.

(2) – لە ئایاری 1983 بەسەرۆکایەتی تورگوت ئۆزال و کۆمەڵێ برادەری خاوەن پۆستی حکوومی دامەزراوە، ئەوانە بە مەیلی راسترەو رۆلیان لە کودەتای 1980 دەناسرانەوە، بەرنامەی هەلبژاردنی حیزبەکە جەختی لەسەر کەرتی تایبەت وەك بنەمای پەرەسەندنی ئابووری تورکیا و دەستتێوەرنەدانی تورکیا لە چالاکییە بازرکانی و پیشەسازییەکانی وڵات دەکردەوە، لەپال هاندانی بیرۆکەی بازاڕی ئازاد و روکارکردنی ئابووری، سیاسەتی دەرەوەیان بە لایەنگری و پاراستنی ئاستیکی بەرزی گرێدان بوو بە رۆژئاوا و ئەمریکا. M. Serhan Yucel, A.G.E., Ss. 56-57.

(3) – ئەندازیارێکی بەناو بووە و لە زانکۆکانی ئەمریکا دەرچووە، سەرۆك وەزیرانی تورکیا بوو لەماوەی (1983–1989) هەروەها سەرۆکی کۆمارەکەی هەشتەمی (1989–1993) لە ئایاری 1983 پارتی نیشتیمانی دایکی دامەزراند، هەر لەو بەروارەوە جلەوی هاوسەنگییەکانی نێوان لابالە جیاوازەکانی پارتەکەی بەدەستەوە گرتووە، چ کەس وەکو ئەو لە دوای تەتاتورکەوە کاریگەری لەسەر سیاسەتی تورکیا دانەناوە، بەشێوەیەك دەتوانریت ماوەی (1983–1993) بە دەیەی ئۆزالیزم لەسیاسەتی تورکی ناوبەرین، ئۆزال خەسڵەتی کەسایەتی کاریزمی وەکو تەتاتورکی هەبوو. (www.cankaya.gov.tr/eng_html/ozal.html).

(4) – بەسەرۆکایەتی نەجدەت تالب ساڵی 1983 دامەزراوە، پارتێکی چەپی میانەرەوە، بە پلەی سەرەکی لە رۆشنبیران و بیریارانی کاریگەر بە ئایدیۆلۆژیای کەمالی پێکهاتووە، ئەو حیزبە لە رێگەی وەرگرتنی بیری کەمالی ویستی دەنگدەرانی پارتی گەلی کۆماری لە خۆی کۆبکاتەوە، هەروەها پەیوەندی بە سەرکردەکانی کودەتاکەی 1980ەوە کرد.

M. Serhan Yucel, A.G.E., S. 69 .

PDF 4 KURD

30.46٪ی دەنگەکان، 117 کورسی واتا 29٪ ی کورسییەکان، بەڵام پارتی دیموکراتی نیشتیمانی Milli Demokratik Partisi[1] 23.27٪ی دەنگەکان و 71 کورسی لەپەرلەمان، واتا 17.72٪ی کورسییەکان، بەگوێرەی دەرەنجامەکانی هەڵبژاردنەکان، دوای کودەتای ساڵی 1980 تورگوت ئۆزال بووە یەکەم سەرۆك وەزیرانی مەدەنی[2].

پێشوازی ئەمریکا و رۆژئاوا لە حکوومەتە مەدەنییەکەی ئۆزال ئامانج لێی گەڕانەوەی سەرلەنوێی ژیانی دیموکراتی نەبوو بۆ تورکیا، بەڵکو مەبەستی خودی کەسایەتی ئۆزال بوو، کە لە نێوەندە رۆژئاوایی و ئەمریکییەکان بەوە ناسرابوو، کە پەرۆشی گرێدانی تورکیایە بە رۆژئاوا و ئەمریکا نەوەك تەنها لەڕووی سەربازییەوە بەڵکو لە رووی ئابووری و بازرگانی و کەلتووریشەوە[3]، پاڵپشتی ئەمریکا لە میانەی هەڵبژاردنەکان بۆ ئۆزال شاراوە نەبوو، رۆژنامەی (وۆل ستریت جورنال– Wall Street Journal) بابەتیکی بڵاوکردەوە، لەبەشێکی ئەمە هاتبوو: **"ئەگەر رێگە بەئۆزال نەدرێت بەشداری هەڵبژاردنەکان بکات ئەوا ئیدارەی ئەمریکی لە عەسکەر رازی نابیت"**[4]، تەنها دوای دوو رۆژ لە هەڵبژاردنەکانی تورکیا وتەبیژ بەناوی کۆشکی سپییەوە رایگەیاند کە

---

(1) – بەسەرۆکایەتی ژەنەراڵی خانەنشینکراو تورگوت سون ئەلب لە ئایاری 1983 دامەزراوە، پارتێکی راستڕەوی لایەنگری ئەو دەسەڵاتە سەربازییەیە کە لە کودەتای 1980 هاتە دەسەڵات، بە حیزبی دەسەڵاتدار دادەنرێت چونکە پاڵپشتی دارایی راستەوخۆ لە سەرۆك کۆمار و ئەنجوومەنی ئاسایشی نەتەوەیی وەردەگرێت.

(2) -Meliha Benli Altunişik and Özlem Tür, Turkey: Challenges of Continuity and Change, Rutledge Curzon, London and New York, 2005, Pp.46-47.

(3) - فيروز احمد، " تورگوت أوزال: العبقرية الاقتصادية"، في: نوبار هوفسبيان (تحرير)، تركيا بين الصفوة البيروقراطية والحكم العسكري، ص277.

(4) -YALIM ERALP, "An Insider's View of Turkey's Foreign policy and It's American Connection", in Morton Abramowitz (Ed), The United states and Turkey: Allies in Needs, Century foundation press. New York, 2003, P. 113.

"ئەمریکا متمانەی تەواوی بە حکوومەتی نوێی تورکی بەسەرۆکایەتی تورگوت ئۆزال هەیە، بتوانێ ئەو دەستکەوتانە بهێنیتە دی کە تورکیا پێویستیەتی، ئەمریکاش ئامادەیە پاڵپشتی پێویستی لێبکات، لەم رێرەوەدا واشنتۆن هەوڵی هاوکاری توند لەگەڵ حکوومەتی نوێی ئەنقەرە دەدات و هەوڵی توندکردنی پەیوەندییە دوو قۆڵیەکانی نێوان هەردوو وڵات دەدات"[1].

ئەگەر ماوەی نێوان (1980–1993) بە **"قۆناغی چاککبوونەوە"**، لە پەیوەندییەکانی تورکیا – ئەمریکا لەقەڵەم بدرێت، ئەوا ئەو ماوەیەی (1983–1989) کە ئۆزال هەردوو حکوومەتەکەی تێدا دروست کرد و دواتر بووە سەرۆك کۆمار (1989–1993)، بوژاندنەوە و جۆرایەتی لە پەیوەندییەکان بەخۆیەوە بینی و لەماوەی تەنگژەی جەنگی دووەمی کەنداودا (ئابی 1990–شوباتی 1991) گەیشتە لوتکەی پەرەسەندن و بەم شێوەیە تا کۆچی دوایی ئۆزال لە 17ی نیسانی 1993 بەردەوام بوو[2].

سەردانە چڕوپڕەکانی گەورە بەرپرسانی تورکی، بە ئۆزالیشەوە بۆ واشنتۆن، رەنگدانەوەی ئاستی ئەو پەرەسەندنە بوو کە پەیوەندییەکانی ئەمریکا–تورکیا پێیگەیووە، چوار سەردانەکەی ئۆزال لەماوەی سەرۆکایەتی وەزیران و سەرۆك کۆماریدا بۆ ئەمریکا، بۆ دامەزراندنی پەیوەندی ئابووری و بازرگانی کەلتووری بەس بوو، سەرباری بەهێزکردنی پەیوەندییە سەربازییەکان و بەرنامەی پێشووی یارمەتییەکان، بەڵکو خودی ئۆزال پەیوەندی برادەرایەتی لەگەڵ جۆرج بۆشی باوك (1989–1992)[3] دروستکرد. دوای

---

(1) - لقمان عمر محمود احمد، المصدر السابق، ص 138.

(2) -Kemal Krişci, Op. Cit., P. 132.

(3) - یەکەم سەردانی ئۆزال بۆ واشنتۆن لە نیسانی 1985 بوو و 10 رۆژی خایاند، دوای سەردانەکەی نیهاد ئەریمی سەرۆك وەزیرانی پێشووتری تورکیا لە ساڵی 1972 یەکەم سەردانی بەرپرسێکی تورکی بوو لەو ئاستە بۆ ئەمریکا، هەرچ سەردانی دووەم بوو لە کانوونی دووەمی 1988 لەسەروبەندنی هەڵبژاردنی جۆرج بۆشی باوك بوو، بوو. بەڵام سەردانی سێیەم لە ناوەڕاستی شوباتی 1990 بوو، بۆ گفتوگۆکردنی بریاری کۆنگرێسی ئەمریکی سەبارەت بە=

PDF 4 KURD

ئەوەی لەسەرەتای نیوەی دووەمی چلەکانەوە گەشە و پوکانەوەی بەخۆیەوە بینی، پەیوەندییەکانی ئەمریکا–تورکیا لەم ماوەیەدا ئارامی بەخۆوەگرت و گەیشتە قۆناغی پێگەییشتن و چووە قۆناغێکی نوێ کە لەسەر **"هاوبەشی هەمەجۆر"** بونیاتنراوە، کە بە هاوکاری لە بواری سەربازی و سیاسی و دیبلۆماسی دەست پێدەکات و بۆ هاوبەشی ئابووری درێژدەبێتەوە، ناوی (هاوبەشی لوتکە Enhanced Partnership)ی لێنرا[1].

یەکێ لە گەورە ژەنەراڵەکانی ئەمریکا تێڕوانینی ئەمریکی بۆ ڕۆڵی تورکیا لە کۆتایی هەشتاکان بەم شێوەیە وەسفکردووە **"بۆ تێگەیشتن لە تورکیا، پێویستە مرۆڤ وا خۆی مەزەندە بکات، لەگەرەکێکی زۆر خراپدا دەژێت. هیچ ئەندامی ناتۆ نییە وەك تورکیا ڕووبەڕووی ژمارەیەك هەڕەشە و گرفت ببێتەوە"**[2].

لە بواری سەربازیدا، ئەمریکا هەڵسەنگاندنەکەی بۆ گرنگی و ڕۆڵی نوێی تورکیا لە ناتۆ و پلانە ڕۆژئاواییەکان، بۆ واقیع کۆڕی، زیاتر لە پێویستی و داواکارییە سەربازییەکانی تورکیا گەیشت، لەم ڕێڕەوەدا دووبارە دانوستاندن لە بارەی بەڵێننامەی (هاوکاری بەرگری و ئابووری) سازکرا، کە لە ئازاری

=جینۆسایدی ئەرمەن بوو، سەردانی چوارەم و کۆتایی لە ئەیلولی 1990 کە تایبەتکرا بوو بۆ گفتوگۆی پرسی داگیرکاری عێراق بۆ کوێت. هەوڵەکانی ئۆزال لەم چوار سەردانەی بۆ گەشەدان بە هەمەجۆر پەیوەندی و بەیەکەوە گرێدان بوو لەگەڵ ئەمریکا، بەتایبەتی پەیوەندی ئابووری، هەروەها بەشێکیشی بۆ بەرپەرچدانەوەی لۆبیە ئەرمەنی یۆنانییەکان بوو، هەروەها کەمکردنەوەی رەخنەکانی وڵاتان لەبارەی دۆسیەی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا. لە راستیدا ئۆزال زۆربەی ئەنجامە خواستراوەکانی سەردانەکانی بەدەستهێنا. للتفاصيل، ينظر: لقمان عمر محمود احمد، المصدر السابق، ص ص 139–153؛ نبيل محمد سليم يونس، تطور العلاقات التركية–الامريكية في ظل المتغيرات الدولية المعاصرة، اطروحة دكتوراه مقدمة الى مجلس كلية العلوم السياسية، جامعة بغداد، 1997، ص164.

(1) -Rachel Prager, Op. Cit., P. 6.

(2) -Omer Karasapan, Turkey and US Strategy in the Age of Glasnost, Middle East Report, September, October 1989, No.160, P.6.

1980 مۆرکرابوو، لە کانوونی یەکەمی 1985 کۆتایی هاتبوو، ئەو دانوستانانەی کە ماوەی زیاتر لە ساڵێکی خایاند، وایکرد بەڵێننامەکە بۆ ماوەی پێنج ساڵی دیکە درێژ بکرێتەوە تا کانوونی یەکەمی 1990 بخایەنێ، بەگوێرەیەوە ئەمریکا ئاسانکاری سەربازی و هەوالگری نوێی لە تورکیا چنگ کەوت، لەنێوانیان دامەزراندنی 12 بنکەی نوێی سەربازی[1]، سەبارەت بە تورکیا، ئەوا بەڵێنی لە ئەمریکا وەرگرت کە پاڵپشتی لە هەوڵەکانی بۆ لەناوبردنی تیرۆر و هەر هەوڵێك کە دەبێتە هۆی پاڵپشتیکردن لە بزووتنەوە تیرۆریستییەکان، بکات[2]. سەربازی بەرەوپێشبردنی بەرنامەی یارمەتیدان و هاوکاری و نوێکردنەوەی هێزە چەکدارەکانی تورکیا، بەکردەوە کۆمپانیا تورکییەکان لە بەرهەمهێنانی سیستەمی جۆراوجۆری چەك بەشداری پێکران، بە دامەزراندنی کارگەیەك بۆ فرۆکەی F-16 لە ئەسکیشەهر، دامەزراندنی کارگەی گەیاندن و پەیوەندی و ناردنی هەستیاری ژمارەیی، مۆڵەت بە پیشەسازی میکانیکی و کیمیایی تورکی درا کە سەکۆی ڕۆکێتی FFAR[3] بەرهەم بهێنێ. هەروەها تورکیا لە ساڵی 1990 ەوە بە هەماهەنگی لەگەڵ پەیمانی ناتۆ، چەکی پیشکەوتووی ئەمریکی، لە تانك و فرۆکەی هێرشبەری ستوونی و ڕۆکێتی زەوینی–ئاسمانی، بە تورکیا داوە، هەروەها وەزارەتی بەرگری ئەمریکی بۆ بونیادنانی پرۆژەیەکی نوێی ناوەکی لە ئەدەنە[4]، بری 3.7 ملیۆن دۆلاری تەرخانکرد، لەماوەی نێوان 1980–1989 بری یارمەتییە سەربازییەکانی ئەمریکا گەیشتە 4790 ملیۆن دۆلار، کە 3022 ملیۆن دۆلاری بەشێوەی قەرز بوو، 1768یشی بەشێوەی بەخشین بوو[5].

(1) - نديم البتكين، تركيا: بوابة إستراتيجية للإمبريالية العالمية، الحقيقة برس، لندن، 1987، ص32.

(2) -FAhir ARMAGLU, A. G. E., S. 371.

(3) -Muhittin Ataman, Op. Cit., P. 145.

(4) - ينظر: لقمان عمر محمود احمد، المصدر السابق، ص 166.

(5) - سالار اوسى ويوسف إبراهيم الجهماني، المصدر السابق، ص 79.

PDF 4 KURD

ئەوەی حکوومەتی سەردەمی ئۆزال لە حکوومەتەکانی دیکە جیادەکاتەوە، جۆراوجۆری پەیوەندییەکانی تورکیا–ئەمریکا بوو، بە پێچەوانەی حکوومەتەکانی پێشوو، کە هەوڵ و ماندووبوونی لە پەیوەندییەکان بۆ گەشەدان بەلایەنی سەربازی و ئەمنی بوو، جەختیان لەسەر بەهێزکردنی پەیوەندییە ئابووری و کەلتووری و مێژووییەکانیان دەکردەوە بە ئەورووپاوە، هەرچی ئۆزال بوو جەختی لەسەر بەهێزکردنی پەیوەندییە ئابووری و کەلتووری و مێژووییەکانی بە ئەمریکاوە دەکردەوە[1]، لەپاڵ هاوسەنگی راگرتنی پەیوەندییە سەربازی و ئەمنییەکان، لە بواری ئابووریدا لەوەتەی جێگری سەرۆکی حکوومەتی تورکیا و بەرپرسی کاروباری ئابووری (1980–1983)[2]بوو، بەم قسەیە ناوبانگی دەرکردبوو **"بازرگانی نەوەك یارمەتی"**، سەرکەوتنی لە گۆڕینی ئابووری تورکی بەسەرخۆ داخراو بۆ ئابوورییەکی ئازادی هەناردە، بووە مایەی پێشوازی و پاڵپشتی لە واشنتۆن[3].

بە تایبەت گرنگیدانی ئۆزال بە لایەنی ئابووری پەیوەندییەکان لەگەڵ ئەمریکا، وایکرد ئەمریکا ببێتە بازاڕی هەناردەکانی تورکیا، و بووە هۆی ئەوەی لە ئابی 1985 ریککەوتننامەی **"پاریزگاریکردن و هاندانی وەبەرهێنانی تورکی –ئەمریکی هاوبەش"** مۆر بکریت. کە باسی دەرفەت بەخشینی یەکسانی بۆ هاووڵاتی و کۆمپانیاکانی هەردوو دەوڵەتی دەکرد، بەگوێرەی رێنمایی لێکچوو[4]. دامەزراندنی (ئەنجوومەنی کاری تورکی–ئەمریکی– The Council of Turkish-American Work) بەرجەستەکردن و دەنگدانەوەیەکی دیکەی ئاراستەی نوێی تورکی و وەڵامدانەوەی ئەمریکی بوو،

(1) -Muhittin Ataman, Op. Cit., P. 146.

(2) -George S. Harris, U.S-Turkish relations, in: Alan Makovsky and Sabri Sayari (ed), Turkey's New World, Washington Institute for Near East Policy, Washington D.C, 2000, P. 195.

(3) - هنري جيه باركى، المصدر السابق، ص663.

(4) -Jonathan Feiser, Turkey and the United States: An Alliance not yet Beyond Repair, Eurasia Insight, November, 2003, P. 17. via at:(www.evrasianet.org).

بۆ بەهێزکردنی پەیوەندییە ئابوورییەکانیان، ئەنجوومەنەکە لەلایەن بەرپرسانی هەردوو حکوومەت لە بەرزترین ئاست بە سەرۆکی هەردوو وڵاتەوە، چاودێری دەکرا، لە میانەی وتەیەك کە ئۆزال لە نیسانی 1986 لە میانەی کردنەوەی کۆبوونەوەی یەکەمی ئەنجوومەنەکە لە ئەستەمبۆل پێشکەشی کرد، رایگەیاند کە ئەو دڵنیایە لەوەی کە ئەنجوومەنەکە بەشداری لە گەشەدان بە پەیوەندییەکانی تورکیا–ئەمریکا دەکات، سەرباری ئەرکە سەرەکییەکەی خۆی لە بەهێزکردنی هاوکاری نێوان کۆمپانیا ئەمریکی – تورکییەکان[1].

ئەو ژمارە و ئامارانەی تایبەتن بە ئاڵوێری بازرگانی و هاوکاری ئابووری نێوان ئەمریکا–تورکیا لەماوەی هەشتاکان، هەرچۆنێك بن، پازدانێکی راستەقینە لەم بوارەدا تۆمار دەکەن، قەبارەی ئاڵوێری بازرگانی لە نێوان هەردوولا گەیشتە نزیکەی 2.28 ملیار دۆلار[2]، ئەمەش دوای ئەوەی بەهاکەی لە ساڵی پێشوودا، 361.20 ملیۆن دۆلار بووە.

ئەنقەرە لەماوەی هەشتاکان و نەوەدەکان هەولێکی زۆری دا لە پێناوی دۆزینەوەی گرووپێکی فشاری لایەنگر بۆ خۆی لە واشنتۆن، بۆئەوەی لەبەرامبەر گرووپەکانی فشاری یۆنانی دایان بنێت، کە گرفتی گەورەیان بۆ پەیوەندییەکانی تورکیا بە ئەمریکا دروستدەکرد. تورکیا وای دەبینی کە گرووپەکانی فشاری یۆنانی لە دانانی گەمارۆی چەك بەسەر تورکیاوە بەرپرسن، کە ساڵی 1975 ئەمریکا بەسەر تورکیای سەپاند، هەروەها گرووپەکانی فشاری ئەرمەنی بە بەرپرسی وروژاندنی پرسی کوشتارگەی تورکی بۆ ئەرمەنەکان لە ماوەی یەکەم جەنگی جیهانیدا دەزانی[3]، تورکیا دیپلۆماتکار و سیاسییە پێشووەکان بە دوای دۆستی لایەنگر (لوبی) لەناو ئەمریکادا دەگەڕا، بۆئەوەی گرنگی تورکیا لە ناوەندە سیاسییەکانی ئەمریکا

(1) - للتفاصيل ينظر: لقمان عمر محمود احمد، المصدر السابق،ص ص169–170.

(2) - التقارير الصحفية للسفارة العراقية في أنقرة، التقرير المؤرخ في: 1989/9/19، ارشيف مركز الدراسات الإقليمية، ص5.

(3) - هنري جيه باركى، المصدر السابق، ص663.

PDF 4 KURD

بەرز بنرخێنن، دوای ئەوەی شوکری ئەلەکداغ Sukru Elekda ی بالیۆزی تورکیا لە واشنتۆن ساڵی 1983 حکومەتی تورکیای راسپارد کە پەنا بۆ کۆمپانیایەکی ئەمریکی بەرێت کە **"کار لە دروستکردنی بریار لە ئەمریکا دەکات"**، ئەویش کۆمپانیایGray and Company، بوو، کە رۆبێرت گرای Robert Gray نزیك لە کۆمارییەکان بەرێوەی دەبرد، ئەو کۆمپانیایە هەمان ئەو کۆمپانیایە بوو کە ساڵی 1980 هەڵمەتی سەرۆکایەتی رۆناڵد ریگنی بەرێوە دەبرد، حکوومەتی تورکی ساڵانە یەك ملیۆن دۆلاری بە کۆمپانیاکە دەدا[1]، لەهەمان تەوەردا حکوومەتی تورکی گرنگییەکی زۆری بە کۆمەڵەی (دۆستایەتی تورکیا ئەمریکا –American Friends of Turkey) [2] دەدا و پاڵپشتی سیاسی دارایی دەکردن، سەردانەکانی گەورە بەرپرسانی تورکی و ئەمریکی بۆ ئەو کۆمەڵە یە رەنگدانەوەی ئەو گرنگی دانە بووە[3].

هەرچەندە ئەو پازدانە جۆرایەتییەی لە ماوەی هەشتاکان لە پەیوەندییەکانی ئەمریکا – تورکیادا هەبوو، بێ گرفت و هەڕەشە نەبوو، لەپاڵ گرفت و کێشەی ئابووری، کە بەهۆی فراوانکردنی پەیوەندییە ئابوورییەکانی هەردوولاوە لەوماوەیە دروست بوو[4]، ترسناکترین هەڕەشە کە رووبەرووی پەیوەندییەکانی تورکیا–ئەمریکا بووە، وروژاندنی بابەتی بەرپرسیاریتی تورکیا بوو لە کوشتارگەی ئەرمەنییەکان، ئەمە کاتی کە یەکێ لە ئەندامانی کۆنگرێسی ئەمریکی کە ناوی رۆبێرت دوڵ Robert Dual لە شوباتی 1987 پرۆژەی بریاریکی دا بە ئەنجوومەنی پیرانی ئەمریکی، تێیدا رۆژی 24ی نیسانی

(1) -Yilmaz Polat, Washington Entrikalari, AD Kitapcilik AS, Istanbul, 1999, SS. 24-25.

(2) – ساڵی 1982 لە واشنتۆن دامەزراوە، بە ئامانجی بەهێزکردنی پەیوەندییەکانی ئەمریکا– تورکیا و ناساندنی کلتووری تورکیا و لابردنی هەر کۆسپێك خراپ حاڵیبوونێك کە وابکات پەیوەندییەکانی ئەمریکا–تورکیا بشێوێنێ. (http://ar.wikipedia.org/wiki/)

(3) - لقمان عمر محمود احمد، المصدر السابق، ص ص145–147.

(4) -Muhittin Ataman, Op. Cit., P. 146.

بە رۆژی (کۆمەڵکوژی ئەرمەنییەکان Armenian Genocide Day)[1] داناوە و تورکیا بە بەرپرسیاری مێژووی ئەم جینۆسایدە دەزانێ. پرۆژە بریارەکە شڵەژانیکی گەورەی لە نێوەندە سیاسی و ئیدارییەکانی ئەمریکا و تورکیای لێکەوتەوە، ئەم مەسەلەیە لەهەردوولاوە، گرنگی زۆری پێدرا، بەلام هەوڵە چڕەکانی تورکیا کە هەڕەشە و ئارەزووی لەخۆگرتبوو، ئەمریکای لە مەترسی پەسندکردنی بریارەکە و کارکردی بریارەکە لەسەر پەیوەندییە تایبەتییەکانی بە تورکیاوە ئاگادار کردەوە، ئەم هەوڵانە وایکرد کۆنگرێس پرۆژەی رەشنووسی بریارەکە بە زۆرینەی 51 دەنگ لە دژی 48 دەنگ رەتبکاتەوە، ئەمەش بووە مایەی خۆشحالی و پێشوازی نێوەندە سیاسییەکانی ئەنقەرە و واشنتۆن[2].

گرنگی تورکیا وە **"هێزێکی ستراتیژی"** بۆ ئەمریکا لەماوەی دەیەی هەشتاکانی سەدەی بیستەم بەشێوەیەکی راستەوانە بەهێزتر بوو، هەروەها حالەتی هەماهەنگی و گونجان لە بەرژەوەندییە ئەمنی و ستراتێژی و سیاسی و ئابوورییەکانی نێوانیان بەهێز و توندوتۆڵ بوو، ئەو کێشە و ناکۆکییانەی کە ناوەناوە لە نێوانیان لەبارەی چەند پرسێکی دیاریکراو روویدەدا، جگە لە تەنگژەیەکی کاتی نا کاریگەر لەسەر مۆرکی پەیوەندییەکان هیچی دیکە نەبوون، بەرپرسانی ئیدارەی ئەمریکی لە زیاتر لە بۆنەیەك ئەم راستییەیان زیاتر لە جاریك دەربریووە، بۆ نموونە ئەلکسەندەر هیگ وەزیری دەرەوەی ئەمریکا – تورکیا رۆڵەکەی بەم شێوەیە وەسفکردووە: **"ناکرێت دەستبەرداری بین یان بیگۆڕین، بەهەر نرخیك بێت مافی پاڵپشتیکردنی هەیە"**[3].

(1) - ینظر التفاصیل في: التقارير الصحفية للسفارة العراقية في أنقرة، التقرير المؤرخ في: 1989/10/31، ص10.

(2) -Yilmaz Polat, A. G. E, SS. 58-67 ؛ التقارير الصحفية للسفارة العراقية في أنقرة، التقرير المؤرخ في: 1989/10/31، ص10، التقارير الصحفية للسفارة العراقية في أنقرة، التقرير المؤرخ في: 1989/10/24، ص 4.

(3) - فيروز احمد، المصدر السابق، ص 464.

لەسەرەتای نەوەدەکانەوە وەرچەرخانێکی گرنگ لە پەیوەندییەکانی ئەمریکا–تورکیا روویدا، تورکیا لە پاڵ ئەڵمانیای یەکگرتوو، لە نێوان ئەو وڵاتانە بوون، لە رووی جوگارفیای سیاسییەوە، زۆر کاریگەر بوون بە رووخانی یەکێتی سۆڤیەت[1]، سەرباری ئەمەش لە ماوەی دوای جەنگی سارد، داگیرکردنی کوێت لەلایەن عێراقەوە لە ئابی 1990 یەکەم هەڕەشەی لە پەیوەندییەکانی هەردوولا دروست کرد[2].

---

(1) -Graham E. Fuller, "The Institutional Framework of U.S. Turkish Relations", in: The Parameters of Partnership: Germany, The U.S. And Turkey, American Institute for Contemporary German Studies, Johns Hopkins University, Washington D.C., October, 1997, P. 2.

(2) - هنري جيه باركى، المصدر السابق، ص 664.

PDF 4 KURD

بابەتی دووەم: ڕێگە بۆ هاوبەشی ستراتیژی

ئەو گۆڕانکارییە خێرا و گەورانەی کە جیهان لەوەتەی کۆتایی هەشتاکان و سەرەتای نەوەدەکانی سەدەی بیستەمەوە بەخۆیەوە بینی، جاڕی پاشەکشەی گەردەلولی جەنگی ساردی دا، بەشێوەیەك وایکرد هیواکانی جیهان لە نێوان ئاواتی پرشنگدار و بێ هیوایی بجولێ، ڕژێمە کۆمۆنیستەکانی ئەورووپای ڕۆژهەڵات یەك لە دوای یەك دەڕووخان، دیواری بەرلین تێکدرا و میخائیل گۆرباتچۆڤ (1985–1991) سەرۆکی سۆڤیەتی چاکسازی سیاسی ریشەیی (پیرۆسترۆیکا و گلاسنوست)[1] سازکرد، سەردەمی هاوکاری توند لە نێوان هەردوو زلهێزەکە دەستی پێکرد، وا پێدەچوو سەردەمێکی تازە لە ئاشتی و ئازادی لە تەواوی جیهاندا گەشە بکات[2].

ئاواتەکانی جیهان لە چەند ساڵێکی کەمی دواتر، ڕووبەڕووی بێ ئومێدییەکی گەورە بووەوە، دیموکراتییە نوێکانی ئەورووپای ڕۆژهەڵات دەستی بە پاشەکشە کرد و بەتوندی تووشی گرفتی گۆڕانکاری بوو، گۆرباتچۆڤیش لە چاکسازییەکانی پاشەکشەی کرد[3]، هەروەها بەلقان، یوگسلاڤیا بەتایبەتی، تووشی دڵەڕاوکێی ڕەگەزپەرستی بوو و پێدەچوو بچێتە ناو جەنگێك کە هەڕەشە بێت لەسەر تەواوی

(1) - ووشەی پیرسترویکا بە واتای دووبارە بونیاتنانەوە دێت و، ووشەی الکلاسنوست بە واتای ئاشکراکردن دێت.

(2) - ریتشارد نیکسون، الفرصة السانحة: التحديات التي تواجه امريكا في عالم ليس به الا قوة عظمى واحدة، ترجمة: احمد صدقي، دار الهلال، بيروت، 1992، ص ص 9–10؛ ارسين كالايسي اوغلو، السياسة الخارجية التركية أزاء الامن الاقليمي والتعاون في الشرق الاوسط: العلاقات العربية–التركية... الى اين؟، في: علي محافظة وآخرون، العرب وجوارهم... الى اين؟، مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، 2000، ص 238.

(3) - آلان تُد، ديمقراطيات ودكتاتوريات سادت اوروبا والعالم: 1919–1989، ترجمة: مروان ابو جيب، دار الحوار الثقافي، بيروت، 2004، ص ص 366–367.

ئەورووپا، لەلایەکی دیکەوە جیهان لە پەرەسەندنێکی مەترسیداری هەستیار حەپەسا، کاتێ عێراق، لە 2ی ئابی 1990 کوێتی داگیرکرد، لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان بە **"تەنگژە و جەنگی دووەمی کەنداو"** (ئابی 1991)[1]، ئەو کارەی عێراق بە گوێرەی حساباتی ئەمریکی بەواتای کۆنترۆڵکردنی ڕێژەیەکی گەورەی نەوتی کەنداوی عەرەبی، دەهات[2]. بە پێنج مانگ دوای کۆتایی هاتنی دووەم جەنگی کەنداو، ڕووداوێکی گرنگتر ڕوویدا، ئەویش ڕووخانی یەکێتی سۆڤیەت بوو، دوای سەرنەکەوتنی کۆمۆنیستە بەلشەویکە نوێکان لە کودەتا دژی گورباتچۆڤ لە 19ی ئابی 1991[3].

هەروەها بەهۆی ڕووخان و لێکهەڵوەشاندنەوەی یەکێتی سۆڤیەت چەند وڵاتیکی نوێ دەرکەوتن، کە هەندێکیان یەدەگێکی مەزنی دەرامەتی سروشتی و سەرچاوەی وزەیان هەیە، بەتایبەتی ئەوانەی کەوتوونەتە سەر دەریای قەزوین، وەك ئازەربایجان[4].

(1) - جرجيس فتح الله المحامي، مغامرة الكويت: الوجه والخلفية، ستوكهولم، 1991، ج 1، ص 17 وما بعدها.

(2) - ريتشارد نيكسون، المصدر السابق، ص21.

(3) - هاووڵاتیانی مۆسکۆ لە سپێدەی ڕۆژی 19ی ئابی 1991 بینییان کە هەموو ویستەگانی تەلەفزیۆن بەرنامە ئاساییەکانیان تاکو نیوەڕۆ ڕاگرت، دواتر یەنایێڤ جیگری سەرۆکی سۆڤیەتی ڕایگەیاند کە گۆرباتچۆڤ توانای بەجێهێنانی ئەرکی سەرۆکایەتی نییە، بۆیە لە وڵاتدا لەسەر بریاری لیژنەی لەناکاو باری لەناکاوی ڕادەگەیەنرێت، لیژنەکە لەلایەن یەنایێڤەوە سەرۆکایەتی دەکرا و وەزیری بەرگری و دەرەوە و سەرۆکی حکوومەت و ژمارەیەك سەرکردەی حکوومی و حیزبی تێیدا ئەندام بوون، کاری لیژنەکە لە 3 هەفتە زیاتری نەخایاند و دەرگای لیژنەکە لەبەردەم سەرکردەکانی کۆمارە سۆڤیەتییەکان خرایە سەرپشت، کە داوای ڕزگاربوون لە ڕژێمی کۆمۆنیستی و سەربەخۆیی کۆمارەکانیان لە یەکێتی سۆڤیەت دەکەن. سەیرکە: ليونيد مليتشين، تاريخ روسيا الحديثة من يلتسن الى بوتين، ترجمة: طه الولي، دار علاء الدين، دمشق، 2001، ص9 و لەدواوە.

(4) -Hakan Kantrci, Kisakactaki Bolge Kafkasya, IQ Kultur Sanat Yayincilik, Istanbul, 2006, SS. 111-125؛
سيار كوكب علي الجميل، "الجغرافيا التاريخية لجمهوريات أسيا الوسطى"، في: خليل علي مراد واخرون، جمهوريات أسيا الوسطى وقفقاسيا: الجذور التاريخية والعلاقات الإقليمية، مركز الدراسات التركية (الاقليمية حالياً)، جامعة الموصل، 1993، ص ص 44–46.

PDF 4 KURD

ئەو ڕووداوە گەورە و لەناكاوە، قورسایی و گرفتی ناوچەكە و جیهانی زیاد كرد، هەموو ناوچەكانی ئاسیای ناوەڕاست و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ئەورووپای ڕۆژهەڵات و بەلقان، بەشی خۆیان لەو گۆڕانكارییە و بەرپرسیارێتی وەرگرت.

سەبارەت بە توركیا ڕووداوەكە هەر تەنها بە واتای نەمانی هەڕەشەی سۆڤیەتی و پەیدابوونی ڕژێمی تازەی جیهان نایەت، بەڵكو بەواتای چاوخشاندنەوەش دەهات بەسەرجەم پەیوەندییە دەرەكییەكانی، بەتایبەتی ئەو تەوەرەی كە پەیوەندییەكانی بەهۆیەوە لەگەڵ ئەمریكا بەستاوە، كە لەسەر بنەمای دەورەدانی هەڕەشەی سۆڤیەتی بونیادنراوە. پێدەچوو، چوارچێوەی نوێی پەیوەندییەكانی نێوان هەردوولا، ڕوون نەبێت[1]. دوودڵی دڵەڕاوكێ بەرۆكی زۆربەی سیاسەتمەدارانی توركی گرت، سەبارەت بە ڕۆڵ و پێگەی وڵاتەكەیان لە ڕژێمی جیهانی و هەرێمایەتی نوێ، بەتایبەتی ئەورووپییەكان هەنگاوی زیاتریان بەرەو یەگگرتن لەژێر چەتری یەكێتی ئەورووپی دا، دوای ئەوەی دیواری بەرلین لە 1989 ڕووخا، ئەو یەكێتییەی پیدەچوو شوێنی توركیای تێدا نەبێتەوە[2].

لەلایەكی دیكەوە ئۆزال بە چاوێكی جیاواز سەیری بابەتەكانی دەكرد، **"ڕەوشە نوێیەكە"** كە جیهان و ناوچەكە دوای كۆتایی جەنگی سارد بەخۆیەوە بینی بە كۆمەڵێ هەلی لەقەڵەمدا ئەگەر هاتوو بە باشی بەكاربهێنریت توركیا بۆ **"هێزێكی ستراتیژی ئابووری"** وەردەگەڕیت، ئەوسا ئەو مۆركە باوەی لەبارەی ئەركی توركیا لە ناوچەكە دەگۆڕێت[3]، ئۆزال ئەمەی لە وتەیەكدا كە لەبەردەم كۆنگرەی لوتكەی سەرۆكی كۆمارە توركییەكانی ئاسیای ناوەڕاست[4] دەربڕی كە لە 30ی تشرینی یەكەمی 1992 لە ئەنقەرە بەسترا، گوتی: **"ئەگەر هەڵە**

---

[1] -Soli Özel, Op. Cit., P. 110.

[2] -Ibid.

[3] -Simon V. Mayall, Turkey: Thwarted Ambition, McNair Paper, Institute for National Strategic Studies, National Defense University Washington, DC, 1997, P. 56 .

[4] - الجمهوريات الناطقة بالتركية هي كازاخستان، قرغيزستان، توركمنستان، وأوزبكستان.

نەكەین، ئەوا سەدەی 21 سەدەی توركان دەبێت"[1]. هەروەها وای دەبینیّ كە ئێستا كاتی ئەوە هاتووە، توركیا شوێنی خۆی لە نێو نەتەوە پێشكەوتووەكان وەربگریت و بۆ ئاستی **"شارستانییەتی هاوچەرخ"** بەرز بێتەوە و لە توانای توركیا دا هەیە، ببێتە **"ژاپۆنی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست"**[2].

ئۆزال چاوەڕوانی دەكرد توركیا ڕۆڵێكی میحوەری لەسەر هەردوو ئاستی هەرێمایەتی و جیهانی بگێڕێت، دەكرێت بەرژەوەندییەكانی توركیا كە لە كۆمارە توركییەكانی ئاسیای ناوەڕاست و حەوزی دەریای ڕەش و حەوزی دەریای ناوەڕاست و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست كە وڵاتانی عەرەبی دراوسیّ و ئیسرائیل و ئێران و بەلقانی تێدایە، لەم شوێنانە كە بەرژەوەندییەكانی توركیای بەسەر دابەشبووە، دەكرێت بەرژەوەندییەكانی توركیا بەدیبهینرێن و بوژاندنەوەی ئابووری و بەشی خۆ بەرهەمهێنان بەدەست بخرێت، بەڵام گەیشتن بەمە پێویستی بە دوو خاڵی بنەرەتی هەیە، یەكەمیان، گۆڕانگاری ڕیشەیی لە سیاسەتی ناوەخۆ لە بواری كۆمەڵایەتی و ئابووری ئەنجام بدریت، دووەم، كە بۆ سەركەوتنی یەكەم گرنگە و بە پلەیەك لەسەری بەندە، ئەوەیە كە هێز و كاریگەری دیپلۆماسییەتی توركی لە سیاسەتی نێودەوڵەتی بە شێوەیەكی بنەرەتی پشت بە توانای توركیا لە بەدەستهێنانی پاڵپشتی ئەمریكی دەبەستیّ[3].

ڕۆڵی توركیا لە دەیەی نەوەدەكان لە ڕوانگەی بەرژەوەندییەكانی ئەمریكاوە دیاری دەكریت، لە گەشەدان بە سەرچاوەكانی وزە لە ناوچەی دەریای قەزوین و بەشداریكردن لە گەشەی هاوكاری لە حەوزی دەریای ڕەش و پاڵپشتیكردنی وڵاتانی تازە سەربەخۆی ئاسیای ناوەند بۆ تەواوكردنی سەربەخۆیی و یەكێتی دوو نەتەوە، سەبارەت بە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و دەورەدانی هەریەكە لە ئێران و

---

[1] - محمد نور الدين، تركيا في الزمن المتحول: قلق الهوية وصراع الخيارات، رياض الريس للكتاب والنشر، لندن–بيروت، 1997، ص 234.

[2] -Simon V. Mayall, Op. Cit., P. 56.

[3] -George S. Harris, Op. Cit., P. 198.

عێراق و گەشەسەندنی هاوکاری ستراتیژی لەگەڵ ئیسرائیل لە حەوزی دەریای ناوەڕاست، ئەوا ئۆزال ئامادەیی پیشاندا بۆ چەسپاندنی ئاشتی و چارەسەری ناکۆکییەکان لەگەڵ یۆنان. هەروەها تورکیا خۆی وەك کلیلێك بۆ دامەزراندنی کۆشکی هاوکاری و پەیوەندی پەرەسەندووی نێوان وڵاتانی بەلقان پێشکەشکرد، ئەمە سەرباری پشتگیری پرۆسەی دامەزراندنی پەیکەری نوێی ئەمنی بۆ ئەورووپا و فراوانکردنی ناتۆ و دووبارە بونیادنانەوەی ناتۆ، کرد[1]. لە ئابی 1992 یەکێکی لە گەورە بەرپرسانی ناتۆ پێگەی جیۆسیاسیی تورکیا بەم دەستەواژەی خوارەوە دارشت: **"تاکە وڵاتێك لەوەتەی کۆتایی جەنگی سارد، تەنها بۆ ناوچە سەرەکییەکانی تەگژە لە دەوروبەری ئەورۆ–ئاسیا، دەچێت، ئەو وڵاتەش تورکیایە"**[2]. هەروەها زبیگنیۆ بریجنسکی راوێژکاری ئاسایشی نەتەوەیی لەسەردەمی کارتەر و راوێژکاری سەنتەری توێژینەوەی ستراتیژی نێودەوڵەتی لە واشنتۆن، تورکیای لە پاڵ ئێران بە میحوەرێکی جیۆسیاسی گرنگ بە پلەی یەکەم پۆلێنکردووە، لەبەرئەوەی **"پارێزگاری لە ئارامی ناوچەی دەریای رەش دەکات و هاوسەنگی رووسیا لە قەوقاز رادەگریت و هێشتا تریاك بە فەندەمێنتالیزمی ئیسلامی دەدات، هەروەها وڵاتێکی بەسوودە، چونکە دالدەی باشووری پەیمانی ناتۆیە. لەوانەیە ئەگەر تورکیا بۆ وڵاتیکی ناجیگیر بگۆڕێت، ئەوا حەز بکات توندوتیژی بۆ باشووری بەلقان رەوانە بکات، لەهەمان کاتدا بۆ رووسیا ئاسان دەبێت، دووبارە بەسەر ئەو وڵاتانەی قەوقاز کە تازە سەربەخۆ بووینە، زاڵ بێت"**[3]. لەوانەیە ئەوەی کە پێگەی تورکیا لە ئامانجەکانی ئەمریکا باش هەڵسەنگاندبێ، ئەوە ریچارد هۆلبرۆك Richard Holbrook ی

[1] - هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص11.

[2] - إحسان غورکان، ترکیا في الجیوسیاسیة الجدیدة وآثارها في مستقبل العلاقات العربیة–الترکیة، في: اورهان کولوغلو وآخرون، ندوة العلاقات العربیة الترکیة: حوار مستقبلي، مرکز دراسات الوحدة العربیة، بیروت، 1995، ص 589.

[3] - زبیغنییف برجنسکي، رقعة الشطرنج العظمی: التفوق الامریکي وضروراته الاستراتیجیة الملحة، ترجمة سلیم ابراهام، دار علاء الدین، ط2،دمشق، 2003، ص56.

یاریدەدەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکا بۆ کاروباری ئەورووپی و ئەندازیاری چەمکی نوێی بۆ پەیوەندییەکانی ئەمریکا–ئەورووپا، کە لە ناوەڕاستی نەوەدەکان باسی لەوە کرد کە **"دەبێت تورکیا بە رۆڵێکی پێویست، کە رۆڵی قەڵایەکی قاییم لە رووبەڕووبوونەوەی فەندەمینتالیزیمی ئیسلامی و دەورەدانی دەگێڕێت، لە قەوقاز و بەلقان و حەوزی دەریای رەشیش بە رۆڵی یاریدەدەر هەڵسێ و رێگا بازرگانییەکانی نێوان بازاڕە نەوتییە دەوڵەمەندە نوێیەکان لە ئاسیای ناوەند و لە نێوان ئەورووپا بەرەفت بکات، لە هەرشوێنی سەنتەرێکی تازەی هێز بەدەر بکەویت، تورکیا لەوێیە"**[1].

تەنگژەی کەنداو جەنگی دووەمی، دووبارە بەخێرایی پێگەی گرنگی ستراتیژی تورکیا بۆ جیهانی رۆژئاوا بە گشتی و ئەمریکا بە تایبەتی ئاشکرا کرد، راستەوخۆ دوای داگیرکاری عێراق بۆ کوێت، هەڵوێستی تورکی بەم رستەیە کورتکرایەوە **"تورکیا بە داگیرکردنی کوێت لەلایەن عێراقەوە خەمبارە"**، کارەکەی بە مەترسی بۆ سەر پاراستنی دۆستایەتی لە ناوچەکە وەسفکرد. بەڵام زۆری پێنەچوو تورکیا هەڵوێستێکی زیاتر سوڕ و توندی وەرگرت، کاتی ئەنجوومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی زنجیرەیەك بریاری (660 لە 2ی ئابی 1990، 661 لە 6 ئابی 1990) سەپێنراوی دەرکرد، بریاری یەکەم کردەوەکەی عێراقی پڕتستۆ کرد و داوای دەستبەجێ کشانەوەی بێ مەرجی لێکرد، دووەمیش سەپاندنی گەمارۆی ئابووری بەسەر عێراق، ئۆزال لە 8ی ئابی 1990 بەدەستپیشخەری خۆی بەر لەوەی جیمس بیکەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکا لە هەمان رۆژدا بگاتە ئەنقەرە، وەستاندنی هەردوو بۆڕییە نەوتی عێراقی راگەیاند، کە بە ناو تورکیا بۆ بەندەری جیهان نەوتیان دەگواستەوە[2].

[1] - السفیر (جریدة)، 1 أیار 1995.

[2] - بۆ زیاتر زانیاری لەبارەی هەلوێستی ئەمریکا لە شەڕی کەنداو سەیری:

William Hale, "Turkey, The middle East and Gulf Crisis", International Affairs, Vol. 68, No.4, October, 1992, Pp. 683-687;

فیلیب روبنس، ترکیا والشرق الأوسط، ترجمة میخائیل نجم خوري، دار قرطبة، قبرص، 1993، ص ص87–88.

PDF 4 KURD

هەندێ توێژەر وەرگرتنی ئەو هەڵوێستە لایەنگیرییەی ئۆزال بۆ هێزی هاوپەیمانی رۆژئاوا بەسەرکردایەتی ئەمریکا بە پابەندبوونی تورکیا بە میساقەکانی پەیمانی ناتۆ و هەماهەنگی سیاسەتەکانی لەگەڵ ستراتیژەکانی گرێدەدەن، هەروەها وەك دەربڕی پەرۆشی تایبەتی خودی ئۆزال بۆ دڵنیابوون لەسەر ئینتیمای تورکیا بۆ سەربازگەی رۆژئاوا[1]. هەروەها هۆی ئەو هەڵوێستە بۆ ئەو دڵەڕاوکێیە زۆرەی تورکیا لە هەمبەر زیادبوونی هێزی سەربازی عێراق، کە ئامادەشە بەکاریبهێنیت دەگەرێتەوە، ئەو باوەڕە لە ناوەندە گرنگەکانی تورکیا باو کە ئەگەر عێراق هێزە سەربازییەکەی بۆ دەستگرتن بەسەر دەرامەتە نەوتیەکانی کوێت لە ئێستادا بەکاربهێنیت، ئەوا لە داهاتوودا بۆ دابینکردنی رێرەوی رووبار لە دژی تورکیا بەکاری دەهێنیت[2].

دڵڕاوکێکە لەوەتەی سەرۆکی تورکی یەلدرم ئەکبولوت[3] لە ساڵی 1989 لەگەڵ سەدام حوسێنی سەرۆکی عێراقی لە بەغدا کۆبووەوە و، لە زیادبووندا

[1] – زۆربەی دەستەبژێری سیاسی تورکی لەپاڵ دامەزراوەی سەربازی، ئەو بریارەی ئۆزالیان بە توندی رەتکردەوە، یەکێك لە راپرسییەکان کە لەماوەی تەنگژەکە سازکرا، ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە کە 88٪ی رای گشتی تورکی هەڵوێستەکەی ئۆزال لەمەڕ جەنگەوە رەتدەکەنەوە. محمد نور الدین، تركيا في الزمن ...، ص237. للإطلاع على ردود الأفعال الرسمية والشعبية على قرار أوزال، سەیری، فيروز احمد، صنع تركيا الحديثة، ص ص449–452؛ Aylin Guney, Op. Cit., P. 34.

[2] - فيليب روبنس، المصدر السابق، ص ص89–90.

[3] – یەلدرم ئاکبولوت: ساڵی 1935 لە ئارزنجان لە دایکبووە، بروانامەی یاسای لە زانکۆی ئەستەمبۆل وەرگرتووە، کاری پارێزەری کردووە، لە ساڵی 1983 لەسەر لیستی حیزبی نیشتمانی دایك بۆتە نوێنەر، چەند پۆستیکی باڵای لە حکومەت وەرگرتووە، دیاریترینیان سەرۆکی ئەنجوومەنی گەورەی نیشتمانی و دواتر سەرۆك وەزیران و لەسەروبەندی وەرگرتنی ئۆزال سەرۆکایەتی تورکیا بوو بە سەرۆکی حیزبی نیشتمانی دایك، ئۆزال ئەوی هەڵبژارد تاکو لاوازی کەسایەتی ئەو بۆخۆی بەکاربهێنیت، بۆ ئەوەی هەمان رۆڵی سیاسی زاڵ لە ئیدارەی کاروباری حیزب و حکومەت و دەوڵەت بگیری، تا وایلێهات لای رۆژنامە و پارتە ئۆپۆزسیۆنەکان ئەو رایە باوبوو، کە ئۆزال لە پشت پەردەوە حوکم دەکات، بەکردەوە سەرۆکایەتی دەوڵەت و حیزبی فەرمانڕەوا و حکوومەتی بەیەکەوە کۆکردەوە، سەیری : جلال عبد الله معوض، صناعة القرار في تركيا...، ص 26.

بوو، سەرۆکی عێراقی بە سەرۆکی تورکی گوتبوو **"ئەگەر لە رەفتارکردن وەکو ئێمە دەمانەویت لە کێشە کرنگەکان سەرنەکەون، ئەوا پەیمانی باکووری ئەتڵەسی هیچی دیکە کاریگەر نابیت و بۆ یارمەتی دانی ئێوە نایەت، ئەی کێ بۆ یارمەتی ئێوە دێت؟"**[1]. ئەوەی لە دیپلۆماسییەتی تاکڕەوانەی سەرۆك ئۆزال لە مامەڵەکردن لەگەڵ تەنگژەی کوێت دەستدەکەوێت، ئاماژە بە قۆستنەوەی هەل دەدات، لە وڵامدانەوەی ئەو رایەی دەڵێت تورکیا گرنگی ستراتیژی خۆی لای رۆژئاوا و ئەمریکا بەتایبەتی دوای کۆتایی جەنگی سارد لەدەستداوە، ئەو گرنگییەی کە لەبنەرەتەوە لە رۆڵەکانی تورکیا لە هەوڵەکانی رۆژئاوا لە دەورەدانی نفوزی سۆڤیەتی دەیگێریت[2]. ئۆزال رەفتارەکەی عێراقی بە **"هەلێك وەرگرت کە لە ئاسمانەوە هاتبێ"**[3]. بۆ وەڵامی ئەو گوومانەی کە دەرهەق بە ئەو دەگوتران بەکارهێنان. لەهەمان تەوەر عەلی بۆزەری وەزیری دەرەوەی تورکی رایگەیاند کە **"دەبێت بەردەوام ئەو رێز و حورمەتەی بدەینێ کە شایەنیەتی"**[4]. لەم پێگەوە ئوزال لە 15ی تشرینی یەکەمی 1990 خۆی بۆ سەفەری واشنتۆن ئامادەکرد و لەوێ چاوی بە جۆرج بۆش کەوت، بۆشی دڵنیاکردەوە کە وڵاتەکەی **"هاوپەیمانیکی ستراتیژی ئەمریکایە و هێزێکی رۆژهەڵاتی ناوەراستە کە پشتی پێدەبەستریت... هەموو ئەو شتانەی ئەمریکا ویستوویەتی و تەمەنای کردووە، جێبەجێ کردووە، دوو**

[1] - ارسين كالايسى اوغلو، المصدر السابق، ص238.

[2] - احسان غوركان، تركيا في الجيوسياسية الجديدة وآثارها في مستقبل العلاقات العربية التركية، في: اورهان كولوغلو واخرون، العلاقات العربية–التركية: حوار مستقبلي، مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، 1995، ص588.

[3] -Simon V. Mayall, Op. Cit., P. 57.

ئۆزال لە بەرگریکردن لە هەڵوێستەکەی کە بە لایەنگری تەواوی جۆرج بۆش تۆمەتبار کرابوو، لەتەنگژەی کوێت، لەبەردەم ژمارەیەك نوێنەری پارتەکەی گوتی: "ئەو بۆندەی کارە پڕ قازانجترین بۆندی ژیانم بووە، لە هیچ کاتێکی پێشتر ئەو هەموو قازانجە بەکارێکی کەم کۆنەکراوەتەوە". سەیری: Aylin Guney, Op. Cit., P. 345.

[4] - جرجيس فتح الله، المصدر السابق، ص 287.

PDF 4 KURD

بۆرییه نەوتییەکەی عێراقی داخستووە و ڕێگای نێودەوڵەتی لەسەر عێراق قەپاتکردووە و ئەو 60 هەزار سەربازەی لەسەر سنووری عێراق کۆکراونەتەوە بە 40ی دیکە بەهێز کراون". دواتر ئۆزال وردەکاری ئەو زیانانەی کە بەهۆیەوە بەر تورکیا دەکەوێت، پێشکەشکرد، لایەنی ئەمریکی بەڵێنی دا کە بەشی یەکسان بە قوربانییەکانی تورکیا لەبەرچاو دەگریت[1].

پیشبینییەکانی ئۆزال لە شوێنی خۆی هاتن، ئەمریکا جارێکی دیکە هەستی بە گرنگی سوودی ستراتیژی تورکیا بۆ جیهانی ڕۆژئاوا کرد، دەرەنجام و ئەنجامەکانی جەنگی کوێت، گرنگی تورکیایان بۆ ئەمریکا دڵنیا کردەوە[2]، تەلەفۆنی بۆش بەدرێژایی کاتی تەنگژەکە بە ئەنقەرەوە گرێدرابوو، تەلەفزیۆن و ڕۆژنامە تورکییەکان دەستیان بە بڵاوکردنەوەی هەموو گفتوگۆیەکی تەلەفۆنی نێوان سەرۆک بۆش و سەرۆک ئۆزال کرد. ئۆزال بەبێ پسانەوە ئەوەی لەسەر زار خۆش بوو بەو ڕۆژنامەنووسانەی چاوپێیدەکەوتن، بڵێ: **"دوێنێ سەرۆک بۆش پێی گوتم..."** و **"ئەمڕۆ ئامۆژگاری بۆشم کرد و من..."** و **"هەر بەم بۆنەوە سەرۆک بۆش بۆی دەربڕیم کە..."** جارێك بە شانازییەوە بە ڕۆژنامەنووسانی گوت، کە 23 پەیوەندی تەلەفۆنی بۆشی لە ماوەی شەش هەفتەکەی دوای داگیرکاری عێراق بۆ کوێت، وەرگرتووە، تا کار وایلێهات، هەندێ لەوانەی لە دیوەخانی تایبەتی ئەو دادەنیشن بیلێن، کە **"بڕیارە چارەنووسسازەکەی بۆش بۆ ڕزگاری کوێت، لەسەر وەڵامی ڕاسپاردەکانی ئۆزالەوە هاتووە"**[3].

واشنتۆن لە ڕێگای زیادکردنی بەشی چنینی تورکی کە هاوردەی بازاڕەکانی ئەمریکا دەکرێت، بە پەلە پاداشتی تورکیای کردەوە و بەڵێنی دا کە بە بەهای 1.4 بلیۆن دۆلار لە بەنکی نێودەوڵەتی پێشینە بە تورکیا بدات. هەرچی لە لایەنی سەربازییەوە بوو، یارمەتی تورکیای دا بە بەهای 8 بلیۆن دۆلار چەك

(1) - المصدر نفسه، ص 286.

(2) -Soli Özel, Op. Cit., P. 111.

(3) - جرجيس فتح الله، المصدر السابق، ص286.

دابین بکات، بەهۆی چەکدامالینی گۆرەپانی ئەورووپای ناوەڕاست، 1000 تانك و 700 زرێپۆش و ژمارەیەك ڕۆکێتی بەدەستهێنا، هەروەها بەڵێنی دیکە لەمەڕ ڕادەستکردنەوەی 40 فڕۆکەی ئیف 4 ی بەکارهێنراو، کە لە ساڵی 1984ەوە فریزکرابوون، بەهۆی فشارەکانی لۆبی یۆنانی و بەلێنیدا بە کەم نەکردنەوەی یارمەتییە سەربازییەکانی ئەمریکا ساڵانە بۆ ژێر 545 ملیۆن دۆلار[1].

دەرەنجامەکانی **"تەنگژەی کوێت"** دووبارە بە خێرایی ڕۆڵ و گرنگی ستراتیژی تورکیای بۆ ئەمریکا پێناسە کردەوە، هەروەها گرنگی و هەمەلایەنی و ئاڵۆزی ڕۆڵی تورکی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ئاشکرا کرد، بەم شێوەیە کە وای لە ئەمریکا کرد وەك بنکەیەکی سەرەکی ناتۆ **"لە دەرەوەی ناوچەی چالاکییەکان و دورگەی ئارامی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستی شڵەژاو"** سەیری تورکیای دەکرد، هەروەها وەك بەردی بناغەی ئەو ستراتیژەی کە بەدرێژایی نەوەدەکان بە ستراتیژی (دەورەدانی دوولایەنە–الاحتواء المزدوج– Dual Containment)[2] لە دژی ئێران و عێراق[3]، ناسرابوو، سەیر دەکرد. هەروەها تەنگژەکە هانی ئەمریکای دا کە بەشێوەیەکی چڕ پشت بە زیاد بەگڕخستنی ڕۆڵی تورکیا لە حساباتی هەرێمایەتی و بەدیهێنانی ئامانجە ستراتیژییە بەیەکەوە گرێدراوەکان، ببەستێ[4]. لەوانەیە ئەو پێگە باشەی تورکیا زۆر بە جوانی لە دەستەواژەی مارتن ئەندیکی یاریدەدەری پێشووی وەزیری

(1) - فيليب روبنس، المصدر السابق، ص89.

(2) – ئەو سیاسەتە بوو کە ئەمریکا لەیەکەم سەرۆکایەتی کلینتۆندا گرتبوویەبەر، ئەو سیاسەتە لەسەر گۆشەگیرکردن و مەحرومکردنی هەریەکە لە ئێران و عێراق لە بەدەستهینانی تەکنەلۆژیا وەستا بوو، بەتایبەتی تەکنەلۆژیای سەربازی و مامەڵکردنی سیاسی و نێودەوڵەتی. عمرو ثابت، الاحتواء المزدوج وما وراءه: تاملات في الفكر الاستراتيجي الامريكي، مركز الامارات للدراسات والبحوث الاستراتيجية، ابو ظبي، 2001، ص 7.

(3) -George S. Harris, "Turkish-U.S relations", in: Alan Makovsky and Sabri Sayari (ed), Turkey's New World, Washington Institute for Near East Policy, Washington D.C, 2000, P. 191.

(4) - عماد الضميري، تركيا والشرق الا وسط، مركز القدس للدراسات السياسية، ،2002، ص93.

PDF 4 KURD

دەرەوەی ئەمریکا و بەڕێوەبەری کاروباری رۆژهەڵاتی دوور و باشووری ئاسیا لە ئەنجومەنی ئاسایشی نەتەوەیی ئەمریکی، بەدەردەکەوێت، کاتێ گوتی: **"تورکیا دەوڵەتێکی سکۆلاریزمی دیموکراتی ئیسلامییە و هێزێکی سەربازی و ئابوورییە و پێگەیەکی ستراتیژی هەیە و، لە مێژە هاوپەیمانی ئەمریکایە. یەکێك لە رێگاکانی بەرەنگاربوونەوەمان ئەوەیە رێگایەك بدۆزینەوە بۆ بەکارهێنانی باشترین فاکتر بەکەران لە دوای ئامانجەکانی ئێمە لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست"**[1].

دەستگرتن بە ستراتیژی **"دەورەدانی دوولایەنە"** لە سەردەمی ئیدارەی سەرۆك کلینتۆن (1992–2000)، رێگایەك بوو بۆ هەڵسوکەوتکردن لەگەڵ هەریەکە لە عێراق و ئێران، کە بە **"هەرەشە بۆ سەر بەرژەوەندییەکان لە هەرێمەکە"** وەسفکرابوون[2]، ئەمەش وای لە واشنتۆن کرد کە هانی تورکیا بدات بۆ ئەوەی چالاکانە بە کاروبارەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست گرێدراو بێت و لەگەڵ هاوپەیمانانی ئەمریکا کار بکات، تورکیا رۆڵێکی ناوەندی لە دەورەدانی عێراق بۆ پابەندکردنی بە تەواوی بڕیارەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان گێرا و هەماهەنگی لەگەڵ نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ جێبەجێکردنی سزا نێودەوڵەتییەکان کرد و لەوەی کە پێی دەگوترا **"وەڵامی یەکلاکەرەوە بۆ شەڕ فرۆشییەکانی عێراق"**[3] راوێژ و هاوکاری بە ئەمریکا دەدا. گرنگی تورکیا هەر تەنها بەشداریکردنی هاوپەیمانان لە جەنگی سەر عێراق و جێبەجێکردنی

---

[1] - تقرير معهد واشنطن، اعده مادلين أولبرايت ومارتن انديك والـيين ليبسن، وليام كوهين، الكسندر هيك، صموئيل لويس، مجلة الدراسات الفلسطينية، العدد12، خريف 1992، ص ص 115–153.

[2] - السياسة الأمريكية في الشرق الأوسط، تقرير لمجموعة الرئاسة للدراسات (واشنطن)، ترجمة: فريدون كاكەيى، مراجعة يوسف كوران، مركز كُردستان للدراسات الإستراتيجية، السليمانية، 2002، ص 87.

[3] - السياسة الأمريكية في الشرق الأوسط، المصدر السابق ص ص127–128؛ بو زانینی بیروبۆچوونێکی عیراقی لە هەڵوێستی تورکیا بەرامبەر عێراق لە دووایی شەری کەنداوی دووەم سەیرکە: ابراهيم خليل احمد العلاف، "السلوك السياسي الخارجي التركي ازاء العراق بعد ام المعارك"، في سياسة تركيا الخارجية تجاه الوطن العربي، إبراهيم خليل احمد واخرون، مركز الدراسات التركية، الموصل، 1998، ص ص 21–43.

بڕیارەکانی نەتەوە یەکگرتووەکانی تایبەت بە گەمارۆی سەر عێراق نەبوو، بەڵکو ئەم رۆڵە بەردەوام بوو بە درێژایی ماوەی نەوەدەکان لە دەورەدانی عێراق. سەرکەوتنی ئەمریکا لەبەرامبەر عێراق بە رێژەیەکی زۆر بە مەودای وەڵامدانەوە و هاوکاری تورکیاوە بەند بوو، ناچارکردنی عێراق بۆ جێبەجێکردنی بڕیارەکانی ئەنجوومەنی ئاسایش و مەرجەکانی شەڕ راگرتن و بەردەوامبوونی پرۆسەی (دابین کردنی ئارامی Provide Comfort)، بە دامەزراندنی دالدەی ئارام بۆ کوردی عێراق لە باکووری هێڵی 36[1]، کە پێویستی بەوە هەیە کە تورکیا ناوە ناوە رەزامەندی لە بەکارهێنانی بنکە ئاسمانییەکانی لە لایەن ئەمریکا و هاوپەیمانەوە، دەربڕێت، بۆ جێبەجێکردنی پارێزگاری لە ناوچەی ئارامی کوردی[2] بە هەڵسانی فڕۆکەکان بەسەر ئەو ناچەیە، مارتن ئادیك ئەو رۆڵەی تورکیای بەرز نرخاند، لە وتەیەکدا کەلەبەردەم پەیمانگای واشنتۆن بۆ توێژینەوەی رۆژهەڵاتی دوور لە ریکەوتی 1993/5/18 پێشکەشی کرد و گوتی: **"تورکیا پایەیەکی گرنگە لە هەوڵەکانمان بۆ دەورەدانی سەدام حوسین هەیە..."**[3]

---

[1] - ناوچەی ئارامی کوردی، لە بریاری ژمارە 688ی ئەنجوومەنی ئاسایش کە لە نیسانی 1991ەوە دەرچووە، هاتووە، کە رێگەی بۆ پرۆسەی دابینکردنی ناوچەی ئارامی لە باکووری عێراق خۆش کرد، ئەو بریارە عیراقی ناچارکرد، دەستبەجێ رێگە بە رێکخراو و دامەزراوە مرۆییەکان بدات بگەنە ناوچەی ئارامی کوردان، بۆئەوەی پاڵپشتی و یارمەتی و پارێزگاری پێشکەشی هاووڵاتیانی سڤیلْ بکەن، هەروەها سەیری:

Michael A. Schiesl, the Objective of United States Military Intervention in Northern Iraq between Desert Storm and Operation Iraq Freedom, A thesis presented to the Faculty of the U.S. Army Command and General Staff College in partial Fulfillment of the requirements for the Degree Master of Military Art and Science General Studies, B.S., Missouri Western State College, Saint Joseph, Missouri, 1991. Pp. 3-4; Kemal Kirisci and Gareth M. Winrow, The Kurdish Question and Turkey, An Example of Trans-State Ethnic Conflict, Frank Cass, London-Portland, P. 32.

[2] -Soli Özel, Op. Cit., P. 111

[3] - ناصيف حتي، الوطن العربي في استراتيجيات القوى العظمى، اورهان كولوغلو وآخرون، المصدر السابق، ص ص 479–480.

PDF 4 KURD

لە هەمبەر ئێراندا، تورکیا سیاسەتیکی کەمتر پاشکۆیی بۆ ئەمریکای گرتەبەر، تووشی تەگەرە بوو، لەسیاسەتی دەورەدان و گۆشەگیرکردنی ئێران[1]، بۆ رازیکردنی واشنتۆن، سەبارەت بە هەوڵەکانی بۆ هێشتنەوەی پەیوەندی باشی بە تارانەوە، ئەنقەرە هەندێجار وای پێشاندەدا کە دژی بەرژەوەندییەکانی ئەمریکایە، تورکیا پێویستی بە بەکارهێنانی دەرامەتە ئێرانییەکان بۆ دابینکردنی پێدواویستییە زۆرەکانی لە وزە، هەیە، کێشەکانی ئاسایشی وڵات لە هەردوو وڵات بە عێراقیشەوە بە کێشەی کوردەوە بەندە[2].

جگە لە دامەزراوەی سەربازی هەموو هێزە سیاسییەکانی تورکیا داوای دامەزراندنی پەیوەندی ئاساییان لەگەڵ تورکیا دەکرد، چونکە ئێران و ئەو رێگایانەی بە ناو وڵاتانی قەوقازی دا رەت دەبوون، دەروازەیەکی گرنگی دیکە بوون بۆ تورکیا بۆ گەیشتنی بە ئاسیای ناوەند. روون و ئاشکرایە، کە هەموو ئەمانە لەگەڵ هەولە بەردەوامەکانی ئەمریکا بۆمەبەستی گۆشەگیرکردنی ئێران لە گۆرەپانی سیاسی دەیدا یەکانگیر نەدەبوو، بەڵام هەستکردنی واشنتۆن بە زەرورەتی پاراستنی هاوپەیمانێتییەکەی لەگەڵ تورکیا بۆ بەدیهێنانی بەرژەوەندییە ستراتیژە هەرێمایەتییەکان وای لە سیاسەتمەدارانی ئەمریکی کرد، ئەوەندە زێدەڕۆیی نەکەن لە گلەیی و گازاندەکانیان سەبارەت بە سیاسەتی تورکیا دەرهەق بە ئێران[3].

---

[1] - حول اختلاف وجهات النظر بين الولايات المتحدة الأمريكية وتركيا بخصوص ايران ينظر:

Hasan Yilmaz, Turkey and The Middle East: Threats and Opportunities, Master Thesis of Arts in National Security Affairs from the Naval Postgraduate School, Monterey, California, 2001, Pp.143- 149؛

عقيل محفوظ، المؤسسة العسكرية والسياسة العامة في تركيا: دراسة في جدليات المجتمع والدولة والسياسة الخارجية، أطروحة دكتوراه مقدمة الى كلية الاقتصاد/ جامعة حلب، 2006، ص ص 308–311.

[2] -Henri J. Barkey, Iran and Turkey: Confrontation across an Ideological Divide, in: Alvin Z. Rubinstein and Oles M. Smolansky(Ed), Regional Power rivalries in the new Eurasia: Russia, Turkey, and Iran, M.E. Sharpe. New York, London, 1995, P. 154.

[3] - هاينتس كرامر، المصدر السابق، ص 384.

لەو فاکتەرە گرنگانەی کە وای لە ئەمریکا کرد، پەیوەندییەکانی لە ئاستێکی بەرز و گەشەسەندوو لەگەڵ تورکیا بهێڵێتەوە، ئەو راستییە بوو کە ئەمریکا دەیزانی تورکیا توانای ئەوەی هەیە پردی دۆستایەتی لەگەڵ دەوروبەرە هەرێمایەتییەکانی دروست بکات، **"پەیوەندییەکانی وڵاتانی ئەو دەروبەرەش دۆستانە نییە هەروەها پەیوەندی لەگەڵ ئەو وڵاتانەش دروست بکات کە لە بارەی دیموکراتییەوە لە ئەمریکا جیاوازن"**، بە گوێرەی روانگەی گەورە دیپلۆماتکارێکی ئەمریکی کە ئاماژەی کردووە بۆ ئەوەی کە: **"سەرباری ئەوەی پرۆسەی ئاشتی لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەبن گەیشتووە، بەڵام تورکیا پەیوەندی بەهێزی لەگەڵ ئیسرائیلدا پاراستووە، کە بەدەرە لە ریرەوی پرۆسەی ئاشتی و هەر ئاواش دەمێنێتەوە. هەروەها بەرژەوەندییەکانی تورکیا لە ناوچەکانی دەوروبەری خۆی کە عێراق و قەوقاز و ئیسرائیل لەخۆدەگریت، هەر بە بەرژەوەندییەکانی ئەمریکاوە گرێدراو دەبێت، تورکیا بەهۆی بەها رۆژئاواییەکەی و ناسنامە بێ هاوتاکەیەوە، باشترین هاوبەشی ئەمریکا دەبێت، کە دەتوانیت یارمەتیدەری ئەمریکا بێت لەو ناوچانەدا"**[1]. گرنگترین گۆڕانکاری لە سیاسەتی دەرەوەی تورکیا دوای رووخانی یەکێتی سۆڤیەت و دووەم جەنگی کەنداو پەرەسەندنی پەیوەندییەکانی بوو بە ئیسرائیلەوە[2]. لەنەوەدەکان پەیوەندییەکانی تورکیا–ئیسرائیل زیاتر ئاشکرا بوو، ئەمەش لەوەتەی تورکیا لە ساڵی 1991 بریاریدا ئاستی پەیوەندی دیپلۆماسییەکانی لەگەڵ ئیسرائیل بۆ ئاستی بالیۆزخانە بەرز بکاتەوە. ئەم پەیوەندییانە بەشێوەیەکی خێرا گەشەی سەند و بەشێوەیەك پێشتر نموونەی نەبووە، لە 1996/2/23 هەردوولا ریککەوتننامەی (هاوکاری سەربازی) یان مۆرکرد[3].

---

[1] - ياسر احمد حسن، تركيا: البحث عن مستقبل، الدار المصرية اللبنانية، القاهرة، 2006، ص ص312–313.

[2] - هنري جيه باركي، المصدر السابق، ص 673.

[3] - للتفاصيل ينظر: جلال عبد الله معوض، صناعة القرار في تركيا...، ص ص 221–270.

سەرەرای ئەوەی کە رێککەوتننامەکە بۆ دابینکردنی کۆمەڵێ دەستکەوت و ئامانجی سیاسی و سەربازی و ئەمنی، هات. هەردوولا بۆ بەدیهێنانی ئەم ئامانجانە زۆر هەوڵیان دا[1]. ناکرێت رێککەوتنەکە لە ستراتیژی ئەمریکی لە ناوچەکە دابڕێنرێت، کە لە وردەکارییەکانیدا "**کۆکردنەوەی دوو هاوپەیمانە کە لە کۆمەڵێ چاوتێبڕینی هەرێمایەتی هاوبەشن**"، یەکەمیان بە گوێرەی دیدگای ئەمریکی، بەرزەفتکردنی سیاسەتەکانی هەرێم و دەوروەدانی سەرچاوەکانی هەرەشەی ناو ئەو هەرێمە، هەروەها هەوڵدان بۆ پێکهێنانی ئەو سیاسەتە بەشێوەیەك بێت کە هەردوو وڵاتەکە بتوانن، کۆنترۆلی ئاراستەکانی بکەن. هەروەك یەکی لە توێژەران باس دەکات، کە ئامانج و گرنگییە هاوبەشەکانی لەگەڵ هەردوو "**هاوپەیمانە نوێیەکە**" لە "**دەوروەدانی هەرەشە هەنووکەیی و هەرەشە چاوەڕوانکراوەکانی ئێران و عێراق و سووریا و سنووردانان بۆ بڵاوبوونەوەی چەکی کۆکوژ، هەروەها بەرنگاریکردنی رادیکالیزمی ئایینی و توندوتیژی**"[2].

دیدگاکانی ئەمریکی و تورکی و ئیسرائیلی تاڕادەیەکی زۆر لە زۆر لایەنەوە، یەکانگیر دەبوون، لە لایەنی ئەمنی و پرۆژەکانی ئاشتی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، تورکیا و ئیسرائیل بەپەرۆشەوە بوون بۆ بینینی رۆژهەڵات ێکی ناوەڕاستی بێ هەموو تەکەتولێك و رژێمیکی زاڵ، بە پرۆژەکانی "**یەکێتی عەرەبی**" بچێت، ئەو پرۆژانە بە بروای تورکیا هەرەشە بۆ ئاشتی پێکدێنن، ئاوا رۆژهەڵات ێك رێگە لە سەرهەڵدانی هەموو شێوەکانی توندوتیژی و شۆڕشگێڕی دەگرێت، ئەم جۆرە دیدگایە لەگەڵ دیدگای ئەمریکاش دەگونجا، کە وای لە تورکیا

(1) - ئامانجەکانی تورکیا لە رێککەوتنامەکە، لەبنەرەتەوە بۆ جەتی لەسەر دۆسییەکانی سنور و گرژییەکانی لەگەڵ سووریا و ئاو و کورد بووە، هەروەها بۆ زامنکردنی باڵادەستی سەربازی بەسەر وڵاتانی ناوچەکە، بۆئەوەی رۆڵی سەرکردایەتی لە رێوشوێنە سیاسی و هەرێمایەتییەکان بگیرێ، هەروەها مەبەستی تورکیا لە رێککەوتنەکە بەدەستهێنانی لایەنگری لۆبی جولەکە بوو، لە ناو ئەمریکا، بۆئەوەی لە کاریگەرییەکانی لۆبییە یۆنانی و ئەرمەنییە نەیارەکان کەمبکاتەوە، سەیری : عماد الضميري، المصدر السابق، ص111.

(2) - عقيل محفوظ، المصدر السابق، ص ص 287–288.

دەبینی ببێتەوە فاکتەری راکێشانی وڵاتانی عەرەبی میانڕەو وەکو ئوردەن بۆ پێکهێنانی پەیوەندی ئاسایی لەگەڵ ئیسرائیلی هاوپەیمانی ستراتیژی[1].

دەیەی نەوەدەکان، نزیکبوونەوەیەکی گەورەی لە بیروڕای ئەمریکی–تورکی بە خۆیەوە بینی، لەبارەی گرێدانی کۆنگرەی ئاشتی مەدرید، کە ساڵی 1991 لە نێوان فەلەستینییەکان و ئیسرائیلییەکان بەسترا، واشنتۆن وادەبینی کە تورکیا کۆڵەگەیەکی گرنگی پرۆسەی ئاشتی عەرەبی–ئیسرائیلییە[2]. هەروەها پلانەکانی ئەمریکا لە ئاسیای ناوەند و شوێنانی دیکە ئاسان دەکات، مارك کرۆسمان Mark Crossman ی بالیۆزی ئەمریکا لە تورکیا (1994–1997) ئەمەی بەم جۆرە دەربڕی و گوتی: "**هاوکارییەکانمان لە کێشە هەرێمایەتییەکان بە شێوەیەك فراوان دەکەین، کە تورکیا بتوانێ ببێتە لایەنێکی گرنگی پرۆسەی ئاشتی لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست. لە ئەمریکا توانایەکی گەورە بۆ پاڵپشتیکردنی پلانەکانی تورکیا و ئیسراسل لە ئاسیای ناوەند، هەیە**"[3].

ئۆزال بۆ بەشداریکردن لە کۆنگرەی مەدرید بە پەرۆش بوو، دووبارە باسی لە پرۆژەی لولەکێشی ئاشتی کرد[4]، لە 18 ئەیاری 1991 گوتی: "**کێشەی ئاو**

(1) -Kemal Krişci, Op. Cit., P. 135.

(2) - بۆ زیاتر زانیاری لە بارەی بووچونی تورکیا لە بارەی پروسەی ئاشتی عەرەبی–ئیسرائیلی سەیری:
Bulant Aras, the Palestinian–Israel Peace Process in International Context with a Note on the Consequences for Turkish Foreign Policy, M. A. Thesis, Bogazici University, Istanbul, 2001, Pp. 154-159.

(3) -George E. Gruen, "Turkey and the Middle East after Oslo", in: Robert O. Freedman (ed), The Middle East and the Peace Process, The Impact of the Oslo, Baltimore Hebrew University, Florida, P. 202.

(4) – بیرۆکەی پرۆژەکە بۆ ساڵی 1986 دەگەڕێتەوە، کاتێ کۆمپانیای براون ئاند رۆدی ئەمریکی، توێژینەوەیەکی لەبارەی سوودی پرۆژەکە ئامادەکرد و گەیشتە ئەوەی کە پرۆژەکە لەلایەنی تەکنیکی و ئابوورییەوە دەتوانێ دوو لولەکیش (یەکێکیان رۆژئاوا و ئەوەی دیکەیان لولەکێشی کەنداوە) لە باشووری کەنداو بۆ گواستنەوەی 6 ملیۆن مەتر چوارجا ئاو لە زیادە ئاوی رووبارەکانی (سەیحان و جیجان) بۆ وڵاتە عەرەبییەکان، درێژ بکاتەوە، تێچووی لولەکێشی رۆژئاوا بە 8.5 ملیار دۆلار و ئەوەی کەنداویش بە 12.5 ملیار مەزەندە کرا و ماوەی=

له سووریا و ئوردەن و فەلەستین و ئیسرائیل و نیمچە دورگەی عەرەبی هەیە، تورکیا تاکە سەرچاوەی ئاوی رۆژهەلاتی ناوەڕاستە، بۆیە بانگی دامەزراندنی پرۆژەی لولەکێشی ئاشتیمان کرد، ئاو بەولاتانی عەرەبی و کەنداو دەفرۆشین، هەرچی بۆ ئیسرائیلە ئەوا بەرامبەر ئاشتی ئاوی پێ دەفرۆشین چونکە بەبێ ئاشتی ئەو پرۆژە جێبەجێ ناکرێت"[1]، ئەم هەنگاوە بووە مایەی پێشوازی لە واشنتۆنەوە[2]، کە هانی تورکیای دا، هاوپەیمانی دیکەش لەخۆ بگریت، ئەویش ئوردەن بوو، بۆئەوەی ببێتە **"نموونەی دەرکەوتنی ئەندازەی ئەمنی یان هاوپەیمانی نوێ لە ناوچەگە گرنگەکە"**، کە ئەمریکا بەپێی رۆڵە

= تەواوبوونیشی لە نێوان 8 تا ساڵ دەبیت و تەمەنە چاوەڕێ کراوەکەی 50 ساڵ دەبیت، تێچووی دەستکەوتنی یەك مەترچوارجا ئاوی لولەکێشی رۆژئاوا بە 84 سەنت و لولەکێشی گەنداو بە 1.7 دۆلار مەزەندە کرا بە بەراورد لەگەڵ ئاوی ویستگەکانی چارەسەرکردنی ئاوی دەریا. ئەگەر پرۆژەکە جێبەجێ بکرابا تورکیا بە بەهای 2 ملیار دۆلار ساڵانە داهاتی دەستدەکەوت، بیرۆکەکە یەکەمجار بە شێوەیەکی فەرمی لە کۆنگرەی سێیەمی سەنتەری توێژینەوەی ستراتیژی و نێودەوڵەتی زانکۆی جۆرج تاوەنی ئەمریکی، ورژێنرا، کۆنگرەکە لە 1987/6/25 لە ژێر ناوی (سیاسەتی ئەمریکا لەبەرامبەر دەرامەتە ئاوییەکانی رۆژهەلاتی ناوەڕاست)، تورکان لە میانەی کۆنگرەکەدا بە شێوەیەکی فەرمی پرۆژەی ئاوی ئاشتییان باسکرد، بۆئەوەی ئاو بە سووریا و ئوردەن و شەش ولاتەکەی دیکەی گەنداوی عەرەبی بدات، تورکیا بۆیە ناوی پرۆژەکەی بەم ناوەوە ناو نا، لەبەر ئەو باوەڕە بوو کە (گەشەدان بە پەیوەندییەکانی هاوکاری ئابووری نێوان دەوڵەتانی رۆژهەلاتی ناوەڕاست، سوودی هاوبەشی لە بەگەڕخستنی دەرامەتە ئاوییەکان لێ دەکەوێتەوە، هەروەها توندی نائارامی ناوچەکە کەمدەکاتەوە...) پرۆژەکە تەنها وەك مەرەکەبی سەر وەرەقە مایەوە، بەهۆی تێچوونەکەی و درێژی ماوەکەی، بەڵام ناوە ناوە باس دەکرایەوە، هەروەها لەلایەن دەوڵەتانی عەرەبی وەك سووربا و عێراق بە توندی رەت دەکرایەوە، بۆ وردەکاری زیاتر لە بارەی پرۆژەکە سەیری: جلال عبد الله معوض، "تركيا والامن القومي العربي: السياسة المائية والاقليات"، المستقبل العربي، العدد 160، بيروت، حزيران 1992، ص ص 107–108؛

George E. Gruen, Op. Cit., P. 201.

[1] - جلال عبدالله معوض، تركيا والامن القومي...، ص 111.

[2] -Kemal Krişci, "Turkey and United states: Ambivalent Alliance", Middle East Review of international Affairs, vd.2. No. 4, December, 1998, P. 21.

بالادەستەکەی لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان، توانای کاریگەر نواندنی زیاتری لەو ناوچانەی کە ئەو ولاتانە تێدا دەژین، هەیە[1]. لە چوارچێوەی هەوڵەکانی ئەمریکا بۆ چارەسەرکردنی ململانێی عەرەبی–ئیسرائیلی، ئەوا نێوەندە سیاسییەکانی تورکیا چاوەڕوانی ئەوەیان دەکرد، کە ئەمریکا لە چوارچێوەی رێککەوتننامەی (ئیسرائیلی–سووری) فشار بخاتە سەر ئەنقەرە و رازیی بکات کە داواکارییەکانی سووریا تایبەت بەدابەشکردنی ئاوی رووباری فورات لەبەرامبەر دەستبەرداربوونی سووریا لە سەرچاوە ئاوییەکانی بەرزاییەکانی جۆلان بۆ ئیسرائیل، جێبەجێ بکات. هەرچەندە هەندێ لە تورکان نارازیبوونی خۆیان پیشاندا، بۆ ئەوەی تورکیا بەم شێوەیە بکرێتە **"قوربانی پرۆسەی ئاشتی"**، بەڵام ئەمە کاریگەری لە هەڵوێستە بەهێزە سیاسییەکانی ئەنقەرە نەکرد، کە پاڵپشتی لە هەوڵەکانی ئەمریکا لەم بوارە دەکات[2].

دۆسیەی ناکۆکییەکانی تورکیا – یۆنان بواریکی گەورەی لە گرنگییەکانی ئەمریکا داگیرکرد، بەرژەوەندییەکانی ئەمریکا وایخواست کە تورکیا و یۆنان دۆست بن و بە دوو ولاتی هاوبەشی ستراتیژی وەك هاوپەیمان بۆ ئەمریکا و رۆژئاوا بمێننەوە، بەردەوامبوونی ئاشتی و دووبارە نەخشەکێشان بۆ بونیادنانەوەی بەلقان، بەشێوەیەکی سەرەکی لەسەر مەودای ولامدانەوەی ئەسینا و ئەنقەرە بەندە، هەردوولا قورساییە گەورەکەی پرۆسەی گۆڕانکاری ستراتیژی ناتۆ بەرەو باشوور وە ئەستۆ دەگرن. هەروەها هەردووکیان دەتوانن بەشداری لە سەرکەوتنی **"رێوشوێنەکانی ئاشتی"** کە ئەمریکا لە رۆژهەلاتی ناوەڕاست پێی هەڵدەستێ، بکەن، هەروەها دەتوانن ببنە کۆگای وزە و دەروازەی گرنگی دابینکردنی سەرچاوەکانی وزە لە ناوچەکانی کەنداوی عەرەبی و دەریای قەزوین، بۆ یەکێتی ئەورووپا. هەروەها ئەمریکا بەشێکی بنەرەتی بونیادنان و ئەندازەی هەر پرۆژەیەکی **"بەرگری دژە رۆکێتی"** بە

---

[1] - هنري جيه باركي، المصدر السابق، ص ص 676–675.

[2] - هاينس كرامر، المصدر السابق، ص 385.

PDF 4 KURD

هەردوولاداوە، کە بەرامبەر هەڕەشە هاتووەکانی سنوورەکانی ناتۆ لەگەڵ ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست[1].

هەرچەندە کاریگەری خراپی ناکۆکییەکانی تورکیا—یۆنان لەسەر گەشەی پەیوەندییەکانی ئەمریکا — تورکیا مایەوە، هەروەها زیاتر لە گرژییەك لە نێوان تورکیا و یۆنان لە ماوەی نەوەدەکان روویدا، ئەوا واشنتۆن هەولێکی زۆری بۆ گرتنەبەری سیاسەتی **"ئارامکردنەوە"** و **"هاوسەنگی"** بەبێ ئەوەی گوێ بە گرووپەکانی فشاری یۆنانی ناو کۆنگرێسی ئەمریکی بدات، ئەمەش بەلەبەرچاوگرتنی گرنگی ستراتیژی روو لە زیادی تورکیا، بەشێوەیەکی زیاتر لە یۆنان، لە چوارچێوەی ستراتیژی ئەمریکا[2]. هەر لەم چوارچێوەیەدا واشنتۆن توانی وابکات ناکۆکییەکان نەگەنە رووبەڕووبوونەوەی سەربازی لە نێوان تورکیا و یۆنان، هەرچەندە ناکۆکییەکانی تورکیا—یۆنان ئالۆز و قووڵە، دیپلۆماسییەتی چڕوپڕی ئەمریکی توانی وا لە هەردوولاکە بکات زنجیرەیەك رێککەوتننامەی ورد لەبارەی هەوڵەکانی بۆ یەکلاییکردنەوەی کێشەکانیان بە ئاشتییانە، ساز بکەن[3]. لەم بۆنەیەدا دەتوانین ئاماژە بە رۆڵی واشنتۆن لە چارەسەکردنی تەنگژەی هەردوو دورگەی (ئیمیا—کارداك Imia-Kardak)[4] لە ساڵی 1995 بکەین، بانگەشە دژبەیەکەکانی تورکان و یۆنان لەبارەی موڵکییەتی دوو دورگەکە، خەریك بوو بۆ ململانێیەکی سەربازی لە نێوان هەردوو وڵات بگۆڕێت[5]، ئەگەر بیل کلینتۆنی سەرۆکی ئەمریکی و هەندێ لە

(1) -Ian O. Lesser, "Turkey, Greece, and the U.S. In a Change Strategic Environment", Published by RAND, Santa Monica, 2001, Pp.5-9.

(2) - جلال عبد الله معوض، صناعة القرار في تركيا...، ص 265.

(3) - هاينتس كرامر، المصدر السابق، ص 290.

(4) -کارداك" ناوە تورکییەکەی دورگەکەیە، کە دورگەیەکی شاخاوی بێ ئاوەدانییە، ئەنقەرە رازی نابیت بە یۆنانەوە بلکێندرێت، هەرچی ئەمیایە ئەوا ناوە یۆنانییەکەیەتی. هاينتس كرامر، المصدر السابق، ص 289.

(5) -George S. Harris, Op. Cit., P. 191.

سەرکردە سیاسییەکانی ئەمریکا، بە پاڵپشتی جولانەوە دیپلۆماسییەکانی خافێر سۆلانەی ئەمینداری گشتی ناتۆ نەبا لە نێوان هەردوولا[1].

هەرچی پرسی ئالۆزی قوبرس بوو، هەرچەندە ئامانجی ئەمریکا لە قوبرس هێشتنەوەی قوبرس بوو بە **"ئیتیحادێکی پیکهاتوو لە دوو تایەفە و دوو هەرێم"**، بە بوونی دەوڵەتێك کە دوو جۆر رەگەز لە دوو هەرێمدا بژین، هەریەکەیان خودان ئۆتۆنۆمییەکی دیاریکراوی خۆی بێت، تورکیا لەمەدا لەگەڵی ناکۆك بوو، جەختی لەسەر ئەوە دەکردەوە کە پێشوەختە دەبێت دان بە کۆماری تورکی قوبرسی باکوور دابنرێت، بەڵام پلەی ناکۆکییەکە نەگەیشتە ئاستی **"بەیەك نەگەیشتنی بەرژەوەندییەکان"**، رێککەوتنی هەردوولا لەسەر بەهێزکردنی ئارامی دورگەکە، ئەمریکا رێگەی نەدا تورکە قوبرسییەکان سیستەمی رۆکێتی (S-300) ی دژە فڕۆکەی رووسی وەربگرن، ئەمانە پێگەی وەرگرتنی رێوشوێنی بونیادنانی متمانە لە نێوان قوبرسییە یۆنانییەکان و تورکان پێکهینا[2]، ئەمانەش تاڕادەیەکی زۆر بەشداری لەباشترکردنی پەیوەندییەکانی یۆنان—تورکیا لە دەیەی نەوەدەکان کرد، هەروەها بەشداری لە بەهێزکردنی ئەو لێکنزیکبوونەوەیە کرد، کە وایکرد یۆنان لە بەهاناوەچوونی لێقەوماوانی بومەلەرزەی ساڵی 1999 لە تورکیا بەشداری بکات[3]. باشتربوونی

(1) - هاينتس كرامر، المصدر السابق، ص290.

(2) - هاينتس كرامر، المصدر السابق، ص388.

(3) - مەرگەساتی بوومەلەرزەی ئابی 1999، بۆنەیەك بوو بۆ هەریەکە لە تورکیا و یۆنان بۆ دەستپێکردن بە بەرژەوەندی سیاسی چالاك، ئەو بوومەلەرزەیەی کە لە ئەستەمبۆلی دا، بی هێزی و گەندەلی حکوومەتی تورکیای بەدەرخست، تا رادەیەکی وا نەتوانێ بەهانای لیقەوماوان بیت، ئەمەش وای لە دەزگاکانی راگەیاندن کرد، بە توندی رەخنەی لێبگرن، بە شێوەیەك کە وای لە حکوومەت کرد بوار بە دامەزراوە نا حکوومییەکان لە بەهاناوەچوونی لێقەوماوان بدات و پێشوازی لە یارمەتییە نێودەوڵەتییە مرۆییەکان، کرد. یۆنان بە حکوومەت و گەلەوە لە پێشەوەی ئەو وڵاتانە بوو کە وەڵامی بانگهیشتەکەی تورکیای دایەوە، ئەمە بووە هۆی پەرەسەندنی پەیوەندییەکان بە شێوەیەکی راستەوانە، هەتاکو بوومەلەرزەکە رۆلێکی هەستیاری گێرا لە لوتکەی هەلسنگی کانوونی یەکەمی 1999 لە رەت نەکردنەوەی یۆنان بۆ بریاری پالاوتنی تورکیا لە یەکێتی ئەورووپا، وەك پالێوراوێکی تەواو. Kemal Krişci, "U.S.-Turkish Relations…", Pp.143-144.

پەیوەندییەکانیان وایکرد، یەکێ لە فاکتەرە بنەرەتییەکانی شلەژان لە پەیوەندییەکانی ئەمریکا – تورکیا لە بەین بچێ[1]، هاوکاری هەردوو ولاتەکە لە یارمەتیدانی لێقەومانی بوومەلەرزەکە کاریگەرییەکی باشی لە کۆنگرێسی ئەمریکی هەبوو، کە وایکرد لە تشرینی یەکەمی 1999 بریارێك دەربکات و هاوسۆزی بۆ قوربانیانی بومەلەرزەکە پیشان بدات، هەروەها داواشی لە هەردوولا کرد، هەولّی زیاتر بۆ چارەسەری ناکۆکییەکانیان بە رێگەی گفتوگۆ بدەن. هەروەها ئاماژە لە کۆنگرێس دەرچوو بە کێشانەوەی نارەزایی لەسەر هەناردەکردنی چەك بۆ تورکیا[2].

لە ناوچەی ئاسیای ناوەند، کە پێنج کۆماری سەربەخۆ (تورکمانستان، تاجیکستان، کازاخستان، قیرغیزستان و ئۆزبەکستان) دوای هەلوەشتاندنەوەی یەکێتی سۆڤیەت دەرکەوتن، دیدگای بەرژەوەندییەکانی ئەمریکا– تورکیا لە هەمەجۆر بواری ئابووری و ئەمنی و سیاسی و سەرچاوەکانی وزە و وەبەرهێنان[3] و پەراوێزکردنی ئەو ولات و رژێمانەی کە کار لە دژی بەرژەوەندییەکانیان دەکات، لەسەری هەموویانەوە رووسیا و ئێران. پەرەسەندنەکانی دواتر ئاماژەی بۆ ئەوە کرد کە سیاسەتەکانی ئەمریکا ئەژێندا و ئامانجی قوول و دووری هەلگرتووە، یەکەمیان کە سووکترینیانە ئەوەیە **"ناوچەی بەرژەوەندییەکانی ناتۆ لە خانەوادەی ولاتە سەربەخۆکان بە هیواشی فراوان بکات"**. لەوانەیە، ئەرکە ئاشکراکەی ئەمریکا لەبواری **"بەهێزکردنی دیموکراسییە نوێکانی زەوییەکانی یەکێتی سۆڤیەتی پێشوو"**. پێویستی بە بەکارهێنانی تورکیایە وەك دەروازەیەك[4] بۆ پێدا رۆیشتن بۆ ئەو شوینانە، ئەویش بەوە دێتە دی کە تورکیا خەسلەتی **"برا گەورە"** لە وابەستە

(1) -Sabri Sayari, Op. Cit., P. 33.

(2) -Kemal Krişci, "U.S.-Turkish Relations…", P.144.

(3) - اولیفیة روا، "الجیوستراتیجیا الجدیدة في أسیا الوسطى"، شؤون الأوسط، العدد 78–79، بیروت، كانون الاول 1998– كانون الثاني1999، ص ص 29–39.

(4) - میشال یمین، "تقدم حلف شمال الأطلسي شرقاً استمرار لنهج الحرب الباردة"، شؤون الأوسط، العدد 68، بیروت، كانون الأول 1997–كانون الثاني 1998، ص 158.

ئەتنی و ئایینی و کلتووری و زمانەوە بەکارهێنانی، بۆ نموونە ئازەربایجان کە کلیلی نەوتی قەزوین و ئۆزبەکستانە و کۆسپی سەرەکییە لەبەردەم دەستتێوەردانەکانی رووسیا لە ئاسیای ناوەند[1].

لەگەلّ هەلوەشاندنەوەی یەکێتی سۆڤیەت، ئەنقەرە لە ئاسیای ناوەند خۆی لەبەرامبەر **"دونیایەکی تازەدا"** بینی، دونیایەك ویستی پێی گاریگەر بیت. کۆمارە نوێکان بە پەرۆش و پێشوازییەکی گەورەوە لەلایەن بەشێکی فروانی دەستەبژێری ولاتەوە پەسند کرا، ژمارەیەك ناوەندی توندرەوی وەك لە نێوەندەکانی (پارتی بزووتنەوە نەتەوەیی)[2] دا هەبوو، بیروڕا و گوتاریکی زۆریان لەبارەی یەکێتی نەتەوە تورکەکان بە سەرۆکایەتی تورکیا کە لە دوا وێستگەدا دەبێتە **"هێزێکی سیاسی بەتوانای وا کە دانی پێدادەنرێت و لە توانای دا دەبێت بەشداری لە پرۆسەی دارشتنی رژێمی نوێی جیهان، بۆ ئەو کۆمارانە دەنارد"**[3]. ئەو مەیلە لەلای زۆریك لە سیاسەتوان و هاوولاتیانی ئەو کۆمارانە بە پرۆشەوە وەرگیرا، باس لەوە دەکرێت، کە شاعیرێکی قیرغیزسی

(1) -Hooman Peimani, Regional security and the future of Central Asia: the competition of Iran, Turkey, and Russia, Praeger Publishers, Westport, Connecticut, London, 1998, P. 84.

(2) – پارتی بزووتنەوەی نەتەوەیی: رەگ و ریشەی پارتەکە بۆ سالّی 1948 دەگەرێتەوە، پێشتر پێی دەگوترا پارتی ئوممەت، دواتر لە سالّی 1954 بوو بە پارتی نیشتمانی جووتیاران، لە ئابی 1965 (ئەلەب ئەرسەلان تورکیش) سەرکردایەتی پارتەکەی زەوت کرد و لە تەمووزی 1968 دامەزراندنی سەربازگەی مەشقی بۆ لاوە نیشتمانپەروەر توندرەوەکانی پارتەکەی، راگەیاند، ئەو رێکخراوە چەکدارانە زنجیرەیەك دەستدرێژی کردە سەر نەیارەکانی، لەوەتەی نیسانی 1969 وەوە کۆماندۆزەکانی پارتەکە کە پێیان دەگوترا (گورگە بۆرەکان) چەندین چالاکی کوشتنیان ئەنجام دا، هەروەها دەستدرێژییان بۆ سەر چەند بالیۆزخانەیەکی بیانی کرد، لە کانوونی دووەمی 1971 دەستیان بە شەری پارتیزانی کرد و بەنکەکانیان دەدزی، لە سالّی 1985 پارتەکە بەناوی (پارتی کاری نەتەوەیی) گەرایەوە، دواتر لەسالّی 1993 بۆ ناوە کۆنەکەی (پارتی بزووتنەوەی نەتەوەیی) گەرایەوە، ینظر، ابراهیم خلیل احمد وآخرون، إبراهیم خلیل احمد وآخرون، ترکیا المعاصرة، مرکز الدراسات الترکیة، جامعة الموصل، 1987،ص ص 173–174.

(3) - هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص171.

لەسەروبەندی سوڕانەوەکانی ئۆزال بە ئاسیای ناوەند لە ساڵی 1993، بەم دوو دێرە شیعرە پێشوازی لێ کرا: **"کۆچتان کرد [لە ئاسیای ناوەند] بەسەر ئەسپ و چاوتان مەغۆلیە و بە فرۆکە گەرانەوە و چاوتان شینە"**[1]. هەرچی سلێمان دیمیریل بوو رایگەیاند کە **"تورکیا ئامادەیە بەرپرسیاریتی لە ئەدریاتیك تاکو دیواری مەزنی چین لە ئەستۆ بگریت"**[2]. تورکیا لە وڵاتە یەکەمینەکان بوو کە دانی بە سەربەخۆیی ئەو کۆمارانە نا و بە پەرۆشەوە پاڵپشتی لە رژێمە نوێکانی ئەوێ کرد، سەرباری جۆرجیا و ئۆکرانیا و مەکدۆنیا و هەتاکو ئەرمینیاش، ئەمەشی لەبەر ئەوەبوو، تاکو رێگە لە دووبارە بونیادنانەوەی یەکێتی سۆڤیەت، بگرێت، یا هەر شێوەیەکی دیکەی **"ئیمپراتورییەتی تازەی رووسی"**، لەترسی ئەوەی نەوەکو ناوچەکە تووشی پرۆسەیەکی بە ئیسلام بوون، لەسەر دەستی رەوتە فەندەمێنتالیزمە ئێرانییەکان، بێت[3]. بەڵام ئەم پەرۆشییە و ئاواتەی تورکیا بۆ بەدیهێنانی خەونەکەی بەبێ بەدەستهێنانی پاڵپشتی یەکلاکەرەوەی ئەمریکا، دەبووە خەونێکی دوورە دەست[4].

ئەمریکا بەپەلە هانی ئەنقەرەی دا بۆ ئەوەی هەوڵ بدات رۆڵی سەرکردایەتی لە پەرەسەندنەکانی ئەو کۆمارە تازە سەربەخۆیانە بگیرێ، هەروەها تورکیای وارازاندەوە کە نموونەیەکی رۆژئاوایی دژ بە نموونەی ئێرانییە لە ئاسیای ناوەند و فاکتەرێکی بنەرەتییە بۆ یارمەتیدان لە دامەزراندنی رژێمی سکولاریزم (عەلمانی)ی لایەنگر بۆ رۆژئاوا لە کۆمارەکانی پێشووی سۆڤیەت[5]. تورکیا بە پەرۆش بوو بۆ رۆڵ بینینە نوێیەکە و، هەر زوو خۆی وەك بازنەی گەیاندن لە

(1) - اوليفية روا، المصدر السابق، ص38.

(2) -Stephen J. Blank, " Turkey's Strategic Engagement in former USSR and U.S. interests" in, Stephen J. Blank and Others, Turkey's Strategic Position at Crossroad of World Affairs, Strategic Studies Institute, U.S., December, 1993, P. 69.

(3) -Kemal Krişci, "Turkey and United States…", P. 20.

(4) -Stephen J. Blank, Op. Cit., Pp. 69-70.

(5) - هاينتس كرامر، المصدر السابق، ص 171–173.

نێوان کۆمارە لاوەکان و ویلایەتە یەکگرتووەکانی پێشکەش کرد[1]. سەرۆك ئۆزال، کاتێ لە کانوونی یەکەمی ساڵی 1991 لە کۆنگرەی (پێداویستییەکانی تورکیایی ستراتیجی) کە لە ئەستەمبۆل بەسترا، وتەیەکی پێشکەشکرد، ئەو رۆڵ بینینە نوێیەی دەربڕی و گوتی: **"تورکیا لە کۆتایی سەدەی ئێستا دەبێتە هێزێکی مەزن، ئەمەش نەوەك بەهۆی رەوشی ئێستاوە، بەڵکو لەبەر ئەو رۆڵەی کە دەرەوە داوای لیکراوە"**[2]. دروشمی **"جیهانی تورکی لە ئەدریاتیك بۆ دیواری چین"** لە واشنتۆنەوە پێشوازی لێکرا، ئەمریکا گرەوی لەسەر توانای تورکیا لە پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییەی کە کۆمۆنیزم بەجێیهێشتووە، کرد[3]. ئەمریکا هەوڵی دا ئەو کۆمارانە بە هەڵبژاردنی نموونەی تورکی بە هەموو لایەنە دیموکراتی و عەلمانی و ئابووری بازاڕەوە رازی بکات، جۆرج بۆش بەخۆی ئەو دیدگایەی راستەوخۆ بۆ سەرۆك وەزیرانی تورکی دیمیریل گواستەوە: **"تورکیا دۆست و هاوبەشی ئەمریکایە و نموونەشە بۆ ئەوانی دی، بەتایبەتی بۆ کۆمارە تازە سەربەخۆکانی ئاسیای ناوەند، تورکیا منارەیەکی گەشاوەیە لە ناوچەکە، تەوژمەکانی دەگۆڕین"**[4]، هەروەها ئەمریکا 190 قوتابی ئەمریکی بۆ فێربوونی زمانی تورکی ناردە تورکیا، بۆئەوەی لە ئەرکی جۆراوجۆر لەو کۆمارانەدا بەکاریان بهێنێت[5].

دیاریترین گۆڕەپانی هاوکاری و هەماهەنگی تورکیا و ئەمریکا لەو کۆمارانە بواری وزە و کاری بازرگانی بوو، ئەو هاوکارییەی کە بەهۆیەوە دەتوانرا، یەکێ

(1) -Patricia M. Carley, "Turkey and Central Asia: Reality Comes Calling", in, Regional Power Rivalries IN THE New Eurasia, Russia, Turkey, and Iran Alvin Z. Rubinstein and Others (ed), M. E. Sharpe, Inc., New York, London, England, 1995, P.194.

(2) - إبراهيم خليل احمد العلاف، "صراع النفوذ التركي–الإيراني في جمهوريات قفقاسيا واسيا الوسطى الإسلامية"، في: عوني عبد الرحمن السبعاوي آخرون، جمهوريات اسيا الوسطى وقفقاسيا: الجذور التاريخية والعلاقات الاقليمية، مركز الدراسات التركية، جامعة الموصل، الموصل، 1993، ص 118.

(3) -Omer Goksel lsyar, Op. Cit., P. 32.

(4) - سالار اوسي ويوسف إبراهيم الجهماني، المصدر السابق، ص 80.

(5) - إبراهيم خليل احمد العلاف، "صراع النفوذ التركي–الإيراني…، ص 124.

PDF 4 KURD

PDF 4 KURD

له ستراتیژه گرنگەکانی ناتۆ له دروستکردنی "**پشتینەیەکی تورکی**" له کۆماره تورکییه تازه سەربەخۆکان، بۆئەوەی رووسیا له دەرەوەی پرۆژەکانی وزە و راکێشانی بۆری نەوتی بەناو ئەو ناوچانه و "**تاك بالاًدەستی**" بەسەر دەریای رەش بهێلێتەوه[1].

تورکیا ویستی له پرۆسەکانی پەرەپێدان و خستنه بازاڕی سامانه نەوتی و گازییه گەورەکانی ناوچەی دەریای قەزوین و تورکمانستان و کازاخستان و ئازەربایجان بە پلەی یەکەم بەشداری بکات، ئەمەش وەك هەولێك بۆ چارەسەری خواستی زۆری ولاتەکەی بۆ وزە، ئەمەش له رێگەی بەدەستهێنانی دەستکەوتی بە بەهای ئابووری لە هێلەکانی بۆری و ئەو ئامرازانەی لە پارچەکانی ئەو هێلانەدا بەستراون، هەروەها بەهێزکردنی گرنگی ستراتیژی ولات لەلای ولاتانی ئاسیای ناوەند و هاوپەیمانە کلاسیکییەکانی له رۆژئاوا. لە پێناوی بەدەستهێنانی ئەمە، بە پلەی یەکەم سەرکەوتنی سیاسەتە نەوتییەکانی لە قەزوین پێویستی بە پاڵپشتی سیاسی ئیدارەی ئەمریکی هەیە[2]، کە بە پەرۆشەوە سەرقالی گەران بوو، بەدوای دۆزینەوەی رۆڵێك بۆ ئەمریکا. جیمس بێکەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکا لەبەردەم ئەنجومەنی پیرانی ئەمریکی لە شوباتی 1992 رایگەیاند کە یەکێ لە هۆکارەکانی دەستپێکردن بە سەردانەکەی 9 ی شوباتی 1992 بە کۆمارەکانی ئاسیای ناوەند "**لەبەر چالاکی دیپلۆماسی ئێرانی بوو لەو کۆمارانه، بۆیه ئاساییه کە ئەمریکا لەم کێبڕکێیەدا لە پاڵ تورکیا بوەستێ**"[3]. لەهەمان رێرەودا بانگەشەی تورکیا لە کانوونی یەکەمی 1994 بۆ دامەزراندنی هێڵی نەوت لە باکۆ بۆ بەندەری جیهانی تورکی لەسەر کەناری دەریای ناوەڕاست، پاڵپشتی و هاندانێکی فەرمی لە ئەمریکاوە بەدەستهێنا، ئەمریکا بە نیگەرانییەوە بە چڕی چاودێری پرۆژەی هاوشێوەی دەکرد، کە دەخوازرا بۆری بەناو ئێران و ئەرمینا

(1) -Stephen J. Blank, Op. Cit., P. 69.

(2) - هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص ص 177–180.

(3) - محمد نور الدین، ترکیا في الزمن ...، ص ص 214–215.

تیبپەڕێنێ، ئەوەی دیکەیان رووسیا بۆ گواستنەوەی نەوت له کێڵگەی (تەنکیز و کازاغستان) بۆ بەندەری (نوفۆ–راسیسك)ی رووسی لەسەر دەریای رەش[1].

لەو کاتەی کە روون بووەوە کە هەردوو رێرەوەکەی دوایی (ئێرانی–رووسی) تێچووی لە رێرەوی تورکی کەمتر بوو، بەلاًم واشنتۆن بە توندی رەتی دەکردنەوە، لەسەر جێبەجێکردنی پێشنیارەکەی تورکی سوربوو[2]، لەوەتەی کۆتاییەکانی ساڵی 1997، تیمێکی کاری تورکی ئەمریکی هاوبەش تایبەت بە دەرامەتی وزە پێکهێنرا، کە ژمارەیەك شارەزای لە خۆگرتبوو، تیمەکە بەسەرۆکایەتی ستروب تالبوت Strobe Talbott ی یاریدەدەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکا بوو، بەمەبەستی ریکخستنی سیاسەتی ئەمریکا. ئیدارەی کلینتۆن لەو باوەڕەدابوو، کە ئەو پەرەسەندنانەی لە دەریای قەزوین روودەدەن، کاریگەرییەکی زۆری لە پرۆسەی دارشتن و پێکهێنانی جیهانی دوای کۆمۆنیزم و دەسەلاتی ئەمریکی لە پرۆسەکە هەیە. بیل ریچارد B. Richardson ی وەزیری وزەی ئەمریکی، ئەو گرنگییەی روونکردەوە، کاتێ گوتی: "**کێشەکە بە ئاسایشی ئەمریکاوە لە بواری وزەوە بەندە، ئەو ئاسایشەی کە پێویستی بە هەمەجۆرکردنی سەرچاوەکانمان بۆ نەوت و گاز لە ئاستی جیهانی هەیە... هەروەها پەیوەندی بە دوورخستنەوەی ئەوانەوە هەیە، کە باوەڕیان بە بەهاکانی ئێمە نییە، بۆئەوەی بەم شوێنە ستراتیژییانە نەگەن**"، ئێران دەکەوێتە ناو ئەو تێبینییەوە، چونکە بە تێڕوانینی ئەمریکا "**ئێران رەگەزی سەرەکی نائارامی رۆژهەلاتی ناوەڕاستە، لەرێگەی دالدەدانی تیرۆر و بلاوکردنەوەی فەندەمینتالیزمی ئیسلامی و هەولدانی بۆ بەدەستهێنانی چەکی ناوەکی**"، ستیوارت ئەیزنشتات S. Eisenstadt ی یاریدەدەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکا، دوای سەردانەکەی بۆ پاریس لە مانگی شوباتی 1998 ئەو

(1) - هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص ص 179–180.

(2) -Henri J. Barkey, "The Endless Pursuit: Improving U.S-Turkish Relations", in: Morton Abramowitz (Ed), The United States and Turkey: Allies in Need, A Century Foundation Book, New York, 2003, P. 314.

PDF 4 KURD

تێبینییەی خوارەوەی بۆ هاوبەشە ئەوروپییەکانی گواستەوە: "**ئێمە تەواو باوەڕمان وایە کە نابێت مۆڵەت بە درێژکردنەوەی ئەو بۆڕییانە بەناو ئێران بدەین. هیچ بواری دوودڵی و پاساو و بەهانە هێنانەوە نییە**" لەبری ئەوە ئەمریکا هەوڵدەدات، "**هانی دۆزینەوەی دەروازەیەکی دیکە بدات کە نەوتەکە لە ڕۆژهەڵات بۆ ڕۆژئاوا بە ناو دەریای قەزوین و قەوقازدا بڕوات**". کە هێڵی باکۆ – جیهان بەشێکی گرنگی دەبێت[1]. لە هەمان چوارچێوەدا ئەمریکا دەسەڵاتی خۆی لەلای هەموو ئەو وڵاتانەی کە پەیوەندییان بەپرۆژەکەوە هەیە، چڕکردەوە، هەروەها لەلای ئەو لایەنە سیاسییانەی کە گرنگی پێدەدەن، لە پێناوی ئەوەی بوار بە دامەزراندنی هیچ هێڵێکی ئەلتەرناتیڤی پرۆژەکەی تورکی نەدرێت، تیمێکی شارەزا لەو وڵاتانە دیاریکرا و ژمارەیەکی زۆر لە شاندی پایەبەرزی ئەمریکی ڕەوانەی ناوچەکە کران، هەروەها دەستپێشخەری بۆ دابینکردنی پاڵپشتی دارایی بۆ وەبەرهێنان لەدەرەوە بەرێخرا[2]. پلانەکەی ئەمریکا جگە لە بەشێك لە ستراتیژییەتی ئەمریکی ناسراو بە (دەوردانی دوولایەنە) هیچی دیکە نەبوو، کە بتوانرێت ڕێگە لە تێوەگلانی زیاتری ئێران لە پلانەکانی ناوچەی دەریای قەزوینی تایبەت بە گواستنەوەی وزە[3] بگرێت. بە گوێرەی تێڕوانینی ئەمریکی پلانەکە ئامانجی بوو، هەڕەشەی ستراتیژی چاوەڕوانکراو کە خۆی لە "**فەندەمێنتالیزمی ئیسلامی کە ئێران سەرپەرشتی دەکات**"، دەورە بدات. بۆ سیاسەتمەدارانی ئەمریکی و ڕۆژئاوا، دەبوو بەرووی بڵاوبوونەوەی ئیسلامی ئسوڵی لە ناوچەی ناآرامی سیاسی بوەستێت، ناوچەیەك بۆئەوەی ببێتە مۆڵگەی بێ بەرزەفتکردن بۆ بڵاوبوونەوەی چەکی وێرانکەر، بە ڕۆکێتی ناوەکیشەوە[4]. بۆیە سەیر نەبوو کە ئێرانییەکان تورکیا بە "**داردەستی ئەمریکا بۆ سەرکوتکردنی ئیسلامی**

(1) - هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص ص 183–184.

(2) - للتفاصيل ينظر: المصدر نفسه، ص ص 184–186.

(3) - المصدر نفسه، ص 380.

(4) - هاينتس كرامر، المصدر السابق، ص 174.

سیاسی" لەو کۆمارە ئیسلامییانەی دوای هەڵوەشاندنەوەی یەکێتی سۆڤیەت دروستبوون، تۆمەتبار بکەن[1].

یەکێ لە بوارەکانی دیکەی هاوکاری توندی ئەمریکی– تورکی لەو کۆمارانەدا، بەشداریکردن بوو لە بەڕێوەبردنی ناکۆکییە ئەتنیەکان و چارەسەرکردنیان، بە تایبەتی ململانێی ئازەربایجانی– ئەرمەنی لەسەر ناوچەی (ناگۆرنۆ کاراباغ)[2]، ئەمریکا هانی تورکیای دا کە پاڵپشتی لە ئازەربایجان بکات بەمەبەستی بەدیهێنانی هاوسەنگی، دوای سەرکەوتنە یەکبەدوای یەکەکانی ئەرمەنی[3]. ئەمریکا بە هەماهەنگییەکی تەواوەوە بۆ وەستانی ململانێی (ناگۆرنۆ کاراباغ) لەگەڵ تورکیا کاری کرد، تورکیا پاڵپشتی لە هەوڵەکانی ئەمریکا بۆ وەستاندنی ململانێی (ناگۆرنۆ کاراباغ) کرد، لە ئەنجامی ئەو هەوڵانە ئەنجوومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی بڕیاری ژمارە (882)ی تایبەت بە وەستاندنی شەڕ لە ئازەربایجان دەکرد، تورکیا بەبێ سڵمینەوە لایەنگری ناردنی هێزی بۆ ناوچە کێشەدارەکە کرد و نیازی خۆی بۆ بەشداریکردن لەو هێزانە پیشاندا. بەڵام سەرجەم ئەم شێوە دەستێوەردانانە لەلایەن ئەرمینیا و ڕووسیا و ئێرانەوە ڕەتکرانەوە، ڕووسیا ئەوکات هێشتا داوای دەکرد کە دەبێت هێزی ئاشتیپاریز لەژێر سەرکردایەتی ئەودا بێت. حکوومەتی تورکی نەیدەتوانی کاریگەری لەسەر ڕێڕەوی ڕووداوی ململانێکانی ئەرمەنی– ئازەربایجانی بنوێنێ، هەرچەندە هەمەجۆر یارمەتی پێشکەش بە ئازەربایجان کرد، ئەمەش لەبەرئەوەی ڕووبەڕووی ڕەتکردنەوەی گەورەی ڕووسی و ئێرانی بووەوە، هەروەها ڕووبەڕووی گرفتی گەورەی تایبەت بەو پەشێوییەی کە لە ئازەربایجان لە ناوەوەدا باو بوو، ببووەوە، بەڵام ئازەربایجان و ئەمریکا توانییان پرۆژەکانی وزە و هێڵەکانی نەوت لە باکۆ لەم ململانێیە بەدوور بگرن[4].

(1) - طلال يونس الجليلي، "ناغورنو كاراباخ: التنافس والمتغيرات الدولية"، في: خليل علي مراد آخرون، المصدر السابق، ص 176.

(2) -Kemal krişçi, "Turkey and United States…", P.20.

(3) - طلال يونس الجليلي، المصدر السابق، ص 177.

(4) -Stephen J. Blank, Op. Cit., Pp. 74-75.

PDF 4 KURD

"**سیستەمی تازەی جیهان**" لە دیدگای ئەمریکییەوە، بەواتای دووبارە ڕێکخستنەوەی کێشە نێودەوڵەتییەکانی کە لە دەرەنجامی ئەو گۆڕانکارییە قووڵانەی کە دونیا لەسەر هەردوو ئاستی سیاسی و ئابووری دوای کۆتایی شەڕی سارد و نەمانی ململانێی نێوان دوو جەمسەرەکە هاتۆتە کایەوە، بۆ بەلقانیش ئەوا سەرکەوتنی سیاسەتی "**دەورەدانی نوێ**" دژ بە رووسیا، بۆئەوەی ڕێگەی پێنەدرێت میحوەرێکی نوێ لە پەیوەندییە نێودەوڵەتییەکان لە وڵاتانی ئاوە گەرمەکان پێکبهێنێ، پێویستی بە پاککردنەوەی بەلقان هەیە لە دوایین دەستەبژێری جەنگی سارد، کە خۆی لە یەکێتی یوگسلاڤی دەبینێتەوە بەتایبەتی ئەگەر هاتوو ئەو دەستەبژێرە مەیلێکی نەتەوە پەرستی توندرەوی هەبێت و هەوڵی بە سیاسەتکردنی مەیلە رەگەزی و ئایینییەکان لە ڕێگەی هەردوو تەوەری سلاڤی و ئەرسەدۆکسی بدات[1] و بیکات بە جێگرەوەی ئایدیۆلۆژیای کۆمۆنیزمی رووخاوی یەکێتی سۆڤیەت.

ڕۆژەکەی ئەمریکا و هاوپەیمانە ڕۆژئاواییەکەی لە بەلقان دوای رووخانی یەکێتی سۆڤیەت ڕووبەڕووی تەگەرەی گەورە بووەوە، کە خۆی لە ڕەوشە ناهەموارەکەی ئەو ناوچەیە و ئەو پەشێوییەی کە لە یۆگسلاڤیا باو بوو، دەبینی. کە زۆری پێنەچوو بۆ ململانێی توندی رەگەزپەرستی پەرەی سەند، دەرەنجامەکەی هەڵوەشاندنەوەی یەکێتی یۆگسلاڤی بۆ زیاتر لە قەوارەیەك بوو، لە سنوورەکانی یەکێتی ئەورووپا پرۆسەیەکی فراوانی پاککردنەوەی رەگەزی دەستپێکرد، ئەمریکا لە روانگەی بەرژەوەندییە ستراتیژییەکانییەوە، تورکیای بە دیاریترین کۆڵگەی پرۆسەکانی دابینکردنی ئاشتی و ئارامی بەلقان و دووبارە کێشانەوەی نەخشەکان دەبینی، بە سوود وەرگرتن لە پێگەی جوگرافی تورکیا و بنکە سەربازییەکانی و بەکارهێنانی پەیوەندییە ئایینی و کلتوورییەکانی بە گەلانی موسوڵمانی ناوچەکە. سەرباری سوود وەرگرتنی لە قورسایی تورکیا لە ڕێکخراوی کۆنگرەی ئیسلامی، بۆ وەدەستهێنانی پاڵپشتی

---

[1] - عمرو عبد الكريم سعداوي، النخبة السياسية الصربية: آخر نخب الحرب الباردة، ملف السياسة الدولية العدد (141)، تشرين الاول 1999، ص ص 86–87.

وڵاتانی ئەندام تێیدا، بۆ دابڕاندنی ڕژێمی سربی بەسەرۆکایەتی سلۆبۆدان میلۆسۆڤیچ[1]. تورکیا بە توندی داوای پاراستنی یەکێتییەکەی دەکرد و لە شوباتی 1992 دانی بە هەموو ئەو وڵاتانەی کە سەربەخۆیی خۆیان لە یەکێتی سۆڤیەت ڕاگەیاند نەنا. بەڵام کاریگەری پەرەسەندنە باوەکانی ناو یۆگسلاڤیا و دەستپێشخەرییەکانی وڵاتانی یەکێتی ئەورووپی بە داننان بە هەریەکە لە کرواتیا و سلۆڤینیا و بۆسنە و هەرسك[2]، وای لە تورکیا کرد ڕووبەڕووی سەرکردە سربییەکان ببێتەوە[3].

سیاسەتەکانی تورکیا بە شێوەیەکی بنەرەتی بە ئاراستەی پاڵپشتیکردن لە بەرژەوەندییەکانی موسوڵمانانی ناوچەکە دەچوو، کە ڕووبەڕووی لەناچوون و

---

[1] - هانتس کرامر، المصدر السابق، ص 259.

[2] – بڕیارەکەی پارتی کۆمۆنیستی یۆگسلاڤی لە کانوونی یەکەمی 1990 بە وازهێنانی لە دەسەڵات و ڕێگەدان بە هاتنە کایەی سیستەمێکی نوێ فرەیی لە وڵاتدا، بووە هۆی ئەوەی بەرەی ئۆپۆزسیۆن لە کرواتیا و سلۆڤینیا هەر زوو سەرکردایەتی ئاراستەی سەربەخۆیی کرد و لە تەمووزی 1991 سەربەخۆییان ڕاگەیاند، سربیا کە بەسەر حکوومەتی ئیتیحادی زاڵ بوو، ئەو ڕێوشوێنەی ڕەتکردەوە، کاتێ پەرلەمان فیدراڵ داوای لە سوپا کرد بۆ پاراستنی یۆگسلاڤیا بە یەکگرتوویی بکەوێتەکار، ڕووداوەکان بە خێرایی شێوەیەکی دراماتیکی وەرگرت. وەك هەوڵێك بۆ هەڵوەشاندنەوەی سەربەخۆییەکە سوپا چووە ناو سلۆڤینیا، بەڵام ڕووبەڕووی کۆمەڵەی ئەورووپی بوونەوە، دواتر ململانێکە بۆ کرواتیا گواستراوە، کە ئەویش لەلای خۆیەوە بەرپەرچی هێرشی سربی دایەوە، بەوشێوەیەی کە لە سلۆڤینیا ئەنجامدرا، لە کرواتیاش بەهەمان شێوە شەڕەکە وەستێنرا، دواتر سربیا دانی بەسەربەخۆیی هەردوو وڵات نا. ئەو ڕووداوانە جگە لە دەستپێك و سەرەتای سەردەمێکی دڕندە لە بەلقان لە ماوەی نەوەدەکان، ئەو جەنگەی کە لە شوباتی 1991 یەکەم پڕیشکی دا، لەسەرەتای 1999 گەیشتە کۆسۆڤا، ینظر التفاصيل في: عزة جلال، "كوسوفا: جذور الصراع في البلقان، ملف السياسة الدولية، العدد (141)، تشرين الاول 1999، ص ص82–83؛ ناظم عبد الواحد الجاسور، "الازمة البلقانية: من حرب البوسنة الى حرب كوسوفو: الإرادات المتصارعة للقوى المتحالفة وآفاق المستقبل"، مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 1999، ص ص 5–8.

[3] - هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص 258.

PDF 4 KURD

جەنگی کراوە ببوونـەوە[1]، تورکیـا دەسـتی یارمـەتی بـۆ براکـانی لـە ئـایین و هاوبەش لە مێژووی، بـە دریـژایی سـەردەمی عوسمـانی درێـژکردووە. لـە ئـابی 1992 ئەنجوومەنی گەورەی نیشتمانی تورکی داوای لە حکوومەتەکەی کرد کـە هەولۆێـستێك لەبەرامبـەر سیاسـەتی سـربی بەرامبـەر قڕکردنـی موسـولمانان وەربگریت، کـارە لـەوەش ئـەولاتر چـوو کـاتی نەجمـەدین ئەربـەکانی ئەنـدامی ئەنجوومەنەکـە و سـەرۆکی (حیزبـی رەفـاە Refa Partesi)[2] داوای کـرد کـە

[1] - بەشەکانی جینۆساید لە بۆسنە بۆ شوباتی 1992 دەگەڕێتەوە، کاتیۆ زۆرینـەی خـەلکی بۆسـنی لـە ڕێگەی ریفراندۆمێکی گشتییەوە سەربەخۆیی خۆیان لە یۆگسلاڤیا راگەیانـد. دوای ئەمـەش سـربیا و کـروات جـەنگیان بەسـەر ئـەو قـەوارە موسـولمانە نوێیـە دا جـاڕدا، سـوپای فیـدرالی سـربی لـە بەرژەوەندی سربەکانی دانیشتوانی بۆسنە، چـووە نـاو بۆسـنەوە و لـە ئـەنجامی شـەڕەکان 70٪ی خاکی کۆمـارە گەنجەکـە، لەسـەر حیـسابی موسـولمانەکان کەوتـە دەسـت سـربەکان، پرۆسـەیەکی قڕکـردن و پاکـسازییەکی ئـەنتی بـەرفراوان، هاوشـانی هەڵمەتەکـەی سـوپا بەڕێوەچـوو، کـە هێـزە سـربییەکان دژ بـە دانیـشتوانە بۆسـنییەکان ئەنجامیانـدا، هەوڵـەکانی یـەکێتی ئـەورووپی و نەتـەوە یەگرتووەکان لە پەسندکرنی ڕێککەوتنی شەڕڕاگرتن بۆ ماوەی چـوار سـاڵ هـیچ ئـەنجامیکی نـەبوو، جەنگەکە لەم ماوەیەدا مەودایەکی ئایینی وەرگرت، نیوەنـدە ئیـسلامییەکانی جیهـان، رۆژئـاوای بـە ناراستگۆ لە هەوڵەکانی بۆ وەستاندنی هەڵمەتەکانی جینۆساید وەسفکرد، ئەمەش وایکـرد سـربەکان کاتی تەواویان بۆ پاککردنەوەی بەلقان لە موسولمانەکان هەبیت، ئەمریکا هاتە نـاوەوە و سـربەکان رەتیـانکردەوە لـە سـەر مێـزی گفتوگـۆ دابنیـشن، تـا لـە 14ی کـانوونی دووەم سـاڵی 1995 ڕێککەوتننامەی دایتۆن مۆرکرا، لە دیـاریترین بەنـدەکانی ئـەو ڕێککەوتننامەیـە، بۆسـنە کـرا بـە دوو بەشـەوە، یەکـەمیان لـە 51٪ی بـۆ موسـولمانەکان و کـروات و لـە 49٪ بـۆ سـربەکان، دەسـتووری فیـدرالی هـەر دوو بەشـەکە بەیەکـەوە گریـدەدا و سـەراییڤۆش بـە پایتـەختی یـەکگرتووی هـەموان مایەوە. سەیری: عزة جلال، المصدر السابق، ص ص 82–83.

[2] -حیزبی رەفاە: لە تەمووزی 1983 بەسەرۆکایەتی ئەحمـەد تەکدال دامـەزراوە، درێـژکراوەی پـارتی (سەلامەتی نیشتمانی)ە، کە ئاراستەیەکی ئیسلامی هەبوو، لە ئەربەکان لە سـەرەتای حەفتاکانـەوە دایمەزرانـد بـوو، دوای هـەلگرتنی بریـاری یاسـاغبوونی، دووبـارە لـە سـاڵی 1987 ئەربـەکان سەرۆکایەتی حیزبەکەی بەدەستەوە گرت، حیزبەکە لە مێژووی تورکیا یەکـەم حکوومـەتی ئیـسلامی لە حوزەیرانی 1996 پێکهینا، حیزبەکە لە ساڵی 1997 بـە تۆمـەتی دەسـتدان لـە پرەنـسیپەکانی عەلمانییەتی تورکیا دەرگای داخرا.، سەیری، محمد حرب، "آليات الحركة الإسلامية في تركيا"، مجلـة السياسة الدولية، السنة (34)، العدد (131)، كانون الثاني، ص 132.

"تورکیا ئەوەی پێشتر لە قوبرس فێری بوو لە بۆسنە دووبارەی بکاتەوە"، شەقامی تورکی زۆر تورە بوو و گوومانیان لە بوونی **"پیلانێکی رۆژئاوایی"** کە لە دژی موسولمانی بەلقان داریژرابیۆ دەکرد[1].

بە پێچەوانەی پەرچەکرداری تـوڕەی شـەقامی تـورکی، حکوومـەتی تـورکی لەبەرامبەر ئەو تەگەرە گەورانەی لە بینینی رۆڵ لە ئیـدارەی تەنگـژەی بـەلقان رووبەرووی بووەوە، چۆکی دادا. ئەمەش بـەهۆی ئـەوەی سـربەکان رازی نـەبوون تورکیا هیچ رۆڵێك لە بەلقان ببینیۆ، هەروەها بەهۆی ترسی سیاسەتمەدارانی تورکی لەوەی کە بەلگراد بە جاڕدانی جەنگی یەکلایەنـە تۆمـەتباریان بکـات[2]. هـەروەها لەلای یۆنانیشەوە رەخنەی تونـدی لـێگیرا و سـربیاش لەمـەدا هاوبەشـی بـوو، کـە تورکیا هـەوڵی دووبـارە خۆسـەپاندنەوە وەك هێزێکـی زاڵ بەسـەر نیمـچە دورگـەی بەلقان دەدات، تا دووبارە کلتوری عوسمانی لە ناوچەکە زیندوو بکاتەوە[3].

ئـەو فاکتەرانـەی سـەرەوە وایکـرد، رۆڵـی تورکیـا هـەتاکو لـە میانـەی چالاکییەکانی ناتۆشدا لە ئیدارەی جەنگەکەدا **"پەراوێزیی بێت"**، بەڵام ئەمریکا لەو باوەرەدا بوو کە دەکرێت سوود لە رۆڵێکی دیـاریکراوی تورکیـا وەربگرێـت، بۆ زامنکردنی ئارامی لە بەلقان، بۆیە وای لە تورکیا کرد **"دەروازەیەکی نهێنی بێت"** بۆئەوەی چەك بە بۆسـنیا بـدات، لـە کاتێکـدا گـەمارۆی نێودەوڵـەتی بـۆ هێنانی چەك بۆ یۆگـسلاڤیا لـە ئـارادابوو، تورکیـای کـردە هاوبەشـی سـەرەکی خۆی لە بەرنامەی **"دابینکردن و مەشق"** کە وەزارەتـی بـەرگری ئـەمریکی بـۆ سوپای یـەکێتی بۆسـنی بەرێیخـستبوو. بـە پێـی بەرنامەکـە، ئـەمریکا ئـامێری سەربازی دابین دەکات و تورکیاش ئەرکی مەشق پێکردن لـە ئەسـتۆ دەگریـت، هەروەها بەپێی بەرنامەکە 300 سەربازی بۆسنی مانگانە لـە تورکیـا مەشـقیان

[1] -William T. Johnson, Turkey and Europe: Expectations and Complications, in: Stephen J. Blank and Others, Turkey's Strategic Position at the Crossroads of World Affairs, Strategic studies institute, U.S, 1993, Pp.16-17 .

[2] - احمد السيد زكي، موقف دول البلقـان مـن النـزاع في كوسـوفا، ملـف الـسياسة الدوليـة، العـدد (141)، تشرين الاول 1999، ص 136.

[3] - هاينتس كرامر، المصدر السابق، ص ص 260–261.

PDF 4 KURD

پێ دەدرا. ئەمریکا داوای لە ئەنقەرە کرد ئەو یەکەیەی کە لە 1000 سەرباز پێکهاتووە و لە ناو هێزەکانی ئاشتیپارێزی نێودەوڵەتی–SFOR کە ژمارەیان 34 هەزار دەبێت و لە بۆسنە بلاون، بهێڵێتەوە[1].

ڕێککەوتننامەی دایتۆن کە لە 14ی کانوونی دووەمی 1995 بۆ کۆتایی جەنگەکە مۆر کرابوو، سەرکەوتوو نەبوو، لە ئاساییکردنەوەی ڕەوشی بەلقان و کۆتاییشی بە جەنگە خوێناوییەکە نەهێنا، ڕێککەوتنەکە باسی "**هەرێمی کۆسۆڤا**"ی نەکردبوو، کە زۆرینەی هەرە زۆری ئەلبانی بوون، ئەو هەرێمە پێکدادانی توندی لە نێوان پۆلیسی سربی پاڵپشتیکراو لەلایەن سوپا و جەنگاوەرانی سوپای رزگاری کۆسۆڤای ئەلبانی بەخۆیەوە بینی[2].

ئەو پەرەسەندنانەی کۆسۆڤۆ ترسی لەلای وڵاتانی گەورەی ئەوروپی لە هەڵگیرسانی ململانییەکی دیکەی نوێ پەیداکرد، لەو ناوچانەی کە بوونی ئەلبانی تێیدا بەهێزە، هەروەها لە مەکدۆنیا و چیای رەش و ئەلبانیا و سربیا، کە بۆ وڵاتانی ئەورووپی دراوسێ دەگوازرێتەوە. بۆ خۆلادان لە هەموو ئەمانە، دەبوو ئەورووپا دەست بە لێدوانەکەی خافیر سۆلانەی ئەمینداری گشتی ناتۆوە، بگرن، کە لە سەروبەندی کۆتایی جەنگی بۆسنەدا دای، کاتێ رایگەیاند کە "**ئەزموونی دەستکەوتوو لە جەنگی بۆسنەدا، لەوانەیە بتوانێ وەک نموونەیەک لە چالاکییە دیکەی داهاتووی پەیمانی ناتۆدا خزمەتمان بکات**"[3].

ئەمریکا بەبێ سڵمینەوە، پاڵپشتی لە بیرۆکەی "**دەستتێوەردانی سەربازی**" ڕاستەوخۆی لە کۆسۆڤۆ و خاپوورکردنی ژێرخانی سربی کرد، ئەمەش نەوەک لەبەر دانانی سنووریک بۆ هەڵسوکەوتە ڕەگەزپەرستەکانی سرب و ترسی ئەورووپا، بەڵکو لەبەرئەوەی بیرۆکەی دەستتێوەردان کۆمەڵێ ئامانجی بۆ ئەو دەپێکا، گرنگترینیان: دامەزراندنی بنکەیەکی ستراتیژی بوو لە بەلقان، کە

(1) - هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص ص 262–263.

(2) - للتفاصيل، ينظر: أبو بكر الدسوقي، البان كوسوفو بين التفاوض والقتال، ملف السياسة الدولية، العدد (141)، تشرين الاول 1999، ص ص 90–93.

(3) - ناظم عبد الواحد الجاسور، المصدر السابق، ص 11.

ئەوەی لە کۆسۆڤۆ مابووەوە لە رووی 12وڵاتەکەی دەورووبەر کە ناتۆ دەیەوێت لە مەکەدۆنیاوە تا کۆمەڵە وڵاتانی بەڵتیك لە باکوور، لەسەر سنووری رووسیا، چارەنووسی دابین بکات، بۆئەوەی سیاسەتی دەورەدانی رووسیا تەواوببێت و زیاتر تەنگ بە رووسیا هەڵبچنریت[1]. دامەزراندنی ئەو بنکەیە لە تێروانینی بەرژەوەندییەکانی ئەمریکا، واتا بۆ یەکەمجارە ئەمریکا گەورەترین بنکەی سەربازی لە ناوچەکە لە نێوان مەکدۆنیا و بۆسنە و کرواتیا و هەنگاریا بلاوەپێکردووە، ئەمە سەرباری بنکە بلاوەکانی لە ئیسپانیا و ئیتالیا و یۆنان و تورکیا، ئەمەش بەمانای بوونی کەوانەیەکی گەورەی بنکەکانی کە لایەکی باشووری ئەورووپا و وڵاتانی ئەورووپای رۆژهەڵات و وڵاتانی سەربە یەکێتی سۆڤیەتی پیشوو، لە باوەش دەگرێت[2]. زاڵبوون بەسەر بەلقان زاڵبوونە بەسەر رێگاکان و یارمەتییە نەوتییەکانە، نەوەك ئەوەی لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست دێت بەتەنها، بەڵکو ئەوانەشی کە لە کۆمارەکانی ئاسیای ناوەندیش دێن، بەکردەوە کار لەسەر دامەزراندنی سێ هێڵی گواستنەوەی نەوت و گاز لە کێڵگەکانی دەریای قەزوین بەرەو ئەورووپا و بازاڕە ئەمریکییەکان کرا. "**مۆڵگە گرگرتووەکانی دڵەڕاوکێ لە چیچان و جۆرجیا و ناگۆرنۆکەرەباغ و کوردستان کاریگەرییان بەسەر ئەو هێڵانەوە هەیە**"[3].

لە 24ی ئازاری 1999 تاکو نیوەی هەمان ساڵ، هێزەکانی ناتۆ بەسەرکردایەتی ئەمریکا، زنجیرەیەك هێرشی ئاسمانی ئەنجامدا، لە میانەیدا 15000 هێرش ئەنجامدران، شەش هەزاری بۆسەر ژێرخانی ئابووری و دامەزراوە زیندووەکانی بەلگراد و تەواوی شارە سربییەکان بوو، بەهۆیەوە سلۆبۆدان میلۆسۆڤیچ ناچارکرا بەندەکانی رێککەوتننامەی (رامبۆوییە–Rambouillet)لە فەرەنسا لە ساڵی 1999 پەسند بکات، کە پێشتر رەتی دەکردەوە. بەندەکانی رێککەوتننامەکە، هێزی سوپا و پۆلیسی سربی لە

(1) - عمرو عبد الكريم سعداوي، المصدر السابق، ص 87.

(2) - ناظم عبد الواحد الجاسور، المصدر السابق، ص 11.

(3) - المصدر نفسه، ص ص 11–12.

PDF 4 KURD

هەرێمەکە پاشەکشە پێکرد و بە هاتنی هێزی نێودەوڵەتی بۆ پاراستنی دانیشتوانی کۆسۆڤۆ رازیبوو، لە هەرێمەکە ئیدارەیەکی لۆکاڵی بە سەرپەرشتی راستەوخۆی نەتەوە یەکگرتووەکان پێکبهێنرێت[1].

هەرچی تورکیا بوو، ئەوا ئاساییە هەر لەسەرەتاوە لایەنگری گورز وەشاندنە توندەکەی ئەمریکا بکات و ئامادەیی خۆی بۆ بەشداری لە هەر کارێك کە دژی سرب بێت پیشاندا. لەگەڵ دەستپێکردنی هێرشەکانی ناتۆ تورکیا بە 18 فرۆکەی شەرکەری جۆری F-16 بەشداری کرد، ئامادەیی خۆی بۆ دابینکردنی بنکە سەربازییەکانی بۆ هەموو ئەرکەکانی ناتۆ لە کۆسۆڤۆ پیشاندا، هەروەها بڕیاریدا بە 1000 سەربازی لە هێزی وشکانی لە بەدیهێنانی ئەرکەکەدا بەشداری بکات، بەڵام ناتۆ ئەم خواستەی دوایی تورکیای رەتکردەوە، بەهۆی رازی نەبوونی یۆنانەوە. بە پێچەوانەی سەرجەم وڵاتانی ئەورووپی، ئەوانەی لە بەدیهێنانی ئەرکەکەدا تەمبەڵییان نواند، تورکیا رازی بوو بەشی خۆی لە پەنابەرانی کۆسۆڤی کە دەگەیشتە 26 هەزار پەنابەر وەربگرێت، خێوەتگای پەرنابەران لە ئەلبانیا و مەکدۆنیا لەسەر سنووری بۆلگاریا دامەزرێنرا، هەروەها نزیکەی 10 تا 15 هەزار پەنابەری خەڵکی کۆسۆڤۆ بەبێ هیچ ئالۆزییەك پەنایان بۆ تورکیا برد[2].

بەشدارییە چالاکەکانی تورکیا لە هەوڵ و چالاکییەکانی ناتۆ لە کۆسۆڤا، نەخشەی رۆڵ بینینی تورکی بۆ قۆناغی دوای کۆتایی جەنگەکەی لە خۆ نەگرتبوو، بۆ بەشداریکردن لە هێزی ئاشتی کۆسۆڤا KFOR بانگهێشتی تورکیا نەکرابوو، هەرچەندە هێزە ئەورووپییەکان باوەڕیان وابوو کە پرۆسەی ئاشتی لە بەلقان بەبێ بەشداری تورکیا جێبەجێ ناکرێت[3]، بەڵام هیچ ئاماژەیەك بۆ بەشداریکردنی تایبەتمەندی تورکی لە چالاکییەکانی کۆمەڵەی گەورەی

(1) - ینظر تفاصيل ذلك في: حسن ابو طالب، حرب كوسوفو وحدود التغيير في النظام الدولي، ملف السياسة الدولية، العدد (141)، تشرين الاول 1999، ص ص 94–99.

(2) - هاينتس كرامر، المصدر السابق، ص ص 264–265.

(3) - المصدر نفسه، ص ص 266–267.

هەشتدا[1] نییە. بەڵام لە هەمان کاتدا حەزی بەوە نەدەکرد ببینێ دەسەڵاتی تورکیا فراوان ببێ و بگەڕێتەوە ناوچەکە، سەبارەت بە تورکیا ئەوا زیادەڕەوی لە بەدەستهێنانی رۆڵی گەورەدا نەکردووە لە ناوچەکەدا، بەشێکی گەورەی ئەم هەڵوێستەی بۆ گونجانی سیاسەتی دەرەوەی لەگەڵ هاوپەیمانە گەورەکەی ناتۆ (ئەمریکا) دەگەڕێتەوە[2].

ئەمریکا، تورکیای بە هاوپەیمانێکی بەتوانا لە دابینکردنی یارمەتی بۆ جێبەجێکردنی ئەرکە مرۆییەکانی پەیمانی ناتۆ و نەتەوە یەکگرتووەکان و بەرپەرچدانەوەی ئەو رەوشەی هەڕەشە لە ئارامی و ئاشتی جیهانی دەکات، لەقەڵەم دەدا. وەك وڵاتێکی **"خاوەن هێزی گەورەی مرۆیی، کە لە توانای داهەیە، ژمارەیەکی زۆر لەم هێزە بنێرێتە بەرەکانی جەنگ ئەگەر بەرەی جەنگ لە ناوچەکە کرایەوە"**[3]. ئیدارەی ئەمریکی ئەو رۆڵە **"کەم تێچوونەی کە تورکیا لە جیاتی ئەمریکا دەیگێڕێت"**، بەرز نرخاند، **چونکە تێچووی سەربازێکی ئەمریکی لە تورکیا ساڵانە 90 هەزار دۆلارە، کەچی تێچووی سەربازێکی تورکی ساڵانە تەنها 16 هەزار دۆلارە**. لەبەرامبەر ئەم جیاوازییە گەورەیەی تێچوونی سەربازی ئەمریکی و هاوتا تورکییەکەی، ئەمریکا هەڵیدا ئەرکەکانی بەرگری لە بەرژەوەندییەکانی ئەمریکا بە سوپای تورکی بسپێرێن لەبەرامبەردا ئەمریکا ئەرکی پەرەسەندن و بەهێزکردنی سوپای تورکی بدات، کە لە کۆتاییدا هەر لە خزمەت بە بەرژەوەندییەکانی ئەمریکا دەبێت[4].

(1) – کۆمەڵەی هەشت یا کۆمەڵەی هەشت گەورە وڵاتە پیشەسازییەکەی جیهان، کە ئەمریکا، یابان، ئەڵمانیا و رووسیا، ئیتالیا، بەریتانیا، فەڕەنسا و کەنەدا تێیدا ئەندامن، ئابووری ئەو هەشت وڵاتە لە 65٪ی ئابووری جیهان پیکدێنێت و زۆرترین هێزی سەربازییان هەیە (7 تا 8 زۆرترین پێگەی خەرجی چەك و نزیکەی هەموو چەکی ناوەکی جیهان).

http://ar.wikipedia.org/wiki/

(2) -Kemal Krişci, "Turkey and United States…", Pp.22-23.

(3) - سالار اوسي ويوسف إبراهيم الجهماني، المصدر السابق، ص 49.

(4) - سالار اوسي ويوسف إبراهيم الجهماني، المصدر السابق، ص ص 50–51.

PDF 4 KURD

ئـەو بەشـدارییانەی کـە تورکیـا لـە چـالاکییەکانی پاراسـتنی ئاشـتی و پێشکەشکردنی یارمەتی مرۆیی جا چ ئەوانەی بەسەرکردایەتی ناتۆ بوون یا نەتەوە یەکگرتووەکان بوون، هەلێکی لەبار بوو بۆ پیشاندانی پلەی هەماهەنگی و هاوکاری سەربازی ئەمریکی– تورکی، کە ئەمەش لە پرۆسەی (دالّدەی ئارام)ی نیسانی ساڵی 1991 دەستی پێکرد، کە پارێزگاری کوردی لە کوردستانی عێراقی دابینکرد، هەروەها بەشداریکردنی لە هەوڵەکانی ئەمریکا لە گەڕاندنەوەی ئاشتی و ئارامی سۆماڵ لە ساڵی1992، هێزەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان لەوێ لەژێر سەرکردایەتی ژەنەڕاڵێکی تورکی دانران، سەرباری بەشداریکردن لە جەنگ بۆ سەر یۆگسلاڤیا و پارێزگاریکردن لە بۆسنە وەك پێشتر باسمان کرد. ئەمریکا، بەشدارییەکانی تورکیای لەم ئەرکانەدا، بەتایبەتی ئەوەی لە سۆماڵ لەساڵی 1992 و بەلقانی ناوەڕاستی نەوەدەکان سەرکردایەتی دەکرد، بە هاوبەشێك لە ناتۆ کە ناکرێت دەستبەرداری بێت لە قەڵەمدا. بەشدارییەکانی هێزەچەکدارەکانی تورکیا لە ئەرکە سەربازییەکانی ناتۆدا لەم ناوچانە، لەلایەن دانیشتوانە لۆکاڵییەکانەوە پێشوازی لێدەکرا، بەتایبەتی لە سۆماڵ و بۆسنە و کۆسۆڤۆ، هەروەها نامەیەکی ئاشکرا و پۆزەتیڤ بوو بۆ تەواوی جیهانی ئیسلامی[1].

رووخسارەکانی هاوکاری و هاوبەشی ئەمریکی–تورکی لە نەوەدەکانی سەدەی بیستەم لە لایەنەکانی سیاسی سەربازی، ڕەنگدانەیەکی گەورەی لەسەر لایەنی ئابووری هەبوو، ئەمریکا لەساڵی 1993 بووە دووەم گەورەترین هاوبەشی بازرگانی تورکیا[2]، قەبارەی ئاڵوێرە بازگانییەکانی نێوان هەردوو لا بەرزبوونەوەیەکی توندی بەخۆیەوە بینی، بەتایبەتی دوای ئەوەی تانسۆ چیلەر–Tansu Ciller[3]ی سەرۆك وەزیرانی تورکی و کلینتۆنی سەرۆکی

(1) -Kemal Krişci, "Turkey and United States…", P. 32.

(2) - سالار اوسی ویوسف ابراهيم الجهماني، المصدر السابق، ص 106.

(3) - تانسو چیلەر: لە ساڵی 1950 لە ستانبول دایکبووە، دەرچووی زانکۆی پسفورە، هەروەها لە هەمان زانکۆ مامۆستای ئابووری بووە. سەرۆکی پارتی ڕێگای ڕاست بووە، یەکەم ئافرەت=

ئەمریکا لە کۆتایی ساڵی 1993 چاویان پێککەوت، پێکهێنانی لیژنەیەکی تایبەتی پەرەپێدانی پەیوەندی و هاوکاری ئابووریيان ڕاگەیاند، دوای ئەمە ڕاستەخۆ لە ساڵی 1994 ئەمریکا، تورکیای خستە ناو لیستی دە باشترین ئابووری روو لە گەشەی جیهان، لە ماوەی ساڵانی 1991–1997 بە ڕێژەی 780٪ قەبارەی ئاڵوێری بازرگانی نێوان هەردوولا زیادی کرد[1].

لەسەر ئاستی پەیوەندییە سەربازییەکان، گەشە و بوژاندنەوەیەکی زۆری هەبوو، لە نیسانی 1994 چارلز فریمان Charles Freeman ی یاریدەدەری وەزیری بەرگری ئەمریکی ڕایگەیاند کە "**ئەمریکا بۆ پێدانی پیداویستی بەرگری، تورکیای لە پێشەوە داناوە**" و "**ئەمریکا پیشتریش بڕێکی زۆری لە چەکی بە تورکیا داوە بەبێ دانانی کۆت و بەندی تایبەتی وەك ئەوەی بەسەر وڵاتانی دیکەدا دەیسەپێنێ، هیچ هۆکارێکیش بۆ گۆڕینی ئەم هەڵوێستە لە ئارادا نییە**"، هەروەها ڕایگەیاند کە تورکیا مافی ئەوەی پێدراوە ئەو چەکە ئەمریکییانەی لێی زیادن بۆ بنێریتەوە، بەبێ ئەوەی مەرج لەسەر بەکارهێنانی ئەو چەکانە دابنرێت[2]. هەرچەندە کۆنگرێس و ڕێکخراوە و کۆمەڵە کانی مافی مرۆڤ فشاریان بۆ سەر ئەمریکا هێنابوو کە کۆت و بەندی زیاتر لەسەر هەناردەکردنی چەك بۆ تورکیا دابنرێت، بەڵام واشنتۆن بە درێژایی نەوەدەکان ساڵانە بە تێکڕایی 800 ملیۆن دۆلار و بە ڕێژەی 99٪ی چەك و جبەخانە و پرۆگرامی سەربازی خۆی بە تورکیا داوە[3]، دامەزراوەی سەربازی لە هەموان زیاتر بە پەرۆشەوە بوو بۆ بەهێزبوونی پەیوەندییە سەربازییەکان لەگەڵ ئەمریکا، سەرۆك ئەرکانی تورکی

=بوو پۆستی سەرۆك وزیران لە تورکیا وەرگرتووە (1993–1995)، و دووەمین ئافرەت بووە لە دووایی بەنازیر بوتو لە جیهانی ئیسلامیدا هەمان پۆستی وەرگرتبێت. چوونی بۆ هاوپەیمانەتی حکومی لەگەڵ ئەربەکان، کە ماوەکەی کورت بوو بۆتە ئەگەری بە کۆتاییهێنان بە ئایندەی سیاسی:

John Murray Brown, "Tansu Çiller and the Question of Turkish Identify", World Policy Journal. Volume: 11. Issue: 3., U.S, 1994. Pp.56-60.

(1) -Racheal Prager, Op. Cit., P. 8.

(2) - سالار اوسی ویوسف ابراهيم الجهماني، المصدر السابق، ص 84.

(3) -Rached Prager, Op. Cit., P. 9.

PDF 4 KURD

له ساڵی 1998 بەم شێوەیە وەسفی ئەم پەیوەندییانە دەکات، **"تاکەکانی هێزی چەکداری ئەمریکی لە روانگەی سەربازە تورکەکان"**[(1)]، لەبەرامبەر هەردوو وەزارەتی بەرگری و دەرەوەی ئەمریکا بەهێزترین لایەنگری بەرژەوەندییەکانی تورکیان لە ئیدارەی ئەمریکی. ئەو دوو دامەزراوە لە ماوەی دەیەی نەوەدەکانی سەدەی بیستدا تورکیایان بە **"ئۆمەتێك، کە ئەمریکا ناتوانێت دەستبەرداری بێت"** لەقەڵەم داوە، و بە هاوپەیمانی ئەمریکا کە بی ئەلتەرناتیڤە. هەریەکە لە وەلیم بیری W. Perry وەزیری بەرگری ئەمریکی (1993–1997) و وۆرن کریستۆڤەر W. Christopherی وەزیری دەرەوەی ئەمریکا (1993–1997) و مادلین ئۆلبرایت M. Albright ی وەزیری دەرەوەی ئەمریکا (1997–2001)، هاوڕا بوون لەوەی کە **"تورکیا یاریزانێکی یەکلاکەرەوەیە"** لە **"ناوچەکانی دەرەوەی ئەرکی ناتۆ"**، جا ئەم ئەرکە دابینکردنی ئارامی بێت لە بەلقان یا ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و کەنداوی عەرەبی بێت[(2)]. مادلین ئۆلبرایت باس لەوە دەکات کە **"بەهۆی پێگەی [تورکیا] کە کەوتۆتە دووڕییانی ئەورووپا و قەوقاز و ئاسیای ناوەند و ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئەوا سیاسەتە ئایندەییەکانی تورکیا لە پێکهێنانی هێڵی دیکەی نوێی جیهانی یارمەتیدەر دەبێت، لە کاتێکدا ئێمە جەنگی سارد لە دوای خۆمان بەجێدێڵین و دەچینە ناو سەدەی بیست و یەکەوە"**[(3)].

لەماوەی دەیەی نەوەدەکان، هەوڵەکان و فشارە چڕوپڕەکانی بۆ سەر هاوپەیمانە ئەورووپییەکانی، وایکرد ڕۆڵێکی جیاواز لە بەرەوپێشچوونی کاروانی تورکیا بۆ دەستگرت بە یەکێتی ئەورووپییەوە، ببینێ، هەتاکو یەکێ لە شیکەرەوە سیاسییەکانی کاروباری تورکی دەڵێت **"دیپلۆماسییەتی ئەمریکی پرسی بەدەستهێنانی پلەی پاڵێوراو لای یەکێتی ئەورووپای یەکلاکردەوە"**[(4)].

(1) – هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص 386.

(2) -Ted Galen Carpenter, U.S. Policy toward Turkey: A Study in Double Standards, Washington, D.C., January 1999, via at: (http://www.hri.org/forum/intpol/carpenter.html).

(3) -U.S. Official Speaks on Turkey and the Kurdish Question , United States Information Service, 6 July, 1998. Via at: (http//:www.mtholyoke.edu/acad/intrel/kurdtur.htm).

(4) -Kemal Krişci, "U.S.-Turkish Relations…", P. 133.

پاڵپشتی ئەمریکی بۆ تورکیا لە پرسی چوونە پاڵەکێتی ئەورووپی لە سۆنگەی بەدیهێنانی گرنگترین ئامانجی ستراتیژی هاویەپمانێکی نزیکیەوە، نەهاتووە، بەقەد ئەوەی کە بەشێك بووە لە ئامانجێکی فراوانی ئەمریکی، کە ڕاستەوخۆ بە تورکیاوە تایبەت نییە، چوونە پاڵ سیستەمی ئەورووپی لە دیدی سیاسەتوانانی ئەمریکا بەواتای: دروستکردنی هەماهەنگی زیاتر لە نێوان ژێرخانی ئەمنی هاوپەیمانی ئەتڵەسی و و ژێرخانی ئەمنی یەکێتی ئەورووپی دێت. پاڵپشتیکردن لە فراوانکردنی یەکێتی ئەورووپی واتا کەمکردنەوەی بارگرانی سەر ئەورووپای ڕۆژئاوا **"گون"** بۆ سەرشانی ئەورووپای ڕۆژهەڵات **"نوێ"**، کە زیاتر توانای کاریگەربوونی بە ئەمریکا هەیە. فراوانکردنی یەکێتی ئەورووپی بە چوونە پاڵی تورکیا، وای لێدەکات زیاتر لە رووی ژێرخانی سیاسی و کلتوورییەوە فرەیی بێت و کەمتر لەبەرامبەر دەسەڵاتی ئەمریکی یەکگرتوو بێت، بەتایبەتی بە بوونی تورکیای هاوپەیمانی بەهێزی خۆی. هەروەها یەکێ لە فاکتەرەکانی پاڵپشتی ئەمریکا بۆ تورکیا ئەوە بوو جیهانی ئیسلامی دڵنیاکردەوە کە ئەمریکا دژایەتی ئیسلام ناکات، بەڵکو پاڵپشتی لە تورکیای وڵاتێکی موسوڵمانی عەلمانی دەکات، کە دەکرێت ببێتە نموونە بۆ وڵاتانی دیکەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و ئاسیای ناوەند و قەوقاز، لە پەرەسەندنی ئابووری و سیاسی و پەیوەندییان بە ڕۆژئاواوە. هەروەها ئەم چوونە پاڵە، پاڵپشتییەك بۆ بەیەکەوە گرێدانی (تورکی– ئیسرائیلی) پێکدێنێ، کە ئەمریکا لە سیاسەتەکانی لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست پشتی پێ دەبەستێ[(1)].

لەکانوونی یەکەمی 1997 یەکێتی ئەورووپی لە سەر زاری (جین کلۆد جونکەرJean Claude Junker) سەرۆك وەزیرانی لۆکسمبۆرغ، پاڵاوتنی تورکیا بۆ ئەندامێتی تەواو لە یەکێتی ئەورووپی رەتکردەوە، ئەمەشی بەم شێوەیە دارشتنە: **"ڕێگە بەهیچ وڵاتیك نادرێت لەسەر مێزی یەکێتی ئەورووپی**

(1) - عقیل محفوض، المصدر السابق، ص ص 276–277.

دابنیشێ، هێشتا پیادەی ئازاردانیش بکات"[1]. کاردانەوەی ئەمریکی لەسەر بڕیارەکەی ئەورووپی خێراتر لە کاردانەوەی تورکی هات، پەرۆشی ئەمریکا بۆ نووسینی ناوی تورکیا لە لیستی پاڵێوراوانی ئەندامیتی ناتۆ، گەلێ جار پەیوەندییەکانی ئەمریکا بە ژمارەیەك بەرپرسی ئەورووپی شڵەژاندووە، ئەو بەرپرسانەی کە بە ئاشکرا بێزاری خۆیان لە لۆبی ئەمریکی سەبارەت بەم پرسە دەردەبڕی[2]. ئیدارەی کلینتۆن دەسەڵاتی ئەمریکی لەلای ژمارەیەك پایتەختی کاریگەر، بەکارهێنان. ئەنجامەکەی ئەوە بوو کە یەکێتی ئەورووپی بەشێوەیەکی سەیر هەڵوێستی لەبەرامبەر تورکیا لە لوتکەی هیلسنکی کانوونی یەکەمی 1999 گۆڕی کاتێ بڕیاری دا "**وەکو باقی وڵاتانی پاڵێوراو بۆ ئەندامێتی تازە لە یەکێتی ئەورووپا مامەڵە لەگەڵ تورکیا دەکریت"**[3]. لە نامەی پیرۆزبایی کلینتۆن بۆ بولەند ئەجەویدی سەرۆك وەزیرانی تورکی هاتووە: "**بەردەوام باوەرم وایە کە شوێنی تورکیا ئەورووپایە، بۆیە دەتوانیت پشت بە پاڵپشتی ئەمریکی لە بەدەستهێنانی ئەندامێتی تەواو لە یەکێتی ئەورووپا ببەستێ"**[4].

بەرزبوونەوەی "**تەوژمی ئیسلامی ئیسولی**" لە جیهانی عەرەبی، دوای رووخانی یەکێتی سۆڤیەت و سەرنەکەوتنی هەردوو نموونەی پاکستانی و جەزائیری لە پێشکەشکردنی نموونەیەکی سەرکەوتووی عەلمانییەت لە جیهانی ئیسلامی، ئاواتی ئەمریکا بە تورکیا دوو هێندە بووەوە، وایکرد نموونەی تورکی باوەڕپێکراو لای رۆژئاوا بۆ کۆمارە تورکییەکانی ئاسیای ناوەند باقی وڵاتە ئیسلامییەکان بنێرێت، کە بەرژەوەندی ئەمریکی تێدایە، بە گوێرەی

(1) -Soner Cagaptay, Turkey at Crossroads: Preserving Ankara's Western Orientation, Policy Focus (48), The Washington Institute for Near East Policy, Washington D.C., 2005, P. 3.

(2) -Sabri Sayari,Op. Cit.,P. 34; Omer Goksel lsyar, Op, Cit., P.36.

(3) -Soner Cagaptay, Op. Cit., P. 3.

(4) -Kemal Krişci, "U.S.-Turkish Relations…", P. 134.

دروستکەرانی بڕیار لە ئەمریکا، ئەوا تورکیا لەم بوارە هاوپەیمانێکی بنەرەتی و دوورگەی ئارامە لە بەشێکی شڵەژاوی جیهان[1].

ئەو بوارەی کە پەیوەندییەکانی هەردوولا تێیدا پەرەی سەندبوو، وای لە واشنتۆن کرد، سیاسەتێکی "دوو فاقی لە پێوانەکردن– Duble Standard Policy" بە شێوەیەکی ئاشکرا بۆ کێشە ناوەخۆیی و دەرەکییەکانی تورکیا بگرێتەبەر. ئەمەش لە لێدوانەکانی گەورە سیاسەتمەدارانی ئەمریکا رەنگیدابووەوە، کە زاڵبوونی بەرژەوەندی ستراتیژییەتی ئەمریکی لە سیاسەتەکانیان بەسەر گرنگی دیکەدا بەدەرکەوت، لێرەدا دەتوانرێت ئاماژە بە قسەکانی بیل کلینتۆنی سەرۆکی ئەمریکی بکەین کە لە ئایاری 1997 رایگەیاند و گوتی: "**تورکیا دیموکراتییەتی عەلمانی جێگیر بە ئاراستەی رۆژئاوا لەسەر هەوڵەکانی ئەمریکا کە ئامانجی بەهێزکردنی فاکتەرەکانی ئارامی لە بۆسنە و وڵاتانی تازە سەربەخۆ و رۆژهەڵاتی ناوەڕاستە، چەسپاندووە. هەروەها بۆ دەورەدانی هەریەکە لە ئێران و عێراق، پەیوەندییەکانی بە رۆژئاوا و پاڵپشتیکردنی لەسەرجەم ئامانجە ستراتیژییەکان لە هەستیارترین شوێنی جیهان گرنگییەکی یەکلاکەرەوەی هەیە. ئێمە لە پاڵپشتیکردن لە رۆڵی چالاك و بونیادنەری تورکیا لە چوارچێوەی هەریەکە لە ناتۆ و ئەورووپا بەردەوام دەبین"**[2].

واشنتۆن بەردەوام و چەندین جار ئەوەی دووپات دەکردەوە کە پاڵنەری فراوانکردنی پەیمانی ناتۆ، چەسپاندنی بەها دیموکراتی و ئازادییەکانە، لەسەر ئەم بنەمایە بەئەندامبوونی سلۆڤاکیای رەتکردەوە، بە بیانووی ئەوەی رژێمە سیاسییەکەی دیموکراتی نییە، بەڵام واشنتۆن لە حوزەیرانی 1997 کاتێ عەسکەر حکوومەتە هەڵبژێردراوەکەی ئەربەکانی لەکارخست هیچ بەیاننامەیەك یان نارەزایەتییەکی لەسەر کردەوەکە پیشان نەدا، لە وەزارەتی دەرەوەش هیچ کاردانەوەیەك نەبوو، هۆکارەکەی روون بوو، ئەویش پارتەکەی ئەربەکان یان حیزبی رەفاە کە مەیلیکی ئیسلامی هەبوو، لەگەڵ واشنتۆن سەبارەت

(1) -Ted Galen Carpenter, Op. Cit.,.

(2) - هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص 12.

بەكێشە كۆمەڵایەتی و ئاراستەی سیاسەتی دەرەوەی توركیا ناكۆك بوو(1). لەو كاتەی كە ئەمریكا سەرۆكایەتی هاوپەیمانییەكی نێودەوڵەتی پێكهاتوو لە 32 وڵات بۆ دەركردنی عێراق لە كوێت دەكرد، چاوی لە داگیركردنی راستەوخۆی سەربازی توركی بۆ باكووری قوبرس پۆشی، هەروەكو بەدرێژایی ماوەی نەوەدەكان چاویشی لە پیداویستییە بەردەوام و دووبارەكانی توركیا لە سنووری باكووری عێراق هەبیوو، پۆشی. هەروەها هیچ رەخنە یا ئامۆژگارییەكی توركیای نەكرد، كاتێ لە تشرینی یەكەمی 1998 هەڕەشەی لە سووریا كرد، كردەوەی سەربازی دژی ئەنجام دەدات، بەهۆی داڵدەدانی عەبدوڵلا ئۆجەلانی سەرۆكی پارتی كرێكاران لەسەر خاكی سووری، لەهەمان كاتدا هەموو تواناكانی خۆی دەخستەگەر كاتێ ناكۆكی لە نێوان توركیا و یۆنان لەسەر پرسێكی دیاریكراو دروست ببوایە، ئەمەش بۆ پاراستنی ئاشتی لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و دەریای ناوەڕاست و وەك هەستكردن بە بەرپرسیاری بەرامبەر بە **"تاك جەمسەری"** و زلهێزی گەورەی جیهان(2). بەشێكی زۆری سەركەوتنەكانی دیپلۆماسییەتی توركی لە زۆر بوار لە ماوەی نەوەدەكان، بۆ بەهێزی پەیوەندی تایبەتی بە ئەمریكاوە(3)، جا چ لە ژینگە ئەوروپییەكەی یا رۆژهەڵاتی ناوەڕاست یا بەلقان یا دەریای ناوەڕاست یا هەرێمی عەرەبی بێت، دەگەڕێتەوە.

لە ناوەڕاستی تشرینی دووەمی 1999 سەرۆكی ئەمریكی بیل كلینتۆن سەردانێكی مێژوویی بۆ توركیا كرد و ماوەی پێنج رۆژی خایەند، لەمیانەی سەردانەكەیدا قسەی لەگەڵ دەستەبژێرە سیاسییەكانی توركیا كرد، دیارترین قسەی ئەوەبوو كە رۆژی 16ی تشرینی دووەمی 1999 لەبەردەم ئەنجومەنی گەورەی نیشتمانی توركی كردی و گوتی: **"دەركەوتنی كۆماری توركی، لە نیشانە دیارەكانی سەدەی بیستەمە، سەدەی بیست و یەكیش لەسەر ئەو پەرەسەندنانەی كە لە توركیا و دەوروبەرەكەی روودەدەن، دروست**

(1) -Ted Galen Carpenter, Op. Cit.,.

(2) -Ted Galen Carpenter, Op. Cit.,.

(3) -George S. Harris, Op. Cit.,P. 198.

دەبێت"(1)، سەردانەكەی كلینتۆن بۆ توركیا، وەك تاج دانان بوو بەسەر قۆناغێكی نوێی پەیوەندییەكانی بە توركیاوە، كە سەرۆك خۆی بە ناوی (هاوبەشی ستراتیژی الشراكة الإستراتيجية–Strategic Partnership) وەسفی كرد، ئەمە هەمان دەستەواژەیە كە پێشتر بۆ یەكەم جار لە ساڵی 1995 لە پەیوەندی لەگەڵ ئیسرائیلدا بەكاریهێنا، بەگوێرەی قسەی باڵیۆزی ئەمریكی لە ئەنقەرە مارك پەرس Mark Parris(1997–2000)(2) و بەگوێرەی رۆبرت پیرسۆن Robert Pearson یەكێ لە گەورە دیپلۆماتكاری ئەمریكی، ئەو **"سەردانە بەلگەی رێزگرتنی هەردوو دەسەڵاتی یاسادانان و جێبەجێكردنی ئەمریكایە، بۆ ئەو بەرپرسیارە زۆرانەی توركیا لەسەر هەردوو ئاستی هەرێمایەتی و جیهانی هەیەتی، هەروەها ئەمەش خواستی ئەمریكا لە تێكەڵاوكردنی ئابووری توركیا بە ئابووری جیهانی و چوونە پاڵ ئەورووپا و بەهێزكردنی ئاشتی لە شوێنە نائارامەكانی جیهان دەردەبڕێ، ئەوەی باسی كرد، دیدگای وڵاتەكەی بۆ توركیا و ئەوەی لێی چاوەڕوان دەكرێت"**(3).

(1) - ياسر احمد حسن، المصدر السابق، ص 295.

(2) -Mark Parris, "The Hinted States and Turkey", in: Bruce Maddy-Weitzman and Asher Susser (Ed), Turkish-Israeli Relations in a Trans-Atlantic Context Wider Europe and the Greater Middle East, The Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, Tel Aviv, 2005, P. 29.

(3) -Aylin Guney, Op. Cit., Pp. 346-347.

بەشی دووەم

پەرەسەندنەکانی کێشەی کورد لە تورکیا

PDF 4 KURD

بابەتی یەکەم: فاکتەرەکانی دەرکەوتنی پرسی کورد لە تورکیا

دۆڕانی سەفەوییەکان لەبەرامبەر عوسمانییەکان لە شەڕی چاڵدێران لە ساڵی 1514 وایکرد بەشێکی گەورەی کوردستان بکەوێتە دەستی عوسمانییەکان، عوسمانییەکان بڕیاریاندا لەگەڵ ئەمیرە کوردەکان لە کوردستان پەیرەوی سیستەمەی لامەرکەزی بکەن و ئەوانیش لە ئیدارەی میرنشینە نیمچە سەربەخۆکانیان بهێڵرێنەوە، وەکو میرنشینی سۆران (سەرەتای سەدەی سێزدە–1836) و میرنشینی بابان (سەرەتای سەدەی سێزدە–1851) و میرنشینی بۆتان (سەرەتای سەدەی سێزدە–1847)[1]. ئەم رەوشە بەم شێوەیە تا سەدەی نۆزدە بەردەوام بوو، کاتێ لاوازی کەوتە گیانی دەوڵەتی عوسمانی، سوڵتان ەکان هەوڵیاندا رەوشەکە چاك بکەنەوە. هاوکات لەگەڵ ئەمە و وەك بەشێك لە پلانی چاکسازی، بڕیاردرا، پەیرەوی لە سیستەمی مەرکەزی لەسەرجەم وڵاتدا بکرێت، سوڵتان ە عوسمانییەکان هەستیان بە مەترسی گەشەی ئاواتی جوداخوازی لای میرنشینە کوردییەکان کردبوو، کە هاوکات بوو لەگەڵ پەرینەوەی بیری نەتەوەیی لە ئەورووپاوە بۆ دەرەوە، بە وڵاتی عوسمانیشەوە، کە ئەو کات بە قۆناغێکی لاواز و هەڵوەشاوە گوزەری دەکرد.

لەسەرەتادا دەنگدانەوەی بیری نەتەوەیی ئەورووپی لای هەندێ لە گەلانی ناموسوڵمانی دەوڵەتی عوسمانی کە کەوتۆتە بەشی ئەورووپاوە، بە توندی دەستی پێکرد. بە یۆنان کە لە 1832 لە دەوڵەتی عوسمانی جیابووەوە، دەستی پیکرد، دواتر بۆ گەلانی بەلقانی، دواتریش بۆ ئەرمەن گواسترایەوە، کە لە پەیماننامەی بەرلینی 1878 لای وڵاتانی ئەورووپییەوە گرنگییان پێدرا، کە

(1) - بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی سیستەمی ئیداریی عوسمانی لە کوردستان. سەیری: مارتن فان برونسن، الاغا والشيخ والدولة، البنى السياسية والاجتماعية لكردستان، ترجمة، امجد حسين، معهد الدراسات الإستراتيجية، بغداد–اربيل–بيروت، 2007، ص ص 338–346.

باسی لەوە کردبوو، دەبێت چاکسازی لە ناوچە ئەرمەنییەکانی دەوڵەتی عوسمانی[1] تەنیشت ناوچە کوردییەکان بکرێت. سەبارەت بە کورد، هەرچەندە لە نیوەی یەکەمی سەدەی نۆزدەدا، زنجیرەیەك بزووتنەوەی چەکداری دژ بە دەوڵەتی عوسمانی بەرپا بوو، وەك بزووتنەوەکەی میر محەمەد پاشای رەواندوزی میری سۆران[2] و بزووتنەوەکەی بەدرخان پاشای گەورە میری بۆتان[3]، هەرچەندە دەستەواژەی گرنگی لەبارەی نەتەوەیی کوردی لەخۆیان گرتبوو، بەڵام تەنها "**منداڵدانێك بوو بۆ بیری نەتەوەیی کورد، نەوەك لە دایکبوونی**"[4].

دەرکەوتنی شێخ عوبێدوڵڵای نەهری نەوەك هەر ئاماژەی بە لە دایکبوونی شێوازێکی نوێی لەسەرکردەی کوردی کرد، کە هەردوو دەسەڵاتی رۆحی و زەمەنی بەیەکەوە کۆبکاتەوە، بەڵکو ئەو بزووتنەوەیەی کە لە 1879 لە دژی عوسمانییەکان و دواتر لە 1880 لە دژی قاجارییەکان لە وڵاتی فارس سەرکردایەتی کردن، بەسەرەتایەکی راستەقینەی هۆشیاری بیری نەتەوەیی کوردی لەقەڵەم دەدرێت[5]. کوردەکانی هەردوو دەوڵەتی عوسمانی و قاجاری لەو راپەرینەکەی شێخ عوبێدوڵڵای نەهری بەشدارییان کرد. لۆرد کرزن Lord Curzon باسی لەوە کردووە کە "**وەك سەرکردەیەکی نەتەوەیی کوردی سەیری [شێخ**

(1) - م. س. لازاريف، "كُردستان عشية انهيار الإمبراطورية العثمانية"، في: م. س. لازاريف وآخرون، تاريخ كُردستان، ترجمة عبدي حاجي، دار سبيريز للطباعة والنشر، دهوك، 2006، ص 155.

(2) - سەبارەت بە وردەکاری زیاتر لە بارەی رووخانی میرنشینی بۆتان سەیری: سعد بشير اسكندر، قيام النظام الاماراتي في كُردستان وسقوطه مابين منتصف القرن العاشر ومنتصف القرن التاسع عشر، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، 2005، ص 287–298.

(3) - مارتن فان برونسن، المصدر السابق، ص ص 392–395.

(4) - سيامند زيد عثمان، "ملاحظات تاريخية حول نشأة الحركة القومية الكُردية"، مجلة دراسات كُردية، العدد 1، باريس، كانون الثاني 1984، ص 22.

(5)-Hacer Sozbir, The nature and Characteristics of The Major Kurdish Movements: An Analysis of the Kurdish Movements from the Bedirhan Rebellion (1847) to the Sheikh Said Rebellion (1925), M. A. Thesis, Ataturk Institute for Modern Turkish History, Bogazici University, 2006; P. 20.

PDF 4 KURD

"دەکرا"[1]. شێخ عوبێدوڵلای نەهری بەخۆشی لە بەشێکی نامەیەك کە بۆ باڵیۆزی بەریتانی لە ئورمێ بە بەرواری 5ی تشرینی یەکەمی 1880 ناردبووی باسی لەوە کردووە کە **"گەلی کورد، کە لە زیاتر لە پێنج هەزار خانەوادە پێکدێت، گەلێ جیاوازە. ئایینیان [مەبەستی مەزهەبیانە] و دابونەریتیان و ڕێسایان جیاوازە...ئێمە گەلێکی دابەشکراوین، دەمانەوێت کاروباری خۆمان بەدەستی خۆمانەوە بێت..."**[2].

هەرچەندە چارەنووسی ڕاپەرینەکەی شێخ عوبیدوڵلا هەرەسهێنان بوو، بەڵام دەستپێکی دەرکەوتنی بیری نەتەوەیی بە مانا نوێیەکەی لە بزووتنەوە و ڕاپەرینە کوردییەکانی سەدەی هاوچەرخ تۆمارکرد[3].

دوای لەناوبردنی ڕاپەرینەکەی شێخ عوبیدوڵلای نەهری، سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم (1876–1909) بڕیاریدا، پەیرەوی لە سیاسەتیکی جیاواز لەبەرامبەر کورد بکات، تاکو زامنی زاڵبوون بەسەر کوردستان بکات. ئاغا و سەرکردە کوردەکانی لەخۆی نزیککردەوە و دروشمی "کومکاری ئیسلامی–الجامعة الاسلامية" بۆ خۆڕاکیشانی کورد و تەواوی نەتەوە ئیسلامییە ناتورکەکان بەرزکردەوە[4]. لەساڵی 1891 سوڵتان عبدولحەمید هێزێکی نا نیزامی لە تاکەکانی هۆزەکان بەناوی (سوارچاکی حەمیدیە–Hamidiye Alaylari) دامەزراند، ئەمەش لە دیارترین رووخسارە سیاسییەکانی بوو، بەرامبەر بەکورد، ئەم هێزانەی بۆ بەهێزکردنی دەسەڵاتی خۆی لە ویلایەتەکانی ڕۆژهەڵاتی دەوڵەتی عوسمانی لەسەر سنووری ڕووسیا، بەکارهێنا[5].

[1]-Wadie Jwaideh, The Kurdish National Movement, Its Origins and Development, Syracuse University Press, New York, 2006, P. 77.

[2] - جرجيس فتح الله، مبحثان على هامش ثورة الشيخ عبيد الله النهري، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل، 2001، ص ص 59–60.

[3] - لقمان محوّ، الكُرد وكُردستان: بيبلوغرافيا مختارة ومعرفة، ترجمة، هفال، مؤسسة موكرياني للطباعة والنشر، اربيل، 2007 ص 21.

[4]-Janet Klein, "Kurdish nationalists and no-nationalist Kurdists: rethinking minority nationalism and the dissolution of the Ottoman Empire, 1908–1909", Journal of Nations and Nationalism, No. 13 (1), 2007, Pp. 141-142.

[5] - ن. أ. خالفين، الصراع على كردستان: المسالة الكُردية في العلاقات الدولية خلال القرن التاسع عشر، ترجمة احمد عثمان ابو بكر، مطبعة الشعب، بغداد، 1969، ص 147.

لەلایەکی دیکەوە، هاوشان لەگەڵ سیاسەتە نوێیەکەی عەبدولحەمیدی دووەم بەرامبەر بەکورد، ئەوا چەند تاکێکی دەستەبژێری کوردی دانیشتووی ئەستەمبۆل، بەو گۆڕانکاری و ئاڵوگۆڕانەی کە ناوچەکە بەخۆیەوە دەبینی زوو کاریگەر بوون. کورد لە دەیەی کۆتایی سەدەی نۆزدە ڕۆڵێکی گەورەی لە جوڵاندنی ڕووداوە سیاسییەکانی دەوڵەتی عوسمانی هەبوو. دوو لە چواری ئەوانەی کۆمەڵەی ئیتیحاد و تەرەقییان لە 1889 دامەزراند، کورد بوون، ئەوانیش عەبدوڵلا جەودەت و ئیسحاق سکۆتی بوون. بەشداریکردنی ئەم دوو کەسایەتییە لە دامەزراندنی ئەو کۆمەڵە یە، بەشداری کورد لە بەرەوپێشچوونی بزووتنەوەی چاکسازی و گۆڕانکاری لە پاڵ نەتەوەکانی دیکەی دەوڵەتی عوسمانی پیشان دەدات، وەك تورکی و عەرەبی و ئەلبانی و ئەرمەنی[1]. لە میانەی ئەو بەشدارییەی کورد، ئەوا بونیادنان و پەرەسەندنی بزووتنەوەی نەتەوەیی کوردی لەسەر بنەمای هاوچەرخ وەکو تەواوی نەتەوەکانی دیکە بەردەوام بوو، ئەم پرۆسەیە لە کۆتایی سەدەی نۆزدە و سەرەتای سەدەی بیست خێراتر بوو، میقداد میدحەت بەدرخان یەکەم ڕۆژنامەی بەناوی (کوردستان) لەساڵی 1898 دەرکرد و تا ساڵی 1920 بەردەوام بوو[2]. هەریەکەی لە فیکری ئەفەندی دیاربەرکری و کوردی ئەحمەد ڕامز یەکەم کۆمەڵەی کوردی–ڕۆشنبیریان لە ساڵی 1900 بەناوی (عزمی قوی کُردی)[3] دامەزراند.

سێ ڕووداوی گرنگ لە دەیەی یەکەمی سەدەی بیستەم لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست کاری لە سەرجەم گەلانی ناوچەکە بەگەلی کوردەوە کرد، بزووتنەوە نەتەوەییەکانی بەرەوپێش برد. یەکەم ڕووداو، شۆڕشی ڕووسی (1905–

[1] - هوكَر طاهر توفيق، دور الصحافة الكُردية في تطوير الوعي القومي الكُردي 1898–1918، دار سبيريز للطباعة والنشر، دهوك، 2004، ص ص 33–34.

[2] -Martin Strohmeier, Crucial Image in the Presentation of Kurdish National Identity, Bril, Leiden-Boston, 2003, P. 21-26.

[3] - زنار سلوبي، مسالة كُردستان، 60 عاماً من النضال المسلح للشعب الكُردي ضد العبودية، تنقيح وتقديم، عز الدين مصطفى رسول، رابطة كاوه للثقافة الكُردية، ط 2، بيروت، 1997، ص 36.

PDF 4 KURD

1907) دژ بە ڕژێمی قەیسەر بوو، کە هانی بزووتنەوە نەتەوەییەکانی ئێران و دەوڵەتی عوسمانی دا کە داوا و خەبات لە پێناوی مافە نەتەوەییەکانیان بکەن[1]. ڕووداوی دووەم شۆڕشی دەستووری (مەشرووتیەت) لە ئێران لە ساڵی 1906–1911 دژی قاجارییەکان بوو. کە لە شۆڕشی مەشرووتەدا کورد هاوکاری نەتەوەکانی دیکەی کرد و لەلای خۆیانەوە کۆمەڵە کانیان (انجومنات) لە مەهاباد و کرمانشان و سنە دامەزراند[2].

هەرچی ڕووداوی سێیەمە، گەورەترین کاریگەری لەسەر کورد بەشێوەیەکی تایبەت هەبوو، ئەوا کودەتای ئیتیحادییەکان بوو لە 23ی تەمووزی 1908، کە لە کۆتاییدا، دوایی بە دەسەڵاتی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم هێنا و بەڵێنی چاکسازی دەستووری و ژیانی پەرلەمانی ڕاستەقینەی دا. کورد وەکو تەواوی نەتەوەکانی دیکەی دەوڵەتی عوسمانی سوودی لە ڕەوشی کرانەوەی سیاسی و "بەهاری تورکیایی گەنجەکان[ترکیا الفتاة]"، وەرگرت[3]. هەرچەندە ئەم کرانەیەوە تەمەنی کورت بوو، بەڵام ناوەندە کوردییە جیاوازەکان هەوڵی دامەزراندنی ئەو پارت و ڕێکخراوانەیان دەدا، کە هەریەکە لەلای خۆیەوە ڕۆژنامە و گۆڤاری تایبەت بەخۆی دەردەکرد و کلتوور و هۆشیاری نەتەوەیی لەنیو کوردا بلاودەکردەوە. (کۆمەڵەی هاوکاری و تەرەقی کوردی–کُرد تعاون و ترقی جمعیتی) یەکەمین کۆمەڵەی سیاسی کوردی ئاشکرا بوو[4]، لە ساڵی 1908 کۆمەلی سیاسەتمەدار و ڕۆشنبیری کورد لە ئەستەمبوڵ دایانمەزراند. ئەو کۆمەڵە یە گۆڤاری (کرد تعاون و ترقی غەزەتەسی) دەکرد و لە ویلایەتەکانی بەتلیس و موسڵ و دیاربەکر و ئەرزەروم لقیان کردەوە[5].

(1) - جليلي جليل، نهضة الاكراد...، ص 57.

(2) - جرجيس فتح الله، يقظة الكُرد: تاريخ سياسي 1900–1925، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل، 2002، ص 36.

(3) - كندال، "الاكراد في ظل الإمبراطورية العثمانية"، في حركة التحرير الفلسطينية (فتح) التعبئة والتنظيم "الدراسات"، الاكراد وكردستان، د.م، 1982، ص 53.

(4) -Hacer Sozbir, Op. Cit., P. 32 .

(5) -JANET KLEIN, Op. Cit., P. 140.

هەروەها کۆمەڵە ڕۆشنبیری کە لە کۆمەڵەی هاوکاری و تەرەقی کوردی جیابووەوە، یەکەم قوتابخانەی کوردییان لە ساڵی 1910 لە ئەستەمبوڵ بەناوی (قوتابخانەی نموونەیی کوردی مەشروتی– کُرد نمونە مكتب ابتدائسی مشروتیەت) دامەزراند[1].

لابردنی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم لە دەسەڵات بەیەکجاری لە کۆتایی نیسانی 1909 لەلایەن کۆمەڵەی ئیتحاد و تەرقییەوە، ڕێگای بۆ نەتەوە پەرستەکانی تورك خۆشکرد بەسەر ئاراستەکانی ئەو کۆمەڵە یە زاڵ بن. سەرکردە تازەکانی دروشمەکانی **"ئازادی و عەدالەت و یەکسانی"**یان کە پێشتر زۆر ڕەواجیان بۆ دەکرد، کە شۆڕشیان کرد، وەلانا. ئەوکاتەش ئامانجی کەسایەتی و سەرکردە کوردەکان کە ڕێکخراو و بەپەرۆش بوون بۆ حوکمی ئیتیحادییەکان تاکو مافە نەتەوەییەکانیان لەبۆتەی نیشتمانی عوسمانی بەدەست بخەن، بووە ئاواتیکی دوورە دەست. ئیتیحادییەکان دوورخستنەوەی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم، پێگەی خۆیان لە دەسەڵات قاییم کرد و یانە و کۆمەڵە کوردییەکانیان بە قوتابخانەکەی ئەستەمبۆلیشەوە داخست، هەڵمەتێکی دەستگیرکردن و تەنگپێهەڵچنینی کەسایەتییە سیاسییە چالاکەکانی ئەستەمبوڵ دەستی پێکرد، ئەمەش ژمارەیەکی ناچارکردن وڵات جێبهێڵن و ڕوویکەنە دەرەوە. ئەم ڕووداوانە کۆتایی **"بەهاری کورتی کوردی"** دیاریکرد[2]، هەروەها ئیتیحادییەکان لە ڕێگەی نێردراوەکانی بۆ کوردستان دەستی بە بڵاوکردنەوەی تۆوی جیاوازی و ناکۆکی لە نێوان کورد و ئەرمەن و خودی سەرکردە کوردەکان کرد، دوایی بڕیاریاندا سوود لە فەوجەکانی سوارچاکی حەمیدیە وەربگرن، کە سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم دایمەزراندبوو و ناوەکەیان بۆ (فەوجەکانی چەکی سوکی سوارچاك لە گەڕۆك)[3] گوڕا بوو.

(1) - هوكَر طاهر توفيق، الألف باء الكُردية: نشأتها وتطورها، دار سبيريز للطباعة والنشر، دهوك، 2005، ص 31.

(2) -Naci Kutlay, Ittihat Terakki ve Kurtler, Beybun Yayinlari, Ankara, 1992, S. 230.

(3) - م. س. لازاريف، "كُردستان عشية انهيار الامبراطورية العثمانية"، ص 167

PDF 4 KURD

کورد هەر زوو نارەزایەتییان لە رەوشە نوێیەکە پیشاندا، وەڵامیاندایەوە کە زنجیرەیەك بزووتنەوەی چەکداری و یاخیبوون لە تەواوی کوردستان دەستپێدەکەن. یەکەم کاردانەوەی کوردی لەسەر سیاسەتی ئیتیحادییەکان لە عەشیرەتەکانی میللی بەسەرکردایەتی ئیبراهیم پاشای میللی لە 1909 هات[1]، دوای ئەمەش لە کۆتایی 1909 و سەرەتای 1910 شێخ عەبدوسەلامی بارزانی بزووتنەوەیەکی دژی عوسمانییەکان کرد و کۆمەڵێ داخوازی پێشکەشکرد[2]. شانبەشانی ئەمەش، کوردانی دیرسیم و سلێمانی بەسەرکردایەتی شێخ سەعید بەرزنجی یاخیبوونیان بەسەر ئیتیحادییەکان راگەیاند[3]، سەرباری راپەرینی کوردانی ئاگری لە عەشیرەتەکانی حەیدەر ئانلی، ئەوانەی پێشتر لە سوپای حەمیدیە رێکخرابوون[4]. بزووتنەوەی بەدلیس کە ساڵی 1913 بە سەرکردایەتی مەلا سەلیم بەدلیسی، باری رەتکردنەوە و نارەزایی کوردی لەسەر هەڵسوکەوتەکانی ئیتیحادییەکان بە شێوەیەکی روون دەربری[5]. دوای ئەوەی حکوومەتی ئیتیحادی بریاریدا دەوڵەتی عوسمانی دەچێتە ناوجەنگی یەکەمەوە، دەوڵەتی عوسمانی ساڵی 1914 چووە ناو قۆناغێکی مەترسیدارەوە، ئەمەش بۆ هۆکاریك نەبووە، بەڵکو بۆ بەدەستهێنانی ئامانجی خەیالی بوو لە دامەزراندنی ئیمپراتۆرییەتێك کە رەگەزی تورکی لە ئەدریاتیکەوە تا دیواری چین لەخۆ دەگریت، ئەمەش لە وتەکەی (زیا کۆك ئەلب)ەوە هاتووە، کە دەڵێت: "**نیشتمان بۆ تورکان هەر نە تورکیا نە کوردستانە. نیشتمانەکەی وڵاتیکی پانوپۆڕ و بەردەوامە، ئەویش تۆرانە**"[6].

(1) - م. س. لازاریف، المسألة الكُردية 1917–1923،ترجمة عبدي حاجي، دار الرازي، بيروت، 1998، ص ص 220–221.

(2) - جرجيس فتح الله، يقظة الكُرد، ص ص 66–67.

(3) - ينظر، كندال، المصدر السابق، ص ص 54–55.

(4) -Ersal Yavi, Kurdistan Utopyasi, 1 Dosya, Yazci Yayinevi, Izmir, 2006, S. 47.

(5) - كمال مظهر احمد، كُردستان في سنوات الحرب العالمية الاولى، ترجمة محمد الملا عبد الكريم، دار افاق عربية للطباعة والنشر، ط2، بغداد، 1984، ص ص 110–112.

(6) - كندال، المصدر السابق، ص 56.

کورد وەك باقی گەلانی دەوڵەتی عوسمانی بەناچاری بەشداری لە جەنگی یەکەمدا کرد و قوربانی گەورەی دا، 300 هەزار پیاو لەوانەی لە پاڵ دەوڵەتی عوسمانی بەشداری جەنگەکەیان کرد، کوژران[1]. هەروەها نزیکەی 500 هەزار مەدەنی کوژران[2]. بەرگەی وێرانکاری و خاپورکردنی شار و گوندەکانیان گرت، کە زۆربەیان بەتەواوی خاپور بوون، ئەمەش بەهۆی ئەوەی ببووە گۆرەپانی چالاکی جەنگی و شەڕەکانی جەنگی جیهانی، بەتایبەتی لە بەرە رووسییەکەی[3].

هەرچۆنێ بێت ئەنجامەکانی جەنگەکە، بۆ دەوڵەتی عوسمانی و گەلانی ماڵ وێرانکەر بوو. ئەمەش بۆ پیشاندانی مەودای ئەو هەڵە و سەرکێشییە دۆڕاوەی کە جەمال پاشا و ئەنوەر پاشا و تەلعەت پاشا و ئەوانی دوای راستەوخۆ دۆرانەکە لە وڵات هەڵاتن، بەس بوو. بەکردەوە دەوڵەتی عوسمانی لە نەخشەی سیاسی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست نەما، لە (کۆنگرەی ئاشتی پاریس Peace Conference of Paris) بریاردرا چارەنووسی گەلانی عوسمانی دیاری بکرێت. بە رێککەوتنی لایەنە بەشدارەکان کۆنگرەکە لە 18ی کانوونی دووەمی 1919 لە پاریس کرایەوە[4]، هەموو چاوەکان کەوتە سەر دەوڵەتی عوسمانی، چونکە ئەوە دەوڵەتی عوسمانییە سەرلەنوێ نەخشەی سیاسی دەکێشێ و چارەنووسی ژمارەیەك گەلیش دیاری دەکات[5].

سەبارەت بە کوردیش، پێ دەچوو سەرکردەکانی بە پەرۆشەوە بن بۆ کۆنگرەکە، بەتایبەتی دوای ئەوەی لە هاوپەیمانان لە میانەی جەنگەکە و

(1) - محمد امين زكي بك، خلاصة تاريخ الكُرد وكُردستان منذ اقدم العصور حتى الآن، نقله الى العربية محمد على عوني، تقديم، كمال مظهر احمد، ط2، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، 2005، ج 1، ص 65.

(2) -Robert Olson, The Emergence of Kurdish Nationalism and Sheikh Said Rebellion, Austen, 1989. P. 29.

(3) – بۆ زیاتر پێزانیین لە سەر کاولبوونی کوردستان لە کاتی شەری جیهانی یەکەم، سەیری، کمال مظهر احمد، کردستان...، ص ص 197–234.

(4) -Paul C. Helmriech, From Paris to Sevres, U.S, 1974, P.3.

(5) -H.W.V. Temperley, A History of the Peace Conference of Paris, Oxford, 1969, Vol. I, P. 145.

PDF 4 KURD

راستەوخۆ دوای جەنگەکەش لێدوانیان لەبارەی بەخشینی مافی چارەنووس بە گەلانی ناتورکی دەوڵەتی عوسمانی داوە. چواردە بەندەکەی سەرۆکی ئەمریکی ودرۆ ویلسن لە کانوونی دووەمی 1918[1] و لێدوانی بەریتانی–فەڕەنسی لە 7ی تشرینی دووەمی 1918، کە راگەیەنرا بوو کە ئامانجی جەنکەگە لە بەرەکانی رۆژهەڵات بۆ هەردوو حکوومەتەکە بەریتانی–فەڕەنسی **"رزگارکردنی تەواو و کۆتایی ئەو گەلانەیە کە ماوەیەکی درێژە رووبەڕووی سەرکوتی تورکی بوونەتەوە، هەروەها دامەزراندنی حکوومەت و ئیدارەی نیشتمانییە کە دەسەڵاتەکەی لە خواستی دانیشتوانەکەی وەرگرتبێ"**[2]، ئەمانە لە دیاریترین ئەو لێدوان و بەڵێنانە بوون.

شانبەشانی زۆری گفتوگۆ لەبارەی کوردستان و رزگاری کورد لە رێگەی دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی سەربەخۆ بۆ خۆیان[3]. لەهەمان رێرەودا لوید جۆرج Lloyd George ی سەرۆك وەزیرانی بەریتانی لەبەردەم ئەنجوومەنی عمومی بەریتانی لە 18ی تشرینی دووەمی 1918 رایگەیاند: **"کورد، زوڵم و**

(1)- بو بینینی ئەو بەندانە سەیری، کمال مظهر احمد، أضواء على قضايا دولية في الشرق الأوسط، بغداد، 1978، ص55 وما بعدها. ئەوەی لێرەدا پیویستە ئاماژەی بۆ بکرێت کە سەرکردە کوردەکانی ئەو کاتە، داخوازییەکانی گەلەکەیان بەو بەلێنانە پشت ئەستور دەکرد، بۆئەوەی سیفەتێکی یاسای نێودەوڵەتی بدەنێ، ئەمەش بەوپێیەی لە لای سەرۆکی هێزێکی گەورەوە هاتووە، ئارنۆلد ویلسن لە سەردانەکەی بۆ لای شێخ مەحموود، کە دوای برینداربوونی لە شەڕی دەربەندی بازیان لە 1919 و دواتر بەندکردنی، بۆمان دەگێرێتەوە کە لەمیانەی سەردانێکی بۆلای شێخ لە شوێنی دەستبەسەرکردنی لە نەخۆشخانە 14 بەندەکەی سەرۆك ویلسن و لێدوانی بەریتانی– فەڕەنسی بۆ خویندۆتەوە کە دانە وەرگێڕدراوە کوردییەکەی لەسەر قورئانیك کە بەبن هەنگڵیەوە وەك نوشتە بەسترا بوو، نووسرابوو. جرجيس فتح الله، يقظة الكُرد، ص 221.

(2) – بو دیتنی تێکستی ئە بەیاننامە سەیری، فيليب ويلارد ايرلاند، العراق: دراسة في تطوره السياسي، ترجمة: جعفر الخياط، بيروت، 1949، ص 263.

(3) - برهان الدين ابابكر ياسين، كُردستان في سياسة القوى العظمى 1941–1947، ترجمة هوراس سوار، مطبعة هاوار، دهوك، 2000، ص ص 39–40.

زۆری تورکیای چێشتووە، مافیان هەیە لە سنووری نەتەوەیی"[1]. لەم سەروبەندەدا، کۆمەڵە و رێکخراوە کوردییەکان، دەستیان بە چالاکی و هەوڵدانی گەورە کرد، کە وایکرد ژەنەراڵ شەریف پاشا بە نوێنەری کورد لەلای هاوپەیمانان دانرا[2]. دوای ئەوەی شەریف پاشا[3] خۆی وەك نوێنەری کورد پێشکەشکرد، دوو یادداشتی (یەکێکیان لە 22ی ئازار و ئەوەی دیکەیان لە 1ی ئازار) بۆ کۆنگرەی ئاشتی بەناوی کورد، بەرزکردەوە، کە داخوازییەکانیان بە نەخشەیەکی کوردستانی پێوە لکێنرابوو، لە خۆگرتبوو[4].

ئەو رووداو و لێدوانانە بۆ واقیع لە کۆنگرەی ئاشتی (18ی کانوونی 1919 – کانوونی دووەمی 1920) بە دیاریکراوی لە 30ی کانوونی دووەم، وەرگێردران، کاتی هاوپەیمانان پیشنیازێکیان بە لوید جۆرج پێشکەشکرد، لەسەر ئەوەی کە **"هاوپەیمانان و وڵاتانی هاریکار، لەسەر ئەوەی کە دەبێت ئەرمینا و سووریا و وڵاتی نێوان دوو رووبارەکە و کوردستان و فەلەستین و دورگەی عەرەبی بە**

(1) - وەرگرتووە لە: قاسم خلف عاصي الجميلي، تطورات واتجاهات السياسية الداخلية التركية 1923–1928، رسالة ماجستير مقدمة إلى كلية الآداب، جامعة بغداد، 1985، ص 128.

(2) - م.أ.حسرتيان، القضايا القومية في تركيا، ترجمة: سيامند سيرتي، مراجعة وتقديم عزيز داود محمد، سوريا،1991، ص 11.

(3) - شەریف پاشا، کوری سەعید پاشای خەندانە، لە نێوان ساڵانی 1898 تا 1908 پۆستی بالیۆزی دەوڵەتی عوسمانی لە سوید وەرگرتووە، لە دامەزرێنەرانی کۆمەڵەی هاوکاری و تەرەقی کوردی دەژمێردرێت، ناوی بە کێشەی کورد لە کۆنگرەی ئاشتی پاریس گریدراوە، کە نوێنەرایەتی کوردی تێدا کردووە، بۆ وەدەستهێنانی مافەکانی کورد لە دامەزراندنی کوردستانێکی سەربەخۆ، لەلای نوێنەرانی هاوپەیمانان و ئەرمەن چالاك بووە. روهات الاكوم، شريف باشا سنوات عاصفة لدبيلوماسي كُردي، ترجمة: شكور مصطفى، كُردستان العراق، 2004، ص ص 17–23.

(4) – بو دیتنی ناوەروکی هەردوو یادداشت، سەیری، فؤاد حمه خورشيد مصطفى، القضية الكُردية في المؤتمرات الدولية، مؤسسة موكرياني، أربيل، 2001، ص ص 115–131؛ إبراهيم الداقوقي، اكراد تركيا، دار المدى، دمشق، 2003، ص ص 172–173؛

– Harry N. Howard, The Partition of Turkey 1913-1923, New York, 1966, Pp. 226-227.

PDF 4 KURD

شێوەیەکی کۆتایی لە ئیمپراتوری تورکی [واتە عوسمانی] دابڕێت، بەڵام دەبێت ئەم چارەسەرییە کار لە بەشەکانی دیکەی ئیمپراتۆرەکە نەکات"[1].

باسکردنی ناوی کوردستان لە کۆنگرەی ئاشتی وەك قەوارەیەکی خودان کەسایەتی سەربەخۆ، ئاماژەیەك بوو لەسەر ئەوەی کە پرسی کورد مۆرکێکی یاسایی وەرگرتووە، هەروەها جەختیشی لەسەر ئەوە دەکردەوە کە پرسی کورد لە نێوەندە نێودەوڵەتییەکان ئەو دەست ئەو دەست دەکرێت و بڵاوە[2].

کۆنگرە و کۆبوونەوەکانی نێوان وڵاتانی هاوپەیمان دارشتنی پەیماننامەی ئاشتی لەگەڵ دەوڵەتی عوسمانی بەرجەستەکرد، پەیماننامەی (سیڤەر) کە لە 10ی ئابی 1920، لە بەشی سێیەمی بەندی دووەمدا ناوی (کوردستان) بردووە.

لە نێو بەندەکانی ماڤی دامەزراندنی ئۆتۆنۆمی لەو ناوچانەی کە زۆرینەی کوردن لە تورکیا پەسندکرد، دواتر پەرە بەم ئۆتۆنۆمییە بۆ سەربەخۆیی تەواو دەدرێت، ئەگەر دانیشتوانەکەی حەز بکەن[3]. بەڵام پەیمانی سیڤەر هەرگیز

(1) -Harry N. Howard, Op. Cit., P. 221; Paul C. Helmerich, Op. Cit., Pp. 26-27.

(2) - م. أ. حسرتيان، القضايا القومية في تركيا، ترجمة، سيامند سيرتي، مراجعة وتقديم عزيز داود محمد، سوريا،1991، ص 11.

(3) - پەیمانی سیڤەر لە سێ ماددەکانی 62و 63و64 بەشی سێیەمدا باسی لە دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی کردووە، هەروەها بریاردرا، لیژنەی هەڵسەنگاندن لە ئەستەمبۆل پێکبهێنرێت و بەریتانیا و فەڕەنسا و ئیتالیا نوینەریان لە لیژنەکەدا هەبوو، دەبوو لیژنەکە لەماوەی شەش مانگی دوای مۆرکردنی پەیمانەکە پلانی ئۆتۆنۆمی لەو ناچانەی زۆربەی کوردن پێشکەش بکات، بۆ بەدیهێنانی ئەمە لیژنەیەکی دیکە کە نوێنەرانی بەریتانیا و فەڕەنسا و ئێران و نوێنەریکی کوردی لە خۆگرتبوو، بەمەبەستی گەران و وەگەڕدان و چاکسازی ناوچەکە دەکەن، بەڵام دەبێت حکوومەتی عوسمانی رازی بێت بریارەکانی هەردوولا جێبەجێ بکات. ئەگەر کوردان لەماوەی ساڵێ کی داوای جێبەجێکردنی پەیمانەکە داوای سەربەخۆیی بکەن، دوای ئەوەی بە (کۆمەڵەی گەلان–عصبه الامم) رادەگەیەنرێت، ئەوا بەپێی ئەم وەسیقەیە پێویستە تورکیا (لەسەر بەدیهێنانی ئەم ئیمتیازاتانە رازی بێت و لەهەموو مافێك و ناوێك کە لەو ناوچانە هەیەتی واز بێنێت. کاتێ ئەم دەستبەرداربوونە ئەنجام درا، ئەوا هاوپەیمانان هیچ لاریەکی لە ئاوێتە بوونیکی ئارەزوومەندانەی دانیشتوانی ئەو بەشەی کوردستان کە لە ویلایەتی موسڵدان لەگەڵ ئەو دەوڵەتە کوردییە سەربەخۆیەی کە دروست دەبێ. بۆ زانیاری زیاتر لەسەر=

جێبەجێنەکرا، **"ئەو وەسیقەیە لەو ساتەوەی کە مۆرکرا، مردبوو"**. چونکە دژایەتی تێدابوو. حکوومەتی سوڵتان کە پەیمانەکەی مۆر کردبوو، دەسەڵاتەکەی، بەگوێرەی دەستەواژەی مێژوونووسێك، **"لە مەودای بینینی منارەکانی ئەستەمبۆڵەوە تێپەری نەدەکرد"**[1]. هەروەها ململانێی توند لەسەر بەرژەوەندی لە نێوان وڵاتە گەورەکان رۆڵێکی گرنگی لە لەگۆڕنانی پەیمانەکە هەبوو. بەڵام ئەوەی گومانی تێدانییە، ئەوەیە کە حکوومەتی کەمالییەکان کە پێشەوایەتی جەنگی سەربەخۆیی تورکیای (1919–1922) کرد، رۆڵێکی گەورەی لە دووبارە رێکخستنەوەی رەوشە نوێیەکە و تێکەڵاوبوونی پەڕاو و لێکدانەوەکان هەبوو[2].

مستەفا کەمال، لە میانەی جەنگی سەربەخۆیی لە زۆر وتاردا ئاماژەی بە برایەتی تورکی–کوردی و یەکسانی و خەباتی هاوبەش کردووە[3]. لەمەشدا فاکتەرە ئایینی و بانگەشەکانی جیهادیان بەکارهێنا و بەڵێن بە وەرگرتنی مافە نەتەوەییەکانی کوردان دران، لە یەکێ لە وتارەکانی لە ناوچەکانی کوردستان بانگەشەی **"رزگارکەری کوردستان"** و بەرگری کردن **"لە خەلیفە...و بەندکردنی هێزی داگیرکەر، هەروەها لەبارەی پیسکردنی خاکی ئیسلامی لەلایەن کریستیانە خوانەناسەکان"** دەکرد[4]. هەروەها جەختی لەسەر

=پەیمانەکە سەیری، Osman Olçay, Severs AndlaŞmasina Doğru, (Çesitli Konferans ve Toplantilarin Tütanaklari ve Bünlara IliŞkin Belğeler) , Ankara. University , Turkey, 199;

هەروەها سەیری، زهير عبد الملك، الأكراد وبلادهم كردستان بين سؤال وجواب، دار ابيك، السويد، 1999، ص ص 160–161.

(1) - كمال مظهر احمد، كُردستان في سنوات الحرب العالمية الأولى، ص350.

(2) – سەیری، بيار مصطفى سيف الدين، السياسة البريطانية تجاه تركيا واثرها في كردستان، الدار العربية للموسوعات، بيروت، 2006، ص ص 69–70.

(3) - Abdurrahman Arslan, Samsun'dan Lozan'a Mustafa Kemal ve Kurtler (-1919 1923), Doz Yayinlari, Istanbul, 1991, Ss,

(4) - بۆ زانینی زیاتر لە بارەی ئەو وتارانەی کە مستەفا کەمال پێشکەشی کردوون، سەیری،

Dogu Prerincek, Kemalist Devrim (4): Kurtulus Savasinda Kurt Politikasi, Kaynak Yayinlari, Istanbul, 1999.

دامەزراندنی نیشتمانێکی هاوبەشی بۆ تورك و كورد كە هەردوولا ماف یەکسانیان دەبێت، کردەوە. هەروەها پەرلەمانی Buyuk Millet Meclisi– تورکی لە 10ی شوباتی 1922 پرۆژە یاسایەکی تێپەراند کە رازیبووە لەسەر ئەوەی حوکمی زاتییەکی سادە بە کورد بدات[1].

کۆتایی جەنگی سەربەخۆیی تورکی و بەدەستەوەگرتنی جڵەوی دەسەڵات لەلایەن کەمالییەکانەوە، نیشانەی دەستپێکردنی قۆناغێکی نوێ بوو لە پرسی کورد لە تورکیا، ئەو قۆناغە بە پاشەکشەی دەوڵەتانی هاوپەیمان لە پاڵپشتیکردن لە کێشەی کورد دەناسرێتەوە، ئەمەش بە روونی لە پەیمانی لۆزان دەرکەوت، کە لە 24ی تەمووزی 1923 مۆرکرا، کە هەرچەندە گرەنتی وردی لەبارەی مافی کەمینە نامووسوڵمانەکانی پێشکەش کردبوو، بەڵام پەیمانەکە ئاماژەی بە کورد نەکردووە[2]. بە مۆرکردنی پەیمانە نوێیەکە و چارەسەرکردنی زۆربەی پرسە ناکۆکەکانی لەگەڵ تورکان، وڵاتانی رۆژئاوا دابینکردنی بەرژەوەندییەکانی پێ باشتر بوو لە گەڕان بەدوای بەدیهێنانی بەڵێن و دروشمەکانی لەبارەی ئازادی و مافی چارەنووسی ئەو گەلانەی ژێر دەسەڵاتی تورکان دەیان ناڵاند پێش کۆتایی شەری جیهانی ئێکەم[3]. ئەو بەرژەوەندیانەی کە وای دەخواست دووبارە پەیوەندی دۆستانە لەگەڵ تورکیا **"بونیاد بنرێت"**، ئەو تورکیایەی کە ئاراستەی داهاتوویدا رۆژئاوای هەڵبژاردووە. لە پەیمانی لۆزانەوە، وەك بڵێی پرسی کورد بۆ خاڵی دەستپێکی گەڕاوەتەوە، دووبارە لە کێشەیەك کە نێوەندە نێودەوڵەتییەکان باوەڕپێکراوەکان و کۆمەڵەی نەتەوەکان دانی پێنرا، بۆ بابەتی نێوخۆیی

(1) - لقمان محو، المصدر السابق، ص 119؛ Ersal Yavi, Kurdistan Utoyasi (2 Dosya), Yazici Yayinvi, Izmir, 2006, P. 531.

(2) - مافی کەمینە نا موسوڵمانەکانی تورکیا لە بەشی یەکەم (حوکمە سیاسییەکان) ماددەکانی (37–45) هاتووە، سەیری: لوزان صلح معاهدة نامه سی، مقاولات وسندات سائرة، 24 تموز 1339–1923، مطبعه احمد إحسان وشركاسى، استانبول، 1340، ص ص 15–18.

(3) -Ismael Güldaş, A.G.E, S. 118.

لۆکاڵی ئەو وڵاتانەی کوردستانیان بەسەر دابەشکراوە، وە کێشەیەکی نێوخۆیی تایبەت سەیرکرا[1]. لەو کاتەوە لەسەر کورد ئەوانەی کە **"بە قوربانییەکانی چارەسەری جەنگ"**[2] وەسفکران، پێویست بوو، رووبەڕووی زنجیرەیەکی بەهێز لە رێوشوێنی سەرکوتکردن لەلایەن ئەو حکوومەتانەی زەوییەکانیان دابەشکردووە، ببنەوە. هەر وڵاتێك لەمانە پرسی زاڵبوون بەسەریان و هەوڵدان بۆ لە خۆگرتنیان و تواندنەوەیان بەگوێرەی رێگای خۆیان چارەسەرکرد کە لەهەریەکە لەمانە جیاوازن، "کە وڵاتانی **رۆژئاواش هیچ سکاڵایەکیان نەبوو**"[3].

ئەوەی بە کوردەوە پەیوەستە، ئەوا خۆیان لەبەرامبەر دەسەڵاتێکی نوێ کە سیاسەتەکی توندی بەرامبەر فرەیی ئەتنی گرتەبەر، هەرچەندە پێکهاتەی دانیشتوان لە تورکیا پلەیەکی بەرز لە فرەیی ئەتنی و زمان و ئاین دەردەخات، بەشێوەیەك دەکرێت 47 کۆمەڵەی ئەتنی جیابکەینەوە، کوردان لە تورکیا بەشی شێریان لەم سیاسەتە بەردەکەوت، چونکە گەورەترین گرووپی زمانی و ئەتنی دوای تورکانن[4]. ئەم سیاسەتانە بۆ یاسا و دواتر خزێنرانە نێو سێ دەستوورەکەی (1924 و 1961 و 1982) تورکیا، هەروەها کۆمەڵێکی گەورە لە یاسا و رێسا بۆ تواندنەوەی کورد لە بۆتەی نەتەوەی تورکی دارێژران.

زۆربەی ئەو کوردانەی کە بەدەنگ بانگەوازەکەی مستەفا کەمالەوە چوون، لە زۆربەی جەنگەکانی سەربەخۆیی بەشدارییان کرد، چاوەڕێی یەکسانی و هاوبەش پێکردنیان لە ئیدارەی دەوڵەت دەکرد، ئەوانە تووشی بێ ئومێدی بوون، رێك لەبەرامبەر رژێمیکی نەتەوەپەرست، کە سوورە لە نێو ئۆمەتی

(1) - م.س.لازاریف، المسالة الكُردية 1917–1923، ص 280.

(2) -Gidon Gottlieb, "Nation without States", Journal of Foreign Affairs, No. 73, May-June, U.S. 1994, P. 104.

(3) - لقمان محو، المصدر السابق، ص 22.

(4) - گولستان گوربای، "تطور الحركة القومية الكُردية في تركيا منذ ثمانينات القرن العشرين"، في: القضية الكُردية في تركيا، هنري باركي وآخرون، ترجمة، هفال، مؤسسة موكرياني للبحوث والنشر، اربيل، 2007، ص 39.

PDF 4 KURD

تورکی لەڕێگای کلتوور و هێزی چەکداری بەیەکەوە، بیانتوێنێتەوە[1]. لە 3ی ئازاری 1924، واتە لەهەمان ڕۆژی هەڵوەشاندنەوەی خەلافەت، بڕیاری قەدەغەکردنی سەرجەم قوتابخانە و کۆمەڵە و بڵاوکراوە کوردییەکان دەرکرد، بەهەمان ڕێگاش دامەزراوە و قوتابخانە ئاینییەکان قەدەغەکران[2]، هەروەها لە هەمان ئەو ڕۆژەدا حکوومەتی نوێ یاسای تایبەت بە **"کوردستانی سەربەخۆ"** کە پەرلەمان پێشتر پەسندی کردبوو، هەلوەشاندەوە[3].

لە نیسانی 1924 پەرلەمانی تورکی دەستوورێکی نوێی پەسند کرد، ماددەی (11) باس لەوە دەکات کە هەر ژن و پیاوێکی تورکی تەمەن 30 ساڵ مافی ئەوەی هەیە خۆی بپاڵێوێ. لە ماددەی (68) باس لەوە دەکات کە هەموو ئەوانەی بە تورکی لە دایك دەبن، ئازادن. ماددەی (69) دەڵێت **"هەموو تورکان لەبەرامبەر یاسادا یەکسانن"** و لە مادەی (88) هاتووە کە **"هەموو ئەوانەی لە تورکیا لە دایك دەبن بەبێ لەبەرچاوگرتنی ڕەچەلەك و ئایینەکەی ئەوا تورکییە"**. هەروەها دەستوورەکە پێویستی کردووە کە (سوێندی یاسایی) سەرۆکی تورکی دەبێت بەم شێوەیە بێت **"سوێند بەشەرەفم دەخۆم کە پارێزگاری لە یاساکان و بنەماکانی کۆمار بکەم،... و بەهەموو هێزێکی هەموو کار بۆ دلخۆشی ئۆمەتی تورکی بکەم"**. هەر بەگوێرەی ماددەی (2)ی دەستوورەکە قسەکردن بە زمانی کوردی لە شوێن گشتییەکانی قەدەغەکردووە **"زمانی تورکی تاکە زمانی فەرمی دەوڵەت دەبێت"**[4]. هەرچی یاسای 1505 بوو، وایکرد زەوییەکانی گەورە موڵکداران دەستبەسەردا بگرێت

[1] - هنري باركي وغراهام فولر، المسألة الكُردية في تركيا: انعطافات حاسمة وفرص ضائعة، شؤون الأوسط، العدد (66)، تشرين الأول/اكتوبر 1997، ص 107.

[2] - كندال، المصدر السابق، ص 92؛ Ersal Yavi, A.G.E., S. 532.

[3] -Ersal Yavi, A.E.G, S. 532

[4] - م.ا. حەسرەتیان، یاسا دەستوورییەکانی تورکیا و کورد لە سەردەمی نوێدا، وەرگێڕانی دلێر ئەحمەد، مەڵبەندی کوردۆلۆجی، سلێمانی، 2007، ل ل 21–22؛ جبار قادر، قضايا كُردية معاصرة: كركوك، الانفال، الكُرد وتركيا، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل، 2006، ص ص 238–239.

و بە جێنشینە نوێیە تورکەکانی کوردستانی بدات[1]. بەم شێوەیە زاراوەی **"هاووڵاتی"** و **"هاووڵاتی بوون"** کە لە دەستوورەکەدا هاتبوو، هاوواتای ئینتیما بوو بۆ تورکیا. بە گوێرەی ئەمەش وەسیقەکە ڕایگەیاند کە دەبێت مرۆڤ تورکی بێت، بۆئەوەی ببێتە ئەندامی پەرلەمان یا لە هەر دامەزراوێکی فەرمی حکوومی دابمەزرێ، دەکرێت کورد بە **"تورك"** وەسف بکرێت، ئەگەر نکۆڵی لە ناسنامەی ئەتنی خۆی کرد[2]. توێژەرێك لەمبارەیەوە دەڵێت: **"گرفتەکە ئەوە نییە کە تورکیا کورد وەك هاووڵاتی تورك ڕەت دەکاتەوە، بەڵکو گرفتەکە بەدیاریکراو ئەوەیە کە تورکیا هەوڵدەدات کورد ناچار بکات وەك تورك خۆیان ببینن"**[3].

ڕژێمی نوێ هەوڵیدا تورکیا بۆ وڵاتێکی نەتەوەیی بگۆڕێت و کەمە نەتەوەییەکان وەك بەربەستێك لەبەردەم پرۆژەکانی تایبەت بە دروستکردنی وڵاتێکی هەماهەنگ دەزانی، بە سەپاندنی زمانی **"نەتەوەیی"** و داهێنانی شێوازی تاك کلتووری. کورد، لەسەردەمی پێشووی عوسمانی بەشێك بوون لە زۆرینەی موسوڵمانی باڵادەست، ئێستا بۆ کەمینەیەك کە ڕەوشێکی یاسایی وایان نییە مافەکانیان پێ ببەخشێ[4]. ئەوە ڕوون و ئاشکرا بوو کە سەرانی ڕژێمی کەمالی ئەو کوردانەی نەبوونە تورك وەك ڕەگەزێکی جیاواز و هەڕەشەیەکی شاراوە بۆ سەر یەکێتی خاکی ئەو دەوڵەتەی بەنیازی دروستی بکەن، سەیر دەکرد. ئەمەش وایکرد گرفتەکە ئاوێتە ببێت، بڕیاری ڕژێمی نوی بە دەستبەرداربوونی لە ئایینی ئیسلامی، کە ڕەگەزێکی سەرەکی

[1] -Bulent Gokay, "The Kurdish Question in Turkey: Historical Roots, Domestic Concerns and International Law", in, Nazila Ghanae and Alexandra Xanthaki (eds.), Minorities, People and Self-determination, Martinus Nij hof Publishers, Leiden, 2005, P. 321.

[2] – سەیری، م.ا. حەسرەتیان، سەرچاوەی پێشوو، ل 21.

[3] -Will Kymlicka, Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship, Oxford University press, Oxford, 2001, P. 247.

[4] -Hamid Bozarslan, "Why the Armed Struggle: Understanding the Violence in Kurdistan of Turkey", in, Ferhad Ibrahim and Gulistan Gurbey, The Kurdish Conflict in Turkey, LIT Verlag, Berlin, 200 , P. 23.

PDF 4 KURD

نزیکبوونەوەی کورد و تورك بوو بەدرێژایی سەردەمی عوسمانی، لەپاڵ هەڵوەشاندنەوەی خەلافەت لە ئاڤاری 1924، پێ دەچوو پەیوەستێکی دیکە کە دوو نەتەوەکەی بەیەکەوە گرێدەدا بپچڕێ، ئەمەش وایکرد گەورە و سەردارانی کورد وەکو تەواوی چین و توێژ و دەستەبژێرە کوردییەکانی دیکە هەست بە نارەحەتی لە سیاسەتی کەمالی بکەن[1].

بەرەبەرە هەڵمەتەکانی بە تورککردن شێوەیەکی رێکخراوی لە کوردستان وەرگرت، تا گەیشتە ئیدارەش، کارمەندانی تورك یا ئەو کوردانەی کۆکبوون لەگەڵ سیاسەتەکانی کەمالییەکان بۆ تواندنەوەی کورد لە بۆتەی نەتەوەی تورك، دادەمەزران، بەرەبەرە ناوی کوردستان لە هەموو کتێب و ئەتڵەسە جوگرافییەکان رەش دەکرانەوە و لادەبران و ناوی تورکی لە بری ناوە کوردییە رەسەنەکەی لێدەنرا[2]، دەستی ئەو رێوشوێنانە گەیشتە ئەو کوردانەش کە لە سوپای تورکی خزمەتیان دەکرد، کەرامەتیان پێشێل دەکرا[3]. هەروەها هەرەسهێنانی کۆنگرەی (تورکی–کوردی) لە دیاربەکر لە یەکی ئابی 1924[4]،

[1] -Henri J. Barkey and Graham E. Fuller, Turkey's Kurdish question, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham - Boulder - New York - Oxford, 1998, P. 10.

[2] - بۆ زانیاری زیاتر سەبارەت بە سیاسەتەکانی کەمالییەکان سەیری: ئیحسان نوری باشا، شوڕەشی نەتەوەیی کورد لە تورکیا، وەرگێڕان: م. جەمیل رۆژبیانی، بەغدا، 1993، ل ل21–22

Erik. J. Zürcher, Turkey: A Modern History, I.B. Tauris Publishers, New York-London, 1997, P. 44; Ersal Yavi, A.E.G., S. 532.

[3] - هارڤي موريس وجون بلوج، لا أصدقاء سوى الجبال، ترجمة: راج آل محمد، بيروت، 1996، ص163.

[4] - کۆنگرەکە هەوڵێك بوو لەلای تورکەکان بۆ ئارامکردنەوەی ترسی کوردان کە، ئەو ترسە لەلای نێوەندە نەتەوەیی هەمەجۆرەکان لەبارەی رێوشوێن و یاسا دەرچووەکانی حکوومەت، کە راستەوخۆ یەکانگیری مافە نەتەوەییەکانی کورد دەبووەوە، گوزارشتی لێکرا. کۆنگرەکە لەلای حکوومەتی تورکییەوە گرنگییەکی زۆری پێدرا و شاندێکی بۆ دیاربەکر نارد و چاوی بە پیاوە ماقوڵ و سەرکردە وە کلاسیکییە کوردییەکان کەوت، هەروەها دانیشتەکانی کۆنگرەکە بە نهێنی مایەوە و هیچ چاپکراوێکی فەرمی حکوومی ئاماژەی پێ نەکرد. دیارترین داخوازی=

یەکەم ئاماژە بوو بۆ دەستپێکی قۆناغێکی تازە لە پەیوەندییەکانی تورکی–کوردی کە مۆرکێکی توندوتیژی و شەڕی بەسەریدا زالبوو.

شانبەشانی پرۆسەی قەدەغەکردنی بەکارهێنانی زمانی کوردی لە شوێنە گشتییەکان هەڵمەتێکی دەستبەسەرداگرتنی زەوی و زاری کوردان و دابەشکردنی بەسەر ئەو تورکانەی لە کوردستان نیشتەجێکرابوون، دەستی پێکرد، لەبەرامبەردا هۆزە کوردییەکان بەتەواوی بۆ ناوچە ناوخۆییەکانی ئەنادۆڵ لە ناوەڕاستی جووتیارانی تورکی کۆچیان پێکرا، هەر لەوکاتەوە لە سییەکانی سەدەی بیستەم تورکان نەیانویست دان بەمافی کورد وەك گەلێکی جیا بنێن، بۆیە ناوی "**تورکی شاخی**"[1] یان بەسەردا بڕین. تا وایلێهات زۆربەی کورد بوونە کەسانی نائامادە لە فەرهەنگی سیاسی تورکی، پرۆسەی لابردنی هەموو ئاماژەیەك بۆ کورد وەك گرووپێکی جیا لە کۆمەڵگا، بەشێوەیەکی خێرا دەستی پێکرد، بە تێپەربوونی کات بەکارهێنانی وشەی (کوردی) لە رۆژنامە یا هەر چاپکراوێکی فەرمی بە پەرتووکەکانی

=کورد، پێویست بوونی دامەزراندنی ئیدارەیەکی زاتی تایبەت بوو لە کوردستان، ئەمەش وەك زامنێك بۆ پاراستنی مافەکانی گەلی کورد، لەپاڵ داخوازی دیکە، کە بە دادگا شەرعییەکان و جووتیارانی کوردەوە پەیوەست بوون. تورکەکان داخوازییەکانی کوردانیان رەت نەکردەوە، بەڵام درێژەیان بە وەڵامدانەوەی دا، چونکە کێشەی موسڵ هێشتا لە گۆڕێ بوو، ئەوانیش (تورك) باش لە گرنگی فاکتەری کوردی لە یەکلاییکردنەوەی کێشە، گەیشتبوون، بۆیە لە گوتنەوەی دروشمی برایەتی کوردی –تورکی بەردەوام بوون، هەندێ رێوشوێنی شێوەییان گرتەبەر کە بەشێك بوو لە داخوازییەکانی کورد، وەکو راگەیاندنی لێبووردنی گشتی و دواخستنی کارکردن بە هەندێ بڕیاری تایبەت بە دادگا شەرعییەکان، بۆ زانیاری زیاتر سەیری:

Henderson to Macdonald, Constantinople, 16-9-1924, in: Ingliz Belğelerile Türkey'de Kürt Sorünü (1924-1938), Hazirlayan B. N. Şimşir, Ankara, 1991, No.685, P. 13; Robert Olson, The Emergence of Kurdish Nationalism and Sheikh Said Rebellion, 1880-1925, University of Texas Press, Austen, 1989,P. 45; L. Macfie, Atatürk, Longman Publishing, London-New York, New York, 1994, P. 164.

[1] - خليل علي مراد، "القضية الكردية في تركيا 1919–1925"، في: خليل علي مراد وآخرون، القضية الكردية في تركيا وتأثيرها على دول الجوار، مركز الدراسات التركية، جامعة الموصل، التداول محدود، 1994، ص 29.

قوتابخانەشەوە نەما[1]. سەرچاوە کوردییەکان ژمارەی ئەو خانوانەی لە گوندە کوردییەکان لە زستانی 1926 تا 1927 رووخێنراون بە 13 هەزار خانوو مەزەندە دەکەن، لە ماوەی ساڵانی 1925 تا 1928، 10 هەزار خانوو و 15 هەزار کوژراو، لەهەمان کاتدا نزیکەی نیو ملیۆن کەس کۆچیان پێکراوە، کە 200 هەزاریان مردن[2]. بەهۆی کەڵەکەبوونی سەرکوتکردن، رق و بێزاری کورد و دژایەتییان بۆ حکوومەتی تورکی زیاد بوو، هەروەها هەستی سەربەخۆیی لە هەمووکات زیاتر لەلایان بەهێز بوو، بەڵام لەلایەکی دیکەوە راپەرینەکانی کوردان، رۆڵێکی گرنگی لە بەهێزکردنی مەیلی نەتەوەپەرستی تورکی گێرا، ئەمەش لەشێوەی لێدوان و بەیاننامەی گەورە بەرپرسانی تورک کە دوای هەموو بزووتنەوەیەک یا راپەرینێک بە جوانی بەدەردەکەوێت، لە نیسانی 1925 لەسەروبەندی تێکشکاندنی راپەرینەکەی شێخ سەعیدی پیران، عیسمەت ئینونۆ بەگ سەرۆک وەزیرانی ئەوسا، ئەم بەیاننامەی خوارەوەی دەرکرد: "**بە راستی ئێمە نەتەوەیین... نەتەوەیی رەگەزی بەیەکەوە گرێدانی ئێمەیە، هەموو رەگەزەکانی دیکە لەبەرامبەر زۆرینەی تورکی هیچ کاریگەرییەکی نابێت. دەبێت دانیشتوانی ئەم وڵاتە بتورکێنین و هەرکەسی بەرپەرچی تورک و بەتورککردن بکات، لەناوی دەبەین**"[3]. دوای سێ ساڵ لە لێدوانەکەی ئینونۆ لە 1928، توفیق روشدی ئاراس وەزیری دەرەوەی تورکیا، لە گفتوگۆیەکی لەگەڵ جۆرج کلارک–George Clarkی بالیۆزی بەریتانی هۆکاری خراپبوونی رەوشی کەمینە ئەتنییەکانی بۆ ئەمە گێرایەوە کە "**کورد رووبەرووی چارەنووسێکی رەش بوونەتەوە کە بواری خۆلادانی نییە، ئاستی رۆشنبیرییان نزمە، و عەقلیان ئەوەندە دواکەوتووە، کە بە ئاسانی ناتوانرێت لە جەستەی**

(1) - هنري باركي وغراهام فولر، المصدر السابق، ص 108.

(2) -Hoyboon, The Case of Kurdistan against Turkey, Second Print, Stockholm, 1995, Pp. 62-68.

(3) -Robert Olson, The Kurdish Question and Turkish-Iranian Relations: from World War I to 1998, Mazda Publishers, U.S.A, 1998, P. 18.

سیاسی تورکی وەربگێرین"[1]، لە راستیدا سیاسەتی حکوومەتی تورکی بەرامبەر کورد گەیشتە ئەو رادەیەی کە وای لە بالیۆزی بەریتانی کرد، سیاسەتی حکوومەتی تورکی ساڵی 1927ی بە "**هەمان سیاسەت بەراورد کرد کە تورکیا بەسەرکەوتوانە کەمینەی ئەرمەنی لە ساڵی 1915 لەناوبرد**"[2].

زاڵبوون بەسەر کوردستان و جاردانی کوردستان بە ناوچەی سەربازی و رێگرتن لە هاتنی بیانی بۆ کوردستان لە نێوان ساڵانی 1925–1965 ببووە ئەرکی سەرەکی سوپا[3]. بە شێوەیەک کە یەک لە هەشت پێکدادان لە نێوان سوپا و کورد لە نێوان ساڵانی 1924 تا 1938 لە دەرەوەی کوردستان، دوای ساڵی 1925 ەوە جگە لە بەشداریکردنی هێزێکی سەربازی تورکی لە جەنگی کۆری (1949–19529) و داگیرکردنی قوبرس لە ساڵی 1974، سەرجەم چالاکییەکانی ئەو سوپایە لە دژی کورد جەختی کردۆتەوە و بەردەوامبووە[4].

مردنی ئەتاتورک لە ساڵی 1938 گرفتەکانی ژێرخانی دەوڵەتی تورکی بەشێوەیەکی گشتی و پرسی کورد بەتایبەتی ئاڵۆزکرد. تاکە کەس بوو بتوانێت رەوشی سیاسی و رۆشنبیری بەهۆی کەسایەتییە بەهێزەکەی و ئەو پاڵپشتییە گەورەیەی کە هەیبوو، بە ئاراستەی نەرمی نواندن و سوککردنی توندی لەسەر کورد و سازشکردن لەبارەی سەربەخۆیی یا مافەکان بگورێت. دەوڵەتی تورکی دوای مردنی تووشی بەستەڵۆک هات، دوای ئەوەی جێنشینەکانی هەوڵیاندا لە رێگەی بەردەوامیدان بە سیاسەتەکانی رەوایەتی وەربگرن. تا وایلێهات دارشتنەوە یا پرسیارکردن لە هەندێ پرەنسیپی کەمالی یەکسان کرابوو بە خیانەتی سیاسی. بۆیە تۆی نەتەوەیی کورد بەهێزتر لەماوەی سەردەمی کەمالی وەک کاردانەوەی سەپاندنی بەزەبری نەتەوەیی تورک چێنرا. ئەنجامەکەشی ئەوە بوو کە کەمالییەکان دوو نەتەوەی جیاوازیان (تورکی و کوردی)یان داهێنا[5].

(1) - هنري باركي وغراهام فولر، المصدر السابق، ص 108.

(2) -David McDowall, Op. Cit., P. 199.

(3) -Ersal Yavi, A. G. E., S. 532.

(4) -David McDowall, Op. Cit., P. 198.

(5) - هنري باركي وغراهام فولر، المصدر السابق، ص 108.

PDF 4 KURD

هەرچۆنی بێت، ئەوا چارەسەری سەربازی سەرکەوتوو نەبوو، رێگە لە سەرهەلدانی نەتەوەیی کوردی بگرێت، هەروەها جەنگی لیبڕالی رێژەیی کە لەماوەی پارتی دیموکرات (1950–1960) لە تورکیا باو بوو، هەرچەندە لەسەیرکردنی بۆ پرسی کورد لەگەڵ بیری کەمالیزم کۆك و تەبا بوو، ئەم ماوەیە بە کودەتای 27ی ئایاری 1960 کۆتایی هات و دەسەلات کەوتە دەست سەرباز، ئەمەش واتا گەڕانەوە بۆ بیروباوەری توندرەوی کەمالیزمە بەشێوەیەکی گەورەتر. ئەو دەستوورەی کە بە سەرپەرشتی کودەتاچییەکان نووسرایەوە لە تەمووزی 1961 بریاری کارپێکردنی درا، لە رووی ناوەڕۆکەوە هیچی لە دەستوورەکەی 1924 سەبارەت بە کێشەکانی سیاسەتی نەتەوەیی، جیاواز نەبوو. هیچ ئاماژەیەکی بۆ نەتەوەی کورد یا هەر نەتەوەیەکی دیکە نەکردبوو، بەڵکو لە ماددەی 3 جەختی لەسەر ئەوە کردبووەوە، کە **"وڵاتی تورکیا بەخاك و گەلەکەیەوە، یەکەیەکی تەواوە و ناکرێت پارچە بکرێت و زمانە فەرمییەکەی زمانی تورکییە"**. ماددەی 4 ی دەستوورەکە دەڵێت **"دەسەلاتی باڵا لە وڵات بەتەواوی بۆ گەلی تورکی دەگەڕێتەوە"** لە ماددەی 54 هەر دانانێك بەنەتەوەکانی ناتورك هەڵدەوەشێنێتەوە، کاتێ کە وای لەقەڵەمدا کە **"هەموو کەسێ بە پەیوەستی هاووڵاتی تورکی بە دەوڵەتی تورکییەوە کرێدەدرێت"**. ماددەی 58 جەخت لەسەر مافی هەموو تورکێك لە وەرگرتنی هەر پۆستێکی دەوڵەت دەکاتەوە، لە ماددەی 68 مافەکانی کورد و باقی نەتەوە ناتورکەکانی دیکە بەتەواوی هەڵدەوەشێنێتەوە، کاتی دەڵێت **"ئەوانەی ناتوانن بەزمانی تورکی بنووسن بخوێننەوە، مافی خۆپالاوتنیان بۆ ئەنجوومەنی گەورەی نیشتمانی تورکی نییە"**[1].

توندی هەڵوێستی حاکمە نوێیەکان بە دەرکردنی یاسای ژمارە (1587)، گەیشتە بوارێك کە بەهۆیەوە بەشێوەیەکی بەرنامە بۆدارێژراو دووبارە ناو لەو گوند و شوێنە کوردییانە نرانەوە کە بە گوێرەی یاساکە **"بۆ رای گشتی خراپە و لەگەڵ کلتووری نەتەوەیی و بەها ئەخلاقییەکان و دابونەریتی تورکیا،**

[1] – سەیری، م.ا. حەسرەتیان، سەرچاوەی پێشوو، ل 77؛ وصال نجیب عارف العزاوي، القضية الكُردية في تركيا، أطروحة دكتوراه مقدمة الى كلية العلوم السياسية، جامعة بغداد، 1994، ص 86.

ناگونجێ"، ئەم یاسایەش لە لیژنەی یەکێتی نیشتمانی کە لەو ئەفسەرانە پێکهاتبوو کە پێشەوایەتی کودەتای ئایاری 1960یان کرد، دەرچووە[1]. یاسایەکی دیکە بۆ بونیادنانی قوتابخانەی ناوەخۆیی بە مەبەستی تواندنەوەی کورد، دەرچوو[2]، لە تشرینی یەکەمی 1960 یاسای ژمارە (2510) و یاسای ژمارە (105)، کە بەهۆیانەوە خێزانە کوردەکان لەناوچەی نیشتەجێبوونیان بۆ رۆژهەلاتی وڵات لە ناوچەی جیاجیا راگوێزران. هەروەها بەپێی یاسای ژمارەی (114) زانکۆکان لە رەگەزی ناحەز پاککرانەوە، 147 مامۆستای زانکۆ و وانەبێژ فەسڵ کران و تۆمەتی چالاکی نواند بۆ دامەزراندنی کوردستانی سەربەخۆ ئاراستەی هەندێکی دیکەش کرا[3].

شانبەشانی سیاسەتی فەرمی وڵات لە نکۆڵیکردن و پشتگوێخستنی کورد، هەندێ هەڵوێستی فەرمیش لە ژمارەیەك بۆنەدا تۆمارکراون، لەوانەیە دیارترینیان رووداوی بومەلەرزە گەورەکەی ساڵی 1976ی کوردستان بێت، کە زەرەر و زیانی ماددی و مرۆیی گەورەی گەیاند، حکوومەتەکەی دێمیرێل هەڵوێستێکی بە ئاشکرا نێگەتیڤی لەو کارەساتە سروشتییە نواند. تیمەکانی بەهاناوە هاتنی بۆ لێقەوماوان نەنارد، بەڵکو حاکمی سەربازی دیاربەکر دوای دوو رۆژ لە رووداني کارەساتەکە رایگەیاند و گوتی: **"لێگەرێ ئەمانە با بمرن، ئەوانە دوای هەموو شتێ کوردن"**، رێکخراوە نێودەوڵەتی و میدیاکانی جیهان ئەم هەڵوێستەی دەسەلاتدارانی تورکیایان شەرمەزار کرد، هەروەها رۆژنامە جیهانییەکان بەتوندی هێرشیان بۆ سەر سیاسەتی حکوومەتی تورکی بەرامبەر بەکورد بە گشتی هێنا[4].

[1] - سەیری، وصال نجیب عارف العزاوي، المصدر السابق، ص 85؛

Michael Gunter, The Kurds and The Future of Turkey..., P. 6.

[2] - تا ساڵی 1970، 70 قوتابخانە لەم جۆرە دامەزرا، شەستیان لە کوردستان و ئەوانی دیکە لەو شوێنانەی کە رەوندی کوردی تێدایە لە دەرەوەی کوردستان.David McDowall,Op. Cit., P

[3] - وصال نجیب عارف العزاوي، المصدر السابق، ص ص 84–85.

[4] - المصدر نفسه، ص 148.

PDF 4 KURD

ئەو سیاسەتی نکۆڵیکردنە بە کودەتای سەربازی 12ی ئەیلولی 1980 گەیشتە مەودایەك، کە دوای ئەوەی کودەتاچییەکان دەستوورێکی نوێیان دارشت و لە راپرسییەکی میللی لە 7ی تشرینی دووەمی 1982 پەسندیان کرد، هەموو ئەو ئازادییانەی سەندەوە کە دەستووری 1961 باسی کردبوون، یا ئەو هەموارکردنانەی کە لە دوای 1971 ئەنجامدران، درێژکردەوە. دەستوورەکە بۆ کورد بە کردەوە دژ بە پرەنسیپەکانی یەکسانی و ئازادی و مافە سەرەکییەکانیان بوو. ماددەی (3)ی دەستوورە نوێیەکە تایبەت بوو بە پرەنسیپی **"یەکێتی ئەو گەل و وڵاتەی کە ناکرێت پارچە بکرێت"** و چەمکی **"رۆشنبیری نەتەوەیی"** کە بەکردەوە هەموو قەسەکردنێك لەبارەی بەخشینی مافە کلتوورییەکان یان **"مافی چارەنووس"** یا ئۆتۆنۆمی کەمینەکان، دەبەزێنێ، ماددەی (66) جەختی لەسەر ئەوەکردەوە کە هەرکەسێ هەڵگری رەگەزنامەی تورکی بێت، واتە لە رێگەی رەگەزەوە بە دەوڵەتی تورکییەوە گرێدرابێت، ئەوا ئەو کەسە تورکییە[1]. ماددەی (125) لە یاسای تاوان، سزای مەرگ بەسەر هەموو ئەوانەدا دەسەپێنێ کە بەتوندوتیژی یان بەبێ توندوتیژی هەوڵی دابڕاندنی پارچەیەك لە خاکی دەوڵەت بدەن یا لە دەسەڵاتی حکوومەتی مەرکەزی دەربچن[2]. ماددەی (14)ی دەستووری 1982 راستەوخۆ یەکانگیری کورد بووە، کە دەڵێت، نابێت هیچ مافێك لەو مافانەی کە لەدەستوورەکەدا هاتوون، بە ئامانجی دەستگەیاندن بە یەکێتی دەوڵەت و ئۆمەت پیادە بکرێت، یا بۆ داهێنانی جیاوازی لە زمان و رەگەز و مەزهەب بەکاربهینرێت. هەردوو ماددەکانی (141) و (142)ی یاسای سزادانی تورکی دەنگ و ناوبانگی لە جیهان پەیداکرد، چونکە هەردوو ماددەکە لە یاسای سزادانی ئیتاڵی کە مۆسۆلینی دایرشتبوو وەرگیراون، چەندین جار لەسەر کورد و چەپەکان جێبەجێکراون. هەردوو برگەکانی (4) لە ماددەی (141) و برگەی 3 لەماددەی

(1) -Salat M. Gavrielides, Kurdish Ethno nationalism: A Threat to Turkish Security, M. A Thesis, McGill University, Montreal, 1997, Pp. 56-57.

(2) - کمال بورقاي، "النظام القانوني التركي والأكراد"، مجلة دراسات كُردية، العدد (4)، السنة التاسعة، (باريس)، 1993 ص 122؛ گولستان گورباى، المصدر السابق، ص40.

(142) لەبارەی رەوشی کوردەوەن، کە باس لە **"مافەبەخشراوەکان بەهۆی جیاوازی رەگەزی یا هەڵمەتی ناوزڕاندن یا دروستکردنی رێکخراوێك بە ئامانجی لاوازکردنی هەستی نەتەوەیی، دەکەون"**، لەسەر ئەم بنەمایە تەنها قسەکردن لەبارەی کورد و کوردستان هەتاکو گۆرانییەکی کوردی بە دەستدان لە یەکێتی نیشتمانی لەقەڵەم دەدرێت و کەسەکە دەهێنرێتە بەردەم دادگای ئەمنی دەوڵەت[1].

یەکێ لەسەرسوور هینەرترین شتە سەیرەکانی دەستووری 1982 لە ماددەی 26 کە چەمکی **"زمانی قەدەغەکراو"**ی داهێنا، کە تێیدا هاتبوو **"ناکرێت هیچ زمانێك بەکاربهێنریت ئەگەر هاتوو یاسا قەدەغەی کردبوو"**، **"نووسین و چاپەمەنی و کاسێتی دەنگی و بینراو و سەرجەم ئامرازەکانی دەربڕینی دیکە، کە حوکمەکانی ئەم ماددەیە نایانگرێتەوە، دەچێتە ژێرباری یاساوە"**[2]. ئەو ماددانەی سەرەوە هەموویان بە دژی زمانی کوردی ئاراستە کرابوون، هەرچی یاسای ژمارە (2932)ە کە لە تشرینی یەکەمی 1983 دەرچووە، دەڵێت: **"هەر زمانێك لە زمانی ئەو وڵاتانە نەبێت کە تورکی دانی پیاناون، بەزمانێکی قەدەغەکراو دادەنرێت"**[3]. ماددەی 23 بۆ کۆچپێکردنی دانیشتوان و تاك و کۆمەڵەکان بەمەبەستی نەهێشتنی تاوان یان ئامانجی ئابووری یا دامەزراندنی کۆمەڵگایەکی پەرەسەندوو، دارێژرابوو. ئەم ماددەیە بە بەردەوامی لەسەر کوردستان کە زۆربەی ویلایەتەکانی لە زۆربەی کات باری لەناکاوی تێدا باو بووە، بەکارهاتووە[4].

ترسناکترین لایەنی دەستووری 1982 و کاریگەرترینیان لە پرسی کورد لە تورکیا، زیادبوونی دەسەڵاتی سوپایە لە سیاسەت، لە رێگەی ئامراز و ئامێری دەستووری–یاساییەوە. سوپا پێگەیەکی زامنکراوی دەستووریی لە

(1) - کمال بورقاي، المصدر السابق، ص 123.

(2) -Omer Tspinar, Kurdish Nationalism and Political Islam in Turkey, Routledge, New York, and London, 2005, Pp. 96-97; Ersal Yavi, A.G.E, Ss. 535-536.

(3) – م م.ا. حەسرەتیان، سەرچاوەی پێشوو، ل 111؛

Bulent Gokay, Op. Cit., P. 323.

(4) - م.ا. حەسرەتیان، سەرچاوەی پێشوو، ل 112؛ کمال بورقاي، المصدر السابق، ص 126.

PDF 4 KURD

(ئەنجوومەنی ئاسایشی نەتەوەیی) پێ بەخشرا، بەم شێوەیە دوای ئەوەی بەشداری سوپا بەشدارییەکی سادە بوو، بەشداری سوپا لە جێبەجێکردنی دەسەڵاتی سیاسی بەگوێرەی یاسای 118 بوو بە یاسا[1]. دەستووری 1982 دوو ئەرکی گرنگی بۆ ئەنجوومەنی ئاسایشی نەتەوەیی بە گوێرەی یاساکە دیاریکرد، یەکەم پاراستنی **"ئاسایشی نەتەوەیی"** و بەرگری لێی لەدژی مەترسی ناوەوە و دەرەوە، و **"پێناسە و راپۆرتدان و جێبەجێکردنی سیاسەتی ئاسایشی نەتەوەیی"** کە لەسەر بنەمای پرەنسیپی **"یەکێتی گەل و وڵاتی کە ناکرێت پارچە بکرێت"**. بۆیە ئەرکەکانی ئەنجوومەنی ئاسایشی نەتەوەیی زۆر فرە لایەنە، سنوورەکانی ئەو ئەرکانە نادیار و نا رۆشنە، کە ئاسایشی نەتەوەیی و بەرگری بۆ رێکخستنی تەواوی لایەنەکانی ژیانی کۆمەڵگا دەبەزێنێ، ئەمەش بەیارمەتی دارشتنی **"ئارامی و ئاسایشی کۆمەڵگا"**. چەمکی (ئاسایشی نەتەوەیی) بەشێوەیەك بەکارهات کە نزیکەی هەموو کێشەکانی کە دەکەونە ژێر بەرپرسیارێتی حکوومەت، لەخۆ بگرێت. بەشێوەیەك دەستەیەکی نوێی دروستکردنی بریار هاوشانی ئەنجوومەنی وەزیرانی پێکهینا، بە گوێرەی ئەو دەرەنجامەی کە مومتاز سۆسیالی–M.Sosyal وەزیری پێشووی دەرەوەی تورکی پێگەیشتووە، کە سوپا بەرپرسیاریتی سیاسییان لە ئەستۆ ناگرین[2]. بەم شێوەیە بەهۆی ئەنجوومەنی ئاسایشی نەتەوەیی لەلایەك و دەستەی ئەرکانی گشتی کە دەسەڵاتێکی زۆری هەیە[3]، لەلایەکی دیکەوە و بەهۆی رژێمی یاسایی تایبەت،

[1] -Michael Gunter, The Kurds and The Future…, P. 9.

[2] - گولستان گورباي، المصدر السابق، ص 44.

[3] - دەستەی ئەرکان رۆلێکی پێشەنگ و دەسەڵاتێکی فراوانی هەیە، بەشێوەیەك خودان سەربەخۆییەکی گەورەیە لەناو دەوڵەت و بونیادی سیاسی بەگشتی، هەموو ئەمانەش بە یاسا و دەستوور چەسپێنراون. شایەنی ئاماژە بۆکردنە کە ئەم دامەزراوە تاکە دامەزراوە کە مافی ئەوەی هەیە ناوەڕۆکی سیاسەتی بەرگری دیاری بکات، بە پڕچەککردن و ستراتیژی سەربازی، واتا هەموو چەمك و بیروڕاکان لەم بوارەدا بۆ سوپا دەگەڕێتەوە. میشال نوفل، "مدخل مفهومي للازمة التركية: البنية السياسية والحركة الإسلامية"، شؤون الأوسط (دورية)، العدد (64)، بيروت، آب، 1997، ص 26.

بەهۆی هەموو ئەمانە دامەزراوەی سەربازی لە دروستکردنی بریاری سیاسی جۆرێك لە تاکلایەنی هەیە. لێرەوەیە کە بەردەوام سوپا ئامۆژگاری بەسەر رژێمی سیاسی تورکییەوە، هەیە[1]. لەبەرئەوەی بەگوێرەی پێناسەی سیاسەت و سوپای تورکی، کێشەی کورد، پرسێکی نەتەوەییە و سەرچاوەی هەرەشەیە، بۆ پرەنسیپی **"یەکێتی گەل و خاکی وڵات، کە پارچەبوون قەبوول ناکات"**، لەبەرئەوەی دیدی پێشوەختە بەرامبەر داخوازییەکانی کورد، بە هەڕەشەی **"جوداخوازی"** دانراوە، بۆیە ئاشکرایە کە ئەنجوومەنی ئاسایشی نەتەوەیی دروستکەری سەرەکی بریارە لە بابەتی پرسی کوردی[2].

سەربازی دەستوور، ژمارەیەکی یەکجار زۆر لەیاسا هەن، کە دژی کوردن و لەوەتەی کۆماری تورکی لەساڵی 1923وە دامەزراوە، دەرچوون. لەوەتەی راپەرینی 1925ی کوردان روویداوە، حکوومەتی تورکی یاسا و مەڕسومێکی زۆری بۆ نەهێشتنی کورد و سەرکوتکردنی هەر بزووتنەوەیەکی سیاسییان دارشتووە[3].

هەتاکو دوای گەرانەوەی دەسەڵات بۆ پیاوانی مەدەنیش، لە چارەسەرکردنی پرسی کوردی حکوومەتەکانی تورکیا پەنایان بۆ هێزی سەربازی بردووە، لە بەرنامەی پارتە سیاسییەکانی تورکیا ئەوانەی لە دوای 1983 دامەزراون، داوای وەرگرتنی رێوشوێنی سەربازی توند دەرهەق بەوانەی کە بە **"تاقمی تیرۆریستی جوداخواز"** وەسفی کردوون، کردووە[4]. ئەو حکوومەتەی تورگوت ئۆزال لەدوای تشرینی دووەمی 1983 دایمەزراند، دیدگای کلاسیکی عەسکەری لە مامەڵەکردنی لەگەڵ رەوشی کورد وەرگرت[5]، ئۆزال لە

[1] - المصدر نفسه، ص 27.

[2] - گـولستان گـورباي، المصدر السابق، ص 45.

[3] - جبار قادر، المصدر السابق، ص 244.

[4] - وصال نجيب عارف العزاوي، المصدر السابق، ص 184.

[5] - حکوومەتەکەی نەیتوانی لە ئایدیۆلۆژای کەمالیزم لەمامەڵەکردنی لەگەڵ پرسی کورد، دەربچێ، بۆیە سووڕبوو لەسەر مامەڵەکردن لەگەڵ پرسەکە، بەگەرانەوەی بۆ پرەنسیپەکانی کەمالیزم وەك ئەوەی حکوومەتەکانی بەرلەخۆی کردوویانە، لەچوارچێوەی بەهێزکردنی پاراستنی یەکێتی خاکی تورکی، جەختی لەسەر پێویستی ئەنجامدانی چاکسازی ئابووری لە باشووری رۆژهەڵاتی=

میانەی جاردانی بەرنامەی حکوومەتەکەی لەبەردەم پەرلەمان رایگەیاند کە نیازی وایە کە **"خەباتێکی بەردەوام و چالاك دژ بە تیرۆریست و ئەنارچیست و توندرەوی بکات"**، وەك ئاماژەیەکی شاراوە بۆ شێوازی مامەڵەکردنی لەگەڵ رێکخستن و پارتە کوردییەکان[1].

جاڕدانی جەنگی پارتیزانی لەلایەن پارتی کرێکارانی کوردستان لە ئابی 1984، زەنگی دەستپێکردنی رووبەڕووبوونەوەی راستەوخۆی چەکداری بۆ یەکەمجار لەوەتەی جەنگی جیهانییەوە لە نێوان سوپای تورکی و کورد، لێدا. پارتی کرێکاران، وەك بەهێزترین و بەتواناترین رێکخستنی کوردی کە توانای رووبەڕووبوونەوەی هەبێت، خۆی چەسپاند، پەیرەوی لە خەباتی چەکداری و توندوتیژی شۆڕشگێڕانە کرد وەك رێگایەك بۆ بەدیهێنانی خواستە نەتەوەییەکانی کورد. رووبەڕووبوونەوەکانی نێوان پارتی ناوبراو و سوپا بۆ جەنگێکی بەردەوام لە باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا، گۆڕا. سوتەمەنی و دۆڕاوی گەورەی جەنگەکە هاوولاتیانی مەدەنی لە دانیشتوانی ناوچەکە بوون. هەروەها جەنگەکە کارکرد و دەرەنجامی لەسەر ناوچەکە و نێودەوڵەتی دانا.

کاتێ لە 10ی شوباتی 1991 ئوڵتان سونگورلو–O. Sungurlu وەزیری دادی تورکی لەلایەن گۆڤاری (نوکتا Nokta) پرسیاری لەبارەی کورد کێن لێکرا، وەڵامی دایەوە و گوتی: **"من دەزانم ئەوان لقێکن لە تورك"**[2].

=ولات کردووە. بەهەر حاڵ حیزبەکەی ئۆزال (حیزبی نیشتمانی دایك) هیچ هەوڵێکی بۆ دانانی نوێنەرێکی سیاسی کوردی لە حیزبەکەی یا لە سیاسەتی نیشتمانی بەگشتی نەدا. بەڵکو بەرنامەی نوێکردنەوەکەی ئۆزال تەنها ترسی کوردی لە سیاسەتەکانی دەوڵەتی تورکی، کە سووڕە لەسەر بە تورککردنی ناوچە کوردییەکان، زیاد کرد. کاتێ ئەمە لەگەڵ ئەم راستییە هاوشان بوو، کە حکوومەتەکەی ئۆزال رەتیکردەوە یاسای قەدەغەکردنی بەکارهێنانی زمانی کوردی کە عەسکەر لە ساڵی 1982 سەپاندنی، بکشێنێتەوە. هەر ئەمەش بوو وای لە حکوومەتەکەی ئۆزال کرد لەبەدەستهێنانی لایەنگری سیاسی کورددا، سەرکەوتوو نەبێت. سەیری،

Wayne S. Cox, A Crisis in Conflict for International Relations, The Case of the Turkish/ Kurdish War through Neogramscian Lenses, Ph.D Thesis, Queens University-Ontario, 2000, Pp. 236-237.

(1) - حامد محمود عیسی، القضیة الکُردیة في ترکیا، مکتبة مدبولي، القاهرة، 2002، ص 314.

(2) -Ersal Yavi, A. G. E., S. 534.

پشتگوێخستنی بوونی کورد و داخوازییە سیاسی و کلتوورییەکانیان لە تورکیا و بەکارهێنانی رێگاچارەی سەربازی دەرهەقیان، وایکرد ئاراستەکانی رادیکالیزمێکی بەهێز لە نێو کورددا زیاد ببێت، دیاردەی پارتی کرێکارانی کوردستان بەلگەیەکی روونی ئەمە بوو.

ئەو راپرسییەی کە ساڵی 1992 ئەنجامدرا، دەریخست کە رێژەی لە 70٪ی کوردی تورکیا جیابوونەوەیان ناوێت[1]. لە ساڵی 1995 ژووری بازرگانی و پیشەسازی تورکی توێژینەوەیەکی گرنگی سەبارەت بە باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا سازکرد، کە توێژەری تورکی (دوغو ئەرگیل-Dogu Ergil) سەرپەرشتی دەکرد، لە رێگەی راپرسی زۆر لە کوردان سەبارەت بە باشترین چارەسەری سیاسی بۆ ململانێ، دەرکەوت کە تەنها لە 12٪ی دەوڵەتێکی کوردی سەربەخۆیان دەوێت[2].

هەرچۆنێ بێت، دیدی نێوەندەکانی بریار لە تورکیا، هەر دیل و پاشکۆیی ئایدیۆلۆژیای کەمالی و رێگاچارەی سەربازی بوو، نەیتوانی مافە کۆمەڵایەتی و رۆشنبیری و سیاسییەکانی کوردی لەخۆ بگریت، بەردەوام وەك پرسی **"ئاسایشی نەتەوەیی"** و **"جوداخوازی"** مامەڵەی لەگەڵ دەکرا. حکوومەتە تورکییە یەکبەدوای یەکەکانی تورکیا جیاوازیکردن لە نێوان جەنگاوەرانی پارتی کرێکارانی کوردستان و ئەو هاوولاتییە مەدەنییانەی داوای مافە رۆشنبیری و سیاسییەکانیان دەکرد، نەدەکرد، بەڵکو ئەو حکوومەتانە بەدرێژایی ساڵانی هەشتاکان و نەوەدەکانی سەدەی بیستەم، هەموو ئامرازێکیان بۆ لەناوبردنیان بەکارهیناوە.

بە گوێرەی ئەوەی کە توێژەری ئەلمانی (هاینتس گرامەر) پێیگەیشتووە، پرسی کورد لە تورکیا، هەر ئەوە نییە کە گەورەترین گرفتی دواکەوتەیی

(1) -Ugo M. Amoretti and Nacy Gina Bermeo, Federalism and Territorial Cleavage, John Hopkins University Press, Baltimore, 2004, P. 406.

(2) - Ugo M. Amoretti and Nacy Gina Bermeo, Federalism and Territorial Cleavage, John Hopkins University Press, Baltimore, 2004, P. 407.

ئابووری– کۆمەڵایەتی بێت، یا جوڵانەوەیەکی جوداخوازی کە پـارتی کرێکـاران پێشەوایەتی دەکـات، وەك ئـەوەی دەوڵـەتی تـورکی بانگەشـەی بـۆ دەکـات و دەیڕازێنێتەوە. بەڵکو پرسێکە پەیوەندییەکانی ئاڵۆزە و سەختە، پەیوەندی بە چۆنیەتی ڕێکخستنی کۆمەڵگایەکی فرە ئەتنی و کلتوورەوە هەیە، بەبێ ئەوەی ڕەوایـەتی قـەوارەی سیاسـی و دەوڵـەت بخاتـە مەترسـییەوە. هـەتاکو دوای شکستهێنان بە پارتی کرێکارانیش کێشەکە کۆتایی نایـەت، مـادام دەوڵـەت لـە مامەڵـەکردنی لەگـەڵ کێـشەکە ڕێگایـەك هەڵنابـژێرێت خـەلك پێـی ڕازی بێـت. هەرێمـەکانی باشـووری ڕۆژهـەڵات و ڕۆژهـەڵاتی ئـەنادۆڵ خۆشـی چارەسـەری خواستراو نابینن، ئەگەر ئەو چارەسەرییە لـە عـەقڵی تاکـەکانی دەسـتەبژێری تورکی دەست پێنەکات[1].

[1] - هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص 103.

PDF 4 KURD

بابەتی دووەم: رووخسارەکانی پرسی کورد لە تورکیا بەر لە 1991

لەو رۆژەوەی کۆماری تورکیا لە 1923 دامەزرا، سیاسەتی نکۆڵی کردن و پشتگوێخستن رۆژ بەڕۆژ، لە هەناوی سیاسەتی ناوەخۆی تورکی و فیکری سیاسی دەستەبژێری دەسەڵاتدارانی تورکی رەگی داکوتاوە. هەر لەوکاتەوە، وەك سیاسەتێکی چەسپاو بەرامبەر بە کورد مامەڵەی کرد.

ئەم سیاسەتە رووبەڕووی کاردانەوەی توندی کورد هات، رووخسارەکانی لە نێوان رووبەڕووبوونەوەی راستەوخۆی سەربازی و تێوەگلان لەکاری سیاسی لەهاتوچۆدا بوو، ئەمەش بە سوود وەرگرتن لەو دەروازە بچووکەی ئازادی، کە تایبەت بوو بە کاری سیاسی، جا چ لە نێو پارتە تورکییەکان بێت یا بە دامەزراندنی پارتی کوردی بێت.

یەکەم کاردانەوەی چەکدارانەی کورد، راپەڕینی کوردانی قۆچگیری بوو، دژ بە دەسەڵاتدارانی کەمالی لە سیواس لە ساڵی 1924. ئەم راپەڕینە تەنها ئاماژەیەك بوو بۆ بەدەرکەوتنی پرسی کورد بەشێوەیەکی بەهێز و کاریگەر لەسیاسەتی دەرەوە و ناوەوەی تورکیا، کە خۆی لە راپەڕینی کوردی ساڵی 1925 دا بینییەوە، ئەو راپەڕینە بە ناوی سەرکردەکەیەوە شێخ سەعیدی پیران[1] ناسراوە، کە بوژاندنەوەیەکی نوێی پرسی کورد بوو، دوای ئەوەی پەیمانی لۆزان مۆر کرا دەنگی کزکرا[2].

شێخ سەعیدی پیران سەرکردایەتی راپەڕینێکی کرد، کە ژمارەی ئەوانەی بەشدارییان تێدا کرد بە 20 هەزار چەکدار مەزەندە کرا، ئەوانە توانییان گەمارۆی شاری دیاربەکر بدەن[3]. بەڵام ئەو رێوشوێنانەی کە دەسەڵاتدارانی

(1) - ینظر: كمال مظهر احمد، انتفاضة 1925 في كردستان تركيا، رابطة كاوة للثقافة الكُردية، بيروت،2001، ص ص 52–54.

(2) - ینظر: بيار مصطفى سيف الدين، السياسة البريطانية...، ص 289.

(3) -Nader Entessari, Kurdish Ethnic Nationalism, Lynne Rienner Publishers, London, 1992, P.83; كمال مظهر احمد، انتفاضة 1925...، ص ص54–57.

تورکی گرتیانە بەر بەس بوو بۆ سەرکوتکردن و کوژاندنەوەی خێرایی راپەڕینەکە، ئەو هێزانەی کە بۆ ناوچەی شۆڕش نێردران بە نزیکەی 52 هەزار دەژمێردران، واتە زۆر کەمتر لە نیوەی ژمارەیەی کە لەکاتی ئاشتی ئەو سوپایە هەیەتی[1]. لەپاڵ ئەمەش حکوومەت دەستی بە دارشتنی یاساکانی لەناکاوی کرد، کە لە زۆر لایەنیدا وەحشیگەر و قیزەوەن بوو، وەك (یاسای پاراستنی کشتی رژێم Takirir Sukun) و (دادگا سەربەخۆکان Mehkemeleri Istiklal)[2]، کە دەسەڵاتی فراوانی بە دەسەڵاتدارانی سەربازی بەخشی بۆ دەرکردنی حوکمی دەستبەجێی لەسێدارەدان، ئەو دادگایە بەهۆی توندییەکەی و سەیری رێوشوێنەکانیەوە، ناوبانگێکی فراوانی پەیداکرد[3]. دەرەنجامی ئەو رێوشوێنانە زۆر کاریگەر بوون، شێخ سەعید و زۆربەی سەرکردەکانی راپەڕینەکە دوای بەدیل گرتنیان لەسێدارەدران و راپەڕینەکە هەرەسیهێنا[4].

راپەڕینەکەی ساڵی 1925 یەکێ لە رووخسارە دیارەکانی مێژووی پرسی کوردییە لە تورکیا، بە خاڵی وەرچەخان لە پەیوەندییەکانی نێوان کورد و تورک دادەنرێت، هەروەها پرۆسەی بەتورککردنی بەهێزتر و زەقتر کرد و بە گوێرەی دەربڕینی دیڤید ماکدۆل سەرەتای **"کەمالیزمی توندڕەوی"** نەخشاند. لەوکاتەوە راگوێزانی بەرنامە بۆ داڕێژراو ویرانکردنی گوندەکان و کوشتنی

(1) -David McDowall, A Modern History Of Kurds, Published by I.B. Tauris & Co Ltd, London, 1996, P. 195.

(2) - دادگا سەربەخۆکان بڕیاری تۆڵەسەندنەوەی وەحشیگەرییانەیان دەرکرد، لەناوەڕاستی نیسانی 1925، 30 لە سەرانی راپەڕینەکە لەسێدارەدا، هەروەها بڕیاری لەسێدارەدانی بە گواستنەوەی دادگا سەربەخۆکان لە شارێك بۆ یەکێکی دی دوو هێندە بووەوە، لە 4ی ئەیلولی 1925 شێخ سەعید و 46ی دیکە لە دیاربەکر لە سێدارەدران، و ئەو دادگایە لەماوەی کارکردنیدا 7500 گومانلێکراوی دەستگیرکرد و 660 یانی لەسێدارەدا.

(3) -Ergun Aybars, Istiklal Mahkemeleri, Zeus Kitabevi, Izmir, 2006, Ss. 203-217;Patrick Kinross, Ataturk: The Rebirth of Nation, Remzi Kitabvi, Istanbul, 2004, Pp. 400-401; Bernard Lewis, The Emergence of Modern Turkey, Oxford University press, Oxford-London-New York, 1968, P. 266.

(4) - خليل علي مراد، "المسألة الكُردية..."، ص 29.

PDF 4 KURD

بێتاوانان و یاسای لەناکاو و ڕژێمی تایبەت بە کوردستان دیمەنێکی باو بوو بۆ کورد، هەرکاتێ کە دەستدرێژی بۆ سەر دەوڵەت بکات[1].

سیاسەتی حکوومەتە تورکییەکان لە ساڵی 1925ەوە بۆ جەنگێکی بەردەوام بۆ سەرکورد گۆڕا، سەرلەنوێ لە ساڵانی (1927–1930)[2] و (1937–1938)[3] ڕاپەڕینی گەورە ڕوویدا، بەتوندی سەرکوتکردنی دوایین ڕاپەڕینی کورد لە دەرسیم، وای لە هەندێ توێژەر کرد، بە جینۆساید یا لەناوبردنی ڕەگەزیی لەقەڵەمی بدەن[4]، سەرجەم ئەو هێزەی کە لە دەرسیم

(1) -David McDowall, Op. Cit., P. 198.

(2) - ڕاپەڕینی ئارارات (1927–1931) یان ڕاپەڕینی ئاگری یا خۆیبوون، سەرچاوەکان لەبارەی ناوەکەی جیاوازن، بەهۆی ئەوانەی پێی هەڵساون، یا ناوەکەی بۆ شوێنی هەڵگیرسانەکەی دەگەڕیننەوە. ئەم شۆڕشە وەك کاردانەوە لە دژی چالاکییەکانی تورکیا لە کوردستان هات، دوای ئەوەی ڕاپەڕینەکەی شێخ سەعیدی پیران هەرەسی هێنا. ئیحسان نوری پاشا سەرکردایەتی ئەم شۆڕشەی بە دەستخۆشی کۆمەڵەی خۆیبوون کرد و بۆماوەی چوار ساڵ بەردەوام بوو، لە ساڵی 1931 هێزەکانی تورکیا بە یەکجاری لەناوی برد. إحسان نوري باشا، مذكرات –انتفاضة اكَري 1926–1930، ترجمة صلاح برواري، بيروت، 1990، ص 9 وما بعدها؛ روهات الاكوم، خويبون وثورة اكري، مراجعة، شكور مصطفى، اربيل، 1999، ص 5 وما بعدها.

(3) – بزووتنەوەی دەرسیم (1937–1938)، هەروەها جەنگی سێیەمی کوردیشی پێ دەڵێن، سێیەم بزووتنەوەی گەورەیە کە کورد دژ بە کۆماری تورکیا دوای ڕاپەڕینی شێخ سەعید و شۆڕشی ئارارات، ئەنجامی داوە، سەید ڕەزا سەرکردایەتی ئەو شۆڕشەی کردووە کە ماوەی دوو ساڵی خایەند. وابڵاوبووەوە کە هێزەکانی تورکیا چەکی ژەهراوی لە دژی شۆڕشگێڕانی کورد بەکارهێناوە، کە ئەمەش پێشینەیەکی ترسناك بوو لە مێژووی بزووتنەوە کوردییەکان.
بۆ زانیاری زیاتر سەیری: د.نوری دەرسیمی، دەرسیم لە مێژووی کُوردستاندا، وەرگێڕانی: ئەحمەد فەتاح دزەیی، هەولێر، 2001، ل 18؛ فەیسەڵ دەباغ، کُوردستان لە چاپکراوە عوسمانلییەکاندا، هەولێر، 2004، ل ل 307– 325؛ م. ڕەسوول هاوار، کُورد و باکووری کُوردستان لە سەرەتای مێژووەوە هەتا شەڕی دووهەمی جیهان، بەرگی سێهەم، سلێمانی، 2004، ل ل 275 – 277.

(4) -Martin van Bruinessen, "Genocide in Kurdistan? The suppression of the Dersim Rebellion in Turkey (1937-38) and the chemical war against the Iraqi Kurds (1988)", in: George J. Andreopoulos (ed.), Conceptual and historical dimensions of genocide. University of Pennsylvania Press, 1994, Pp. 141-170.

کۆکرابووەوە لە سێ فەیلەق پێکهاتبوو، ژمارەکەی بە 50 هەزار پیاو، کە 40 فڕۆکەی چاوساغ و شەڕکەر پاڵپشتی لێدەکردن، مەزەندە دەکران. ئەو هێزانە گەمارۆی دەرسیمیان دا و گوندەکانی سووتاند و ڕایگەیاند کە **"ناوچەیەکە بۆ نیشتەجێبوون ناشێ"**، ژمارەی ئەو کوردانەی لە میانەی چالاکییەکانی سوپا گیانیان لە دەستدا بە نزیکەی 40 هەزار و کۆچپێکراوانیش بە 3 هەزار کە خانەدانەکان بوون، مەزندەکرا. لە هەمان کاتدا ئەوانی دیکەش خرانە ژێر چاودێری پێگە سەربازییە لۆکالییەکان، هەروەها لیوایەکی چیایی بەشێوەیەکی بەردەوام لە دەرسیم جێگرکرا[1]. ئەوساکە کوردستان بە **"ترسناك بەهەموو مانای وشە"** وەسفکرا، پرسی گۆڕینیان بۆ **"تورکە باشەکان"** یان بەمانایەکی دی **"ئەو تورکە چیاییانەی کە زمانی دایکیان لە بیرکردووە"**، بەردەوام بوو، هەروەك ئەوەی لەوەتەی سییەکانی سەدەی ڕابردوو وا وەسفکراون[2]. ڕێوشوێنە گرتنەبەری تورکەکان بۆ تەسککردنەوەی مافەکانی کورد گەیشتە ڕادەیەك، بۆنموونە بەئاشکرا سزای دارایی بەسەر ئەو خەڵکانەی کە بە کوردی قسە دەکەن سەپاند، پێنج قروشی بۆ هەر وشەیەك وەردەگرت[3]. کەندال لە وەسفی ماوەی (1925–1938) لە مێژووی کوردستان نووسیویەتی و دەڵێت: **"لەو ماوەی (13 ساڵ) لە سەرکوت و ململانێ و شۆڕش ڕاگواستن... زیاتر لە یەك ملیۆن و نیو کورد کوژران و ڕاگوێزران... هەموو ئەو ناوچانەی کەوتوونەتە پشت ڕووباری فوراتەوە، بە ناوچەیەکی قەدەغەکراو تا ساڵی 1965 بۆ بیانییان دانرا و تا ساڵی 1950 لەژێر باری گەمارۆ مایەوە"**[4].

هەڵگیرسانی دووەم جەنگی جیهانی (1939–1945) و تورکیا هەڵوێستێکی بێ لایەنی لەبەرامبەر هەردوو لایی جەنگەکە وەرگرت، ناوچەی کوردی باجی

(1) -David McDowall, Op. Cit., P. 209.

(2) -Michael M. Gunter, The Kurds and The Future of Turkey, St. Martin's Press, New York, 1997, P. 6.

(3) -Henri J. Barkey and Graham E. Fuller, Op. Cit., P. 19.

(4) - كندال، المصدر السابق، ص 102؛ لقمان محو، المصدر السابق، ص 23.

PDF 4 KURD

زۆری ئەم جەنگەی دا، ماوەی سالآنی جەنگەکە لە کوردستان بە ماوەی تاریك وەسفکراوە[1]. سیاسەتی ملکەچپێکردنی کوردستان بەشێوەیەکی وەحشیگەرانە، بەردەوام بوو، سەرباری شاردنەوەی راگەیاندنی تەواو لە سەر ئەو رووداوانە، دەنگۆی ئەوە لەبارەی راپەرینەکان بە هاندانی سۆڤیەت لە رۆژهەلآتی ئەنادۆڵ لە کۆتایی 1940 بلآوبووەوە. لە بەهاری 1945، کۆبوونەوەی کوردەکانی دیاربەکر و گاڤیار Giavar کە سەربازانی تورك هەلمەتێکی فراوانی دەستگیرکردنیان تێدا ئەنجامدا، لەمیانەیدا 120 لە بەشداربوانی ئەو کۆبوونەوانە لە سێدارەدران[2]. سەرچاوەکان باس لە زۆری ژمارەی ئەوانەی لەو ویلایەتانە کە زۆربەی دانیشتوانەکەی کوردن، حوکمدراون. لە سالّی 1939 لە قارس ژمارەکەی لە 524 بۆ 842 لە سالّی 1942 زیادی کرد، لە دادگاکان ژمارەی سکالآ کەسییە ترسناکەکان لە 19 بۆ 53 زیادی کرد. لە دادگاکانی دیاربەکر ژمارەی سکالآی ترسناك لە 59 سکالآ بۆ 73 زیادی کرد، لە دادگاکانی هەرێمەکانیش لە 117 بۆ 294 چوو، لە الازیگ Elazig ژمارەکە لە 42 بۆ 239 و لە ئەرزەروم ژمارەکە لە 121 بۆ 954 و لە هەکاری لە 14 بۆ 23 و لە سیرت لە 117 بۆ 172 و لە ترابزۆن لە 336 بۆ 390 و لە وانیش لە 41 بۆ 117 زیادیان کرد. لە سالّی 1942 ژمارەی حوکمدراوان بە گوێرەی **"یاسای تایبەت"** دوو هێندە بووەوە و لەچاو سالّی 1935 حەوت جار زیاتر بوو. لە سالّی 1939 سێ هێندەی زیاد کردووە، لە سالّی 1942 بۆ زیاتر لە دوو هێندە چوو[3]. لەهەمان کاتدا ئەمە دەربڕی زیادبوونی هێزی هەستی نەتەوەیی کوردیی بوو، هەروەها بەلگەی بەهێزی و توندی چەپەلۆکی دەولەتیش بوو.

سروشتی بزووتنەوە نەتەوەییە چەکدارییە کوردییەکان لە تورکیا لە نێوان هەردوو جەنگەکە، مۆرکێکی لادێیی پێوە دیار بوو، هەرچەندە چەمکی

(1) - ابراهيم الداقوقي، اكراد تركيا، المصدر السابق، ص 209.

(2) -David McDowall, Op. Cit., P. 395.

(3) - م. س. لازاريف، المسألة الكُردية (1923–1945): النضال والإخفاق، ترجمة، عبدي حاجي، مؤسسة موكرياني للبحوث والنشر، اربيل، 2007، ص 354.

ئۆپۆزسیۆنی کوردی لەسەرەتادا لە نێوان ئەفسەرانی پێشوو و رۆشنبیرانی کورد بلآوبووەوە[1]، بەلآم پشتی بە کۆمەلگەی کلاسیکی کوردی دەبەست. عەشیرەتەکان و فاکتەرە ئایینییەکان دەرامەتی بنەڕەتی مرۆییان بۆ ئۆپۆزسیۆنی کوردی لە دژی حکوومەتی کەمالی دابینکرد. بەلآم ئەو رەوشە لە دەیەکانی کۆتایی سەدەی بیستەم گۆڕانی بەسەرداهات، بە شێوەیەك توندوتیژی سیاسی و جەنگی پارتیزانی شوێنی راپەرینی چەکداری کورت ماوەی گرتەوە. ئەوکاتەش بزووتنەوەی کوردی تاڕادەیەکی زۆر مۆرکێکی شارستانی وەردەگرێت، توانای کۆکردنەوەی دانیشتوانی ئەو شارانەی کە بۆماوەیەکی دوور و درێژ بێ دەنگ بوون، هەیە[2]. سەرنەکەوتنی بزووتنەوە چەکدارییە کوردییەکانی بیست و سییەکانی سەدەی بیست وایکرد سیستەمەکی تەواو لە بزووتنەوەی نەتەوەیی کوردی لە تورکیا بۆ ماوەی 30 سالّ بێتە ئاراوە[3].

کرانەوەی رژێمی فرەیی حیزبی لە تورکیا، بەهۆی بردنەوەی پارتی دیموکرات لە هەلّبژاردنەکانی 1950، ئەو فشارەی کە لە ماوەی دەسەلآتی پارتی گەلی کۆماری لە سەردەمی مستەفا کەمال (1923–1938) و جێنشینەکەی عیسمەت ئینونۆ (1938–1950) رووبەڕووی کورد ببووەوە، سوك بوو. هەرچەندە دیموکراتەکان بە رچەلّەك و ئایدیۆلۆژیای کەمالییان دەرنەچوون، لەمیانەی هەلّمەتەکانی هەلّبژاردن بەلێنیاندا هەندێ لە سیاسەتەکانی عەلمانی توندرەوی دەولّەت سوك بکەن، ئەویش بە لابردنی **"کۆت و بەندی رۆشنبیری لە رۆژهەلآت "**، واتا لە ناوچە کوردییەکان و کەمکردنەوەی کردەوە سەرکوتکارییەکانی هێزەکانی ژەندرمە لە ناوچە لادێیەکان کە زیاتر لە 80٪ی دانیشتوانەکەی هەستیان بە ئازار و بێزاری لە سیاسەتەکانی کەمالییەکان کردووە. هەروەها پارتی دیموکرات چەند کەسێکی

(1) -Ferhad Ibrahim, "The Kurdish National Movement and the Struggle for National Autonomy", in, Berch Berberoglu, The National Question, Temple University Press, Philadelphia, 1995, P. 40.

(2) -Hamid Bozarslan, Op. Cit., P.17.

(3) -Ferhad Ibrahim, Op. Cit., P. 41.

له چینەکانی ئاغاکان و سەرۆکی خانەوادە دیارەکانی کوردی لە نێو لیستی پارتی دیموکرات بۆ ناوچەکانیان پاڵاوت[1]. پارتی دیموکرات لە ناوچەکانی رۆژهەڵات و باشووری رۆژهەڵات ، کە زۆرینەی کوردن، سەرکەوتنێکی گەورەی بەدەستهێنا. بە گوێرەی مەزەندەکانی دیڤید ماکدوال، پارتەکە لە هەڵبژاردنەکانی 1954 لە کۆی 40 کورسی 34 کورسی ناوچەکانی کوردستانی بردووە[2].

زۆری پێنەچوو کورد تووشی بێ هیواییەکی گەورە بوو، دەرکەوت کە ئەو وەرچەرخانە بۆ ئەوان خەیاڵە. دیموکراتەکان لەو دروشمانەی کە پێشتر بەرزیان کردبووەوە، وازیان هێنا و هەمان ئەو سیاسەتەیان گرتەبەر کە حیزبی گەلی کۆماری لە نێوان (1923–1950) گرتیانەبەر، لە ساڵی 1956ەوە پێشێلکارییەکانیان بۆ ئازادییە گشتییەکان و رۆژنامە لە تورکیا گەیشتە لوتکە. حزبی دیموکرات لەم سیاسەتەی کوردی بێ بەش نەکرد، لە یەکێ لە گرنگترین دادگاییکردنەکانی لەماوەی دەسەڵاتی ئەو حیزبەدا بەرێوەچوو، 49 رۆشنبیری دیاری کوردی بە تۆمەتی هاندان بۆ ئاشوب و یاخیبوون و بڵاوکردنەوەی مەیلی جوداخوازی، بە بەندی بۆ ماوەی سێ تا چوار ساڵ حوکمدا. هەروەها زۆربەی ئەو خوێندکارانەی کە لە ئازاری 1960ەوە لە خۆپێشاندانێك دژ بە حکوومەتی پارتی کۆماری بەشدارییان کرد، دەستگیرکرا، بەتایبەتی لە ویلایەتەکانی هەکاری و ئەرزەروم و سەعرەت و ئەنقەرە. لە 24ی نیسانی 1960 بە تۆمەتی کارکردن بۆ دامەزراندنی دەوڵەتی کوردستان بە دابڕاندنی بەشێك لە خاکی نیشتیمان، دەستگیرکردنی 50 هاووڵاتی راگەیەنرا، کە زۆربەیان لە رۆشنبیران و رۆژنامەنووسان و خوێندکاران و کرێکاران بوون، داواکاری گشتی داوایکرد سزای لەسێدارەدانیان بەسەردا بسەپێ[3].

دەیەی شەستەکان بۆ کورد قۆناغێکی زۆر گرنگ بوو. ئەو حکوومەتەی لە دوای کودەتا سەربازییەکە پێکهێنرا، کە حکوومەتی دیموکراتەکانی لە 27ی

(1) -Henri J. Barkey and Graham E. Fuller, Op. Cit., P. 14; David McDowall, Op. Cit., Pp. 396-397.

(2) -David McDowall, Op. Cit., P. 398.

(3) - ابراهيم الداقوقي، المصدر السابق، ص ص 217–219.

ئازاری 1960 رووخاند، لەلایەن (لێژنەی یەکێتی نیشتیمانی–NBC) بەرێوەدەبرا، ئەم لیژنەیەش لە 38 ئەفسەر بەسەرۆکایەتی ژەنەراڵ جەمال گورسەل C.Gürsel پێکدەهات، ئەو لیژنەیە زیاتر سیاسەتی نکۆڵیکردن و پشتگوێخستنی کوردی گرتەبەر. گورسەل، کە دواتر سەرۆکایەتی کۆماری وەرگرت[1]، لە 16ی تشرینی دووەمی 1960 لە لێدوانێکدا گوتی: **"ئەگەر تورکانی چیا [واتە کورد] ئارام نەبنەوە، ئەوا سوپا دوودڵ نابێت لە بۆردوومانکردن و خاپوورکردنی شار و گوندەکانیان. ئەو کاتەش حەوزێك لە خوێن دروستدەبێ، خۆیان و وڵاتەکەیان تێیدا دەخنکێن"**[2]. لە لێدوانێکی دیکە لە ساڵی 1961 گوتی: **"راستییەکەی کورد لە رەگەزی تورکین و هیچ شتێك نییە ناوی گەلی کورد بێت"**[3].

لەلایەکی دیکەوە، دەرەنجامە ئابوورییەکانی سیاسەتی پارتی دیموکرات لە ماوەی پەنجاکانەوە، بەتایبەتی لە بواری بەئامێرکردنی لادێ، ئەمەش بەشێوەیەکی روون لە ماوەی ساڵانی شەستەکان بەدەرکەوت. بەکارهێنانی ئامێری کشتوکاڵی بە شێوەیەکی چڕ و بەربڵاو لە کوردستانی تورکیا، پاڵی بە سەدان کوردەوە نا کە زەوییەکانیان بەجێبێڵن و بەرەو شارۆچکە لۆکاڵییەکان دواتر بەرەو دەرەوەی کوردستان بچن. لە ناوەڕاستی پەنجاکانەوە لە

(1) – حکوومەتیکی مەدەنی بەسەرۆکایەتی عیسمەت ئینێو لە 20 تشرینی دووەمی 1961 دوای هەڵبژاردنەکانی تشرینی یەکەم 1961، پیکهات. جمال گورسەل بووە سەرۆك کۆمار. سەیری:
Erik J. Zurcher, Op. Cit., Pp. 258-259.

(2) - محمد نور الدين، تركيا في الزمن المتحول: قلق الهوية وصراع الخيارات، رياض الريس للكتب والنشر، بيروت، 1997، ص 97. جێگایی باسە کە گورسەل سەرنجی خویی لە بارەی کتێبی (مێژووی ویلایەتەکانی رۆژهەڵات و ڤارتو –*Dogu Illeri ve Varto Tarihi*) کە لە نوسینی شەریف فوراتە لە ساڵی 1948 کە گۆرسەل پێشەکی چاپی دووەم کە لە ساڵی 1961 بەلاو بووە بووی نوسیووە. ئە مەش کتێبەکە کە شەریف فورات هەوڵی داوە کە دوپات بکات کە کورد لە نەژادی تورکەکانن، و هیچ شتێك نییە بە ناوی میللەتی کورد". سەیرکە:
Michael Gunter, The Kurds and The Future of Turkey..., P. 6.

(3) -Bulent Gukay, Op. Cit., P. 322.

PDF 4 KURD

ناوچەکانی دەوروبەری دیاربەکر (بەرێژەی 25٪) و ئالازیگ (بەرێژەی 16٪) و سیرەت (15٪) و ئورفە (8٪) کۆبوونەوە. ئەوانەشی بۆ ئەودیوی کوردستان چوون، (41٪)یان بۆ ئەستەمبۆل و (18٪) یان بۆ ئەنقەرە و (15٪) بۆ ئەدەنە و (4٪) بۆ ئەزمیر گواستیانەوە. لەماوەی چەند ساڵێك ژمارەی کۆچکەران زیادی کرد، بە شێوەیەك راستی بەیەکەوە ژیانیان لەگەڵ یەکتری بەدرێژی و پانی کۆمار ببووە قەڵای ناسنامەی کوردی، ئەم بوونەی کورد وای لە پرسی کورد کرد هەتاکو بۆ دانیشتوانی ئەستەمبۆلیش ببێتە راستییەکی واقیعی، کە بە 800 میل لە کوردستانەوە دوورە[1].

ساڵانی شەستەکان بە ساڵانی بوژاندنەوەی بیری نەتەوەیی کوردی لە تورکیا دادەنرێت، گۆڕانکارییە کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسییەکان، سەرباری کاریگەرییە هەرێمایەتییەکان، رۆڵێکی گرنگی لەم بوژاندنەوەیە هەبوو. کۆتایی حیزبی کۆماری هاوکات بوو لەگەڵ گەڕانەوەی مەلا مستەفای بارزانی سەرکردەی کورد، لە تاراوگەکەی لە یەکێتی سۆڤیەت، لە 16ی نیسانی 1959 بۆ عێراق[2]، ئەو گەڕانەوەیە سەرلەنوێ گیانی هیوای بۆ نەتەوەی کورد لەوێ (کوردستانی عێراق) گەڕاندەوە[3]. ئەو ئەفسەرانەی پێشەوایەتی کودەتای 1960یان کرد، هەوڵیاندا دەستوورێکی لیبراڵی دابنێن[4]، گۆڕانکارییە لیبراڵی و دیموکراسییەکان سەرباری رێژەیی بوونەکەشی لەبەرچاوگرت، کە

---

(1) -David McDowall,Op. Cit., Pp. 401-402.

(2) - عزیز حسن عزیز، الولایات المتحدة الامریکیة والمسالة الکُردیة في العراق 1961–1975، اطروحة دکتوراه مقدمة الی جامعة صلاح الدین، اربیل، 2007، ص ص 4–5.

(3) -Henri J. Barkey and Graham E. Fuller, Op. Cit., P. 14.

(4) - دەستووری 1961 کە لە 27ی ئایاری هەمان ساڵ دارێژرا، بە لیبراڵیترین دەستوور لەچاو دەستوورەکانی پێشوو و دواتریش لە مێژووی کۆمار دادەنرێت. لەبەرئەوەی رێگەی بە ئازادی بیرکردنەوە و رادەربرین، کۆبوونەوە و بڵاوکردنەوە دا و بەڵێنی بە مافە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکان دا، هەروەها مافێکی دیاریکراو بە سەندیکا بازرگانییەکان دا لە مانگرتن. سەیری: فلادیمیر ایفانوفیتش دانیلوف، الصراع السیاسي في ترکیا، ترجمة، یوسف ابراهیم الجهماني، دار حوران، دمشق، **1996**، ص ص 132–135.

لەماوەی دەسەڵاتی حیزب هاتنە کایەوە، کە تاڕادەیەك هێزی بە رێکخراوەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی بەخشی، هەروەها هەلێکی راستەقینەی بۆ بەدەرخستنی ئازارەکانی کورد و وڵامدانەوەی هەندێ لەم ئازارانە، هێنایە پێش[1]. رۆشنبیرانی کورد هەر زوو حوکمی تازەیان جەرباند و رۆژنامەی مانگانەی (دیجلە — فورات) بە هەردوو زمانی کوردی و تورکی دەرکرد، لەماوەی ساڵانی (1962–1963) تەنها سێ ژمارەی لێدەرچوو، هەروەها رۆژنامەی (دەنگ Deng) و چەند رۆژنامەیەکی دیکەیان دەرکرد، ئەو رۆژنامانە جەختیان لەسەر بەدەرخستنی ناسنامەی کورد و راستی بوونی کورد لە تورکیا دەکردەوە. شایانی باسکردنە، کە زۆرینەی هەرە زۆری ئەو رۆژنامانە لە ئەستەمبۆل دەردەچوون[2].

ئەو پەرەسەندنانەی کە پرسی کورد لە تورکیا بەخۆیەوە بینی، هەروەها لەژێرکاریگەری و بە پاڵپشتی راستەوخۆی پارتی دیموکراتی کوردستان لە عێراق بە سەرۆکایەتی مەلا مستەفای بارزانی، رێگەی بۆ دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستان لە تورکیا، لە 11ی تەمووزی 1965 خۆش کرد، بەسەرکردایەتی فائیق بوجاقی پارێزەر. حیزبەکە خۆی بە نوێنەری کوردی تورکیا لەقەڵەم دا[3]. پارتەکە ئایدیۆلۆژیای مارکسی–لینینی بۆ کێبرکێی پارتە چەپە چالاکەکانی دیکە لە تورکیا، داوای سەربەخۆیی کوردستانی کرد، هەرچەندە پارتەکە بۆ رووی ئایدیۆلۆژی وەرگەرا، بەڵام هەر بە هاوپەیمانی لەگەڵ عەشیرەتە کوردەکان مایەوە، تەنها لە ناوچە لادێیەکان قەڵەمڕەوی

---

(1) -David McDowall, Op. Cit., P. 405.

ابراهیم الداقوقي، المصدر السابق، ص 231–232.

(2) -David McDowall, Op. Cit., P. 405.

(3) - نشرة تاریخیة عن الأحزاب الکُردیة في کُردستان الشمالیة، مکتب علاقات الفرع الأول للحزب الدیمقراطي الکُردستاني، مطبعة مکتب التنظیم/ الفرع الأول، أیار 1996، ص ص 9–12؛ "الحزب الدیمقراطي الکُردستاني الترکي"، المکتب السیاسي للحزب الدیمقراطي الکُردستاني (العراق)، مرکز الدراسات والبحوث، (اربیل، د. ت)؛

Michael M. Gunter, Historical Dictionary of Kurds, Scarecrow Press, Inc., Lanham, Maryland, and Oxford, 2004, P. 111.

هەبوو[1]. هەرچەندە ئەو دەربڕینە نەتەوەییە کوردییە، زۆر سوودی لەو لیبڕالییە سیاسییە وەرنەگرت، چونکە زۆربەی زۆری ئەو ڕۆژنامانە دوای ماوەیەکی کورت داخران و ئەندام و لایەنگرانی، پارتەکە دەستگیر و تیرۆر و دادگایی کران، کەس لە توانای دا نەبوو، بانگەشەی ئەوە بکات کە "**پرسی کورد لە تورکیادا بوونی نییە** ".

لە سایەی ماوەی ئەو پەشێوییە سیاسییانەی کە قۆناغی شەستەکان بەخۆیەوە بینی، کە بە ماوەی بارگاوییوونی چەپ دادەنرێت، زۆربەی کورد ئەوانەی بەدوای "**مافە نەتەوەییەکانیان**" دەگەران بەهیوای داننان بە ناسنامەی نەتەوەییان[2]، بەبێ دوودڵی چوونە ناو ریزەکانی پارتی کاری تورکی Turkiye Is Partisi[3]. لەبەرئەوەی چەپی تورکی و پارتەکانی هەڵوێستێکی روون و پابەندی بەرامبەر کورد وەرنەگرت[4]، لە کۆتاییدا وایکرد کۆمەڵێ چالاکی کوردی نێو پارتی کاری تورکی، لە نێوانیاندا تاریق زیا ئاکەنجی شانەی سەربەخۆ لە ساڵی 1966ەوە دابمەزرێنن، دوای ئەوەی تاریق زیا ئاکەنجی T.Z.Ekinci لە ساڵی 1968 و هاوڕێکەی محەمەد عەلی ئەسلان لە ساڵی دواتر بوون بە سکرتێری حیزب، ئاراستەی حیزب بەرەو داننان بە پرسی کورد چوو، لە کۆنگرەی چوارەمی حیزب کە لە تشرینی یەکەمی 1970 بەسترا،

(1) -Ferhad Ibrahim, Op. Cit., P. 41.

(2) -Henri J. Barkey and Graham E. Fuller, Op. Cit., P. 15.

(3) - پارتەکە ئاراستەیەکی سۆسیالیستی هەبوو، لە 13ی شوباتی 1961 دامەزرا، پارێزەر محەمەد عەلی بەیار لە شوباتی 1962 ەوە سەرکردایەتی دەکرد. پارتەکە لە هەڵبژاردنەکانی 1965 لە 3٪ ی دەنگەکان و 15 کورسی پەرلەمانی بەدەستهێنا. بۆ زانیاری زیاتر سەیری: فلادیمیر ایفانوفیتش دانیلوف، المصدر السابق، ص ص 154–159؛ حسين عبد فياض العامري، دراسة في الحركة الشيوعية في تركيا (1960–1980)، رسالة ماجستير مقدمة الى معهد الدراسات الافرو اسيوية (سابقاً)، بغداد، 1990، ص ص 56–74.

(4) - پارتی کۆمۆنیستی تورکی سەبارەت بە کێشەی کورد لەگەڵ بیروباوەری کەمالی یەکیگرتەوە، تا ساڵانی حەفتا پرسی کوردی نەکردە ناو بەرنامەی خۆیەوە، ئەم پارتە لە توانای دانەبوو، کاریگەرییەکی ئەوتۆی لەسەر چینی کارگەری تورکی نەبووە. سەیری:
Ferhad Ibrahim, Op. Cit., P. 41

جەخت لەسەر ئەوە کرایەوە کە "**گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی تورکیا بوونی هەیە، دەسەڵاتی فاشیزم کە خۆی لە چینی دەسەڵاتدار دەنوێنێ گەلی کوردی خستۆتە ژێر سیاسەتی تێکەڵکردن و تۆقاندن کە زۆربەی کات شێوەیەکی سەرکوتی خۆیناوی وەرگرتووە**"[1]. گرنگترین گرووپ کە لەناو پارتی کاری تورکی دەرکەوت، ئەویش پارتی سۆسیالیستی کوردستان Socialist Party of Turkey-Kurdistan[2]، بوو، لەلایەن کۆمەڵێ ڕۆشنبیر کە لە دەورەی کەمال بۆرقای[3] کۆنە سەرکردەی حیزبەکە کۆببوونەوە، دامەزرابوو، ئەو پارتە لە ساڵی 1970ەوە ڕۆژنامەی (ڕێگای ئازادی Ozgurluk Yolu) دەردەچواند[4]. هەروەها چەندەها گرووپی سەربەخۆی چەپخوازانەی کوردی لەسەردەستی لاوانی زانکۆکان دامەزران، لەوانەیە بەناوبانگترینیان ئەوەیان بێت کە ناوی لەخۆنابوو (ئاگردانی کلتووری شۆڕشگێڕی ڕۆژهەڵات –DDKO)[5]، کە ئەو

(1) - كندال، المصدر السابق، ص 102–103.

(2) - "الحزب الاشتراكي الكُردستاني التركي"، المكتب السياسي للحزب الديمقراطي الكُردستاني (العراق)، مركز الدراسات والبحوث، (اربيل، د. ت).

(3) – کەمال بۆرقای سیاسەتمەدار و شاعیری کوردی لە گوندی قزلقایەی سەربە دەرسیم لە ساڵی 1937 لەدایکبووە، لە ساڵی 1960 کۆلیژی یاسای تەواوکردووە، کاری پارێزەری لە یازك و ئەنقەرە کردووە، لە ساڵی 1965ەوە چۆتە ریزی پارتی کاری تورکی لە ساڵی 1968ەوە لە دەسەڵاتی جێبەجێکاری حیزبەکە هەلبژێردرا، دوای کودەتای ئازاری 1971 دەستگیر کرا، دوای ئازادکردنی لەگەڵ ژمارەیەك هاوڕێی خۆی پارتی سۆسیالیستی لە کوردستانی تورکیا دامەزراند، دواتر بووە بە سکرتێری گشتی، دوای کودەتای 1980 تورکیای بەجێهێشت، لەو کاتەوە پەنابەری سیاسییە لە ولاتی سوید، ژمارەیەك پەرتووکی لەبارەی پرسی کورد و شیعر و ڕۆمانی کوردییەوە نووسیوە. Michael M. Gunter, Historical Dictionary…, P. 29.

(4) - نشرة تاريخية عن الاحزاب الكُردية في كُردستان الشمالية، المصدر السابق، ص 15؛
Ferhad Ibrahim, Op. Cit., P. 41 .

(5) - ئەمەش کورتکراوەی ناوی (Devrimci Doğu Kültür Ocaklari)، سەنترەکەیان لە دیاربەکر و وارگنی و سلیڤان و کولوك و باتمان بوو. ئامانجی بنەرەتییان رازیکردنی حکوومەتی تورکی بوو، کە دان بە مافە کلتوورییەکانی کورد بنێ و دان بە زمانی کوردی بنێ. سەرکردەکانی ئەو کۆمەڵە و ڕێکخراوانە، گوتاری رادیکالی و شۆڕشگێڕانەی سەرکوتکەرانەیان پێشکەش=

PDF 4 KURD

لانەیەی پیکهێنا کە زۆربەی رێکخستنە شۆڕشگێڕییەکانی دەیەی حەفتاکانی سەدەی بیستی لێ لە دایکبوو[1]. ساڵی 1967 ئاماژەیەکی کرنگ بوو لەسەر وەرگرتنی "**پرسی کورد**" وەك سیفەتێکی نوێی بەرپەرچدانەوە، بۆیەکەمجار لەوەتەی بزووتنەوەی دەرسیم لە ناوبرا، کۆمەڵە و یانە و رێکخستنە کوردییەکان، خۆپێشاندانی جەماوەرییانە لە 19 شار و شارۆچکەی کوردی ئەنجامدا، کە لە دیاربەکر ژمارەی خۆپیشاندەران گەیشتە 25 هەزار کەس و لە سلیڤا 10 هەزار، بۆ نارەزایی لەبەرامبەر سیاسەتی چەوساندنەوە و پشتگوێخستن کە لە دژی پیادە دەکرێت[2]، دروشم و هاواریان بۆ "**گەلانی تورکیا**" و ناونانی مندالانی کورد، بەناوی کوردییەوە دەکێشا، ئەمەش وەك جۆرێك لە رووبەڕووبوونەوەی دەسەڵاتدارانی تورکی و شانازیکردن بە ناسنامەی نەتەوەیی کوردیی[3]. لەوکاتەی کە ئەو نارەزایەتییانە وەرچەرخانی کوردی بۆ داواکردنی مافەکانی بە رێگەی سیاسی دەردەبری، لەهەمان کاتیش ئاماژەیەکی گرنگیش بوو بۆ گواستنەوەی ئەرکەکە لە ئاغاکانەوە بۆ جوتیاران و لاوانی خوێندەواری شارنشین، لە نێوانیشیاندا کوڕانی خانەوادە ئاغاکان، ئەوانەی وازیان لە بەها بۆماوەییەکانیان هێنابوو، ئەوانە خانەی سەرکردایەتییەکی بۆرژوازی خوێندەواریان پێکهێنا، کە بەشێوەیەکی گشتی خودان مەیلێکی چەپرەوانەی میانرەو هەستی نەتەوەیی روو لە زیاد بوون[4].

=دەکرد، ئەم رێکخستنانە لە گفتوگۆ ئایدیۆلۆژییەکان رێگەیان بۆ دووبارە گەڕانەوەی چەپی کوردی لە نەوەدەکان خۆشکرد، شوێن پەنجەی ئەمەش بە ئاشکرا لە قۆناغی نەوەدەکانەوە دیارە، پارتی کرێکارانی کوردستانیش یەکێ لەو رێکخستنانەیە کە سوودی لەمە وەرگرتووە، سەیری:
Henri J. Barkey and Graham E. Fuller, Op. Cit., P. 15;
عبد الله أوج الان، الدفاع عن الشعب، ترجمة، زاخوشيار، مؤسسة اوج الآن للثقافة البحث العلمي، بغداد، 2005، ص 344.

(1) -Henri J. Barkey and Graham E. Fuller, Op. Cit., P. 15.

(2) -Chris Kutschera, "Mad Dreams of Independence: The Kurds of Turkey and the PKK", Middle East Report, No. 189, July-August, 1994, P.12.

(3) - ابراهيم الداقوقي، المصدر السابق، ص 240.

(4) -David McDowall, Op. Cit., P. 409.

دیاردەی گرنگی حەفتاکان وەرچەرخانی پارتە سیاسییە کوردییەکان بوو بەرەو رادیکالیزم. هەروەك توێژەری ئەڵمانی مارتن فان برۆنسن، تێبینی کردووە، فاکتەری گرنگی ئەو وەرچەرخانە، شارستانی بوونە کە بەهۆی زۆری ژمارەی کۆچی بەزۆرە ملێ و کۆچی بەخواستی لادێیەکانی کورد بۆ شارەکان و بێ توانایی ئابووری تورکی لەسەر وەرگرتنی ئەمانە. هەر زوو کۆچکەران هەستیان بەو جیاوازییە گەورەیەی کە لە نێوان ناوچەکانی رۆژئاوای تورکیا و ناوچەکانی رۆژهەڵات کرد. توانای بەراورد لە نێوان رەوشی خۆیان و برا تورکەکانیان، لە وریابوونەوەی هۆشیاری کوردی یارمەتیدان بۆ مەودای ئەو تەنگژەیەی کە لەژێر حوکمی تورکی دەژین. ئەمەش لە کۆتاییدا وایکرد کۆببنەوە بەگوێرەی هێڵە ئەتنییەکانی کاری سیاسی[1]، واتا دەرچوون لە پارتە تورکییەکان و حەزکردن لە دامەزراندنی رێکخستنی سیاسی لەسەر بنەمای ئەتنی.

بەدەرکەوتنی دەیەی حەفتاکان، تورکیا و ناوچەکە پەرەسەندنی گرنکی لەسەر هەردوو ئاستی ناوەخۆیی و هەرێمایەتی و نێودەوڵەتی بەخۆیەوە بینی، هەڵبژاردنەکانی 1969ی تورکیا، هیچ حیزبێك سەرکەوتنی بۆ پێکهێنانی حکوومەت بەتەنیا بەدەست نەهێنا. راست و چەپی تورکی دابەشبوونی گەورەی بەخۆیەوە بینی، بەشێوەیەك جیاکردنەوەیەکی توندی سیاسی لە گۆڕەپانی تورکی لێکەوتەوە، ئەو ململانێ ئایدیۆلۆژییانەی کە ئەو هێزە چەپ و راستانە بەرپایان کرد، بەردەوام بوو و لەلایەن هێزی بیانی دەرەکییەوە پاڵپشتی دەکران، ئەو ململانێیانە تا رادەیەك توند و تیژ بوو گەیشتە پلەیەك تێکگەیشتنی نێوانیان بووە، کارێکی ئەستەم، چونکە هەر لایەکیان باوەری وایە کە بیرۆکەی ئەو راستیە و رێگای خەباتی ئەو رێگایەکی نموونەییە و گرووپەکەی ئەو بەهەشتییە، هەر کەسێ باوەری پێنەهێنێ ئەوا خیانەتکار و بەکرێگیراوە و دەبێت لەنابېرێت[2].

(1) -Stala M. Gavrielides, Kurdish Ethno nationalism: A Threat to Turkish Security, M.A Thesis, McGill university-Montreal, 1997, Pp. 35-36.

(2) - ابراهيم الداقوقي، المصدر السابق، ص ص251–252.

PDF 4 KURD

لەمیانــەی ئەمــەدا و لــە مــاوەی ســاڵانی 1969–1971، لەوکاتــەی مــەیلی نەتەوەیی لە ڕۆژهــەڵات ڕووی لــە زیــادی بــوو، مەشــقکارانی تــورك و کــورد لــە سەربازگەکانی ڕێکخراوی ڕزگاریخوازی فەلەستینی (فتح) لە لوبنــان گەرانــەوە، بۆئەوەی خەباتی چەپگەرانە لە ئەستۆ بگرن. لە ساڵی 1969 تۆڕێك لــە یانــەی ڕۆشنبیری لە کوردستان لە ئەنقەرە و ئەستەمبۆل بەناوی (ئاگردانی کلتــووری شۆڕشگێڕی ڕۆژهەڵات –DDKO)[1] دامەزرا، کە لە بەرنامــەی ڕۆشــنبیرییەکەیدا جەختی لەسەر ئازادییە مەدەنییەکان و مافە سیاسی و مــەدەنی و ئابوورییــەکان و چاکسازی کۆمەڵایەتی کردبووە، ئەمە سەخت نەبوو بزانرێت کە ئــاگردانی کلتــووری شۆڕشگێڕی ڕۆژهەڵات بە شێوەیەکی نادیار لەپاڵ بزووتنەوەی نەتــەوەیی کــوردی لە تورکیا دەوەستا، بەتایبەتی بەشێوەیەکی چڕ باسی لە دروشمــەکانی "ڕێحــەزی ڕۆژهەڵات – النزعة الشرقیة" و "ناسنامەی ڕۆژهەڵات ی" دەکرد[2].

ئەو پەرەسەندنە گرنگانەی کە گۆڕەپانی عێراقی بەخۆیەوە بینی، کە خــۆی لــە هاتنــە ســەرکاری حیزبــی بەعــسی عــەرەبی لــە ســاڵی 1968 بــۆ دەســەڵات دەبینیتەوە، دواتر مۆرکردنی ڕێککەوتننامەی ئازاری 1970، کە گۆڕانکارییەکی جۆری لە خەباتی کورد لە عێراق بەتایبەتی و خەباتی کورد لە باقی پارچەکانی دیکە بەگشتی پەیدا کرد، ئەو ڕێککەوتنە بۆ یەکەمجار دانــی بــە مــافی کــورد لــە دامەزرانــدنی ئۆتۆنــۆمی خــاوەن مــۆرکی نەتــەوەیی کــوردی نــا[3]. لەڕاســتیدا ڕێککەوتنەکــە پاڵنــەرێکی بــەهێز بــوو بــۆ نەتــەوەخوازەکانی کــورد لــە ئێــران و تورکیا بۆ ئەوەی کار بۆ هەمان داخوازی نەتەوەیی لەسەر شــێوەی ئــەوەی لــە عێراق ڕوویدا بکەن. هیچ گومانی تێدا نییە کە ئەو ڕێککەوتننامەیە هانی زۆرێــك لە کوردی دابێت چ وەك تاك یا وەك ڕێکخستن لە تورکیا، بۆ دووهێندکردنەوەی چالاکی و کار لەپێناوی دەستکەوتنی داننان بە بەشێك لە مافە مەدەنییەکان.

(1) - عبد الله أوج الان، المصدر السابق، ص 344.

(2) -David McDowall, Op. Cit., P. 409.

(3) - للإطلاع على نص الاتفاقیة ینظر: شاکرو خدو محوي، المسالة الکُردیة في العــراق المعاصــر، دار سبیریز للطباعة والنشر، دهوك، 2007، ص ص 355–379.

لەوانەیە ئەوە، ئەو تەوژمە نوێیەی ڕێوشوێنی تونــد و ســەخت کــە ئەنقــەرە لــە دژی کوردی گرتەبەر، ڕوونبکاتەوە[1]. ئەو ڕێوشوێنانەی تورکیــا بــە ڕوونــی لــە ڕۆژنامە تورکییەکان دەنگیدایەوە، کە یەکێ لەو ڕۆژنامانــە داوای "**لــەناوبردنی ڕژێمی هۆزەکان**" کرد و بە "**دروستکردنی نیشینگەی گەورەی تورکی لــەوێ بۆئەوەی مۆرکی ڕۆژهەڵات بگۆڕێت... لە دوایی چیاکان**"[2]، چــالاکییەکانی سلیڤان، کە حکوومەت هێزێکی تایبەتی بە پاڵپــشتی فڕۆکــە و زرێپــۆش نــاردە ئەوێ بۆ "سزادانی کورد" و ترساندن و پشکنینی شارەکە جگە لە کاردانەوەی دەستبەجێی حکوومەت[3] نەبێ هیچی دیکە نەبوو، لەسەر نزیکبوونەوەی کورد و حکوومەتی عێراقی بــۆ داننــان بــە مــافی کــورد لــە دامەزرانــدنی شــێوەیەك لــە ئۆتۆنۆمی بۆ کوردستانی عێراق.

پێ دەچوو حکوومەتەکەی دیمیریل بەتەواوی لە چارەسەرکردنی هەڵوێــست و ڕەوشەکە بێ توانا بێت، ڕێوشوێنەکانی جاردانی بــاری لــە ناکــاو و ئــەحکامی عــورفی و داخــستنی ســەندیکاکان و ســەرکوتی کۆبوونــەوە و خۆپیــشاندانەکانی چەپەکان، هیچ سوودی نەبوو. پرۆسەی ڕفانــدنی بیانییــان و هێرشــکردنە ســەر بانکــەکان و ســەرنەکەوتنی لــە ســەرکوتکردنی چــالاکی سیاســی کــوردی و بزووتنــەوەی دیمــوکراتی تازەگەشەســەندووی تورکیــا، ســەرباری شکــستی حکوومەت لە چارەسەکردنی گرفتە ئابوورییەکان و پەشیوەییەکانی کرێکاران و قوتابیان و ململانێی توند و بەردەوامی نێوان هەردوو پارتی سەرەکی (عەدالە و گەل) لەسەر دەسەڵات[4]. لە 12ی ئــازار 1971 ســوپا هاتــە نــاو کێــشەکان لــە

(1) - ڕێککەوتننامەی ئازار لە وەحشییەتی حکوومەتی تورکی زیادکرد، چونکە کاریگەری نەتەوەیی لەسەر پارێزگاکانی ڕۆژهەڵاتی تورکیا هەبوو، بۆ بەدواگەران بەدوای جوداخوازان کۆماندۆزی بۆ ناوچەکە نارد، لــە تــشرینی یەکــەمی 1970 زۆربــەی ســەرکردەکانی ئــاگردان دەستگیرکران و چەندین ساڵ بەند کران و ڕێکخراوی ئاگردانیش داخرا .

Omer Taspinar, Op. Cit., P. 93.

(2) -David McDowall, Op. Cit., Pp. 14-613.

(3) - ابراهیم الداقوقي، المصدر السابق، ص 253

(4) - وصال نجیب عارف العزاوي، المصدر السابق، ص 144.

کودەتایەکدا دیمیریلی لەکارلادا و ئەحکامی عورفی لە 12 ویلایەت لە کۆی 67 ویلایەت راگەیاند، بە دیابەکر و سیرتەوە. هەڵمەتێکی فراوانی رەشبگیری لە کوردستان دەستی پێکرد و بە هەزاران کەس لە دیاربەکر و ئەو شارانەی زۆربەی دانیشتوانەکەی کوردن لە رۆژهەڵاتی وڵات، دەستگیرکران[1]. لە بەیاننامەیەکی وەزارەتی ناوخۆدا هاتووە، کە سێ هۆکار لە دواوەی کودەتاکەوە بوون: یەکەم، دروستبوونی چەپی توندرەو و پیاوی شەڕی پارتیزانی مەدەنی، دووەم، کاردانەوەی راسترەوە توندرەوەکان و ئەوانەی حەزیان لە دیکتاتۆرییەتە، سێیەم پرسی جوداخوازی لە رۆژهەڵات ، کە برێکی یەکجار زۆر لە چەکی تێدا دۆزرایەوە، ئەو چەکانە بە گوێرەی مەزەندەی وەزارەتی ناوخۆ بە **"یارمەتی مەلا مستەفای بارزانی گەیشتۆتە جوداخوازان"**[2].

سەرانی کودەتاکە هەموو رێکخراوە سیاسییەکان و گردبوونەوەکانی چەپی کوردی و تورکیان وەك پارتی کاری تورکی و ئاگردانیان هەڵوەشاندەوە، لە یاسای حیزبەکاندا 81 ماددەیان دارشت، کە باسی ئەوەی کردبوو، کە هیچ پارتێك بۆی نییە جگە لە ناوی تورکی ناوی نەتەوەیی بەخۆیەوە بلکێنێ، هەروەها جگە لە کلتووری تورکی هەڵبگریت[3]. پرۆسەیەکی بەرفراوانی دەستگیرکردنی سیاسەتمەداران و نوێنەرە رۆشنبیرییەکان ئەنجامدرا. دوای جاڕدانی باری لەناکاو، ژمارەی دەستگیرکراوان لە دیاربەکر و سلیڤان گەیشتە چوار هەزار کەس. بە درێژایی ساڵی 1971 رەشبگیری بەردەوام بوو، تا گەیشتە 10 هەزار کەس، کە 10 هەزار و 320 کەسیش لە رێگەی زمان لێدانەوە دەستگیرکران، بە گوێرەی بەیاننامەیەکی (سەرکردایەتی باری لە ناکاو)ەوە، تۆمەتی بانگەشەکردن بۆ کۆمۆنیزم و مەیلی جوداخوازی کوردیان خرایە پاڵ[4].

(1) -Omer Taspinar, Op. Cit., P. 93.

(2) - کندال، المصدر السابق، ص 121.

(3) - کمال بورقاي، النظام القانوني الترکي والاکراد، مجلة دراسات کُردیة، العدد 4 (8)، السنة التاسعة، باریس، 1993، ص 126.

(4) - شاکرو محوی، کُردستان في السبعینات، في: لازاریف وآخرون، تاریخ کُردستان، ترجمة عبدي حاجي، دار سپیریز للطباعة والنشر، دهوك، 2007، ص 231.

دەرەنجامە نا یەکلاکەرەوەکانی ئەو هەڵبژاردنەی کە لە 1973 کرا، وایکرد حکوومەتێکی ئیئتیلافی تا ساڵی 1977 دەسەڵات وەدەست بگرێت، لە سەرەتای ساڵی 1974ەوە بولەند ئەجەویدی سەرۆکی پارتی گەلی کۆماری و پارتی سەلامەتی نیشتمانی–کە ئاراستەیەکی ئیسلامییانەی هەبوو– یەکەم حکوومەتی دوای کودەتای 1971ی پێکهێنا. ئەجەوید دوای ئەوەی سوپای بۆ بەشی باکووری قوبرس نارد و سەرکەوت لە داگیرکردن، ئەجەوید جەماوەرێکی گەورەی لە تورکیا هەبوو، سەرکەوتنی لە هەوڵەکانی بۆ رازیکردنی ئەنجوومەنی ئاسایشی نەتەوەیی تورکی[1] بۆ پەسەند کردنی یاسای لێبووردنی گشتی کە بەهۆیەوە ژمارەیەکی زۆر لە سیاسەتمەدارانی کورد ئازادکران[2].

هەرچەندە دەست لەکار کێشانەوەی حکوومەتەکەی ئەجەوید، تورکیا پێی نایە قۆناغێکی تازەی تەنگژەوە، بەهەشت مانگ دوای دامەزراندنی، بەڵام ئەوەی دەکرێت تێبینی بکرێت ئەوەیەکە لە ناوەڕاستی حەفتاکانەوە بزووتنەوەی کوردی لە تورکیا بوژاندنەوەیەکی گەورەی بەخۆیەوە بینی، کە لە

(1) - ئەنجوومەنی ئاسایشی نەتەوەیی، دامەزراوەیەکی نوێ بوو بەگوێرەی دەستووری 1961 ەوە دامەزرابوو، سوپا لەم ئەنجوومەنە رۆڵێکی سیاسی دەگێرا، ئەم ئەنجوومەنە لە سەرۆك وزیران و وەزارەتەکانی دەرەوەو ناوەوە بەرگری و سەرۆکی ئەرکان و سەرکردەکانی لقە سەرەکییانی هێزە چەکدارەکان و سەرکردەی گشتی هێزی ژەندرمە، پێکهاتبوو، ئەنجوومەنەکە لەکاروباری پەیوەندیدار بە ئاسایشی نەتەوەیی دەکۆڵییەوە و لەبارەیانەوە راسپاردەی بە ئەنجوومەنی وەزیران دەدا، ئەویش لەسەری بوو رێوشوێنی زەروری وەربگریت بۆ پاراستنی سەلامەتی و ئاسایشی نەتەوەیی دەوڵەت . جارجارەش گفتوگۆکانی ئەو ئەنجوومەنە سنوورەکانی خۆی بۆ کاروبارەکانی ئابووری و پەروەردەیی و رێگاوبان دەبەزاند. هەرچەندە راسپاردەکانی بۆ حکوومەت بەزۆرە ملێ نەبوو، بەڵام وا رێکنەکەوت لە حکوومەتە یەکبەدوای یەکەکان هیچ راسپاردەیەکی رەت بکەنەوە. ولیم هیل، "الجیش الترکي والسیاسة"، في: ترکیا المجتمع والدولة، تحریر: اندرو فنکل ونوکهت سیرمان، ترجمة: حمدي حمید الدوري، دار الحکمة، بغداد، 2002، ص ص 67–97؛ محمد نور الدین، ترکیا: الجمهوریة الحائرة: مقاربات في الدین والسیاسة والعلاقات الخارجیة، ریاض الریس، بیروت، 1998، ص ص 81–86؛ مخلوف سلیمان، المؤسسة العسکریة الترکیة: رصد ودراسة تحلیلیة، دار حوران، دمشق، 2001.

(2) - وصال نجیب عارف العزاوي، المصدر السابق، ص 146.

PDF 4 KURD

شێوەی گرووپ و سەندیکاکان، کە هەندێکیان مارکسی لینینی بوو، خۆی دەربڕیوە، بەڵام زۆربەیان مۆرکی ماویان –کە بۆ سەرکردەی کۆمۆنیزمی چینی ماوتسی تۆنگ 1949–1976 دەگەڕێتەوە– پێوە دیار بوو. هەندیکیشیان بریتی بوون لە ڕێکخستنە ڕێگەپێدراوەکانی لاوان وەك سەندیکا شۆڕشگێڕەکانی کرێکاران،. هەندیکیشیان رووخساری ڕێکخستنە ڕێگەپێنەدراوەکان بوون، ژمارەی ئەو ڕێکخستنە کوردییانە بە زیاتر لە 12 ڕێکخراو مەزەندە دەکرا[1]. زۆربوونی ئاراستەی چەپخوازی لە نێو کوردی تورکیا لە ماوەی ساڵانی حەفتاکان، وایکرد بزوتنەوەی کوردی بە توندی گرێدراو بەو ئاراستەیە لە دایك ببێ.

ژمارەیەکی زۆر لە کورد لە ماوەی حەفتاکان هەستیان بە نارەزایەتی کرد لەو شێوازی مامەڵەیەی کە چەپی تورکی لەگەڵ کێشەکەیان لەسەر ئاستی نەتەوەیی کورد ئەنجامی دەدات، زۆربەی سۆسیالیستەکان و کۆمۆنیستەکانی تورکیا هێشتا بەلای ئەوەدا دەچوون، کە کێشەی کورد بەگوێرەی بیری مارکسی چارەسەر بکەن. بۆیە پێشوەختە دوژمنی نەتەوەیی کورد بوون، پێیان وابوو، بۆ یەکێتی ململانێی چینایەتی و شۆڕشی سۆسیالیزمی رووخێنەرە. لەبەرامبەر ئەمەدا چالاکانی کورد دەیانەوێت وەك هەرێم و گرووپی ئەتنی جیاواز کە لە توانای دا هەبێت شۆڕشی پرۆلیتاری تایبەت بەخۆی سەرکردایەتی بکات، دانیان پێبنرێت. دەرەنجامی ئەو لێکترازانە دەرکەوتنی ژمارەیەك کۆمەڵەی رادیکاڵی چەپخوازی کوردی بوو[2].

لەوماوەیەدا، لە ناوەڕاستی حەفتاکان، بە روونی هۆشیاری نەتەوەیی لەلای کورد لە باشووری رۆژهەڵاتی ولات رووی لە زیادی کرد، ژمارەیەکی زۆر لە لاوانی رۆشنبیری کورد، بیری مارکسیان وەردەگرت و لە چالاکی جوداخوازی

(1) - محمد نور الدين، حجاب وحراب: الكمالية وأزمات الهوية في تركيا، دار رياض الريس، بيروت، 2001، ص 109.

(2) -Omer Taspinar, Op. Cit., P. 94.

دەگلان[1]. هەروەها پارتی بچووکی کوردی نهێنی پێکهێنران و پارت و یانەکانی پێشووش دەستی بەکارکردەوە. لە ساڵی 1974 پارتی سۆسیالیستی کوردستان (یانەی میللی رۆشنبیری شۆڕشگێڕی– Devrimci Halk Kultur Dernegler)[2] دامەزراند. لە ساڵی 1977 کۆمەڵەی (رزگاری Rizgari) و لە ساڵی 1978 پارتی (نەتەوەپەروەرانی رزگارکەری کوردستان) و ڕێکخستنی دیکەی دامەزراند[3].

ئەمەش یارمەتی توندکردنەوەی ڕێحەزی نەتەوەیی کوردی دا، دواتریش ڕێکخستنەکانی چەپی کوردی ئەو عەقلییەتەی کە بەهۆیەوە ئایدیۆلۆژیای فەرمی دەوڵەتی تورکی هەڵسوکەوتی لەگەڵدا کردووە، توندوتۆڵکردەوە. کە لەوەتەی کۆمار دامەزراوە هەر درێژەی بەسیاسەتی کلاسیکی لە نکۆڵیکردن و پشتگوێخستنی بەردەوامی کورد داوە، بۆنموونە سلێمان دێمیرێلی سەرۆکی پارتی عەدالە، کە دوای دەست لەکارکێشانەوەی ئەجەوید لە 1974 حکوومەتی پێکهێنا، لەمیانەی دەربڕینی بیروڕاکانی لەبارەی کورد گوتی: **"هەر کەسێ هەست بەوەناکات تورك نییە، یان دڵخۆش نییە، ئازادە بۆ کوێ دەچێت با بچێت"**[4]. دێمیرێل پەنای بۆ ڕێوشوێنیکی دیکەی مەترسیدار برد، ئەویش بەکارهێنانی ئەندامانی حیزبی بزووتنەوەی نەتەوەیی توندرەو بوو بۆ بەدەستهێنانی مەرامی سیاسی خۆی. ئایدیۆلۆژیای ئەو پارتە جەختی لەسەر

(1) - تقرير السفارة الامريكية في انقرة الى وزارة الخارجية الامريكية في 10 ايلول 1979، منشور ضمن كتاب: تدخلات امريكا في البلدان الاسلامية: تركيا، وثائق الجاسوسية رقم (41)، منشورات الوكالة العالمية، بيروت، 1991، ص 137.

(2) - یانەکە لە نێوان ساڵانی 1975 تا 1979 بۆ مەبەستی بەهێزکردنی کلتوور و پەروەردەی کوردی لە هەموو شارۆچکەیەکی کوردی دامەزرا . دوای کودەتای 1980 داخرا و ژمارەیەك لە ئەندامەکانی دەستگیرکرا. سەیری :

Sheri J. Laizer, Martyrs, Traitors, and Patriots, Zed Books, London, 1996, P. 96.

(3) - نشرة تاريخية عن الأحزاب الكُردية في كُردستان الشمالية، مكتب علاقات الفرع الاول للحزب الديمقراطي الكُردستاني، مطبعة مكتب التنظيم/ الفرع الأول، دهوك، ايار 1996، ص 15.

(4) -Omer Taspinar, Op. Cit., P. 410

ئەوە دەکردەوە کە **"هەر کەسێ خوێنی تورکی هەڵنەگرێ تورکی نییە، هەتاکو جگە لە زمانی تورکی نەزانێ بەهیچ زمانێکی دیکەش قسە بکات"**، لەهەمان کاتدا واسەیری چەپەکانیان دەکرد کە ئەوان **"خەڵکانێکی بێ رەگەز و بێ قیمەتن و بنەچەیان دیار نییە، ئەوان تورك نین"**[1]. دێمیرێل داوای لە (گورگانی بۆر Buz Kurt)ی باڵی چەکداری حیزبەکە کرد، ئەرکی لەناوبردنی ئەوانەی کە بە **"دوژمنی ناوەخۆ"** وەسفی کردن لە کورد و کۆمۆنیزم، لە ئەستۆ بگرن. ئەوەی لێرەدا پێویستە باس بکرێت ئەوەیە کە توندرەوانی گورگانی بۆر لەلایەن ئیسلامییەکان–کە بەناوی حیزبی خەلاس بەسەرۆکایەتی ئەربەکان کاریان دەکرد و لەلایەن دەوڵەتەوە، زۆر پاڵپشتیکران[2].

بەر لە کۆتاییهاتنی دەیەی حەفتاکان، دوو راستی دیار لە گۆرەپانی سیاسی ناوەخۆی تورکی ئامادەبوون، یەکەم توندبوونەوەی تەنگژە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانی تورکیا بەشێوەیەك گەیشتە ئاستێکی ترسناك، کە لە زیادبوون و بەردەوامبوونی رووداوی توندوتیژی سیاسی و لەناوبردنی جەستەیی رەنگی دایەوە. راستی دووەم، رق و بێزاری کورد لە حکوومەتەکانی تورکی زیادی کرد، ئەمەش وایکرد رێکخستنە چەپە کوردییەکان زیاتر پەنا بۆ کردەوەی توندوتیژی چەکداری ببن، وەك کاردانەوە لەسەر ئەو کردەوە دوژمنکارییانەی کە رێکخستنە راسترەوەکان لە گورگانی بۆر لە دژیان ئەنجامی دا، بەڵام دەوڵەت کە لە زۆرجار هەولوێستی سەیرکەری لە رووداوەکان وەردەگرت، هەندێجاریش تەنها سوپای بۆ راوەدوونانی چەپەکان بۆ ناوچەی رووداو دەنارد[3]. بەمەش تورکیا دەستی بە کردنەوەی **"تاریکترین سەردەمی مێژوویی هاوچەرخی کرد"**[4]، ئامارە فەرمییەکان لەبارەی چالاکییە

[1] - للتفاصيل ينظر: عائشة نفين جاغلار، "الذئاب الرمادية كتعبير مجازي"، في: اندرو فنكل ونوكهت سيرمان (تحرير)، المصدر السابق، ص ص 99–119.

[2] -David McDowall, Op. Cit., P. 412.

[3] -Ibid.

[4] - فيروز احمد، صنع تركيا...، ص 381.

تیرۆریستییەکانی ماوەی نێوان (1978 تا 1980)، ژمارەی کوژراوان بە زیاتر لە 5 هەزار و بریندارەکانیش بە نزیکەی 20 هەزار کەس لەقەڵەم دەدەن[1].

لەسایەی بەردەوامی توندوتیژی کە لەلایەن هێزی راسترەوەوە، بەتایبەتی لەلایەن گورگانی بۆرەوە، هەروەها فراوان بوونی مۆلگەی تیرۆر و پێکدادان بۆ ناوچە ئەتنییە جیاوازەکان، وەك سیواس و ئەرزەروم مەرعەش و مەڵاتیە، ژیانی حیزبایەتی لە کوردستاندا، مەودایەکی نوێی وەردەگرت، کە پەرەسەندوتر و وردتر بوو لە رووی رێکخستنەوە، لەمیانەی ئەمەشدا بەشێوەیەکی بەهێزتر هۆشیاری نەتەوەیی کوردی دەستی بە دەرکەوتن و خۆ دەربرین کرد. سەبارەت بە بابەتی یەکەم، ژمارەیەك لە پارت و رێکخستنی کوردی دەستیان بە دروستکردنی شانەی شەڕکەری نهێنی بەمەبەستی هێرشکردنە سەر یەکەکانی سوپا و ژەندرمەی تورکی و ئاغاکانی کوردی سەر بەحکوومەت کرد[2]، پارتی کریکارانی کوردستانیش Partiya Karkeren Kurdistane بەشێوەیەکی روون ئەو ئاراستەیەی لە بزووتنەوەی کوردی دەربڕی، ئەو رێکخستنەیە کە عەبدوڵا ئۆجەلان[3] لە ساڵی

[1] - عايشة نيفين جاغلار، المصدر السابق، ص 99.

[2] - م.أ.حسرتيان، "الحركة القومية–التحررية الكردية في النصف الثاني من السبعينات والنصف الأول من الثمانينات"، في: جليلي جليل وآخرون، الحركة التحررية الكُردية في العصر الحديث، ترجمة عبدي حاجي، دار الرازي، بيروت، 1992، ص 286.

[3] – لەگوندی ئۆمەرلی سەربە ویلایەتی ئۆرفە ساڵی 1946 لە خانەوادەیەکی جووتیاری دەست کورت لە دایکبووە، حەوت برای هەیە. باوکی لە ژیاننامەی خۆی نووسیویەتی کە زمانی تورکی نەزانیوە، بەڵام لە قوتابخانە بەشێوەیەکی بەرەبەرە فێری بووە. ساڵی 1966 ئۆجەلان هەوڵیدا بچیتە ئەکادیمیای جەنگی، بەڵام نەیتوانی تاقیکردنەوەی وەرگرتن ببریت، بۆیە چووە کۆلیژی زانستە سیاسییەکانی زانکۆی ئەنقەرە. لە ساڵی 1970 دەستگیر کرا و بۆماوەی حەوت مانگ بەهۆی بەشداری لە خۆپیشاندانی خوێندکاران بەند کرا. ئەمەش خالێکی وەرچەرخان بوو لەژیانی ئۆجەلان، لەوکاتەوە لە ژێر کاریگەری هەریەکە لە دنیزکە زمش و مونیر جایان بوو بە مارکسی، ئەوانەش دوو سەکردەی بەناوبانگی چەپی تورکیای سەردەمی حەفتاکان بوون، ئۆجەلان لەگەڵ هاورێیانی لە کۆبوونەوەکانی (دیف گەنج) کۆمەڵەی خوێندنی باڵای لە ئەنقەرە پێکهینا، لە ساڵی 1975 ەوە بریاریدا جەخت لەسەر کێشەکانی کورد لە تورکیا بکاتەوە و بەرەبەرە لە رێکخستنی چەپەکانی تورکیا دوور بکەوێتەوە، ئۆجەلان لە 27ی تشرینی دووەمی 1987 پارتی کرێکارانی کوردستانی دامەزراند.
Michael M. Gunter, Historical Dictionary..., Pp. 153-154.

PDF 4 KURD

1987[1] دایمەزراند، وەك پەرچەكرداری سیاسەتەكانی دەوڵەتی توركی بەرامبەر كورد. ئۆجەلان بەم شێوەیە سیاسەتەكانی توركی دەربڕیوە: **"توركان ئێمەیان ناچار كردووە، لە ڕەوشێكی خراپتر لە ڕەوشی ئاژەڵەكانیش بژین"**، لە پاساوەكانیشی بۆ گۆڕینی ئاراستەی خەباتی لە ریزی رێكخستنەكانی چەپی توركی بۆ مەیلی نەتەوەیی كورد، لەمیانەی چاوپێكەوتنێكی لەگەڵ ڕۆژنامەنووسێكی ئەمریكی دەڵێت **"لە وەرگرتنی ناسنامە كوردییەكەم ناخۆشی زۆرم دەبینی، ئەگەر بڵێم من كوردم، واتا دەبێت ئامادەی ڕووبەڕووبوونەوەی خراپترین سەختی بم لە جیهان، دەمبینی دەرگاكان یەك بەدوای یەك لەسەرم دادەخران"**[2]. پارتەكە خۆی وەك سەكۆی چینە پەراوێزخراوەكان پێشكەش كرد[3]. پارتەكە لە بنەمایەوە لە قوتابیانی زانكۆ پێكهاتبوو، بە عەبدوڵا ئۆجەلانی دامەزرێنەریشەوە، هەموویان لادێی بوون و لە شارە گەورەكان خوێندوویان، لەسەرەتادا توركیش لە نێو رێكخستنەكان هەبوو، كە باوەڕیان وا بوو كە كێشەكانی توررکیا هەر بەتەنها پشت بەستن بە تاكە ئەتنیەك چارەسەر ناكرێت[4].

پارتی كرێكارانی كوردستان لەمیانەی ئەنجامدانی زنجیرەیەك كردەوەی تیرۆركردن لەدژی كەسایەتییە سیاسییەكان بوونی خۆی دەربڕی، لەدیاریترینیان هەوڵی سەرنەكەوتووی تیرۆركردنی ئەندامی پارتی عەدالە و

---

(1) - سەبارەت بە مێژووی دامەزراندنی پارتی كرێكارانی كوردستان، سەرچاوەكان جیاوازییان هەیە، عومەر تاسبینار دەلێت لە 1977 دامەزراوە، ئەرسال یافی دەلێت لە ساڵی 1979 دامەزراوە، هەرچی عیسمەت ئیمەستە دەلیت لە 27ی تشرینی دووەم 1987، ئەمەش مێژوویەكی وردە. سەیری:

Omer Taspinar, Op. Cit., P. 94; Ersal Yavi, A.G.E., S. 533; Ismet Imset, The PKK, A Report on Separatist Violance in Turkey 1973-1992, Turkish Daily News, Ankara, 1992. Pp. 19-20 .

(2) - جوناثان راندل، المصدر السابق، ص ص 313–314.

(3) -Ferhad Ibrahim, Op. Cit., P. 42.

(4) -Dogu Ergil, "PKK: The Kurdish Workers Party", in, Mariann Heiberg and Others, Terror, Insurgency and the State, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, 1996, P. 329.

نوێنەری پارێزگای سەڤەرەك Severek بوو، كە دەرەبەگێكی كوردبوو بەناوی محەمەد جەلال بوجاق[1]. دەربڕینی ناسنامەی كوردی هەرتەنها لە نیوەندە میللییە نا فەرمییەكان سنووردار نەكرابوو، شەرەفەدین ئالجی وەزیری ئەشغالی توركی لە نیسانی 1979 رایگەیاند كە **"كورد لە توركیا هەیە، من خۆشم كوردم"**[2].

بە كۆتایی هاتنی دەیەی حەفتاكان، ئاماژەكان ڕۆژ بەڕۆژ ئەوەیان نیشاندەدا كە بزووتنەوەی كوردی پێ دەنێتە قۆناغێكی تازەوە، لەهەمان كاتدا ڕەوشی ناوەخۆی توركیا ڕۆژ لە دوای ڕۆژ خراپتر و ناخۆشتر دەبوو، تا گەیشتە سەرەتای هەشتاكان وا پێ دەچوو كە ڕەوشەكە لە دەست دەرچوو بێت، پێ دەچوو حكوومەتە لەدوای یەكەكان گومڕا بن، ڕێوشوێنەكانی سەرۆكی نوێی حكوومەت سلێمان دیمیرل (12ی تشرینی دووەمی 1979 تا 12ی ئەیلولی 1980) ڕێگەی لە بەلاداچوونی ولات بەرەو شەڕی ناوەخۆ و داتەپین نەگرت، سەرباری بەهێزكردن و فراوانكردنی باری لەناكاو بۆئەوەی 20 ویلایەتی خاوەن زۆرینەی كورد بگرێتەوە، جگە لە ئەستەمبۆل و ئەنقەرە نەبێت، هەروەها دەسەڵاتەكانی سەركردە سەربازییەكانی بەهێزتر كرد و هاوپەیمانی لەگەڵ (گورگانی بۆر) كرد. ڕۆژانە ڕێژەی چالاكییەكانی كوشتن لە 20 كەمتر نەبوو. لەوەش ترسناكتر ئەو چالاكییانە كەسایەتی دیاری وەك نیهاد ئایرەمی سەرۆك وەزیرانی پێشوو و كەمال توركلەر و سەرۆكی سەندیكاكانی كرێكارانی شۆڕشگێڕ Disk و چەندانی دیكەی كردە ئامانج، هەروەها لەتەواوی وڵات كردەوەی توندوتیژی كە مۆركێكی تایفی هەبوو، بڵاوبووەوە[3].

لەژێر سایەی بەردەوامی لەدەست دەرچوونی ڕەوشەكە لە دەستی پارتەكان و سیاسەتمەداران، هاتنە ناوەوەی سوپا بۆ گەڕاندنەوەی

---

(1) -Ismet G. Imset, Op. Cit., P. 20.

(2) - وصال نجيب عارف العزاوي، المصدر السابق، ص 180.

(3) - فيروز احمد، صنع تركيا ...، ص390–395؛ م.أ حسرتيان، "الحركة القومية–التحررية..."، ص 286.

PDF 4 KURD

کاروبارەکان بۆ شوێنی خۆیان کارێکی حەتمی بوو. هەر زوو سەرانی کودەتای 12ی ئەیلولی 1980 **هەڵوێستیان** لەبارەی پرسی کورد بە قسە و بە کردەوە دەربڕی، ژەنەراڵ کەنعان ئەڤرینی سەرکردەی کودەتاکە لە سەرەتای ساڵی 1981ەوە لە لێدوانێکی رایگەیاند کە **"هەموو ئاراستە جوداخوازییەکان بێ بە زەبیانە تێکدەشکێنرێت"**[1]. لە چاوپێکەوتنێکی لەگەڵ رۆژنامەی دیر شپیگلی Der Speigel ئەلمانی لە 19ی تشرینی یەکەمی 1981 ەوە **هەڵوێستی** خۆی روونتر لەبارەی کوردەوە ئاشکرا، کرد کاتێ گوتی: **"هەرکاتێ کۆماری تورکی لاواز دەبێت، کوردان شۆڕش دەکەن، ئەوان بەیارمەتی هێزی دەرەکی دەیانەوێت تورکیا دابەش بکەن"**. هەروەها گوتی: **"کورد هەن، بەلام رێگەیان پێنادەین تورکیا دابەش بکەن، ئەوان ناتوانن هیچ شتێ لە ئێمە ببەن، بەهەموو هێز و توانامان کار بۆ ریشەکێشکردنی ئەو پرسە دەکەین"**[2]. بولەند ئۆلوسۆ B.Ulusu سەکردەی **هێزی** دەریایی و سەرۆك وزیرانی نوێ، بەر لە ساڵێك لە کودەتاکە هۆشداری ئەوەی دا کە **"رۆژهەڵات دەکولێ و کۆمۆنیست و کورد لەوێ بەتەواوی یارمەتی یەکتری دەکەن"**[3].

دوای کودەتاکە هەزاران کورد دەستگیرکران و زۆربەیان لەژێر ئازاردا مردن، هەزارانی دیکەش بۆ ماوەیەکی درێژ لە بەندیخانە پەستێنران[4]. ئەو تۆمەتانەی کە خرابووە پاڵیان ئەوە بوو، کە ناسنامە کوردییەکەی خۆیان راگەیاندبوو، یا بڵاوکردنەوەیان بە زمانی کوردی بڵاوکردۆتەوە، یان زۆربەیان بەتۆمەتی ئەندامبوون لە رێکخستنە کوردییەکان تۆمەتبار کرابوون، بە گوێرەی ماددەکانی (141 و 142)ی یاسای سزادانی تورکی حوکمدران، ئەو ماددەیە تایبەت بوو بە نواندنی کاروچالاکی سیاسی لەسەر بنەمای ئەتنی، کە وابکات

(1) - ابراهيم الداقوقي، المصدر السابق، ص 280.

(2) - م . أ. حسرتيان، "الحركة القومية–التحررية..."، ص 288.

(3) -Henri J. Barkey and Graham E. Fuller, Op. Cit., P. 16.

(4) - بۆ سەیرکردنی نموونەی لێپرسینەوە لەو بەندکراوانە سەیری: الحزب الطليعي لعمال كردستان PPKK، شهادات الناجين من سجن ديار بكر، الدراسة رقم (5)، د.م، 1985، ص 11 وما بعدها.

یەکێتی نیشتمان لاواز بکات[1]. پرەنسیپی نکۆڵیکردنی ناسنامەی کوردی لە نێوان ساڵانی 1980 تا 1982 بە دەستگیرکردنی 80 هەزار کەسیان[2]، گەیشتە لوتکە، ئەمەش بە گوێرەی مەزەندەکانی کۆمەڵەی دەولی مافەکانی مرۆڤ[3]. وەزیری پەروەردەی بە حاکمانی ویلایەتەکانی رۆژهەڵات و باشووری رۆژهەڵاتی راگەیاند کە ناکرێت گۆرانی بۆ مەرامی ئەتنی یان جوداخوازی بگوترێت، فەرمانی دا دەبێت ئەو گۆرانییانە بە زمانی تورکی بگوترێن[4]. هەوەرها نزیکەی سێیەکی سوپای تورکی بۆ زامنکردنی ئارامی تێیدا، بڵاوکرایەوە، هەرچەندە کودەتاچییەکان بەفەرمی ئەمەیان رانەگەیاند[5].

لەلایەکی دیکەوە دوورخستنەوە و رێگەگرتن لە سیاسەتمەدارانی مەدەنی، لەدوای کودەتاکە، لەوەی چالاکی سیاسی بنوێنن، وایکرد سەرانی عەسکەر لە هەر ئامۆژگاری و شارەزایەك کە دەکرا سیاسەتمەداران پێشکەشیان بکەن، مەحروم بن، بەتایبەتی لە ناوچە کوردییەکان، دیدی ژەنەراڵەکان بەشێوەیەکی ئۆتۆماتیکی بوو بە سیاسەتی فەرمی دەوڵەت[6].

(1) -Ersal Yavi, A.G.E, S. 537.

(2) – کەمێك لە رۆژنامەنووسان توانییان ئامادەی دادگاییکردنەکانی دیاربەکر بن، نووسیویانە کە بەندی و دەستگیرکراوەکان، لەبەرئەوەی نەیان دەتوانی بە پێیان بڕۆن بە قەفەسی هەڵگیراو لەسەر عارەبانە بۆ دادگا دەهێنران، رەوشی بەندیخانە ئەوەندە سەخت بوو کە ژمارەیەك بەندی بۆ ماوەی زیاتر لە مانگێك مانیان لە خواردن دەگرت، هەندێکیشیان خۆیان دەکوشت، لە نەورۆزی 1982 مەزلوم دۆغان، کە کادیریکی پارتی کرێکارانی کوردستان بوو، رایگەیاند کە پێی باشترە لە بەندێخانە لەسێدارە بدرێت، نەوەك تەسلیم ببێ، دوای چەند هەفتەیەك چوار بەندی رۆژنامەی تەڕکراو بە بەنزینیان لە خۆ لولدا و ئاگریان لە خۆ بەردا، هاورێیانی نەیانهێشت بیانکوژێننەوە، گوتیان ئەمە ئاگری ئازادییە، سەیری:

Chris Kutschera, "Mad Dreams of Independence: The Kurds of Turkey and the PKK", P. 13.

(3) -David McDowall, Op. Cit., P. 414.

(4) -Bulent Gokay, Op. Cit., P. 323.

(5) -David McDowall, Op. Cit., P. 414.

(6) - هنري باركي وغراهام فولر، المصدر السابق، ص 118.

بەهاتنی ساڵی 1983، ئەو باوەڕە بڵاوبوو، کە پەشێوی سیاسی و دابەشبوونی ناوەخۆ و پرۆسەکانی ڕەشبگیری، لەناوبراوە، ڕاپۆرتەکان ئاماژەیان بەکەمکردنەوەی ژمارەی کردەی تیرۆری سیاسی لە ساڵی 1981 بۆ 456 و لە ساڵی دواتریش بۆ 124 دەکرد[1]. لە دەستپێشخەرییەکی سوپای تورکیدا، کە لە 26ی ئایاری 1983 ەوە ئەنجامیدا، ئەو سوپایە هێرشی بۆسەر بارەگاکانی پارتی کرێکارانی کوردستان بۆ ماوەی 25 میل لە باکووری عێراق هێنا، بە هێزێکی نزیکەی 8 تا 10 هەزار سەربازەوە، ئەمەش دوای ئەوەی مۆڵەتی لە حکومەتی ئەوسای عێراق وەرگرت. سوپاکە وای ڕاگەیاند کە بەسەدان کەسی لەئەندامانی پارتەکە کوشتووە و دەستگیرکردووە[2]، پیاوانی عەسکەر، ئەوانەی سیاسەتمەدارانیان لە دەسەڵات دوورخستەوە، چاوەڕێیان دەکرد لەڕێگەی سەرکوتی زیاتر و سیاسەتی لەخۆگرتنەوە، بە ئاسانی پرسی کورد چارەسەر بکەن.

پاشەکشەی ژمارەی چالاکییە تیرۆریستییەکان و ئەو ئارامییەی کە دوای ماوەیەکی کەمی دوای کودەتای 1980 باو بوو، گەشبینی و متمانەی بە توانای عەسکەر بەخشی لەسەر چارەسەرکردنی گرفتە ناوەخۆییەکانی تورکیا. بەهەرحاڵ ئەمە زۆری نەخایاند و لە ئابی 1984 ڕووبەڕووبوونەوەی کورد لەلایەکی نەناسراوەوە بەشێوەیەکی گەورە هات و وەرچەرخانێکی ترسناکی لە

(1) -David McDowall, Op. Cit., P. 418.

(2) – ئۆلسن گومانی لە کەوتنی هیچ کوژراوێك لە ئەندامانی پارتی کرێکارانی کوردستان هەیە، بەگوێرەی زانیاری و لێدوانەکانی پارتە کوردییە عێراقییەکان و ڕاپۆرتی ڕۆژنامەگەرانی جیهانی، زۆربەی پێکانەکان لەنێو مەدەنییەکان و جەنگاوەرانی پارتە کوردییەکان بوون، هەروەها چالاکی بۆردوومانەکانی تورکیا هەندێ لە بارەگاکانی پارتی دیموکراتی کوردستانی لە بادینان کردە ئامانج، پارتی دیموکرات لە 28ی ئایاری 1983 لەسەر زاری سەرۆکەکەی (مەسعود بارزانی) ئەو کردەوەیەی تورکی بەتوندی ریسوا کرد. الحزب الديمقراطي الكُردستاني/ العراق، الغزو التركي لكُردستان العراق، هكذا تم دحره، قسم الإعلام في الحزب الديمقراطي الكُردستاني، مطبعة خه بات، (دم. دت)، ص ص 9–18؛

Robert Olson, The Kurdish Question and Turkish-Iranian Relations: from World War I to 1998, Mazda Publishers, U.S.A, 1998, P. 31.

مێژووی تورکیا و پرسی کوردی کردەوە. ئەو ڕووبەڕووبوونەوەیەش ئەوە بوو کە پارتی کرێکارانی کوردستان ڕایگەیاند کە ڕێگای بەرخۆدانی نهێنی و خەباتی چەکداری بە پشتبەستن بە "**توندوتیژی شۆڕشگێڕانە**" دەگرێتەبەر، وەك ئامرازێك بۆ بەدەستهێنانی سەربازگیری و ڕزگاری، نەوەك هەرتەنها لە دژی حکومەتی تورکی، بەڵکو لە دژی ئۆپۆزسیۆنە سیاسییەکانیش جا چ ئەوانەی لە ڕیزەکانی حیزب دەرچوو بن یان ڕێکخستنەکانی حیزبە کوردییەکانی دیکە یا سەرۆك عەشیرەتەکان بێت[1]. هەریەکە لە هێنری بارکی و گراهام فاولەر گەیشتنە ئەوەی کە "**سیاسەتە توندەکانی ساڵانی سییەکان، وەك قەدەغەکردنی بەکارهێنانی زمانی کوردی و سەرشۆڕکردنی ڕۆژانەی دانیشتوانی ناوچە کوردییەکان لەسەردەستی فەرمانبەرانی مەدەنی حکومەتی تورکی، هەموو ئەمانە لە جیاتی ئەوەی هەستی شاراوەی نەتەوەیی کوردی لاواز بکات، بەهێزی کرد و بەمەش بەشدارییان لە بەدەنگەوە هاتنی پارتی کرێکارانی کوردستان کرد**"[2].

پارتی کرێکارانی کوردستان، کە سەرکردە و کادیرانی لە سەروبەندی کودەتای 12ی ئەیلولی 1980[3] تورکیایان جێهێشتبوو، لە کۆنگرەی دووەمی ساڵی 1982، بڕیاریاندا، خۆیان بۆ گەڕانەوە بە دارشتنی ستراتیژێکی سێ قۆناغی ئامادە بکەن: **بەرگری و هاوسەنگی و هێرش**[4]. بە یەکەم چالاکی چەکداری لە 15ی ئابی 1984 کە لەژێر ناوی "بتەقێنە و ڕاکە" پارتی کرێکارانی کوردستان خۆی دەربری، ئەم چالاکییە بریتی بوو لە هێرشی دوو گرووپی تیپی ئازادی کوردستان (فرق حریە کُردستان–Kurdistan Freedom Brigades) کە

(1) - گولستان گورباي، المصدر السابق، ص63–64.

(2) -Henri J. Barkey and Graham E. Fuller, Op. Cit., P. 16.

(3) – بەگوێرەی ئەوەی عەبدوڵلا ئۆجەلان باسی کردووە، ئەوا پارتی کرێکارانی کوردستان، لەسەروبەندی کودەتاکە ژێرخانی سەرەکی پارتەکەی بۆ دەرەوەی وڵات بردووە، بەمەش خۆی لە گورزیکی کوشندە بەدوور گرتووە. سەیری : Ismet G. Imset, Op. Cit., P. 30.

(4) -David McDowall, Op. Cit., P. 420.

PDF 4 KURD

بالی چەکداری پارتەکە بوو، بۆسەر شاری شیرناغ و ئارۆخ و شیروانە لە ویلایەتی سیرت و شارۆچکەی شەمدینلی لە ویلایەتی هەکاری[1]. ئەو هێرشە سەرەتای رووبەڕووبوونەوەیەکی سەربازی دوورودرێژی نێوان حکوومەت و جەنگاوەرانی پەکەکە بوو، ئەمەش گرفتە ناوەخۆیی و دەرەکییەکانی تورکیای وا ئاڵۆز کرد، بەشێوەیەك کە پێشتر نموونەی نەبووە.

پارتی کرێکارانی کوردستان بەمەبەستی سەرنجراکێشانی کورد بۆ لای خۆی دەستیکرد بە بۆسەدانانەوە دژی هێزە ئەمنییەکان، لە تشرینی یەکەمی 1984 سێ ئەندامی یەکەی بەرپرسی پاسەوانەکانی سەرۆك کەنعان ئە ڤرینیان لە یۆکسکۆڤا کوشت، دواتر لە بۆسەیەکدا لە هەکاری و چۆکورچا 8 سەربازی تورکیان کوشت، لە بەهاری 1985 دوای ئەوەی جەنگێکی گەورەی لە سویرەك سازکرد و لەنێوان هەردوولا 60 کەسی مەدەنی کوژرا، ئەمە وایکرد لەسەر ئاستی نەتەوەیی خەڵك ئاوڕ لێبدەنەوە. بەهاتنی مانگی ئابی 1985 واتە دوای نزیکەی ساڵێك لە دەستپێکردنی خەباتی چەکداری لە 70 رووداوی چەکداری نزیکەی 200 کوژراوی خستەوە[2].

چالاکییەکانی پارتەکە جەماوەرییبوونی پارتەکەی بەرەو سەر برد، بەتایبەتی دوای ئەوەی پارتەکە بەشێوەیەکی بەرفراوان لایەنگیری خەڵکی بەدەستهێنا لە ساڵی 1985 بریاری دامەزراندنی (بەرەی رزگاری نیشتمانی کوردستان–National Liberation Front of Kurdistan)دا[3]، ئەمەش پاڵی بە سەرۆکی تورکی کەنعان ئەیڤەرینەوە نا کە رێوشوێنی دەستبەجێ لە دژی پەکەکە وەربگریت، راستەخۆ دوای چالاکییەکەی ئابی 1984 لە وتارێکی لە شەمدینلی رایگەیاند کە **"ئەو کردەوانە جگە لە پیلانگێڕییەك کە دەسەڵاتی**

[1] - ابراهيم الداقوقي، المصدر السابق، ص 138؛

Michael Gunter, The Kurds and The Future of Turkey..., P. 47.

[2] -David McDowall, Op. Cit., P. 421.

[3] -Michael M. Gunter, The Kurds in Turkey, A Political Dilemma, Westview Press, Boulder, San Francisco, Oxford, 1990, Pp. 75-76 .

بیانی بەمەبەستی دابەشکردنی تورکیا دادەرێژن، هیچی دیکە نییە، ئەمەش لە رێگەی چەند خیانەتکارێك لەوانەی بۆ دەرەوەی ولات رایانکردووە، ئەوانە هاوکاری دەسەڵاتی بیانی دەکەن..."، لە 20ی ئابی 1984 پرۆسەیەکی سەربازی بەناوی (پرۆسەی رۆژ)[1] دەست پێکرد، کە زۆربەی ویلایەتە کوردییەکانی گرتەوە، ئەو چالاکییە سەربازییە سنووری تورکیای لەگەڵ ئێران لە رۆژئاوا و عێراق لە باکوورییەوە بە درێژی 22 کم بڕی، ئەمەش بە رەزامەندی هەردوو حکوومەتەکە[2]. بەگوێرەی ئەو چیرۆکەی حکوومەتی تورکی لەبارەی پرۆسەکە دەیگێریتەوە، 54 ئەندامی پارتی ناوبراو کوژراون و 84ی دیکەش بە دادگای سەربازی دیاربەکر دراون و 672ی دیکەش بەتۆمەتی دابینکردنی داڵدە بۆ ئەندامانی پارتی کرێکاران دەستگیرکراون[3].

لە رێوشوێنیکی حکوومەت بۆ رێگەگرتن لە زیاتر کێشکردنی دانیشتوانە لۆکالییەکان بۆ باوەشی پارتی کرێکارانی کوردستان، حکوومەت لە 4ی نیسانی 1985 دوو ماددەی دیکەی بۆ یاسای لادێیەکان زیاد کرد، بۆدابینکردنی

[1] - ابراهيم الداقوقي، المصدر السابق، ص ص 297–298.

[2] - هەردوو حکوومەتی عیراقی و تورکی پرۆتۆکۆلێکیان لە 15ی تشرینی یەکەمی 1984 بەناوی (راوەدوونانی گەرماوگەرم) مۆرکردووە، کە بەهۆیەوە رێگە بە تورکیا دەدرێت بۆماوەی 30 کم راوەدووی ئەندامانی پارتی کرێکارانی کوردستان و باقی رێکخستنە کوردییەکانی تورکیا بکات. بەهۆی ئەم بپۆتۆکۆلەوە حکوومەتی تورکی 3 چالاکی سەرەکی لەماوەی هەشتاکانی سەدەی بیستەم ئەنجامدا، کە لە هەموویان ئاگاداری بەغدا کراوەتەوە بەر لە جێبەجێکردنیان. عێراق ئەو پرۆتۆکۆلەی هەڵوەشاندەوە بەهۆی ئەوەی تورکیا رازی بوو کورد لە ئەیلولی 1988 پەنای بۆ بەریت، بەڵام تورکیا درێژەی بە رێککەوتنەکەدا و لە داگیرکاری کوردستانی عێراق لە ماوەی نەوەدەکان هەرپشتی بەو رێککەوتنە بەست. سەیری:

Robert Olson, The Kurdish Question and Turkish-Iranian Relations..., P. 3;

کرستيان مور، "الاكراد يبحثون عن استراتيجية جديدة، لوموند ديبلوماتيك، تشرين الاول 1988، في: ارشيف دار البعث (قسم التوثيق والمعلومات)، "المسألة الكُردية"، الرمز (97/1/9)، ص ص 2–5؛ جلال عبد الله معوض، صناعة القرار في تركيا والعلاقات العربية–التركية، مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، 1998، ص 43.

[3] - ابراهيم الداقوقي، المصدر السابق، ص 144.

مەرجی پێویست بۆ بەکرێگرتنیان کە ناوی (پاسەوانانی لادێ–چەتەکانی لادێ–Koy Koruculari)[1]. بەگوێرەی یاسا نوێیەکە، داوا لە سەرۆك عەشیرەتە کوردییەکان کرا، کە میلیشیا لە پیاوانی خۆیان پێکبهێنن، حکوومەت موچەیەکی مانگانەی باش و چەکیان پێ دەدات، لەبەرامبەردا ئەوانیش راوەدووی ئەندامانی پارتی کرێکارانی کوردستان بنێن و سنووریك بۆ لایەنگری و جەماوەرێتی ئەو پارتە لە ناوچە کوردییەکان دابنێن. ئەو پرۆژەیە زۆر بە بەرنامە لادێیەکەی ڤیتنام دەچوو، کە ئەمریکییەکان لەماوەی جەنگی ڤیتنام جێبەجێیان کرد[2]. زۆربەی سەرۆك عەشیرەتە کوردییەکانی گوندەکان لە پێکهاتەی پاسەوانانی لادێ ئالا، **"بەتایبەتی ئەگەر ئەو مووچەیەی کە مانگانە بە پاساوانانی لادێ دەدرا بە فەرمی نزیکەی 230 دۆلار بوو، لە ناوچە هەژارەکان، کە تووشی بێکاری ببوون، کە داهاتی سالانەی تاك نزیکەی 400 دۆلار دەبوو"**[3]. بۆ زانین ئەم برە پارەیە یەکسان بوو، بە مووچەی دەرچوویەکی زانکۆ تورکییەکان[4]. زۆربەی جار خەڵکی لە نێوان **"پەیوەندیکردن بەو پێکهاتانە و بەجێهێشتنی ولات ئازاد کرابوو"**[5].

شانبەشانی هەڵمەتە سەربازییەکە بۆ سەرکوردستان، پرۆسەکانی تواندنەوە و تێکشکاندنی ناسنامەی کلتووری و نەتەوەیی کورد چڕکرایەوە، دووبارە

(1) -Ismet Imset, Op. Cit., P. 107.

(2) -Kevin McKiernan, "Turkey's War on Kurds, The Bulletin of the Atomic Scientists", March-April, 1999, P. 29 .

(3) -David McDowall, Op. Cit., P. 422.

رۆژنامەی لۆمۆندی فەڕەنسی لە ژمارەی 30ی تەمووزی 1992 باسی لەوە کردووە کە هەر یەکێك لە پاسەوانی لادێ لە سەرەتای نەوەدەکانەوە مووچەیەکی وەردەگرت یەکسان بوو بە هەزار فرەنکی فەڕەنسی (نزیکەی 100 جونەیهی ئیسترلینی)، ئەمەش دووهیندەی مووچەیە لە تورکیا. سەیری: حمید بوز ارسلان، "العصبية والسياسة الكُردية من منظور اجتماعي–تاريخي"، في: فالح عبد الجبار وهشام داود (تحرير)، الاثنية والدولة: الاكراد في العراق وايران وتركيا، ترجمة، عبد الاله النعيمي، معهد الدراسات الاستراتيجية، بغداد–بيروت، 2006، ص 228.

(4) - ابراهيم الداقوقي، المصدر السابق، ص 305.

(5) -Kevin McKiernan, Kevin McKiernan, "Turkey's War…", P. 31.

ناولێنانەوەی شوێنەکان لە گوندەکان، لەکۆی 3524 گوند 2824 گوندەکانی ئەدیامان و غازی عەنتاب و ئورفە و ماردین و دیاربەکری گرتەوە، بینرا ئەوانەی کە ناوی کوردی لە منداڵەکانیان دەنێن، لەگەڵ دەوڵەت رووبەڕووی گرفت دەبنەوە، لە دەقی یاسای 1587 هاتووە کە **"هەر ناوێك کە لەگەڵ ئەخلاق و دابونەریت و کلتووری نەتەوەیی و بە شەرمەزاری بۆ کۆمار لەقەڵەم بدرێت، ناکرێت بەشێوەیەکی یاسایی لە بەڵگەنامەکانی دایکبوون تۆمار بکرێت"**[1]. لە راستیدا هیچ کوردێك نەیدەتوانی خێرایی تەوژمی رێوشوێنەکانی دەوڵەت بۆ سرینەوەی ناسنامەی کوردی پشتگوێ بخات.

حکوومەتەکەی ئۆزال هەر باری لەناکاوی لە شەش ویلایەتە کوردییەکە (هەکاری، ماردین، دیاربەکر، بەتلیس، موش، سیرت) لە ساڵی 1986[2] نوێ نەکردەوە، بەڵکو لە تەمووزی 1987 بڕیاریدا پۆستێکی نوێی بەناوی **"حاکمی پایە بەرز"** دابهێنێت[3]، کە حاکمی ویلایەتە کوردییەکان دەکات، ئەو حاکمە هەموو دەسەڵاتێکی پێ دەبەخشرێت، تا رادەی **"راگرتنی هەموو پرۆژە یاسایەکی مافەکان و ئازادییە مەدەنییەکان"** و مەڵبەندی ئەو حاکمە شاری دیاربەکر بوو[4]، کاتێ ئەو رێوشوێنانە چووە باری جێبەجێکردنەوە، حاڵەتەکانی ئازاردانی جەستەیی گەیشتە لوتکە، حاڵەتەکانی دەستگیرکردن ببووە کارێکی ئاسایی، لێدانیش دیمەنێکی رۆژانەی رۆتینی بوو بۆ دانیشتوانی گوندەکان، بۆئەوەی ناچار بکرێن دان بەوە بنێن کە یارمەتی پارتی کرێکارانی کوردستانیان داوە[5].

(1) -David McDowall, Op. Cit., P. 425.

(2) -Omer Taspinar, Op. Cit., P. 100 ; 304 ابراهيم الداقوقي، المصدر السابق، ص

(3) - گولستان گورباي، المصدر السابق، ص 50.

(4) -Michael Gunter, The Kurdish in Turkey: Apolitical Dilemma, P.83.

(5) - ياوز ارقال، كيف حاربنا ضد الشعب الكُردي: مذكرات جندي في الجيش التركي، ترجمة، شوكت اقصو، مراجعة، نبال زيتونة، بيروت، 1992، ص ص 61–63. ولە سەر زاری یەکێك لە جوتیارەکان"من ئامادە بووم دانپێدان بە کوشتنی سەد کەس بکەم، لە بەر ئەوەی کە ژن و خوشکم هێنا و روتیا کرد لە جلەکانیان و هەرەشەیان لە من کرد کە دەستدرێژی لە گەل دەکەن لە پێش چاوی من". سەیر کە: David McDowall, Op. Cit., P. 425

PDF 4 KURD

یەکێ لە ترسناکترین لایەنەکانی سیاسەتی حکوومەتی تورکی بەرامبەر بە پرسی کورد و دانیشتوانی باشووری رۆژهەڵاتی وڵات، پلانی "**چۆڵکردنی باشووری رۆژهەڵاتی ئەنادۆڵ بوو لە دانیشتوانەکەی**"، ئەمەش بە چۆڵکردنی بەرەبەرەیی بۆ کۆمەڵگا نیشتەجێیە بچووکەکان و دامەزراندنی ئەوەی پێی دەگوترا "**گوندی ستراتیژی**"، ئەو گوندانە بریتی بوون لە ناوچەی داخراوی سەربازی، کە لە شوێنی ستراتیژی گرنگ بە ئامانجی بڕینی پاڵپشتی لۆجستی لە پارتی کرێکاران و هێشتنەوەی دانیشتوانە کوردەکەی لەژێر دەست و چاوی دەوڵەت و سوپادا دامەزرێنرابوون[1]، پلانی چۆڵکردنی بەرەبەرەیی ناوچەکانی باشووری رۆژهەڵاتی ئەنادۆل، بەشێوەیەك دەبێت کە تەنها دوو یان سێ ملیۆنی تێدا دەمێنێتەوە[2]. دۆغان گۆرەشی سەرۆك ئەرکانی تورکی پلانەکەی بە "**وشککردنی دەریا و دواتر گرتنی ماسی**" چواند[3]، ئامانجی کۆتایی حکوومەت دامەزراندنی ڕێڕەوێکی ئارام بوو، بە پانی 15 تا 40 کم بە درێژایی سنوورەکانی لەگەڵ تورکیا و سووریا ئێران. پلانەکە بەشێوەیەکی بنەرەتی لە ناوچەی بۆتان جێبەجێکرا[4].

شانبەشانی هەموو ئەو ڕێوشوێن و پلانانەی حکوومەت بۆ سەرکوتکردنی چالاکییەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان، ئەوا چالاکییە سەربازییەکانی تورکیا لە زستانی 1988 گەیشتە لوتکە، سەرکردەی سەربازی ناوچەکە ئەحکامی عورف لەهەمان ساڵ ب بەڵێنی دا "**بزووتنەوەی پارتی کرێکاران لەماوەی 84 رۆژدا بکوژێنتەوە**"، لەم پرۆسەیەدا هەمەجۆر پۆلی سوپای تورکی و سەرباری پاسەوانانی لادێ ئەوانەی وەك ئامێری سوپا بەشدارییان کرد، هەروەها ژەندرمە و هەوالگرییش بەشدارییان کرد، تەکنەلۆژیا و فرۆکە

(1) - گولستان گورباي، المصدر السابق، ص 51.

(2) - محمد نور الدين، تركيا في الزمن...، ص 96.

(3) - جوناثان راندل، أمة في شقاق: دروب كُردستان كما سلكتها، ترجمة فادي حمو، دار النهار، بيروت، 1997، ص 331.

(4) - گولستان گورباي، المصدر السابق، ص 51.

بەشێوەیەکی بەرفراوان لە چالاکییە جەنگییەکان دژ بە پارتی کرێکارانی کوردستان بەکارهات[1].

لەلایەکی دیکەوە پارتی کرێکارانی کوردستان، لە رێگادا بوو پاڵپشتی و سەرکەوتن و ریکخستنی زیاتر بەدەست بهێنێ، لە کۆنگرەی پارتەکە کە لە 25 تا 30ی تشرینی یەکەمی ساڵی 1986 بەسترا، ساڵی 1986 بە "**ساڵی پێشکەوتنی گەورە**" وەسفکرد[2]. ئۆجەلان رایگەیاند کە ئەو بەوەی حیزب تا ئیستا بەدەستی هیناوە دڵخۆشە. بۆیە پەنای بۆ ئەو هەنگاوانە برد کە ئامانجیەتی بەرەی رزگاری نیشیتمانی کوردستانی بەهێز بکات، کاتێ دامەزراندنی (سوپای رزگاری گەلی کوردستان- People Liberation Army of Kurdistan) ی راگەیاند، بۆئەوەی جێگەی تیمەکانی ئازادی کوردستان بگرێتەوە[3].

ئەوە روون بوو کە سیاسەتەکانی تورکیا ئەنجامی پێچەوانەی دا بەدەستەوە، بۆ بەرژەوەندی بەرزبوونەوەی هۆشیاری نەتەوەیی کوردی بەگشتی و بەرزبوونەوەی جەماوەرێتی پارتی کرێکارانی کوردستان بەتایبەتی، سەبارەت بە پێکهاتەکانی پاسەوانانی لادێ کە حکوومەت زۆر هیوای پێیان بوو، بووە کۆسپێکی دیکەی و ئەرکەکانی حکوومەتی تورکی ئاڵۆز کرد. تاکەکانی پاسەوانانی لادێ بوونە هۆی پەیداکردنی بازنەیەکی دیکەی توندوتیژی، چونکە ئەوان نەوەك هەر شەڕی پارتی کرێکارانی کوردستانیان نەکرد، بەڵکو دوای ئەوەی کە پارتی کرێکاران رایگەیاند کە ئەوانە "**دوژمنی گەلن**" و خۆیان و خانەوادەکانیان دەبنە ئامانجی لەناوبردن و کوشتن[4]، ململانێی هۆزایەتی و دوژمنداری نێوان خانەوادەکان دەورژێنن. هەروەها زۆری

(1) - ابراهيم الداقوقي، المصدر السابق، ص 306.

(2) -Ismet Imset, Op. Cit., P. 45.

(3) -Michael Gunter, The Kurds in Turkey..., P. 76.

(4) - گولستان گورباي،المصدر السابق، ص 51.

PDF 4 KURD

پێنەچوو ئەو پێکهاتەیە زۆر تووشی خاڵی لاواز و گرفت هات[1]، سەرباری گەندەڵی و دزی و بەرتیل کە تووشی ئەو پێکهاتەیە هاتبوو، ئاغاکان پۆستەکانیان بۆ دەرپەڕاندنی رکابەرەکانیان بەکاردێنێ، هەتاکو لە دژی کەمینەکان لە ئاشوورییەکان و ئێزیدییەکانیش بەکاریان دەهێنا، بە ئامانجی دەستگرتن بەسەر زەوییەکانیان، زۆربەی سەرۆک عەشیرەتەکان هەتاکو ئەگەر بە تاوانی کوشتنیش تۆمەتبار بن و لە سزا هەڵاتبوون، ئەوانە بەمەرجی چوونە پاڵ پاسەوانانی لادێ، لەم سزایە بەخشران[2].

ئەو رێکخستنە بووە ئامانجێکی ئاسانی هێرشە لەناکاوەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان، دەرەنجام دەبوو هێزەکانی ئاسایشی تورکی بەخۆی پاراستنی پاسەوانانی لادی دابین بکات، لە ساڵی 1987 وا پێدەچوو، پارتی کرێکارانی کوردستان ئەو پاسەوانانە لەناوبەریت، ژمارەی خۆبەخشەکان بۆ ریزی ئەو پێکهاتەیە، لە 20 هەزارەوە بۆ 6 هەزار دابەزی، بە هاتنی مانگی ئەیلولی 1989 پارتی کرێکاران 13 عەشیرەتی کوردی تێوەگلاو لەو رێکخستنەی پۆلێن کردبوو، کە دەبوو هێرشیان بکرێتە سەر[3].

ترسناکترین دەرەنجام و کاریگەرییەکانی دامەزراندنی ئەو گرووپەکانی پاسەوانانی لادێ، ببووە سەرچاوەیەکی نان پەیداکردن، هەڵوەشاندنەوەی کاریگەری کۆمەڵایەتی لێدەکەوتەوە، بۆیە ئەو باوەڕەی هێنا ئاراوە کە تاکەکانی پاسەوانانی لادێ هەندێجار بۆ بەردەوامی بوونی کارەکەیان "**بزاوتی تیرۆریستیان**" ئاسان دەکرد. دائیرە جیاجیاکانی دەوڵەت هەستیان بەوە کرد کە پرسەکە بۆ زەرورەتێکی ئابووری — کۆمەڵایەتی گۆڕاوە، ئەو مووچەیەی کە

[1] - ژمارەی (پاسەوانانی لادێ) لەسەرەتای ساڵی 1999 گەیشتە نزیکەی 70 هەزار کەس، مووچەی ساڵانەیان لەسەر بودجەی دەوڵەت گەیشتە نزیکەی ملیارێك و دووسەد ملیۆن دۆلار . سەیری : گولستان گوربای، المصدر السابق، ص 51؛ محمد نور الدين، تركيا في الزمن...، ص 96. و سەرچاوەیەکی تر ژمارەیان مەزەندەکرد کە 100.000 Hamit Bozarslan, Op. Cit., P. 24

[2] -David McDowall, Op. Cit., P. 422.

[3] -David McDowall, Op. Cit., P. 423.

پێیان دەدرێت بەشداری لە بوژاندنەوەی ئابووری لۆکاڵی ناوچەکە دەکات، ئەمەش پاڵی بە ئەونال ئەرکانی سەرکردەی ناوچەی ئەحکامی عورفییەوە نا بڵێت "**پێویستە ئەو رژێمە [پاسەوانانی لادێ] بە کۆتایی هاتنی تیرۆر هەڵنەوەشێنرێتەوە، پێویستە ئەمە کاتی نەبێت، بەڵکو بەردەوام بێت**"[1].

دانیشتوانی بێتان لە پلان و رێوشوێنەکانی حکوومەت لە "**پرۆسەکانی کۆچپێکردن و چۆڵکردنی ناوچەی رۆژهەڵاتی وڵات**"، زیانمەندی گەورە بوون. شانبەشانی پرۆسەکانی چۆڵکردن و راگواستنی بە زۆرەملێ، گوند و شارۆچکە کوردییەکانیش بۆردوومان دەکرا[2]. لەپاڵ ئەمەدا پرۆسەکانی رووخاندن و ویرانکردنی میراتی کلتووری و مرۆیی و شارستانی ناوچەکە، سیمبوڵ و پەیکەر و رووخساری مێژوویی کە ئاماژەی بە ناسنامە و سەروەری و پیاوانی کورد دەکرد لابران و قەڵا مێژووییەکانی کورد ببووە، ئامانجی بەرنامە بۆ دارێژراوی لابردن. بورجا (بەلەك)ی بەناوبانگ کە میر بەدرخان پاشای میری بۆتان (1821–1847) لەسەر رووباری دیجلە لە نیوەی یەکەمی سەدەی 19 دروستی کردبوو، بە زەوییەوە تەختکرا، هەروەها کەنیسە مێژووییەکانی ئەرمەنیش لە ناوچە کوردییەکان لادران[3]. تا کۆتایی ساڵی 1989 ژمارەی ئەو گوندانەی دانیشتوانەکەی راگوێزران، گەیشتە 400 گوند[4]. لەسەرەتای ساڵی 1989 راپۆرتە رۆژنامەوانییەکانی تورکیا ئاماژەیان بۆ درندەیی سوپا و دۆزینەوەی گۆڕی بە کۆمەڵ لە سیرت کرد، کە وا باوەڕ دەکرێت کەسانی بێ سەروشوێنی تێدا نێژرا بێت[5].

شانبەشانی ئەو رێوشوێنانە، پرۆسەکانی خاپوورکردنی سروشت بە سووتاندنی دانەوێڵەی کشتوکاڵی و دارستان و لەوەڕگا لە رووبەری 10 ملیۆن

[1] - محمد نور الدين، تركيا في الزمن...، ص 96؛ هاينتس گرامر، المصدر السابق، ص 100.

[2] - گولستان گورباي، المصدر السابق، ص 51.

[3] - جيرارد جالديان، المأساة الكُردية، ترجمة عبد السلام النقشبندي، دار آراس للطباعة والنشر، اربيل، 2007، ص 81.

[4] - گولستان گورباي، المصدر السابق، ص 55.

[5] -David McDowall, Op. Cit., 426.

هەکتار لە باشووری رۆژهەڵاتی وڵات دەستی پێکرد، زیاتر لە یەك ملیۆن کورد ناچارکران گوندەکانیان چۆڵ بکەن[1]. هەروەها راپۆرتەکان ژەهراویکردنی ئاوی بیرەکان و سەرچاوە ئاوییەکانی گوند و شارۆچکەکانی هەرێمی ناوچەی ئەحکامی عورفی لەلایەن سوپاوە بڵاوکردەوە، مردن بەهۆی ژهراویبوون لە نێوان دانیشتوانی ئەو گوندانە و مرداربوونی ژمارەیەك ئاژەڵ تۆمارکرا.

بەگوێرەی لێدوانی رۆماننووسی گەورە یەشار کەمال Yesar Kemal[2]، هەرچەندە حکوومەت لە پلانی **"وشککردنی دەریا"** بەردەوام بوو، بەڵام لە **"راوکردنی ماسی سەرکەوتوو نەبوو"**، هەروەها سەرکۆنەی **"دەسەڵاتدارانی تورکی لەمەڕ سووتاندنی گوندە ئارامەکان و جاڕدانی جەنگ لە دژی گەلی کوردی بێ چەك"**[3].

هەرچی چالاکی هەڵمەتە پاکسازییە بەردەوامەکانی هێزەکانی تورکی بوو، دژ بە ئەندامانی پارتی کرێکارانی کوردستان، بەگوێرەی دەربڕینی پارتی گەلی دیموکراتی کۆمەڵایەتی Sosyal Demokrat Halkci Partisi لە ساڵی 1986، خەریکبوو کوردستان بکات بە **"سەربازگەی دەستگیر کردن، چونکە هەڵسوکەوت لەگەڵ هەموو هاووڵاتییەك وەك تاوانبار دەکرا، هەروەها**

(1) -Joost Jongerden, Jacob van Etten, Hugo de Vos, "Forest burning as a counter-insurgency strategy in Eastern Turkey", Paper presented at the Kurdish Studies Conference, organized by the Kurdish Institute of Paris and Salahaddin University, Arbil, Iraqi Kurdistan, 6 to 9 September, 2006, Pp. 5-6؛ گولستان گورباي، المصدر السابق، ص 55.

(2) - یەشار کەمال، رۆماننووسێکی دیاری تورکیایە، لە بنەچەوە کوردە، لە ساڵی 1923 دایکبوون، زیاتر لە 35 شاکاری ئەدەبی هەیە، کە باس لە کۆمەڵگەی کوردی و حاڵەتی پشتگوێخستن کە بەهۆی سیاسەتی حکوومەتەکانی تورکیا تووشی هاتوون. زیاتر لە 30 کاری ئەدەبی لە زمانی بیانی وەرگێڕاوە و زۆریك خەڵاتی ئەدەبی جیهانی بەدەستهێناوە، زیاتر لە جارێك بۆ خەڵاتی نۆبل پاڵێوراوە، هەتاکو بە (پاڵێوراوی شاراوەی خەڵاتی نۆبل) وەسفکراوە. لە ساڵی 1955 رووبەڕووی راوەدونان و بەندیخانە لەلایەن دەسەڵاتدارانی تورکی بۆتەوە، بە گوێرەی برگەی سێی یاسای بەرەنگاری تیرۆر تۆمەتی جوداخوازی و هەرەشە دروستکردن بۆ سەر یەکێتی نەتەوەی خراوەتە پاڵ. سەیری : Michael M. Gunter, Historical Dictionary…, P. 96.

(3) - جوناثان راندل، المصدر السابق، ص 331.

چەوساندنەوە و سوکایەتی پێکردن و ئازاردان ببووە یاسا". کەسانێکی زۆر کەم لەم هەڵمەتانەی پاکسازی رزگاریان بووە، کە زۆربەی جار هەڵمەتی دەستگیرکردنی رەمەکیشی لەگەڵدا دەبوو، ئەو هەڵمەتانە فاکتەری گرنگ و بەهێز بوون بۆ چالاکی پارتی کرێکارانی کوردستان بۆ سەربازگیری نوێ[1]. سەرچاوە نافەرمییەکان ئاماژەیان بۆ ئاگر لەخۆ بەردانی بەندییەکان کردووە، بۆئەوەی لە ئازار رزگاریان بێت. بەم شێوەیە هەموو گوند و شارۆچکەیەکی کوردی ئەوەی دەوڵەت بەیاسا و رژێم دیاریکرد، زانی. ئەندامێکی کورد لە ئەنجوومەنی نیشتمانی تورکی لەبارەی رەوشی ساڵی 1987 لێدوانێکی دا و گوتی: **"کاتێ عەسکەر لە ساڵی 1980 دەسەڵاتی بەدەستەوە گرت، گوردان دلخۆش بوو، بەڵام ئەوکاتەی عەسکەر لە تیرۆریستی خراپتری لێدێت، وایلێهات نزیکەی 40٪ی گوندییەکان لە ناوچە سنوورییەکان پاڵپشتی لە تیرۆریستان دەکەن"**[2].

هەرچی دەرەنجامی هەڵمەتەکانی سوپای تورکی بوو لە دژی ئەندامانی پارتی کرێکارانی کوردستان لە زستانی 1988، چارەنووسەکەی دۆڕانێکی گەورە بوو، شەڕەکان بۆ ماوەی زیاتر لە شەش مانگ بەردەوام بوو بێ ئەوەی ئەنجامێکی وای هەبێت، بەڵکو 69 سەربازی لەدەستدا. نموونە بۆ سەرنەکەوتنی هەڵمەتەکە، ئەوە بوو سەرکردەی ناوچەی ئەحکامی عورفی ژەنەراڵ ئیسماعیل سەلەن Ismail Selen لە پۆستەکەی لابرا و ژەنەراڵ حیکمەت کۆکال Hikmet Kokal لە شوێنی ئەو دانرا، خەیری قۆزاقچی ئۆغلو Hayri Kozaqci Oglu پارێزگاری ناوچەی ئەحکامی عورفی رایگەیاند و گوتی: **"ئێمە هێشتا زاڵ نین بەسەر ناوچەی بۆتان، کە پارتی کرێکارانی کوردستان وەك ناوچەیەکی رزگارکراوی کوردی رایگەیاندووە"**[3].

شێوازی هەڵسوکەوتی دائیرە و دامەزراوە دەسەڵاتدارەکانی تورکیا لەگەڵ پرسی کورد، دەربڕی دژایەتی ترسناك بوون، پرسی کورد بە ئاڵۆزییە

(1) -Martin Van Bruinessen, "Between Guerrilla War and Political Murder: The Worker's Party of Kurdistan", Middle East Report, No. 153, July-Aug, 1988, P.46.

(2) -David McDowall, Op. Cit., P. 426.

(3) - ابراهيم الداقوقي، المصدر السابق، ص 306.

PDF 4 KURD

مێژووییەکەیەوە بە **"توندوتیژی تۆقاندنی پارتی کرێکارانی کوردستانەوە، تێکەڵکرا"**، هیچ جیاوازییەك لە نێوان ئەندامانی پارتی کرێکارانی کوردستان و دانیشتوانی مەدەنی بێ چەکی باشووری رۆژهەڵاتی ولات نەکرا، ئەو دامەزراوانە هیچ هەولێکیان بۆ **"لە ریشەوە دەرهێنانیان لە نیشتمان و گوند و شارۆچەکەکەیان"** نەدا[1].

لەلایەکی دیکەوە و لەهەمان کاتدا کە پارتی کرێکارانی کوردستان بوونی خۆی لەسەر حیسابی باقی پارت و رێکخستنە کوردییەکانی دیکە سەلماند، بەرەبەرە لە دژە توندوتیژیەوە گلا، بۆ هەڵکردن بە شێوەیەکی زیاد پەلکێشکراو پێشێلکارییەکی ترسناکی دەرهەق بە مەدەنییەکانی خانەوادەی ئەوانەی لەگەڵ حکوومەت هاوکاربوون، ئەنجام دا، ئەو پێشێلکارییانە کەسانی کارگێڕیشی لە کارمەندانی مەدەنی گرتەوە. لە کۆنگرەی سێیەمی پارتەکە (25–30ی تشرینی یەکەمی 1986)، بریاردرا چالاکی سیاسی لە شارەکان چڕبکرێتەوە بۆئەوەی چالاکییە چەکدارییەکان لە ناوچە شارییەکان فراوان بکرێت. بە دامەزراندنی سوپای رزگاری گەلی کوردستان، خولی توندوتیژی توندتر بوو و بە ئامرازی هەمەجۆریش بەردەوام بوو، کە خۆی لە هێرشکردنە سەر دامەزراوە حکوومییەکان و مەڵبەندەکانی گەشتوگوزار و رفاندنی گەشتیاران و بردنی هاوولاتی مەدەنی وەك بارمتە و تیرۆرکردنی مامۆستایان و پاسەوانانی لادێ و هەرەشەکردنی بەرژەوەندییەکانی تورکیا و هێرشکردنە سەری لە ئەورووپای رۆژئاوا[2]، دەبینییەوە.

لەگەڵ دەستپێکی ساڵی 1987 پارتی کرێکارانی کوردستان ستراتیژییەتێکی نوێی جێبەجێکردن، کە بە جاڕدانی جەنگ بەسەر رژێمی پاسەوانانی لادێ، لەماوەی دوو ساڵی دوای یەك، پارتەکە خانوو و خانەوادەکانی پاسەوانانی لادێی خاپوورکرد بە ژن و پیاویەوە، بەبێ ئەوەی

(1) - بیار مصطفی سیف الدین، ترکیا وكُردستان العراق، الجاران الحائران، مؤسسة موکریاني، اربیل، 2008، ص 153.

(2) - گولستان گوربای، المصدر السابق، ص 64.

هەست بە گوناح بکات، لە ماردین سیرەت و هەکاری، پارتی کرێکارانی کوردستان لە کوشتن گەیشتە **"پلەی زیدەڕۆیی"**، زۆربەی کات داخوازییەکانی سەرۆك عەشیرەتەکانی لەمەڕ وازهێنان لە رژێمی پاسەوانانی لادێ لەبەرامبەر لێبووردنیان لە کوشتن، پشتگوێ دەخست، بۆ نموونە کوشتنی هەردوو نێردەی تاهیر ئادەمینی سەرۆکی (جێرگییەکان)، کە لە ئەرکی ئەوەدابوون داوای لێبووردن لە پارتی کرێکارانی کوردستان بکەن، لەبەرامبەر دەستکێشانەوەی (جێرگییەکان) لە پاسەوانانی لادێ. ئەو جۆرە کردەوانە پاڵی بەزۆر لە پیاوانی هۆزەکانەوە نا سەرلەنوێ بەرەو رژێمی پاسەوانانی لادێ بچن. پارتەکە ئەوەی لەبەرچاو نەگرتبوو کە حکوومەت ئەوانی سەرۆك عەشیرەتەکان لە نێوان چوونە ناو رێکخستنی پاسەوانانی لادێ یان چۆلکردنی گوند و شارۆچکەیان سەرپشك کردبوو[1]. دەرەنجامی دووەمی توندوتیژی پارتی کرێکارانی کوردستان لە عێراق، ئەوەبوو پارتی دیموکراتی کوردستان ئەو رێککەوتنەی کە لە 10ی ئایاری 1987 لەگەڵی مۆرکردبوو، هەڵوەشاندەوە، بەگوێرەی دەربڕینی مەسعود بارزانی سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان، **"بەهۆی توندیە لە رادەبەدەرەکەی، کە لەلایەن تەواوی گەلی کوردەوە رق و نارەزایەتی پەیدا دەکات"**. کۆتایی بە رێککەوتنەکە هێنرا[2].

چالاکییە کوشتن و توندوتیژییەکانی نێوان حکوومەت و پارتی کرێکاران دەرەنجامی ترسناکی لێکەوتەوە، لەوانەیە دیاریترینیان پرۆسەی راگواستنی ناوەخۆ بێت کە دەستی گەیشتە نزیکەی 3 ملیۆن کەس، دەگوترێت کە ژمارەی ئەو کوردانەی کە لەدەرەوەی ویلایەتەکانی باشووری رۆژهەڵات و رۆژهەڵات دەژین لەوانەی کە لە ناوچە کوردییە رەسەنەکان نیشتەجێن زیاترە[3]. هەر حکوومەتی تورکی بەشی شێری لە بەرپرسیارێتی بەردەکەوێت، بە گوێرەی دەربڕینی عیسمە ئەیمەست Ismet Imset: **"ئەگەر وەك گەلێکی**

(1) - یاوز ارقال، المصدر السابق، ص 83.

(2) -David McDowall, Op. Cit., Pp. 423-424.

(3) - هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص 78.

کۆچەری کە پێویستیان بە لەخۆگرتن و نوێنەرایەتیکردن هەیە، هەڵسوکەوت لەگەڵ کورد نەکرابوایە، ئەوا رەوشەکە جیاوازتر دەبوو"[1].

بە بوونی فاکتەر و گۆڕانکاری ناوەخۆ و دەرەکی جیاواز، ئەوا **"بەشێکی گەورە لە ئەودەست ئەودەستکردنی پرسی کورد لە تورکیا دەرەنجامی راستەوخۆی هەڵوێستی سەرکوتکەرانەی ئەنقەرە بووە. زۆربەی ئەوانەی هەوڵدەدەن سەرنجی خەڵکی ئەورووپی بۆ پرسی کورد رابکێشن، بەڵام ناتوانن لەم هەوڵەیان سەرکەوتووبن، چونکە دەسەڵاتی تورکی ناچارکردوون لە وڵاتدا رابکەن، لە ترسی راوەدوونان و چەوساندنەوە، بەتۆمەتی بانگەشەکردن بۆ بیری جوداخوازی"**[2].

---

(1) -Ismet G. Imset, Op. Cit., P. 1.

(2) - هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص 97.

بابەتی سێیەم: پەرەسەندنەکانی پرسی کورد لە تورکیا 1991-1999

بە کۆتـایی هـاتنی سـاڵانی هەشـتاکان وەرچـەرخانێکی گـرنگ لـە مێـژووی پرسی کورد لە تورکیا هاتە ئاراوە، کە خۆی لـە زیـاد گرنگـی دانـی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی بە پرسی کورد بەگشتی دەنوێنێ. دەرەنجامی جـەنگی دووەمـی کەنداو بە پێچەوانەی خواست و پەرۆشییەکانی ئـۆزال هـات یـەکێ لە فاکتـەرە راستەوخۆکانی ئەو گرنگیدانە بوو، چونکە لێکدانەوەکانی پەرەسـەندنە خێـرا و یەکبـەدوای یەکـەکانی عێراقـی ئـاڵۆزکرد. ئەنجامـەکانی راپـەرینی کـوردان لـە ئـازاری 1991 ترسـناك بـوو، وایکـرد کـۆڕەوی کـورد بـەرەو تورکیـا و ئێرانـی لێبکەوێتەوە. ژمارەی ئەوانەی بـە تورکیـا گەیـشتن نزیکـەی نیـو ملیـۆن کـورد بوو[1]. بـوونی ئـەو ژمـارە زۆرەی پەنابـەری کـورد لەسـەر سـنووری باشـووری رۆژهەڵاتی تورکیا، بەمانای تێکـەڵاوکردنی دۆ و دۆشـاو دێـت، بەشـێوەیەك کە تورکیای لەبەرامبەر کێشەی پەنابەران دانا کە لـە توانـای خـۆی زیـاترە. بۆیـە داوای یارمەتی ئـەمریکی کـرد[2]. ئـەمریکا لـە هەڵـسوکەوت نوانـدن زۆر دوودڵ

(1) -Sami Kohen, "Kurdish Refugees Pose Political As Well as Humanitarian Problem", (Report from Turkey), May/June, 1991, P. 10. Via at: (http://www.wrmea.com/backissues/0591/9105010.htm).

(2) – ئالان پیتزی پەیامنێری ئیـستگەی (سـی.بـی.ئـیس–CBS)ی ئـەمریکی لـە بەرنامەیـەکی 21 رۆژی راستەخۆدا لە شوێنی رووداوەکە (لە چیا) دا دەڵێت "منداڵەکان جوانن، پیاوان دڕندە و رەتکەرەوەن، ژنانیان جوان و لەچەك پۆشن". هـەروەها پیتـزی لـەبارەی سەرسـامی رۆژئـاوا لەبارەی بوونی هەندێ کورد کە چاویان شینە و قژیان زەردە. بـەڕای ئـەو پـەیامنێرە " کـورد قوربانی سیاسەتی ئەمریکین، کە داوای لێکردن شۆڕش بەسەر رژێمدا بکەن". بـۆ سـەلماندنی راستی قسەکەی بڵاوکـراوەی ئـەو کـوردە هەڵاتوانـەی بەدیارخـست کـە فرۆکـە ئەمریکییـەکان فڕێیان داوە و داوا لە سەربازەکان کراوە کە لە سـوپای عێـراق رابکـەن. بڵاوکردنـەوەی چـڕی رووداوەکـە وەك ئـەوەی پیتـزی لـە شاشـەی تەلەفزیۆنـەکانی رۆژئـاوا بەگـشتی و ئـەمریکا بەتایبەتی، لە شەرمەزارکردنی سیاسەتەمەدارانی رۆژئاوایی زیاد کرد، چونکە کارەساتی کورد دووروویی رۆژئاوای لە مامەڵەکردن لەگەڵ کوردی لـە تـەواوی مێـژووی هاوچـەرخیان بـۆ رای=

بوو، بەڵام فشارەکانی ئەورووپییەکان بەتایبەتی فەرەنسییەکان بـۆ رازیکردنـی ئـەمریکا لـە بەشـداریکردن لـە هەولـە نێودەوڵەتییـەکان، ئەمـەش پرۆسـەی (دابینکردنی ئارامی) و دامەزراندنی "**پەناگەی ئارامی بۆ کوردان**" لـە بـاکووری عێراق، باکووری هێڵی پـانی 36 بەرجەسـتە کـرد[1]. بـۆ یەکـەمجار لـە مـاوەی نزیکـەی 10 دەیـەوە (واتـە لـە پـەیمانی سـیڤەرەوە 1920)، نـاوی کـورد بەدیاریکراوی لـە دیکۆمێنتـەکانی نەتـەوە یـەکگرتوەکان هـات، کـە لـە بریـاری ئەنجوومـەنی ئاسایـشی نێودەوڵـەتی ژمـارە 688 لـە 5ی نیـسانی 1991 دەرچوو[2]. ئەو رەوشە نوێیەی کە لە باکووری عێـراق هاتـە کایـەوە، هـەوینی قەوارەیەکی سیاسی کوردی کە خودان ئۆتۆنۆمییەکی فراوان بێت، لێکەوتـەوە. ئەو پەرەسەندنانە، لەوەتـەی "**پەناگەی ئارام**"ی کوردان راگەیەنراوە، مەودایەکی نێودەوڵەتی بە پرسی کورد بەخشی، لەهەمان کاتدا راستییەکی دیکەی هێنایە پێش کە لەمـەودوا کـەس ناتوانێت رێگـە لـە جـەنگاوەرانی پـارتی کرێکـارانی کوردستان بگرێت، کە پەنا بۆ ناوچە سنوورییەکانی عێراقی–تورکی نەبەن[3].

لێـرەدا ناتوانرێـت، رۆڵـی رووخـانی یـەکێتی سـۆڤیەت لـە 1991 و کۆتـایی شـەڕی سـارد و ژمارەیـەك لـە وڵاتـانی لـەژێر چـەپۆکی یـەکێتی سـۆڤیەت

=گشتی بەدەرخست. هەتاکو هەندێ لەو دیپلۆماسییە رۆژئاواییەکان بە "گرێی تاوانی مێژوویی" ناویان هێناوە، کە بەرامبەر بەکورد کراوە، بەهۆی رێزنەگرتنی بەریتانیا و هاوپەیمانەکانی بۆ ئەو بەلێنانەی لە دامەزراندنی دەوڵەتی کوردی لە کۆتایی یەکەم جەنگی جیهانی دابوویان. هەتاکو پابەندی ئەو بەڵێنی دابینکردنی ئۆتۆنۆمی لە چوارچێوەی عیراقیش نەبوون کە بەریتانیا دابووی، دوای ساڵانێکی دوور و درێژ لە پشتگوێخستن و دوور لە راگەیاندن، ئەوا ئەو رووماڵە جیهانییـە راگەیاندکارییە، دووبارە ناوبانگی پێدانەوە و بوونە سەردێری رۆژنامە و گۆڤار و تەلـەفزیۆن و رادیۆکانی رۆژئاوا. سەیری : جوناثان راندل، المصدر السابق، ص 84.

(1) - هنري باركي وغـراهام فولر، المصدر السابق، ص 111.

(2) -Michael A. Schiesl, Op. Cit., P. 3.

(3) -Kemal Kirisci, "Turkey and The Kurdish Safe-Haven in Northern Iraq", Journal of South Asian and Middle Eastern Studies, Vol. XIX, No. 3, Spring, 1996, P. 30-36; M. Huseyin Buzoglu, Korfez Savasi ve PKK, Strateji Yayinlari, Inkara, 1995, Ss 118-119;.هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص92

PDF 4 KURD

سەربەخۆییان دەستکەوت، هەندێکی دیکەش بەهیوای دەستکەوتنی سەربەخۆیی تەواوە[1]. هەوەرها رووداوی نێودەولەتی دیکەش کاری لە پرسی کورد کرد بەگشتی، بۆنموونە پرۆسەی ئاشتی نێوان عەرەب ئیسرائیل کە دوای دووەم جەنگی کەنداو [2]دەستی پێکرد، بۆ کوردی دەرخست کە خەباتی سیاسی دەستکەوتی دەبێت و هیوای بە کورد بەخشی[3].

هەموو ئەو پەرەسەندنانە، وایکرد گرووپ و کەمینە نەتەوەیی یا زمانی یا ئاینییەکان، لە نێوانیانیش کورد، ببێتە پرسێکی گرنگی یاسای نێودەولەتی. رێکخراوە نێودەولەتییەکانیش گرنگییەکی تایبەتیان پێدان، بۆنموونە دەکرێت ئاماژە بە دەرکردنی جاڕنامەیەك لە کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەککگرتووەکان کە لە ساڵی 1992 لەبارەی مافەکانی ئەو کەسانەی کە سەربەو گرووپ و کەمینانە، دەریکردووە، بکرێت. لە ئەورووپاش کۆمیسیۆنی باڵای کەمینە نەتەوەییەکان دامەزرا، هەورەها ئەنجوومەنی ئەورووپا لە ساڵی 1992 میساقی ئەورووپی تایبەت بە زمانی کەمینە و هەرێمەکان تەبەنی کرد[4].

ئەو فاکتەرانە رەنگدانەوەی لە سەر پەرەسەندنە ناوخۆییەکانی تورکیا هەبوو، بەشداری لە گەورەکردنی رووبەڕووبوونەوەی کورد کرد، کە خۆی لە پارتی کرێکارانی کوردستان دەبینییەوە. هەڵمەتەکە لە باشووری رۆژهەڵاتی وڵات لە دژی جەنگاوەرانی پارتەکە بۆ "**جەنگێکی ئاست نزم**" گۆڕا. تواناکانی حیزب لە رووی رێکخستن و جۆری چالاکییەکانی شانبەشانی پەیوەندییەکانی

---

(1) - بۆ زیاتر زانیاری لەبارەی سەرخوبوونی دەوڵەتەکانی ئێکەتی سوڤییتی جاران سەیری،
Hooman Peimani, Op. Cit., 1998, Pp. 3-19
سیار كوكب علي الجميل، المصدر السابق، ص ص 24–31.

(2) - بۆ زیاتر زانیاری لەبارەی پروسەی ئاشتی عەرەبی–ئیسرائیلی سەیری،
Robert O. Freedman (ed), The Middle East and the Peace Process, The Impact of the Oslo, Baltimore Hebrew University, Board of Regents of the State of Florida, Florida, 1998.

(3) - گولستان گورباي، المصدر السابق، ص 61.

(4) -Michael Gunter, "The Kurdish Question and International Law", in, Ferhad Ibrahim and Gulistan Gurbay, Op. Cit., Pp. 38-39.

بە لایەنی نێودەولەتی و هەرێمایەتی گەشەی کرد، وەك رووسیا و وڵاتانی یەکێتی ئەورووپی و یۆنان و ئەرمینیا و سووریا. دەستەی ئەرکانی تورکی، سەرکردایەتی چالاکییەکانی لە دژی پارتی کرێکارانی کوردستان گرتە ئەستۆ، بەرەبەرە هێزەکانی سوپای نیزامی شوێنی هێزەکانی دەرەکی گرتەوە. نزیکەی چارەکێك یان زیاتر لە هێزەکانی تورکی لە هەوڵی تێکشکاندنی پارتی کرێکارانی کوردستان و ئەوانەی هاوسۆزن لەگەڵی بەشداربوو، بۆردومانی ئاسمانی بۆ سەر ئەوەی بە پێگەی پارتەکە ناسرابوو، هەلیکۆپتەری هێرشبەر بە شێوەیەکی زیاد بەکارهێنرا، ئەمانە ببوونە شتێکی بوا و رۆتین[1].

ئەو گۆڕانکارییانە جگە لە ئاماژەیەك بۆ ئەوەی کە پارتی کرێکارانی کوردستان بۆتە دیاردەیەکی جەماوەری، کە بە چەند رووخسارێکی دیاریکراو خۆی دەردەبڕێ، زۆربەی کات ئەو خۆدەربڕینانەشی ئاشکرا نییە. دوای ئەمە کەس نەیدەتوانی ئەو گۆڕانە جۆرییەی کە لە کوردستانی تورکیا هاتبووە پێش پشتگوێبخات. لە مانگی ئازاری 1990 خانەوادەی پارتی کرێکارانی کوردستان بۆ یەکەمجار زاتی ئەوەی کرد تەرمی خزمانیان لە حکوومەت وەربگرنەوە، زۆری پێنەچوو وەرگرتنەوەی تەرمەکان بۆ نارەزایەتی جەماوەری گۆڕا. لە 12ی ئازاری 1990 لە هەرێمی ساور Savur لە پارێزگای ماردین رووبەڕووبوونەوەیەك لە نێوان ئەندامانی پارتی کرێکارانی کوردستان و هێزەکانی تورکی روویدا، لە میانەیدا 40 سەرباز و 13 جەنگاوەری پارتەکە کوژران. لە 14ی تەمووزی 1990، 500 کەس لە ناشتنی تەرمی ئەندامێکی پارتی کرێکارانی کوردستان لە شاری نەسیبەین بەشدارییان کرد، بەڵام یەکە تایبەتەکانی تورکی هێرشیان کردە سەر کەژاوەکە و گەنجێکیان کوشت و دەیانی دیکەشیان بریندار کرد و نزیکەی 700 کەسیان گرت[2]. لە رۆژیی دواییش پیکدادان لەگەڵ ئەندامانی ئەمنی تورکی روویدا و بە دەستگیرکردنی

---

(1) - هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص 77.

(2) -Paul J. White and William S. Logan, Remaking the Middle East, Berg Publishers, Oxford, 1997, P. 232.

نزیکەی هەزار کەس کۆتایی هات. لەشاری جەزیرەش خۆپیشاندانێکی 15 هەزارکەسی سازکرا و لەلایەن سوپا و یەکەی تایبەتی تورکیا رێیان پێگیرا و نزیکەی 80 بریندار و کەسێکی دیکەش بەهۆی ئەوەی کەوتە ژێر زرێپۆشەوە کوژرا و سەدانی دیکەش دەستگیرکران. دواتر نارەزاییەکان بۆ مانگرتنی بەندییەکان لە خۆراك لە بەندێخانەکانی دیاربەکر و وان و غازی عەنتاب فراوان بوو، هەروەها خوێندکارانی زانکۆکانی دیجلە و ئەستەمبۆل و ئەنقەرە و ئەسکیشەهیر Eski Sehir و ئەرزەرووم لە خۆپیشاندانێك دەرچوون[1].

بۆیەکەمجار بەئاشکرا پرسی کورد بووە مایەی گرنگی پێدانی رای گشتی تورکی، هەتاکو سەرۆك ئۆزالیش ناوە ناوە لێدوانی وای دەدا، کە دەچووە هەمان بابەتەوە، لە نیسانی 1990 و لەمیانەی کۆبوونەوەیەك کە ئۆزال و رابیتەی پیاوانی پیشەسازی و پیاوانی کاری تورکی Turk Sanayi ve Is Adamleri Dernegi (TUSIAD) لە خۆگرتبوو، ئۆزال گوتوویەتی: "**حکوومەت بە راستی لە دۆزینەوەی نموونەیەکی نوێی بۆ چارەسەرکردنی کێشەی کوردی دوور لە رێوشوێنی پۆلیسی دەکۆڵێتەوە**"[2]. لە هاوینی هەمان ساڵدا، گەورەترین پارتی ئۆپۆزسیۆنی تورکی، کە پارتی دیموکراتی کۆمەڵایەتی بوو، "**قەدەغەکردنی بەکارهێنانی زمانی دایك**" بە "**رێوشوێنیکی سەرەتایی و وەحشیگەرییە**" و "**ئامرازێکی پرۆسەی ئاویتەکردنە**" وەسفکرد. جەختی لەسەر هەڵگرتنی هەموو کوت و بەندێك لەسەر بەکارهێنانی زمانی دایك و مافی قسەکردن و فێربوون و نووسینی بە زمانی دایك، کردەوە، هەروەها پێویستە دەوڵەت پەیمانگا و سەنتەری توێژینەوەی بە هەمەجۆری زمان بکاتەوە[3]. لە 13ی تشرینی یەکەمی 1991 ئۆزال سەردانی هەکاری کرد و دانی بەوەنا کە کورد لە تورکیا هەیە، و پێویستە رێزیان لێبگریت[4]. پێ دەچێت ئەم لێدوانەی ئۆزال لەمیانەی هەڵمەتەکانی هەڵبژاردنی 1991 ەوە هاتبێ.

[1] -Ibid, P. 233.

[2] -Michael Gunter, The Kurds and The Future..., P. 61

[3] -Ibid, Pp. 61-62.

[4] -Paul J. White and William S. Logan, Op. Cit., P. 235.

پارتی کرێکارانی کوردستان لەلای خۆیەوە، چەند هەنگاوێکی هاوێشت کە دەربڕی بزاوتنی حیزب بوو بەرەو گرنگیدان بە لایەنی سیاسی پرسی کورد. لەسەرەتای نیسانی 1990 بە دوو رۆژنامەنووسی تورکیا راگەیاند، کە "**ئەگەر تورکیا واز لە سیاسەتی سەرکوتکردن بێنێت، ئاگربەست رادەگەیەنین و لە دەورەی مێزی دانوستاندن دادەنیشین، ئەو کات واز لە کردەوە توندوتیژی دێنین...**"[1]. دوای ئەم لێدوانە پارتی کرێکاران رایگەیاند کە هێرش ناکاتە سەر ئامانجی مەدەنی و لێبووردنی گشتی بۆ پاسەوانانی لادێی ئەوانەی چەکیان داناوە دەرکرد[2].

زۆری پێنەچوو، هەر لایەنە ئامانج و نیازەکانی بەرامبەرەکانیان تەجرەبەکرد. لە 9ی نیسانی 1990 لەمیانەی کۆبوونەوەی نائاسایی ئەنجوومەنی وەزیران، حکوومەت مەرسومی ژمارە 413 ی بەناوی "**چاودێری و دوورخستنەوەی**" دەرکرد، کە دەسەڵاتی رەهای بە حاکمی هەرێمی لەناکاو دا بۆ ئەوەی هەر بڵاوکراوەیەك کە "**رووداوەکانی ناوچەکە بە شێوەیەکی ساختە دەگوازێتەوە**" دابخات. سەرباری پێدانی دەسەڵاتێکی فراوان تایبەت بە دووبارە نیشتەجێکردنەوەی "**ئەوانەی کە وەزارەتی ناوەخۆ بۆیان دیاری دەکات کە لە کوێ نیشتەجێ بن**"، هەروەها دەسەڵاتی لەکارخستنی قازی و داواکاری گشتی هەبوو، لەپاڵ هەڵپەساردنی مافی سەندیکایی[3].

جێبەجێکردنی ئەو مەرسومە پێشێلکارییەکی زۆری لە ئازادی رۆژنامەگەری لێکەوتەوە، لەوەتەی ئەو مەرسومە دەرچووە، راستگۆیی راپۆرتە هەواڵەکانی رۆژنامە تورکییەکان لەبارەی پەرەسەندنەکانی ناوچە تەنگژەدارەکانی باشووری رۆژهەڵاتی وڵات کەمبۆتەوە، زۆر ناوچە لەبەردەم رۆژنامەنووسان، فەرمانبەرانی مەدەنی داخران. زۆر کەم رۆژنامەی چەپڕەو هەبوون، وەکو رۆژنامەی ئەژێندای ئازاد Özgür Gündem، کە دواتر بە ناوی سیاسەتی ئازاد

[1] -Michael Gunter, The Kurds and The Future of Turkey..., P. 61.

[2] -David McDowall, Op. Cit., P. 427.

[3] -Michael Gunter, The Kurds and The Future..., P. 61.

Özgür Politika دەردەچوو، دەوێران رەخنە و ئیدانەی ئەو رێوشوێنە نایاساییانەی هێزەکانی ئاسایش بکەن[1].

بۆیەکەمجار پەرەسەندنەکانی دوایی ئەنقەرەی ناچارکرد بەشێوەیەکی ئاشکرا زاراوەی **"کورد و پرسی کورد"** بەکاربێنێت، لە بەهاری 1991 زنجیرەیەك هەنگاوی حکوومەت، ئاماژەی بەو گۆڕانکارییەی کە لە هەڵسوکەوتی ئەنقەرە لەمەڕ پرسی کورد هاتۆتە ئاراوە دا. لە شوباتی 1991 ئۆزال پێشنیازیکی بۆ هەڵوەشاندنەوەی ماددەی (2932) پێشکەشکرد، کە لە دەستووری 1982 قسەکردنی بەزمانی کوردی قەدەغەکرد، پێشنیازەکە رێگەی دا زمانی کوردی جگە لە پەخش و بڵاوکردنەوە و فێرکردن نەبێت، ئۆزال لە 12ی نیسان ئەنجوومەنی نیشتمانی لەسەر وەرگرتنی پێشنیازەکە رازی کرد[2]. دوای داننانەکەی، ئۆزال چاوی بەسەرکردە کوردەکانی عێراق کەوت[3]، و پێ راگەیاندن کە تورکیا پاڵپشتی لە **"گەڕانەوەی مافەکانی کورد دەکات، جا ئەمە بە گوێرەی رژێمی دیموکراتی یان بەشێوەی فیدرالی یا کۆنفیدرالی یا ئۆتۆنۆمی بێت"**[4].

لە ئابی 1992وە سەرۆك کۆمار (ئۆزال) پێشنیازیکرد لەنێوان 60 تا 90 دەقیقە لە پەخشی تەلەفزیۆنی حکوومی بۆ باشووری رۆژهەڵاتی ئەنادۆڵ بە زمانی کوردی تەرخان بکرێت، زمانی کوردی وەك دووەم زمانی خوێندن بێت لەو شوێنانەی کە پێویست دەکات. بەڵام ئەو بەڵێن و پێشنیازانە وەك مەرەکەبی سەرکاغەز مایەوە، بەهۆی نارەزایەتی عەسکەر لە ئەنجوومەنی نەتەوەیی تورکی، ئەمەش وایکرد هیچ مافێکی کلتووری بە کورد نەبەخشرێت.

(1) - گولستان گورباي، المصدر السابق، ص 50.

(2) -Morton I. Abramowitz, "Dateline Ankara: Turkey after Ozal", Foreign Policy, Issue: 91, Summer 1993. P. 164 ff.

(3) -Michael M. Gunter, "The Foreign Policy of Iraqi Kurds", Journal of South Asian Studies, Vol. XX, No. 3, Spring, 1997, Pp. 7-8.

(4) - ادوارد مور تايمز، "اكراد العراق يكتشفون حليفاً مدهشاً"، الفاينيشال تايمز، 22 اذار 1991، في: ارشيف دار البعث (قسم التوثيق والمعلومات)، "المسألة الكُردية"، الرمز (97/1/9)، ص 12.

هۆکاری ئەمەش ئەوە بوو کاتی دیمیریل لە تشرینی دووەمی 1991 حکوومەتی پێکهێنا، شەڕ گیانی 4500 هەڵوشی بوو، و پاڵپشتی لۆکاڵی بۆ پارتی کرێکارانی کوردستان گەیشتبووە ئاستێك کە هیچ کاتێ نەگەیشتبوو. ژەنەڕاڵەکان ئەمەیان بەمشێوەیە دارشت کە هەر چارەسەرێکی پرسی کورد بەر لە خۆبەدەستەوەدانی تەواوی پارتی کرێکارانی کوردستان، وادەکات ورەی سوپا دابەزێ[1].

کاردانەوەی کوردی، وای بینی کە بریارەکە ناتەواوە، نەیارانی ئۆزال لە سوپا و سیاسەتمەدارانی مەدەنی وایان بینی کە بریارەکە بوار بە دابەشبوونی تورکیا دەدات، ئەو هەنگاوانە بە یەکەم گۆڕانکاری سیاسی تورکی بەرامبەر کورد دادەنرێت، هەروەها بە هەنگاوێکی گرنگ بەرەو ئاراستەی نوێ، کە دواتر بەرامبەر کێشەی کورد بەرجەستە بوو.

ئەو هەنگاوانە جگە لە دەربڕینی ئەو شڵەژانەی کە ئەنقەرە بەهۆیەوە هەڵسوکەوتی لەگەڵ کێشەی کورد دەکرد، هیچی دیکە نەبوو. هێندەی پێنەچوو، تا ئۆزال ئەنجوومەنی نیشتمانی تورکی بە هەڵوەشاندنەوەی یاسای (2932) رازی بکات، لە هەمان رۆژ (12ی نیسانی 1991) پرۆژە یاسایەکی نوێی پێشکەش کرد، کە لە توندی یاسای یەکەمی کەمکردەوە، ئەویش پرۆژە یاسای بەرەنگاربوونەوەی تیرۆر Terörle Mücadele Yasasi بوو، یاساکە تیرۆری وا پێناسەکرد **"کە هەرکارێك بە ئامانجی گۆڕانی رووخساری کۆمار بدرێت"**، ئەم پێناسەیە هەموو پیادەکردنێکی دیموکراتی وەك خۆپیشاندان یا کۆبوونەوە و بڵاوکردنەوە یان هەموارکردنی شێوازی دەوڵەت کە بە توندی دەناسرێتەوە[2]، لە ئابی 1991 ئۆزال رایگەیاند کە تورکیا هیچ دوودڵی پیشان نادات لە هێرشکردنە سەر پێگەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان لە ناو

(1) -Omer Taspinar, Op. Cit., Pp. 104-105.

(2) – بو بينيني بەندەکانی ئەم یاسایە سەیری،

Human Rights Watch, "The human rights picture in Turkey grew worse during 1992" via at:

(http://www.hrw.org/reports/1992/WR92/HSW-06.htm#P744_222349.

PDF 4 KURD

سنووری عێراق . دوابەدوای لێدوانەکەی ئۆزال، هێرشی هێزەکانی تورکی بۆ سەر پێگە ئەگەرییەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان لە ناو سنووری عێراق دەستی پێکرد[1]. تەواوی ساڵی 1991 ئاراستەیەکی زیاد لە توندوتیژی لە مامەڵەکردنی ئەنقەرە لەگەڵ پرسی کورد بەخۆیەوە بینی، دوای هەڵبژاردنەکانی تشرینی یەکەمی 1991، بە دۆڕاندنی پارتی نیشتیمانی دایك (حیزبەکەی ئۆزال) دیمیریل حکوومەتێکی ئیئتیلافی پێکهینا، حکوومەتە نوێیەکە وەڵامی بانگهێشتەکەی ئۆجەلانی بۆ شەڕ ڕاگرتن دایەوە، **"مۆڵەتی بە حکوومەتی نوێ دا تا لە هەڵوێستی خۆی تاوتوێ بکات"**، ئەگەر نا کاری چەکداری بۆ شارەکانی تورکی دەگوزێتەوە، **"لەوێش خوێنێکی زۆر دەرژێت..."**[2]. دوابەدوای بانگهێشتنەکەی ئۆجەلان ئۆزال رایگەیاند کە **"بەهاری کوردان خوێناوی دەبێت، بەو شێوەیە نابێت کە سەرۆکی پارتی کرێکارانی کوردستان دەخوازێت، کاتێ بەڵێنی دابوو کە ساڵی 1992 ساڵێکی رەش دەبێت"**[3].

هەردوو لایەن، هەرەشەکانی خۆیان جێبەجێکرد، پارتی کرێکارانی کوردستان لە هەمان مانگدا هێرشێکی کردە سەر بنکەیەکی سنووری و 17 کەسی کوشت، لە هێرشەکەدا 500 جەنگاوەر بەشداری کرد. دوای ئەمەش چالاکی بەدیلگرتن و رفاندنی سەربازانی بە دواداهات، دواتریش ئەو گەشتیارە بیانییانەی کە بەرەو باشووری رۆژهەڵات دەهاتن ناچار دەکران بۆ وەرگرتنی مۆلەتی هاتنە ناو تورکیا، دەبوو سەردانی نووسینگەکانی پارتی کرێکاران لە ئەورووپا بکەن، هەروەها لە کانوونی یەکەمی 1991 پارتی کرێکاران رایگەیاند بەبیانوی سەپاندنی زمان و کلتووری تورکیا لە کوردستان 85 قوتابخانەی سوتاند و 231 مامۆستای کوشتووە[4]، پێ

[1] - محمد نور الدین، المسالة الكُردية في تركيا...، ص 39.

[2] - وصال نجيب عارف العزاوي، المصدر السابق، ص 188.

[3] - المصدر نفسه، ص 191.

[4] - محمد نور الدين، المسالة الكُردية في تركيا...، ص 39.

دەچوو پارتی کرێکارانی کوردستان بریاری پەرینەوە لە ستراتیژی **"لێدە و راکە"** بۆ جەنگی کراوە دابێت[1].

یەکە تایبەتییەکان، ئەوانەی بۆ ئەنجامدانی چالاکی سنووربەزێن و چالاکی زستانە مەشقپێکرابوون، چەند چالاکییەکیان لە باشووری رۆژهەڵاتی وڵات ئەنجامدا، ئەوانە لای دانیشتوان بە (یەکەکانی رامبۆ–Rambos) ناسرابوون[2]. رۆژنامە تورکییەکان لێرەو لەوێ راپۆرتیان لەبارەی چالاکی یەکەکانی نەهێشتنی گەریلا– Kontr gerilla کە هاوشێوەی تیمەکانی مردنی ئەمریکای لاتینی بوو، بڵاوکردەوە. ئەو یەکانە لە شوێنبزرکردن و کوشتنی لایەنگرانی کورد و ئەوانەی رەخنە لە سیاسەتی سەربازیی دەوڵەت دەگرن، بەرپرسن. ئەو یەکانە بەرەزامەندی دەوڵەت و بە نهێنی ئەم چالاکییانەیان ئەنجام دەدا. چەند حاڵەتێك هەبوون، ئاماژەیان بە بوونی دامەزراوەیی وا دەدا کە لەژێر کۆنترۆڵی دەوڵەت دا نەماوە[3].

ترسناکترین لایەنی **"جەنگی تایبەت**–Special War"[4]، دژ بە پارتی کرێکارانی کوردستان و ئەوانەی دژایەتی سیاسەتی سەربازی حکوومەت و رێوشوێنەکانی سوپا دەکەن، هەوڵەکانی باڵی راسترەوی دەسەڵاتدار بۆ پێکهێنانی گرووپی ئیسلامی توندڕەو وەك **"تیمەکانی گورز وەشاندن"** بوو. لە

[1] - هاينتس كرامر، المصدر السابق، ص 91.

[2] - گولستان گورباي، المصدر السابق، ص 50؛ هنري باركي وغراهام ڤولر، المصدر السابق، ص114.

[3] - گولستان گورباي، المصدر السابق، ص 55.

[4] - "جەنگی تایبەت"، "هێزی شاراوە"، "جەنگی نهێنی"، "دەوڵەتی قووڵایی"، زاراوەگەلێکی ناسراون لەلایەن نێوەند و دەستەبژێری تورکی کە پەیوەندییان بە رەوشی تورکیاوە هەیە. ئەم زاراوانە وەك ئاماژە بۆ دەزگا ئەمنیە جۆراوجۆرەکان و هێزە چەکدارەکان بەکاردێت، لەوەتەی ساڵانی نەوەدەکانەوە، ئەو زاراوانە بەچڕی هاتوونەتە ناو فەرهەنگی رۆژنامەنووسان و ئەوانەی گرنگی بە رووداوەکانی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا دەدەن. سەیری :
Omer Lutfi Mete ve Mahir Kaynak, Derin Devlet: Tanimlanamayan Guc, Timas Yayinleri, Istanbul, 2005, SS. 11-28; Hurriyet, 23-12-1995;
وە لات، العدد (13)، 15 كانون الثاني 1994.

PDF 4 KURD

وەلامی چوونە پێش و سەرکەوتنەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان، حیزبوللا Hizbulla[1] لە ساڵی 1991 بەرنامەیەکی بۆ تیرۆر و هاوێشتنی نارنجۆك و **"لەسێدارەدانی دەستبەجێ"** دارشت. ڕۆژنامەنووسانی لایەنگری پارتی کرێکارانی کوردستان و ئەندامانی سەندیکا بازرگانی و پیشەییەکان و ئەوانەی لەگەڵ چەپ هاوسۆز بوون، ببوونە ئامانجی ئەو پارتە. چالاکییەکانی پارتەکە بە کوشتنی ویداد ئایدنی ئەندامی (پارتی کاری جەماوەری–Emek Partisi)[2] لە هاوینی 1991 لە دیاربەکر دەستی پێکرد. لە ئەیلولی 1992 موسا عەنتەر (ئەو کات 74 ساڵ بوو)ی ئەدیب و چالاکی سیاسی کوردیان لە میانەی سەردانی بۆ دیاربەکر تیرۆرکرد. تا کۆتایی کانوونی دووەمی 1992 راپۆرتەکان پێیان وایە زیاتر لە 245 چالاکی تیرۆریستی ئەنجام داوە، هەندێکی دیکەش

(1) - ڕێکخراوی حیزبوللا، لە ساڵی 1981 لەلایەن هەریەکە لە حوسین وەلی ئۆغلو ڤیدان کۆنکۆر و ئەوانەی پێشتر ئەندامی سەندیکای نەتەوەیی بۆ قوتابییە تورکەکان، کە ڕێکخراوێکی پارتی سەلامەتی نیشتمانی بوو، دامەزراوە، ئەو پارتە پەیرەو لە شۆڕشگێڕێتی و توندوتیژی بۆ بەدیهێنانی ئامانجەکانی دەکرد، لە ساڵی 1983 پارتەکە لە ناوەخۆی دابەش بوو، لەنێوان هەریەکە لە حوسێن وەلی ئۆغلو، کە خانەیەکی بڵاوکردنەوەی بە ناوی (ئالا) دانا و بریاریدا پەرە و هێز بە رەوتەکەی بە گوێرەی نموونەی ئێرانی بدات، گرووپەکەی دیکە، ناوی (خانە)یان لە خۆنا. دەزگای هەواڵگری تورکی ڕێزەکانی ئەو پارتەی بری و وەك بەشێك لە جەنگی بۆ سەر پارتی کرێکارانی کوردستان بەکاریهێنا، چالاکبوونی خۆی لەو بوارەدا سەلماند. زۆر لە راپۆرتەکان لە بارەی پەیوەندی توندی پارتەکە بە دەزگانی دەوڵەتەوە نووسییان. ئەوەی راستی ئەو راپۆرتانەش دەردەخات، بریاری راوەدوونان و کوشتنی ئەندامانی پارتی کرێکاران بوو، هەروەها راستەوخۆ دوای دەستگیرکردنی عەبدوللا ئۆجەلان دەرگای بارەگاکانی داخران. بۆ زانیاری زیاتر، سەیری:

Human Rights Watch, "What is Turkey's Hizbullah?", 16 February, 2000. Via at: (http://hrw.org/english/docs/2000/02/16/turkey3057_txt.htm); M. Kürşad Atalar, "Hizballah of Turkey: A Pseudo-Threat to the Secular Order?", Turkish Studies, Vol. 7, No. 2, 307–331, June 2006,Pp. 307-329.

(2) – پارتەکە لە 7ی حوزەیرانی 1990 لەسەر دەستی 7 نوێنەری کورد، لەوانەی لە تشرینی یەکەمی 1989 بەشدارییان لە کۆنگرەی پاریس لەبارەی پرسی کوردەوە کرد و لە پارتەکەیان (پارتی گەلی دیموکراتی کۆمەڵایەتی) دەرکران، دامەزرا. سەیری :

Omer Taspinar, Op. Cit., P. 102

دەڵێن لە ساڵی 1992 زیاتر لە 360 کردەی تیرۆریستی کە نەزانراوە خاوەنەکەی کێن ئەنجامدراوە، کە لەو ژمارەیە 140ی تەنها لە باتمان بووە. چالاکییەکانی و کردەوەکانی ئەو پارتە لە ساڵی 1993 زیادی کردووە، هەموو تورکیای گرتەوە، هەتاکو هەموو ئەوانەی نەتەوەی تورکن و لەبواری مافەکانی مرۆڤ و ڕۆژنامەی ئازاد چالاکن گرتەوە، لەو ساڵە 150 کەسایەتی تیرۆر کرا، لە ساڵی 1994، 423 کەس و لە ساڵی 1995، 99 کەس[1]. قوربانیانی پارتی کرێکاران بەتەنیا لە نێوان سالانی 1991–1995 ئەوانەی بەدەستی حیزبوللاوە تیرۆرکران، بە نزیکەی 500 ئەندامان مەزەندە دەکرا[2]. ڕۆژنامەنووسە چەپرەوەکان ئەوانەی لەبواری مافەکانی مرۆڤ چالاکبوون و ئەوانەی هاوسۆزییان لەگەڵ پرسی کورد هەبوو، لە دڵەڕاوکێدا دەژیان، چونکە دوست و هاوڕێیانیان دەرفێنران و ئازاردەدەران و دەکوژران. هەتاکو ئەوانەی ئەو هەواڵانەشیان بڵاودەکردەوە، دەبوونە ئامانجی حیزبەکە[3]. ڕۆژنامەنووسانی کورد و زۆرێك لەوانەی گرنگییان بە بابەتەکە دەدا و چاودێران، گەیشتنە ئەو باوەڕەی کە حیزبوللا بە هەماهەنگی تەواوی دەزگای حکوومی لەسەر ئاستی لۆکالی و مەرکەزی کاریکردووە[4]. راپۆرتەکان لە سەرەتای 1992ەوە بڵاویانکردەوە کە 4000 **"جوداخواز"** دەستگیرکراوە، لەهەمان کاتدا رانەگەیەنرا کە هیچ یەکێك لەوانەی سیاسەتمەدار و ڕۆژنامەنووسان و لایەنگرانیانی کورد تیرۆر دەکات دەستگیر کرابێت. نەوەك هەر ئەوە، بەڵکو هیچ دەزگایەکی فەرمی نەبوو، چاودێری حاڵەتی لەو جۆرە بکات[5].

توندوتیژی هاوبەشی نێوان سوپای تورکی و دەزگا ئەمنییەکانی لەلایەك و پارتی کرێکارانی کوردستان لەلایەکی دیکەوە، بە کەرتی فێرکردنیش گەیشت،

(1) -Michael Gunter, The Kurds and The Future..., P. 68.

(2) - محمد نور الدين، حجاب وحراب: الكمالية وأزمات الهوية في تركيا، دار الريس، بيروت، 2001، ص 253.

(3) -David McDowall, Op. Cit., P. 429.

(4) -M. Kürşad Atalar, Op. Cit., Pp. 307–331

(5) -Michael Gunter, The Kurds and The Future..., P. 68

PDF 4 KURD

ئەو کەرتە لە کانوونی یەکەمی 1991 بە توندی زیانی لێکەوت کاتێ داخستنی 1010 قوتابخانە راگەیەنرا، بەهۆیەوە 27 هەزار قوتابی لە ناوچەی باشووری رۆژهەڵاتی ولات، بێ زانستکران[1].

سلێمان دێمیرێلی سەرۆك وەزیران، لەبارەی تیرۆرکردنی موسا عەنتەر لێدوانێکی دا و گوت: **"ئەوانەی کوژران، رۆژنامەنووسی راستەقینە نەبوون، بەڵکو جەنگاوەربوون، یەکتریان دەکوشت"**[2]. ئەوە راستییەکە روون دەکاتەوە، ئەو گوتارەی عیسمەت ئۆکسای ئۆغلوی سەرۆکی دادگای تێهەڵچوونەوە بوو کاتێ لە کردنەوەی ساڵی قەزا لە ئەیلولی 1992 پێشکەشی کرد و گوتی: **"بۆ نەهێشتنی تیرۆر، بە پشتبەستن بە بنەما دیموکراتییەکانی دەوڵەت، دەوڵەتی یاسا، دەبێت دەوڵەت هەموو ئەو ئامراز و رێوشوێنانەی کە تیرۆریستان بەکاری دێنن بەکاربێنێت"**[3].

لێدوانەکانی دیمیریل و ئۆکسای، تاڕادەیەك هەڵوێستی حکوومەتی لە بارەی چالاکییەکانی حیزبوللا و راستی ململانێ باوەکانی روونکردەوە، هەرچەندە حکوومەت نکۆڵی لە تێوەگلانی لە چالاکییەکانی حیزبوللا و باقی یەکەکانی تایبەت بە نەهێشتنی جەنگی پارتیزانی کرد، بەڵام دواتر دانی بە بوونی چەندین تیمی تایبەت نا، کە ئەندامانی مەشقپێکراون و بۆ کارکردن لە باشووری رۆژهەڵاتی ولات راسپێردراون. ئەو یەکانە بەتایبەت ئامادەکراون بۆئەوەی بتوانن لە دژی پارتی کرێکارانی کوردستان بجەنگن. هەرچی ناسنامە و ئەندامان و چالاکی و شێوازی کارکردنیان بوو، ئەوا بە نهێنی مایەوە، کاتێ کردەوەکانیان ئەنجام دەدەن، جلی تایبەت و دەمامك دەپۆشن، زۆربەیان بە کوردی قسە دەکەن و جلی کوردی کلاسیکی لەبەر دەکەن، ئەوانە بە پێچەوانەی سەربازانی تورکی رێگەی درێژکردنی مو و ریش بەردانەوەیان پێ دەدرێت. شایانی باسە زۆربەی قوربانیانی ئەوانە، لەلایەن پۆلیسیشەوە

(1) - محمد نور الدين، "المسالة الكُردية..."، ص 39

(2) -David McDowall, Op. Cit., P. 432.

(3) -Michael Gunter, The Kurds and The Future..., P. 74.

ئامانجن. کە باگراوندێکی سیاسی هاوبەشیان هەیە و هەموویان زۆربەی کات کوردبوون کۆیان دەکاتەوە، ئەو تیمی مەرگە رەوشێکی لە تۆقاندن لە کوردستان دروستکردووە[1].

لەمیانەی زیندووکردنەوەی ئاهەنگەکانی نەورۆزی 1992، ئەو توندوتیژییەی دەوڵەت سەرپەرشتی دەکرد، گەیشتە لوتکە، کاتێ 92 مەدەنی لە ناوچەی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا کوشت. لە ئابی هەمان ساڵدا کاتێ لە میانەی هێرشێکی حکوومەت بۆ گەڕاندنەوەی شارۆچکەی شیرناخ لە دەستی هێزەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان، بەهۆیەوە زیاتر لە 20 هەزار دانیشتوانی ناوچەکە بە کۆمەڵ رایان کرد و زیانی گەورە بە زۆر تەلار و موڵکی گشتی کەوت، ئەمە لە ناوچەی دیکە لە دارکجیت Dargecit و جۆکوجا دووبارە بووەوە[2]. پارتی کرێکارانی کوردستان بە خێرایی توانای خۆی لە شکاندنی خەیاڵپلاوی حکوومەت بەدەرخست، لە ئەیلولی هەمان ساڵ 40 کەسی لە پاسەوانانی لادێ لە نزیك وان کوشت، دوای ئەمەش 29 سەربازی کوشت[3].

بانگەشە و رەخنە توندەکانی راستڕەوی تورکی لە حکوومەت لەبارەی هەرگیز مامەڵە نەکردن لەگەڵ پارتی کرێکارانی کوردستان، وای لە ئۆزال کرد کە دەستبەرداری ئەو ئاماژە لیبراڵییانەی بێت کە ساڵێك پێشتر دابووی، بۆیە واپێدەچوو کە دۆسییەکە بەتەواوی لە دەستی سەرۆکایەتی ئەرکانی تورکیدا بێت، کە حکوومەتی هەرێمی کوردستانی رازی کرد لە هێرشکردنە سەر نزیکەی 5 هەزار جەنگاوەری پارتی کرێکارانی کوردستان لە دۆڵ چیاکانی کوردستان یارمەتی بدات. هەرچەندە سەرکردایەتی ئەرکانی تورکی زیادەڕۆیی لە گەورەکردنی سەرکەوتنەکانی سوپای تورکی و ژمارەی کوژراوانی پارتی کرێکارانی کوردستان دەکرد و پارتی کرێکارانیش هەوڵی دەدا قەبارەی زیانەکانی کەمبکاتەوە، تا کۆتایی ئەو ساڵە هەردوولا لەو ململانێیەدا زیانێکی

(1) – بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی تیمی مەرگ سەیری : Wayne S.Cox, Op. Cit., Pp. 241-249.

(2) -David McDowall, Op. Cit., P. 435.

(3) -Ibid, P. 435

PDF 4 KURD

گەورەیان پێکەوت. سەبارەت بە حکوومەتی تورکی، ئەوا بەقەد چارەکێك لەوانەی لەسەرەتای ململانێیەکە لە 1984 کوژران کە ژمارەیان 4000 دەبوو، لە ساڵی 1991 کوژران، هەروەها لە ساڵی 1992، نزیکەی 2000 کەس کوژران[1]. سەبارەت بە پارتی کرێکارانی کوردستان، ئەوا **"ستراتیژی رووبەڕووبوونەوە"** و وەرچەرخان بۆ شێوازی رووبەڕووبوونەوەی راستەوخۆی چەکداری لە بەرەی کراوەدا، بەمەبەستی دەرکردنی هێزەکانی تورکی لەبەشێك لە کوردستان لە جیاتی چالاکی پارتیزانی کە پارتەکە لە ساڵی 1992 گرتبوویەبەر، بەگران لەسەری وەستا، چونکە هێزەکانی تورکیا لە رووی ژمارەوە زیاتر بوون، خاوەن نوێترین چەك و فڕۆکە و هەلیکۆپتەر و زرێپۆش بوو، کە بە سەرچاوەی هەواڵگری لەڕێگەی مانگی دەستکردەوە، بەستراببوونەوە، ئەمەش گومانی لە دەرەنجامەکانی ئەو جەنگانەی کە هەردوولا بەرپایان دەکرد نەدەهێشتەوە، سوپای تورکی لە میانەی چالاکییەکانی تشرینی یەکەم و دووەمی 1992 لە ناو کوردستانی عێراق، توانی ژمارەیەك لە جەنگاوەرانی پارتەکە بکوژێت و بارەگاکانی خاپوور بکات، بەمەش پارتەکە زۆربەی بنکەکانی لەناوچەی بادینان لە دەستدا[2].

لە تورکیا پەرەسەندنێکی گەورە روویدا و بوارەکانی پرسی کوردی ساڵی 1993ی گۆڕی، پارتی کرێکارانی کوردستان لە 17ی ئازاری 1993 ئاگربەستی یەکلایەنی (لە 21ی ئازاری 1991 تا 15ی نیسانی هەمان ساڵ) راگەیاند[3]. **یەکەکانی پارتەکە لەو ماوەیەدا تەنها پابەندی بەرگریکردن لەخۆ دەبن ئەگەر هێرشیان کرایە سەر. ئۆجەلان ئەوەشی باسکرد، کە ئەگەر حکوومەت وەڵامی ئاگربەستەکە بداتەوە، ئەوا هیچ هۆکارێك بۆ درێژکردنەوەی ئاگربەستەکە نابینێ**[4].

(1) -Human Rights Watch, "The human rights picture in Turkey grew worse during 1993" Via at: (http://www.hrw.org/reports/ 1993/WR93/Hsw-08.htm#P564_202642).

(2) – محمد نور الدین، "المسالة الكُردية..."، ص ص39–40.

(3) - المحادثات السرية بين"PKK" حزب العمال الكُردستاني والدولة التركية، دار الشموس للدراسات والنشر والتوزيع، دمشق، 2000، ص 13.

(4) -Michael Gunter, The Kurds and The Future of Turkey..., P. 75.

ئەو بەڵگەنامەیەی کە ئۆجەلان بە جەلال تاڵەبانی دا کە رێبەرایەتی هەوڵەکانی میانگیری نێوان حکوومەتی تورکی و پارتی کرێکارانی کوردستانی[1] دەدا، هەندێ سازشی تێدابوو[2]، کە بۆ هەریەکە لە ئۆزال دیمیریل مایەی حەپەسان بوو، بۆ نموونە لە نامەکەدا هاتووە کە پارتی کرێکاران واز لە بیری جوداخوازی دێنێت و داوای کۆماری تورکی دیموکراتی دەکات، زۆر جەختی لەسەر ئەوە کردبووە کە پارتی کرێکاران **"کار بۆ دابەشکردنی تورکیا ناکات، بەڵکو داوای مافە مرۆڤایەتییەکانی گەلی کورد دەکات"**، بەڵگەنامەکە بەم دەستەواژانە داواکاری پێشکەش کردبوو: **"ئەگەر تورکەکان ویستیان هەنگاوێك بهاوێژن، ئێمە دە هەنگاو دەهاوێژین، ئەگەر دەستپێشخەرییەك پێشکەش بکەن، ئێمە دە دەستپێشخەری لەبواری کاری سیاسی پێشکەش دەکەین"**[3].

لەنێوان هەموو ئەو سیاسەتمەدارانەی خاوەن دەسەڵاتن لە سیاسەتی تورکیدا، ئۆزال تاکە کەس بووە کە خاوەن دیدگا و سیاسەتێکی تەواو دروستی هەبوو[4] و ئارەزووی تاقیکردنەوەیەکی نوێی وای هەبوو کە پێشتر شێوەی نەبووە لە تورکیا. سەرباری ئەوەش توانای ئەوەی هەبوو کە شێوازێکی وا دابهێنێت کە هەموو ئەو لایەنانەی گرنگی بە کۆتایی هێنان بە جەنگەکە

(1) -Paul J. White and William S. Logan, Op. Cit., P. 239.

(2) - ینظر التفاصیل في: محمد نور الدین، "المسالة الكُردية..."، ص ص 31–32.

(3) -Michael Gunter, The Kurds and The Future of Turkey..., Pp. 75-76.

(4) - پێ دەچێت ئەو دیدگایەی بەخێرایی لەو رۆڵە نوێیەی کوردستانی عیراقەوە پێکهێنابێ. ئۆزال دیپلۆماسییەتەکی هێمنی ئاشکرا و دیاری لەگەڵ کورد و جیاواز لەگەڵ حکوومەتەکانی تورکیا لەبارەی پرسی کورد پەیرەو کرد، لە میانەی چاوپیکەوتنەکانی بەسەرۆکە کوردەکانی عێراق ئەوەی دەورژاند کە لەگەڵ رژێمی فیدراڵی عیراقە، کە ناوچەی کوردی لە خۆبگریت، ئەمە دەنگدانەوەیەکی باشی لە نێوەندە کوردییەکان لە تورکیا پەیدا کرد، ئەو ئاوات و قورساییەی ئۆزال لە ناو کوردان ئەو کاتە بەهێز بوو کە ئۆزال خۆی وەك (پارێزەری کوردی عیراق) پێشکەشکرد، لە زۆر بۆنەدا دانی بەوە ناوە کە لەوانەیە خۆی بەشێك بێت لە کورد، چونکە داپیرەی کوردە، سەیری : هنري باركي وغراهام ڤولر، المصدر السابق، ص 20–117.

PDF 4 KURD

دەدەن، پێی رازی بن[1]. هەستکردنی سەرۆك ئۆزال بە رەهەندەکانی پرسی کوردی و مەترسییەکانی، لە نامە شەش لاپەرەییەکەی بەدەرکەوت، کە لە شوباتی 1993 بۆ دیمیریلی سەرۆك وەزیران ناردبوو، لە بەشێکی نامەکەدا هاتووە "**لە سەرەتای مێژووی کۆماری تورکی تا ئەمڕۆ، تورکیا رووبەڕووی ترسناکترین هەڕەشە بۆتەوە، ئەو بومەلەرزە کۆمەلایەتییە لەوانەیە بەشێك لە تورکیا دابماڵێت و ئێمەش هەموو لەژێر کلەکەی دەنێژێت**"[2]. ئۆزال راوێژەکانی لەگەڵ ژمارەیەك رۆژنامەنووس و نووسەر و سیاسەتمەدار و ئەوانەی گرنگی بە پرسی کوردی دەدەن لە تورك و کورد دەست پێکرد و لەگەڵ ئەوانە پرۆژەی چارەسەرکردنی کێشەی کوردی گفتوگۆ کرد[3]. ئۆزال بە رۆژنامەنووسی ناسراوی تورکی جەنگیز جاندار Cengiz Candar رایگەیاند کە نیازی وایە لێبوردنی گشتی بۆ جەنگاوەرانی پارتی کرێکارانی کوردستان دەربکات و رێگەیان پێدەدات بێنەوە ناو ژیانی گشتییەوە، جگە لەوانە نەبێت کە تاوانێکیان ئەنجامداوە[4].

هەرچەندە ئۆزال متمانەی بە تواناکانی خۆی بۆ رازیکردنی لایەنی سەخت (واتە دامەزراوەی سەربازی) هەبوو، تاکو بە بیروڕاکانی خۆی لەبارەی ئاگربەست رازییان بکات و گوتی: "**دەسەڵاتی تەواوم هەیە وەك سەرۆك کۆمار بۆ ئەوەی، سەروك ئەرکان، دۆغان گورەش** Dogan Gures **لە پۆستەکەی بۆ ساڵێکی دیکە بهێڵمەوە**". هەرچەندە ئۆزال لەسەر هەوڵدان بۆ کارکردن لە هەڵوێستی گەورە ژەنەراڵەکان و هاندانیان بۆ رازی بوون بە چارەسەری

(1) - جوناثان راندل، المصدر السابق، ص 367

(2) -The Independent, 13 November 1993.

(3) – ئۆزال وەزیری بەرگری ئەریجان ئەریهانی راسپارد پەیوەندی بە تاڵەبانییەوە بکات، کە پەیوەندی تایبەتی لەگەڵیدا هەبوو، ئەو وەزیرە بیروڕاکانی ئۆزالی پێ راگەیاند، تاڵەبانیش ئەرکەکەی بە باشترین شێوە جێبەجێکرد. سەیری، المحادثات السرية...، المصدر السابق، ص 37–40.

(4) - جوناثان راندل، المصدر السابق، ص 367.

ئاشتییانە، بەڵام نێوەندە سیاسییە جۆراوجۆرەکان "**گومانیان لەو توانایەی ئۆزال لە کاریگەری لەسەر دامەزراوەی سەربازی هەبێت**" **کرد**[1].

لەو کاتەوە عەبدوڵڵا ئۆجەلان لە میانەی کۆنگرەیەکی رۆژنامەوانی لە بیقاع بە ئامادەبوونی تاڵەبانی و نوێنەرانی پارتی گەل و رۆژنامەنووسانی تورك و بیانی ئاگربەستی درێژکردەوە[2]، دائیرە کاریگەرەکانی گۆرەپانی تورکی، بەتایبەتی دامەزراوەی سەربازی، ئەم هەنگاوەی ئۆجەلانیان بە لاوازی لێکدایەوە[3]، هەروەها بە گوێرەی دەربڕینی دۆغان گورەش ئەمەیان "**بە نەشیاو لەقەڵەم دا، چونکە سنووری تورکیا ئەتاتورك کێشاویەتی، ئەگەرنا ئەوا خەڵکی دەمانکوژن و ناتوانین لە گۆرەپانی قزەڵای** Kizlay **[لە ئانقەرە] پیاسە بکەین**". نێوەندە سیاسییەکانی تورکیا وەك سەرۆك وەزیران سلێمان دێمیرێل لەگەڵ ئەم دیدگایە کۆك بوون، کاتێ وەڵامی دەستپێشخەرییەکەی ئۆجەلانی بەمشێوەیە دایەوە و گوتی: "**ناکرێت بە دانیشتن لەسەر مێزی دانوستاندن لەگەڵ ئەوانەی کە بوونەتە هۆکاری خوێنڕێژی رازی بین**"[4]. لەڕاستیدا ئۆزال لە سەختی ئەرکەکەی دلنیا بوو، لە زۆر بۆنەدا، ئەگەری بەشداریکردنی ئەندامانی حکومەتی لە رازیبوون بە چارەسەری پرسی کورد، بەدوور دەزانی، بۆیە لەبارەی درێژکردنەوەی ئاگربەستەکە بە رۆژنامەنووسیکی تورکی راگەیاند کە ئەو بەو ئاگربەستە دلخۆشە و ئەوەی زیاد کرد کە "**لەوە دەترسێ کە ئەو گێلانە هەموو شتێ تێکبدەن**"، کاتێ رۆژنامەنووسەکە لەبارەی مەبەستی لە "**گێلەکان**" کێیە، گوتی: "**حکومەتە**"[5]. ئۆزال هیچ گومانێکی لە ترسناکی ئەرکەکەی نەبوو، بەڵام بڕیاریدا لەم رێگایە بەردەوام بێت، چونکە هەستی بە دەرەنجامە دوورەکانی دەکرد.

(1) - المصدر نفسهٌ، ص 368.

(2) - هنري باركي وغراهام ڤولر، المصدر السابق، ص 115.

(3) -Michael Gunter, The Kurds and The Future..., P. 77.

(4) -Michael Gunter, The Kurds and The Future..., Pp. 77-78

(5) - جوناثان راندل، المصدر السابق، ص 368.

PDF 4 KURD

بریاری ئاگربەستی ئۆجەلان و جەماوەری بوونی بڕیارەکە، کە هاوشان بوو لەگەڵ هەوڵەکانی حکوومەت بۆ قەدەغەکردنی پارتی گەل، ئەو پاڵنەری هێزەی پەیداکرد، کە بەهۆیەوە پارتی دیموکراتی گەل Halkin Democrasi Partisi لە ئایاری 1993 دابمەزرێ. هەروەها هێزی بە پارتی کرێکارانی کوردستان لە نێوەندە کوردییەکان بەخشی، ئەو نێوەندەی بەرەبەرە زیاتر بە سیاسی دەبوو، چونکە تواناکانی ئەو پارتەی (پ ك ك) لەسەر شەڕکردن و جێبەجێکردنی ستراتیژی سیاسی لەکاتی پێویست پیشاندا[1].

لەوکاتەی کە ئۆزال بۆماوەی هەفتەیەك دەبوو هەوڵی دەدا کە لە کۆبوونەوەی ئەنجوومەنی ئەمنی نەتەوەیی سەکردە سەربازی و مەدەنییەکان بە پێکهێنانی لیژنەیەك بۆ دۆزینەوەی چارەسەرێکی سیاسی بۆ پرسی کورد رازی بکات، لە 17ی نیسان مردنی لەناکاوی ئۆزال راگەیەنرا[2]. مردنی ئۆزال گورزێکی کوشندە بوو بەر هەوڵەکانی ئاشتی لە تورکیا کەوت[3]. دوست و

---

[1] - هنري باركي وغراهام ڤولر، المصدر السابق، ص 116.

[2] -Michael Gunter, The Kurds and The Future..., P. 78.

[3] - زنجیرەی رووداوەکانی مردن و کاتی مردنەکانی ئەو کەسایەتییانەی لایەنگری چارەسەری ئاشتی پرسی کورد بوون، بە توندی پاڵپشتی لەو بیرۆکەیە دەکات کە ئەمانە جگە لە پرۆسەیەکی لەناوبردن نەبێت کە هێزی شاراوە لە دەوڵەت ئەنجامی دەدەن، هیچی دیکە نییە، کە بەتوندی دژایەتی هەر پرۆژەیەك دەکەن کە مامەڵەیەکی ئاشتییانە لەگەڵ پرسی کورد بکات. لە 17ی شوبات ئەشرەف بەتلیسی سەرکردەی ژەندرمە لە رووداوێکی نارۆشنی کەوتنەخوارەوەی فڕۆکەدا کوژرا، ئەو پیاوەش لە دیارترین کەسە نزیکەکانی ئۆزال و لایەنگری پرۆژەی دانوستاندنی لەگەڵ پارتی کرێکارانی کوردستان دەکرد، سەبارەت بە ئۆزالیش، لە نێو خانەوادەکەی وا بڵاوبۆوە، کە لەلایەن ئەوانەی پاڵپشتی لەسیاسەتەکەی ناکەن، ژەهرخوار کراوە. لە تشرینی دووەمی هەمان ساڵ و دوای حەوا مانگ، رائید جەم ئەرسەڤەر لە رووداوێکی دڵتەزین و نا مەعقول کوژرا، ئەو پیاوە بەرپرسی هەوالگری هێزەکانی ژەندرمە بوو، وای لێی زانرابوو، دەستەڕاستی ژەنەرال بەتلیسە، یەکێ بوو لەوانەی زۆر بە پەرۆش بوو بۆ سازکردنی مامەڵە لەگەڵ کورد، بەتایبەتی کوردی عێراق کە پەیوەندییەکی توندیان لەگەڵی هەبوو. سەیری: Philip Robins, Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy Since the Cold War, University of Washington Press Seattle, U.S.A, 2003, P. 329.

نەیاری ئۆزال بەیەکەوە، لەسەر ئەو رایە بوون کە **"ئەگەر ئۆزال بمابوایە دەیتوانی هەموو شتی بگۆڕێت. لەوانە بوو زنجیرەیەك چاکسازی ئەنجام بدابوایە، لەوانەبوو بیتوانیبا هەموو دڕکەکانی سەر رێگای لاببردابوایە"** ئەمەش بەگوێرەی دەربڕینی یەکێك لە گەورە کەسایەتییەکانی دەزگای ئەمنی تورکی. ئۆجەلانیش چەندین جار لەسەر رووداوەکە گوتوویەتی: **"چارەسەری پرسەکە لەوانەبوو، رووناکی بدیبا، ئەگەر سەرۆك ئۆزال لە ژیاندابمابا"**. بەم قسەیەشی دەزگایەکی دیاریکراوی دەوڵەتی بە ژەهرخوارکردنی تۆمەتبار دەکرد[1].

مردنی ئۆزال بۆشاییەکی سیاسی وای پەیداکرد زەحمەت بوو پڕبکرێتەوە، سیاسەتمەدارێکیش نەبوو، زاتی ئەوە بکات کە ئەوەی ئۆزال دەستی داوەتی، تەواوی بکات. دووبارە سیاسەت لە تورکیا دوای چەند هەفتەیەك لە بەستەلۆکی، بە هاتنە سەرکاری سلێمان دێمیرێل چووە ناو بازنەیەکی بۆشەوە. لە رۆژە یەکەمینەکانی وەرگرتنی سەرۆکایەتی کۆماردا، دۆسیەی پرسی کورد کەوتە دەست عەسکەرەوە[2]. هەڵبژاردنی تانسۆ چیلەر لە حوزەیراندا بۆ پۆستی سرۆك وەزیران، بەهۆی کەمی شارەزایی لە بابەتەکانی ئەمن و سیاسەتی دەرەوە، خۆی لە خۆیدا بە واتای بە هێزبوونی دەستی توندرەوەکان و عەسکەر دەهات[3]. چیلەر ویستی لەسەر شێوەی نموونەی (باسك)[4] گرنگی بە پرسی کورد بدات، دواتر پاشەکشەی کرد و پێی باشتر بوو بەدوای دێمیرێل بکەوێت و رووبەڕووی عەسکەر لەم پرسەدا نەبێتەوە[1].

---

[1] - سەیری: وەلات، العدد (2)، 28 أيار، 1993؛ جوناثان راندل، المصدر السابق، ص 370.

[2] -Omer Taspinar, Op. Cit., P. 107.

[3] -Ibid, P. 105.

[4] - نموونەی باسکی: کە بۆ هەرێمی (باسك) دەگەڕێتەوە، ئەو هەرێمە گەورەیەیە کە لە چیاکانی بیرینیە لە رۆژهەڵاتی سنووری نێوان فەڕەنسا و ئیسپانیا درێژ دەبێتەوە، رووبەرەکەی 20 هەزار کم دووجایە، هەرێمی باسك لە رووی سیاسییەوە لە نێوان فەڕەنسا و ئیسپاینا دابەشکراوە. ئەو هەرێمە تا کەناری کەنداوی بسکای درێژدەبێتەوە. ناوچەکە بەشێوەیەکی گشتی مێژووییە و گەلی باسك تێیدا نیشتەجێیە و بە زمانی خۆیان باسکی قسەدەکەن. هەیانە داوای جودابوونەوە لە ئیسپانیا و فەڕەنسا دەکەن، رێکخراوی (ئیتا)ی جوداخواز بەناوبانگترین=

PDF 4 KURD

هەرچەندە ئاگربەست بە کردەوە لە 24ی ئایاری 1993 کۆتایی پێهات، کاتی گرووپێك لە جەنگاوەرانی پارتی کرێکارانی کوردستان 33 سەربازی تورکی نا چەکداریان بەبێ ئاگادارکردنەوەی ئۆجەلان کوشت، ئۆجەلان رووداوەکەی بە **"مۆن"** وەسفکرد[2]. دێمیرێل هەرگیز ئەو رێگایەی کە ئۆزال دەستی پێکردبوو، تەواو نەکرد و بۆئەوەی ئاشتی و چارەسەری پرسی کورد بە ئاشتییانە بکات و ئەو رووداوە ببەزێنێ، بەڵام بێ ئەوەی ئەمە بەمانای یەکەم وەرگرتنی کاریگەری و مەترسییەکانی رووداوەکە بێت، لەبەرئەوەی ئەو رووداوە پاساوی گونجاوی بەدەست ئەوانەی لەگەڵ چارەسەری سەربازی پرسی کورددا و لەناوەوە و دەرەوە هەڵوێستی بەهێزکردن.

ئاگربەستەکەی پارتی کرێکارانی کوردستان و وەڵامەکەی ئۆزال لە هیوایەکی کورت بەولاوە هیچی دیکە نەبوو. هەروەك واقیع و رووداوەکان دواتر سەلماندیان. بە کۆتاییهاتنی ئاگربەستەکە، دووبارە ململانێیەکە بە خێرایی گەیشتە ئاستەی پیوانەییەکان، کە پێشتر نموونەی نەبوو، لە رووی چڕی و قەبارەی زیانەکانی. لە دەستپێکی نیوەی ساڵی 1993 سوپای تورکی و پارتی کرێکارانی کوردستان لە خولێکی تازەدا ناوچە کوردییەکانیان کردە گۆڕەپانی تیرۆر و توندوتیژی. بە گوێرەی ئەوانەی گرنگی بە بابەتەکە دەدەن **"تاکە چارەسەرێك کە بە مێشك دادەهات، ئەوە بوو کە زیاتر هێز و توندوتیژی لە ناوچەی باشووری رۆژهەڵات بەکار بهینرێت"**[3]. بە ئاشکرا دیار بوو کە دێمیرێل ئامادە نەبوو ئەو پرۆژەیەی کە ئۆزال دەستی پێکردبوو، تەواو بکات،

=رێکخراوی باسکە کە بە تیرۆر تۆمەتبارە. هەرێمەکە خاوەن ئیدارەیەکی ئۆتۆنۆمی و نامەرکەزییە و خودان مافی سیاسی و کلتووری فراوانە، سەرباری ئەمانەش هەیانە داوای سەربەخۆیی تەواو لە ئیسپانیا دەکەن. سەیری: ویکیبیدیا، الموسوعة الحرة، متاحة على الموقع الالكتروني التالي: (http://ar.wikipedia.org/wiki/).

(1) -Carol Migdalovitz, "Turkey's Kurdish Imbroglio and U.S. Policy", in: Sophia Lahlos, Turkey: Current Issues and Background, Nova Science Publishers, New York, 2003, P. 96

(2) -Michael Gunter, The Kurds and The Future..., P. 80.

(3) -Michael Gunter, The Kurds and The Future..., P. 80.

سەبارەت بە چارەسەری ئاشتییانەی پرسی کورد. فشاری دامەزراوەی سەربازی لە سەر دێمیرێل وایکرد دووجار لە دوو کودەتای 1971 و 1980 لە کار لایبدەن، هەروەها لە رابردوو ئەو پیاوە شتێکی وای نەبوو کە وای لێبکات لە پرسی کورد وە پرسێکی ئەتنی جیاواز بکات و کینە هەڵگرتن و نا متمانەیی بە ئۆزال بەس بوو بۆئەوەی بەلای عەسکەردا بشکێنێتەوە و دیدگای ئەوان لەبارەی پرسی کوردەوە پەسند بکات[1]. سەبارەت بە سەرۆك وەزیرانەکەی (تانسۆ چیلەر)، ئەوا رێرەوی ژیانی ئەوەی بەرجەستە دەکرد، کە تا چەند سیاسییەکانی تورکیا هەژارن. بۆ دوورخستنەوەی لە بیروڕاکانی کار و ماندووبوونێکی زۆری نەدەویست، بەڵکو هەوڵە زۆرەکانی بۆ رازیکردنی عەسکەر، وایکرد زیان لە رەوایەتی حکوومەتی مەدەنی بگەیەنێ. هەرچەندە پرۆسەکانی راگواستنی گوندەکان و رفاندن و تیرۆرکردن، بەشێوەیەکی توند لەماوەی دوو ساڵی حکومڕانی چیلەردا زیادی کرد، بەڵام ئەو بە هیچ شێوەیەك هەراسانی خۆی لەو سەرکوتییانە پیشان نەدەدا[2]. ستراتیژی جەنگی تایبەت کە حکوومەت لە سەرەتای تەمووزی 1993 لەلایەن دەزگا سەربازییەکانەوە دەستی پێگیرا و بەوەی پێی دەگوترا **"تیمی تایبەت** Ozel Tim"، چالاکی گەورەی خۆی سەلماند. ئەو تیمە زۆربەیان لە سەربازە کۆنەکان لەوانەی خودان شارەزایین پێکهاتبوو، سوپای نوێ خودان لێهاتوویەکی بەرز و ئیمتیازاتێکی فراوان بوو، یەکەکانی ئەو سوپایە بە فەرمانی سەرۆك ئەرکان و هەندێکیشیان بە فەرمانی وەزیری ناوەخۆ و ئەمن، کاریان دەکرد، ژمارەیان لە نێوان 50 تا 60 هەزار کەس دەبوو، بۆ ناوچەکانی باری لەناکاو دەنێردران. چیلەر ئەوانەی بەو **"مێرولانە ناوبرد کە پارتی کرێکارانی کوردستان دەخۆن و ئەو پارتە لە رەگوڕیشەوە دەردێنن"**[3]. هەرچەندە تیرۆرکردنی نەیارانی

(1) - هنري باركي وغراهام ڤولر، المصدر السابق، ص 113.

(2) - جوناثان راندل، المصدر السابق، ص ص 375 –374.

(3) - محمد نور الدين، تركيا في الزمن...، ص 116؛

Carol Migdalovitz, "Turkey's Kurdish Imbroglio and U.S. Policy", Pp. 92-93.

PDF 4 KURD

دەوڵەت لە شەقامەکاندا کەم بووەوە، بەڵام ژمارەی بزربوان و رفێنراوان بەشێوەیەکی زۆر زیادی کرد، بەهۆی **"تیمی تایبەت"** و هەواڵگری هێزی ژەندرمە (دەرك)ی تورکی JITM ژمارەیەکی زۆر لە نەیاران و ئەوانەی هاوسۆز بوون لەگەڵ پارتی کرێکارانی کوردستان لە ناوبران و لاشەیان لە زبڵدان و سەر شەقامە چۆلەکان فرێدران و ئەوانی دیکەش هەرگیز نەگەڕانەوە[1].

ئەو ئاگربەستە نوێیەی ئۆجەلان لە ئازاری 1994 رایگەیاند پشتگوێخرا[2]. ئاشکرا بوو کە چیلەر بە تەواوەتی دەستی لە دۆسیەی کورد بۆ بەرژەوەندی ئەنجوومەنی ئاسایشی نەتەوەیی تورکی هەڵگرتووە، کە عەسکەر لەو ئەنجوومەنە دەستی بالایان هەبوو، بە رەزامەندی تەواوی دێمیرێلی سەرۆك کۆمار کە رایگەیاندبوو **"هەر شتی یەکانگیری ئاساییشی نەتەوەیی بێت، هیچ حکوومەتێك و پەرلەمانێکی هەڵبژێردراو ناتوانێت رای تێدا بدات لە تورکیا"**[3]. دەسەڵاتی باڵا و دوا قسە لەبارەی پرسی کورد و جەنگ لەدژی پارتی کرێکارانی کوردستان بە دەستی سەرۆکایەتی ئەرکان بوو، کە ئیسماعیل حەقی قەرەدای I.H.Karadai لە ئابی 1994ەوە ئەو پۆستەی وەرگرت و سەرکردە مەدەنییەکانی بە تەواوی پەراوێز خست، ئەو پیاوە ژمارەیەك تەکتیك و پلانی تایبەتی دارشت بەهۆیەوە تای تەرازووی بەلای حکوومەتدا شکاندەوە، کە ئەوکات سەرکەوتنەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان گەیشتبووە لوتکە، کە وای دێمیرێلی لەسەرۆکی تورکیا کردبوو بلێت **"تورکیا لە سەروبەندی دابەشبوونە"**[4].

پارتی کرێکارانی کوردستان بۆ هێشتنەوەی جڵەوەی دەستپێشخەری بەدەستی خۆی و وەك وەڵامێکیش بۆ هەنگاوە روو لەسەرەکانی حکوومەتی تورکی، پارتەکە لە سەر هەدوو ئاستی ناوەوە و دەرەوە زنجیرەیەك چالاکی ئەنجامدا، تا کۆتایی ساڵی 1993 پارتەکە 20 گەشتیاری رۆژئاوایی، کە

---

[1] - وەلات، 18 حزیران 1993.

[2] - وەلات، 5 کانون الاول 1994.

[3] -Michael Gunter, The Kurds and The Future..., Pp. 74-75.

[4] - وەلات، 26 کانون الاول 1994.

ئەمریکییەکیان لە نێو بوو، رفاندبوو، ئەوانەی بەبێ مەرج و ئازاردان ئازاد کرد، ئەو چالاکییە تەنها بۆ مەبەستی راگەیاندن بوو[1]. هەروەها چالاکی پارتەکە بە مامۆستایانی قوەتابخانەکانیش گەیشت و ژمارەیەکی لێکوشتن کە بە **"بەکرێگیراوی حکوومەت"** وەسفی کردن. راپۆرتەکان ئاماژەیان بۆ جێهێشتنی کۆمپانیا و دامەزراوە ئابوورییەکان کرد، بەهۆی نەبوونی ئارامی ئاسایش لە ناوچەکە و زیاتر خراپبوونی رەوشەکەوە، بەکردەوە چەند لقێکی بانکەکان رویشتن و کاری گەشتیاری راوەستا، ئەو پرۆژانەی کە تەواونەکرابوون وەستێنران، هەتاکو کارکردن لە پرۆژەی گاپیش (پرۆژەی باشووری رۆژهەڵاتی ئەنادۆڵ GAP) راوەستا[2]. کردەوەی رفاندن و کوشتن و هەڕەشە لە کارمەندانی کۆمپانیا نەوتییەکان وایکرد کارکردن لەو پرۆژانە بوەستێ، بۆ نموونە کۆمپانیای مۆبیل Mobil ی نەوتی لقێکی لە شاری باتمان داخست. لە کانوونی دووەمی 1994 پارتەکە بۆڕی نەوتی کەرکوك–یورتالیك Yumurtalik ی لە ناو تورکیا تەقاندەوە، تێچوونی چاککردنەوەی ئەو بۆرییانە بە ملیۆنیك دۆلار مەزەندە کرا، بەمەش پارتەکە توانی هەڕەشە لەسەر تەواوی پیشەسازی نەوتی تورکی دروست بکات، کە نزیکەی لە 90٪ی بەرهەمی نەوتی تورکی لە باتمان دایە[3].

لە سەر ئاستی دەرەوە پارتەکە بواری چالاکییەکانی بۆ دەروەی سنوور بۆ ئەورووپا فراوانکرد، هێرشی لە دژی شاندە دیپلۆماسییەکانی تورکی و شاندی پیاوانی کاری تورکی لە ئەورووپای رۆژئاوا ئەنجامدا. لە تشرینی دووەمی 1993ەوە ئەو باوەڕە باوبوو کە پارتی کرێکارانی کوردستان بەرپرسی ئەو زنجیرە هێرشە تیرۆریستییانەیە کە کرایە سەر دامەزراوە تورکییەکان لە ئەورووپا، کە

---

[1] -Carol Migdalovitz, "Turkey's Kurdish Imbroglio and U.S. Policy", P. 92.

[2] -Michael Gunter, The Kurds and The Future..., P. 81.

[3] -U.S. DEPARTMENT OF STATE, TURKEY HUMAN RIGHTS PRACTICES, 1994, FEBRUARY, 1995. Via at: (http://www.hri.org/docs/USSD-Rights/94/Turkey94.html); Carol Migdalovitz, "Turkey's Kurdish Imbroglio and U.S. Policy", P. 92; وەلات، 1994/3/1.

PDF 4 KURD

خۆی لە فریدانی نارنجۆك بۆ سەر بانکە تورکییەکان و ئاژانسەکانی سەفەرکردن و نووسینگەکانی هێڵی فڕۆکەوانی هەواڵ و چێشتخانەکان و بالیۆزخانەکان دەبینییەوە. پارتەکە لە 28 شار لە ئەڵمانیا و بەریتاینا و بەلجیکییا و دانیمارك و فەڕەنسا و سویسرا ئەو چالاکییانەی تێدا ئەنجامدا[1].

لە وەڵامی ئەمەدا ئەڵمانیا دەستی بە داخستنی نووسینگە و بارەگاکان و دامەزراوەکانی ئەو پارتە کرد و راوەدووی ئەندامەکانی نا، دوای ئەڵمانیا، فەڕەنسا و تەواوی وڵاتانی ئەورووپی ئەو کارەیان کرد[2].

پارتی کرێکارانی کوردستان بریاری دا **"جەنگی سەراپاگیر"** لە دژی دەوڵەتی تورکی بەرپا بکات و ئۆجەلان لە کۆنگرەی پێنجەمی پارتەکەی کە لە کانوونی دووەمی 1995 بەسترا سوێندی خوارد کە **"ساڵی 1995 ساڵی هەنگاوێکی زۆر بێت بۆ بەرژەوەندیمان"**[3]. پارتەکەی بەشێوەی زیاد بە ئاراستەی پیادەکردنی سەروەری راستەقینە بەسەر ناوچەکانی باشووری رۆژهەڵاتی رۆیشت و ناوچەی بۆتانی بۆ ئیدارەی جەنگ راگەیاند، کە پیادەکردنی هەر چالاکییەکی حیزبی یان رۆژنامەگەری تورکی لەوێ قەدەغەکرد، دەبوو ئەوانەی بۆ نووسینی راپۆرت لەبارەی رەوشەکە دێنە ناوچەکە، مۆڵەتی رێپێدان لە پارتی کرێکارانی کوردستان وەربگرن. جگە لەمانە رۆژنامەکانی تورکی جگە لە ناو بنکەکانی پۆلیس نەبێت لە هیچ شوێنێکی دیکە نەفرۆشران. بۆ جێبەجێکردنی ستراتیژی نوێی پارتەکە کە لەسەر بنەمای گواستنەوەی جەنگ بۆ قووڵایی خاکی تورکی وەستابوو، جەمیل بایك Cemil Bayik ی سەرکردەی سوپای رزگاری گەلی کوردستان هۆشداری دایە ئەو بیانییانەی کە بەمەبەستی سیاسی یان روماڵکردنی رووداوەکان بەبێ مۆڵەتی پارتەکە دێنە تورکیا. لەبەیاننامەیەکی پارتەکەدا

(1) -Carol Migdalovitz, "Turkey's Kurdish Imbroglio and U.S. Policy", P. 92.

(2) -Foundation for Middle East and Balkan Studies, SEPARATIST TERROR: MENACE OF THE POST COLD WAR PERIOD: A Case Study of the PKK in Turkey. Via at: (http://www.fas.org/irp/world/para/pkk.htm).

(3) - وەلات، 13 شباط 1995.

هاتبوو کە بریاردراوە کەرتی گەشتیاری لە وڵات بکرێتە ئامانج، ئەو کەرتەی کە ساڵانە نزیکەی 4 تا 5 ملیار دۆلاری داهات بوو، بەکردەوە هەندێ گەشتیار رفێنران و چەند گوللە هاوەنێکیش بەسەر دەزگا گەشتیارەکان هاوێژران[1].

لە ئەیلولی 1995 رۆژنامەکانی تورکیا راپورتێکیان بڵاوکردۆتەوە باسی هەبوونی شانەی پارتی کرێکارانی کوردستان لە هاتای (ئەسکەندەرۆن) دەکەن. هەر وەکو روژنامەی حورییەتی تورکی باسی کردبوو لە ژمارەی بڵاوکراو لە ئەیلولی 1995)، ئاشکرا بوو کە ئۆجەلان دەیویست هاتای بکات بە بۆتانیکی دیکە و چالاکییەکانی پارتەکەی لەوێ زیاد بکات. بە گوێرەی رۆژنامەی تورکی پارتەکە لە سەرەتای نەوەدەکانەوە ویستوویەتی بۆ ناوچەکانی ئەدەنە و مەرسین و هاتای دزە بکات، بەڵام لە سەربازگیری نوێ لەو ناوچانە سەرکەوتوو نەبوو، بەهۆی ئەو پەردە ئەمنیە توندەی کە هێزە چەکدارەکان لە هاتای و ناوچەکانی دەوروبەری سەپاندبوویان[2].

هەرچۆنێ بێت، ئەوا ساڵی 1995 ئەو ساڵە بوو حکوومەت جڵەوی دەستپێشخەری لە پارتی کرێکارانی کوردستان وەرگرتەوە، ئەمەش پێچەوانەی پێشهاتەکانی عەبدوڵلا ئۆجەلان بوو کە پێشتر لە کانوونی دووەمی 1995 رایگەیاندبوو، کە **"قۆناغی خەبات چۆتە قۆناغی سەرکەوتنەوە"**. لە بەهاری 1995 هەولە جەنگییە گەورەکەی تورکیا، دەستکەوتی بوو، بەرەبەرە عەسکەر بەسەر زۆربەی ناوچە لادێیەکانی باشووری رۆژهەڵاتی وڵات زاڵ بوو. ئەمەش بەهۆی ئەو هەڵمەتە چڕوپڕانەی سوپا کە بووە هۆی خاپوورکردنی 300 گوند[3]، دواتر زنجیرەیەك چالاکی لۆجستی پارتی کرێکارانی کوردستانی بلۆککرد، هەروەها بەهۆی جەنگی نهێنییەوە کە هێزی شاراوە لەرێگەی تیمە تایبەتییەکانەوە بەڕێوەیان دەبرد، لەسەرووی هەموویانەوە تیمە تایبەتییەکان و هێزەکانی بزووتنەوەی تایبەت Ozel Hareket، کە هەر بە پاککردنەوەی

(1) Michael Gunter, The Kurds and The Future of Turkey..., Pp. 81-82.

(2) -Stala M. Gavrielides, Op. Cit., P. 80

(3) -Michael Gunter, The Kurds and The Future Turkey..., P. 83.

PDF 4 KURD

چیاکان و لابردنی پەناگە شاراوەکانی پارتەکە، بەڵکو لەگەڵ سوپا بەشداری لە گەورەترین هەلمەتی داگیرکاری کرد کە بۆ دەرەوەی سنووری تورکیا بۆ باکووری عێراق ئەنجامدرا، کە بە "**پرۆسەی پۆلا**" ناسراوە، ئەو پرۆسەیە لە 21 ئازاری 1995 تا 4ی مایسی 1995 بەردەوام بوو[1].

تا دەگاتە بەر لە ناوەڕاستی 1995، ئەوە روون بووەوە کە پارتی کرێکارانی کوردستان زۆریك لە هێز و کاریگەری و دەسەلاتی لە دەستداوە، هیچی دیکە شەوانە دەسەلاتی نابێت و ناتوانێت مەدەنییەکان بۆ سازکردنی خۆپیشاندان ناچار بکات، هەروەها دووکاندار و کۆگاکان لە دیاربەکر و سلۆپی Silopi و جەزیرە چیدی وەلامی بانگەشەکانی مانگرتن و داخستنی دووکانەکانیان نادەنەوە، قەبارە و جۆر و ژمارەی چالاکییەکانی کە یەکەکانی جەنگاوەرانی پارتەکە دەیانکردە سەر پێگە قایمەکانی سوپا و ئامانجەکانی ناو شارە گەورەکان بۆ چالاکی بۆسە دانانەوە و چاندنی مین لە رۆخی شەقام و هێرشکردنە سەر گوندێکی لاواز گۆڕا[2].

عەبدوللا ئۆجەلان لە کانوونی یەکەمی 1995[3] بۆ جاری دووەم ئاگربەستی راگەیاند بۆئەوەی هەلێك بە حکوومەتە نوێیەکەی مەسعود یەڵماز M. Yilmaz (6ی ئازاری 1996 تا 28ی حوزەیرانی 1996)، ئەو راگەیاندنەی ئاگربەستە ئاماژەی بە بڕی ئەو تەنگی و پاشەکشە و ماندووبوونەی کە بەسەر حیزبەکەیدا هاتووە، دەدا[4].

هەرچەندە ئەورووپییەکان و کەسایەتی جۆراوجۆر فشاریان نواند، هەروەك چاوەڕوان دەکرا، بانگهێشتەکەی ئۆجەلان رەتکرایەوە[5]. دەستپێشخەرییە نوێیەکەی مەسعود یەلمازی سەرۆك وەزیران و بەلێندان بە "**دۆزینەوەی چارەسەری سیاسی**" و کۆتاییهێنان بە باری لە ناکاو و پەلەکردن لە

(1) - جلال عبد الله معوض، المصدر السابق، ص 46.

(2) -Michael Gunter, The Kurds and The Future..., P. 84.

(3) - شمس الوطن، 23 كانون الاول 1995.

(4) - المحادثات السرية...، المصدر السابق، ص 52.

(5) - وەلات، 1 شباط 1996.

چەسپاندنی مافە کلتوورییەکانی هاووڵاتی کوردی بە بەکارهێنانی زمانی کوردی و کردنەوەی وێستگەیەکی تەلەفزیۆنی کوردی[1]، هەموو ئەمانە جگە لە بەڵێنی هەڵبژاردن کە لەو قسانە تێپەڕی نەدەکرد کە هەموو سەرۆکی پارتە تورکییەکان لە سەرەتای نەوەدەکانەوە لە میانەی هەڵمەتەکانی هەڵبژاردن دەیانگوتەوە، بە سلێمان دیمیرێل و چیلەریشەوە. لە راستیدا یەلمازیش دەسەلاتێکی راستەقینەی نەبوو وەك ئەوەی عەسکەر هەیبوو، ئەوان (عەسکەر) پرسی کوردیان بە دەستێکی ئاسن لە دەستی خۆیان گرتبوو و بەتەواوی بۆ خۆیان مۆنۆپۆلیان کردبوو.

بە هاتنی ساڵی 1996 زیاتر لە 4 هەزار گوند چۆلکرابوون زیاتر لە 1.5 ملیۆن خانووش سووتێنرابوون، 4 ملیۆن کورد بۆ گواستنەوە بۆ شوێنیکی دیکە ناچارکرابوون، هەروەها زیاتر لە 30 هەزار سەربازیش کوژرابوون، هەندێ سەرچاوە ژمارەی کوژراوان لەوەتەی ساڵی 1980وە لە نێوان 60 تا 100 هەزار کەس مەزەندە دەکرد[2].

ئاستەکانی ململانێ لە ساڵی 1996، 350 هەزار کەسی لە دامەزراوەی سەربازی و هێزەکانی بزووتنەوەی تایبەت، کە بۆ ئەنجامدانی ئەرکی تایبەت ئامادەبوو، زۆربەیان لە ئەندامانی بزووتنەوە نەتەوەییە توندرەوەکان بوون[3]، بەخۆیەوە خەریك دەکرد[4]. بەگوێرەی شاهێد حاڵەکان، شان بەشانی ئەو پرۆسانە وەحشیەتگەری و هەڵسوکەوتی شەرمهێن کە سەربازە تورکەکان ئەنجامیان دەدا لە لەخۆوە گرتن و کوشتن و دەستدرێژی سێکسی و هەرەشەکردن بە دەستدرێژی و دزی موڵکی گواستراوە و مەڕوماڵات و ئازوقەی لە خۆگرتبوو[5].

(1) -Michael Gunter, The Kurds and The Future of Turkey..., P. 135;
المحادثات السرية بين PKK...، ص ص 53–56.

(2) -Wayne S. Cox, Op. Cit., Pp. 234-235.

(3) - وەلات، العدد (4)، 18 حزيران 1993.

(4) -Michael Gunter, The Kurds and The Future..., P. 81.

(5) - منظمة العفو الدولية، تركيا: ضعوا حداً للعنف الممارس ضد النساء في الحجز، الوثيقة رقم (EUR44/006/200)، ص ص 16–20.

PDF 4 KURD

هەرچەندە نەجمەدین ئەربەکان لە کۆتایی حوزەیرانی 1996 وەك یەکەم سەرۆك وەزیرانی ئیسلامی لەوەتەی کۆمار لە 1923 دامەزرا، هاتە دەسەڵات، ئاماژەیەك بوو بۆ شێوازێکی دیکەی جیاواز لە ئایدیۆلۆژیای فەرمی دەوڵەت کە لەسەر پرەنسیپەکانی کەمالی نەتەوەیی عەلمانی دامەزراوە، بەڵام هیچ شتێکی وا لە ئارادا نەبوو کە پاڵپشتی لەوە بکات کە ئەربەکان هەنگاوی کرداری بە ئاراستەی دۆزینەوەی چارەسەری ئاشتییانەی پرسی کورد دەنێ. لێدوانەکانی لەبارەی "**رایەڵەکانی برایەتی**" و "**چارەسەری ئیسلامی پرسی کورد**" و ئەو قسەیەی ئەربەکان "**هیچ شتێك لە ناکۆکییە ئەتنییەکان بێ قیمەتر نییە**" هەموو ئەمانە جگە لە دروشمگەلێك کە بەهۆیەوە حیزبەکەی زۆربەی دەنگەکانی ناوچە کوردییەکانی باشووری رۆژهەڵاتی وڵاتی بۆلای خۆی کێشکرد[1].

هێزەکانی تورکی لە راوەدوونای ئەندامانی پارتی کرێکارانی کوردستان بەردەوام بوو، وەك بەلگەی سەرکەوتنی باری لەناکاوی لە 15 پارێزگای کوردی هەلگرت. لە 1997 بەدواوە هێرشکردنە سەر باکووری عێراق خەسڵەتێکی دیاری سوپای تورکی بوو. هەندێ لەو هێرشانە پێویستی بە جولاندنی نزیکەی 502 هەزار سەرباز وەك ئەوەی لە پرۆسەی (پۆلا 1997) روویدا، کە بە هەماهەنگی تەواوی پارتی دیموکراتی کوردستان لە عێراق بەڕێوەچوو. ئەو پرۆسەیە نزیکەی 36 رۆژ بەردەوام بوو و وایکرد زۆربەی هەرە زۆری ژێرخانی پارتەکە خاپوور بکرێت. بە گوێرەی مەزەندەکانی دەستەی ئەرکانی تورکی کە زێدەڕویی تێدایە، زیانەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان بە 2651 کوژراو و 444 دیل و برێکی زۆر چەك و تەقەمەنی و زیاتر لە 500 تەن خۆراك مەزەندە کرد، بەگوێرەی پرۆتۆکۆلی تایبەت هەموو پێگە و بارەگاکانی پارتی کرێکاران بە پارتی دیموکراتی کوردستان بەخشرا[2].

بە زیادبوونی فشاری تورکی، بەهۆی دەرەنجامەکانی سیاسەتی "**زەوی سووتێنراو**" کە سوپا لە میانەی پرۆسەکاندا جێبەجێکرد لە رێگەی بەزۆرە ملێ

[1] -Michael Gunter, The Kurds and The Future..., P. 85.

[2] - جلال عبد الله معوض، صناعة القرار...، ص 176.

چۆڵکردن و فراوان کردنی هەڵمەتەکانی راوەدوونان کە سەرکەوتوو بوو لە دوورخستنەوە و کوشتنی ژمارەیەکی گەورە لە چالاکەکانی پارتەکە، بەهۆی هەموو ئەمانەوە پارتی کرێکاران زیاتر خۆی لە پێگەی بەرگری دەبینییەوە و خۆراك و پەناگەی لەدەستدەدا، ئەو ناوچەیەی کە پارتەکە زاڵ بوو بەسەریدا رۆژ بەڕۆژ تەنگ دەبووەوە، بەمەش شکستی ئەو تەکتیکەی چەسپاند کە پارتەکە لە لێدە و راکە بۆ جەنگی کراوە و رووبەڕووبوونەوەی راستەوخۆ وەرچەرخاند[1].

لێرەدا هاوکاری توندوتۆلی ئیسرائیل فەرامۆش ناکرێت، بەتایبەتی دوای ئەوەی لە تشرینی دووەمی 1994 هەردوولا رێککەوتننامەی هاوکارییان لە بواری لەناوبردنی تیرۆر مۆرکرد، هەروەها لە شوباتی 1996[2] رێککەوتننامەی هاوکاری سەربازییان مۆرکرد. لە رێککەوتننامەی دواییەوە فڕۆکەوانە تورکییەکان فڕۆکەکانیان لە ئاسمانی تورکی دەسوراندەوە و راوێژیان لەبارەی سەرکوتکردنی یاخیبوونەکان پێشکەش دەکرد[3]، بۆیە ئۆجەلان لە ئەیلولی 1998 بۆ جاری سێیەم ئاگربەستی خستەڕوو، بەبی ئەوەی لە تورکیاوە وڵام بدرێتەوە. لە مانگی تشرینی یەکەمی 1998 لەناکاو تورکیا 10 هەزار سەربازی لەسەر سنووری باکووری سووریا کۆکردەوە و داوای رادەستکردنەوە یا دەرکردنی عەبدوڵلا ئۆجەلانی[4] کرد، ئەگینا تورکیا "**بەو زمانە لەگەڵی مامەڵە دەکات کە سووریا تێی دەگات**"، ئەمەش بە گوێرەی بەیاننامەی ئەنجوومەنی

[1] - وەلات، 15 حزیران 1994 .

[2] – بۆ زیاتر زانیاری لە بارەی ئەم رێکەوتنامە و پاڵنەرەکانی سەیری، خلیل علی مراد، "دوافع التحالف التركي–الصهيوني"، دراسات سياسية (بيت الحكمة–بغداد) العدد 2، صيف 1999، ص ص 15–22.

[3] - جلال عبد الله معوض، صناعة القرار...، ص165.

[4] – بۆ زیاتر زانیاری لە بارەی گەشەکردنی تەنگژەی چریی ئێکەم 1998 لە نێوان تورکیا و سوریا سەیری، خلیل علي مراد، "العلاقات السورية–التركية في ضوء ازمة اوجلان، تشرين الاول/ اكتوبر 1998"، مجلة اوراق تركية معاصرة، العدد 16، مركز الدراسات التركية، جامعة الموصل، ربيع 2001، ص ص 71–88.

PDF 4 KURD

ئاسایشی نەتەوەیی تورکی[1]، دوای هەماهەنگییەکی تەواو لە نێوان ژەنەراڵەکانی تورکیا و ئەمریکا و ئیسرائیل و دوای ئەوەی ئۆجەلان بە گوێرەی رێککەوتنامەی ئەدەنەی 1998 لە سووریا دەرچوو و بەرەو رووسیا بەرێکەوت و دواتر بۆ رۆما کە لەوێ لە تشرینی دووەمی 1998 دەستگیرکرا، دوای ئازادکردنی رایگەیاند کە ئامادەیە چالاکییە سەربازییەکان بوەستێنێ لەبەرامبەر دۆزینەوەی چارەسەرێکی ئاشتییانەی پرسی کورد. دواتر ئۆجەلان رۆمای بە فرۆکەیەکی ئەمنی ئیتالی بەرەو رووسیا لەسەر داوای خۆی بەجێهێشت[2]. لەوێ بەرەو شوێنێکی رانەگەیەنراو چوو، بۆ ئەسینا، لەوێش بە فشارێکی زۆری ئەمریکی دەرکرا[3]، لەوێش بۆ نایرۆبی، کە بنکەی هەواڵگری ئەمریکایە لە ئەفریقیا، لە 15ی شوباتی 1999 لە رێگای بۆ فرۆکەخانەی نایرۆبی بەرەو ئەفریقیا رفێنرا و رادەستی هێزە تایبەتییەکانی تورکیا کرا، ئەویش لە دوورگەی ئیمرالی Imrali لە دەریای ئیجە Ege Deniz لە بەندیخانەی تاکەکەسی، دەستبەسەری کرد[4].

بەدەستگیرکردنی ئۆجەلان چالاکی کورد لە تورکیا، بە پارتی کرێکارانیش، لە خەباتی چەکداری کە پارتەکە و رێکخستنە کوردییەکان گرتبوویانەبەر کەم نەبووەوە، بەڵکو خەباتی کورد لە تورکیا لایەنی سیاسی هەمەجۆری بەخۆیەوە بینی، چالاکییە راگەیاندنەکان یەکێك بوو لەو لایەنانە. وێستگەی ئاسمانی Med Tv کرایەوە، کە گرنگی بە جەنگی بەرپابووی نێوان حکومەتی تورکی و پارتی کرێکارانی کوردستان لە باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا دەدا. وێستگەکە لەوەتەی ساڵی 1990 [5] وە بەرنامەکانی خۆی پەخشدەکرد، سەباری هەوڵەکانی تورکیا

(1) - محمد نور الدين، حجاب وحراب...، ص ص 44–50.

(2) -Kevin McKiernan, "Turkey's War on Kurds", P. 37.

(3) - السفير، العدد، 20 شباط 1999.

(4) -The New York Times, 20 February, 1999 .

(5) – ئەو وێستگەیە لە ناوەڕاستی 1988 وە لە باکووری ئەورووپا وە کەناڵێکی لۆکالی بەرنامەکانی پەخش دەکرد، دواتر لە ساڵی 1990 پەخشەکەی بووە ئاسمانی و هەموو ئەوانەی ئامێری سەتەلایتیان هەیە لە تورکیا و سووریا و عێراق و ئێران دەتوانن پەخشەکە وەربگرن،=

بۆ داخستن و بچووککردنەوەی وێستگەکە، بەڵام سەرکەوتوو بوو لە کۆکردنەوەی ژمارەیەکی زۆر لە بینەرانی کورد لە ناو تورکیا و دەرەوەی تورکیا[1].

هەروەها ئەو رۆژنامانەی کە دەربڕی کورد بوون لە تورکیا، تەنگیان پێهەڵچنرا، بۆ نموونە ئەوەی رووبەڕووی رۆژنامەی (رۆژنامە) بووەوە، دوای ئەوەی لە کانوونی یەکەمی 1991 رێگە بەدەرچوونی یەکەم رۆژنامە بەزمانی کوردی لە تورکیا بەناوی درا، هەروەها هەمان شت رووبەڕووی رۆژنامەی کوردی دیکەوە کە دواتر دەرچوون، وەك رۆژنامەی (نیشتمانی نوێ Yeni Ulke) کە 44 تۆمەتی لە مانگێکدا رووبەڕوو کرایەوە[2].

لەمیانەی هەردوو ئاگربەستەکەی (ئازاری 1993– ایار 1993) ئۆجەلان، پارتی کرێکارانی کوردستان هەولیدا سەرپەرشتی کۆنگرەیەکی نەتەوەیی بۆ سەرجەم پارتە کوردییەکان بکات، بە پارتە کوردییەکانی عێراقیشەوە. ئەو بیرۆکەیە لە سەر بنەمای سوود وەرگرتن لە ئەزموونی کۆنگرەی نیشتمانی ئەفریقی یا پارتی گۆنگرەی هیندی یا رێکخراوی رزگاریخوازی فەلەستینی بونیادنرابوو. بەڵام بەهۆی ترسی زاڵبوونی پارتی کرێکارانی کوردستان بەسەر ئاراستەکانی هەولەکە سەرکەوتنی بەدەست نەهێنا، بۆیە هەوڵەکان بەرەو دامەزراندنی پەرلەمانی کوردی لە تاراوگە چوو، کە نوێنەری سەرجەم کوردانی جیهان بکات. ئەو پەرلەمانە لە هۆلەندا لە ماوەی 12–16ی نیسانی 1995 بە بەشداری کەسایەتی کوردی و ئاشووری و کەمینەکانی دیکەی کوردستان و نوێنەرانی رێکخراوە نیشتیمانییەکان و رێکخراوەکانی لاوان و کۆمپانیا

=لەوکاتەوە ئەو وێستگەیە بووە دوژمنی ژمارە (1)ی ئاشکرای حکومەتی تورکی . لێهاتوویی وێستگەکە بەهۆی پاڵپشتی دارایی رەوەندی کوردی لە ئەورووپا و ئەمریکای باکوور باش بوو، رۆڵێکی گرنگی لە رووناکی خستنە سەر رەوشی ئازاراوی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا لە رێگەی کاسیتە ئاودیوکراوەکانەوە، بینی. لەو ساڵەوە تورکیا هەوڵی داخستنی ئەو کەناڵە دەدات، کە بەهۆیەوە ناچار بووە زیاتر لە 8 جار شوێنی پەخشەکەی بگۆڕێت. سەیری
Wayne S.Cox, Op. Cit., Pp. 272-273

(1) - جوناثان راندل، المصدر السابق، ص378؛ كولستان كوَرباي، المصدر السابق، ص 62.

(2) -David McDowall, Op. Cit., P. 429.

PDF 4 KURD

بازرگانییەکان یەکەمین دانیشتنی خۆی گرێدا، هەروەها لە پەرلەمانەکەدا شەش پەرلەمانتاری کورد لە پەرلەمانی تورکی بەشدارییان کرد، ئەوانەی کە حکوومەت حەسانەی بەهۆی بەشدارییان لە کۆنگرەیەك لەبارەی کورد لەپاریس لە 1993 لەسەر هەلگرتبوو[1].

ئەو پەرلەمانە هەوڵیدا پەیوەندی لەگەڵ وڵاتانی ئەورووپی و ڕێکخراوەکانی ئەورووپا و ئەمریکا ببەستێ، بەڵام زۆربەی ئەو وڵاتانە بەهۆی فشاری تورکییەوە ڕەتیان کردەوە دانی پێدا بنێن، بۆیە لە خۆ پێشکەشکردنی وەك لایەنێکی سیاسی کە نوێنەری کورد بکات و ڕێگەی ئاشتی بۆ داواکردنی مافەکانی کورد گرتبێتەبەر، سەرکەوتوو نەبوو.

ئازاردان و ڕاوەدوونان هەرتەنها کوردی باشووری ڕۆژهەڵاتی تورکیای نەدەگرتەوە، ئەوانەی کە بەبیانوی شەڕ لەدژی پارتی کرێکارانی کوردستان، بەگوێرەی ئەحکامی لەناکاوەوە مامەڵەیان لەگەڵدا دەکرا، بەڵکو هەموو ئەوانەشی گرتەوە کە بەرگری لە ناسنامەی کوردی یان دژایەتی سیاسەتی تواندنەوە و بە تورککردن و تەواوی ئەو ڕێوشوێنە سەربازییانەی حکوومەتی تورکیان لە مامەڵەکردن لەگەڵ دۆسیەی پرسی کورد کردووە، بەڵکو هەتاکو ئەوانەشی گرتەوە کە لەدەرەوەی ئەو ناوچەیە (باشوور و ڕۆژهەڵاتی وڵات) خەباتی سیاسییان کردووە. دادگای ئەمنی دەوڵەت کاری ئەوانەی بەدەستەوە گرت، هەموو ئەو ڕۆژنامەنووس و بڵاوکەرەوەی کتێب و ڕۆشنبیران ئەوانەی کە وێران ڕەخنە لە سیاسییەتی دەوڵەت بەرامبەر کورد بگرن، ڕووبەڕووی تۆمەتی **"بانگەشەکردن بۆ بیری جوداخوازی"** دەبنەوە، ئیسماعیل پێشکچی دەستگیرکرا و بە 200 ساڵ حوکمدرا، چونکە لەسەر بیروڕا و هەڵوێستە لایەنگرەکانی بۆ کورد لەبارەی بەخشینی مافەکان بەکورد بەردەوام بوو. یەشار کەمال کە تەمەنی 71 ساڵ دەبوو، لەبەردەم دادگای ئەمنی دەوڵەتدا دادگایی کرا، بەهۆی ئەوەی لە چاوپێکەوتنێکی لەگەڵ گۆڤاری (دیرشپیگل Der Spiegel)ی ئەلمانی دژایەتی قەدەغەکردنی زمان و کلتووری کوردی

(1) -Michael M. Gunter, Historical Dictionary…, Pp. 112-113.

کردووە. دوای تۆمەتبارکردن و حوکمدان لەسەری بە بەندی 22 مانگ یەشار گوتی **"لەم وڵاتە هیچ دیموکراتی و یاسایەك نییە"**[1]، بەگوێرەی ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکانی مافی مرۆڤ تورکیا ژمارەیەکی پێوانەیی لە پێشێلکاری لە مافەکانی ڕۆژنامەنووسان و دەستگیرکردنیان لە ساڵی 1995، تۆمارکردووە[2].

ئەمەش وایکرد دامەزراندنی هەر ڕێکخراوێکی کۆمەڵایەتی یا سیاسی کە بەرگری لەمافەکانی کورد بکات کارێکی زۆر سەخت بێت لە تورکیا. ئەو کەناڵ و پارتە سیاسییانەی کە کورد لەسەرەتای نەوەدەکانەوە بۆ بەرگرییەکی ئاشتییانە و ئاشکرا لە پرسی کورد پێکیهێنابوون، ڕووبەڕووی داخستن و دادگایی دەهاتنەوە. بۆ نموونە کەناڵی پارتی کاری گەلی کە لە ئەنجوومەنی گەورەی نیشتمانی تورکیدا لە ناو لیستی پارتی گەلی دیموکراتی سۆسیالیستی Sosyal Demokrat Halkci Partisi بەسەرۆکایەتی ئەردال ئینیۆ لە هەڵبژاردنەکانی تشرینی یەکەمی 1991 کورسی ئەنجوومەنەکە بەدەستهێنا، لە ساتەوەختی سوێندخواردنی پەرلەمانی دا، مافەکانی کوردیان ووڕژاند و ڕەخنەیان لەو سیاسەتە گرت کە حکوومەت لەدژی کورد گرتوویەتەبەر و پرسی کوردی تیکەڵ بە **"کێشەی تیرۆر کردووە"**، ئەو پارتە زۆر سوربوون لەسەر چارەسەری سیاسی کێشەکە، و سەرکۆنەی چارەسەری سەربازییان کرد و ڕازی نەبوون بە پارتی کرێکارانی کوردستان بگوترێت **"بزووتنەوەیەکی تیرۆریستییە"** و داوایان لە حکوومەت کرد بە میانگیری ئەوان دانوساندنی لەگەڵ دا بکریت[3]. ئەو تاکە حیزبە کوردییە لە تورکیا، کەوتبووە بەردەم هەڕەشەی داخستن بەهۆی تێزە سیاسییەکانیەوە لەبارەی کورد.

بۆ خنکاندنی هەر هەلێك کە تێیدا کورد پیادەی چالاکی سیاسی و مافە مەدەنییەکانی خۆی بەڕێگای ئاشتییانە بکات، بەشێوەیەکی زیاد تەنگیان بە

(1) - جوناثان راندل، المصدر السابق، ص 375.

(2) - وەلات، العدد، 20 آذار 1995؛ New York Times, 13 July 1997.

(3) - گولستان گورباي، المصدر السابق، ص ص 71–70. وذكر مصدر اخر بان معظم اعضاء ذلك الحزب كانوا من مؤيدي حزب العمال الكُردستاني. ينظر،
Paul J. White and William S. Logan, Op. Cit., P .229.

PDF 4 KURD

پارتی کاری گەلی هەڵدەچنی و ژمارەیەك لە ئەندامانیان کوشتن[1] و بۆمبیان فڕێدایە ناو بارەگاکانی، لەپێناو پاشەکشەکردن لە هەڵبژاردنەکانی شارەوانی کە بڕیاربوو لە 1994 ئەنجام بدرێت، 6 کەسیان دەستگیر کرا و تۆمەتی جوداخوازییان خرایە پاڵ، دیاریترینیان لەیلا زانا Leyla Zana[2] و خەتیب دیجلە بوون، کە بە 15 ساڵ[3] بەندی حوکمدران، پارتەکە لە حوزەیرانی 1994[4] بەیەکجاری قەدەغەکرا، ئەندامەکانی پەنایان بۆ دامەزراندنی پارتێکی نوێ برد ئەویش پارتی دیموکراتی گەل Halkin Demokrasi Partisi بوو، سەربای تەنگەهەڵچنینی دەوڵەت لە کردەی تیرۆریستی و تۆقاندن، توانی لە هەڵبژاردنە پەرلەمانییەکەی کانوونی یەکەمی 1995 زیاتر لە 1.2 ملیۆن دەنگ بەدەستبهێنێت و پلەی دووەم لە دوای پارتی رەفای ئیسلامی وەربگرێت لە ناوچە کوردییەکان. لە هەڵبژاردنەکانی 1999 ئەو پارتە لە 11 هەرێمی ناوچەکە بەهێزترین پارت بوو، لە هەڵبژاردنەکانی شارەوانی لە 9ی نیسانی 1999 سێ پۆستی گرنگی شارەوانی بردەوە، کە دیاربەکری گەورە شاری کوردی یەکێك بوو لەوان[5].

(1) - وەلات، العدد، 16 تموز 1993.

(2) - لەیلا زانا نوێنەرێکی کوردی پەرلەمانی تورکییە، لەسەر لیستی پارتی کاری گەلی بە نوێنەرایەتی شاری دیاربەکر چووە پەرلەمانی تورکیاوە. حکوومەت حەسانەی پەرلەمانی لەسەر ئەو و پێنج ئەندامی هەمان پارت هەڵگرت، لە ئازاری 1995 لەیلا زانا بە 15 ساڵ زیندانی حوکمدرا، ئەمەش بەهۆی ئەوەی بەهەردوو زمانی کوردی و تورکی لە پەرلەمان سوێندی یاسایی خوارد و گوتی (ئەو سوێندە لە پێناو برایەتی هەردوو گەلی تورکی و کوردی دەخۆم). زانا لەلای رێکخراوەکانی مافی مرۆڤ لە ئەورووپا و ئەمریکاوە رێزێکی زۆری هەبوو، خەڵاتی (زاخارۆڤ)ی ئەورووپی بۆ ئازادی رادەربڕینی پێ بەخشرا. سەیری:
Faruk Bildirici, Yemin Gecesi: Layla Zana'nin Yasamoykusu, Dogan Kitap, Istanbul, 2008; Michael M. Gunter, Historical Dictionary…, P. 216.

(3) - وە لات، 15 آب 1994.

(4) -Michael M. Gunter, Historical Dictionary…, P. 61.

(5) -Kemal Kirisci and Gareth M. Winrow, The Kurdish Question and Turkey, An Example of Trans-state Ethnic Conflict, Frank Cass, London-Portland, 1997, Pp. 137-138; Michael M. Gunter, Historical Dictionary…, Pp.60-61

هەرچەندە دەسەڵاتدارانی تورکی گەیشتنە ئامانجی خۆیان بە دەستگیرکردنی سەری یاخیبوونەکە، بەڵام هیچ هەنگاوێکیان بە ئاراستەی دۆزینەوەی چارەسەرێکی ئاشتییانە بۆ کێشەی کورد نەهاوێشت، هەروەك ئەوەی بانگەشەی بۆ دەکرد، ئەوە لەبری ئەوەی رووداوەکە وەك هەلێك بۆ سازکردنی ئاشتەوایی و چاکسازی هەڵبقۆزرێتەوە[1]، لە سەرکوتکردنی کورد دریخی نەکرد، هێزەکانی ئاسایش هێرشیان بۆ سەر بارەگا و نووسینگەکانی پارتی دیموکراتی گەلی، لایەنگری کورد هێنا، ئەو پارتە لە هەڵبژاردنەکانی شارەوانی ئازاری 1999 [2]رەوایەتی بەدەستهێنا، بەگوێرەی ئامارەکانی کۆمەڵەی مافەکانی مرۆڤ، لەماوەی چەند رۆژێکدا 3 هەزار ئەندامیان دەستگیر کران، و رووبەڕووی ئازاردان بوونەتەوە، تاکو دوانیان لەژێر ئازارەوە گیانی سپاردووە[3].

هەرچی سەبارەت بە حکوومەتی تورکیش بوو، ئەوا ململانێکە دەچووە قوناغێکی تازەوە، واپێ چوو حاڵەتێکی سەربەخۆ و تایبەتی پێکهینابێ، ئەم راستییەش ئەو نیازە باشانەی کە راگەینراوی یەکەمینەکانی حکوومەت لەبارەی نوێنەرایەتی راستەقینەی کوردی لە پەرلەمانی تورکی هەرسپێهێنا. دەوڵەت جڵەوی زاڵبوونی بەسەر بابەتەکان لەدەستدا، کاتێ ئەندامانی گرێدراو بە دەزگای ئەمنی دەوڵەت و ئەوانەی دیکەش کە هیچ پەیوەندییەکیان نەبوو، جەنگیان لە دژی پارتی کرێکارانی کوردستان بەتایبەتی و کورد بەگشتی بەرپاکرد[4].

(1) - النهار، 12 آذار 1999.

(2) – هەرچەندە هیچ پارتێکی کوردی نەیدەتوانی بە ئاشکرا خۆی لە پارتی کرێکارانی کوردستان بەدوور بگرێت، ئەمەش بەهۆی ئەو لایەنگیرییە فراوانەی پارتی کرێکارانی کوردستان لە نێو ریزەکانی کوردە سیاسییەکان هەبیوو، بەڵام هیچ یەکێك لەم پارتانە هەرگیز دەستپێشخەری دامەزراندی هەر جۆرە پەیوەندییەکی ئۆرگانی نەبوونە، وەك ئەوەی لە نێوان سوپای ئیرلەندی و پارتی شین فین لە ئیرلەندای باکووردا هەیە، پارتی شین ئەوە ناشارێتەوە کە باڵی سیاسی سوپای کۆماری ئیرلەندایە. سەیری: هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص 83.

(3) -Kevin McKiernan, "Turkey's War on Kurds", P. 36.

(4) - هنري باركي وغراهام ڤولر، المصدر السابق، ص 114.

PDF 4 KURD

هەموو سیاسەتەکانی حکوومەتی تورکی لەبەرامبەر کورد، بە داخستنی تاکە پارتی سیاسی کوردی، ئەوەی چەسپاند کە ئەستەمە ناسنامەی کوردی پێ قەبوول بکرێت، ئەمەش مانای وابوو پاڵی بە ژمارەیەکی زۆر لە کوردەوەنا بۆ ئەوەی بچنە پاڵ پارتی کرێکارانی کوردستان یان هەر رێکخراوێك کە داوای سەربەخۆیی بکات، رێوشوێنە سەربازییەکانی حکوومەت و جەنگە بەردەوامەکانی بۆسەر شار و گوندە کوردییەکان و قەدەغەکردنی پارتە سیاسییەکانیان، لەلایەك بەمانای بەهێزبوونی دەسەڵاتی عەسکەر دەهات، لەلایەکی دیکەوە بەمانای جەمسەرگیری لە ناوچەی باشووری رۆژهەڵاتی وڵات دەهات، لەسایەی رەتکردنەوەی هەڵوێستێکی مامناوەند لەلایەن حکوومەتەوە، دانیشتوانی ناوچەکە دەبوو لە نێوان دوو هەڵبژاردن سەرپشك بن، یا ئەوەتا پاڵپشتی حکوومەت وەك پاسەوانانی لادێ دەکەن، ئەوەش مانای دوژمنداریکردنی پارتی کرێکارانی کوردستان دەهات، یا ئەوەتا دەچنە پاڵ ئەو پارتە و رووبەڕووی راوەدوونان و راگواستن و بەندیخانە و هەتاکو رفاندن و کوشتنیش دەبنەوە. ئەمەش لە بەرژەوەندی پارتی کرێکارانی کوردستان بوو، هەروەها یەکێ بوو لە هۆکارەکانی بەهێزبوونیشی[1].

تورکیا توانی بانگەشەکانی گفتوگۆ و دەستپێشخەرییەکانی ئاگربەست، کە پارتی کرێکارانی کوردستان لە ماوەی جیاجیا کردی، فەرامۆش بکات، هەروەها ئەو فشار و بانگەشانەی وڵاتانی رۆژئاواش بە دۆزینەوەی چارەسەری ئاشتی بۆ کێشەی کوردی فەرامۆش کرد، هەروەها هەلمەتە سەربازییەکانی بۆ سەر کوردستان و سیاسەتی زەوی سووتێنراو کە خۆی لە لابردنی دارستانەکان و سوتاندنی گوندەکان و راگواستن دەبینییەوە، هەموو ئەمانە روویاندا بەبێ ئەوەی میدیا دەرەکییەکان گرنگی پێ بدەن یا کاردانەوەیەك لای نەتەوە یەکگرتووەکان دروست بکات[2]، بەڵام نرخەکەی زۆر گران بوو. درێژی ماوەی شەڕەکە بەرژەوەندی نەگۆری بۆ هەندێ گرووپی چەکدار دەستەبەرکرد.

---

(1) -Carol Migdalovitz, "Turkey's Kurdish Imbroglio and U.S. Policy", P. 98.

(2) -Kevin McKiernan, "Turkey's War on Kurds", P. 37.

کەرتەکانی دەزگای ئاسایشی دەوڵەت لە زنجیرەیەك چالاکی نارەوا گلابوو، کە شانبەشانی جەنگە نهێنییەکەی بۆسەر پارتی کرێکارانی کوردستان ئەنجامدرا. هەروەها کردەوەی تیرۆریستی نادیار لە دژی لایەنگرانی پارتەکە رۆژنامەنووسانی کورد و ئەندامانی پارتە کوردییەکان رووی لە زیادی کرد، کە لە نەوەدەکانی سەدەی بیستەم بەشێوەیەکی چەندبارە روویان دەداوە. تۆمەتی بارزگانی کردن بە ماددەی بیهۆشکەر ئەگەر راست بێ ئەوا بە هاوکاری لایەن و رێکخراوەکانی دەزگا تورکییەکان ئەنجامدراوە. هەروەك لە لیکۆلینەوەکانی پەیوەست بە ئابڕوچوونی (سوسورلوك Susurluk)[1] بەدیار کەوت. دەسەڵاتدارانی دەوڵەت لەوەتەی سەرەتای نەوەدەکای سەدەی بیستەم لە یارمەتی دانی نەتەوە پەرەستە توندرۆکان و باندەکانی دەرەوەی یاسا لە ئەستەنبۆل هاتوونەتە پێش بۆئەوەی جەنگی رێکخراوە کوردییەکانی پێ بکەن، گوومان لە پەیوەندییەکانی ئەو باندانە بە بازرگانیکردن بە ماددە بێهۆشکەرەکان و بۆندی چەك لە پارتی کرێکارانی کوردستان هەبوو، ئەوەی ئەو باوەڕەی بەهێزتر کرد، هەر پەیوەندییان بە بارزگانی ماددە بیهۆشکەرەکانی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا نەبوو، بەڵکو دڵنیا بوون لەوەی

---

(1) – ئەو ئابروچوونە لە تشرینی دووەمی 1996 تەقییەوە، دوابەدوای رووداوی هاتووچۆ، کە لە نزیك شارۆچکەی (سوسورلوك) لە نزیك ئەستەمبۆل روویدا. رووداوەکە ئەوەی ئاشکراکرد کە جێگرێکی پێشووی سەرۆکی بەشی ئاسایشی سیاسی شاری ئەستەمبۆل کە ناوی (حسێن کوجداغ) و سەرۆکی عەشیرەتێکی دیاری کورد لە پارتی رێگای راست کە ناوی (سادات بوجاق) و عەبوللا جاتلی سەرۆکی باندێك و بکوژێکی نەتەوە پەرستی توندرەو کە لەلایەن ئەنتەرپۆلەوە داواکرابوو، لەناو یەك ئۆتۆمبێل بوون، حکوومەت لە رێگای وەزیری ناوەخۆوە ویستی کێشەکە بپێچێتەوە، بەڵام سەرکەوتوو نەبوو، بۆیە ناچار بوو دەست لەکاربکێشێتەوە. ئەو لێکۆڵینەوەیەی کە لەلایەن لیژنەیەکی پەرلەمانییەوە کرا و راپۆرتی رۆژنامەنووسان ئەوەیان دەرخست کە تۆڕێك هەیە و سیاسەتمەداری سەرکردە و گەورە بەرپرسانی ئاسایش و سەربازی بە پلەی باڵا و بکوژانی باندی مافیا لە نەتەپەرەستە توندرۆکانی تێدایە، ئەو مافیایانەی کە لە ناوەڕاستی نەوەدەکانەوە بۆ لەناوبردنی لایەنگرانی پارتی کرێکارانی کوردستان دروستکرابوون. سەیری :

The Washington Post, 1 January, 1997; Medeni Duran, Osmanli'dan Semdinliye JITEM Tarihi, Bercem Yayincilik, Istanbul, 2006, Ss. 216-220;

هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص ص 99؛ المحادثات السرية بين PKK...، ص ص 55–56.

PDF 4 KURD

کە تۆڕیکی نەتەوەیی–حکوومی فرە لایەن هەیە، کە پارتی کرێکاران جگە لە لایەنێکی نەبێت هیچی دیکەی لێپێکناهێنێت، ئەگەرچی پارتی کرێکاران گرنگترینی ئەو لایەنانەش بیت[1].

رەهەندێکی دیکەی پرسی کورد لە تورکیا، دەرەنجامێکی راستەوخۆی سیاسەتی تورکی بەرامبەر کورد، ئەو پەیوەستییەیە کە لە نێوان دواکەوتوویی ئابووری و کۆمەڵایەتی لەلایەك و بەرخۆدانی سیاسی لەلایەکی دیکەوە هەیە، ناوچەی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا لە سەر هەردوو ئاستی ئابووری و کۆمەڵایەتی، ئەمرۆ دواکەوتووترین شوێنی تورکیایە، بەشێ لە داهاتی نەتەوەیی کەمترین بەشە و تێکرای بێکاریش بەرزترینە و قەبارەی پرۆژە پیشەسازییەکان بچووکترینە، بەرهەمی کشتوکاڵی زۆر لاوازە. رێژەکانی لەدایکبوون و نەخوێندەواری زۆر بەرزە[2]. ژمارەی دامەزراوەکانی فێرکردن و چاودێری تەندروستی گونجاونین، باری ژێرخانی تایبەت بە گەیاندن و پەیوەندیکردن لە دەرەوەی مەڵبەندەکانی شار وەکو باری خویندەوارییەکە. ژمارەیەکی زۆر لە گوند و شارۆچکەی کوردی بەگەیشتنی زستان سەختە دەستی پێ رابگات[3].

لەلایەکی دیکەوە بەشێکی زۆر لە داهات و خەرجییەکانی دەوڵەتی تورکی بۆ جەنگی باشووری رۆژهەڵاتی وڵات خەرج دەکرێت، تێچووی جەنگی

(1) - ینظر: هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص ص 98–99؛

Medeni Duran, A. G. E., Ss. 216-220.

(2) – قەدەغەکردنی زمانی کوردی لە کوردستانی تورکیا و کەمی زۆر لە قەتابخانەکان و مامۆستایان لە گوندە کوردییەکان، کۆسپی لەبەردەم ئاستی فێرکردن لە نێو کورد دروستکردووە. بە بەراورد لەگەڵ دانیشتوانی ناوچە تورکییەکان رێژەی نەخوێندەواری لە نێو کورد لە ساڵی 1975 گەیشتە 72٪. مهرداد ئازادی پەیوەندییەك لە نێوان بەکارهێنانی زمانی کوردی لە پرۆگرامەکان و ئاستەکانی فێرکردن و تێکەڵاوی کۆمەڵایەتی لەلایەکی دیکەوە دروست دەکات، ئەوەی دەرخستووە کە رێژەی خوێندەواری لەو وڵاتانەی رێگە بە بەکارهێنانی زمانی کوردی دەدەن زیاترە، ئەمەش ئەوە روندەکاتەوە بۆچی رێژەی خوێندەوار لە یەکێتی شورەوی و عێراق لە چاو شوێنەکانی دیکە بەرزترە. سەیری: لقمان محو، المصدر السابق، ص 18.

(3) - هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص 88.

هەڵگیرساوی کوردستان لە 1984ەوە تا 1996 گەیشتە نزیکەی 100 ملیار دۆلار[1]. عیسمەت ئیمسەت Ismet G. Imset، کە راپۆرتێکی تێروتەسەلی لەبارەی جەنگی نێوان حکوومەت و پارتی کرێکاران ئامادەکردووە، دەڵێت: **"ئەگەر ئەو ملیارەها دۆلارەی کە لە پێناوی بەرگری لە ناوچەکان لە دژی هێرشی جوداخوازی و چالاکی سنوور بەزین خەرجکراوە، بۆ وەبەرهێنانی ناوچەکە خەرج بکرابوایە، رەوشەکە جیاوازتر دەبوو... پارتی کرێکارانی کوردستان کاری لەسەر کاردانەوەی هەرێمایەتی لە سەختییە ئابوورییەکان و پێشێلکارییەکانی مافی مرۆڤ تا دوا سنوور دەکرد"**[2].

پرسی کورد بۆ خاڵی لاواز لە دیموکراسی تورکیا گۆڕا، هەروەها بووە رێگری سەرەکی بەردەم بە ئەندامبوونی تورکیا لە یەکێتی ئەورووپا، هەرەشەیەکە ناکرێت بەهەند وەرنەگرێت لە پەیوەندییە توندوتۆڵەکانی ئەمریکا–تورکیا. بەگوێرەی سەرچاوەیەك **"چیدیکە تورکیا ناتوانێت بەردەوام بێت لە بەرگریکردن لەو خورافەی کە کێشەی باشووری رۆژهەڵاتی وڵات،**

(1) – هیچ زیدەرۆییەك لەم ژمارەیەدا نییە، ئەگەر زانیمان نرخی یەك هەلیکۆپتەری جۆری سیکورسکی لە نێوان 18–20 ملیۆن دلارە، و نرخی سوپەر کوبرا 20–22 ملیۆن دۆلارە. جگە لەوەش باسکردنی گالیسکەی گواستنەوەی سەرباز و تەکنەلۆژیای چەکی پێشکەوتوو، ئەو ژمارەیە دوو هیند دەکاتەوە. تێچووی یەك سەعات گەڕانی ئاسمانی جا بە هەلیکۆپتەر بیت یا بە فرۆکەی شەڕکەر نزیکەی 10 هەزار دۆلار دەکەویت. سەرباری ئەمەش ناوچەکانی چالاکی و هێرشکردنی سەربازی پیویستی بە دامەزراندنی رەبایە و راکێشانی رێگای سەربازی لە چیا و دامەزراندنی بنکە و مەلبەندی سەربازی هەیە. سەرباری ئەمەش مووچەکانی کارمەندان، ئەوانەی لە هەرێمی لەناکاو خزمەت دەکەن دوو هێندەیە. هەروەها دەوڵەت مووچەی 80 هەزارکەسی پاسەوانانی لادێ دەدات، سەرباری ئەمەش بودجەی تایبەت بۆ چاککردنەوەی ئەو تەلار و خانوانەی کە بەهۆی کردە سەربازییەکانەوە خاپوور دەکرێن تەرخان کراوە، بەمشێوەیە ژمارەی 100 ملیار دۆلار وەك تێچووی جەنگەکە هەتاکو لەلای دائیرە فەرمییەکانی دەوڵەتیشەوە پەسندە. سەیر:

Umit Ozdag, Turk Ordosunun PKK Operasyonlari 1984-2007, Pegasus Yayinlari, Istanbul, 2007, SS, 157 .

(2) -Ismet G. Imset, the PKK: areport on Separatist Violence in Turkey (1973-1992), Turkish Daily News Publications, Ankara, 1992, P. 1.

PDF 4 KURD

كێشەیە رژێم و بوژاندنەوەی ئابوورییە. توركیا ناتوانێت هەموو ئەوانەی بەو رایەی ناكۆكن لەناوبەرێت یان بترسێنێ، دوای ئەمەش لە كۆمەڵگەی نێودەوڵەتی چاوەروان دەكرێت كە لە هەڵوێستی خۆی بگات و پاڵپشتیشی لێبكات... توركیا ناتوانێت لەسەر ئەوە بەردەوام بێت كە تەنها خۆی لەسەر راستە و جیهان هەموو لەسەر هەڵەیە"[1].

بۆیە بەرنامەی دیموكراتی و هەمواركردنی یاساكانی توركی بۆ گونجاندنی زیاتر لەگەڵ بەها و پێوانە دیموكراتی و مرۆڤایەتییەكانی نێودەوڵەتی پەكی كەوت، هەتاكو سامی سەلجوق Sami Selcuk ی سەرۆكی دادگای تێهەلچوونەوەی توركی بەمشێوەیە لە ئەیلولی 1999 لەسەر دەستووری وڵاتەكەی قسەی كرد و گوتی: **"ئەو دەستوورەی ئێستای توركیا زیاتر لە پرۆپوچییەوە نزیكە، چونكە بەزۆر بەسەر خەڵكیدا سەپاوە"** هەروەها هانی وڵاتەكەی دا كە **"وەك وڵاتێك كە بە یاسای سەركوتكردن كاریكات و هاووڵاتیانی خۆی پانبكاتەوە و بێ دەنگیان بكات، نەچێتە ناو سەدەی بیست و یەكەوە"**[2]. بەشێكی گەورە لە پرۆسەی بە دەوڵەتكردنی پرسی كورد لە توركیا لە دەرەنجامی راستەخۆی هەڵوێستی سەركوتكەرانەی ئەنقەرەدایە[3].

لەسەر ئاستی یەكێتی ئەورووپیش، ئاستی زیانەكانی توركیا لەو كاروانە دوورودرێژە و سەختەی كە بۆ چوونە ناو ئەو یەكێتییە داویەتی، وایلێكرد هەتاكو ناویشی لە لیستی پاڵێورانی 1997 ئەوانەی چاوەریی چوونە ناو یەكێتییەكە دەكەن، نەبێت، ئەمەش بەهۆی ئەو تۆمارە خراپەی كە لە بواری مافەكانی مرۆڤ هەیەتی. هەر لە ساڵی 1996 بەدواوە، دادگای مافەكانی مرۆڤی ئەورووپی لە ستراسبۆرگ، بە شێوەیەكی رۆتینی سەركۆنەی توركیا دەكات.

(1) - هاینتس كرامر، المصدر السابق، ص 98.

(2) -Tamar Gabelnick, William D. Hartung and Jennifer Washburn with research assistance by Michelle Ciarrocca, Arming Repression: U.S. Arms Sales to Turkey During the Clinton Administration, World Policy Institute and the Federation of American Scientists, October 1999. Via at: (http://www.fas.org/asmp/library/reports/turkeyrep.htm#new).

(3) - هاینتس كرامر، المصدر السابق، ص 97.

ئەو سەیر نەبوو كە ئەنجومەنی ئەورووپا بە هەموو 41 ئەندامەكانیەوە لە حوزەیرانی 1999ەوە، توركیا بە ئاشكرا لەبارەی پێشێلكارییە دووبارەبووەوە و ترسناكەكانی مافی مرۆڤ، سەركۆنە كرد[1].

لە دەرەنجامی كۆتاییدا پرسی كورد، بووە هۆكاری سەرەكی نائارامی سیاسی لە توركیا. هەروەها بووە گەورەترین هەرەشە لەوەتەی كۆمار لە 1923 دامەزراوە. ئەو پرسە بە شێوەیەكی كرداری و گەورە كار لە هەموو سیاسەتە دەرەكی و ناوخۆییەكانی توركیا دەكات. پرسی كورد هەرتەنها كاری لە ئابووری گەشتیاری و وەبەرهێنانی بیانی راستەوخۆ و قەرزی بیانی نەكرد، یان بە تەنها كاری لە پەرەسەندنی پرۆسەی دیموكراتی و مافەكانی مرۆڤ نەكرد، یان هەرتەنها كاری لە زۆربوونی دەسەڵاتی سوپا لەناو دەسەڵاتی حكوومەتی مەدەنی هەڵبژێردراو و ئاراستەكردنی سیاسەتەكانی نەكرد، بەڵكو سیاسەتی دەرەوەی توركیاشی دیاریكرد و بواری گۆڕانكاری لە سیاسەتدا بەند كرد. هەروەها دەرگای فشاری وڵاتانی بیانی لەسەر توركیای كردەوە، ترسناكترین لایەنی كاریگەری پرسی كورد لە پەیوەندییەكانی دەرەوەی توركیا، ئەو گرفت و دیدگا ناكۆكانە بوو كە لە نێوان توركیا و هاوپەیمانە نزیكەكەی ئەمریكا دەهاتە ئاراوە. لایەنە جۆراوجۆرەكانی ئەمریكا، فەرمی و نافەرمی هەوڵیاندا را لەبارەی پێداچوونەوە بە سیاسەتەكانی وڵاتەكەیان بەرامبەر توركیا بدەن، بە شێوەیەك دوو قوتابخانەی جیا لەیەكتری لە خودی واشنتۆن دامەزرا، هەریەكەیان دیدگای جیای لەوەكەی دیكە لەبارەی مامەڵەكردن لەگەڵ توركیا هەبوو.

(1) – بو گاریگەری دۆزی كورد لە رێگرتنی چوونی توركیا بو ناو یەكێتی ئەوروپا دا سەیری، Kerim Yildiz, The kurds in turkey: EU Accession and Human Rights, Forward by Naom Chomsky, Pluto Press, London, 2005, Pp,20-40.

بەشی سێیەم

پاڵپشتی ئەمریکی بۆ تورکیا

بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی پارتی کرێکاران

PDF 4 KURD

بابەتی یەکەم: هەڵوێستە دیاریکراوەکانی ئەمریکا بەرامبەر پارتی کرێکاران

له نەوەدەکانی سەدەی بیستەم، لەسەربنەمای پێنج کۆڵەگەی سەرەکی، ئەمریکا پەیوەندییەکانی لەگەڵ تورکیا پەرە پێدا، یەکەم چەسپاندی پەیوەندی دوو قۆڵی کلاسیکی ئەمنی لەگەڵ تورکیا، بە فرۆشتنی چەکیشەوە[1]. هەڵسەنگاندنی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا بۆ بەها و گرنگی ئەمنی تورکی لە ناو پەیمانی ناتۆ و خزمەتەکانی لەکاتە جیاجیاکاندا، وای لە دروستکەرانی بریار لە واشنتۆن کردووە، هەڵوێستێکی وا وەربگرن، بەئاقاری قسەکردن لەو دۆسیانەدا نەڕوات کە کاریگەری نێگەتیڤی لەسەر پەیوەندییەکانی تورکیا–ئەمریکا دادەنێت. لەم ڕێرەوەدا ریچارد هۆلبرۆك Richard Holbrook ی یاریدەدەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکی بۆ کاروباری ئەورووپی لەگەڵ هاوڕێیەکەی مارك کرۆسمانی بالیۆزی ئەمریکی لە ئەنقەرە (1994–1997)، ئەم دوانە ئەزموونی خۆیان لەبارەی تورکیا بەم شێوەیە کورت کردەوە گوتیان: **"کاتێ ئێمە دەستمان بەکار و ئێشە نوێیەکانمان کرد، کرۆسمان لە ئەنقەرە و منیش لە واشنتۆن، بەیەکەوە دانیشتین و گفتوگۆی ئەوەمان کرد کە تورکیا بۆ ئەمریکا لەماوەی دوای شەڕی سارد چی دەگەیەنێ؟ چەمکێکی نوێمان پەرەپێدا، بە شێوەیەکی گشتی ئەم چەمکە لە کۆشکی سپی و پەنتاگۆن جێبەجێکرا، گوتمان، تورکیا دەوڵەتی رووبەڕووبوونەوەی تازەیە بۆ رۆژئاوا، بەو مانایەی کە هەمان رۆڵی ئەلمانیای دوای جەنگی ساردی وەرگرتووە"**. **نێوەندە جۆراجۆرەکانی ئیدارەی ئەمریکی**

[1] -چوار کۆڵەگەکەی دیکە هەروەك هینری بارکی دیاریکردووە، بریتین لە: پاڵپشتی پرۆسەی دیموکراتی و فرەیی سیاسی، فراوانکردن و هەمەجۆرکردنی ئابووری تورکی بەهۆی پرۆژەی مەزنەوە، وەك ڕاکێشانی بۆری گاز و نەوت لە دەریای قەزوینەوە بە ناو تورکیا، بەڕێوەبردنی پەیوەندییەکانی تورکیا–یۆنان، بەتایبەتی پرسی هەستیاری قوبرس، دوایین خاڵ، پالپشتیکردن لە هەوڵەکانی تورکیا بۆ چوونە پاڵ یەکێتی ئەورووپی، سەیری:
Henri J. Barkey, "The Endless Pursuit…", Pp. 213-214.

ئەو دەستەواژەیان "تورکیا دەوڵەتی رووبەڕووبوونەوەی نوێیە"[1]. بە درێژایی ساڵانی نەوەدەکانی سەدەی بیستەم دەگوتەوە[2]. لە ساڵی 1994 جیم هۆگلاند Jim Hoagland، لە رۆژنامەی واشنتۆن پۆست لە یەکێ لە گەورە کارمەندانی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکی گواستۆتەوە کە تورکیای بە **"دەوڵەتی هێڵی پێشەوەی"** لە سیستەمی نوێی جیهان نیشانەکردووە[3].

لە ناوەڕاستی 1995، کاتێ گفتوگۆکان لە کۆنگرێسی ئەمریکی لەبارەی بڕینی یارمەتییە ساڵانەییە ئەمریکییەکانی لەسەر تورکیا، سەرۆکی ئەرکانی ئەمریکی ژەنەراڵ جۆن شالیکاشفیلی J. M. Shalikashvili لە نامەیەکدا بە بەرواری 21ی حوزەیرانی 1995 کە بۆ کۆنگرێسی ناردووە، داوای کردووە، واز لەم بیروڕایانە بێنن، ئەوەی بەبیر کۆنگرێس هێنایەوە کە **"تورکیا هێڵی رووبەڕووبوونەوەی نوێ لە ماوەی دوای جەنگی سارد، داگیر دەکات"** و **"تورکیا هاوپەیمان و پاڵپشتیکەری بەرژەوەندییەکانی رۆژئاوایە"**[4].

بەو پێیەی کە پرسی کورد یەکێك لە دیارترین هەرەشەکانی بەردەم یەکێتی خاکی دەوڵەتی تورکی و ئەمنی نەتەوەییەکەیەتی، هەروەها گرنگترین خاڵی لاوازی بونیادی سیاسی دەوڵەتی تورکییە، هینری بارکی پرسی کورد بە یارمەتیدەری بەهێزکردنی پەیوەندییەکانی تورکیا –ئەمریکا لەماوەی نزیکدا، لەقەڵەم دەدات. سەبارەت بە پارتی کرێکارانی کوردستان، ئەوا سیاسەتی ئەمریکی وەك سیاسەتی تورکی و لاساییکەرەوەی بوو، لە هەموو بۆنەیەك ئەمریکا پارتی کرێکارانی بە تیرۆریست ناوزەد کردووە، ئەمەش دەربڕینیکی

[1] -Ibid, P. 207.

[2] - U.S. Department of State (Bureau of European Affairs), Report on Allegations of Human Risghts Abuses by the Turkish Military and on the Situation in Cyprus, 95/06/01. Via at:
(http://www.as.org/asmp/profiles/turkey_cyprus_1995.txt).

[3] - Washington Post, 10 October, 1996.

[4] -Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfer and Violations of the Laws of War in Turkey, New York, November 1995. Via at:
(http://www.hrw.org/reports/1995/Turkey.htm).

چەسپاوە بۆ پاڵپشتی ئـەمریکا لـە هەڵوێـستی سـەرەکی تورکیـا بەرامبـەر بـە پرسـی کـورد[1]. بـە شـێوەیەکی گـشتی ئـەمریکا سیاسـەتێکی دیـاریکراو و ئاراستەکراوی بەرامبەر بە پرسی کورد یا **"پرسی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا"** نییە، هەروەك هەندێ لە گەورە بەرپرسانی ئەمریکی حەز دەکەن لەسەر شێوە تورکییەکەی ناوی بنێن. ئـەمریکا سیاسـەتی تایبـەت بـە تـیرۆر و مـافی مـرۆڤ و سیاسەتی پاڵپشتیکردنی تورکیای هاوپەیمانی کۆن و گرنگی ناتۆی هەیە[2].

ئـەمریکا بـۆ مـاوەی چـەندین دەیەیـە لـە پەیوەندییـەکانی لەگـەڵ تورکیـا، سیاسەتی فەرمی تورکیا کە دان بە ناسنامەی جیاوازی کورد لە تورکیا نانێـت، گرتۆتەبەر و کورد بە **"تورکـانی چیا"** لەقەڵـەم دەدات[3]. ئـەمریکا تـا سـاڵی 1988 ئامـاژەی بـە بـوونی سـەرکوت و چەوسـاندنەوەی کـورد لـە تورکیـا نـەکردووە، ئەوکاتـەی کـە راپـۆرتێکی سـاڵانەی وەزارەتـی دەرەوەی ئـەمریکا لەبارەی مافەکانی مرۆڤ، بۆ یەکەمجار باسی لەو سـەرکوتکردنەی کـە کـورد لـە تورکیا رووبەڕووی دەبنەوە لەسەر دەسـتی دەزگـا جۆراوجۆرەکـانی دەوڵـەت، کرد، هەروەها رەخنەشی لە پارتی کرێکارانی کوردستان بەهۆی بەشداریکردنی لە ئەنجامدانی تۆقاندن[4].

نووسـەری پـەرتووکی هەڵمـەتی نـوێی رۆژ ئـاوا: نـاتۆ، رۆژهـەڵات ، کـورد و تورکیا (Batinin Yeni Seferi: NATO, Dogu, Turkiye, Kurtler)، ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە کە رێکخـراوە سیاسـییە کوردییـەکان لـە ناوچـەکە رێکخـروای چەپرەو بوون، ئەوکات تاڕادەیـەکی زۆر دژایـەتی و نـەیار بـوون بـە ئـەمریکا و ئیمپریـالی، ئـەو رێکخـراوە سیاسـییە کوردییانـە تـا پـێش سـاڵی 1984 دژی بەرژەوەندییـەکانی ئـەمریکا نـەبوون، کودەتـای سـەربازی 1980 گـورزێکی کوشندەی لە رەوتە چەپەکانی تورکیا وەشاند، هەروەها جەنگی ئێران—عێـراق

[1] -Stala M. Gavrielides, Op. Cit., P. 100; 1993/2/8 خه بات،

[2] -Carol Migdalovitz, "Turkey's Kurdish Imbroglio and U.S. Policy", P. 100.

[3] - جوناثان راندل، المصدر السابق، ص 355.

[4] -Stala M. Gavrielides, Op. Cit., P. 101.

و داگیرکـاری ئیـسرائیل بـۆ لوبنـان و ناچـاکردنی رێکخـراوی رزگـاریخوازی فەلەستینی بۆ جێهێشتنی بیروت لە سـاڵی 1982، ئەمانـە وایـان کـرد ئـەمریکا هەست بە ئاسوودەیی بکات. بەڵام ئەو جەنگەی پارتی کرێکارانی کوردستان لە 1984 دەستی پێکـرد، ئـەمریکای بـێ هیـوا کـرد، چـونکە تورکیـا یەکێکـە لـە وڵاتـانی نـاتۆ، رووبـەڕوو لەمبـەر هەڕەشـەی پـارتی کرێکـارانی کوردسـتان وەسـتاوەتەوە، ئـەو پارتـە لـەم سـاڵانەی دوایـی بۆتـە گـرنگترین هێـزی دژ بەئەمریکا لە ناوچەکە[1].

دەکرێـت سـەیری هەڵوێـستەکانی خـودی رێکخـستنە سیاسـییە کوردییـە جۆراوجۆرەکـان بکـەین، تـا سـنوورێکی دوور ناکۆکییـە ئایۆلۆژییـە قووڵـەکانی لەگـەڵ ئـەمریکا بـەدەردەخات. زۆربـەی هـەرە زۆری رێکخـستنە چـەپەکانی کوردستان ئەوکات بەو ئاراسـتەیەدا دەرویـشتن، بەتایبـەتی پـارتی کرێکـارانی کوردسـتان،کە لـە هەشـتاکانی سـەدەی بیـستەم یـەکێتی سـۆڤیەتی جـاران پاڵپشتی و لایەنگیری سەرەکی لێدەکرد[2]. هـەروەها ناتوانرێـت لـە کاریگـەری دەرروونی ئەزموونەکانی پێشووتری کـورد لەگـەڵ ئـەمریکا لـە بچووککردنەوەی رێکخستنە کوردییەکان لەکاتی بەسـتنی پەیوەنـدی نـوێ بـە ئـەمریکاوە، کـەم بکەینـەوە. بـەم شـێوەیە بـە کۆتـای هـاتنی دەیـەی حـەفتاکان و هەشـتاکانی سـەدەی بیـستەم، سـەرجەم بزووتنـەوە کوردییـەکان بـە پارتـە کوردییـەکانی عێراقیـشەوە لـە سـەربازگەیەکی دژ بـە ئـەمریکادا بـوون، یـان بـەلای کەمـەوە متمانەی بە رۆژئاوا بەگشتی و ئەمریکا بە تایبـەتی نییـە، ئەمـەش بـەهۆی ئـەو ئەزموونە تاڵەی کوردی عێراق لەگەڵ ئەمریکا لە ساڵی 1975 گوزەراندیان[3].

[1] -Hayri Argav, Batinin Yeni Seferi: NATO, Dogu, Turkiye, Kurtler, Peri Yayinlari, Istanbul, 2000, S. 257.

[2] -Turkish Daily News, 27 December, 1994; Michael Gunter, The Kurds…, P.112.

[3] -Peter J. Lambert, The United States and the Kurds: Case studies in United States Engagement, M. A. Degree of Arts in National Security Affairs, Naval Postgraduate School, U.SA, 1997, Pp. 54-64.

PDF 4 KURD

لێکدانەوە ئابوورییەکان پێگەیەکی گرنگ لە نێو دیارخەرەکانی سیاسەتی ئەمریکی بەرامبەر بە تورکیا و پرسی کورد داگیردەکات. باوەڕێکی فراوان هەیە کە ناوچەی دەریای قەزوین 100 ملیار بەرمیل نەوتی تێدایە و ئەمریکا پلان بۆ ئەوە دادەڕێژرێت کە هێڵێکی نەوتی لەوێوە بەناو تورکیا بۆ دەریای ناوەڕاست درێژ بکاتەوە. مادام هەر ئەو بۆڕییانە بەناو کوردستانەوە رادەکێشرێن، تورکیا هەڕەشەی هەڵوەشاندنەوەی مۆڵەتەکانی ئەو چالاکییانەی کرد، ئەگەر ئەمریکا لە پاڵپشتیکردنی تورکیا بۆ راکێشانی بۆری نەوتی قەزوین سەرنەکەوێت. شەڕکەرە کوردەکان رایانگەیاند کە ئەگەرە دەخنە بەردەم پرۆژەکە و هەڕەشەی لێدانی هەندێ بۆری نەوتی عێراقی و کێڵگە نەوتی تورکییان کرد[1].

به شێوەیەکی گشتی، هیچ ئاماژەیەکی گرنگ بۆ ئەوە نەدەکرا کە ئەمریکا لە درێژکردنەوەی هاوپەیمانییەکەی لەگەڵ تورکیا دەدات، تا سەرەتای دەیەی حەفتاکانیش ئەوەندە گرنگی بە چالاکییە سەربازی و ئەمنییەکانی تورکیای لە کوردستان دابیت. هەروەها ئیدارە ئەمریکییە یەکبەدوای یەکەکانیش پالپشتییان لەو تیروانیەی تورکیا کرد کە دەڵێت "**یەکێتی سۆڤیەت لەدواوەی پالپشتییەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان وەستاوە**"[2].

مارك کرۆسمانی بالیۆزی ئەمریکی لە ئەنقەرە، لە ساڵی 1995 کاتێ گەڕانێکی بە هەرێمی باری لەناکاو کرد و چاوی بە خەیری قوزاقچی ئۆغلوی پارێزگاری هەرێم کەوت و گوتی: "**حکوومەتی ئەمریکا هەرگیز لایەنگری لە دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست ناکات، چونکە ئەمە بە مەترسییەکی گەورە بۆ سەر ئەمنیەتی هاوپەیمانە تورکییەکەمان پەیدا دەکات. لێرەوە، ئەو کردەوە خویناوییانەی کە پارتی کرێکاران لە ناوچەی رۆژهەڵاتی ئەنادۆڵ ئەنجامی دەدات، هەڵدەسەنگێنین، کە گەیشتۆتە رەهەندی ئەنجامدانی قەسابخانە، ئەمەش بەکردەوەیەکی تیرۆریستی دادەنێین**"[3].

(1) -Kurdish Question in "Turkey: The U.S.-Turkish Military Relationship".: Via at: (www.mtholyoke.edu).

(2) -Peter J. Lambert, Op. Cit., P. 76.

(3) -Hurriyet, 29-6-1990.

نامەکەی تۆماس نایلزی Tomas Niles یاریدەدەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکای سەردەمی جۆرج بۆشی باوك لە 29ی ئەیلولی 1992 کە بۆ لی هاملتۆنی Lee Hamilton سەرۆکی لیژنەی ئەورووپا و رۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە ئەنجوومەنی نوێنەرانی ئەمریکی بەرزیکردبووەوە، بە شێوەیەکی روون تێروانینی ئیدارەی ئەمریکای لەبارەی ئەو رووداو و پەرەسەندنانەی کە لە باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا لە ئارادان دەربری، هەروەها نامەکە ئاماژەی بۆ بەکارهێنانی تیرۆر لەلایەن پارتی کرێکارانی کوردستان بۆ پاڵپشتیکردن لە سیاسەتە جوداخوازییەکانی کرد و حکوومەتی ئەمریکیش بە توندی پاڵپشتی لە یەکێتی خاکی تورکیا و عێراق دەکاتەوە. هاملتۆن لە پێشکەشکردنی نامەکەیدا تێروانینی خۆی لەبارەی بابەتەکە خستە روو، ئاماژەی بەو "**بزووتنەوەی چەکدارییەی کە رێکخراوێکی تیرۆریستی [پارتی کرێکارانی کوردستان] کە ئامانجیەتی دەوڵەتی کوردی دابمەزرێنێ**"، کرد. هەروەها حکوومەتی تورکیش لە هەوڵەکانی بۆ لەناوبردنی ئەو هەڕەشەیە، رێوشوێنی توندوتیژی زیاد کردووە، بەهۆیەوە زۆرکەسی بێتاوان بوونەتە قوربانی لەهەردوولا"[1].

نامەکەی نایلز گرنگییەکی لە رادەبەری بۆ هەڵوێستی ئەمریکا لەبارەی پرسی کورد لە تورکیا بەدەستدێنێ، ئەمەش نەوەك لەبەر هەڵوێستە روونەکەی ئەمریکا لەبارەی ململانێ نێوان دەوڵەتی تورك و پارتی کرێکارانی کوردستان، بەڵکو لەبەرئەوەی لەلایەنێکی، لەوانەیە بۆ یەکەمجار بێت ئاماژەی بە بوونی "**کێشەیەکی ترسناك لە باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا دابێت**"، ئەو کێشەیەش تاڕادەیەکی دوور بۆ هۆکاری ئابووری دەگەڕێتەوە[2].

بەرپرسانی ئەمریکی لە زۆر بۆنەدا هەوڵیان داوە رێگاکانی پاڵپشتیکردن لە تورکیا لە دژی پارتی کرێکارانی کوردستان باس بکەن، لەمیانەی سەردانەکەی چیللەر بۆ واشنتۆن، دواتریش لە 15ی تشرینی یەکەمی 1993 چاوپێکەوتنی بە

(1) -Turan Yavuz, ABD'nin Kurt Karti: ABD-Kurt iliskilerinin perde arkasi, Otopsi Yayinleri, Ikinci Basim, Istanbul, 2003, Ss. 352-353.

(2) -Carol Migdalovitz, "Turkey's Kurdish…", P. 100.

PDF 4 KURD

سەرۆك كلینتۆن و گۆری A. Gour جێگری سەرۆك، لە ڕووی پرسەكەدا گوتی:

"ئێمە سازش و دانوستاندن لەگەڵ تیرۆریستان ناكەین، ئێمە سوورین بۆ كاركردن لەگەڵ توركیا. ئەوە دادوەری نییە، ئێمە وەكو پێشتر تەنها داوای دەوڵەتێكی دیموكراتی لە توركیا بكەین و داوای لێبكەین ڕێزیش لەمافی مرۆڤ بگرێت و ئێمەش لەمامەڵەكردنی لەگەڵ تیرۆری ناو سنوورەكەی یارمەتی دەدەین. بۆیە هەندێ لەو ڕێگایانەمان گفتوگۆكرد، كە بەهۆیەوە بتوانین هاوكارییەكی گەورەتر بكەین. من لەو باوەڕەدام كە تۆ هاوكاری زیاتر لە نێوان هەردوو گەلەكەمان دەبینی"[1].

ئەو یارمەتی و پاڵپشتییە ئەمریكییەی بۆ توركیا لە پارتی كرێكارانی كوردستان شاراوە نەبوو، لە هاوینی 1994 كانی یلماز Kani Yilmaz ی سەركردەی پارتی كرێكارانی كوردستان، ئەمریكای بە **"خراپترین و دواكەوتووترین دەوڵەت بۆ پرسی كورد، لەپاڵ ئەڵمانیا وەسفكرد"**[2].

گرووپە بەهێزەكانی فشار كە لەلایەن خودان كۆمپانیا گەورە ئەمریكییەكانی دروستكەری چەك بەڕێوەدەبران یەكێك لەو هۆكارە دیارانەی بوون بەشدارییان كرد لە دیاریكردنی هەڵوێستی ئەمریكا لەبەرامبەر پرسی كورد، یەكێك لە دەرهاوێشتە دیارەكانی بەردەوامبوونی جەنگی نێوان توركیا و پارتی كرێكاران و تەواوی ڕێكخستنە كوردییەكانی باشووری ڕۆژهەڵاتی توركیا، بەستنی ئەو بۆندە گەورانەی چەك بوو لەلایەن كۆمپانیای ئەمریكی لەگەڵ توركیا. كۆمپانیای ماك دۆنیل دۆگلاس McDaniel Douglas و ژەنەراڵ دینامیكس General Dynamics و بۆینگ Boeing و ڕایسۆن Raytheon و بیل تێكسترۆن Bell Textron، لە كۆمپانیا یەكەمینەكان بوون. هەلیكۆپتەری شەڕكەر یەكێك لە دیارترین هاوردەكانی چەكی ئەمریكی بوو بۆ توركیا. كۆمپانیای بیل تكسترۆن لە تەكساس كە هەلیكۆپتەری (كنك كۆپرا) دروستدەكات، ئەو فڕۆكەیە بە بڕبڕەی پشتی هێزە شەڕكەرەكانی توركی لە

(1) -Carol Migdalovitz, "Turkey's Kurdish…", Pp. 100-101.

(2) -Michael Gunter, The Kurds and the Future…, P. 106.

باشووری ڕۆژهەڵاتی وڵات و باكووری عێراق دادەنرا، بۆ نموونە دیارترین بۆندی چەكی توركی لە ساڵی 1998 بەهاكەی گەیشتە 4 ملیار دۆلار. لەساڵی 1997 هەردوو كۆمپانیای بوینگ و بێڵ كە هەلیكۆپتەری هێرشبەر دروست دەكەن، مۆڵەتیان لە وەزارەتی دەرەوەی ئەمریكا وەرگرت بۆئەوەی بەرهەمەكانیان بۆ توركیا هەناردە بكەن. لەپاڵ بۆندەكانی هەلیكۆپتەر، گالیسكەی گواستنەوەی سەرباز و زرێپۆش دووەم پلەیان لە فرۆشتەنییەكانی چەكی ئەمریكی داگیردەكەن، لەناوەڕاستی نەوەدەكان، كۆمپانیای AV بۆ تەكنەلۆژیا كە بارەگاكەی لە میشیگانە، بە بەهای 45 ملیۆن دۆلار كەلوپەلی سەربازی بە توركیا دا، كە گالیسكەی زرێپۆشی گواستنەوەی سەرباز (*APCS*)، كە لە كالیفۆرنیا لەلایەن Food Machinery Cooperation دروست دەكرا، لەخۆدەگرت. ئەو گالیسكانە بەچڕی لەلایەن یەكەكانی پۆلیسی تایبەتی توركی لە باشووری ڕۆژهەڵاتی وڵات، بەكارهات. بە گوێرەی ڕاپۆرتێكی ڕێكخراوی لێبووردنی نێودەوڵەتی Amnesty International كە بۆ مادلین ئۆلبرایتی وەزیری دەرەوەی ئەمریكا بەرزكرابووەوە، كە ئەو یەكانە بەرپرسن لە ئازاردانی منداڵان و پێشێلكاری و دەستدرێژی سیكسی دژی بەندییە سیاسی و چالاكەكانی كورد[1].

بۆندەكانی چەكی ئەمریكی هەرتەنها بۆ كەلوپەلی سەربازی و هەلیكۆپتەری شەڕكەر تەرخان نەكرابوو، بەڵكو سیستەمی پێشكەوتووی ڕۆكێتیشی گرتەوە. لە كانوونی یەكەمی 1996 توركیا 120 ڕۆكێتی زەمین بە زەمینی لە ئەمریكا وەرگرت (*ATACMC*)، ئەمەش یەكەم فرۆشتنی لە چەكی پێشكەوتووی ئەمریكی بۆ توركیا دەنێرێت. بەر لەدوو هەفتە لە هەڵبژاردنەكانی توركیا، ئەو بۆندە پەسند كرا، ئەم وادەیە وەك نامەیەكی پاڵپشتی لە حكوومەتی ئەمریكییەوە بۆ حكوومەتەكەی تانسۆ چیللەر هات[2]. فرۆشتەنییەكانی چەكی ئەمریكی بۆ توركیا، وای لە كۆمپانیای پیشەسازییەكانی چەك كرد كە بۆندی

(1) -Kevin McKiernan, "Turkey's War on Kurds", Pp. 34-35; Kurdish Question in Turkey: The U.S.-Turkish Military Relationship, via at: (www.mtholyoke.edu).

(2) -Jennifer Washburn, "Don't Sell Weapons to Turkey", Journal of Commerce, 2 February, 1997.

PDF 4 KURD

گەورەیان لەگەڵ تورکیا مۆر کردووە، دەسەڵاتی خۆیان بۆ کەمکردنەوەی کاریگەری ئەو گفتوگۆیانەی کە بە شێوەیەکی بەردەوام رێکخراو و کۆمەڵەکانی مافی مرۆڤ و لۆبیەکانی کۆنگرێس بۆ رازیکردنی ئیدارەی ئەمریکی دەیورژێنن، کە سنورێك بۆ هەناردەی چەك بۆ تورکیا دابنێت، مادام تورکیا بەشێوەیەکی خراپ مافەکانی مرۆڤ بەو چەك و جبەخانانەی ئەمریکی پێشێل دەکات. لە 28ی ئازاری 1997 لەم رێرەوەدا 10 لەو کۆمپانیایانە یادداشتێکیان بە وەزیری دەرەوەی ئەمریکا دا و داوایان کرد ئەو کۆت و بەندانەی کە خراوەتە سەر هەناردەکردنی سیستەم و کەلوپەلی سەربازی بۆ تورکیا، لابرێن. کۆمپانیاکانی بیل تکسترۆن و ماك دۆنیل دۆگلاس و بۆینگ سیکۆرسکی داوای گەرەنتییان لە حکوومەتی ئەمریکی کرد تاکو رێگەیان بدات بەر لەوەی بۆند پێشکەش بکەن، هەلیکۆپتەری شەڕکەر بە تورکیا بدەن[1].

سەباری ئەو فاکتەرانەی سەرەوە، ئەمریکا و ناتۆ ژمارەیەك بنکەی سەربازییان لە کوردستان هەیە، کە ئامێری هەواڵگری و سیخوریکردن و پێگەی کۆگاکردنی چەك و جبەخانەی سەربازی و فڕۆکەخانەی جەنگی تێدایە، ئەمانە پالیان بە ئەمریکاوە نا نەیدەوویست کارێکی وا بکات، کە تورکیا تەگەرە بخاتە بەردەم بەکارهێنانی ئەو بنکە سەربازییە ستراتیژییانە. دیاربەکر کە گەورەترین شاری کوردییە، مەزنترین پێکهاتەی لەو ئامێرانەی تێدایە، ئەویش وێستگەی بەرگری ئاسمانی و سەنتەری هەواڵگری و بنکەی سەربازی ئاسمانی ئەمریکی تێدایە[2]. شاری ماردین سیستەمی راداری زۆر پێشکەوتووی تێدایە، کە لەلایەن کۆمپانیای GM Hugh لە کالیفۆرنیا دروستکراوە، موڵکداری ئەو کۆمپانیایە بۆ کۆمپانیای Delco پێشکەوتوو، دەگەڕێتەوە. وێستگەی راداری ماردین توانای ئاشکراکردنی قووڵایی خاکی عێراق و ئێران و باکووری ئاسیای

(1) -Carol Migdalovitz, Turkey: U.S. Sale of Helicopters, in: Sophia Lahlos, Turkey: Current Issues and Background, Nova Science Publishers, Inc., New York, 2003, P. 70.

(2) - مهمت ماردنلي، "كردستان وتركيا وحلف الشمال الأطلسي"، في الفاشية التركية كديمقراطية أطلسية، سلسلة الدراسات السياسية، مركز البحوث والمعلومات (التداول محدود)، بغداد، 1982، ص 19.

ناوەندی هەیە. هەروەها بنکەی ئەنجەرلیك کە فڕۆکەکانی ئاواکس و فڕۆکەکانی F-16 و F-15 ی تێدایە، کە لەوەتەی دەیەی هەشتاکان بۆ چاودێریکردنی بزووتنەوەی ئاسمانی لە عێراق و ئێران دروستکراوە[1].

بۆیە ئەمریکا هەڵوێستێکی توندی لە دژی هەر هەرەشەیەك وەرگرت کە ئارامی تورکیا تیکبدات، جا ئەو هەرەشەیە هەرچۆنێ بێت، بەلام بۆ پرسی کورد، نەوەك هەر تەنها هەڵوێستێکی نیگەتیڤی بەرامبەری نواند، بەڵکو بەرەو وەرگرتنی تێروانینی توندی عەسکەر رۆیشت، بۆیە هەڵوێستێکی توندی بەرامبەر بە پارتی کرێکارانی کوردستان وەرگرت، کە لە راپۆرتی ساڵانەی ئاژانسی هەواڵگری ناوەندی ئەمریکی لەبارەی جورەکانی تیرۆری جیهانی PATTERNS OF GLOBAL TERRORISM، لە هەشتاکانەوە وەك گرووپێکی مارکسی لینینی دژ بە بەرژەوەندییەکانی رۆژئاوا پۆلێنکراوە[2]. لەم بوارەدا پاڵپشتی ئەمریکی بۆ تورکیا دوو ئاراستەی وەرگرت، یەکەمیان سەربازی و دووەمیان سیاسی.

(1) -Kevin McKiernan, "Turkey's War on Kurds", P. 34.

(2) -Terrorism Review: for I Jun 1989, Directorate of Intelligence (secret), 6, 1, 1989, P. 19.

PDF 4 KURD

بابەتی دووەم: پاڵپشتی سەربازی: پڕ چەككردن و مەشق و راوێژی سەربازی

ئەمریكا بەبێ سڵمینەوە، لە رووی سەربازی و لۆجستی، پاڵپشتی لە هەوڵ و سیاسەتەكانی توركیا دەكرد، لەو شێوازەی كە بەهۆیەوە مامەڵەی لەگەڵ پرسی كورد لە توركیا دەكرد. هەر لە پێناوی ئەمەش بوو نكۆڵی لە بانگەشەی پابەندییەكانی لەبارەی كێشەكانی دیموكراتی و مافەكانی مرۆڤ كرد، ئەو پرەنسیپانەی كە ماوەیەكی دوورودرێژ بوو بانگەوازی بۆ دەكرد و جەنگی لە پێناویدا كردووە.

رێككەوتننامەی هاوكاری بەرگری و ئابووری نێوان ئەمریكا–توركیای 1980، دەرگای لەسەر هاتنی چەكی ئەمریكی بۆ توركیا كردەوە، بێ ئەوەی ئەمریكا زۆر گرنگی بە رەفتاری سیاسی ئەنقەرە لەبارەی كێشە گرنگەكانی وەك دیموكراسی و مافەكانی مرۆڤ و پاراستن و ئارامی هەرێمایەتی بدات[1]. لەوەتەی جەنگ لە نێوان پارتی كرێكارانی كوردستان و توركیا لە ساڵی 1984 تا 1995 دەستی پێكردووە، ئەمریكا بەشداری لە پڕچەككردنی توركیا بە بەهای زیاتر لە 6.3 ملیار دۆلار كردووە[2]. بەهای رێككەوتنەكانی كڕینی چەك كە لە ماوەی 1993 تا 2000 مۆركراوە، بە بەهای 5.17 ملیار دۆلار بووە. ئەمەش وایكردووە، توركیا یا پلەی یەكەم یا پلەی دووەمی لەوماوەیە لە كڕینی چەگ لە ئەورووپا وەرگرتبێ[3]. لە نێوان ساڵانی 1987 تا 1991 توركیا لە 76٪ی چەكەكانی لە ئەمریكا كڕیووە، كاتێ جەنگەكە توندبوو لە نێوان

---

(1) -Tamar Gabelinck, "Turkey: Arms and Human Rights", Foreign policy in Focus, Vol.4, No. 16 May, 1999, P. 1.

(2) -Jennifer Washburn, "Turkey Uses U.S. Arms to Attack Kurds", St. Louis post-Dispatch, 7 September, 1995.

(3) -Carol Migdalovitz, "Turkey: Issues for U.S. Policy", in: Sophia Lahlos, Turkey: Current Issues and Background, Nova Science Publishers, Inc., New York, 2003, P. 63.

حكوومەت و پارتی كرێكارانی كوردستان رێژەكە بۆ 80٪ بەرزبووەوە[1].
هەرچەندە سەرۆك كلینتۆن دوای ئەوەی وەك سەرۆكی ئەمریكا لە هەڵبژاردنەكانی تشرینی دووەمی 1992 هەلبژێردرا، بەڵێنی دا كە چاو بە سیاسەتی چەكی ئەمریكی بخشێنێتەوە و لەگەڵ وڵاتانی دیكەی هەناردەی چەك گفتوگۆ بكات، وەك بەشێك لە پلانی درێژ ماوەی كەمكردنەوەی رەهەندی بڵاوبوونەوەی چەكی ویرانكەر و دانانی سنوورێك بۆئەوەی ئەو چەكانە نەكەونە دەستی ئەوانەی بۆ مەبەستی **"وێرانكاری"** بەكاری دەهێنن، تێبینی دەكرێت كە فرۆشتەنی چەكی ئەمریكی لەماوەی شەش ساڵی حكومڕانی ئەودا، چوار هێندە بە بەراورد بە 34 ساڵی مێژووی پەیوەندییەكانیان، واتا لە ساڵی 1950 تا ساڵی 1983 بوو. بەهای ئەو چەكانەی كە توركیا لەماوەی ساڵانی 1992–1998 بەدەستی كەوتوون، گەیشتە 4.9 ملیار دۆلار، بە رێژەیەكی جێگر كە ساڵانە دەگەیشتە نزیكەی 800 ملیۆن دۆلار[2]. هەندێ مەزەندە بۆ ئەوە دەچن كە ئەمریكا لەوەتەی شەڕی نێوان حكوومەتی توركیا و پارتی كرێكاران هەڵگیرساوە (1984 تا 1998) بە بری 10.5 ملیار دۆلار چەكی بە توركیا داوە، بەڵام رێژەی لە 47٪ی ئەو چەكانە لە ماوەی ساڵە یەكەمەكانی (1992–1996) حوكمڕانی كلینتۆندا، بە توركیا دراوە[3]. كڕینی چەكی ئەمریكی لەلایەن توركیا لەماوەی هەردوو دەسەڵاتەكەی كلینتۆندا (1992–2000) بەشێوەیەكی راستەوانە بەرزبووەوە و گەیشتە نزیكەی 80٪ی[4] كۆی ئەو چەكانەی توركیا لەم ماوەیەدا كڕیوونی. ئامارەكان ئاماژە بۆ ئەوە دەكەن كە

---

(1) -Jennifer Washburn, "Turkey Uses U.S…".

(2) -Tamar Gabelnick and Others, "Arming Repression: U.S. Arms Sales to Turkey during the Clinton Administration", A Joint Report of the World Policy Institute and the Federation of American Scientists, U.S., October, 1999. Via at: (http://www.fas.org/asmp/library/reports/turkeyrep.htm#execsum).

(3) -Ibid.

(4) -Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfers and Violations…; Naom Chomsky, Hegemony or Survival: America's Quest for Global Dominance, (New York-Macmillan- 2000), p.52.

PDF 4 KURD

لەماوەی ساڵی 1994 بە گەورەترین هاوردەی چەکی ئەمریکی دادەنرێت[1].
هەروەها بەخشینیکی دارایی لە ساڵی دارایی 1991 بەبری (500) ملیۆن و لە ساڵی 1992 بە بری (475) ملیۆن دۆلار وەرگرت، لە ساڵی 1993 بە بری 450 ملیۆن دۆلار قەرزی سەربازی وەرگرت، سەرباری یارمەتی سەربازی و پرۆگرامی مەشقی بیانی[2]. تورکیا یەکێك لەو سێ وڵاتانە بوو کە لە ساڵی دارایی 1993 گەورەترین یارمەتی دارایی دوای میسر و ئیسرائیل وەرگرتووە[3].

هاتنی چەکی ئەمریکی بۆ تورکیا بە پەرەسەندنەکانی شەڕ لە باشووری رۆژهەڵاتی وڵات بەند بوو، هەروەها دژایەتی لەگەڵ بەڵێنەکانی ئیدارەی کلینتۆن لەماوەی هەڵمەتەکانی هەڵبژاردن هەبوو، کە بەڵێنی دابوو چاو بە سیاسەتی چەکی ئەمریکی بخشێنێتەوە و بە گوێرەی پێوەرەکانی مافی مرۆڤ و دیموکراسی بێت. لە لوتکەی شەڕ و پێشێلکارییە گەورەکانی سوپای تورکی لە دژی مەدەنییەکانی باشووری رۆژهەڵاتی وڵات، کە لەلایەن راپۆرتەکانی رێکخراوەی دەولییەوە تۆمارکراون، ژەنەراڵ جۆن شالیکاشیفیلی سەرۆکی دەستەی ئەرکانی هاوبەشی ئەمریکی لە هاوینی 1995 رایگەیاند کە سوپای تورکی "**پێ بەپێی رێوشوێنە نوێیەکان، کە بە ئامانجی بەهێزکردنی دیموکراسی و مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا گیراونەتە بەر، دەڕوات**"[4]. لەوکاتەی کە ئەو پارە و یارمەتییانە لەژێر ناوەی بەرنامەی فرۆشتەنییە بیانییە سەربازییەکان و بەرنامەی یارمەتیدانی ئەمنی بە تورکیا دەدران، باجدەری ئەمریکی بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ لە پارەدارکردنی ئەو جەنگەدا بە بری هەشت ملیار دۆلار بەشداری کردووە[5].

---

(1) -Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfers and Violations. ...

(2) -Human Rights Watch, " The human rights picture in Turkey during 1992"; William D. Hartung, Op. Cit.

(3) -William D. Hartung, ARMS TRADE RESOURCE CENTER, REPORTS - Weapons at War: May 1995, World Policy Institute Issue Brief, U.S., 1995. Via at: (http://www.worldpolicy.org/projects/arms/news.html).

(4) -Michael Gunter, The Kurds an the Future…, P. 106.

(5) -Tamar Gabelnick and Others, "Arming Repression: U.S. Arms Sales…".

سەرباری ئەو پاڵپشتییە ئەمریکییەی پێشتر باسکرا، ئەوا تورکیا جبەخانەیەکی تەواو کە هەمەجۆر چەکی تێدایە، لە بەرنامەی (بابەتە بەرگرییە زیادەکانی هێزە کلاسیکییەکان لە ئەورووپا– Convention Forces in Europe Excess Defense Articles) بەدەست کەوت، کە بەم شێوەیەی خوارەوە بوو: 922 تانکی گەورە، 250 زرێپۆشی گواستنەوەی سەربازان، 72 پارچە تۆپهاویژ، 145 فڕۆکەی شەڕکەر، 42 هەلیکۆپتەر، 9 کەشتی جەنگی[1].

زۆربەی سوپای تورکی پێکهاتووە لە 5000 تانك، 500 فڕۆکەی شەڕکەر، 500 هەلیکۆپتەر، هەزاران پارچەی تۆپهاویژ و هاوەن و تفەنگی هێرشکردن بۆ سوپاکەی کەلە 590000 پیاو دەبێت و 300 هەزار لەوانە لە باشووری رۆژهەڵاتی وڵات خزمەت دەکەن[2]، لە ئەمریکا دروستکراون. بە گوێرەی بیل هارتنگ Bill Hurting لە پەیمانگای سیاسەتی جیهانی، جەنگ لە تورکیا گەورەترین چەکی ئەمریکی بەکاردێنێت، زیاتر لە هەر شوێنیکی دیکەی جیهان، جگە لە داگیرکاری ئیسرائیلی بۆ سەر لوبنان لە ساڵی 1982 نەبێت[3]. عەبدوڵڵا ئۆجەلان لەسەرەتای ساڵی 1996 رایگەیاند کە "**راستییەکی حاشا هەڵنەگر ئەوەیە کە تورکیا بەبێ تەکنەلۆژیای ئەمریکی ناتوانێت درێژە بە جەنگ لە دژی کورد بدات**"، لە وەڵامی پرسیارێك لەبارەی بەکارهێنانی چەکی ئەمریکی لە دژی مەدەنییەکانی کورد، ئۆجەلان گوتی: "**ئەمە زۆر روونە، هەموو گوندێك بەهۆی چەکی ئەمریکییەوە سووتێنراوە...**"[4].

---

(1) -Tamar Gabelnick and Others, "Arming Repression: U.S. Arms Sales…"; Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfers and Violations. ...

(2) -Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfers and Violations… ; Department of State, U.S Military Equipment and Human Rights Violations, report submitted to the Chairman of the Senate Foreign Relations Committee on 1 July 1997, pursuant to Senate Committee Report 104-295, accompanying H.R. 3540. Via at: (http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_dos_USweapons.htm).

(3) -William D. Hartung, ARMS TRADE RESOURCE CENTER, REPORTS - Weapons at War: May 1995, World Policy Institute Issue Brief, U.S., 1995. Via at: (http://www.worldpolicy.org/projects/arms/news.html); Desmond Fernandes, "Turkeys U.S.-backed War on Terror: A cause for concern?", Variant, No27, Winter 2008, P.33; Kevin Mckiernan, "Turkey's War on Kurds", P.26.

(4) (60 Minutes), "an American Dilemma", VOL. XXVIII, NO. 16, January 14, 1999 .

PDF 4 KURD

بە پشتبەستن بە راپۆرتە ساڵانەییەکانی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا، هەرچەندە ئەمریکا ئاگای لەوە هەبوو کە چەکی ئەمریکی بە شێوەیەکی بەرفراوان لەلایەن تورکیاوە لە جەنگی باشووری رۆژهەڵاتی وڵات بەکاردێت و تۆمارە خراپەکەی تورکیا لە بواری مافی مرۆڤ بەسەرکردبووەوە، بەڵام سیاسەتمەدارانی ئەمریکی رازی نەبوون، فشار لەسەر تورکیا دابنێن، یا داوای لێبکەن راڤە و پاساو بۆ رەفتاری هێزە سەربازییەکانی بهێنێتەوە[1].

راپۆرتەکەی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا لەبارەی (حاڵەتی مافی مرۆڤ لە تورکیا و رەوشی قوبرس)ی ساڵی 1995، یەکەم دانانی فەرمی ئەمریکییە، کە تورکیا بە شێوەیەکی رێکخراو چەکی ئەمریکی لەو پرۆسانەی کە مافی مرۆڤ پێشێل دەکەن بەکارهیناوە. راپۆرتەکە بەکارهێنانی چەکەکەی بە شێوەیەکی تایبەت لە باشووری رۆژهەڵاتی وڵاتی نیشان کردووە. بە فڕۆکەی شەڕکەری F-16 و هەلیکۆپتەری هێرشکەری لە جۆری کوبرا و سوپەر کوبرا و فڕۆکەی جۆری سیکورسکی بلاك هۆك کە سەرباز دەگوازێتەوە و چەندەها جۆر تانك و گالیسکەی تایبەت و زرێپۆش. بەمانە هێرش بۆ سەر گوندی کوردان براوە و چۆلکراوە و راگوێزراون، زیاتر لە یەك ملیۆن کورد ناچارکراون ماڵەکانیان چۆڵ بکەن، هەروەها گوندەکانی دیکە بەهۆی ئەوەی رازی نەبوونە بچنە پاڵ پاسەوانانی لادێوە، بوونە ئامانجی سوپای تورکی[2].

بە گوێرەی پاشکۆی راپۆرتەکە که ساڵی 1997 دەرچووە و بۆ وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکی بۆ سەرۆکی لیژنەی پەیوەندییەکانی دەرەوەی کۆنگرێس ناردراوە، باس لەوە کراوە کە بەکارهێنانی چەکی ئەمریکی لە جەنگی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا و ئەو پێشێلکارییانەی ئەنجامدەدرێن، لەوەتەی ساڵی 1995ەوە ئاراستەیەکی روو لەسەریان وەرگرتووە، راپۆرتەکە ئاماژەی

---

[1] -Jennifer Washburn, , "Turkey Uses U.S; US. Department of state, country Reports on Human Rights Practices for 1994, Washington, D.C, February, 1995.

[2] - U.S. Department of State (Bureau of European Affairs), Report on Allegations of Human Rights Abuses by the Turkish Military and on the Situation in Cyprus, 95/06/01. Via at: *(http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_cyprus_1995.txt)*; Kevin McKiernan, "Turkey's War on Kurds", P. 29.

بۆ ئەوە کردووە، کە پێ دەچێت چەك و ئامێری ئەمریکی لە حاڵەتەکانی کوشتن و ئازاردان و هەڵمەتەکانی دەستگیرکردن بەبێ روخسەتی دادگا، بە فراوانی بەکارهاتبێ[1].

زۆربەی هەرە زۆری پۆلەکانی سوپای تورکی و زۆربەی هێزەکانی ئاسایشی تورکی لە هەواڵگری و ئاسایش و ژەندرمە پێکهاتوون، لەلایەن ئەمریکاوە پڕ چەك و مەشقپێکراون. سەرباری بوونی فەیلەقێك لە چوار فەیلەقەکەی تورکیا[2]، لە باشووری رۆژهەڵات بۆ شەڕی پارتی کرێکارانی کوردستان، یەکەی ئەمنی تورکی لە ناوچەکە کۆکراونەتەوە و ئەرکی سەرەکییان جەنگانە لەدژی پارتی کرێکارانی کوردستان[3]. ئەمریکا قورساییەکی گەورە و بەرپرسیارێتییەکی سەرەکی ئەو ململانێیە و دەرەنجامەکانی دەکەوێتە ئەستۆ، بە بەراورد بە قەبارەی ململانێکان و دەرەنجامەکانی و ئازاری دانیشتوانی ناوچە کوردییەکان، رومالی راگەیاندن لە میدیا ئەمریکییەکان زۆر کەم بوو[4].

---

[1] -Department of State, U.S Military Equipment and Human Rights Violations, report submitted to the Chairman of the Senate Foreign Relations Committee on 1 July 1997, pursuant to Senate Committee Report 104-295, accompanying H.R. 3540. Via at: (http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_dos_USweapons.htm).

[2] - ژمارەی تاکەکانی هێزی ئاسایشی تورکی لە ناوچەی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا بۆ ساڵی 1995 نزیکەی 300 هەزار بوون و بەمشێوەیە پۆلین کرابوون: 140000 هێزی سوپای نیزامی، 150000 هێزی ئاسمانی، 10000 ژەندرمە، 40000 تا 50000 پۆلیس، 40000 پاسەوانانی لادێ. سەیری:
Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfers and Violations… .; U.S. Department of State (Bureau of European Affairs), Allegations of Human Rights Abuses by the Turkish Military and on the Situation in Cyprus, the report submitted in compliance with the congressional requirement as set forth in public law 103-306- August 23, 1994, (It consists of two parts. The first covers allegations of human rights abuses by the Turkish security forces. The second covers Cyprus), (95/06/01). Via at: (http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_cyprus_1995.txt).

[3] -Department of State, U.S Military Equipment and Human Rights Violations, report submitted to the Chairman of the Senate Foreign Relations Committee on 1 July 1997, pursuant to Senate Committee Report 104-295, accompanying H.R. 3540. Via at: (http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_dos_USweapons.htm).

[4] -Kevin McKiernan, "Turkey's War on Kurds", P. 27.

PDF 4 KURD

جێبەجێکردنی گەڕانی ڕۆتینی و دانانەوەی بۆسە لە ناوچە چیاییەکانی کوردستان لە ئەرکەکانی سوپای نیزامی تورکیدان، هەروەها بەهاوکاری هێزەکانی ژەندرمە، سوپا گوندەکان گەمارۆ دەدات و خەڵکان دەستگیر دەکات و ماڵان دەپشکنن. 40.000 مینی زەوی دژ بە تاك و تانك لە سەرەتای هەشتاکانەوە لە ئەمریکاوە بۆ تورکیا هاتووە، کەوا مەزەندە دەکرێت بە زۆری لە جەنگی باشووری ڕۆژهەڵاتی وڵات بەکارهاتبێ[1].

سەربازی سوپای نیزامی، یەکە تایبەتییەکان، کە دوای ساڵی 1992وە لە چوارچێوەی ستراتیژی سەرکردایەتی ئەرکان، پێکهێنران، بۆئەوە بوو هەوڵەکانی جەنگ دژ بە پارتی کرێکارانی کوردستان دوو هێند بینەوە[2]. ئەو یەکانەش بە پۆلە جیاوازەکانییەوە لەلایەن ئەمریکاوە پڕچەك و مەشقپێکراون، ئەمانەش لە گرنگترین ئەو یەکە تایبەتیانەن کە سەربە سوپای نیزامی بوون و لە کوردستانی تورکیا جێگیرکرابوون:

1- **هێزی کۆماندۆزی چیایی** Mountain Commandos: کە لە دوو لیوا (بۆلۆ Bolu و قەیسەری Kayseri) پێکهاتبوو. هەر لە بنەڕەتەوە بۆ جەنگی پارتی کرێکارانی کوردستان دامەزرێنرابوون. بە پێچەوانەی سوپای نیزامی تورکی ئەو یەکانە لە ڕووی چەك و مەشقەوە نایاب بوون، ناوبانگی ئەو هێزانە لە هەڵمەتەکانی بەهاری 1994 و ئایاری 1995 و چالاکییەکانی دێرسیم بە درێژایی ساڵی 1994 دەرکەوت، چاودێرانی مافەکانی مرۆڤ ئەم یەکانەیان بە خراپ لەبارەی مامەلکردن لەگەڵ مەدەنییەکان وەسفکرد. ناوبانگی پێش خۆیان دەکەوت کاتێ بۆ شوێنی دەچوون، لەبەرئەوەی بە توندوتیژی و دلڕەقی بەناوبانگ بوون و بەرپرسن لە خاپوورکردن و سووتاندنی زۆربەی گوندە کوردییەکان و لە سێدارەدانی ڕەمەکی و چالاکی ڕفاندن و کوشتنی نادیار و ناچارکردنی دانیشتوان بۆ ئەنجامدانی کردەوەی گالتە ئامێز. ئەوانە تفەنگی M-16 و M-203ی ئەمریکییان پێیە. ئاژانسی

(1) -Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfers and Violations. …

(2) -Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfers and Violations. …

ڕۆیتەرز ژمارەی هەردوو لیوای (بۆلۆ و قەیسەری) بە 5000 کەس مەزندە کرد[1]. تاکەکانی هەردوو لیواکە لەسەر دەستی تیمێکی تایبەتی ئەمریکی مەشقیان پێکراوە، ئەو تیمە بە ڕەزامەندی کۆنگرێس لە میانەی بەرنامەی **"ئاڵوگۆڕی مەشقی هاوبەش"** بۆ تورکیا ئامادەکراون[2].

2- **هێزە تایبەتییەکانی سوپا** Army Special Forces: زۆرشت لەبارەی ئەو هێزانە نازانرێت، بەڵام ئەوەی دەزانرێت ئەوەیە کە ئەو هێزانە بەشێکی گرنگن لە **"جەنگی نهێنی یا جەنگی تایبەت"**ی باشووری ڕۆژهەڵاتی تورکیا، ڕاستەوخۆ سەربە دەستەی ئەرکانی تورکی و لە ئەفسەرانی پێشوو، کە دووبارە بەتایبەت بۆ جەنگی پارتی کرێکارانی کوردستان گەڕێنرابوونەوە[3]. ئەوانە تفەنگی M-16ی ئەمریکییان لایە[4]. سەربازە ئەمریکییەکان بە ڕێکخراوی چاودێری مافەکانی مرۆڤ Human Rights Watchراگەیاندووە کە گروپێکی هێزی تایبەتی لە هێزی دەریایی ئەمریکی ناوە ناوە سەردانی تورکیایان کردووە، مەشقی هاوبەشیان لەگەڵ هاوتا تورکییەکەیان ئەنجامداوە، **"لەوانەیە ئەمە ئاماژەیەکی شاراوە بێت بۆئەوەی کە هێزە تایبەتییەکانی تورکی لەسەر دەستی ئەو مەشقکارە ئەمریکیانە مەشقیان بینیووە"**[5].

سوپای تورکی و یەکە پاشکۆکانی، بە پشتبەستن بە مێگەلێك هەلیکۆپتەری پێشکەوتوو، ئەو جەنگەی لە باشووری ڕۆژهەڵاتی وڵاتی بەڕێوەدەبرد، گرنگترین بنکەکانی ئەو مێگەلە هەلیکۆپتەرە کە فەوجی

(1) -Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfers and Violations… .; Desmonda Fernandes, "TURKEY'S US-BACKED "WAR ON TERROR" PART 1 ,Monday, October 23, 2006. Via at:
(http://rastibini.blogspot.com/2006/10/turkeys-us-backed-war-on-terror-part-1.html).

(2) -Kevin McKiernan, "Turkey's War on Kurds, P. 35; Desmond Fernades, "Turkey's U.S. Backed…", P. 33.

(3) -Carol Migdalovitz, "Turkey's Kurds Imbroglio", Pp. 92-93

(4) -Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfers and Violations. …

(5) -Iibd.

PDF 4 KURD

فرۆکەوانی دووەم بوو، لە باشووری رۆژهەڵاتی وڵات لە ویلایەتی مەلاتیە Malatya بوو. هەلیکۆپتەریش بە باڵی بەهێزی سوپای تورکی دادەنرێت و لەلایەن سوپای تورکی و ژەندرمەوە بەکاردێت، کە لە پێشێلکارییە ترسناك و فراوانەکانی مافی مرۆڤ لە ناوچەکە بەرپرسە، لەبەرئەوەی بۆردوومانی رەمەکی لە چالاکییەکانی دژ بە دانیشتوان و دامەزراوە مەدەنییەکان ئەنجامداوە[1].

زۆربەی هەرە زۆری هەلیکۆپتەرە تورکییە بەشداربووەکانی پرۆسە سەربازییەکانی باشووری رۆژهەڵاتی وڵات لە دروستکراوی ئەمریکی بوو: لە 8 هەلیکۆپتەری S-70A Sikorsky Black Hawkو 38 هەلیکۆپتەری کوبرای هێرشبەرCobra AH-IW، و 96ی گواستنەوە لە جۆری VH-IH و 14ی لە جۆری AB-204 و 64ی لە جۆری AB-205 پێکهاتبوو[2].

هێزی ژەندرمە Jandarma یەکێك بوو لە یەکەکانی ئاسایشی تورکی و ژمارەیان نزیکەی 40.000 تا 50.000 کەس دەبوو، بریتی بوون لە هێزی پۆلیسی لادێی، کە بە فەرمی سەربە وەزارەتی ناوخۆیە، تاکەکانی وەك سەرباز مەشقیان پێ دەکرێت، لە ناوچە کوردییەکان لە بنکەکانی پۆلیس کاردەکەن، هەروەها زانیاری هەواڵگریش کۆدەکەنەوە، گالیسکەی گواستنەوەی سەرباز و هەلیکۆپتەری شەڕکەر و هاوەنیان هەیە و ئەرکەکەی وەك پۆلیسی (دەرك)ی وڵاتانی دیکەی ئەورووپی نییە. ئەو هێزە دڕندانە شەڕی پارتی کرێکارانی کوردستانی کردووە، هەروەها پێشێلکارییەکی فراوانی مافەکانی مرۆڤی لە گوند و شارۆچکە کوردییەکان ئەنجامداوە، ئەمەش ناوبانگێکی خراپی پێ بەخشیووە[3]. ئەو هێزەی ژەندرمە هەر لە بنەڕەتەوە لەلایەن ئەمریکا و پەیمانی ناتۆوە مەشقپێکراون، خەڵکی ناوچە کوردییەکان پێیان دەڵێن **"کڵاو شین"** یان **"کۆماندۆز"**، لەبەرئەوەی لەلایەن یەکەیەکی ئەمریکی **"کڵاو کەسك"**ەوە مەشقپێکراون[4]. ئەو هێزە بە شێوەیەکی بنەڕەتی

(1) -Tamar Gabelnick and Others, "Arming Repression: U.S. Arms Sales."...
(2) -Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfers and Violations. ...
(3) -Ibid.
(4) - مهمت ماردنلي، المصدر السابق، ص ص 21–220.

پشت بە کۆمەڵێ هەلیکۆپتەری شەڕکەری دروستکراوی ئەمریکی دەبەستێ و لە 20 هەلیکۆپتەری گواستنەوە لە جۆری بلاك هوك Black Hawk و 20ی دیکە لە جۆری بیل AB-203 Bill و 56ی دیکە لە جۆری بیل AB-205–AL(Bell) و 15ی هەناسەدەر و 12 لە جۆری B-206 (anada) Bell Helicopter و 12ی دیکە لە جۆری AB-212 Bell Helicopter (anada) و 2 ش لە جۆری Do-28 و یەکێکیش لە جۆری Rock Well Aero Commode-690 ، 6 لە جۆری Sikorsky s-70[1].

دوو پێکهاتەی دیکەش لە هێزەکانی ژەندرمە جیادەبوونە، کە لەبنەڕەتەوە بۆ لەناوبردنی پارتی کرێکارانی کوردستان و ئەوانەی گومانی لایەنگیری ئەو پارتەیان دەکرد، داهێنرابوون. یەکەمیان، هێزی تایبەتی ژەندرمە بوو Ozel Tim-Special Jandarma forces، کە لە ساڵی 1992 دامەزرابوو، تانسۆ چیللەری سەرۆك وەزیران زۆر بۆی بەپەرۆش بوو، لە تشرینی دووەمی 1993 بەم شێوەیە پێناسەی کرد و گوتی: **"یەکەی میلیتانتی–مغاویر– تایبەتی راگوزەرن، مەشقپێکراون بۆ شەڕی پیاوانی باندەکان بە شێوازی تایبەتی خۆیان"**[2]. مەشقێکی باش دەکرێن و لە رووی فیکری باش ئامادە دەکرێن تاکو شەڕی هەرچی ئەوانەی بەلای نەتەوەی کوردا دەچن بکەن، یەکەکانی ئەو هێزە زۆربەی جار تاکەکانی گرووپە توندڕەوە نەتەوەییە راستڕەوەکان، ئەوانەی رق و کینەیەکی توندیان بەرامبەر نەتەوەی کورد هەیە، لەخۆ کۆدەکاتەوە[3]. ئەوانە بەشێوەیەکی زۆر پشت بە تفەنگی M-16 دەبەستن، هەندێجاریش بە تفەنگی ئێم 203ی ئەمریکی، ئەو چەکەش لە دژی تانکەکان بەکاردێت و گوللە نەبڕیش دەبڕێ[4].

(1) -Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfers and Violations... ; Tamar Gabelnick and Others, "Arming Repression: U.S. Arms Sales
(2) -Carol Migdalovitz, "Turkey's Kurdish Imbroglio", P.9.
(3) -Carol Migdalovitz. "Turkey's Kurdish Imbroglio", P. 92.
(4) -Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfers and Violations. ...

PDF 4 KURD

پێكهاتەی دووەم، هێزی جولانەوە تایبەتەكانەOzel Hareket Tim، لە رێگەی بەڕێوەبەرانی ئاسایش و حاكمانی ناوچەكان سەربە وەزارەتی ناوەخۆیە، ئەركی جێبەجێكردنی **"چالاكی تایبەت"** و لەناوبردنی یاخیبوانی لادێ و شارەكانە، ئەو هێزە لە بنەرەتەوە لە كارمەندانی پێشووی هەواڵگری و نیشانە شكێنەكان و میلیتانتەكان، كە هەموویان بە باشی مەشقیان پێكراوە، پێكهاتووە، هەروەها زۆر ئیمتیازیان هەیە و پاڵنەری بنەرەتییان لە ژیان **"كوشتنی"** ئەندامانی پارتی كرێكارانی كوردستانە، یەكێك لە ئەفسەرانی پێشووی تورك لە چاوپێكەوتنێكی لەگەڵ (Human Rights Watch) گوتی: **"ئەو یەكانە ترسناكن، ئێمەی ئەفسەرانی سوپا لێیان دەترسین، هەرگیز نەمان ویستووە لە رێگایان بوەستین، بەردەوام خۆمان لێیان لاداوە و هەرشوێنی ئەوانی لێبێت، ئێمە بەجێی دێلین"**[1]. ئەو گرووپە بەهۆی پێشێلكارییەكانی لەبواری مافەكانی مرۆڤ ناوبانگی پەیداكرد، هەتاكو یەكێ لە گەورە كارمەندانی بالیۆزخانەی ئەمریكی لە ئەنقەرە لە ساڵی 1995 لە وەسفی تاكەكانی ئەو گرووپە گوتی: **"ئەوان كۆمەڵە تاوانبارێكی دڕندەن"**[2]. ئەو تیمە بەشێوەیەكی گشتی لە دابینكردنی چەكدا پشت بە ئەمریكا دەبەستێ، تفەنگی M-16 هێرشكەر و تۆپهاوێژی M-203 كە لەسەر شان هەڵدەگیرێت، بەكاردێنن[3].

هێزی ئاسمانی توركی، كلیلی زاڵبوونی توركیایە بەسەر یاخیبوان لە باشووری رۆژهەڵاتی وڵات و بەڕێوەبردنی جەنگەكە. سەركردایەتی هێزی دووەمی ئاسمانی لە باشووری رۆژهەڵاتی وڵات كۆبۆتەوە، كە گورەپانی

(1) -Ibid.

(2) -U.S. Department of State, Turkey Country Report on Human Rights Practices for 1996, (Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor), January 30, 1997. Via at: (http://www.hri.org/docs/USSD-Rights/96/Turkey96.html).

(3) -Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfers and Violations… ; Department of State, U.S Military Equipment and Human Rights Violations, report submitted to the Chairman of the Senate Foreign Relations Committee on 1 July 1997, pursuant to Senate Committee Report 104-295, accompanying H.R. 3540. Via at: (http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_dos_USweapons.htm).

چالاكییەكانە. بنكەی سەربازی دیاربەكر لە چالاكترین بنكەكانی لەناوبردنی یاخیبوانی باشووری رۆژهەڵاتی وڵاتە. دوو مێگەلەی (181 و 182) كە ئامادەكرابوون بە فڕۆكەی جۆری C-104 Starfishes وC/D F-16 كە توانای هێرشكردنی زەمینی هەیە، لەوێ (دیاربەكر) كۆبوونەتەوە[1].

كۆمەڵەكانی بەرگری لە مافەكانی مرۆڤ، بەكارهێنانی توركیا بۆ فڕۆكەی جەنگی، كە زۆربەیان دروستكراوی ئەمریكان، بەشێوەیەكی چڕوپڕ بۆ بۆردوومانی گردبوونەوەی دانیشتوان و گوندە كوردییەكان و خاپووركردنی و سووتاندنیان تۆماركردووە، هەروەها ئەو هێزە رۆكێتی 500 تا 1000 رەتڵی (پاوەند) بە شێوەیەكی رەمەكی بەسەر نشینگە مەدەنییەكان و پێگەیەك كەوا مەزەندە دەكرێت پارتی كرێكارانی كوردستان بێت، لە ناو توركیا و كوردستانی عێراق، بەرداوەتەوە. بۆنموونە لە میانەی گوررێكی كوشندە كە دوو فڕۆكەی جەنگی لە ئازاری 1994 كردیانە سەر گوندی (كۆكنار Kuôkonar) لە پارێزگای شیرناخ Sirnak 24 هاوولاتی مەدەنییان كوشت و دوو هیندەشیان بریندار كرد[2].

هەرچەندە فڕۆكەكانی F-16، كە بڕبڕەی پشتی هێزی ئاسمانی توركی دادەنرێت، لە بەرهەمە هاوبەشەكانی توركیا– ئەمریكایە، بەڵام زۆربەی فڕۆكە بەكارهاتووەكان لە باشووری رۆژهەڵاتی وڵات و كوردستانی عێراق راستەوخۆ لە ئەمریكا وەرگیراون. كە 178 فڕۆكەی شەڕكەری جۆری ڤانتۆم F-4E Phantom و160 F-16 و 20 لە جۆری F-104 Star fighter و فڕۆكەی جۆری RF-4E دیارخەر[3].

پرۆگرامی مەشق و رۆشنبیری سەربازی ئەمریكی یەكێك لە دیارترین لایەنەكانی یارمەتی ئەمریكی بوو بۆ توركیا. بە گوێرەی ئامارەكانی پەنتاگۆن (3527) ئەفسەری توركی لە ماوەی نێوان 1970 تا 1979 مەشقیان لە ئەمریكا بینیووە، ئەو پرۆگرامە بەشێوەیەكی تایبەتی هێزەكانی ژەندرمەی گرتەوە[4]،

(1) -Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfers and Violations. …

(2) -Ibid.

(3) -Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfers and Violations. …

(4) - مهمت ماردنلي، المصدر السابق، ص 21.

PDF 4 KURD

که بەشێکی زۆری پێشێلکارییەکانی مافی مرۆڤ لە ناوچەی باشووری ڕۆژهەڵاتی وڵات دەکەوێتە ئەستۆیان، چوار لەسەرکردەکانی ژەندرمە لەوانەی لەماوەی دەیەی حەفتاکان لە کوردستان خزمەتیان کردووە، لەوانەبوون کە لە ئەمریکا مەشقیان پێکراوە[1]. لە نێوان دیاریترین ئەوانەی لە ئەمریکا مەشقیان بینیووە، سەرکردەی هێزی تایبەت و حسێن کوجاداغ Huseyn Kocadag ی جێگری سەرۆکی پۆلیس لە دیاربەکر بوون، ئەوەی دواییان لەلای دانیشتوانی دیاربەکر بە دیارترین بکوژ، لەوانەی سەرپەرشتی **"تیمەکانی مردن"**، دەکەن، ناسراوە[2].

بە توندبوونەوە و فراوان بوونی بازنەی شەڕ لە تورکیا لەماوەی ساڵانی حەفتاکان، کۆنگرێس لە ساڵی 1991 یاسایەکی لەژێر ناوی (ئالۆگۆڕی مەشقی هاوبەش JCET-Joint Combined Exchange Training) پەسند کرد. بە گوێرەی یاساکە ڕێگە بە وەزارەتی بەرگری ئەمریکی درا تاکو هێزی **"چالاکی تایبەت لە میانەی ئەرکی مەشقپێکردنی یەکە سەربازییەکانی وڵاتانی پشتەوەی دەریاکان"** بنێرێت. هەرچەندە یاساکە لەڕووی زمانەوانییەوە بە وردی داڕێژرابوو، بەڵام زۆرێکیش لە دەستەواژەی نەرمی تێدابوو، ناوەڕۆکی یاساکە ئەوە بوو کە مەشق بە یەکە سەربازییە بیانییەکان بکرێت، بۆ ئەوەی بتوانن کۆمەڵێ لێهاتوویی شەڕکردن، جێبەجێ بکەن[3]. لە ساڵی 1997 تید کالان کاربنتر Ted Galen Carpenter، ئەوەی بەدەرخست کە یەکەی تایبەتی چالاکییە ئەمریکییەکان لە ئەورووپا U.S.- European Common's Special Operations کە بەشێکە لەو بەرنامەی پێشتر باسکرا، **"بە مەشقپێکردنی هێزە میلیتانتە[مغاویر] چیاییەکانی تورکیاوە خەریکە"**. ئەو یەکەیەی کە لە تۆقاندن و کوشتنی چالاکەکانی کورد بەرپرسە، هەروەها بەرپرسە لە ژمارەیەك کردەوەی وەحشیگەری دژ بە هاووڵاتیانی کورد و هەرەشەکردن لە

(1) - المصدر نفسهُ، ص ص 21–22.

(2) -Devrimci Sol, "Who Are Guilty?", Devrimci Sol, January 1997, P. 31.

(3) -Desmond Fernandes, "Turkey's U.S Backed "War on Terror: A Cause For Concern? ", Variant, Winter, 2006, P.2.

گوندییەکان[1]. بە گوێرەی یاسای ئالۆگۆڕی مەشقی هاوبەش، ئەمریکا تیمێکی سەربازی ئەمریکی بۆ مەشقپێکردنی هێزەکانی میلیتانتە چیاییەکان. پرۆگرامی مەشق و فێرکردنی نێودەوڵەتی سەربازی International Military Education and Training، کە وەزارەتی بەرگری ئەمریکی لە ڕێگەی پرۆگرامی بەخشینە دەرەکییەکان پارەی پێدەدا، لە ساڵی 1984 تا 1997 نزیکەی 2500 ئەفسەری تورکی مەشقپێکردووە[2]. هەروەها بە گوێرەی یاسای مەشقی هاوبەش لە ساڵی 1998 تیمێکی ئەرکی تایبەتی ئەمریکی Special Operations Team بۆ مەشقپێکردنی کۆماندۆزی چیایی تورکی بۆ تورکیا ناردرا[3].

ڕۆژنامەی واشنتۆن پۆست بەدواداچوونێکی بۆ بەرنامەی هاوبەشی ئەمریکی تورکی بۆ مەشقپێکردن، کرد. ئەو بەدواداچوونە لە وتارێکی سێ بەشی لەلایەن دانا بریست Dana Priest ی پەیامنێرەوە نووسراوە و لەژێر ناوی (Free of Oversight: U.S. Military Trains Foreign Troops) بڵاوکرایەوە، لە بەشێکی وتارەکەدا هاتووە کە ئەو یاسایەی کە لە ساڵی 1991 بە گوێرەی بەشی (2011) لە ماددەی (10)ی وەزارەتی بەرگری ئەمریکی داڕێژرا، وایکرد ئەمریکا پەیوەندی لەگەڵ زیاتر لە 110 وڵاتی جیهان ببەستێ، دانا بریست باسی لەو شاندە ئەمریکییە کردووە، کە کۆتایی بە پرۆگرامێکی مەشقپێکردنی تیمێکی میلیتانتی چیایی تورکی هێنا، هەروەها ئەوەشی دەرخست کە شاندە ئەمریکییەکە لە ڕاپۆرتەکەیان لەبارەی ئەرکەکەیان ئاماژەیان بۆئەوە کردووە کە **"ئەوان لە پێکهێنانی پەیوەندی باشی کار سەرکەوتوو بوون و ئەرکەکەیان پێداویستییە داهاتوویەکانی تورکیای بەدیهێناوە..."**، لە درێژەی ڕاپۆرتەکە هاتووە کە یەکە تورکییەکە لەسەر چەکی تایبەتی وەك ئامێری بینینی شەو و ڕووبەڕووبوونەوە بە لێزەر و کردەی

(1) -Ted Galen Carpenter, Op. Cit.

(2) -Kevin McKiernan, "Turkey's War…", P.35.

(3) -Kurdish Question in Turkey: The U.S.-Turkish Military Relationship, : www.mtholyoke.edu.

PDF 4 KURD

نیشانە شکێنی راهێنراون. هەروەها ئەو تورکانەی کە **"بە شان و شکۆی تیمە ئەمریکییەکەیان دا هەڵدا، لەلایەن ئەمریکییەکانەوە بە سەرنج راکێش و بەتوانا و بە ئارام"** وەسفکران. دواتر رۆژنامەکە ئاماژەی بۆئەوە کردووە کە **"ئەرکی تیمە ئەمریکییە مەشقپێکردنی میلیتانتی چیایی بوو لەسەر سەربڕینی کوردان"** و تاوان ئەنجامدان لە دژی مرۆڤایەتی[1].

رێکخراوی لێبووردنی نێودەوڵەتی Amnesty International Organization[2] لە ساڵی 1997 راپۆرتێکی ئاراستەی مادلین ئۆلبرایتی وەزیری دەرەوەی ئەمریکا کرد، ئەو راپۆرتە بەرهەمی سێ ساڵ چاودێریکردن بوو لەبارەی گرووپ و یەکەکانی پۆلیسی تایبەت بە لەناوبردنی تیرۆر، ئەمەش بۆئەوەی وا لە ئیدارەی ئەمریکی بکرێت کە چاو بە سیاسەتی چەکی ئەمریکی لەبەرامبەر تورکیادا بخشێنێتەوە. لە راپۆرتەکەدا بەڵگەی وا هەبوون، دەریدەخست کە یەکەکانی **"لەناوبردنی تیرۆر"** منداڵانیان ئازارداوە و دەستدرێژی سێکسییان کردۆتە سەر بەندییەکان و تەوژمی

(1) -Turkey and the Charge of Genocide - A Submission to the Independent Commission for International War Crimes Tribunal', Fashion Institute of Technology, New York, July 31, 1999. Via at:
(http://www.kurdistanica.com/english/humright/articles/hum-article-01.html).

(2) - رێکخراوی لێبووردنی نێودەوڵەتی، رێکخراوێکی نێودەوڵەتی ناحکومییە، لە حوزێران 1961 لە لەندەن لەلایەن پارێزەری ئینگلیزی پیتەر بینسون، لەسەر بودجەی تایبەتی خوی دامەزراوە. کاری ئەم رێکخراوە رێگرتن و نەهێشتنی هەڵسوکەوت و پێشیلکاریەکانی مافی مرۆڤی ترسناك و پێشکێشکردنی بەرپرسەکانی ئەم سەرپێچیانە بۆ دادگا بوو. هەروەها پێکێشکردنی چەند راپۆرتی نێودەوڵەتی ساڵانە و بە شێوەیەکی رێکخراو لەسەر بارودوخی مافی مرۆڤ لە جیهاندا. لە ساڵی 1977 ئەم رێکخراوە لەبەر هەوڵەکانی بۆ بەرەنگاربوونەوی ئەشکەنجەدان، خەڵاتی نۆبڵی ئاشتی پێبەخشرا. لە چالاکیەکانی ئەم رێکخراوە پابەندبوونی خوی بۆ هاوکاری خێزانە بەندکراوەکان دیار دەکات و، گواستنەوەی چاودێرەکان بۆ دانیشتنەکانی دادگاکان، و هاوکاریکردنی پەنابەرەکان، و پێشکێشکردنی پاڵپشتی بۆ رێکخراوەکانی جڤاکی مەدەنی و رێکخراوە ناحکومیەکان، ئەم رێکخراوە سیمای راوێژکاری لە نەتەوە یەکگرتووەکان و ئەنجومەنی ئەوروپا و رێکخراوی یونسکو بە خۆیەوە دەبینیت. هەروەها لەلایەن ناوەندەکانی نێودەوڵەتی رێزی لێ دەگیرێت. سەیری، ویکیبیدیا، الموسوعة الحرة، متاحة على الموقع الالكتروني التالي:
http://en.wikipedia.org/wiki/Amnesty_International

کارەبا و لێدان و سووتانیان لەبەرامبەر بەندییەکان بەکارهێناوە. هەروەها راپۆرتەکە ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە لە نێوان هەر قوربانییەکی (یەکەی لەناوبردنی تیرۆر) دا منداڵ و کەسانی پیر هەن[1]. رۆژنامە ئەورووپییەکان راپۆرتی تێروتەسەلیان لەبارەی سەربڕینەکانی ئەو یەکەیە کە دەرهەق بە جەنگاوەرە کوردەکان ئەنجامیان داوە و دواتر کردەوەکەیان وێنەگرتووە[2].

ئەفسەران و شارەزایانی ئەمریکی بە چڕی لە کوردستانی تورکیا بە ئەرکی مەشقپێکردن بڵاوببوونەوە، هەروەها رێنمایی توندیان لە سەرووی خۆیانەوە لە واشنتۆن پێدرابوو، کە نەچنە ناو گفتوگۆی سیاسی لەگەڵ هاوڕێیە تورکەکانیان، کە ئەوەیان لێزانراوە، کە بەرامبەر هەر بابەتێك کە رەخنە لە سیاسەتی ولاتەکەیان بگرێت، زۆر هەستیارن. جۆناسان راندڵ ئەزموونی تایبەتی خۆی دەگێڕێتەوە، کاتێ باس لەوە دەکات کە ئەو لە هشتاکانەوە لەسەر ئەوە راهاتووە کە لە ئەفسەرە تورکەکانی دامەزراوە ئەمنییەکانی ناو کوردستانی تورکیا لەبارەی رەوشی ناوچەکە بپرسێ، ئەو سەری لەوە سووڕدەما کاتێ دەیبینی کە ئەوان هێندە گوێ بەوەی لە دەروبەریان دەگوزەرا نەدەدا[3].

هەروەها دیپلۆماسە ئەمریکییەکان بۆ چەندین جار هەوڵیان داوە، پاساو بۆ ئەو رێوشوێنەی حکوومەتی تورکی بهێننەوە، ئەویش ئەوە بوو هەر دیپلۆماتکارێك کە بەمەبەستی بەسەرکردنەوە سەردانی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیای بکردابوایە، دەیخستە ناو لیستی رەشەوە. یەکێ لە دیپلۆماتکارەکانی بالیۆزخانەی ئەمریکی لە ئەنقەرە لەسەر ئەم بابەتە بەم شێوەیە لێدوانی دا و گوتی: **"با بۆ هەموومان روون و ئاشکرا بێت، ئێمە یەکەی بەسەرکردنەوە نین، بە هەموو لایەکی تورکیادا راناکەین و بە کامیراکانمانەوە وێنە ناگرین"**[4].

(1) -Kevin McKiernan, "Turkey's War…", P.35; "Kurdish Question in Turkey: The U.S.-Turkish Military Relationship", : www.mtholyoke.edu.

(2) -Turkey and the Charge of Genocide. "…

(3) - جوناثان راندل، المصدر السابق، ص 354.

(4) -Human Rights Watch Arms Project, "Weapons Transfers and Violations… .

هەروەها پاڵپشتی ئەمریکی بۆ تورکیا لە چوارچێوەی **"چارەسەری پرسی کورد"**، راوەرگرتن و خزمەتگوزاری راوێژکاری لەخۆگرت بوو، ئەمەش لە رێگەی سەنتەرەکانی توێژینەوە و دامەزراوە ئەمریکییەکان. ئیسماعیل پیشکچی باس لەوە دەکات کە پرۆفیسۆری ئەمریکی (فرای–fry)، کە لە توێژینەوەیەکدا بۆ تورکیا تەرخانکردبوو، ئەو توێژینەوەش لە چوارچێوەی هاوکاری نێوان بەڕێوەبەرانی توێژینەوەی وەزارەتی رۆشنبیری تورکی و دامەزراوەی AID ئەمریکی هات، ئەو توێژینەوەیە لە ساڵی 1962 لە ئەمریکا بڵاوکرایەوە، لەو توێژینەوەیەدا ئەوە بەروونی بەدەرخرابوو کە بەرپرسانی حکوومی ئەمریکی، خزمەتگوزاری راوێژکاری بە حکوومەتی تورکی دەدا، لەوانەش **"باشترین ئامرازی چارەسەری گرفتە کۆمەڵایەتییەکان، بەتایبەتی پرسی کوردی، بە دامەزراندنی پارتێك دەبێت کە سیاسەتی ئایینی بگرێتە بەر"**[1]. لەسەرەتای نەوەدەکان ئۆگۆر مەموجۆ Ugur Mumcu رۆژنامەنووسی تورکی، نووسیویەتی کە دۆزینەوەی بزووتنەوەیەکی ئیسلامی کوردی لە تورکیا، لە کارە لەپێشەکانی ئەمریکایە[2]. هەرچەندە هیچ هێمایەك بە شێوەیەکی راستەوخۆ لە ئارادا نییە کە بۆ ئەوەی کە ئەمریکا بەهەرشێوەیەك بێت ئەزموونی حیزبوڵای تورکی دەست پێ بکاتەوە، بەڵام کردەوەکانی ئەو حیزبە و پێشێلکارییە ترسناکەکانی بۆ مافەکانی مرۆڤ لە باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا، هیچ کاتێ لەلایەن بەرپرسانی ئەمریکی لە میانەی قسەکانیاندا بە بابەتە پەیوەندارەکان بە تورکیا، رەخنەی لێنەگیراوە.

کارۆل میکادۆلۆفیتەرز، ئەوەی بەدرەخست کە شارەزایانی ئەمریکی لە ساڵی 1993 بۆ تورکیایان پێشنیاز کردووە، کە هێزەکانی لە باشووری رۆژهەڵاتی وڵات دوو هێند بکاتەوە، بۆئەوەی بتوانێ زاڵبوونێکی راستەقینە

---

[1] - اسماعيل بيشكجي، كردستان مستعمرة دولية، ترجمة، زهير عبد الملك، دار ابيك للطباعة والنشر، اسبانيا–السويد، 1998، ص 168.

[2] -Cengiz Ozaknci, Iblisin Kiblesi: Soguk Savas Donnemi'nden Yeni Dunya Duzeni'ne 1945'ten 28 Subat'a ve gunumuze Turkiye'de Islamcilik ve Emperyalizm, Otopsi Yayinlari, Istanbul, 2005, P. 191.

بەسەر ناوچەکە بەدەست بێنێ. بەکردەوە دوای کەمێك دوودڵی، لە ناوەڕاستی ئازاری 1994، بەرپرسانی تورکی رایانگەیاند کە هەزاران هێزی زیادەیان بۆ باشووری رۆژهەڵاتی وڵات ناردووە[1].

ئەمریکا زۆر نەیویستووە، کاریگەری لەسەر سیاسەتەکانی تورکیا لەبارەی پرسی کوردەوە دابنێ، بەتایبەتی لەسەرەتای نەوەدەکان، چونکە جێبەجێکردنی سیاسەتی ئەمریکا بەرامبەر پێویستی بە هاوکاری تورکی هەیە، هەردوولا دانیان بە پشتبەستن بەیەکتری نا[2]. بەو سیفەتەی ئەمریکا گاریگەرییەکی کەمی لە سیاسەتەکانی سوپای تورکی دا هەیە[3]، باشیش دەیزانی کە بەکردەوە ئەو سوپایە خاوەن دەسەڵاتی راستەقینەی باشووری رۆژهەڵاتی وڵاتە و هەر ئەویشە خاوەن قسەی کۆتاییە لە بارەی دۆسیەی کوردی[4].

راپۆرتی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا لەبارەی مافەکانی مرۆڤ بۆ ساڵی 1995، کە لە گەورە بەرپرسانی ئەمریکی گواستراوەتەوە، کە سوپای تورکی هاوکاری و وەڵامدانەوەی پرسیارەکانی نووسینگەکانی مافەکانی مرۆڤی سەربە وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکی رەتدەکاتەوە، کە لەبارەی بەکارهێنانی چەکی ئەمریکی لە پێشێلکارییە فراوانەکانی مافەکانی مرۆڤ و بەکارهێنانی فڕۆکەی F-16 و گالیسکەی گواستنەوەی سەرباز لە پرۆسەکانی کوشتنی رەمەکی مەدەنییە کوردەکان[5]. ئەوە لەبری ئەوەی فشار بۆ سەر تورکیا بێنێت و بە هاوکاریکردن رازیی بکات، ئەوا ئیدارەی ئەمریکی پێیباشتربوو گەورە بەرپرسانی سەربازی تورکی تووڕە نەکات، ئەوانەی کە ناوە ناوە چاویان بە

---

[1] -Carol Migdalovitz, "Turkey's Kurdish …", P. 88.

[2] -Henri J. Barkey, "The Endless Pursuit…", P. 220; Carol Migdalovitz, "Turkey's Kurdish…", P. 88.

[3] -Carol Migdalovitz, "Turkey's Kurdish…", P. 88.

[4] -Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfers and Violations… .

[5] - U.S. Department of State (Bureau of European Affairs), Report on Allegations of Human Rights Abuses by the Turkish Military and on the Situation in Cyprus, 95/06/01. Via at:
(*http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_cyprus_1995.txt*).

PDF 4 KURD

هاوتا ئەمریکییەکانیان دەکەوت، ملکەچی داخوازییەکەی سوپا بوو، کە داوای لێکردبوو بۆ وڵامی پرسیارەکانیان با سەردانی وەزارەتی دەرەوەی تورکیا بکەن، بەمەش بە بەندکردن و تێکەڵاوکردنی زانیارییەکان رازی بوون، هیچ نارەزاییەکی لەمبارەیەوە دەرنەبری. لەجیاتی ئەمە، ژەنەراڵ جۆن شالیکاشفیلی سەرۆکی دەستەی ئەرکانی هاوبەش دوای چەند رۆژێك لە دەرچوونی راپۆرتەکەی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا، هانی کۆنگرێسیدا ئەو بانگەشانەی کە داوای پچڕاندنی یارمەتییە سەربازییەکان بۆ تورکیا بەهۆی تۆماری لەبارەی مافی مرۆڤەوە دەکەن، فەرامۆش بکات. لەگەڵ تەواوی بەرپرسانی پەنتاگۆن ئەوەیان رەتکردەوە کە پرسی مافەکانی مرۆڤ بە فرۆشتنی چەکەوە گرێبدرێت[1]. لە چاوپێکەوتنێکی جۆن شاتۆك John Shattuck ی یاریدەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکا بۆ مافەکانی مرۆڤ، لە ساڵی 1998، لەبارەی سیاسەتی وڵاتەکەی لەمەڕ پێدانی چەکی ئەمریکی بە تورکیا بەرگریکرد و گوتی: **"هەرچەندە پێشێلکارییەکان دژ بە کورد بۆ ئەمریکا خەمهێنە، بەڵام تۆماری مافەکانی مرۆڤی تورکی باش بووە...، بەهەر حاڵ لەو باوەڕەدانیم کە ئەمریکا لە سیاسەتە ناوەخۆییەکانی تورکیا بەرپرس بێت"**[2].

پشتبەستنی تورکیا بەو ئاستە لەسەر یارمەتییە سەربازییەکانی تورکیا، واتا ئەمریکا لە پیگەیەکدا بوو دەیتوانی فشار بخاتە سەر تورکیا و وایلێبکات چارەسەرێکی ئاشتییانە بۆ پرسی کورد بدۆزیتەوە، بەڵام چاوپۆشی ئیدارەی ئەمریکی لە پێشێلکارییە فراوانەکانی مافی مرۆڤ لە تورکیا، و بەدەوامبوونی لە پێدانی چەك بە حکومەتێك مافە بنەرەتییەکانی هاووڵاتیانی پێشێل بکات و بەهای دیموکراتی ببەزێنێ، ئاماژەیەکی روون و ترسناك بوو بۆ تورکیا کە ئەمە ماناکەی بوو **"بەردەوامیدان بە جەنگی ناوەخۆی دژ بە کورد و پاڵپشتیکردن بە زەبری هێز لە حکومەتێکی لایەنگری رۆژئاوا و فەرامۆشکردنی ئاماژەکانی داتەپینی ئابووری"**[3].

---

(1) -Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfers and Violations. …

(2) -Kevin McKiernan, "Turkey's War on Kurds, P. 29.

(3) -Jennifer Washburn, "Don't Sell Weapons ...).

PDF 4 KURD

PDF 4 KURD

بابەتی سێیەم: پاڵپشتی سیاسی: دابینکردنی پاڵپشتی سیاسی بۆ چالاکییە سەربازییەکانی تورکیا دژ بە کورد

گرنگترین و دیارترین پاڵپشتی ئەمریکی بۆ تورکیا لە جەنگەکەی لە باشووری رۆژهەڵاتی وڵات، کەمکردنەوەی ئەو کاریگەرییانە بوون کە بەهۆی ئەو سیاسەت و پێشێلکارییانەی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا و یاسای نێودەوڵەتی سەبارەت بە پرسی کورد دەهاتنە ئاراوە. ژمارەیەك لە رێکخراوە ناحکوومی و کۆمەڵە کانی ماف مرۆڤ ئەوەی لە کوردستانی تورکیا دەگوزەرێ بە هەلمەتی **"لەناوبردنی بە کۆمەڵی–**Genocide **کە هیچ گومان هەڵناگرێت"**، پۆلێنکردووە. لیژنەیەکی پەرلەمانی مافەکانی مرۆڤ دوای سەردانێکی مەیدانی بۆ ناوچە کوردییەکان لە ساڵی 1993 گەیشتە ئەو دەرەنجامەی کە **"چۆڵکردنی ناوچە کوردییەکان، بە گوێرەی باوەڕی ئێمە بەشێکە لە ستراتیژێك کە ئامانجەکەی لە ناوبرنی چەند هەزار چەکدارێکی [پارتی کرێکارانی کوردستان] نییە. بەڵکو بۆ سڕینەوەی ناسنامەی جیاوازی گەلی کوردە..."**، راپۆرتی لیژنەکە هەروەها ئاماژەی بۆ ئەوە کردبوو کە حکوومەتەکانی بەریتانیا و ئەمریکا بە رۆژنامە باوەکانیش وا کێشەکە دەنێرنە دەرێ کە **"کێشەی حکوومەتێکی دیموکراتییە، کە تاڕادەیەکی زۆر بەرگە دەگرێت، کێشەیەکی کەللە رەقە، ئەویش تیرۆرە"**، هەروەها لیژنەکە لە راپۆرتەکەی لەو باوەڕەدا بووە **"کە یەکەم ئامانجی سەربازی سڕینەوەی ناسنامەی گەلێکە، ئێمە لە دووبارەبوونەوەی کوشتارگەی ئەرمەن** (Armenian Holocaust 1915-1916) **زۆر نیگەرانین...، ئەندامانی پارتی کرێکاران وەکو ئەرمەنییەکانی یەکەم جەنگی جیهانی چەکیان هەڵگرت، چونکە ئەوان بە رێگەی ئاشتی بواریان پێنەدرابوو، ئامانجە سیاسییە رەواکانیان بەدیبێنن، تورکەکان لە ساڵی 1915 بە لەناوبردن وەڵامیان دانەوە. هەروەك ئەوەی لەگەڵ ئەرمەن ساڵی 1915 روویدا، دواتر تورکیا زمانی ئاشتەوایی بۆ**

سواندنی جیهانی دەرەوە بەکارهێنا، حکوومەتی تورکی لە بەرامبەر دانیشتوانە مەدەنییە بێ چەکەکان بەزەیی خۆی پیشاندا. شۆڕشی گەل لە دژی ئەوانە ئەو گەلە دەچەوسێننەوە، وەك تیرۆر لەناودەبرێت. هەڵتێکەیشتن لە ئاوا رەوشێك، تەنها لەلای ئەوانەی راستی و مێژوو نازانن، روودەدات"[1].

رێکخراوی چاودێری مافەکانی مرۆڤ لە راپۆرتێکی کە بۆ ساڵی 1997 دەگەڕێتەوە، نووسیویەتی، **"بەڵگەی تەواو لەبەردەستدان، بۆئەوەی تورکیا بە پێشێلکاری ترسناکی مافەکانی مرۆڤ و رێککەوتننامەی نەتەوە یەکگرتووەکانی دژ بە جینۆساید، تومەتبار بکرێت، ئەو رێکەوتننامەیەی کە پێشتر تورکیا خۆی مۆری کردووە"**[2].

هەرچی فایلی تورکیایە لەبارەی بوون بە ئەندام لە یەکێتی ئەورووپا، ئەوا لایەنێکی گەورەی ئەو مەرجانەی کە پێویستە تورکیا بەر لە چوونی بۆ ناو یەکێتییەکە جێبەجێیان بکات، بە فایلی کوردی و باشترکردنی مافەکانی مرۆڤەوە گریدراوە[3].

ئەو فشارانەی ئەمریکا کە بۆسەر هاوپەیمانە ئەورووپییەکانی ئەنجامی دا، بەس بوو بۆئەوەی وا لە تورکیا بکات، خۆی بە ناچار نەزانێ بۆئەوەی زۆر لەو یاسایانەی کە لەگەڵ میساق و داخوازییەکانی یەکێتی ئەورووپی ناکۆکە بگۆڕێت[4]. یەکێتی ئەورووپا ماوەیەکی درێژە هانی تورکان دەدات کە تۆماری

---

(1) -Desmond Fernades, "Turkey's U.S. Backed…", P.3-4.

(2) -Ibid, P. 3.

(3) - هۆگو بیمان نوێنەری یەکێتی ئەورووپی لە ئەمریکا، بەمشێوەیە باسی پرسی کوردی لە تورکیا کردووە، کە "تاکە راستییەکە کە ئێمە ناتوانین حکوومەتێکی وەك تورکیامان هەبێت و لە ناو یەکێتی ئەورووپی بۆی دڵخۆش بین". بە گازاندەوە درێژەی پیدا و گوتی: "سەختە بۆ یەکێتی ئەورووپی بە نیازێکی باش لەگەڵ حکوومەتی مەدەنی لە ئەنقەرە قسە بکات و لە هەمان کاتیش ژەنەراڵەکانی سوپا لە پشت پەردەوە دەسەڵاتیان بەدەستەوە بێت". بەم شێوەیە وڵامی پرسیاری رۆژنامە نووسێکی ئەمریکی دایەوە، ئایا دیموکراتی تورکیا هەرتەنها رووپۆشە و بەس؟ ئایا مرۆڤ دەتوانێ بەمە بڵێ دیموکراسی. سەیری:
Kevin McKiernan, "Turkey's War on Kurds, Pp. 31-32

(4) -Henri J. Barkey, "The Endless Pursuit…", P. 230.

PDF 4 KURD

خۆیان لەبواری مافەکانی مرۆڤ بگۆڕن و مـاف رۆشـنبیریی و مـەدەنی بـە کـورد ببەخشن و واز لە ئازاردانی بەندییە سیاسییەکان بێنن، بەر لەوەی باسی بـوون بە ئەندام لە یەکێتی ئـەورووپی بکـەن[1]. بریـاری ئەورووپییـەکان لـە کـانوونی یەکـەمی 1999 هـات و مـاف خۆپـاڵاوتنی بـە تورکیـا بەخـشی بۆئـەوەی ببێتـە ئەنـدامی تـەواوی یەکێتییەکـە، ئەمـەش بـە پاڵپـشتی و فـشاری راسـتەوخۆی ئەمریکی و هەروەها لەسەر حیـسابی پێوانـەکانی ئـەو یەکێتییـە بـۆ مافـەکانی مرۆڤ[2]. کە راستەوخۆ پەیوەندی بە رەوشی کورد لە تورکیاوە هەیە.

هاتنی مادلین ئۆلبرایت Madeline Albright بۆ پۆستی وەزیری دەرەوەی ئـەمریکا (1997–2001) رێوشـوێنەکانی ئیـدارەی ئـەمریکی دژ بـە پـارتی کرێکارانی کوردستان زیادی کردووە، لەو سـاتەوە پارتەکـە چـووە نـاو لیـستی رێکخـراوە تیرۆریـستییەکانی جیهـان، ئـەو لیـستەی کـە نـاوە نـاوە سـاڵانە بـە شێوەیەکی رۆتین دەری دەکـات[3]، بـەڵام ئـەمریکا هـەر بەوەنـدە نەوەسـتا و هەلمەتێکی دیپلۆماسی و فشارێکی بەهێزی لە وڵاتانی ئەورووپی دەست پێکـرد و ئەوانی رازیکرد کە پارتی کرێکارانی کوردستان بخەنـە نـاو لیـستی ریکخـراوە تیرۆریستییە نا رەواکانی ئـەورووپا، دوای ئەمـە ئـەو وڵاتانـە ئـەو پارتـەیان بـە رێکخراوێکی تیرۆریستی لەقەلەمدا[4]. ئـەم هـەنگاوەی ئـەورووپا لـەژێر فـشاری زۆری ئەمریکا بوو، نەوەك بەهۆی کردەوە و چالاکییەکانی ئەو پارتە کـە دژ بـە بەرژەوەندییەکانی تورکیایە لە ئـەورووپا. بەرپرسـە ئەورووپییـەکانیش لـە زۆر بۆنـەدا بێـزاری خۆیـان لـە فـشارە زۆرەکـانی ئـەمریکا تایبـەت بـە پرسـی ئەندامبوونی تورکیا لە یەکێتی ئەورووپی نەشاردۆتەوە.

کێشەی یەکلاکـردنەوەی شوێنی گـرێدانی لـوتکەی (رێکخـراوی ئاسـایش و هاوکاری ئەورووپی–Organization for Security and Cooperation in Europe)

[1] -Kerim Yildiz, Op. Cit.

[2] -Kemal Krişci, "U. S.-Turkish Relation…", P.133; Soner Kagaptay, Op. Cit., P.3.

[3] -Yalcin Yelence, A.G.E, S. 498.

[4] -Henri J. Barkey, "The Endless Pursuit…", P.233.

لە ئەسـتەمبۆل لـە ئـازاری 1999، دوای دەمەتەقێیـەکی زۆر لـەنێوان ئەوانـەی سەرپەرشتی لوتکەکە و بەرپرسانی ئەمریکی، یەکلاکرایەوە، لەبارەی شوێنیکی جێگـرەوەی دیکەکـە تورکیـا نـەبێت، چـونکە تورکیـا تۆمـاری باشـی لـەبواری مافەکانی مرۆڤ نییـە و ناسـنامەی کـوردی فـەرامۆش کـردووە. ئـەو کـات مـارك یاریـدەدەری وەزیـری دەرەوەی ئـەمریکا بـۆ کاروبـاری ئـەورووپی، تـوانی بەرهەلـستکارانی گرێـدانی لوتکەکـە لـە ئەسـتەمبۆل رازی بکـات و سـووربوونی وڵاتەکەی بۆ گرێدانی لوتکەکە لە ئەستەمبۆل بەم شێوەیە پاساودا **"لە راستیدا لوتکەکـە یارمـەتی تورکیـا دەدات بۆئـەوەی لـە بڵاوکردنـەوەی پرۆسـەی وەرچەرخانی دیموکراسی و چاکسازی بەشدار بێت"**[1].

ئەمریکا بە شێوەیەکی بەرچاو پاڵپشتی لە هەلمەتە سـنوور بەزێنـەکانی تۆرکیـا بـۆ سـنووری بـاکووری عێـراق بـۆ راوەدوونـانی ئەنـدامانی پـارتی کرێکـارانی کوردسـتان دەکـرد، ئـەمریکا بـۆ دۆزینـەوەی پاسـاو بـۆ هـەر هەلمەتێك کە هێزە تورکییەکان لە ناو عێراق ئەنجامیان دەدا، کاری دەکرد، هـەورەها بـۆ کەمکردنـەوەی کارکردەکـانی ئـەو هەلمەتانـەی کـە بـەردەوام دەبوونـە مایـەی نارەزایـەتی نێودەوڵـەتی. لـە ئـابی 1991ەوە تورکیـا زنجیرەیەك پرۆسەی داگیرکاری وشـکانی و پرۆسـەی بۆردوومـانی ئاسـمانی ئەودیوی سنووری لەگـەڵ عێـراق ئەنجامـداوە[2]. کـۆی ئـەو چـالاکییانە تـا

[1] -Kemal Krişci, "U,S. Turkish Relation…", P.142

[2] - پرۆسەکە بریتی بوو لە چەند هێرشێکی ئاسمانی بۆ سەر ناوچەی قەندیل، کە بۆ چوار گوندی دیکەش درێژکرایـەوە و لەهەنـدێ ناوچـە زیـانی گیـانی و مـاددی لێکـەوتووە، کـە 3 هـاووڵاتی مەدەنی و 3 پێشمەرگەی کوشت و ژمارەیەکیشی بریندار کرد. پاشماوەکـانی بـۆمبی ناپـالمی ئەمریکی لە شوێنی بۆردوومانەکە دەبینرا، ئەو بۆردوومانە مەسـعود بـارزانی تـورە کـرد و لای ئەفسەری هاوپەیمانان لە زاخۆ گازانـدەی کـرد و هێرشـەکەی پرتـستۆکرد و بـە (قەسـابخانە) وەسفیکرد. هـەروەها رێکخـراوی چـاودێری مـاف مـرۆڤ قـسەی ئەوانـەی لـە هێرشـەکە زیانیـان لێکەوتووە و هەڵاتووەکانی تۆمارکردەوە، کە بەهۆی چالاکی سوپای تورکی گوندە ئارامەکانی خۆیان جێهێشتووە. سەیری:

Hugh Pope, "Turkey and Kurds: American in Charge", Middle East International, No. 399, 3 May, 1991, P, 5; Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfers and Violations. …

1997/5/25 گەیشتە 73 چالاکی، کە 13 چالاکی داگیرکاری وشکانی و 58 بۆردوومان بە تۆپهاوێژ بوون[1].

هەموویان پاڵپشتی و پەردەپۆشی چەسپاوی ئەمریکییان هەبوو. داگیرکارییە چەند بارەکانی تورکی بۆ باکووری عێراق و ئەو زیانە مرۆییانەی لە نێوان مەدەنییەکانی لێکەوتەوە لە هەڵاتنی بە کۆمەڵی لادێیە کوردەکان، ئەگەر ئۆکێی پێشوەختەی ئەمریکا نەبوایە، ئەنجام نەدەدران[2]. ئەمریکا بەشێوەیەکی راستەقینە رەخنەی لە تورکیا نەگرتووە یان هانی نەداوە هەڵمەتەکانی لەناو خاکی عێراق کۆتایی پێبێنێ، ئەمەش لەو راستییەوە هاتووە، کە تورکیا یەکێك لە کۆڵگە دیارەکانی سیاسەتی دەورەدانی دوولایەنەی ئەمریکییە دژ بە عێراق و ئێران. هەروەها مۆڵەتدانی ساڵانە بە هێزەکانی ئەمریکا بۆ جێبەجێکردنی پرۆسەی (داڵدەی ئارامی کوردان) لە بنکەی ئەنجەرلینك پێویستی بە وەرگرتنی رەزامەندی شەش مانگەی ئەنجوومەنی نیشتیمانی تورکی هەیە[3].

کاردانەوەکانی پرۆسەی داگیرکاری سەربازی تورکی لەسەر ئاستی مرۆیی، (داڵدەی ئارامی کوردان)، کە ئەمریکا لە باکووری عێراق دابینی کردووە، لەو مانایەی بۆی دانراوە بەتاڵ دەکاتەوە. لەلایەکی دیکەوە پرۆسەکانی پەرینەوە لە سنووری عێراق، گومانی وڵاتانی عەرەبی وروژاند، کە تورکیا هەوڵدەدات ویلایەتی موسڵ بخاتەوە سەر خۆی. شانبەشانی پرۆسە سەربازییەکانی بڕینی سنوور بەرپرسانی فەرمی تورك لەبارەی دووبارە کێشانەوەی نەخشەی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا، لێدوانیان دەدا. بۆ نموونە چیللەر لە 1995/3/28 رایگەیاند کە **"چوونە ناو باکووری عێراق بەمانای پێشێلکاری سەروەری عێراق**

(1) - جلال عبد الله معوض، صناعة القرار...، ص 175.

(2) -Jennifer Washburn, "Has to Met Responsibility to Kurds", News day, 2 October 1996.

(3) -Z. Abidin Kizilyaprak, Turki Korkunun Anatomisi: Irak Kurdistani ve Ttkileri, Doz yayinleri, Istanbul, 2005, S. 142.

نایەت، چونکە ناوچەکە موڵکی هیچ کەس نییە"[1]. دێمیرێل لە 1995/5/3 داوای **"دووبارە کێشانەوەی نەخشەی سنووری نێوان عێراق و تورکیای کرد، بۆئەوەی ویلایەتی موسڵ کە تورکیا ناچار بوو بۆ بەرژەوەندی عێراق دەستبەرداری بگەڕێنیتەوە، بەشێوەیەك سنووری تورکیا دەبێت تا کۆتایی هێلی نەوتی کەرکوك–موسڵ بێت، ئەمەش بۆ رێگەگرتن لە دزەکردنی یاخیبوانی پارتی کرێکارانی کوردستان بەناو سنووری ئێستای پێویستە"**[2]. لەوەتەی تورکیا لە جەنگی کۆری 1950 و داگیرکاری بۆ قوبرس و چالاکییەکانی ناتۆ و نەتەوە یەکگرتووەکان بەشداری کرد، پرۆسەی (پۆڵا 1995)گەورەترین داگیرکاری سەربازی بوو، کە تورکیا بۆ وڵاتێکی بیانی ئەنجامی دا. لە 20ی ئازاری 1995 دەستی بە داگیرکاری سنووری عێراق بۆناو ناوچەی ئارام لەباکووری عێراق کرد. لە پرۆسەی داگیرکارییەکەدا 35.000 سەرباز بەشداری کرد و ماوەی 6 هەفتەی خایاند و 65 ملیۆن دۆلاری ئەمریکی تێچوو[3].

بەهۆی ئەم داگیرکارییەوە 15 هەزار هاووڵاتی مەدەنی کورد ماڵ و حاڵی خۆیان جێهێشت، سەرباری زیانە گیانی و ماددییە گەورەکانیان، ئەم کردەوەیە بووە مایەی نارەزایەتی نێوەندە نێودەوڵەتییەکان لەسەرووی هەموویانەوە نەتەوە یەکگرتووەکان، کاتێ بوترس غالی ئەمینداری گشتییەکەی لە 1995/3/23داوای **"کۆتایی پێهێنانی پرۆسە سەربازییەکانی باکووری عێراقی کرد، بەهۆی ئەوەی کە کاریگەری نێگەتیڤی لەسەر چالاکییەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان دەبێت"**[4]. بەڵام پرۆسەی داگیرکارییەکە پاڵپشتی ئەمریکای هەبوو، کە بە **"مافێکی رەوای تورکیای بۆ بەرگریکردن لەخۆی"** دانا[5]. مایکل

(1) - جلال عبد الله معوض، صناعة القرار...، ص 50.

(2) - المصدر نفسهٌ، ص 47.

(3) -Kemal Krisçi, "Turkey and the Kurdish safe-Haven in Northern Iraq", Journal of South Asian and Middle Eastern Studies, No. 19 spring, 1996, PP.21-39.

(4) - جلال عبد الله معوض، صناعة القرار...، ص 46.

(5) -New York Times, 6 September 1996.

PDF 4 KURD

PDF 4 KURD

ماکۆری Michael McCurry وتەبێژ بەناوی کۆشکی سپییەوە، رایگەیاند کە بیل کلینتۆنی سەرۆکی ئەمریکا بەر لە پرۆسەکە قسەی لەگەڵ چیللەردا کردووە، ئەوەی بۆ دەربڕیوە کە ئەمریکا **"لە پێویستی تورکیا لە مامەڵەکردن بە شێوەیەکی توند لەگەڵ جەنگاوەرانی پارتی کرێکارانی کوردستان گەیشتووە"**[1]. وارن کریستۆڤەر لەبارەی پرۆسەی داگیرکارییەکە باسی لەوە کردووە کە ئیدارەی ئەمریکی **"پرۆسە سەربازییەکانی تورکیا بە رەوا دادەنێت، چونکە بەرگریکردنە لە خۆ، لەدژی گرووپێکی جوداخوازی تیرۆریستی وەك پارتی کرێکارانی کوردستان"**[2].

ساڵی 1997 تورکیا گەورەترین پرۆسەی داگیرکاری بۆ باکووری عێراق بەناوی پرۆسەی (پۆلاینی 97) دەستپێکرد و لە پرۆسەکەدا 50 هەزار سەرباز بە پاڵپشتی تانك و فڕۆکەی شەڕکەر بەشدارییان تێداکرد، کە ناوچەیەکی کەوانەی درێژبووەوە لە چیای زاخۆ (دوورترین شوێنی رۆژئاوا لە سنووری سووریا) تا چیای لۆلان (دوورترین شوێنی رۆژهەڵات لە سنووری ئێران)ی گرتەوە، لە نێوان هەردوو شوێنەکە دەگەیشتە 100 تا 200 کم لە قووڵایی خاکی عێراق نزیك شارەکانی موسڵ و هەولێر درێژ دەبووەوە[3]. بە چاوپۆشین لە زیانەکانی هەردوولای شەڕکەر، پرۆسەکە زیانی مرۆیی لە نێوان مەدەنییەکان لێکەوتەوە، کە بووە هۆی ئەوەی نزیکەی 10.000 کەس پەراگەندە بن[4]. پرۆسەکە کاردانەوەی توندی لەلایەن نەتەوە یەکگرتووەکان و یەکێتی ئەورووپی و حکوومەتە عەرەبییەکان لێکەوتەوە، بەڵام ئەو کاردانەوانە رووبەڕووی هەڵوێستی پاڵپشتیکەری ئەمریکی لە تورکیا بووەوە و ئەمریکا ئەوەی چەسپاند کە مافی تورکیایە پرۆسەی پۆڵا و پرۆسەی دیکەی هاوشێوەی ئەمە لە داهاتوو ئەنجام بدات، ئەمە لەچوارچێوەی

(1) -Jennifer Washburn, "Uses U.S Arms. "...

(2) -Washington Post, 28 March, 1995.

(3) - جلال عبد الله معوض، صناعة القرار...، ص177-167؛ الحياة، 1997/5/25.

(4) -David McDowall, Op. Cit., P. 586.

بەرەنگاربوونەوەی پارتی کرێکارانی کوردستان، کە ئەمریکا بە **"رێکخستنێکی تیرۆریستی"** لەقەڵەمی دەدات، هەروەك ئەوەی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا لە دوو بەیاننامە لە (1997/5/18 و 1997/6/12) رایگەیاندووە[1].

ئەمریکا کە لە ئەنجوومەنی ئاسایش باڵا دەستە، سووربوو لەسەر پاڵپشتیکردنی تورکیا و زامنی ئەوەی کردبوو کە هیچ رێوشوێنێکی دەولی ناتوانێت تورکیا بۆ راگرتنی ئەو داگیرکارییە چەند بارانەی بۆ باکووری عێراق ناچار بکات، ئەمە سەرباری نارەزایەتییە عێراقی و عەرەبی و نێودەوڵەتییە چەندبارەکان[2]. ئەمریکا ئەورووپییە رەخنەگرە بەردەوامەکانی داگیرکاری تورکی بۆ باکووری عێراق بەوە رازیکرد، کە لە چالاکییەکانی تورکی تێبگەن، بەم شێوەیە وەڵامی ئەوانەی دایەوە کە رەخنە لە لایەنگری ئەمریکا بۆ تورکیا دەگرن **"ئەمریکا پێی باشترە کە چالاکانەتر لەژێر پەردە کار بکات"** لەبابەت هەڵسوکەوتی لەگەڵ تورکیا لەبارەی ئەو پرسانە[3].

پەردەپۆشی سیاسی کردە داگیرکارییە سەربازییەکانی تورکی لە نێو رێکخراوەکانی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی و وڵاتان، تاکە شتێك بێت کە ئەمریکا بۆ تورکیای کردبێت، بەڵکو زۆربەی هێزی سەربازی تورکی کە سنووری عێراقی دەبەزاند و هەڕەشەی لە شار و گوندە کوردییە پڕ لە دانیشتوانەکانی دەکرد، بەشێوەیەکی بنەڕەتی پشتی بە جبەخانەی سەربازی ئەمریکی بەستووە. بەبێ چەك و فڕۆکەی ئەمریکی سەخت بوو تورکیا بتوانێت کردەوەی لەم جۆرە ئەنجام بدات. زۆربەی هێرش و بۆردوومانە چڕەکانی هێزەکانی تورکی بەو فڕۆکانە ئەنجامدراون، کە ئەمریکا دروستی کردوون[4]. لەبەر زۆری

(1) -Nicole Pope, "Turkey goes back into Northern Iraq", Middle East International, No. 551, 30 May, 1997, P, 4; الحياة، 14/ 6/ 1997.

(2) - جلال عبد الله معوض، صناعة القرار...، ص 184.

(3) - جوناثان راندل، المصدر السابق، ص 357.

(4) -HUMAN RIGHTS WATCH, December 1994 Vol. 6, No. 19, U.S. CLUSTER BOMBS FOR TURKEY?, New York, 1995. Via at: (http://www.hrw.org/reports/1994/turkey2/); Tamar Gabelnick and Others, "Arming Repression: U.S. Arms Sales…"., P. 17.

PDF 4 KURD

بەکارهێنانی فڕۆکەکانی (کوبرا و سیکورسکی) لە ناوچە کوردییەکانی کوردستانی عێراق، ناوی ئەو فڕۆکانە لای گوندییەکان ناسراوە[1].

پاڵپشتی ئەمریکا بۆ پرۆسە داگیرکارییەکانی تورکی لەلایەك دەربڕی قووڵی و توندی پەیوەندییەکانی ئەمریکا–تورکیا، لەلایەکی دیکەشەوە دوو روویی لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا بەدەردەخات کاتێ پاراستنی بەرژەوەندییەکانی و تورە نەکردنی هاوپەیمانانی پێ لە پێوەرەکانی مافەکانی مرۆڤ و یاسا و دابونەریتی دەولی و پرەنسیپی سەروەری وڵاتان بەسەر خاکی خۆیان باشترە. ئەمریکا لە میانەی جەنگی ئەتنی هەڕەشەی لە سربیا دەکرد نەوەکو تا ناو سنووری ئەلبان راوەدووی جەنگاوەرانی ئەلبانی بنێ، لەهەمان کاتیش پرۆسەکانی داگیرکاری تورکی **"هاوپەیمانی گەرموگوڕ"** بۆ ناو خاکی وڵاتێکی خودان سەروەری (عێراق) پەردەپۆش دەکرد. کاتێ تورکیا خۆی بۆ پرۆسەی پۆڵاینی 97 ئامادە دەکرد، ئەمریکا چەند ئامانجێکی سەربازی عێراقی لەمیانەی پرۆسەی (**ریوی بیابان**) بۆردوومان دەکرد، بەهۆی ئەوەی هێزەکانی عێراق لە 31ی ئابی 1996 چوونەتە ناو شاری هەولێرەوە.

ئەمەریکا هەر بە پاڵپشتی سیاسی و سەربازی راستەخۆ بۆ پرۆسە سەربازییەکانی تورکیا لەباکووری عێراق نەوەستا، بەلکو، بەرگەی نارەزایەتی و رەخنە توند و تیژەکانی سیاسەتوانان و میدیاکارانی تورکی گرت. بریاری رازی بوونی ئەمریکا بە پێدانی رۆکێتی (پاتریۆت Patriot missiles) لە ساڵی 1999 هەوڵێکی ئیدارەی ئەمریکی بوو بۆ کەمکردنەوەی نارەزایەتییەکانی تورکیا و ئارامکردنەوەی عەسکەر بوو[2]، بەڵکو بەهۆی بوونی مەترسی هەڕەشەی راستەقینەی لایەنی عێراقییەوە نەبوو، کە ئەوکات پەیوەندییەکانی بە عێراقەوە بەرەو چاکبوون و بوژاندنەوە دەچوو، بەتایبەتی دوای دەرچوونی بریاری 986 ئەنجوومەنی ئاسایش لە 1996، کە بەهۆیەوە رێگە بە عێراق درا

[1] -Kevin McKiernan, "Turkey's War on Kurds", P. 34.

[2] -George S. Harris, U.S.-Turkish Relations, in: Alan Makovsky and Sabri Sayari, Op. Cit., P. 199.

برێك لە نەوتەکەی بۆ مەبەستی مرۆیی بفرۆشێت، بە پاڵپشتی ئەمریکا پاشکۆی بریاری 1284 ی بۆ زیاد کرا، بۆئەوەی بەهۆیەوە تورکیا گەمارۆکەی سەر عێراق هەڵاوێردرا، دەیتوانی بازرگانی لەگەڵ هەرێمی کوردستان بکات و دواتر لە ساڵی 1998بریاری ئەنقەرە بۆ بەرزکردنەوەی ئاستی پەیوەندییەکانی لەگەڵ بەغدا بۆ ئاستی بالیۆز[1].

سیاسەتی ئەمریکا بەرامبەر پرسی کورد لە تورکیا و پارتی کرێکارانی کوردستان، لاساییکەرەوەی سیاسەتی فەرمی تورکی بوو، ئەمریکا هیچ دەستپێشخەرییەکی بۆ ئەو بانگەشانەی کە ناوە ناوە پارتی کرێکارانی کوردستان بۆ ئاگر بەست رایدەگەیاند، نەبوو. لەبری ئەمە لە هەموو بۆنەیەکدا پارتەکەی بە **"رێکخراوێکی تیرۆریستی"** وەسف دەکرد. ئەمەش پاڵپشتی هەڵوێستی نەگۆڕی ئەمریکا بر هەڵوێستی تورکی بەرامبەر پرسی کورد پیشان دەدا[2].

سەرباری ئەو هەڵوێستە ئاشکرا و پالپشتیکارانەی ئەمریکا بۆ تورکیا لە رووی سیاسی و سەربازی و هەوالگەرییەوە، چەند ناوەندێکی کوردی جۆرارجۆر داوایان لە ئەمریکا کردووە کە بۆ دانانی سنوورێك بۆ سیاسەتەکانی تورکیا لەمەڕ نکۆلیکردن لە ناسنامەی نەتەوەیی دابنێ. نامەکانی عەبدوڵا ئۆجەلانی سەرۆکی پارتی کرێکارانی کوردستان لە ماوەی ساڵانی 1994–1996 بۆ ئیدارەی ئەمریکی، لە دیاریترین ئەو هەولە کوردییانەن کە بۆ رازیکردنی ئەمریکا بۆ فشاردانان لەسەر تورکیا تاکو پرسی کورد بە ئاشتییانە چارەسەر بکات. ئۆجەلان وای دەبینی کە سەرباری پاڵپشتییە بێ سنوورەکانی ئەمریکا بۆ تورکیا و پەیوەندییە ستراتیژییەکانی نێوان هەردوولا، بەڵام ئەمریکا **"لەگەڵ سیاسەتی کوشتنی بە کۆمەڵ و قەسابخانە نییە...و دەیەوێت چارەسەری ئەو پرسە [پرسی کورد] بکات، بەڵام چارەسەرێك لەگەڵ ستراتیژ و ئامانج و تێگەیشتنی خۆی بگونجێ..."[3]**. هەر لەهەمان رێرەودا عەبدوڵا

[1] -Henri J. Barkey, "The Endless Pursuit", p. 218.

[2] -Stala M. Gavrielides, Op. Cit., P.100.

[3] - سبعة ايام مع آپو، حوار لنبيل ملحم مع عبد الله اوجلان، دار الفارابي، بيروت، 1999، ص249.

PDF 4 KURD

ئۆجەلان لە میانەی گرێدانی کۆنگرەی نێودەوڵەتی کوردستانی باکوور و ڕۆژهەڵات لە برۆکسل لە ئازاری 1994، کۆمەڵێ نامەی بۆ سەرانی ئەلمانیا و بەریتانیا و فەڕەنسا و ئەمریکا نارد، کە ئەوکات لە لوتکەی وڵاتانی ئەندام لە ڕێکخراوی ئاسایش و هاوکاری ئەورووپی بۆ میانگری نێوان تورکیا و پارتی کرێکارانی کوردستان کۆببوونەوە[1].

لە هەولێکی دیکەدا ئۆجەلان نامەیەکی کەسی بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ بۆ سەرۆکی ئەمریکی بیل کلینتۆن لە تشرینی یەکەمی 1995 نارد، لە بەشێکی نامەکەدا داوا لە ئیدارەی ئەمریکی کراوە، کە پرۆسەکانی **"لەناوبردنی کورد"** رابگرێت و فشار بۆسەر تورکیا بێنێت کە بە شەڕراگرتن لەژێر چاودێری نێودەوڵەتی ڕازی بێت، وابکات چارەسەری ئاشتییانەی لێبکەوێتەوە و کۆتایی بەو ململانێیە بێنی کە زیان بە تورکیاش دەگەیەنێ[2]. لەهەمان کاتیشدا نامەیەکی هاوشێوەی بۆ کۆنگرێسی ئەمریکی نارد[3]. لە دوایین هەوڵی ئۆجەلاندا، لە کانوونی دووەمی 1996 داوای لە کلینتۆنی سەرۆکی ئەمریکا و سەرۆکەکانی ئیتالیا و بەریتانیا و فەڕەنسا و هۆلەندا و ئیسپانیا کرد کە دۆزینەوەی چارەسەری ئاشتییانە بۆ پرسی کورد زۆر پێویستە، سیاسەتی تورکیا کە لەسەر زوڵم و لەناوبردنی بەکۆمەڵ و فەرامۆشکردنی بانگەوازە چەندبارەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان وەستاوە، داوای لە سەرۆکەکان کرد فشار بو سەر تورکیا بێنن و ڕازی بکەن کە وەڵامی ئاگربەستەکەی کە پارتی کرێکاران ڕایگەیاندبوو بداتەوە[4]. لە کانوونی یەکەمی 1996 ئۆجەلان دیسانەوە نامەیەکی بۆ کلینتۆن نارد و ئاگربەستی یەکلایەنەی خستە ڕوو، ئەگەر تورکیا هێرشەکانی بوەستێنی، هەروەها ئەوەشی ڕوونکردبووەوە کە پارتی کرێکارانی کوردستان هیچی دیکە لەسەر دامەزراندنی دەوڵەتی

[1] - وەلات، 5 كانون الاول 1994؛ گولستان گورباي، المصدر السابق، ص 65

[2] - وەلات، 23 تشرين الاول 1995.

[3] - المصدر نفسهُ.

[4] - وەلات، 8 كانون الثاني، 1996.

سەربەخۆی کوردی سوور نییە، بەڵکو **"بەرەو چارەسەری فیدراڵی وەك ئەوەی لە ئەمریکا باوە، کراوەیە"**[1].

ئەمریکا بە پاساوی ئەوەی کە گفتوگۆ لەگەڵ تیرۆریستان ناکات، بەردەوام بانگەوازەکانی ئۆجەلانی ڕەت دەکردەوە، هەورەها گفتوگۆی لایەنە کوردییەکانی دیکەش بە هەمەجۆر ئاراستەیانەوە ڕەت کردەوە. نەجمەدین کەریمی سەرۆکی ئەنجوومەنی نیشتیمانی کوردی بۆ باکووری ئەمریکا نامەیەکی بۆ وەکیلی وەزیری دەرەوەی ئەمریکی لۆرنس ئیگلبرگەر L. Eagleburger لە 5ی تشرینی دووەمی 1992 نارد و داوای لە حکوومەتی ئەمریکا کردبوو کە هانی تورکیا بدات واز لە بەکارهێنانی چەکی ئەمریکی لە دژی کورد بێنێت، دەستبەجێ ئەو هێزانەی لە تشرینی یەکەمی 1992 چوونەتە ناو هەرێمی کوردستان کە ژمارەیان 20.000 دەبوو، بکشێنێتەوە. هەروەها داوای کردبوو هەموو شێوەکانی یارمەتییە سەربازییەکانی بۆ تورکیا ڕابگرێت کە لە کوشتنی کورد و ئازاردانیان و پێشێلکارییەکانی مافی مرۆڤ بە بیانوی جەنگان لەدژی پارتی کرێکارانی کوردستان، بەکاریان دێنێ. بەڵام وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا پێی باش بوو وەڵامی ئەو نامەیە نەداتەوە و خۆی لەبەرامبەر ئەوەی تێیدا هاتبوو بێ دەنگ کرد[2].

لەهەمان ڕێرەودا، لەمیانەی ئەو سەردانەی کە هەریەکە لە ئەحمەد تورك و لەیلا زانا، کە دوو کەسایەتی سیاسەتمەداری کوردن و نوێنەرن لە ئەنجوومەنی نیشتمانی تورکی و پارتی کاری گەل، بۆ ئەمریکا ئەنجامیان دا و لەگەڵ بەرپرسانی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا لە ئایاری 1993 کۆبوونەوە. هەرچەندە لەلایەن وەزارەتی دەرەوە پێشوازییان لێکرا، بەڵام بەرپرسانی وەزارەتەکە بۆئەوەی تورکیا توڕەنەکەن، سووربوون لەسەرئەوەی وەك پەرلەمانتارانی تورك پێشوازییان لێبکەن. هەروەها ڕاپۆرتی ساڵانەی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا لە (جورەکانی تیرۆری جیهانی –PATTERNS OF GLOBAL TERRORISM)،

[1] -Jennifer Washburn, "Don't Sell Weapons. ..."

[2] -Turan Yavuz, A.G.E., S. 359.

PDF 4 KURD

پارتی کرێکارانی بە "**ڕێکخراوێکی تیرۆریستی مارکسی لینینی وەسفکردووە، کە ئامانجی ئەوەیە تورکیا لەناوبەرێت و پارچەپارچەی بکات**"، ئەمە دوو هەفتە لە پێشوازێکردن بوو لە زانا و تورك هات[1].

لەیلا زانا لە لایەنێکی چاوپێکەوتنەکەی بە دیڤید رانسۆم D. Ransom ی سەرۆکی بەشی کاروباری ئەورووپی لە وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا و دیڤید وین D. Winn ی یاریدەدەرەکەی ئاماژەی بە بەکارهێنانی تورکیا بۆ یارمەتییە سەربازییەکانی ئەمریکا لە دژی کورد کرد و داوای کرد سەرجەم یارمەتییە سەربازییەکانی ئەمریکا بۆ تورکیا بوەستێ، هەروەك ئەوەی کە لە ساڵی 1974 لە بابەتی قوبرس لە دژی ئەنجامدرا. رانسۆم ڕوونیکردەوە کە وڵاتەکەی ئەو بیروڕایە ڕەت دەکاتەوە و بیریشی لێناکاتەوە "**چونکە تورکیا هاوپەیمانێکی زیندووی ئەمریکایە**". رانسۆم هەدرووکیانی ئامۆژگاری کرد کە ئەگەر پارتەکەیان دەیەوێت بەرگری لە پرسی کورد لە تورکیا بکات پێویستە لەپارتی کرێکارانی کوردستان دووربکەوێتەوە، هەروەها داوای لێکردن کە گوێ لەو پەرلەمانە بۆی هەڵبـژێردراون بگرن. هەروەها باسی ئەوەی بۆکردن کە ئەمریکا بۆ تورکیای دووپاتکردۆتەوە کە پێویستە ڕێوشوێنی سیاسی لەپاڵ ڕێوشوێنی سەربازی بۆ چارەسەری پرسەکە بگرێتەبەر، ئەوکاتیش لەیلا زانا وەڵامی دایەوە و گوتی: "**ڕاستە، بەڵام ئێستا داوایەکی یاسایی لەبارەی دەرکردنمان لەپەرلەمان لە دادگایە...**"، رانسۆم نەیزانی بەچی وەڵامی قسەکەی لەیلا زانا بداتەوە، هەرچەندە ئەو و زۆربەی هاوڕێیانی لە ئیدارەی کلینتۆن دەیانزانی کە زانا لەسەر هەقە[2].

ئەمە تاکە هەوڵی لەیلا زانا نەبوو، لە 25ی تشرینی یەکەم نامەیەکی ئاراستەی سەرۆکی ئەمریکی کلینتۆن کرد، کە پاتۆرامای 25 ساڵ شەری

(1) -U.S. Department of State, Office of the Secretary (Office of the Coordinator for Counterterrorism), Department of State Publication (10136), 1994 APRIL: PATTERNS OF GLOBAL TERRORISM, 1993. (http://www.hri.org/docs/USSD-Terror/93/euro.html#Turkey)

(2) -Turan Yavuz, A.G.E, SS. 387-391; Ahmet Turk and Leyla Zana, "Testify Before the Helsinki Commission in the United States Congress, 17 May, 1993. Via at: (http://kurdistan.org/washington/turk-zana.html).

باشووری ڕۆژهەڵاتی تورکیا، لە خۆگرتبوو. لە لایەنێکی نامەکە باسی ئەوەی کردبوو کە "**جەنگەکەی باشووری ڕۆژهەڵاتی تورکیا ناڕەوایە، 30 هەزار کوژراوو هەزاران پەککەوتە و ویرانکردنی نزیکەی 3185 گوند و ڕاگواستنی 300 هەزار کەسی لیکەوتۆتەوە...، سەرباری لەناوچوونی 4 هەزار ڕۆشنبیر و سیاسەتمەدار و سەرکردەی پارتەکان و پارێزەران لەوانەی بەرگری لە مافەکانی مرۆڤ، گیانیان سپاردووە. بەرپرسی هەموو ئەمانە سیاسەتی دەوڵەتی تورکیایە**"، زانا ئەوەشی زیاد کرد کە "**نیلسۆن ماندێلا[1] وەکو تیرۆریست مامەڵەی لەگەڵ کرا بەڵام ئێستا سەرۆکی وڵاتێکە، هەروەها ێکخراوی (ئیتای ئیسپانی) و (ئیرای ئیرلەندی) وەکو دوو ڕێکخراوی تیرۆریست ناسرابوون، ئێستا دانوستاندنیان لەگەڵ دەکرێت، بەڵام پارتی کرێکارانی کوردستان و ئۆجەلان هێشتا وەکو تیرۆریست مامەڵەیان لەگەڵ دەکرێت، هەرچەندە داوای گفتوگۆ و ئاشتی دەکەن... مامەڵەکردن لەگەڵ پارتی کرێکارانی کوردستان وەکو ڕێکخستنێکی تیرۆریستی کێشەکە لەجیاتی چارەسەر، ئالۆز دەکات، چارەسەری ڕاستەقینە خۆی لە دامەزراندنی ئاشتییەکی ڕاستەقینە شاردۆتەوە**"[2].

ئەمریکا بەدەم داوا و بانگەشە کوردییەکان نەهات، چونکە هەر لە بنەڕەتەوە نەیدەویست دامەزراوەی سەربازی تورکی تورە بکات و زیان

(1) – نیلسون ماندێلا، لە 18 حوزێران 1918 لە دایك بووە، سەرۆکی پێشووی کۆماری ئەفریقیایی باشور و یەکێکە لە دیارترین خەباتگێڕ و بەرهەڵستکارەکانی سیاسەتی ڕەگەزپەرستی، کە لە وڵاتەکەی پەیرەدەکرا. لە ژیانی دا بیست حەوت ساڵ بەندکرا. لە 11 شوباتی 1990 لە بەندیخانە دەرچووە. بوو بە سەرۆکی کۆمار و لە ساڵی 1993 خەڵاتی نۆبڵی ئاشتی پێبەخشرا. بۆتە ڕەمزێك بۆ بەرەنگاربونەوەی سیاسەتی ڕەگەز پەرستی. ماندێلا چەندین جار و لە چەندین شوێن ڕەخنەی توندی لە سیاسەتی تورکیا گرتووە، لە بارەی ڕەتکردنەوە و پشتگوێخستنی مافەکانی کورد.
سەیری، ویکیبیدیا، الموسوعة الحرة، متاحة على الموقع الالكتروني التالي:
(http://ar.wikipedia.org/wiki/.)

(2) -Faruk Bildirici, A. G. E., Ss, 402-405

PDF 4 KURD

به پەیوەندییە ستراتیژییەکانی لەگەڵ تورکیا بگەیەنی، ئەمەش وایکرد هیچ وەڵامێکی بۆ دەستپێشخەرییەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان نەبێت. لەبری ئەمە پاڵپشتییە سیاسییەکانی بۆ تورکیا زیاد کرد، سەربازی بەردەوامبوون لە هاتنی بۆندەکانی چەك و یارمەتییە ئەمریکییەکان بۆ تورکیا. ئەمریکا لەسەرەتای 1995ەوە پارتی کرێکارانی کوردستانی بە **"ترسناکترین رێکخراوی تیرۆریستی جیهانی"**[1] لەقەلەمدا، لە ساڵی 1996 سەرلەنۆی راپۆرتی ساڵانەی وەزارەتی دەرەوە لەبارەی (جورەکانی تیرۆری جیهانی) لە لیستی رێکخراوە تیرۆریستییەکان لە ئەمریکا دانرا[2]. بە فەرامۆشکردنی بانگەوازەکانی کورد و بەردەوامی لە پاڵپشتی سیاسی و سەربازی بۆ تورکیا، بەمە ئەمریکا تورکیای بۆ بەرەوپێشچوون لە چارەسەری سەربازی و بەردەوامبوون لە جەنگەکەی باشووری رۆژهەڵاتی وڵات هاندا.

بەهۆی ئەو هەلوێستانەی ئەمریکاوە، سەرکردەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان لە هەموو بۆنەیەکدا رەخنەیان لەو هەڵوێستانە دەگرت، بۆ نموونە ئۆجەلان لە ساڵی 1995 بە توندی رەخنەی گرت بەهۆی هەڵبەستنی **"رای نەگونجاو و شێواو لەبارەی پارتیمان [پارتی کرێکارانی کوردستان] لەبەرامبەر هەموو دونیا"**، ئەمە بە گوێرەی قسەی ئۆجەلان. هەروەها رایگەیاند کە ئەمریکا **"هەلسەنگاندنێکی تەواو نایەکسان دەکات"** لە میانەی بانگەشەکانی، کە پارتی کرێکاران **"نوێنەری بنەرەتی تیرۆری نێودەوڵەتییە، ئەمەشی تەنها بە رایەکی ئیمپریالی"** دایە قەلەم[3].

---

[1] - وەلات، 9 كانون الثاني، 1995.

[2] -The Truth About The PKK" Turkish Embassy Contact: Namik TAN, at (202) 659-8200, WASHINGTON, D.C. November 17, 1998.

[3] -Michael M. Gunter, The Kurds and the Future…", P.106.

هەروەها ئۆجەلان لەبارەی دەستگیرکردنی (کانی غولام Kani Xulam)[1]ی نوێنەری پارتەکەی لە 1997 لە ئەمریکا لێدوانی دا و گوتی: "ئەمریکا لەمیانەی ئەو پالپشتییەی لە تورکیای دەکات خۆی کردە دوژمنی کورد"[2]. هەروەها لە میانەی چاوپێکەوتنی بە پەیامنێری گۆڤاری Middle East Quarterly، لە حوزەیرانی ساڵی 1998، سەرلەنوێ بەتوندی رەخنەی لە ئەمریکا گرت و گوتی: **"بەو تۆماتانەی لەبارەی تیرۆر دەیخاتە پالم دەیەوێت بەبێ دادگا لە سێدارەم بدات"**، ئەمەشی بە **"نەزانی کوێری سیاسی، کە بۆ عەقل ناگەڕێتەوە"** وەسفکرد و گوتی: **"کاتێ دانوستاندن دەخەمە روو، بە لاواز وەسفم دەکەن، کاتێ هێز بەدەردەخەم، بە تیرۆریست، ئەمە کارێکی لۆژیك هەلگر نییە"**[3].

لایەنێکی گرنگی توندبوونی پەیوەندییەکانی ئەمریکا–تورکیا لەدوای ناوەڕاستی نەوەدەکان، کە کاریگەری راستەوخۆی لەسەر پرسی کورد لە تورکیا و پارتی کرێکارانی کوردستان هەبوو، بۆ هاتنی ئیسرائیل وەك هاوپەیمانی ستراتیژی فرە سوود و گرنگ بۆ هەریەکە لە ئەمریکا و تورکیا دەگەڕێتەوە. ئەو پەیوەندییەی ئیسرائیل بۆ پەیوەندییەکانی هەردوو لا، رەهەندێکی دیکەی لە قووڵترکردنەوەی ژێی پەیوەندییەکانی تورکیا– ئەمریکا دروستکرد و تاڕادەیەکی زۆریش ناکۆکییەکانی کەمکردنەوە[4]. بەڵام

---

[1] - بەڕێوەبەری توری زانیاری کوردی بوو لە واشنتۆن، هەروەها نوێنەری پارتی کرێکارانی کوردستانیش بوو لە واشنتۆن. کانی غولام هەولێکی زۆری دا تاکو لۆبیەکی کوردی لە کۆنگرێس دروست بکات، ژمارەیەکی زۆر چالاکی بۆ رەوەندی کوردی لە ئەمریکا رێکخست و ئەندامانی کۆنگرێسی بۆ بانگ دەکرد. فەزلی ئازادکردنی لەیلا زانا بۆ بەرپاکردنی هەلمەتەکانی ئەو لە نێو ئەندامانی کۆنگرێس دەگەڕێتەوە، بۆ زانیاری زیاتر لەبارەی چالاکییەکانی سەیری ماڵپەری ئەلیکترۆنی تۆری زانیاری کورد *Kurdish American Information Network* لە واشنتۆن بکە: (*www.kurdistan.org*).

[2] -Michael M. Gunter, The Kurds and the Future…, P. 106.

[3] -Abdullah Öcalan: We Are Fighting Turks Everywhere", Journal of Middle East Quarterly, June 1998,. Via at: (http://www.meforum.org/article_print.php?id=399&v=1469122221).

[4] -George Harris, U.S-Turkish Relations, P.198.

کارکردەکانی ئەو هاوپەیمانییە نوێیە بۆ سەر پرسی کورد لە تورکیا زۆر نیگەتیڤ بوو، کە هەر لە بنەماوە بە مافەکانی مرۆڤ و کێشەکانی دیموکراسییەوە بەندبوو، دەرەنجامەکانی ئەو هاوکارییە توندە سێ قۆڵییە زۆر خێرا بۆ سەر پرسی کورد هات، ئەمە بەشێوەیەکی راستەوخۆ لەسەر داهاتووی ئۆجەلانی سەرۆکی پارتی کرێکارانی کوردستان و گەورە سەرکردەکانی پارتەکە بەدەرکەوت.

ئاکامەکانی پەرەسەندنی نزیکبوونەوەی تورکی–ئیسرائیلی بۆ هاوپەیمان بۆ سەرکردەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان شاراوە نەبوو، جەمیل بایکی سەکردەی باڵی سەربازی پارتی کرێکارانی کوردستان ARGK دوای چەند مانگێگ لە رێککەوتی شوباتی 1991ی تورکی – ئیسرائیلی لە چاوپێکەوتنێکی لەگەڵ رۆژنامەیەکی ئەمریکی گوتی: **"پارتی کرێکارانی کوردستان یەکێك لە ئامانجە سەرەکییەکانی هاوپەیمانی تورکی– ئیسرائیلییە"**[1].

رێککەوتنی سەربازی شوباتی 1996ی نێوان تورکیا و ئیسرائیل، دەستخۆشی و پێشوازییەکی گەرمی بێ وێنەی لە ئیدارەی ئەمریکییەوە لێکرا، رێککەوتنەکە کە لەلایەن چاودێرانی سیاسییەوە بە (پەیمانی ئەنقەرە) ناوبراوە، لە راستیدا هاوپەیمانێتییەك بوو لە نێوان ئەمریکا–تورکیا–ئیسرائیل. لەوانەیە ئەم هاوپەیمانییە دەرەنجامی هەوڵێکی گەورەی ستراتیژی ئەمریکی سەردەمی جەنگی سارد بووبێ[2]. رێککەوتننامەکە دەرگایەکی فراوانی لەبەردەم سەردانی گەورە بەرپرسانی سەربازی هەردوو لا کردەوە، هەروەها وایکرد چەکی ئاسمانی و پۆلەمانی ئامێرەکانی هێزی وشکانی تورکی نوێ بکرێنەوە، ئەمەش وایکرد ئەمریکا لە بەشێکی گەورە لەو بارەی لەسەر شانی بوو رزگاری ببێت و ئەو شەرمەزارییەی کە بەهۆی رەخنەی رێکخراوە ناحکومییەکان ئەوانەی گرنگی بە مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا دەدەن، بەهۆی

(1) -Robert Olson, Turkey's Relations with Iran, …, P.126.

(2) "-U.S.-Israeli-Turkish Alliance Grows", Meddle East Review, Washington, 16 February 1999. Via at: (www.middleeast.org/archives/1999_02_16.htm).

بەکارهێنانی چەکی ئەمریکی لەو چالاکییانەی کە مافەکانی مرۆڤ پێشێل دەکەن، کەم بکاتەوە[1]. هەروەها زۆربوونی فشارەکانی کۆنگرێس کە هاوکات بوو لەگەڵ داننانی ئیدارەی ئەمریکی بۆ یەکەمجار بە شێوەیەکی فەرمی لە 1/6/ 1995 لە رێگەی راپۆرتی وەزارەتی دەرەوەی بە (پێشێلکارییەکانی سوپای تورکی بۆ مافەکانی مرۆڤ و حاڵەتی قوبرس Allegations of Human Rights Abuses by the Turkish Military and on the Situation in Cyprus)، لە راپۆرتەکە هاتبوو کە تورکیا چەکی ئەمریکی لە چالاکییەکانی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا بەزۆری بەکاردێنێت[2]. داخوازییە بەپەلەکانی کۆنگرێس بۆ چاکسازی دیموکراسی و سەپاندنی مەرج بەسەر فرۆشتنییەکانی چەك بۆ تورکیا و سەپاندنی کوت و بەندی زیاتر بەسەر یارمەتییە سەربازییەکان و فرۆشتنی چەك بە تورکیا، لەوانە بوو ئامانجە ستراتیژییە دوور ماوەکانی ئەمریکای تێکبدابوایە، ئەمەش بە دیدگای تورکی، سەرکێشییەکی ئەمریکی بوو کە ئارامی ناوخۆی تورکیای دەخستە مەترسییەوە[3].

وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا، سووربوو لەسەر ئەوەی کە ناوی پارتی کرێکارانی کوردستان بخاتە ناو راپۆرتە ساڵانەییەکەی بارەی جۆرەکانی تیرۆر لە جیهان، بەبێ ئەوەی ئەو پارتە هێرشی کردبێتە سەر بەرژەوەندییەکانی تورکیا هەتاکو هەڕەشەی راستەوخۆشی بۆ بەرژەوەندییەکانی ناوەوە و دەرەوەی تورکیا کردبێ. راپۆرتی وەزارەتی دەرەوە لەبارەی جۆرەکانی تیرۆری جیهانی ساڵی 1999 لەبارەی پارتی کرێکارانی کوردستان بەمشێوەیە بوو: **"هەڕەشەی تیرۆریستی گەورەی تورکیا پێکدێنی... چالاکی رفاندنی گەشتیارانی رۆژئاوایی لەباشووری رۆژهەڵاتی وڵات ئەنجامدەدات، لەساڵی**

(1) -Henri J. Barkey, "The Endless Pursuit", P.213.

(2) - سەیری راپۆرتی ساڵانەی مافەکانی مرۆڤی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا بکە، هی ساڵی 1995:
U.S. Department of State (Bureau of European Affairs), Report on Allegations of Human Rights Abuses by the Turkish Military and on the Situation in Cyprus, 95/06/01. Via at: (http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_cyprus_1995.txt).

(3) -Henri J. Barkey, "The Endless Pursuit", P. 213.

PDF 4 KURD

رابردوو زنجیرەیەك هێرشی بۆ سەر دەیان شاندی دیپلۆماسی و بازرگانی تورکی لە ژمارەیەك وڵاتانی ئەورووپی کردووە"[1]. لە راپۆرتی ساڵی 1994 ئاماژەی بۆ ئەوە کردبوو کە **"پارتی کرێکاران هەڵمەتێکی بۆ هێنانە کایەوەی حاڵەتی جوداخوازی لە باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا دەستپێکردووە... ئەو پارتە دەستی بە هەڕەشەی کرداری بۆ سەر بەژەوەندییەکانی ئەمریکا کردووە"**[2]. راپۆرتەکەی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا لەبارەی تیرۆر لە ساڵی 1995 هەمان تۆمەتی لەسەر پارتی کرێکاران دووبارە کردەوە، بەوەی کە هێرش دەکاتە سەر بەرژەوەندییەکانی تورکیا و چالاکییەکانی لە ئەورووپا فراوان دەکات و **"گۆرەپانی تەقسیم** TAKSIM**[گۆرەپانێکی بەناوبانگی ناوەڕاستی ئەستەمبۆلە]ی بۆردوومان کردووە"**، کە دوو ئەمریکی بریندار بوونە[3]. هەروەها وەزارەتی دەرەوە بەردەوام بوو لەسەر پۆلێنکردنی پارتی کرێکارانی وەك رێکخراوێکی تیرۆریستی، لەساڵی 1996 راپۆرتەکە لەبارەی جۆرەکانی تیرۆری جیهانی، پارتەکە بە رێکخراوێکی تیرۆریستی داناوە بەبی ئەوەی باس لە جۆری ئەو هەڕەشە راستەوخۆیانە بکات کە وا لەو پارتەدەکات بیکات بە تیرۆریست و هەڕەشە بێت بۆ بەرژەوەندییەکانی ئەمریکا، راپۆرتەکە ئاماژەی بۆ ئەوە کردبوو کە **"پارتی کرێکاران بەرپرسی ئەو چالاکییە خۆکوژییەیە کە لە 30ی حوزەیرانی 1996 دژ بەو سەربازە تورکانەی مانۆڕێکی سەربازییان لە دەرسیم سازدەکرد، ئەنجام درا، کە 9 لە هێزەکانی ئاسایشی**

(1) -U.S. Department of State, Office of the Secretary (Office of the Coordinator for Counterterrorism), " Patterns of Global Terrorism, 1993", Department of State Publication (10136), April, 1994. Via **at:** (http://www.hri.org/docs/USSD-Terror/94/euro.html#Turkey).

(2) -U.S. Department of State, Office of the Secretary, (Office of the Coordinator for Counterterrorism, Philip C. Wilcox, Jr.), Patterns of Global Terrorism ", Department of State Publication 10239, April, 1995. **Via at:** (http://www.hri.org/docs/USSD-Terror/94/euro.html#Turkey).

(3) -U.S. Department of State, Office of the Secretary, (Office of the Coordinator for Counterterrorism, Philip C. Wilcox, Jr.) " Patterns of Global Terrorism, 1995", April,1996. (http://www.hri.org/docs/USSD-Terror/95/europe.html#Turkey).

تورکی کوژران و 35ی دیکە بریندار بوون. ئەمەش یەکەمجار بوو کە ئەو پارتە شێوازی خۆکوشتن لە چالاکییەکانی بەکار بێنیت"[1].

راپۆرتی وەزارەتی دەرەوە لەبارەی جۆرەکانی تیرۆری جیهانی بۆ ساڵی 1997 گرنگییەکی تایبەتی هەیە، راپۆرتەکە بەشێکی زۆری بۆ قسەکردن لەبارەی پارتی کرێکارانی کوردستان تەرخان کرابوو، پێکهاتە ئایدیۆلۆژییەکەی و رێکخستنەکەی و سەرچاوە داراییەکانی. ژمارەی جەنگاوەرانی بە (10 تا 15) هەزار مەزەندە کرابوون، سەرباری هەزاران هاوسۆز چ لەناو تورکیا چ لە ئەورووپا، پارتەکە بەشێوەیەکی بنەرەتی لە تورکیا و ئەورووپا و چەند ناوچەیەکی دیکەی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستی ئاسیا چالاکە. راپۆرتەکە وەك راپۆرتەکانی بەر لەخۆی جۆری ئەو هەڕەشە تیرۆریستییەی دیاری نەکردبوو کە وا لە ئیدارەی ئەمریکی بکات بەردەوام بە هەڕەشە بۆسەر بەرژەوەندییەکانی وەسفی بکات[2].

تورکیا هاوپەیمانێتییەکەی لەگەڵ ئیسرائیل بۆ سوود وەرگرتن لە لۆبی بەهێزی جولەکە لە کۆنگرێس بەکارهێنا، چونکە کۆنگرێس تاڕادەیەکی زۆر لە دارشتنی سیاسەتی ئەمریکا لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست بەشداری دەکات، تورکیا لە رێگەی (کۆمەڵەی جولەکە ئەمریکییەکان)ەوە توانی کاریگەری زۆر لەسەر سیاسەتی ئەمریکا بەرامبەر کورد، دابنێت، بەتایبەتی ئیسرائیل کە زۆر گوێ ناداتە نارەزایی لایەنی ئەمریکی و دوەلی بۆ سیاسەتی ئەنقەرە لە بواری مافی مرۆڤ و سەرکوت کردنی وەحشییانەی کورد، چونکە ئیسرائیلیش هەمان پێشێلکاری بەرامبەر فەلەستینییەکان ئەنجام دەدات[3].

(1) - U.S. Department of State, Office of the Secretary, (Office of the Coordinator for Counterterrorism, Philip C. Wilcox, Jr.), "Patterns of Global Terrorism, 1996", April, 1997. Via at: (http://www.hri.org/docs/USSD-Terror/96/europe.html#Turkey).

(2) -Patterns of Global Terrorism: 1997, Department of State Publication 10535, Office of the Secretary

(3) -Robert Olson, Turkey's Relation With Iran…, P.150.

PDF 4 KURD

دیاریترین لایەنەکانی کاریگەری دەست هەبوونی ئیسرائیلییەکان لە پەیوەندی تورکیا و ویلایەتی یەکگرتووەکان کاریگەری پۆزەتیفانەی بە دوو ئاراستە بۆ تورکیا هەبوو، یەکەم تورکیا چەك و تەکنەلۆژیای پێشکەوتووی ئەمریکی لەرێگەی کۆمپانیا ئیسرائیلییەکانەوە بەدەست کەوت[1]، ئاراستەی دووەم ئەمریکا بە ئاسانی لەو شەرمەزاری و فشارانەی کە کۆمەڵە کانی مافی مرۆڤ دروستی دەکەن و ئەو کۆتانەی کە کۆنگرێس بۆ رێگەگرتن بۆ هاوردەکردنی چەك بۆ تورکیا، رزگار دەکات، هەروەها لۆبیە بەهێزە خودان کۆمپانیاکانی چەکی ئەمریکی کە بە دوای بازاڕی گەورەی وەك تورکیادا دەگەڕێن و بۆندی گەورەی لەگەڵ مۆر دەکەن[2].

(1) -Ibid.

(2) -Kevin McKiernan, "Turkey's War on Kurds", Pp. 34-35.

بابەتی چوارەم: هاوكاری ئەمنی (هەواڵگری) و دەستگیركردنی ئۆجەلان

لایەنێكی گرنگی پاڵپشتی ئەمریكی بۆ توركیا پێدانی زانیاری هەواڵگری بوو لەبارەی پارتی كرێكارانی كوردستان. موراد یەتكین MURAT YETKIN دیارترین رۆژنامەنووسی توركی لە گەورە ئەفسەرێكی هەواڵگری توركی گواستۆتەووە كە ئەمریكا لەسەر داوای توركیا لە ساڵی 1997ەوە زانیاری هەواڵگری لە رێگەی مانگی دەستكردەوە لەبارەی خیوەتگا و سەربازگەكانی پەنابەرانی كورد بە توركیا داوە، ئەوانەی لە توركیا هەڵاتوون لە باكووری عێراق و یۆنانـدان. دەزگاكانی هەواڵگری توركی هەر 35 دەقیقە جارێك وێنەی نوێی ئاسمانی ئەو خیوەتگا و سەربازگانەی بە شێوەیەكی وا بەدەست دەگەیشت كە دەتوانی رووخساری ئەوەی دەچیتە ئەشكەوتێك و لێی دەردەچیت بناسرێتەوە[1].

دیارترین و روونترین نموونە لەسەر پاڵپشتی ئەمریكی لە بواری هەواڵگری و ئەمنی بۆ توركیا، پرۆسەی دەستگیركردنی عەبدوڵا ئۆجەلان بوو. ئەمریكا رۆڵێكی زۆر گرنگی لە ئاراستەكردنی گورزێكی كوشندە بۆ پارتی كرێكارانی كوردستان گێڕا، ئەویش بە بەشدارییە گەورەكەی لە دەستگیركردنی ئۆجەلان لە ساڵی 1999. فشارە دیپلۆماسییە چڕەكانی ئەمریكا، شانبەشانی توانا هەواڵگرییەكانی ئاژانسی هەواڵگری ناوەندی ئەمریكی (سی ئای ئەی–CIA) وایكرد عەبدوڵا ئۆجەلانی سەرۆكی پارتی كرێكارانی كوردستان لە 1999/6/15 لە نایرۆبی پایتەختی كینیا دەستگیر بكرێت، ئەو رووداوە كۆتایی بە مێژوویەك لە پرسی كورد لە توركیا هێنا و گەرموگوڕی بە پەیوەندییەكانی ئەمریكا – توركیا بەخشی.

رۆژنامەی نیۆیۆرك تایمز لە بەرپرسانی ئیدارەی ئەمریكی گواستۆتەوە كە دیپلۆماتكار و ئەفسەرانی هەواڵگری ئەمریكی راستەوخۆ لە تشرینی یەكەمی

(1) -Murat Yetkin, Kurt Kapani: Sam'dan Imraliya Ocalan, Remzi Kitabevi, Istanbul, 2004, S. 55.

1998ەوە چاودێری جولانەوەكانی ئۆجەلانیان راستەخۆ دوای دەرچوونی لە سووریا و پەنابردنی بۆ رووسیا كردووە، لەوێشەوە بەرێگەی وڵاتانی ئەورووپای رۆژئاوا بۆ ئەفریقیا چووە. بە گوێرەی رۆژنامەكە بەرپرسانی ئەمریكی، سەبارەت بە پارێزگاریكردن لە ئۆجەلان بەشێوەیەكی راستەخۆ، هۆشداری توندیان بە هاوتا ئەورووپی و رووسییەكان داوە[1]. نامەكەی تشرینی یەكەمی 1998ی كلینتۆن بۆ سلێمان دێمیرێل پاڵپشتی راستەخۆ و زۆری ئەمریكی بۆ توركیا تێدابوو، لەبارەی وەردەرنانی ئۆجەلان لە سووریا، لەبەشێكی نامەكەیدا باسی ئەوەی كردبوو كە **"ئەمریكا لەبارەی وەدەرنانی ئۆجەلان لە سووریا لەگەڵ توركیا هاوڕایە، هەروەها گوتبووی هیچ وڵاتێك وەك ئەمریكا نییە پاڵپشتی لە توركیا لە دژی پارتی كرێكارانی كوردستان بكات..."**. هەروەها كلینتۆن بەڵێنی بە دێمیرێل دا كە نامەیەك ئاراستەی حافز ئەسەدی سەرۆكی سووری دەكات، بۆئەوەی دەستبەرداری پاڵپشتیكردن بێت لە پارتی كرێكاران و سەرۆكەكەی[2]. بەكردەوەش كلینتۆن نامەیەكی ئاراستەی سەرۆكی سووری كرد و داوای لێكرد چیدی سووریا پاڵپشتی لە ئۆجەلان و حیزبەكەی نەكات، هەروەها باسی ئەوەشی كردبوو كە ئەو چاوەروان دەكات كە جەنگ لە نێوان هەردوولا (سووریا–توركیا) بەم هۆیەوە بەرپا بێت، ئەمەش لەبەرژەوەندی كەس نییە[3].

جیمس فۆلی یاریدەدەری وتەبێژ بەناوی وەزیری دەرەوەی ئەمریكا، لە واشنتۆنەوە بە رۆژنامەنووسانی راگەیاند كە وڵاتەكەی بە رێكوپێكی لەگەڵ

(1) -New York Times, 20 February, 1999.

بۆ نموونە كلینتۆن بە ئاشكرا تورەبوونی ئیدارەكەی لە بانگكردنی ئۆجەلان بۆ پەرلەمانی یۆنانی لەلایەن ژمارەیەك پەرلەمانتارەوە دەربری، بەرپرسێكی ئەمریكی رایگەیاند كە ئەو بانگكردنە فەرمی نییە و ژمارەیەك پەرلەمانتار كردوویانە و كارێكی هەڵەیە، وڵاتێكی هاوپەیمان (واتە یۆنان) ئەگەر دەستی یارمەتی بۆ رێكخراوێكی تیرۆریستی درێژ بكات، ئەوا متمانەی هاوپەیمانیمان دەهەژێنی.

Yalcin Yelence, Baslangictan gunumuze ayrilikci isyanlar, sam'dan imrali'ya Ocalan Belgeseli INFAZSIZ YARGI, Utopsi Yayinlari, Istanbul, 2005, S. 498.

(2) -Murat Yetkin, A. G. E., Ss. 66.

(3) -A. E., S. 67.

ئیتاڵییەکان و ئەلمانەکان و تورکەکان لە پێناوی پەلبەستکردنی ئۆجەلان و هێنانی بۆ بەردەمی دادگا کاردەکات، ئەمریکا **"لەگەڵیاندا گفتوگۆی چوارچێوەی گشتی جێبەجێکردنی ئەم ئەرکە دەکات. هەرچییەك رووبدات، دادگایی کردنی ئۆجەلان پرسێکی کۆتایی پیهاتووە"**[1]. ئۆلبرایت بە هاوتا ئیتالییەکەی لامبرۆتۆ دینی Lamberto Dini راگەیاندووە کە **"لە پێناو چارەسەری پرسەکە [واتا تەنگژە دیپلۆماتییەکەی کە بەهۆی دەستگیرکردنی ئۆجەلانەوە لە ئیتالیا روویدا] تەنها یەك ئامراز هەیە، ئەویش ئەوەیە کە ئێوە ناچارن ئۆجەلان رادەستی تورکیا بکەنەوە. ئێمەش لەوەدا تا کۆتایی یارمەتی تورکیا دەدەین"**[2]. جیمس رۆبنی وتەبێژ بەناوی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا رایگەیاند کە **"مادلین ئۆلبرایتی وەزیری دەرەوە رایگەیاندووە کە پارتی کرێکارانی کوردستان رێکخراوێکی تیرۆریستییە. داوامان لە رووسیاش کردووە کە لێکۆڵینەوە لە بوونی ئۆجەلان لە سەر خاکەکەی بکات. پێویستە هیچ وڵاتیك مافی ئامادەبوون بە ئۆجەلان لەسەر خاکەکەی نەدات، دووبارەی دەکەمەوە هیچ وڵاتێك"**[3].

راپۆرتەکان ئەوەیان بەدەرخست کە بەشێکی گرنگی گەشتەکەی ئۆجەلان و کۆتاییهێنانی لە نایرۆبی، بە پلانی پێشوەختەی دەزگای هەواڵگری ئەمریکی بووە، ناچارکردنی یۆنان بە دەرکردنی ئۆجەلان بۆ نایرۆبی لە 4ی شوباتی 1999 و هێشتنەوەی لە مێوانداری بالیۆزی یۆنانی بۆ ماوەی نزیکەی دوو هەفتە رێکخرابوو، دواتریش داوای لێکرا بەرەو ئەمستردام بچێت و رفاندنی لە رێگای نێوان بالیۆزخانە و فرۆکەخانە، کە چوار یاوەری کورد و بەرپرسێکی لەگەڵدا بوو، ئەمەش گومانی بۆندێکی هاوبەشی (یۆنانی – ئەمریکی – تورکی) ورژاند، کۆتایی هاتنی گەشتەکەی ئۆجەلان بەو شێوەی باسکرا، سەرکەوتنێکی باشی پیلانێکی رێکخراو بوو[4].

---

[1] -Yalcin Yelence, A. G. E., S. 683.

[2] -Hurriyet, 22 kasim, 1998; Yalcin Yelence, A. G. E., S. 562.

[3] -Hurriyet, 14, Kasim, 19998; Yalcin Yelence, A. G. E., S. 499.

[4] -Joshua Black, Greek Diplomacy and the Hunt for Abdullah Ocalan, WWS 547 – International Diplomacy, Pp. 9-11;
جوناثان ماركوس، "الدور الاسرائيلي في اعتقال عبد الله اوجلان"، المشاهد السياسي، العدد (155)، 28 شباط–6آذار 1999، ص ص 11–16.

نوێنەرێکی ئاژانسی هەواڵگری ئەمریکی لە 4ی شوباتی 1999 لە ئەنقەرە چاوی بە شنگال ئاتشگون Senkal Atasagun ی راوێژکاری دەزگای هەواڵگری تورکی (میت–MIT) کەوت[1]. بابەتی چاوپێکەوتنی ئەم دووانە گفتوگۆی چالاکییەی هاوبەش بۆ دەستگیرکردنی ئۆجەلان و هێنانی بۆ تورکیا بوو[2]. دوای سازکردنی چەندین راوێژ لە نێوان گەورە بەرپرسانی تورك لەسەر ئاستی سەرۆك وەزیران و سەرۆك کۆمار و سەرۆکایەتی ئەرکان، پرۆتۆکۆلێکی نهێنی لە نێوان هەردوو دەزگای هەواڵگری MIT و CIA مۆرکرا. لەبەشێکی پرۆتۆکۆلەکە هاتبوو کە **"پرۆسەیەکی هاوبەش لە نێوان میت و سی ئای ئەی بۆ دەستگیرکردنی ئۆجەلان و هێنانی بۆ تورکیا ئەنجام دەدرێت. پێویستە بەزیندوویی دەستگیر بکرێت و، دادگاییەکی عادیلانە بکرێت"**[3]. بە گوێرەی لێدوانەکانی بەرپرسانی ئەمریکی بۆ رۆژنامەی نیۆیۆرك تایمز، **"کە CIA بە یارمەتی ئەفسەرانی کینی تورکیایان بە وردی لە هەموو جولانەوەکانی ئۆجەلان لە نایرۆبی ئاگادارکردۆتەوە و ئەمریکا بە بەردەوامی بۆماوەی چوار مانگ کاری بۆ یارمەتیدانی تورکیا بۆ دەستگیرکردنی ئۆجەلان کردووە"**[4]. هەروەها ناتوانرێت رۆڵی دەزگای هەواڵگری یۆنانی لەم پرۆسەی دەستگیرکردنە بەدوور بگیرێت، بەتایبەتی کە ئۆجەلان لە بەندیخانە بۆ رۆژنامەنووسی تورکی تونجای ئۆزکان TUNCAY OZKANی نووسیوە، کە **"پرۆسەی رادەستکردنەوەم بۆ تورکیا بە بریارێکی ناتۆ بووە و ئەمریکا پیلانی بۆ دارشتبوو. رۆژی رێگەگرتنم بۆ ئەورووپاتان بەبیر دێتەوە، هەتاکو بریماکۆڤیش ملکەچی بریارەکە بوو، باهەموو بزانن کە ناتۆ بڕیاری چارەنووسی منی دا، بەڵام گرنگتر رۆڵی**

---

[1] -Milli Istihbarat Teskilati.

[2] -Tuncay Ozkan, Operasyon, Dogan Kitap, 7 Baski, Istanbul, 2000, S. 11; Faruk Bildirici, A. G. E., S. 253.

[3] -Tuncay Ozkan, Operasyon, Ss. 12-13; Faruk Bildirici, A. G. E., S. 253

[4] -New York Times, 20 February, 1999.

یۆنانییەکانە کە پرۆسەی دەستگیرکردنی منیان هەر لەسەرەتاوە، بەڕێوەبرد. ئەوان درۆزنن، یۆنان ویستی من لە گۆڕەپانەکە بەدەربنێت، بۆئەوەی جەنگ لەنێوان کورد و تورك لە تورکیا بەرپا ببێت"[1].

سەرکردەکانی پارتی کرێکارنی کوردستان لـە چـالاکی و هەوڵـەکانی ئـەمریکا کە پاڵپشتی لـە پیلانـی دەسـتگیرکردنی ئۆجـەلان بـۆ تورکیـا دەکـات، بـێ ئاگـا نەبوون، بۆ نموونە خودی ئۆجەلان رایگەیانـد کـە بـەر لـە ماوەیـەکی کـورت، بـە رۆژنامـەی ئۆزکـور پۆلیتیکـای Ozgur Politika نزیـك لـە پـارتی کرێکـارانی کوردستانی راگەیاند و گوتی: **"لە راستیدا ئامانجی ئـەو پیلانـەی کـە ئـەمریکا بـەڕێوەی دەبـرد و ئاراسـتەی دەکـرد، بەتـەواوی لـەناوبردنی پرۆگرامـی رزگاریخوازی نیشتمانی بوو. راگەیاندەکـەی واشـنتۆن [ئـەیلولی 1998] کـە سەرکردە کوردەکانی عێراق بەشدارییان تێدا کرد، لەسەر حیسابی لە ناوبردنی ئێمە بوو. سەردانەکانی مەسعود بارزانی و جەلال تالـەبانی بـۆ ئەنقـەرە هـەر لەهەمان چوارچێوە دێت. نابێت کەس بەمە هەڵبخەڵەتێ"**.

کاتێ بولەند ئەجەویدی سەرۆك وەزیرانی تورکی لە ناکاو لە 19ی شوباتی 1999 بە میدیای تورکی راگەیاند کە عەبدوڵا ئۆجەلان لە سەعات هەشتی بەیانییەوە لە دەستی تورکیـا دایـە[2]. ئـەمریکا لەسـەر زاری جـو لوکهـارت JOE LOCKHART وتەبێـژی کۆشکی سپی خۆشحاڵی خۆی دەربڕی و گـوتی: **"دیـارە ئێمـە بەدەسـتگیرکردنی سەرکردەیەکی تیرۆریستی ئاوا خۆشحاڵ دەبین"**[3]. لە رۆژی دوای دەستگیرکردنەکە وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا، هاووڵاتیانی خۆی ئەوانـەی نیـشتەجێ دەرەوەن و یـا سەفەر دەکەن، ئاگادارکردەوە کە رێوشوێنی ئەمنی یەدەگ وەربگرن، بۆ ئەوەی هەر کاردانەوەیەکی توڕە کە لەوانەیە لە لایەنگرانی ئۆجەلانەوە دەربچێت[4].

(1) -Tuncay Ozkan, Operasyon, S. 177.

(2) -Greece and PKK Terrorism II, Ministry of Foreign Affairs, Ankara, April, 1999, P. 66.

(3) "-The Seizure of Abdulla Ocalan: Whatever Happened to the Right of asylum?", via at: (www.wsws.org/articales/ 1999/feb1999/ocal-f18.html).

(4) -New York Times, 18 February, 1999.

کاردانەوە توڕە و گەورەکانی کورد کـە پایتەختـە ئەورووپییـەکانی گرتـەوە، وای لە ئیدارەی ئەمریکی کرد کە نکۆلی لە رۆڵی راستەخۆی لە رفاندنەکە بکـات. بەڵام لێدوانـەکانی گـەورە بەرسـانی ئـەمریکا بـەبێ شـەرم لایەنـەکانی پاڵپـشتی ئەمریکی بۆ تورکیـا لـە سـەرکەوتنی پرۆسـەکە بەدەرخـست. یـەکێ لەوانـە دوای راستەوخۆ دەستگیرکردنی ئۆجەلان گوتی: **"کات و ماندووبوونێکی زۆرمـان لـە کارکردن لەگەڵ ئیتالیا و ئەلمانیا و تورکیا بۆ دۆزینەوەی رێگایەك کە بەهۆیەوە ئۆجەلانی پێ پێشکەشی دادگا بکەین، خەرجکرد"**[1].

بەرپرسانی تـورکیش لـەلای خۆیانـەوە پاڵپـشتی ئـەمریکییان بـۆ تورکیـا نـە شاردەوە ونـە کـەمکردەوە، هەرچـەندە زانیارییـە سـەرەتاییەکان کـە ئەجەویـد بڵاویکـردەوە ئامـاژەی بـە رۆڵـی راسـتەخۆی ئـەمریکی نـەکرد، بـەڵام ئامـاژەی شاراوەی بۆ ئەو رۆڵەی تێدابوو. کاتێ دوای رۆژێك لە دەستگیرکردنەکە لـەبارەی رۆڵی دیاریکراوی ئەمریکا پرسیار لە ئەجەوید کرا، وەڵامی دایەوە کە: **"من پشت بە دەربڕینیکی لۆکاڵی دەبەستم، لێگەڕێن با ترێ بخۆین و نەپرسین ئەو ترێیە لە کوێ هاتووە"**[2]. کاتێ دواتر کە سەر لەنوێ لەبارەی رۆڵێکی ئەمریکا پرسیاری لێکرایەوە گوتی: **"من ناتوانم ئەمە ئاشکرا بکەم، بەڵام تۆ دەتـوانی پـشت بـە مەزەندەی خۆت ببەستی"**[3]. ئەو یادداشتە سوپاسگوزارییەی کە ئەجەوید بـۆ سەرۆکی ئەمریکی ئاراستەی کرد، هیچ بواری بۆ گوومان و لێکدانەوە نەهێشتەوە کـە ئـەمریکا بـە یارمـەتی ئیـسرائیل رۆڵـی هـەرە گـەورەی لـە پرۆسـەی دەستگیرکردنی ئۆجەلان بینیووە[4]. بۆیە سەیر نییە کە سوپاسگوزاری و رێز لە یەکێك لە دیـارترین سـەرکردە تورکـەکانی بەرهەڵستکاری کلاسیکی سیاسـەتی ئەمریکی لەبەرامبەر تورکیا بێت[5].

(1) -Ibid.

(2) -Ibid.

(3) The Washington Post, 21 February, 1999-.

(4) -Milliyet, 20 Subat, 1999; Kemal Krişci, "U.S.-Turkish Relation…", P.136.

(5) -Kemal Krişci, "U.S.-Turkish Relation…", P.136.

PDF 4 KURD

PDF 4 KURD

پرۆسەی دەستگیرکردنی ئۆجەلان قووڵی و بەهێزی و پێگەیشتوویی پەیوەندییەکانی تورکیا– ئەمریکا بەدەردەخات و گەیشتنی ئەو پەیوەندییە بۆ قۆناغی ستراتیژی ئاشکرا دەکات، لەلایەکی دیکەوە دیسانەوە بێ ئومیدی کوردی لەسەر دەستی هێزێکی گەورە تۆمارکردەوە، ئەو هێزەی کە پێشتر کورد ئەزموونی تاڵی لەگەڵیدا هەبووە، کە هێشتا لە دەرەنجامەکانی رزگاریان نەبوو، دیسانەوە تووشی یەکێکی نوێ بوونەوە، یاریدەدەری وەزیری دەرەوە روبێرت بلليترو ROBERT BELLITRO لە وەڵامی پرسیارێکی گۆڤاری لەندەنی **(المشاهد السياسي)** کە لە دەستەی رادیۆی بەریتانی–BBC دەردەچێت، سەیر نییە کە رابگەیەنێ کە ئەو چارەسەرەی کە رۆژئاوا لەبارەی **"چارەسەری مرۆیی"** بۆ پرسی کورد قسەی لەبارەیەوە دەکات، دوای سەرکەوتنی تورکیا بە یارمەتی ئیدارەی ئەمریکی لە دەستگیرکردنی ئۆجەلان هات، ژمارەیەکی زۆر لە کەمینە لە جیهاندا هەن مافی چارەنووسیان پێنەبەخشراوە، بەڵام مافی خۆیانە کە پارێزگاری لە کلتوور و زمانی تایبەتی خۆیان و جۆرێك لە ئۆتۆنۆمییان هەبێت. بەڵام رۆژئاوا نایانەوێت ئەو شتە لە دژی خواستی وڵاتانی ناوچەکە پێشنیاز بکەن[1]. ئیدارەی ئەمریکا دروشمی **"یارمەتیدانی تورکیا، بۆئەوەی یارمەتی خۆی بدات"** داهێنا، ئەو دەستەواژەیە زۆری پێنەچوو لەلای بەرپرسانی ئیدارەی ئەمریکی سەردەمی کلینتۆن لە هەموو بۆنەیەکدا باسیان دەکرد[2].

گراهام فولەر Graham Fuller، سیاسەتی ئەمریکای لەبەرامبەر تورکیا لە چوارچێوەی **"پاراستنی یەکێك لە هاوپەیمانە سەرەکییەکان"**دانا، کە لە ئەنجامی هەر گۆڕانێك لە رەوشی ئێستا و هەڵگەرانەوەی هاوکێشەی هێزەکان لە مامەڵەکردن لەگەڵ کێشەکانی پەیوەندیدار بە مافەکانی کوردەوە دێنە ئاراوە، فاولەر وای دەبینی هەرتەنها هەولدان بۆ هێشتنەوەی رەوشی ئێستا و بەردەوامی پێدانی، کارێکی مەترسیدارە بۆ ئەو نائارامییەی کە ئەمریکا خوازیارە کۆتایی پێ بێنێت گوتی: **"هیچ کار نەکردن، تەنها کار بۆ هێشتنەوەی**

---

[1] - جوناثان ماركوس، المصدر السابق، ص 15.

[2] -Henri J. Barkey, "The Endless Pursuit…", P. 220

رەوشی ئێستا بکرێت، واتا رۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەوانەیە توندترین پلەی توندوتیژی و سەرکوتکردن هەلببژێرێ و کەمینە بێزارەکانی هەر وڵاتیك لەناوبەرێت"[1].

ئاستی پەرەسەندووی پەیوەندییەکانی ئەمریکا–تورکیا لە ماوەی نەوەدەکان و هەماهەنگی لە دیدگایان لەبارەی زۆربەی پرسە هەرێمایەتی و جیهانییەکان، رێگەی لە جیاوازی بۆچوونیان و بڕینی بەرژەوەندییەکانیان لە کێشە گرنگەکانی ناوچە جیاجیاکانی جیهان نەگرت[2]، لەوانەیە دیارترین ناکۆکی لە بۆچوون لە نێوان هەردوولا، بەهۆی سیاسەتی ئەمریکاوە بێت لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاست و بە دیاریکراوی بەرامبەر عێراق و ئێران، سەرباری مافەکانی مرۆڤ و تیرۆر لە ناوخۆی تورکیا.

لە راستیدا سەروکاری ئەمریکا بە کێشەی کورد لە تورکیا و عێراق، کاریگەرییەکی پێچەوانەی لە پەرەسەندنی پەیوەندییەکانی هەردوولا کردووە. پێکدادان و هێرشەکانی نێوان پارتی کرێکاران و هێز و دەزگا سەربازی و ئەمنییەکانی تورکیا لە نێوان سالانی 1992 تا 1996، پێشێلکاری گەورەی لە بواری مافەکانی مرۆڤ تۆمارکردووە، کە رێکخراوە جۆراوجۆرەکان و رێکخستنە نێودەوڵەتییەکان و حکوومی، فەرمی و نافەرمی، بە ئەمریکاشەوە، چاودێرییان کردووە. راپۆرتە ساڵانەییەکانی مافی مرۆڤ کە لەلایەن وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا دەردەچیت، بۆ چەندین جار بەرنامەی یارمەتییە سەربازییەکانی ئەمریکای بۆ تورکیا، تێکداوە، هەروەك دواتر باسی دەکەین، لەبەرامبەردا سیاسەتمەدارانی تورکی بە هەموو بۆچوونە جیاکانیان و پۆستە حکومی و حیزبییەکانیانەوە، بەردەوام گومانیان لە نیاز و پلانەکانی واشنتۆن لە باکووری عێراق دەکرد، بەڵکو کەسایەتییەکی وەك بولەند ئەجەویدی سەرۆك وەزیران کە پێشتر نامەی سوپاسگوزاری بۆ ئیدارەی ئەمریکی لەبارەی رۆڵی ئەمریکا لە

---

[1] -Graham Fuller, "The Fate of The Kurds", Foreign Affairs, Spring, 1993, P. 119

[2] -Graham E. Fuller, "The Institutional Framework …", Pp. 1-9.

دەستگیرکردنی ئۆجەلان ناردبوو، ئەو کەسایەتییە سەرکردایەتی ئەو گرووپە رەخنەگر و گومانکارییەی لە سیاسەتی ئەمریکی لە کوردستانی عێراق دەکرد[1].

گوومان **هەر** بالّی بەسەر میزاجی سیاسی تورکی کێشابوو، لەبارەی **"بوونی نیازی شەڕئەنگیز"**ی **هێ**زە بیانییەکان کە یەکێتی خاکی تورکی دەکاتە ئامانج[2]. **هە**روەها پرسی مافەکانی مرۆڤ کە ناوە ناوە ئەمریکا دەیورژێنێ و ئەو بانگەشانەی لەبارەی پاراستنی کوردان لە کوردستانی عێراق، جگە لە ئامانجگەلێکی جاڕنەدراو بۆ **"زیندووکردنەوەی پەیمانی سیڤەر"** هیچی دیکە نییە، **هە**روەها بەردەوام بوونی ئەمریکا لەم سیاسەتەی وای لێدەکات لەبری **ها**وپەیمانێکی ستراتیژی شوێنی **"دوژمن"** بگرێتەوە[3].

---

[1] -Kemal Krişci, "U.S.-Turkish elRations…", P. 136.

[2] - هاینتس کرامر، المصدر السابق، ص 407.

[3] -Kemal Krişci, "Turkey and United States…", Pp. 23-24.

بەشی چوارەم

ڕەخنەکانی ئەمریکا لەهەمبەر سیاسەتەکانی تورکیا بەرامبەر بە کورد

PDF 4 KURD

PDF 4 KURD

بە درێژایی ماوەی سالانی هاوپەیمانیان لە قۆناغی جەنگی سارددا، بەردەوام پێگەی ستراتیژی بەسەر سیاسەتەکانی ئەمریکا لەبەرامبەر تورکیا، زاڵبووە. پلەی هاوکاری ئەمریکی لە بنەماوە بە سروشتی پشتی بەو پەرەسەندن و رووداوانەی کە دەوروبەری تورکیا بەخۆیانەوە بینیووە، بەستووە. لەو ماوەیەدا بەشێوەیەکی گشتی پەرەسەندنە سیاسییەکانی تورکیا، بەشێك لە ئەژێندای هاوپەیمانی تورکی– ئەمریکی نەبووە، تەنها بە برێکی کەم نەبێت کە توانای تورکیا بۆ بەرزەفتکردنی ئارامی ناوەخۆی بەهێزدەکات تاکو درێژە بەو هاوپەیمانییە بدات[1]. بەڵام تێبینی دەکرێت ئەو گۆڕانکارییانە لە جیهانی دوای جەنگی سارد لە دەریای رووداوەکانی ماوەی نەوەدەکانی سەدەی بیستەم دا بوون. گۆڕانکارییەکانی کە لە گۆرەپانی جیهانی روویاندا، ئەوانەی لە دەروبەری تورکیا روویاندا، بەهۆی دارمانی کۆمۆنیزم لە ئەورووپای رۆژهەلات و یەکێتی سۆڤیەت و دەرکەوتنی زنجیرەیەك کێشمەکێشی ئەتنی زۆریك لە پرەنسیپەکانی دونیای دوای دووەم جەنگی جیهانی لەناوبرد و وایکرد چاو بە پرەنسیپ و چەمکی "**پێشێل نەکردنی سنووری دەوڵەت**"دا بخشێنرێتەوە[2]. پرسەکانی دیموکراسی و کێشەکانی ماف مرۆڤ، یەکێك بوون لە ئامرازەکانی سیاسەتی ئەمریکا لە جیهاندا. لەم پێوەندەدا حەسەن جەمالی رۆژنامەنووسی دیاری تورک بابەتێکی لە رۆژنامەی مللیەتی خودان مەیلی کەمالی نووسیوە: **"لەوەتەی لە ساڵی 1989 دیواری بەرلین رووخاوە و یەکێتی سۆڤیەت نەماوە، گۆڕان لە ئەمریکا**

(1) -Sabry Sayari, "Turkey and United States: A changing dynamics of an Ending Alliance", in: Tariq Y. Ismael and Mustafa Aydin, Turkey's Foreign Policy in the 21st Century: A changing Role in world Politics, Ash gate Publishing Company, Great Britain, 2003, P.34.

(2) -Henri J. Barkey, "The Endless Pursuit…", P. 211.

دەستی پێکردووە. لە ئەمریکا زۆر گوێمان لە قسەکردن دەبوو لەبارەی دیموکراسی مافەکانی مرۆڤ و ئەو بابەتانەی کە پێشتر لە تورکیا گوێمان لێ نەدەبوو، هەروەها پرسی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا یان پرسی کوردی کە پێشتر لە بابەتە قەدەغەکراوەکان بوو لە پەیوەندییەکانی ئەمریکا–تورکیا، ئێستا لە واشنتۆنەوە گوێمان لێی دەبێت"[1].

(1) -Milliyet, 17 kasim, 1999.

PDF 4 KURD

بابەتی یەکەم: کارگێڕی و دەسەڵات

گرنگیدانە نوێیەکانی سیاسەتی ئەمریکی بەرامبەر تورکیا دوای جەنگی سارد، لەوەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا دەنگیدایەوە، تەنیا وەزارەتی دەرەوە بەرە بەرە لەراپۆرتە ساڵانەییەکانی لەبارەی پیادەکردنی ماف مرۆڤ گرنگی تایبەتی بە تورکیا دەدا، رووماڵیکی چڕی لەبارەی پەرەسەندنە نێوخۆییەکانی تورکیا دەرکرد و لەبارەی کێشەکانی پەیوەست بە پرسی کوردیشەوە، بەتایبەت جەختی دەکردەوە[1].

هەرچەندە حکوومەتی ئەمریکی لە ناوەڕاستی حەفتاکانەوە بەشێوەی خول راپۆرتی ساڵانەی لەبارەی پیادەکردنی مافەکانی مرۆڤ لە جیهان دەرکردووە، بەڵام تێبینی دەکرێت زۆر گوێی بەوەی لە تورکیا روودەدات لە پێشێلکاری ترسناکی مافەکانی مرۆڤ تا کۆتایی دەیەی هەشتاکان نەدابێت، ئەو پێشێلکارییانەش ئەوەندە گەورە بوون نەدەکرا، پشتگوێ بخرێت. رێکخراوە نێودەوڵەتییە بەرگری کارەکانی ماف مرۆڤ بەتایبەت لەوماوەیەدا بابەتی مەترسی بەردەوامبوونی وڵاتانی رۆژئاوا بۆ پێدانی چەك بە قەبارەیەکی گەورە بە تورکیایان ورژاند، ئەو چەکانەش لە جەنگی بەرپابووی کوردستانی تورکیادا بەکاردێت. لەناوەڕاستی هەشتاکان، هەر لەهەمان رێرەودا جوناسان راندلی رۆژنامەنووسی ئەمریکی لە رۆبێرت شتراوس هۆپی بالیۆزی ئەمریکا (سەردەمی رۆناڵد ریگن 1980–1988) لە تورکیای پرسی کە بۆچی ئەمریکا لەبارەی پێشێلکارییە ترسناکەکانی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا، قسە لەگەڵ تورکیادا ناکەن، شتراوس بە لێدوانی پچڕپچڕ وەڵامی دایەوە و گوتی: "**پێویستە ئەرکی بەرگریکردن لە مافەکانی مروڤ لە تورکیا بو وڵاتانی ئەورووپی بە جێ بێڵین**"، بەبێ ئەوەی ئاماژە بە ئەرکی تورکیا بدات، کە ئەمریکا لە بەرامبەر "ئیمپراتۆرییەتی شەڕ" ئامادەی کردووە، ئەو دەربرینەش ریگن بۆ ئاماژەکردن بۆ یەکێتی سۆڤیەت بەکاریدەهێنا[2].

---

[1] -Sabry Sayari, Op. Cit., P. 34

[2] - جوناثان راندل، المصدر السابق، ص 361.

بەر لە نەوەدەکان پرسی کورد لە تورکیا بەشێوەیەکی گشتی لەلایەن ئەمریکاوە ئەوەندە گرنگی پێنەدەدرا، سەرجەم حکوومەتەکانی ئەمریکا بە درێژایی ماوەی جەنگی سارد هەڵوێستێکی پۆزەتیڤیان بەرامبەر پرسی کورد لە تورکیا نەنواند. جگە لەو زانیارییانەی کە نووسەری کتێبی (یۆتۆپیای کوردستان Kurdistan Utopyasi) سەبارەت بەو سێ داواکارییانەی کە حکوومەتی ئەمریکی لە ساڵی 1962 سەبارەت بە کورد بە حکوومەتی تورکی داوە[1]. هیچ ئاماژەیەك بۆ ئەوەی کە ئەمریکا تێبینییەکی لەبارەی توندوتیژی تورکی لەگەڵ هاووڵاتییە کوردەکانی دابیت نییە، هەرچەندە ئیدارەکەی جیمی کارتەر (1977– 1980) بانگەشەی ئەوەی کرد کە پرسەکانی ماف مرۆڤ گرنگی یەکەم لەلایەن ئەمریکاوە وەردەگرن، بەڵام راپۆرتە ساڵانەییەکانی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکای سەردەمی کارتەر لەبارەی پیادەکردنی مافەکانی مرۆڤ، سەبارەت بە پێشێلکارییەکانی تورکیا بۆ ئەو مافانە تاڕادەیەکی زۆر بێ لایەن نەبوو[2].

---

[1] - سێ داخوازییەکەی ئەمریکا ئەمانە بوون:

1– کردنەوەی رادیۆیەك بە زمانی کوردی لە کوردستانی تورکیا، بە گوێرەی ئایدیۆلۆژیای تورکی ئەمریکی بەرنامەکانی پەخش بکات، بە مەرجی ئەمریکا سەرجەم خەرجییەکانی کە بە گوێرەی رۆژنامەی رۆژئاوا 33 ملیۆن دۆلار بوو، بگرێتە ئەستۆ، حکوومەتی تورکی داواکەی رەتکردەوە، لەهەمان کاتدا شای ئێران لەسەری رازی بوو و ویستگەیەکی کوردی لە کرمانشان دانا.

2– ئەو ئەفسەرە ئەمریکییانەی کە لە شاندەکانی مەشق لە تورکیا خزمەتیان دەکرد، راپۆرتێکیان بۆ پەنتاگۆن بەرزکردەوە، تێیدا هاتبوو کە ئەو کوردانەی کە بۆ خزمەتی سەربازی بۆ سوپای تورکی دەهێنرێن، لێهاتوون، بەڵام بەهۆی سوك سەیرکردنیان (لەلایەن تورکەکانەوە) و نەزانینی زمانی تورکییەوە، ناتوانرێت بەتەواوی سوود لەو سەربازانە وەربگرێت. لەسەر ئەمە داوا لە حکوومەتی تورکی کرا کە ئەوانە بە زمانی کوردی فێربکرین و مەشقیان پێبکرێت، بەشێوەیەك کە لەگەڵ بەرنامەی سەربازی تورکی بگونجێ و حکوومەتی ئەمریکی خەرجی ئەمە دەکێشێت، بەڵام حکوومەتی تورکی دیسانەوە رەتی کردەوە.

3– دوای ئەمانە ئەمریکییەکان ئامادەیی خۆیان بۆ چاپکردنی فەرهەنگی (کوردی – تورکی) و (تورکی – کوردی) پیشاندا، بەڵام تورکیا هەمدیسان رەتی کردەوە. سەیری
Ersal Yavi, A. G. E., S.19

[2] -George S. Harris, "U. S. Turkish...", P. 193.

PDF 4 KURD

یەکەم ئاماژە بۆ پرسی کورد لە تورکیا کە لە راپۆرتی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا لەبارەی پیادەکردنی مافەکانی مرۆڤ هاتووە، بۆ سالّی 1988 دەگەڕێتەوە. لەوکاتەوە راپۆرتەکان بەشێوەیەکی رۆتینی و بە وردەکارییەکی زیاترەوە پێشێلکارییەکانی دەولّەتی تورکی لە دژی کورد لە تورکیا تۆمارکردووە، هەروەها رەخنەشی لە پارتی کرێکاران بەهۆی بەشداریکردنی لە ئەنجامدانی کردەوەی ئابروبەردا گرتووە[1].

تورکیا ئەو ئاماژانەی کە لە راپۆرتی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکادا هاتوون فەرامۆش نەکرد، تۆزێك هەستیار بوو بەرامبەریان. لەسالّی 1988 کۆمپانیای توێژینەوە و لێکۆلّینەوە بەناوی (دەستەی ریبەرانی نێودەولّەتی) لە واشنتۆن دامەزرا، لە پێناو نزیککردنەوەی بۆچوونەکانی هەردوو حکوومەتی ئەمریکی و تورکی لەبارەی کێشەکانی رۆژهەلاّتی ناوەڕاست و کێشەکانی تورکیا، بۆئەوەی فشارێك بۆ سەر کۆنگرێس دروست بکات، تاکو رووبەڕووی ئەو فشارە سیاسییانەی کە ئاراستەی تورکیاکراوە ببێتەوە[2].

بە نزیکبوونەوە لە دەیەی حەفتاکان پیادەکردنەکانی تورکیا لەبواری مافەکانی مرۆڤ رۆژ بەڕۆژ زیاتر ئەمریکای شەرمەزار دەکرد. هاوسەنگی راگرتن لە نێوان پالّپشتیکردنی تورکیا لە شەڕی پارتی کرێکاران و فەرامۆش نەکردنی ئەو بارە خراپەی کەبەسەر مافەکانی مرۆڤ لە تورکیادا هاتووە، کارێکی سەخت بوو. دەرەنجامی هەنووکەیی ئەمە، ئەوەبوو ئیدارەی ئەمریکی لەبارەی چۆنیەتی مامەلّەکردن لەگەلّ تورکیا بوون بە دوو بەشەوە[3].

بالیۆزی ئەمریکا لە تورکیا مۆرتون ئەبراموڤیچ– M. Abramowitz (1989–1991)، راستەوخۆ دوای وەرگرتنی پۆستەکەی رایگەیاند کە **"پرسەکانی مافی مرۆڤ بەشێکی گرنکی ئەرکەکانییەتی"**. لە راپۆرتی سالاّنەی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا بۆ سالّی 1989 لەبارەی پیادەکردنی مافەکانی

(1) -Stala M. Garielides, Op. Cit., P. 101; Makiko Ali, Op. Cit., P.59.

(2) - ابراهيم الداقوقي، المصدر السابق، ص ص 402–403.

(3) -Henri J. Barkey, "The Endless Pursuit…", P. 220.

مرۆڤ لە جیهان، باسی ئەوەی کردبوو کە **"بانگەشەی باوەڕپێکراو لەبارەی ئازاردان و خراپ مامەلّەکردن و حکومی بەندی درێژماوە بۆ چالاکە سیاسییەکان"** و بوونی یاساگەلێك کە بەکاردێت لەدژی بەرتەسکردنەوەی کاری رۆژنامە و ئازادی کۆبوونەوە و فیکردن و قەدەغەکردنی پارتەکان بە پاساوی کۆمۆنیزم یان ئایینی و **"قەدەغەکردنی بلاّوکردنەوەی کتێب یا رۆژنامە یا هەرشتێکی دیکە بە زمانی کوردی"**. بەردەوامی لە **"فەرامۆشکردنی هەرچی شتی کە پەیوەندی بە مێژوو و کلتوور و ناسنامەی نەتەوەیی کوردییەوە بێت..."**[1].

پێ دەچێت ئەو رایانەی ئەبراموفیتەز کەسیی بن، بەشێك لە ئەژێندای ئیدارەی جۆرج بۆشی باوك نەبیت لە مامەلّەکردنی بە شێوەیەکی راستەقینە لەگەلّ دۆسیەی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا. وتارەکانی ئەبراموفیتەز لە سالّی دووەمی وەرگرتنی پۆستەکە ئاماژە بۆ پاشەکشی و بێ هێوایی توند لەچاو هەلّوێستەکانی سالّی یەکەم دەکات. سەرباری لێدوانەکانی پێشوو و راپۆرتی وەزرارەتی دەرەوەی ئەمریکی سالّی 1989 لەبارەی **"ئازاردان بە شێوەیەکی فراوان"** و بوونی **"دەنگۆ سەبارەت بە مردنی بەندییەکان لەژێر ئازار"**، بەلاّم خۆدوورخستنەوە لە هیما کردن بۆ زۆربوونی بەندییە سیاسییەکان لە تورکیا یان باسکردن لە توندکردنی کۆت و بەندی سەپێنراو بەسەر پیادەکردنی ئازادی رادەربرین و مافەکانی کورد و توندبوونەوەی پرۆسەی راگواستنی دانیشتوانی گوندە کوردییەکان. هەروەها لە مەڕسومی ژمارە (413)ش کە حکوومەتی تورکی دەریکرد، کە بەهۆیەوە زۆریك لە مافە سیاسییەکانی کوردی پێ هەلّپەسارد. لەبر هەموو ئەمانە ئەو بالیۆزە ئەمریکییە رایگەیاند کە **"باری مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا بە چەسپاوی بەرەو باشی چووە"**[2]. هەروەها ریتشارد شیفتر Richard Schifter وەزیری مافەکانی مرۆڤی ئەمریکی، لەبری

(1) -Human Rights Watch, " The human rights picture in Turkey grew worse during 1989". Via at: (http://www.hrw.org/reports/1989/WR89/Turkey.htm#TopOfPage).

(2) -Human Rights Watch, " The human rights picture in Turkey grew worse during 1990" via at: (http://www.hrw.org/reports/1990/WR90/HELSINKI.BOU-04.htm#P585_134572).

ئەوەی ئاماژە بۆ نەبوونی ویستی سیاسی توركی لە چارەسەری حاڵەتەكانی ئازاردان بكات. هەڵوێستی كلاسیكی ئیدارەكەی وەرگرتەوە، **"پرۆسەی ئازاردانی بەندییەكانی توركیا"**ی بۆ كەم مەشقی پۆلیسی توركی گەڕاندەوە[1].

ڕێكخراوی چاودێری مافەكانی مرۆڤ لە راپۆرتی ساڵانەی لەبارەی پێشێلكارییەكانی مافی مرۆڤ لە ساڵی 1989 گەیشتە ئەوەی كە سەرباری ئیدارەی بۆشی باوك زانیاری لەبارەی **"پێشێلكاری ترسناكی مافەكانی مرۆڤ، وەك ئەوەی لە نێو دەوڵەتان ناسراوە"** هەبوو، ئەمەش لەگەڵ بەشی B-502 ی یاسای یارمەتییە سەربازییە بیانییەكان ناكۆك بوو، بەڵام سەرۆك بۆشی باوك داوای لە كۆنگرێس نەكرد كە لەكاتی رازی بوونیان لەسەر پێدانی بەخشینی ساڵانە لە یارمەتییە دەرەكییە بیانییەكان بە توركیا ئەو بابەتە بەهەند وەرگرن. ئەمریكا **"هیچ خۆی بە رازی كردنی حكوومەتی توركییەوە ماندوو نەكرد، تاكو تۆماری خۆی لەبواری مافەكانی مرۆڤ چاك بكات"**، لەبری ئەمە بەرپرسە گەورەكانی ئەمریكا لەمیانەی سەردانێكی ئۆزالی سەرۆك وەزیرانی توركی بۆ واشنتۆن لە حوزەیرانی 1989 و چاوپێكەوتنی بە بۆشی باوك لە كانوونی یەكەمی هەمان ساڵ، پرسی قەدەغەكردنی زمانی توركییان لە بۆلگاریا و ئەو رێگرییانەی لەبەردەم بڵاوكردنەوە بە زمانەكانی هەنگاری و ئەڵمانی لە رۆمانیا دانراون گفتوگۆ كرد، بەبێ ئەوەی ئاماژە بە قەدەغەكردنە فەرمییەكەی زمانی كوردی لە توركیا بدەن[2]. وەزارەتی دەرەوە لەلای خۆیەوە، وەك هەنگاوێ بۆ وڵامدانەوەی رەخنە نێودەوڵەتییە زۆرەكان، فایلێكی تایبەتی لەبارەی باشووری رۆژهەڵاتی ئەنادۆڵەوە ئامادەكرد و دانەیەكی بە وڵاتانی ئەوروپی دا، كە كێشەكانی پێشێلكارییەكانی مافی مرۆڤ لە ناوچە كوردییەكانیان دەورژاند و داوایان دەكرد، بەهۆی ئەو پێشێلكارییانەوە ئەمریكا فشار بۆسەر توركیا بێنێت[3].

[1] -Human Rights Watch, " The human rights picture in Turkey grew worse during 1990" via at: (http://www.hrw.org/reports/1990/WR90/HELSINKI.BOU-04.htm#P585_134572).

[2] -Human Rights Watch, "The human rights picture in Turkey grew worse during 1989". Via at: (http://www.hrw.org/reports/1989/WR89/Turkey.htm#TopOfPage).

[3] - ابراهيم الداقوقي، المصدر السابق، ص 402.

هەڵوێستەكانی ئیدارەی سەرۆك بۆشی باوك لە كاریگەر نەنواندێكی راستەقینە بۆ سەر توركیا تاكو فایلی خۆی لە بواری مافەكانی مرۆڤ باش بكات، وەكو خۆی مایەوە. سەرباری زۆربوونی حاڵەتەكانی پێشێلكاری مافەكانی مرۆڤ لە ساڵی 1991 و زۆربوونی ژمارەی حاڵەتەكانی مردن لە بەندیخانە و پرۆسەكانی كوشتنی بكەر نادیار و زۆربوونی ئازاردان و بەردەوامی لە بەندكردنی رۆژنامەنووسان و داخستنی رۆژنامە و زەوتكردنی ئازادییەكان و قەدەغەكردنی كۆبوونەوەی ئاشتیخوازانە، سەرباری هەموو ئەمانە سەرۆك بۆش كە لە تەمووزی 1991 سەردانی توركیای كردبوو، زۆر مەدح و سەنای توركیا و سەرۆك ئۆزالی كرد و بەمشێوەیە قسەی بۆ ئەو ئامادەبوانەی كە لە خوانێكدا كە بۆ شەرەڤی سەرۆكی ئەمریكی رێكخرابوو كرد و گوتی: **"هیچ وڵاتێك وەك توركیا جیدی نییە و هیچ هاوپەیمانێكیش وەك سەرۆك ئۆزال نابێت"** توركیای بە ماڵی دووەمی خۆی وەسفكرد[1].

دوای ئەوەی كلینتۆن لە هەڵبژاردنی تشرینی دووەمی 1992 هەڵبژێردرا، بەڵێنی دا چاو بە **"سیاسەتی چەكی ئەمریكی بخشێنێتەوە و دەرگای گفتوگۆش لەگەڵ وڵاتانی دیكەی هەناردەی چەك بكاتەوە، ئەمەش وەك بەشێك لە پلانێكی دوور مەودا بۆ كەمكردنەوەی بڵاوكردنەوەی چەكی ویرانكەر و دانانی سنوورێك بۆ ئەوەی ئەو چەكانە نەكەونە دەستی ئەوانەی بۆ مەبەستی ماڵوێرانی بەكاری دێنن"**[2]. لەهەمان كاتدا سەرۆكی نوێ ئەوەی پێی دەگوترێت **"ستراتیژی پەلەكردن لە بڵاوكردنەوەی دیموكراسی لە جیهان"**ی گرتەبەر، ئەمەشی لە هاوپەیمانە نزیكەكان وەك توركیا دەست پێ دەكات. بۆیە بەرپرسانی ئەمریكی، هەتاكو ئەوانەشی كە بۆ پەیوەندی كردن لەگەڵ

[1] -Human Rights Watch, " The human rights picture in Turkey grew worse during 19 ". Via at: (http://www.hrw.org/reports/19 /WR /Turkey.htm#TopOfPage).

[2] -Tamar Gabelnick and Others, "Arming Repression: U.S. Arms Sales to Turkey during the Clinton Administration", A Joint Report of the World Policy Institute and the Federation of American Scientists, U.S., October, 1999. Via at: (http://www.fas.org/asmp/library/reports/turkeyrep.htm#execsum).

PDF 4 KURD

PDF 4 KURD

تورکیا بە پەرۆش بوون، لە ورژاندنی هەلسوکەوتە ترسناکەکانی دەوڵەتی تورکی کەوتنە نیگەرانییەوە و پاڵپشتی ئەمریکییان لە یارمەتیدانی تورکیا بۆ **"قوولترکردنەوەی دیموکراسییەکەی"** بینی، هەروەها بینییان بەگوێرەی پرەنسیپی **"ئەمریکا یارمەتی تورکیا دەدات بۆئەوەی یارمەتی خۆی بدات"** نابیت تورکیا بۆ رووبەڕووبوونەوە نێوخۆییەکانی بەتەنیا جێنەهێڵدرێت[1].

دەتوانرێت بگوترێت کە سەرەتای گۆڕان لە هەڵوێستی ئەمریکا لە مامەڵەکردنی تورکیا لەگەڵ پرسی کوردی لە چوارچێوەی مافەکانی مرۆڤ بە هاتنی ئیدارەی کلینتۆن بۆ دەسەڵات هات. لەپاڵ مانەوەی گرنگییە ستراتیژییەکان کە لە پەیوەندییەکانی هەردوو لادا، ئیدارەی نوێی ئەمریکی هیمای تێکەڵاوی لەبارەی کێشەکانی پەیوەندیدار بە مامەڵەی تورکیا بە فایلی کوردەوە، دەنارد.

راپۆرتی ساڵانەی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا لەبارەی پیادەکردنەکانی مافی مرۆڤ بۆ ساڵی 1991 بە بەراورد بە ساڵانی پێشووتر وردتر بووە، لە روونکردنەوەی پێشێلکارییەکان **"سەرنەکەوتنی تورکیا بۆ کەمکردنەوەی حاڵەتەکانی ئازاردانی ئەوانەی لای پۆلیسن"**، هەورەها پۆلیس هێزی زۆر لە دژی ئەوانەی **"ناچەکدارن"** لە ناوچەی باشووری رۆژهەڵات بەکاردینێت و کوتوبەند دەخاتە بەردەم ئازادی رادەربرین، بەندییەکان مافیان نییە پارێزەریان لە میانەی لێکۆلینەوەکان هەبێت. هەروەها راپۆرتەکە لەبارەی ئازادی کۆبوونەوە نموونەی داخستنی لقەکانی رابیتەی ئازاد– Ozgur Dernegi دەهێنێتەوە. هەروەها گفتوگۆی پرسی ئازاردانی بەربڵاوی بەشێوەی زۆرلە تورکیا کردووە[2].

راپۆرتەکە زۆرێك لە خاڵی پۆزەتیڤی باسکردووە، بەڵام چەندین خاڵی لاوازیشی تێدایە. ئاماژەی بەو حاڵەتانەی کە پۆلیس تەقەی لە خۆپێشاندەرانی ناوچە کوردییەکان کردبێت، نەکردووە،. هەروەها ئاماژەی بۆ داخستنی

[1] -Henri J. Barkey, "The Endless Pursuit…", P. 213

[2] -U. S. Depart of States, Turkey Country Reports on Human Rights Practices for 1991, Washington, D.C, February, 1992. Via at: (http://www.hri.org/docs/USSD-Rights/92/Turkey92.html).

ژمارەیەکی زۆر لە کۆمەڵە کانی مافەکانی مرۆڤ و رۆژنامەی کوردی چەپەکان نەکردووە، یا بۆ حاڵەتی ئازاردانی منداڵان کە دەستەی نێودەوڵەتی سەربەخۆ تۆماریان کردووە، نەکردووە. هەوەها راپۆرتەکە بە ئەنقەست ئاماژەی بۆ دادگایی کردنی نووسەران و رۆژنامەنووسان بەهۆی ئەوەی بەوەی پێی دەگوترێت: **"تاوانی فیکر"** تۆمەتبارکراون، بە پاساوی یاسای نەهێشتنی تیرۆر کە لە ساڵی 1991 دەرچووە و راڤەکردنی نارۆشنە.

لێدوانێکی ریتشارد باوتشر R.Boucher ی وتەبێژ بەناوی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا لە 8ی تشرینی یەکەمی 1991، بە روونی ئەو هەوڵانەی کە ئیدارەی ئەمریکی بۆ کەمکردنەوەی کاریگەرییەکانی راپۆرتەکە لەسەر پەیوەندییەکانی هەردوولا دروستی دەکات دەربڕی و پاساوی بۆ هێنانەوە، کاتێ گوتی: **"ئەمریکا پاڵپشتی لە هەوڵەکانی حکوومەتی تورکی دەکات، بۆئەوەی زامنی مافە سیاسی و رۆشنبیرییەکانی سەرجەم هاووڵاتیانی خۆی بەکوردیشەوە بکات"**. باوتشەر بە ئەنقەست خۆی لە بەردەوامبوونی حکوومەتی تورکی لەسەر قەدەغەکردنی قسەکردن بە زمانی کوردی بوارد لە دادگاکان و شوێنە فەرمییەکان و کردنەوەی قوتابخانە بە زمانی دایك. هەروەها ئەو تەنگپێهەڵچنینە بەردەوامانەی لە دژی ئەو کوردانەی دەیانەوێت ناسنامەی نەتەوەییان دەربڕن، هەروەك ئەوەی لە راپۆرتەکەی سەرەوە باسکرابوون[1].

وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا ستراتیژێکی نوێی لەبارەی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا دارشت، کەلەسەر بنەمای **"کۆتایی هێنان بە پێشێلکارییە فراوانە بڵاوەکانی بۆ مافەکانی مرۆڤ وەستاوە"**. ئەمەش لە رێگەی پاداشتکردنی تورکیا لەسەر هەر رەفتارێکی باش کە دەینوێنێ، بە دەستگرتن و یارمەتی ئابووری پاداشت دەکرێت، لەبری ئەوەی لەسەر رێوشوێنەکانی سزا بدرێت یا رەخنەی توندی لێبگرێت. ئەمریکا سێ بابەتی وەك سەرەتا دیاریکرد تاکو

[1] -Human Rights Watch, "The human rights picture in Turkey grew worse during 1992" via at: (http://www.hrw.org/reports/1992/WR92/HSW-06.htm#P744_222349).

PDF 4 KURD

جەختی لەسەر بکاتەوە، ئەوانیش : "**ئازاردان و ئازادی رادەربرین و کوشتنی نارەوا**" بوون[1].

ئەمریکا داخوازی و راسپاردەی زۆری سەبارەت بەو سێ بابەتە بە تورکیا بەخشی. سەبارەت بە ئازاردان، داوای لە تورکیا کرد ئازاردان و بەندی تاکەکەسی و رەشبگیری کە بەگوێرەی یاسای نەهێشتنی تیرۆر پیادە دەکرێت، نەهێڵێ و لەبری ئەوەی پەنا بۆ دادگای ئەمنی دەوڵەت بەریت، پەنا بۆ دەسەڵاتی دادوەری تورکی بەریت. رێوشوێنێك بۆ چاودێری حکوومەت بەسەر هەڵسوکەوتەکانی پۆلیس و ژەندرمە دابنێت و پرەنسیپەکانی مافەکانی مرۆڤ دەرخواردی پۆلیس بدات بەڵام بابەتی دووەم، کە ئازادی رادەربرینە، ئەمریکا، تورکیای ئامۆژگاریکرد کە دەرگای گفتوگۆ لەگەڵ سەرجەم نوێنەرانی گرووپە ئۆپۆزسیۆنەکان بکاتەوە، مافی رادەربرین بە بەکارهێنانی زمانی کوردیشەوە بدات و پارێزگاری لە ئازادی رۆژنامەگەری بکات. سەبارەت بە بابەتی سێیەم، کە حاڵەتەکانی کوشتنی نارەوایە و زیادەرۆیی لەبەکارهێنانی هێزە لەلایەن حکوومەتەوە، وەزارەتی دەروە هیچ راسپاردەیەکی راستەوخۆ و ئاشکرای ئاراستەی حکوومەتی تورکی نەکرد[2].

راپۆرتی وەزارەتی دەرەوە لەبارەی پیادەکردنەکانی مافی مرۆڤ لە ساڵی 1992، بەشێوەیەکی نیمچە گشتی ئاماژەی بە زۆر لە حاڵەتەکانی پێشێلکاری ترسناك و فراوانی مافەکانی مرۆڤی کوردی نەکرد، بەڵام دەستپێشخەرییەکانی کە خۆی لە راسپاردەکانی سەرەوە دەبینییەوە، خاڵێکی پۆزەتیڤی تۆمارکرد، بە شێوەیەك هیچ ئیدارەیەکی پێشوو بە درێژایی قۆناغەکانی پەیوەندییەکانی

---

(1) -Human Rights Watch, "The human rights picture in Turkey grew worse during 1993" via at: (http://www.hrw.org/reports/1993/WR93/Hsw-08.htm#P564_202642).

(2) -Human Rights Watch, "The human rights picture in Turkey grew worse during 1993" via at: (http://www.hrw.org/reports/1993/WR93/Hsw-08.htm#P564_202642). ;(U. S. Depart of states,1992,

بە تورکیاوە، بەم شێوە ئاشکرایە کێشەکانی نەوروژاندووە. بەمەش شایەنی پیاهەڵگوتنی لیژنەی هلسنکی بۆ چاودێری مافەکانی مرۆڤ بوو[1].

ئاماژەیەکی دیکە بۆئەوەی کە ئیدارەی ئەمریکی ستراتیژێکی نوێی وەرگرتووە، لە پێشوازییە گەرمەکەی کلینتۆن بۆ تانسۆچیللەری سەرۆك وەزرانی تورکی لەمیانەی سەردانێکی بۆ ئەمریکا لە تشرینی یەکەمی 1993 بەدەردەکەوێت، کلینتۆن بەمشێوەیە دوا "**بە شێوەی نەتەوە بێ هاوتاکەمان، تورکیا وەك نموونەی هەمەچەشنی کلتووریی دەردەکەوێت**" بەبێ ئەوەی بچێتە سەر باسی پێشێلکارییە گەورەکانی تورکیا دەرهەق بە کورد[2].

ساڵی 1994 ئیدارەی ئەمریکی ئاراستەیەکی زۆری بەرەو ئاگادارکردنەوەی تورکیا لەبارەی قەبارە و مەترسی ئەو چەوساندنەوەیەی کە کورد لە تورکیا رووبەرووی بۆتەوە گرتەبەر. راپۆرتی ساڵانەی وەزارەتی دەروەی ئەمریکا لەبارەی پیادەکردنەکانی مافی مرۆڤ لە هەمان ساڵ ئاماژەی بە ئازادییە کەسییەکان و ئازادی رادەربرین و پێکهێنانی پارتی سیاسی کردووە، کە تووشی گورزێکی کوشندە بووە، راپۆرتەکە بەشێکی بۆ بابەتی هەڵگرتنی حەسانە و دادگایی کردنی شەش ئەندامی پەرلەمانی سەربە پارتی دیموکراتی گەلی کوردی تەرخان کرد بوو[3]. رێکخراوی (چاودێری مافەکانی مرۆڤ – Human Rights Watch) ئەو رێوشوێنەی تورکی بە فشاری دوغان کورش سەرۆکی دەستەی ئەرکانی تورکی زانی، کە پێشتر هۆشداری لەبارەی ئەوەی کە "**تیرۆریستان لە پەرلەمان دابنیشن دابوو**"[4].

---

(1) -Human Rights Watch, " The human rights picture in Turkey grew worse during 1993" via at: (http://www.hrw.org/reports/1993/WR93/Hsw-08.htm#P564_202642)

(2) -Ibid.

(3) - ئەوانیش خەتیب دیجلە Hatip Dicle و ئەحمەد تورك Ahmet Turk و ئۆرهان دۆگان Orhan Dogan و ساری ساقیق Sirri Sakik و لەیلا زانا Layla Zana بوون.

(4) Human Rights Watch, " The human rights picture in Turkey grew worse during 1994" via at: (http://www.hrw.org/reports/1994/WR94/Helsinki-21.htm#P680_209831).

PDF 4 KURD

رۆژنامەی ئەمریکی الیزا مارکوس لە پاییزی 1994 لەبارەی هەڵمەتەکانی سوپای تورکی نووسیویەتی و دەڵێت: "**ئەمە هێرشێکی سەربازی دڕندە و سەرپاگیرە بۆ ئەوەی کۆتایی بە بەرخۆدانی کوردی بە شێوەیەکی وەحشیگەرانە بێنێت (250 هەزار سەرباز بەرامبەر 15 هەزار پیاوی باندەکان و هاووڵاتیانی مەدەنی کورد)... ئامانجیان تیرۆر و کوشتنی نارەوا و بێ دەنگکردنی بەرهەلستکارانی کوردە... نووسەر و رۆژنامەنووس و نوینەرانی پەرلەمانە دیارەکان تاکو پیاوانی کاری کوردیش رووبەڕووی تەقەلێکردن و ئازاردان و بەندیخانە دەبوونەوە، هەروەها رۆژنامەی ئۆپۆزسیۆن ناچار بە داخستن کران. رووی راستەقینەی ئەو هەلمەتانە، ئامانجێکی سەربازی هەبوو، ئەویش ویرانکردنی هەموو گوندێکی یاخیبووە، راگواستن و کوشتنی گوندییەکان و کوشتنی رەمەکی و شوێنبزرکردنی هاووڵاتیانی مەدەنی کوردی ئەوانەی رازی نابن ببنە میلیشیای بەکرێگیراوی حکوومەت دژ بە پارتی کرێکارانی کوردستان. پرۆسەکانی کوشتن لەلایەن سوپا و تیمەکانی مەرگەوە جێبەجێ دەکرێن و حکوومەتی مەدەنی لەم تاوانە بەشدارە**"[1].

لەم وەسفەی الیزا هیچ زیدەرۆییەکی تێدا نییە، لێدوانەکانی گەورە بەرپرسانی ئەمریکی، دەیانزانی رەوشەکە لەوێ چەندە مەترسیدارە. وارین کریستۆڤەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکا لە 30ی ئەیلولی 1994 ئامۆژگاری تورکیای کرد کە "**لەسەر حیسابی پابەندبوونی وڵات بە پێوەرە نێودەوڵەتییەکانی مافی مرۆڤ، درێژە بە جەنگ لە دژی جوداخوازان نەدات**"[2].

دوپاتکردن بو دەرکەوتنی سەرەتاکانی گۆڕانی بەرەبەرەیی لە پەیوەندییەکانی ئەمریکا و تورکیا و گرنگیدانی ئیدارەی کلینتۆن بە پرسەکانی مافی مرۆڤ، جون شاتوك یاریدەدەری وەزیری دەروەی ئەمریکا بۆ مافەکانی مرۆڤ لە ماوەی ساڵی 1994 دووجار سەردانی تورکیای کرد، هەروەها ستیفن

(1) - لقمان محو، المصدر السابق، ص 25.

(2) -Oprad Kesic, "American- Turkish Relations at a Crossroads", Mediterranean Quarterly, Winter, 1995, VOL. I, P. 17.

اوکسمان Stephen Oxman یاریدەدەری وەزیری دەرەوە بۆ کاروباری ئەورووپی لەهەمان ساڵدا سەردانی تورکیای کرد. لەکاتی دەرچوونی لە تورکیا لە 11ی شوباتی 1994 رایگەیاند کە وڵاتەکەی "**چارەسەرێکی ئاشتییانەی کۆمەڵایەتی**" پێ باشترە بۆ پرسی باشووری رۆژهەڵات[1]. هەروەها گوتی "**پێویستە تورکیا ئەو چارەسەرییە بگرێتەبەر**"، چونکە "**ئەمریکا باوەڕی بە چارەسەری سەربازی بەردەوام نییە لە باشووری رۆژهەڵات**"[2].

لە 25ی تشرینی یەکەمی 1994 شاتۆك لە کۆنگرەیەکی رۆژنامەنووسی لە ئەنقەرە رایگەیاند کە: "**مافەکانی مرۆڤ و دیموکراسی تا رادەیەکی زۆر دوو خاڵی میحوەریان لە پەیوەندییەکانی ئەمریکا – تورکیا پێکهێناوە**". هۆشداری ئەوەی دا کە ئاشکرایە کە "**یاساکانی ئەمریکا لێناگەڕێت یارمەتی سەربازی ئەمریکی بۆ مەبەستی پێشێلکاری مافەکانی مرۆڤ لە دژی تاکی مەدەنی بەتایبەتی بەکاربێت... ئەمە شتێکی زۆر ئاشکرایە بۆ بەرپرسە تورکەکان**". هەروەها شاتۆك هۆشداری دایە تورکان کە ئەوان "**ملیۆنەها دۆلار**" لەیارمەتی سەربازی لەدەست دەدەن ئەگەر نەتوانن باری مافەکانی مرۆڤ چاك بکەن، لە وڵامدانەوەیەکی خێرای تورکی بۆ لێدوانەکانی شاتۆك، مومتاز سوسیالی وەزیری دەروەی تورکی رایگەیاند کە وڵاتەکەی چارەسەرییەکەی بەرپرسە ئەمریکیەکە رەت دەکاتەوە و رایگەیاند کە تورکیا ئەلتەرناتیڤی هەجۆری بۆ دەستکەوتنی چەك لەبەردەستدایە[3].

بەشێوەیەکی گشتی تا ساڵی 1995، کاردانەوەی ئەمریکی لەبارەی پێشێلکارییەکانی تورکیا بۆ مافی مرۆڤ، رەخنەگرتن و پیشاندانی خاڵی لاوازی

(1) Human Rights Watch, "The human rights picture in Turkey grew worse during 1994" via at: (http://www.hrw.org/reports/1994/WR94/Helsinki-21.htm#P680_209831).

(2) - سالار اوسي ويوسف ابراهيم الجهماني (اعداد وترجمة)، تركيا وأمريكا: من الاقطاب المتعددة الى نظام القطب الواحد)، دار حوران للطباعة والنشر والتوثيق، دمشق، 2000، ص 84.

(3) Human Rights Watch, "The human rights picture in Turkey grew worse during 1994" via at: (http://www.hrw.org/reports/1994/WR94/Helsinki-21.htm#P680_209831).

PDF 4 KURD

ديموكراسی توركی نەبووە، بەڵكو جارێك ئامۆژگاری پێشكەشكردووە، جارێكیش لە بەرپرسە توركەكان پاڕاوەتەوە. هەركاتێكیش ئەنقەرە چەند چاكسازییەكی هەرچەند بچووكیش بێت ئەنجام دابێت، ئەوا واشنتۆن لە پیرۆزبایی كردن و پیاهەڵدانی بەرپرسە توركەكان دەستپێشخەری دەكات[1].

لەماوەی ساڵی 1995 گۆڕانێكی گرنگ بەسەر شێوازی هەڵسوكەوتی ئیدارەی ئەمریكی لەگەڵ مافەكانی مرۆڤ لە توركیا هات. مەترسییەكانی ئەمریكا ئاراستەیەكی روو لەسەری وەرگرت، ئەمەش لەمیانەی ئەو فەرمانە سەرۆكایەتییەی كە كلینتۆن لە شوباتی 1995 بە ژمارەی 34 دەریكرد و فەرمانی بە وەزارەتی دەرەوە كرد كە **"لە بۆندەكانی ناردنی چەك وردبێتەوە، لە گۆشەنیگای ئەوەی ئاخۆ ئەمە كاریگەری لەسەر ئەمنی هەرێمایەتی و مافەكانی مرۆڤ دەبێت"**[2]. لەپاڵ جەختكردنەوە لە هێشتنەوەی توركیا وەك هاوپەیمانێكی گرنگ و بازاڕی گەورەی چەك. هەریەكە شاتۆك و كرۆسمان و ستڕۆپ تالبوتی جێگری وەزیری دەرەوەی ئەمریكا نیگەرانی ئەمریكایان لەبارەی تۆماری مافەكانی مرۆڤ لە توركیا ئاشكرا كرد. تالبوت Strobe Talbott لەمیانەی بەشداریكردنی كۆنگرەیەك كە لە زانكۆی بیلكنت–Bilkent لە ئەنقەرە لە نیسانی 1994 سازكرا رایگەیاند، كە **"هەرچەندە كە ئەمریكا هیواخواز نییە كە حكومێكی ئۆتۆنۆمی كوردی لە ناو توركیا دابمەزرێ، تاكە شتێك كە لە توركیا داوا دەكرێت ئەوەیە كە چارەسەرێكی دیموكراسی – سیاسی بۆ پرسە تایبەتە كوردییەكەی بدۆزێتەوە"**[3]. راپۆرتی ساڵانەی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریكا لەبارەی پیادەكردنەكانی مافەكانی مرۆڤ بۆ ساڵی 1994 باسی لەوە كردووە كە **"هەرچەندە حكومەتەكەی چیللەر لە ساڵی 1993 بەڵێنی دا كۆتایی بە ئازاردان بێنێت و دەوڵەتێكی لەسەر رێزگرتنی مافی مرۆڤ دابمەزرێنێ، بەڵام پیادەكردنی ئازاردان و زۆر بەكارهێنانی هێز لەلایەن**

(1) -Henry J. Barkey, "The Endless Pursuit…", P. 220.

(2) -Tamar Gabelnick, OP. Cit., P. 2.

(3) - السفير، 1 ايار 1995.

پیاوانی ئاسایش بە درێژایی ساڵی 1994 باو بووە"[1]. لەناوەڕاستی ئابی 1994 وارین كریستۆفەری وەزیری دەرەوە نامەیەكی ئاراستەی لی هاملتۆنی سەرۆكی لیژنەی ئەورووپا و رۆژهەڵاتی ناوەڕاست لە ئەنجوومەنی نوێنەرانی ئەمریكی كرد و باسی لەوە كردبوو كە **"تۆماری مافەكانی مرۆڤ نیگەرانی گەورە بۆ ئێمە دروست دەكات، بەڵام باوەڕ ناكەین كە ئەمە هەڵەیەكی چەسپاو لە پێشێلكارییەكان پێكبهێنێت"**. هەروەها ئەوەشی خستەسەر كە ئەمریكا پەنا بۆ بەشی (B-502)ی یاسای یارمەتییە دەرەكییەكان نابات، كە داوا دەكات یارمەتییە ئەمریكییەكان لەو وڵاتانە ببڕدرێت كە پێشێلكاری لەمافەكانی مرۆڤ دەكەن[2].

وەكو هەموو جارێك كاردانەوەی توركی لەسەر لێدوان و رێوشوێنە ئەمریكییەكان خێرا هات، بۆ نموونە بولەند ئەجەوید لە یەكی ئابی 1994 رایگەیاند كە **"ئامانجی بنەرەتی ئەمریكا، دروستكردنی هەرێمێكی سەربەخۆیە لە باشووری رۆژهەڵاتی توركیا"**[3].

وەزارەتی دەرەوەی ئەمریكا 36 لاپەرەی بۆ توركیا لەو راپۆرتەكەی كە لە شوباتی 1995 لەبارەی پیادەكردنەكانی مافی مرۆڤ لەجیهان بوو، تەرخانكردبوو، واتا زیاتر لە هەموو وڵاتان جگە لە چین كە 39 لاپەرەی بەركەوتبوو، بۆ توركیا تەرخانكرابوو[4].

لەسەر داوای كۆنگرێس، وەزارەتی دەرەوە بە راوێژ لەگەڵ وەزارەتی بەرگری لە ساڵی 1995 راپۆرتێكیان لەبارەی بەكارهێنانی توركیا بۆ چەكی

(1) U.S. DEPARTMENT OF STATE, "TURKEY HUMAN RIGHTS PRACTICES for 1994", FEBRUARY 1995. Via at: (http://www.hri.org/docs/USSD-Rights/94/Turkey94.html).

(2) -Human Rights Watch, " The human rights picture in Turkey grew worse during 1995" via at: (http://www.hrw.org/reports/1995/WR95/HELSINKI-16.htm#P655_198257).

(3) -Robert Olson, "The Kurdish Question and Turkey's Foreign Policy Towards Syria, Iran, Russia, and Iraq Since The Gulf War", in: Robert Olson (Ed), The Kurdish Nationalist Movement…, P. 102.

(4) -U.S. DEPARTMENT OF STATE, "TURKEY HUMAN RIGHTS PRACTICES for 1994", FEBRUARY 1995. Via at: (http://www.hri.org/docs/USSD-Rights/94/Turkey94.html).

PDF 4 KURD

ئەمریکی بۆ لەناوبردنی یاخیبوونی پارتی کرێکارانی کوردستان و پێشێلکاری دەرهەق بە مەدەنییەکان و چۆڵکردنی گوندەکانی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا ئامادەکرد[1]. راپۆرتەکە لە حوزەیرانی 1995 تەواو بوو بە کۆنگرێس درا،جگە لەوەی باسکران، راپۆرتەکە زانیاری بەبەهای تێدا هاتبوو، گرنگییە بێ هاوتاکەی لەوەوە هاتبوو کە بۆ یەکەمجارە لە مێژووی پەیوەندییەکانی هەردوو لا ئاماژەی بە **"خراپ بەکارهێنانی چەکی ئەمریکی دژ بە مەدنییەکانی لەلایەن تورکیای"** تێدا باسکراوە. ئەم لێدوانەش بە ترسناکترین و گرنگترین دادەنرێت لەوەتەی شەڕەکە لە ساڵی 1984ەوە روویداوە، کە بۆ حکوومەتی ئەمریکی تۆمارکرابێت[2].

سەرباری ئەوەی لە راپۆرتەکەدا لە روونکردنەوەی بەڵگەدار هاتووە، کە پەرەسەندنێکی کرنگی هەڵوێستی ئەمریکا لەبارەی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا دەخاتە روو، بەڵام ئەمریکا لە پیا هەڵگوتن بە تورکیا و جەختکردنەوە لەسەر پێگەی ستراتیژی و ئەوەی کە تورکیا پێشکەشی کردووە و ئەوەی ئەمریکا دەتوانێ بە تورکیای بدات. هەروەها دانی نەنا بەوەی کە تورکیا چەکی ئەمریکی لە پرۆسەکانی چۆلکردنی گوندەکان و راگواستنی دانیشتوانەکەی بەکارهێنابی، ئەو پرۆسانەی کە بەشێوەیەکی گەورە پشتی بەو چەك و فڕۆکانە دەبەست کە زۆربەی لە ئەمریکا دروستکرابوون[3]. هەردوو وەزارەتی بەرگری و دەرەوە وەك لە لێدوانی بەرپرسانی را دیار بوو، ویستیان لە گرنگی کاریگەری راپۆرتەکە کەم بکەنەوە، سەرۆکی ئەرکانی ئەمریکی ژەنەراڵ جۆن شلیکاشفیلی، دوای چەند رۆژێکی کەم لە دەرچوونی راپۆرتەکە نامەیەکی

(1) - U.S. Department of State (Bureau of European Affairs), Report on Allegations of Human Rights Abuses by the Turkish Military and on the Situation in Cyprus, 95/06/01. Via at: (http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_cyprus_1995.txt).

(2)- Human Rights Watch, " The human rights picture in Turkey grew worse during 1995" via at: (http://www.hrw.org/reports/1995/WR95/HELSINKI-16.htm#P655_198257).

(3) - U.S. Department of State (Bureau of European Affairs), Report on Allegations of Human Rights Abuses by the Turkish Military and on the Situation in Cyprus, 95/06/01. Via at: (http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_cyprus_1995.txt).

ئاراستەی سۆنی کالاهان Sonny Callahan ی سەرۆکی لیژنەی سەرپەرشتیاری چالاکییە دەرەکییەکانی سەربە ئەنجوومەنی نوێنەرانی ئەمریکی نارد و جەختی لەسەر **"بەها ستراتیژییەکەی تورکیا بۆ ئەمریکا کردەوە"**، ئەمەش وەك هەوڵێك بۆ بەرگرتن بە هەوڵەکانی کۆنگرێس بۆئەوەی یارمەتی سەربازی بۆ تورکیا بە تۆماری ئەو وڵاتە لە بواری ماف مرۆڤ نەبەستنەوە[1].

بەهەر حال ئەو شتە گرنگەی بەهۆی راپۆرتی حوزەیرانی 1995ەوە بەدیهات، سەرباری باری ناخۆشی ئەمنی فەرمانبەرانی بالیۆزخانەی ئەمریکی لە ئەنقەرە و قونسولخانەی ئەمریکی لە ئەدەنە سەردانێکی رۆتینیان بۆ ناوچەی باشووری رۆژهەڵات کرد، ئەو سەردانەی کە حکوومەتی تورکی لە ئایاری 1994ەوە قەدەغەی کردبوو. بەمەش وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکی زانیاری وردتری لەبارەی ئەو دەنگو و دەمەتەقێیانەی کە لەبارەی چالاکییەکانی سووتاندنی گوندەکان و راگواستن و چۆلکردنی دانیشتوانە مەدەنییەکانی ناوچەکە هەبوون، چنگ کەوت.[2]

شتی گرنگی دووەم کە راپۆرتەکە کردی بە بەڵگە، ئەوە بوو کە دانی نا کە 160 ئەفسەری سوپای تورکی چەند بابەتێکیان لەبارەی مافەکانی مرۆڤەوە پێگوتراوە[3]. بەرنامەکە پرۆگرامێکی لەبارەی (**چەمکی مافەکانی مرۆڤ و**

(1) -Human Rights Watch, "The human rights picture in Turkey grew worse during 1995" via at: (http://www.hrw.org/reports/1995/WR95/HELSINKI-16.htm#P655_198257).

(2) - U.S. Department of State (Bureau of European Affairs), Report on Allegations of Human Rights Abuses by the Turkish Military and on the Situation in Cyprus, 95/06/01. Via at: (http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_cyprus_1995.txt).

(3) - بەرنامەکە لە کانوونی دووەمی 1995 دەستی پێکرد و بەم شێوەیە دابەشکرابوو:

1– بۆ پلەی ژەنەرال و عەمید دوو کاتژمێر.

2– تیمەکانی بەشداربوو لە چالاکییەکانی ئاسایشی ناوەخۆ چوار سەعات.

3– پۆلەکانی پیادە و زریپۆش و تۆپهاوێژ و ئەندازیارانی سەربازی و ئەفسەرانی ژەندرمە سێ سەعات.

4– قوتابخانەکانی سوپا و قوتابیانی ئەکادیمیای عەسکەری دوو سەعات.

5– ئەفسەر و رەقیب و سەربازانی ئەمنی ناوەخۆ چوار سەعات. سەیری:

U.S. Department of State (Bureau of European Affairs), Report on Allegations of Human Rights Abuses by the Turkish Military and on the Situation in Cyprus, 95/06/01. Via at: (http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_cyprus_1995.txt).

گرنگییەکەی لە جیهانی ئەمڕۆدا) لە خۆگرتبوو، هەروەها دیاریترین بەرپرسیارێتییەکانی تورکیا کە لە ڕێککەوتننامە و تابلۆکانی تایبەت بە مافەکانی مرۆڤ پێشتر مۆری کردوون. سەرباری ئەو ڕێوشوێنانەی کە پێویستە بۆ جیاکردنەوەی مەدەنییەکان لە چەکدارەکان بگیرێنەبەر و ڕێوشوێنە قەزاییەکان دژ بەو سەربازانەی کە مافەکانی مرۆڤ پێشێل دەکەن[1]. بابەتێکی دیکە کە ئیدارەی ئەمریکی بۆ هاندانی تورکیا بۆ بەدیهێنانی چاکسازی دیموکراتی و باشکردنی باری مافەکانی مرۆڤ، بریتی بوو لەوەی کە تانسۆ چیللەری سەرۆك وەزیران ئەو یاسایانەی کە وا دەکەن چاکسازی دیموکراتی و مافەکانی مرۆڤ باشتر دەکەن بە ئەنجوومەنی نیشتمانی تورکی بدات، کە خۆی لە فراوانکردنی بەشداری سیاسی و هەموارکردنی یاسای لەناوبردنی تیرۆر دەبینییەوە، بەشێوەیەك کە ئازادی رادەربڕینی زیاتر و لێبووردن لە دەستگیرکراوەکان لە نووسەران و ڕۆژنامەنووسان و سنووردانان بۆ ئازاردان و خوێندنی بابەتی مافی مرۆڤ لە بواری پەروەردەدا دەگرتەخۆی. هەرچەندە ئەو چاکسازییانە لەسەرەتادا هەرێمی باری لەناکاوی نەدەگرتەوە، بەڵام ئامانجگەلێکی لە سیاسەتی دەرەوەی ئەمریکا هێنایە دی. سەرباری هەموو ئەمانە، ئەوەی سەرنجراکێشە لەمەدا، وەڵامدانەوەی دەستەی ئەرکانی تورکی بوو بۆ داواکارییەکانی حکوومەتی ئەمریکی سەبارەت بەو پرسیارانەی کە پەیوەندییان بەو دەنگۆیانەوە هەبوو، کە لەبارەی حاڵەتی پێشێلکارییە فراوانەکانی مافەکانی مرۆڤ لە باشووری ڕۆژهەڵاتی تورکیا و باکووری عێراق لە میانەی جێبەجێکردنی چالاکییە سەربازییەکان[2]. هەرچەندە ئەو وەڵامانە ڕەنگدانەوەی بیروبۆچوونی عەسکەر بوو، بەڵام بە خاڵێکی وەرچەرخانی گرنگ لە شێوازی مامەڵەی عەسکەر لەگەڵ فایلی پرسی کورد، دادەنرێت، بەر لە شوباتی 1995 بەتەواوی هەر دەستێوەردانێکی دەرەکییان لەو ململانێیە باوەی باشووری ڕۆژهەڵات ڕەت دەکردەوە.

---

(1) -Ibid.

(2) - U.S. Department of State (Bureau of European Affairs), Report on Allegations of Human Rights Abuses by the Turkish Military and on the Situation in Cyprus, 95/06/01. Via at: (http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_cyprus_1995.txt).

لەسەر بنەمای ڕێوشوێنە تورکییەکان و بەڵینەکانی چیللەر، کە زۆری لێ جێبەجێنەکران، حکوومەتی ئەمریکی لە ڕاپۆرتی وەزارەتی دەرەوەی بۆ ساڵی 1995 لەبارەی پیادەکردنی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا، ئاماژەی بۆ ئەوە کردبوو کە حاڵەتی مافی مرۆڤ لە تورکیا بە بەراورد بە ساڵی 1994 بەرەو باشی چووە، لەگەڵ مانەوەی گرفتی ترسناك لە ناوچەی باشووری ڕۆژهەڵاتی وڵات. ڕاپۆرتەکە بۆ کۆنگرێس پێشنیاری کردبوو کە بە بەهای 450 ملیۆن دۆلار یارمەتی سەربازی لە ساڵی دارایی 1995 بە تورکیا بدات[1]. بە بەراورد بە ساڵانی 1994 و 1995 هەوڵەکانی ئیدارەی ئەمریکی بۆ باشترکردنی باری مافی مرۆڤ لە تورکیا پاشەکشێیەکی بەچاوی بەخۆیەوە بینی و فشارەکانیشی کەمکردەوە. **"لوتکەی ستراتیژی"** پەیوەندییەکانی ئەمریکا– تورکیا لەسەر حیسابی فایلی مافی مرۆڤ لە تورکیا بە دیارخرا و پێشکەشکرا، ئەمەش لە لێدوانەکانی بەرپرسانی ئەمریکی بە ڕوونی دەرکەوت. لەو کاتەی کە ڕاپۆرتی ساڵانەی وەزارەتی ئەمریکی لەبارەی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا بۆ ساڵی 1996 دانی بەوە نابوو کە حکوومەتی تورکی لە بەدیهێنانی بەڵێنەکانی سەبارەت بە باشترکردنی مافەکانی مرۆڤ و دیموکراسی سەرنەکەوتووە و حاڵەتی مافی مرۆڤ لە چاو ساڵی 1995 خراپتر بووە[2]، تێبینی ئەوە دەکرێت کە مارك کرۆسمانی بالیۆزی ئەمریکی لە تورکیا لە ئازاری 1996 ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە هەرچەندە ساڵی 1996 بە بەرەنگارییەکی گەورە لەبەردەم تورکیا دادەنرێت، بەڵام ئەمە پاڵپشتی ئەمریکی بۆ هاوبەشی ئەمنی کە پشت بە بەرژەوەندی هاوبەش دەبەستێ، بەهێزتر دەکات. لەهەمان ڕێرەودا سەرۆك کلینتۆن لەمیانەی کۆبوونەوەکەی بە سەرۆك دێمیرێل لە ئازاری 1996، گفتوگۆی بابەتی

---

(1) -U.S. Department of State, "Turkey Human Rights Practices for 1995", March 1996. Via at: (http://www.hri.org/docs/USSD-Rights/95/Turkey95.html

(2) -Tamar Gabelncik and others, "Arming Repression: U.S. Arms to Turkey During the Clinton…", Human Rights Watch, " The human rights picture in Turkey grew worse during 1995" via at: (http://www.hrw.org/reports/1995/WR95/HELSINKI-16.htm#P655_198257).

PDF 4 KURD

مافەکانی مرۆڤ و دیموکراسییان نەکرد و هیچ زانیارییەک کە لە بەیاننامە فەرمییەکانەوە لەبارەی کۆبوونەوە دەرچوون، هیچیان لەم باتەوە نەدرکاند[1].

ئەم هەڵوێستەی ئیدارەی ئەمریکی بۆ چەند فاکتەرێك دەگەڕێتەوە، یەکەمیان، ئەو نیگەرانییە زۆرەی ئەمریکا لەبارەی ئارامی لە تورکیا، دوای ئەوەی هەوڵەکانی پێکهێنانی حکوومەتی دوای هەڵبژاردنەکانی 1995 سەرنەکەوتن[2]. فاکتەری دووەم، پەیوەندی بە هاتنی پارتی ڕەفاهی ئیسلامییەوە هەبوو، بۆ دەسەڵات، ئەمەش نیگەرانییەکی ڕانەگەیەنراوی لای ئەمریکا دروستکرد. هۆکاری سێیەم، پەیوەندی بەو شڵەژانەی کە لە پەیوەندییەکانی تورکیا– یۆنانەوە هاتەدی هەبوو، کە ئەگەری هەڵگیرسانی کێشمەکێشی چەکداری لێدەکەوتەوە. هەرچی هۆکاری چوارەم بوو، ئەوا بە شەڕەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان و پەرەسەندنەکانی شەڕی ناوەخۆی نێوان هەردوو پارتەکەی باکووری عێراق پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکێتی نیشتمانی کوردستانەوە هەبوو، هەروەها ئەوەی لەبارەی چارەنووسی پرۆسەی دالدەی ئارام هێنایە کایەوە، دوای ئەوەی هێزەکانی عێراقی لە 31ی ئابی 1996 هاتنە ناو هەولێرەوە. ڕاندل هۆکارێکی دیکەش بۆ پاشەکشێکانی

(1) -Human Rights Watch, " The human rights picture in Turkey grew worse during 1996" via at: (http://www.hrw.org/reports/1996/WR96/Helsinki-19.htm#P960_193943).

(2) – دەرەنجامی هەڵبژاردنەکانی کانوونی یەکەمی 1995 تورکی، بردنەوەی پارتی ڕەفاهی ئیسلامی بە ڕێژەی 21٪ی دەنگەکان و 158 کورسی پەرلەمانی لێکەوتەوە، ئەمەش مانای وابوو ماف خۆی بوو بەتەنیا حکوومەت پێکبهێنێ، بەڵام سلێمان دێمیرێل بە پاڵپشتی دامەزراوەی سەربازی ڕازی نەبوو پێکهێنانی حکوومەت بە نەجمەدین ئەربەکانی سەرۆکی پارتی ڕەفاه بسپێرێ، بۆیە داوای لە مەسعود یەلمازی سەرۆکی پارتی نیشتمانی دایک کرد حکوومەت پێکبهێنێ. بەڵام ئەو هاوپەیمانێتییەی کە یەلماز لەگەڵ تانسۆ چیللەری سەرۆکی پارتی ڕێگای ڕاست پێکی هێنا، بۆ چەند مانگێك نەبێت درێژەی نەکێشا، بۆیە دێمیرێل بەناچاری داوای پێکهێنانی حکوومەتی لە دێمیرێل کرد، ئەو حکوومەتە لە 28ی حوزەیرانی 1996 تا 30ی حوزەیران درێژەی کێشا، بەهۆی فشاری عەسکەر و پێشوازی نەکردنی لەلایەن ئەمریکاوە دەستی لەکارکێشایەوە. جلال عبد الله معوض، صناعة القرار ....، ص 310.

ئەمریکا زیاد دەکات، کە هۆکارەکەی ناوەخۆییە و پەیوەندی بە ئیدارەی کلینتۆنەوە هەیە، کە لە ساڵی 1995ەوە زۆر پشتی بە تورکان دەبەست، لەسەروبەندی مۆرکردنی ڕێککەوتننامەی دایتۆن بۆ ئاشتی لە مانگی تشرینی دووەمی 1995، کە بەهۆیەوە بە ڕوونی سنوورێك بۆ جەنگی ئەتنی لە بۆسنە دانرا، واشنتۆن داوای یارمەتی تورکی کرد بۆ چارەسەرکردنی پرسێکی گەورە، کە خەریك بوو هەلی بردنەوەی کلینتۆن بۆ دووەم جار لە هەڵبژاردنی سەرۆکایەتی 1996 لەدەست بدات. ئیدارەی کلینتۆن دەبوو هێزەکانی ساڵێکی دیکە زیاتر لە بۆسنە بهێڵێتەوە یان سەرپەرشتی پرۆسەی مەشقپێکردنی سوپای لاوازی موسولمانی بۆسنی بکات "ئەمەش پێویستی بەکاتی زیاترە تاکو ئەو سوپایە بتوانێ ڕووبەڕووی سرب و کروات ببێتەوە"، ئەم کارە پێویستی بە نەبەردییەکی سیاسی گەورە هەبوو، هەرچەندە ئەم بابەتە، لە پێشەوەی بابەتە سیاسییەکانی ئیدارەی ئەمریکی بوو. ئیدارەی کلینتۆن تورکیای بەو هەڵبژاردنە بینی کە هەردوو ڕێگاچارەکەی سەرەوەی لەکۆڵ دەکاتەوە، ئەوەیش دۆزینەوەی وڵاتێکی موسولمانی میانڕەو و لایەنگری ڕۆژئاوا و ئەندامی ناتۆ بێت و ئەو ئەرکە لە ئەستۆ بگرێت. هەموو ئەو خەسلەتانە لە تورکیا دا هەبوون، تورکیا پەسندکردنی ئەو ئەرکەی بە هەلێك زانی بۆئەوەی لە داهاتوو داوا لە هاوپەیمانە ئەمریکی و ئەورووپییەکانی بکات، چاکەی بدەنەوە، لەبارەی پرسی کورد لە تورکیا فشاری بۆ نەهێنن. ئەمەش یەکەمجار بوو کە تورکیا بووە بەشێك لە ململانێ توندەکانی ناو ئیدارەی ئەمریکی[1].

سەرباری ئەمانە ئیدارەی کلینتۆن نەیدەتوانی ئەو پێشێلکارییە ترسناکانەی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا فەرامۆش بکات. والتر سکولومب .Walter S وەزیری بەرگری ئەمریکی دانی بەو ڕاستییە نا کاتێ لە شوباتی 1996 گوتی: **"گومانی تێدا نییە کە تۆماری تورکیا لەبارەی ماف مرۆڤ زۆر خراپە. بۆ ئێمە دارشتنی سیاسەتەکانمان لەسەر بنەمای تۆماری تورکیا لەبارەی مافەکانی مرۆڤ تەنها کارێك دەبێت کە زۆر کورت بینی تێدایە"**[2].

(1) - جوناثان راندل، المصدر السابق، ص ص 359 ـ 360

(2) -San Francisco Chronicle, 11 February, 1996.

PDF 4 KURD

ئەو پەرەسەندنە ترسناکانە بەرژەوەندییە ئەمنییەکانی ئەمریکای لە زۆر لایەنەوە خستە ژێر هەرەشەوە، هەتاکو راپۆرتی سی ئای ئەی–CIA بۆ ساڵی 1997 کە لەژێر ناوی (State Failure Task Force) بوو، ئاماژەی بۆ ئەوە کردبوو کە **"ئومەتی تورکی لەبەرامبەر هەڕەشەی داڕووخانە"** و ئەو رۆڵە بەهێزەی سوپا لەو وڵاتە هەیەتی کار لە ئارامی سیاسی ناوەخۆی تورکیا دەکات، تا جەنگ لەگەڵ پارتی کرێکاران بەردەوام بێت، بوونی ئەو هێزە پاساو هێنە، ئەو جەنگە گەندەڵی حکومی هێناوەتە ئاراوە، کە هەموو سیاسییەکانی تورکیای تێوەگلاوە[1].

دووبارە لە ساڵەکانی 1997–1998 فایلی ماف مرۆڤ لە تورکیا هاتە پێشەوەی کارەکانی حکومەتی ئەمریکی، بەوەرگرتنی مارك کرۆسمان بۆ پۆستی یاریدەدەری وەزیری دەرەوە بۆ کاروباری کەنەدی و ئەورووپی، رایگەیاند کە **"سیاسەتی ئەمریکا لەبارەی تورکیا سێ رەهەندی وەرگرتووە: رازاندنەوەی دیموکراسی، بەهێزکردنی پەیوەندی ئاسایش لەسەر بنەمایەکی دروست و فراوانکردنی بازرگانی"**. لەسەروبەندی ئەوەدا، گەورە بەرپرسانی ئیدارەی کلینتۆن رەخنەیان لە تورکیا بەهۆی بەدی نەهێنانی بەڵێنەکانی لەبارەی رێزگرتنی مافەکانی مرۆڤ دەگرت، لە شوباتی 1997 مادلین ئۆلبرایتی وەزیری دەرەوەی ئەمریکا رەخنەی لە تورکیا گرت و رایگەیاند کە **"پێشێلکاری بەردەوام لەوێ بۆ مافەکانی مرۆڤ هەیە، ئێمە بەدڵنیاییەوە باوەڕی پێناکەین"**[2].

بە هاتنی سەرەتای تەمووزی 1997، وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا راپۆرتێکی تەواوکاری راپۆرتی حوزەیرانی 1995ی لەبارەی بەکارهێنانی چەکی ئەمریکی بۆ ئەنجامدانی پێشێلکاری لەمافەکانی مرۆڤ پێشکەش کرد. راپۆرتە نوێیەکە ئاماژەی بەخالی پۆزەتیڤ کردبوو، ئەو خاڵانە لەوەتەی چیللەر

(1) -Tamer Gabelncick, Op. Cit., P.2.

(2) -Human Rights Watch, " The human rights picture in Turkey grew worse during 1997" via at: (http://www.hrw.org/reports/1997/WR97/HELSINKI-17.htm#P674_209013

بەڵێنی دابوو یاسا تابلۆکانی ژمارەیەك ماددەی دەستوور هەموار بکات، بەدیهاتبوون، هەروەها راپۆرتەکە ئاماژەی بۆ کەمبوونەوەی رێژەکانی چۆڵکردنی بەزۆری دانیشتوانی گوندەکان کردبوو، لەپاڵ گەڕانەوەی نزیکەی 19879 کەس لەوەتەی سەرەتای ساڵی 1996 بۆ گوندەکانیان، ئەو ژمارەیەش تەنها رێژەی 7٪ی کۆی راگوێزراوانی گوندەکانە کە سەرجەمیان ژمارەیان 560 هەزار کەس دەبن[1].

هەروەها راپۆرتەکە ئاماژەی بۆ ئەوەش کردبوو کە حکوومەت دەستی کردووە بە قەرەبووکردنەوەی گوندییە زیان لێکەوتووەکان و بودجەیەکی بە 100 ملیۆن دۆلار بۆ دووبارە نیشتەجێکردنەوەیان تەرخانکردووە. لە دیارترین ئەو شتانەی کە راپۆرتەکە چاودێری کردووە، ئەو باش بوونەیە کە بەسەر حاڵەتی مافەکانی مرۆڤ داهاتووە، لەلایەنی ئەوەی کە سوپا هەندێ سیاسەتی نوێی گرتۆتەبەر و هەندێ بەرنامەی مەشق کە یارمەتییان دەدات بۆ باشتر جێبەجێکردنی مافەکانی مرۆڤ، دارشت. بۆ نموونە دەستەی ئەرکانی تورکی (رێبەری پرەنسیپەکانی رەفتار)ی بەسەر سەرجەم تاکەکانی سوپا و ئەفسەران و سەرجەم پلەدارانی باشووری رۆژهەڵاتی وڵات دابەشکرد. رێبەرەکە چۆنیەتی رێزگرتن لە خەڵك و رەچاوکردنی دابونەریتە ناوەخۆکانیان لەخۆگرتبوو، لەپاڵ ئەمە دووبارە پرۆگرامی ئەکادیمیای خزمەتی سەربازی و قوتابخانە سەربازییەکان و قوتابخانەی ژەندرمە رێکخرانەوە و بابەتی مافەکانی مرۆڤی بۆ زیادکرا[2].

سەرباری ئەو هەنگاوانەی کە حکوومەتی تورکی و سوپا لە بواری باشکردنی مافەکانی مرۆڤ هاویشتیان و هەوڵەکانی ئیدارەی ئەمریکی، دیاریترینیان گرنگیدانی زیاد لە پێویست بە مافەکانی مرۆڤ، راپۆرتی ناوبراو ئاماژەی بە بوونی حاڵەتی بەڵگەداری پێشێلکردنی مافەکانی مرۆڤ کردووە، کە

(1) -Department of State, U.S Military Equipment and Human Rights Violations, report submitted to the Chairman of the Senate Foreign Relations Committee on 1 July 1997, pursuant to Senate Committee Report 104-295, accompanying H.R. 3540. Via at: (http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_dos_USweapons.htm).

(2) -Ibid.

PDF 4 KURD

لەمیانەی پرۆسەکانی سوپای تورکی لە دژی پارتی کرێکاران ئەنجامدراون، فڕۆکە دروستکراوەکانی ئەمریکا بەشدارییان لە پرۆسەکانی چۆلکردنی گوندەکانکردووە. هەروەها ئاماژەی بە بەکارهێنانی چەکی هەمەجۆری ئەمریکی لە گەمارۆدانی گوندەکان کردووە، هەر وەك ئەوەی کە لە گوندی تەپە Tepeی سەربە دیاربەکر لە نیسانی 1997 روویدا، کاتێ لەلایەن هێزە ئەمنییەکانی تورك بۆ ماوەی دوو مانگ گەمارۆدرا، وەك تۆڵەیەك بۆ کوشتنی یەکێك لە پاسەوانانی سنوور لەم گوندە[1]. بەکارهێنانی فرۆکە و هەلیکۆپتەری دروستکراوی ئەمریکی بە شێوەیەکی بەرفراوان لە پرۆسەی سنوور بەزینی عێراق لە میانەی پرۆسەکانی پۆلا 1995 و پرۆسەکانی ئایاری 1997، تورکیا یاسای یارمەتییە دەرەکییەکانی ژمارە 5128 و یاسای 34 کە کلینتۆن لە شوباتی 1995 دەریکرد، پێشێلکرد[2]. سەرباری پێشێلکردنی سنووری نێودەوڵەتی و هەرەشەکردنی ئەمنی هەریمایەتی کە بەهۆی سنووربەزاندنی تورکییەوە پەیدابووە، پرۆسەی یەکەم (پۆلا 1995) زیانی مرۆیی و ماددی گەورەی بە دانیشتوانە مەدەنییەکانی نێوان ناوچەی)پەناگەی ئارام)ی کوردان گەیاند[3]. هەروەها لە نێوان ئەو شتە گرنگانەی کە راپۆرتەکە ئاماژەی پێدابوو، ئەوەبوو کە وەزارەتی ناوەخۆی ئەمریکی تورکیای راستەخۆ بە **"بەکارهێنانی چەکی ئەمریکی لە شەڕی پارتی کرێکارنی کوردستان تۆمەتبارکردبوو، شانبەشانی ئەو شەڕەی کە بە سیاسەتێکی بەرنامە بۆ دارێژراوی حکوومەتی تورکی لە چۆلکردنی بەزۆرە ملێی گوندە کوردییەکان"**،

[1] -Department of State, U.S Military Equipment and Human Rights Violations, report submitted to the Chairman of the Senate Foreign Relations Committee on 1 July 1997, pursuant to Senate Committee Report 104-295, accompanying H.R. 3540. Via at: (http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_dos_USweapons.htm).

[2] -Tamar Gabelncik, OP.Cit., P. 2.

[3] -Department of State, U.S Military Equipment and Human Rights Violations, report submitted to the Chairman of the Senate Foreign Relations Committee on 1 July 1997, pursuant to Senate Committee Report 104-295, accompanying H.R. 3540. Via at: (http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_dos_USweapons.htm).

بەڵام راپۆرتەکە جەختیشی لە گرنگی ستراتیژی تورکیا بۆ ئەمریکا کردەوە[1].
راپۆرتەکە ئەوەشی لە بیر نەچوو، باسی شکستەکانی حکوومەتی تورکی لەبارەی رێوشوێنەکانی دەستەی ئەرکانی تورکی کە **"هیچ یەکێك لەو پیادەکردنانە و پێوەرانەی کە لەمیانەی پرۆگرام و مەشقەکانی سوپای تورکی بریاری لێدرا، جێبەجێنەکرد و هەرگیز کردە و چالاکی و نیاز و پرەنسیپەکان بە کار و جێبەجێکردنەوە گرێنەدراون"**. هەروەها راپۆرتەکە لەبارەی بەردەوامبوونی تورکیا لە سەیرکردنی بۆ پارتی کرێکاران بە **"چاوێلکەی سەرباز و پشتگوێخستنی لایەنە ئابووری و سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانی گرفتی باشووری رۆژهەڵاتی وڵات، رەخنەی لە تورکیا گرت، کە ئەو لایەنانە بۆ کۆتایی پێهێنانی ململانێکە پێویستن"**. راپۆرتەکە کۆتایی هات بە ئاماژەکردن بۆئەوەی کە **"رێزگرتن لە دیموکراتی و مافەکانی مرۆڤ وەکو رەگەزێکی تەواوکەر لە پێکهێنانی پەیوەندییەکانی تورکیا– ئەمریکا بەردەوام دەبن و پرسی کۆتاییهێنان بە پێشێلکارییەکانی مافەکانی مرۆڤ، جا بە هەنگاوی تاکلایەنانە بێت یا هاوبەش، ئەو بابەتە مۆڵگەی گرنگی گفتوگۆ بەردەوامەکانی حکوومەتی ئەمریکی دەبێت لەگەڵ تورکیا"**[2].

راپۆرتی ساڵانەی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا لەبارەی پیادەکردنەکانی مافی مرۆڤ بۆ ساڵی 1997، فشاری ئەمریکی لەسەر تورکیا دوو هیند کردەوە، سەرباری ئەوەی کە راپۆرتەکە ئاماژەی بە باشتربوونێکی سوکی مافەکانی مرۆڤ دابوو، ئەویشی دوای ئەوەی پەرلەمانی تورکی لە تشرینی یەکەمی 1997 دەنگی بۆ هەڵگرتنی باری لەناکاوی بۆ سێ پارێزگا لە کۆی نۆ پارێزگا دا، ئەو

[1] -Human Rights Watch, " The human rights picture in Turkey grew worse during 1997" via at: (http://www.hrw.org/reports/1997/WR97/HELSINKI-17.htm#P674_209013). ;U.S. Department of State (Bureau of European Affairs), Report on Allegations of Human Rights Abuses by the Turkish Military and on the Situation in Cyprus, 95/06/01. Via at: (http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_cyprus_1995.txt).

[2] -Department of State, U.S Military Equipment and Human Rights Violations, report submitted to the Chairman of the Senate Foreign Relations Committee on 1 July 1997, pursuant to Senate Committee Report 104-295, accompanying H.R. 3540. Via at: (http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_dos_USweapons.htm).

سێ پارێزگایانەش بریتی بوون لە بەنگۆل Bingol و باتمان و بەتلیس، بەڵام ئەوەشی تێدا هاتبوو کە تورکیا لە مەحرومکردنی هاووڵاتیانی کورد لە پیادەکردنی مافە سەرەکییەکانیان لە قسەکردن بە زمانی دایك و پەرەپێدان بە کلتوور و بەشداری سیاسییان بەردەوامە. هەروەها راپۆرتەکە باسی لە بەردەوامی حاڵەتی ئازاردانی ناو بەندیخانەکان و مردنی هەندێ بەندکراو لەژێر ئازار دابوو، کە 10 بەندکراوی بەندێخانەی دیاربەکر گیانیان لە دەستدا. هەرچی سەبارەت بە ئازادی رادەربرین بوو، ئەوا راپۆرتەکە زیاتر روون و وردەیەکی زیاتری لە پیادەکردنەکانی دەسەڵاتدارانی تورکی لە بەرتەسککردنەوەی ئازادییە گشتییەکان و مافە کەسییەکانی وەك دادگاییکردنی رۆژنامەنووسان و داخستنی بنکە رۆشنبیرییە کوردییەکان و سەرکوتکردنی خۆپیشاندانەکان، تێدا بوو. راپۆرتەکە پرسی دادگاییکردنی 32 ئەندامی پارتی دیموکراتی گەلی کوردستانی باسکردبوو، هەرچەندە چالاکییە سیاسییەکانیان یاساییش بوو، موراد بۆزلاق Murat Buzlakی سەرۆکی پارتەکە و 31 هاوڕێی حوکمدران و بریاری توندیان دەرهەق دەرچوو. هەروەها راپۆرتەکە ئەوەشی خستەسەر کە ئەندامانی پارتە نابراوەکە، زیاتر تووشی رووداوی کوشتنی بەکەر نادیار بوون. راپۆرتەکە باسی ئەوەشی کردبوو کە پلانی دووبارە نیشتەجێکردنەوەی گوندییەکان ئامانجی نەپێکاوە و پراکتیکیش نەبووە، بەگوێرەی پەرلەمانی تورکی لە کۆی 560 هەزار راگوێزراو تەنها 7608 کەس نیشتەجێکراون[1].

هەروەها راپۆرتەکە سەرەتای گۆڕانی لە سیاسەتی ئیدارەی ئەمریکی بەرامبەر تورکیا تۆمارکرد، لەبارەی ئەوەی کە ئەمریکا لە قۆناغی پێشکەشکردنی ئامۆژگاری و ئاراستەکردنی لێدوان بۆ قۆناغی کردەوە گۆڕاوە. یەکەم هەنگاوەکانی ئەو گۆڕانەش لە تۆمارکردنی راپۆرتەکە وردی و

[1] U.S. Department of State, "Turkey Country Report on Human Rights Practices for 1997", Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, January 30, 1998. Via at: (http://www.state.gov/www/global/human_rights/1997_hrp_report/turkey.html).

پرۆفیشناڵی لە چاو راپۆرتی 1997 و ئەوانی پێشووتر بەدی دەکرێت، بە شێوەیەك رێکخراوی چاودێری مافەکانی مرۆڤ لەسەر راستگۆیی و پیشەیی، ستایشی راپۆرتەکەی کردووە بە **"راستگۆ و گشتگیر"** وەسفیکردووە[1]. ئەمەش دەستکەوتی چاودێرییەکی بەردەوامی فەرمانبەرانی ئەمریکی بوو، ئەوانەی لە بالیۆزخانەی ئەمریکی لە ئەنقەرە کاریان دەکرد.

کاردانەوەی تورکی لەسەر سیاسەتی نوێی ئەمریکی، لەو سەردانەی کە ئیسماعیل حەقی قەرەدای سەرۆك ئەرکانی تورکی لە 24 تا 28ی شوباتی 1997 بۆ ئیسرائیل ئەنجامی دا، دەنگی دایەوە، قەرەدای بەر لە جێهێشتنی ئەنقەرە کە ژمارەیەك لە رۆژنامەنووسی تورکی یاوەری بوون، رایگەیاند کە لە نێو ئەو کێشانەی کە گفتوگۆ دەکرێت، بەهێزکردنی رێککەوتنە سەربازییە لەکارکەوتووەکان و بەدەستخستنی سیستەمی ئەلیکترۆنی سەربازی پێشکەوتوو و رادارە. دوای گەیشتنی بە ئیسرائیل و چاوپێکەوتنی بە گەورە بەرپرسانی عەسکەری ئەو وڵاتە، رایگەیاند کە رێککەوتن لەسەر زیاتر ئالوگۆڕکردنی زانیاری بەدەستخستنی یارمەتی ئیسرائیل بۆ تەواوکردنی بۆندی کڕینی فڕۆکەی سی هۆك Sea Hawk لە ئەمریکا و کڕینی رۆکێتی پۆپ ئای–Pop eye دروستکراوی ئەمریکی لە ئیسرائیل، دوای ئەوەی ئەمریکا رەزامەندی پیشاندا بۆ ئەوەی ئیسرائیل بە وڵاتی سێیەمی بفرۆشیت. ئەوەی گرنگە لە سەردانەکە، ئەو لێدوانە بوو کە بالیۆزی تورکیا لە ئیسرائیل کە یاوەری قەرەدای بوو، کاتی گوتی: **"تورکیا دەیەوێت چەك و سیستەمی سەربازی زیاتر لە ئیسرائیل بکڕێت، چونکە ئەمریکا هاوبەشێکە ناتوانرێت پشتی پێ ببەسترێت"**[2].

ساڵی 1997 چەندین سەردانی بۆ بەرپرسانی ئەمریکی بۆ ناوچە کوردییەکان تورکیا تۆمارکرد، ئەو شوێنەی دەنگۆی پێشێلکاری مافەکانی مرۆڤی هەیە. چاوپێکەوتنی دوور و درێژیان لەگەڵ خەڵکی ئاسایی ئەوێ

[1] Human Rights Watch, "The human rights picture in Turkey grew worse during 1997" via at: (http://www.hrw.org/reports/1997/WR97/HELSINKI-17.htm#P674_209013).

[2] -Robert Olson, Turkey's Relations with Iran, Syria, Israel, …, P. 131.

کـرد. چاویـشیان بـه سـەرکردە لۆکالییـەکانی ژەندرمـە و سـەرۆکی شارەوانییەکان و چالاکەکانی بواری مـاف مرۆڤ سەرکردە سیاسییەکان و کەسایەتی کۆمەڵایەتی کەوت[1].

شاتۆك ئەو گۆڕانەی کە بەسەر سیاسەتی ئەمریکی بەرامبەر تورکیا دا هات، لـە چـاوپێکەوتنێکی رۆژنامـەوانی لـە 30ی تەمـوزی 1997، دەربـڕی. کـاتێ پرسیاری لێکرا، ئاخۆ حکوومەتی ئەمریکی نیازمەندە رێوشوێنی تەمبێکردن دژ بە تورکیا بەهۆی ئەو راپۆرتانەوە، وەربگریت، گوتی: **"سیاسـەتێکمان هەیـە، هاوردەکردنی چەك کۆنترۆل دەکات، ئەو سیاسەتەش بە حاڵەتی ماف مرۆڤ کاریگەر دەبێت، بەڵام لەهەمان کاتدا، مامەڵـەکردنمان لەگـەڵ تورکیا وەك هاوپـەیمانێك لـە نـاتۆ بـەردەوام دەبێـت"**. لـە میانـەی هـەمان چاوپێکەوتن بەرگریـشی لـە راسـتگۆیی و پرۆفیـشناڵی راپۆرتـە سـاڵانەییەکەی وڵاتەکـەی لەبارەی ماف مرۆڤ لە جیهان و تورکیا بە تایبەتی کرد[2].

لێدوانەکـەی شـاتۆك دەربـڕی گـۆڕانێکی روون لـەبارەی گوتـاری وڵاتەکـەی بەرامبـەر تورکیـا بـوو، ئەگەرچـی بـە ئاشـکراش ئەمـەی رانەگەیانـد. پەرەسـەندنەکانی دوایـی رەنگدانـەوەی لەسـەر ئاسـتی بەخـشینی قـەرز و یارمەتییە ئابوورییە ئەمریکییەکان بۆ تورکیـا هـەبوو. لـە سـاڵی دارایـی 1997 ئەمریکا بـری 22 ملیـۆن دۆلاری وەك یارمـەتی ئـابووری و 175 ملیـۆنیش وەك

---

(1) - بۆ نموونە لە 26 و 27ی ئازار بەرپرسەکانی بالیۆزخانەی ئەمریکی لە دیاربەکر بە جیا لەگەڵ سەرکردەکانی ژەندرمە و حاکمی هەرێمی لەناکاو کۆبوونەوە و سەردانی ناوچەی شـەڕەکانیان بە قەرەتەپەوە کرد. لە نیسان لەگەڵ سەکردەی ژەندرمە لە وان کۆبوونەوە و پیاسەیەکیان بە ناوچـەی چـالاکییەکانیان کـرد. لـە 5 تـا 9ی ئایـار بـۆ ئـەنتاکیا و غـازی عـەنتاب و ئورفـە و ئەسکەندەرۆنە چوون و لەوێ چاویان بە بەرپـەرسان و سیاسەتمەداران و سـەربازان و خـەلکی ئاسایی کەوت. سەیری:

Department of State, U.S Military Equipment and Human Rights Violations, report submitted to the Chairman of the Senate Foreign Relations Committee on 1 July 1997, pursuant to Senate Committee Report 104-295, accompanying H.R. 3540. Via at: (http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_dos_USweapons.htm).

(2) -State of Human Rights, 30 January, 1997, via at: (www.pbs.org/newshour/bb/international/january97/human-rights-1-30.html).

قەرزی سەربازی بۆ تورکیا تەرخان کرد، بـەڵام تورکیـا یارمەتییـە داراییـەکانی ئـەمریکای بـەهۆی رەخنـە توندەکانی رەتکـردەوە، کـە نێوەنـدە ئەمریکییـە جۆراوجۆرەکـان لەبـەر مامەڵـەی تونـدی لەگـەڵ کـورد ئاراسـتەی تورکیایـان کردبوو. هەروەها بەهۆی ئەو هەموارکردنـە بەردەوامـەی کـە کـۆنگرێس بەسـەر یاسای یارمەتییە دەرەکییەکان دا دەیهێنا و سووربوونی لەسەر ئەوەی کە ئەو یارمەتییانـە بـە باشـکردنی فـایلی مـاف مـرۆڤ لـە تورکیـاوە گرێـدا[1]. دیپلۆماسییەتی نوێی ئیدارەی کلینتۆن لە کۆبوونەوەکـەی کلینتـۆن یـەڵماز لـە کانوونی یەکەمی 1997 رەنگیدایەوە، کاتێ سەرۆك وەزیرانـی تـورکی مەسـعود یـەڵماز لـە واشـنتۆنەوە رایگەیانـد کـە پرسـی مافـەکانی مـرۆڤ لـە پێـشەوەی کارەکـانی حکوومەتەکـەی دەبێـت، سـووربوونی خـۆی بـۆ باشـکردنی تۆمـاری تورکیا لەم بوارە دەربڕی[2].

کۆشـکی سـپی لیـستێکی حـەوت خـاڵی لەگـەڵ سـەرۆك وەزیرانـی تـورکی گفتوگۆکرد، کـە ئـەمریکا بەهۆیـەوە پێـشکەوتنی تورکیـا لـە بـواری مافـەکانی مرۆڤی لە خۆ گرتبوو، ئەمانەش ئەو خاڵانەن:

1– ئازادی رادەربرین نەکرێتە تاوان.

2– ئازادکردنی ئـەو رۆژنامـەنووس و پەرلەمانتارانـەی بـەهۆی سیاسـییەوە دەستگیرکراون.

3– کۆتاییهێنان بە ئازاردان و هەڵگرتنی حەسانە لەسەر ئەو پۆلیسانەی ئازاردەرن.

4– کۆتاییهێنـان بـە راوەدوونـانی بـەرگریکارانی مـاف مـرۆڤ و رێگـەدان بـە کردنەوەی رێکخراوە نا حکوومییە داخراوەکان.

5– رێوشوێنەکانی راوەدوونان و قەدەغەکردنی پارتە سیاسییەکان بوەستینرێت.

---

(1) -Human Rights Watch, "The human rights picture in Turkey grew worse during 1997" via at: (http://www.hrw.org/reports/1997/WR97/HELSINKI-17.htm#P674_209013).

(2) -U.S. Official Speaks on Turkey and the Kurdish Question, United States In Formation Service, 6 July, 1998. Via at: (www.mtholyoke.edu/ocad/intrel/kurdtur.htm).

PDF 4 KURD

6– هەڵگرتنی باری لەناکاوی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا.

7– دووبارە نیشتەجێکردنەوەی ئەوانەی بە زۆرەملی بەهۆی شەڕی باشووری وڵاتەوە، گوندەکانیان چۆلکردووە[1].

ئەوەی ئەمریکا پێی دەڵێت **"دیپلۆماسییەتی گشتی یا دیپلۆماسییەتی هێمن"**، کە لەسەر بنەمای هاندانی تورکەکان بۆ باشکردنی لێهاتووییان لە بواری مافەکانی مرۆڤ، نەوەك سزادانیان، وەستاوە[2]. کردنەوەی وەزارەتی ماف مرۆڤ لە تورکیا لە ساڵی 1997، وەك ریوشوێنیکی ئامانجدار بۆ باشکردنی وێنەی تورکیا هات. هەرچەندە، بەگوێرەی قسەی توێژەران، وەزارەتەکە **"هیچ هێز و دەسەڵاتێکی نەبوو"**، هەندێ تورك بە فیڵێك لەقەڵەمیان دا و هەندێکی دیکەش دروستکردنی وەزارەتەکەیان بە دەستێوەردانی ئەمریکی لە کاروباری ناوەخۆی تورکیا دانا[3].

بەهەر حاڵ ساڵی 1998 بە ساڵی هەنگاوی گەورەی کرداری دادەنرێت، ئەگەرچیش بۆ سیاسەتی ئەمریکا بەرامبەر تورکیا شەرمنە. راپۆرتەکانی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا لەبارەی پیادەکردنی مافەکانی مرۆڤ لە جیهان بۆ ساڵی 1998 بەردەوام بوو لە رەخنە گرتن لە تورکیا و پێشێلکارییەکی فراوانی مافەکانی مرۆڤی بە شێوەیەکی گشتی، بەتایبەتیش پێشێلکاری هاووڵاتییە کوردەکانی چاودێری کردبوو. لەسەرەتای راپۆرتەکە هاتبوو کە سەرباری ئەوەی کە یەڵماز لەبەردەم کلینتۆن لە کانوونی یەکەمی 1997 بەڵێنی دا کە **"پرسی مافەکانی مرۆڤ لە پێشەوەی کارەکانی حکوومەتەکەی دەبێت لە ساڵی 1998"**، بەڵام پێشێلکارییەکانی فراوانی مافەکانی مرۆڤ بەردەوام بووە[4]. چونکە باری لەناکاو لەشەش ویلایەت درێژکرایەوە و کوشتنی بکەر نادیار بەردەوام بوو،

---

(1) -Henri J .Barkey, "The Endless Pursuit…", P. 222.

(2) -Henri J. Barkey, "The Endless Pursuit…", P. 222; Carol Migdalovitz, "Turkey: U.S. Sale of Helicopters", P. 70.

(3) - جوناثان راندل، المصدر السابق، ص 356.

(4) -U.S. Department of State, "Turkey Country Report on Human Rights Practices for 1998", Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, February 26, 1998. Via at: (http://www.hri.org/docs/USSD-Rights/1998/Turkey.html); Tamar Gablnick, Op. Cit., P.2.

هەروەها ئازاردانیش بەشێوەیەکی بەرفراوان بڵاوببووەوە، ژمارەیەکی زۆر لە حاڵەتی ئازاردانی دەستگیرکراوان، لەمیانەی لێپرسینەوەیاندا لەسەر دەستی ژەندرمە و پۆلیسی لۆکاڵی تۆمارکراون. بەهۆی بەردەوام کارکردن بە یاسای نەهێشتنی تیرۆری ساڵی 1991ەوە، کە راڤەی نادیار هەڵدەگرێت، زیاتر لە 25 رۆژنامەنووس کە زۆربەیان رومانی جەنگی باشووریان دەکرد، دادگایی کراون. سەرباری هێرشکردن و راوەدوونانی خانەی بڵاوکراوە و رۆژنامەی ناوچەکە و داخستنی زۆربەیان. هەروەها راپۆرتەکە ئاماژەی بە بەردەوامی قەدەغەکردنی دەربڕینی ناسنامەی کوردی و ئەوانەی ئەم کارەدەکەن رووبەڕووی رێوشوێنی یاسایی دەبنەوە. هەروەها راپۆرتەکە چاودێری هەڵمەتەکانی رەشبگیری کردووە، کە دەزگا ئەمنییەکان لەسەروبەندی دەستگیرکردنی ئۆجەلان لە تشرینی دووەمی 1998 لە ئیتالیا و بانگەوازەکەی بۆ گفتوگۆ، دژ بە نزیکەی 1500 تا 3000 ئەندامی پارتی دیموکراتی گەل ئەنجامیانداوە. راپۆرتەکە باسی لەوە کردووە کە ئەوانە بەبێ دادگاییکردن دەستبەسەرکراون و ئازاردراون، هەتاکو یەکێك لەوانە کەتەمەنی 18 ساڵ بووە، لەمیانەی لێپرسینەوە لەژێر ئازاردا گیانی سپاردووە. هەروەها راپۆرتەکە زانیاری لەبارەی رووداوی سوسورلەك باسکردووە و ئاماژەی بە تێوەگلانی دەزگا ئەمنی و حکوومییەکان لە گەندەڵی و خراپ بەکارهێنانی دەسەڵات و بازرگانی کردن بە ماددە هۆشبەرەکان، کردووە[1].

ئیدارەی کلینتۆن، بەهۆی بەردەوامی حاڵەتی فراوانی پێشێلکاری مافەکان لە تورکیا، بەڵێنی دا بۆندێکی فڕۆکەی هێرشبەری ئەمریکی بۆ تورکیا رابگرێت، کە بە 3.5 ملیار دۆلار مەزەندە دەکرا، تا ئەو کاتەی تورکیا بە گوێرەی حەوت بەلێنەکە، کە پێشتر لەمیانەی سەردانەکەی بۆ ئەمریکا لە 1997 بە ئیدارەی ئەمریکی دابوو، کار نەکات[2].

---

(1) -U.S. Department of State, "Turkey Country Report on Human Rights Practices for 1998", Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, February 26, 1998. Via at: (http://www.hri.org/docs/USSD-Rights/1998/Turkey.html).

(2) -Human Rights Watch, "The human rights picture in Turkey grew worse during 1998" via at: (http://www.hrw.org/worldreport/Helsinki-23.htm#P1117_264948).

PDF 4 KURD

یاسای دەسەڵاتی چالاکییە دەرەکییەکان (P.L. 105 – 118)، برگەی 570 بە شێوەیەك هەموارکرا، کە یارمەتییە داراییەکان لە هەر یەکەیەك لە یەکەکانی هێزی ئەمنی بیانی دەبڕدرێت، **"ئەگەر وەزارەتی دەرەوە بەڵگەی باوەڕپێکراوی لابوو، کە ئەو یەکەیە پێشێلکاری فراوانی لە مافەکانی مرۆڤ کردووە"**[1].

لە ئەیلولی 1998 وەزارەتی دەرەوە بڕیارێکی گرنگی دەرکرد، ڕێکخراوی چاودێری مافی مرۆڤ بە **"بڕیارێکی بێ وێنەی"** وەسفکرد، لەبارەی بۆندی فرشتنی چەك، کاتێ مەرجی لەسەر تورکیا دانا، بەوەی کە بەنکی هاوردە و هەناردەنی ئەمریکی، پارەی کڕینی (101) زرێپۆش بۆ پۆلیسی نەهێشتنی ئاژاوە دابین دەکات، ئەگەر لەو 11 پارێزگایەی کە هێزە ئەمنییەکانی تورکی پێشێلکارییان لە مافەکانی مرۆڤ ئەنجامداوە، بەکارنەهێنێ[2].

لە ڕێرەوێکی تازەی دیپلۆماسییەتی ئەمریکی بەرامبەر تورکیا، جۆن شاتوکی یاریدەدەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکا، لە شوباتی 1998 سەردانێکی لەیلا زانای کرد لە بەندیخانە، کە سزای 15 ساڵ بەندی بە تۆمەتێك کە تاڕادەیەك پەیوەندی بە ئازادی رادەربڕینەوە، هەبوو، بۆ برابووەوە[3]. لە تەمووزی هەمان ساڵدا دانا باویری Dana Bauer جێگری بەڕێوەبەری بەشی ئەورووپای ڕۆژهەڵات لە وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکی، لەمیانەی وتارێکی کە لە کۆنگرەی گرێدراو لە ڤییەننا لە ژێرناوی لەسەر ڕێگا بۆ ئەورووپا: داهاتووی پرسی کورد بۆ تورکیا و هاوسێکانی)، داوای لە حکوومەتی تورکی کرد کە بەدوای چارەسەری کۆمەڵایەتی و ئابووری سیاسی پرسی کورددا بگەڕێت، نەوەك هەرتەنها چارەسەری سەربازی، هەروەها باسی ئەوەی کرد کە **"لەگەڵ بەردەوامی سەرکەوتنەکانی سوپای تورکی دژ بە پارتی کرێکارانی کوردستان،**

(1) -Carol Migdalovitz, "Turkey: U.S. Sale of Helicopters", P. 69.

(2) -Human Rights Watch, " The human rights picture in Turkey grew worse during 1998" via at: (http://www.hrw.org/worldreport/Helsinki-23.htm#P1117_264948); Carol Migdalovitz, "Turkey: U.S. Sale of Helicopters", Pp. 69-70.

(3) -Human Rights Watch, "The human rights picture in Turkey grew worse during 1998" via at: (http://www.hrw.org/worldreport/Helsinki-23.htm#P1117_264948).

لەسەر تورکیا پێویستە ئەو هەڵە بۆ تێکەڵاوکردنی کورد بە فرەچەشتنی کلتوورەکەی بقۆزێتەوە. ئەگەر لە لایەنە کۆمەڵایەتی و ئابووری و سیاسییەوە گرنگی بە پرسی کورد بدرێت، تورکیا دەتوانێت هەڵی چەسپاندنی خۆی وەك نموونەیەکی ئاشتی و هێزێکی تەواوکاری لە سیستەمی جیهانی بۆ سەدەی بیست و یەك بقۆزێتەوە"[1]. باویر ئەوەی ڕەتکردەوە کە **"پرسی کورد پرسێکی نوێ بێت، ئەو پرسە لەوەتەی ئیمپراتۆری عوسمانی هەڵوەشاوەتەوە و کۆماری تورکی دامەزراوە، بوونی هەیە"**. لەو کاتەوە کێشەکان بەشێوەی جیا جیا هەن. خانمە بەرپرسە ئەمریکییە پارتی کرێکارانی کوردستانی بەوە تۆمەتبار کرد کە **"بەدرۆ بانگەشەی نوێنەرایەتی هەموو کوردی تورکیا دەکات"**، لە کۆمەڵێ چالاکی ناڕەوا گلاوە بە ئاودیوکردنی ماددەی هۆشبەر و تۆڕی تاوانی ڕێکخراو لە ئەورووپای ڕۆژهەڵات[2]. ئەمەش هەمان ئەو تۆمەتانەیە کە پێشتر بەرپرسانی تورك لەدژی پارتی کرێکارانی کوردستان بڵاویان دەکردەوە.

بیروڕای نوێی ئیدارەی ئەمریکی لە لێدوانەکانی ستروب تالبوتی جێگری وەزیری دەرەوەی ئەمریکا بە گەورەیی بە دەرکەوت، کە لە دیارترین لایەنگرانی ڕێوشوێنە سەربازییەکانی تورکی بوو لە دژی پارتی کرێکارانی کوردستان، لە تشرینی یەکەمی 1998 کاتێ گفتوگۆی ئەوەی کرد کە **"دیاریکردنی ئامرازەکانی چالاکییە سیاسییە ڕەواکان ـ ئەگەر گەل لە دادگا یا لە بەندیخانە لەبەر ئەو شتانەی دەینووسن و دەیڵێن، ئەمەش لە ڕێگەی قەدەغەکردنی پارتە سیاسییەکان یا داخستنی نووسینگەی ڕێکخراوە ناحکوومییەکان–Non-government Organizations، کارێکی مەترسیدارە و دەرەنجامی نەخواستراوی بەدواوەیە، چونکە ئەمە میانڕەوەکان بۆ توندڕەو**

(1) " -U.S. Official Speaks on Turkey and the Kurdish Question", United States Information Service, 6 July, 1998. Via at: (http//:www.mtholyoke.edu/acad/intrel/kurdtur.htm)

(2) -Human Rights Watch, "The human rights picture in Turkey grew worse during 1998" via at: (http://www.hrw.org/worldreport/Helsinki-23.htm#P1117_264948).

PDF 4 KURD

دەگۆڕێت، ئەمەش پرسی کوتوبەندکردنی ئازادی بۆ لەناوبردنی خودی دیموکراسی دەبات"[1].

کاریگەرییە ناڕاستەوخۆیەکانی لێدوانەکانی بەرپرسانی ئیدارەی ئەمریکی لەسەر بەرنامەی یارمەتییە ئەمریکییەکان بۆ تورکیا رەنگی دایەوە، بەتایبەتی لەلایەنی سەربازی. یارمەتییە سەربازییە ساڵانەییەکانی ئەمریکا بۆ تورکیا لە ساڵی 1992 لە 553 ملیۆن دۆلار بۆ 175 ملیۆن لەساڵی 1997 کەمکرایەوە، تا لە ساڵی 1998 بە یەکجاری کۆتایی پێهات[2].

سەرباری ئەو رێوشوێنە کردارییانەی سەرەوە، راپۆرتی ساڵانەی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا لەبارەی پیادەکردنەکانی مافی مرۆڤ لە تورکیا بۆ ساڵی 1998، ئەوەی سەلماندن کە رۆڵی حکوومەتەکەی مەسعود یەڵماز بۆ بەرژەوەندی عەسکەر پاشەکشەی کردووە، هەروەها ئاماژەی بە بەردەوامی باری لەناکاوی لە پێنج پارێزگای کوردی داوە، بشتی هەلگرتنی لە پارێزگای سێرت Siirt، هەروەها راپۆرتەکە ئاماژەی بۆئەوە کردووە، کە سەرباری کەمبوونەوەی چالاکییە تیرۆریستییەکان، پێشێلکردنی راستەقینەی مافەکانی مرۆڤ و ئازاردان کە لەلایەن ژەندرمەوە ئەنجامدراوە بەردەوامبووە و 700 حاڵەت بەفەرمی لەبارەیانەوە راگەیەنراوە. هەروەها راپۆرتەکە پەنجەی بۆ حاڵەتی شوێن بزرکردن و کوشتنی بکەر نادیاری چالاکە سیاسییەکانی کورد، 36 حاڵەت، کە 6 حاڵەتی لە ساڵی 1997 زیاترە، تۆمارکردووە. هەروەها سەبارەت بە حاڵەتی مردن لە بەندیخانە یا لەکاتی لێپرسینەوە، راپۆرتەکە 12 حاڵەتی تۆمارکردووە. سەبارەت بە ئازادی رادەربرین و رۆژنامەگەری، راپۆرتەکە هۆشداری لەبارەی بوونی **"کێشەیەکی مەترسیدار"** کردووە، بەهۆی ئەوەی دەسەڵاتدارانی تورکی لە هێرشکردنە سەر نووسینگەی رۆژنامە

[1] -Strobe Talbott, "U.S – Turkish Relations in an Age of Interdependence", 2d Turgutozal Memorial Lecture, Washington Institute for Near East, 14, 1998; Policy, Washington, D.C, October, via at:(www.washingtoinstitute.org/media/talbott).

[2] -Carol Migdalovitz, "Turkey: Issues for U.S. Policy", P.65; Sabri Sayari, "Turkey and the United States…", P.35.

سەربەخۆکان و بەردەوامی لە سانسۆرکردنی هەموو ئەو شتانەی لەبارەی باشووری رۆژهەڵات دەنووسرێت. هەروەها راپۆرتەکە زۆر حاڵەتی تۆمارکردووە، کە پالێوراوانی پارتی دیموکراتی گەل تووشی سەختی گەورە بوونەتەوە لە هەڵمەتەکانی هەڵبژاردنەکانیان، سەرباری قەدەغەکردنیان لە وتنی گۆرانی تێکەڵاوی (کوردی–تورکی) لە میانەی بانگەی هەڵمەتەکانی هەڵبژاردن و داخستنی رۆژنامە (ئازادی نیشتیمان–Azadia Welat) و سەرجەم رۆژنامە کوردییەکان، 47 ئەندامی ئەو پارتە دەستگیرکران، یەکێك لەوانە لە میانەی لێپرسینەوەی گیانی سپارد، ئەویش ناوی حامد چاکار بوو، تەمەنی 18 ساڵ بوو، لەلایەن پۆلیسی دیاربەکرەوە، لێی دراوە[1].

سەرباری ئەو پەرەسەندنە گەورانەی کە تورکیا لە سەرەتای ساڵی 1999ەوە بەخۆیەوە بینی، لەبارەی ململانێی ناوچەی باشووری رۆژهەڵات کە خۆی لە دەستگیرکردنی سەرۆکی پارتی کرێکارانی کوردستان لە شوباتی هەمان ساڵ، کە وایکرد رێژەکانی توندوتیژی بە رێژەی 90٪ی لە سەرەتای ناوەڕاستی 1999 کەم ببێتەوە[2]. راپۆرتەکانی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا لەبارەی پیادەکردنەکانی مافی مرۆڤ بۆ ساڵی 1999 ئاماژەی بە بەردەوامی کاریگەری سوپا لەسەر دەسەڵاتی سیاسی دا، هەروەها بۆ بەردەوامی باری لە ناکاو لە چوار پارێزگا دوای ئەوەی لە هەمان ساڵ لەسەر پارێزگای وان هەلگیرا. هەروەها راپۆرتەکە ئەوەشی تۆمارکردبوو کە سەرباری کەمبوونەوەی هێز و هێرشەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان بەڵام پێشێلکارییەکانی مافی مرۆڤ و ئازاردان بە فراوانی ماونەتەوە. هەورەها جەختی لەسەر پرسەکانی ئازادی رادەربرین و قەدەغەکردنی بەکارهێنانی زمانی کوردی لە پڕوپاگەندەکانی هەڵبژاردن لە نێوان کورد و بەردەوامی لە فەرامۆشکردنی مافە

[1] -U.S. Department of State, "Turkey Country Report on Human Rights Practices for 1999", Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, February 25, 2000. Via at: (http://www.state.gov/www/global/human_rights/1999_hrp_report/turkey.html).

[2] -U.S. Department of State, "Turkey Country Report on Human Rights Practices for 2000", Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, February 23, 2001. Via at: (http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2000/eur/844.htm).

PDF 4 KURD

کلتوورییەکانی کورد، ئەمانە کێشەی مەترسیداربوون وەکو خۆی مانەوە. هەروەها راپۆرتەکە باسی لە بەردەوامی کوشتنی بکەر نادیار دەرهەق بە سیاسەتمەدارانی کورد کرد. هەرچەندە راپۆرتەکە ئاماژەی بە بوونی حاڵەتی مردن لەژێر ئازاردا لە بەندیخانەکان نەکردبوو، بەڵام ئاماژەی بۆ بڵاوی ئەو حاڵەتە لە کوردستان کردبوو. هەروەها راپۆرتەکە قسەی لەبارەی تەقە کردنی راستەوخۆی ژەندرمە بە مەبەستی کوشتنی هاووڵاتیانی مەدەنی پارێزگا کوردییەکان کردبوو. هەروەها راپۆرتەکە ژمارەی ئەوانەی لە گوندەوکانیان راگوێزراون بە 1.380.000 کەس مەزەندە کرد، لەبەرامبەریشدا تەنها 10.000 کەس بۆ شوێنی رەسەنی خۆیان گەڕاونەتەوە[1].

سەرباری ئەمانەش **"ئیدارەی ئەمریکی هەر بە گەشبین لە بەرامبەر داهاتووی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا مایەوە"**، ئەمەش بە گوێرەی لێدوانی بەرپرسێکی ئەمریکی لە تورکیا، کە دوای دەستگیرکردنی ئۆجەلان دابوو، هەروەها گوتی: **"80٪ی پاساوەکانی تورکیا بۆ پێشێلکاری لە مافەکانی مرۆڤ بە دەستگیرکردنی ئۆجەلان نەمان"**[2]. بەرپرسانی ئەمریکی لە تورکیا هەولەکانیان بۆ هاندانی تورکیا چڕکردەوە، تاکو تورکیا لە لایەنێکی نا سەربازییەوە سەیری کێشەی کورد بکات و سنوورێك بۆ پێشێلکارییە بەردەوامەکانی مافی مرۆڤ دابنێت. هەر لەهەمان ڕێرەودا هەریەکە لە مارك کرۆسمانی یاریدەدەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکی بۆ کاروباری ئەورووپی (1997–2000) و هارولد کوهی یاریدەدەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکی بۆ مافەکانی مرۆڤ و دیموکراسی، کۆبوونەوەیەکیان لەگەڵ ڕێکخراوە ناحکوومییەکانی تورکیا ئەنجامدا، هەردوو بەرپرسە ئەمریکییەکە لە میانەی کۆبوونەوەکەیان گەشبینی خۆیان بە تواناکانی تورکیا بۆ باشترکردنی بواری مافەکانی مرۆڤ پیشاندا[3]. لەمیانەی سەردانێکی دیکەی کۆهی بۆ تورکیا لە

[1] -Ibid.

[2] -Turkish Daily News, 27, February, 1999.

[3] -Tamar Gabelncik, Op. Cit., P.3.

ئابی 1999، لە لێدوانێکیدا گوتی: **"چارەسەری تەواو سەربازی بۆ پرسی کورد نییە. چارەسەرێکی بەردەوامی کێشەکە، خۆی لە فراوان کردنی دیموکراسی و چاکسازی ئابووری کۆمەڵایەتی سیاسی بوێرانە و زیرەکانە شاردۆتەوە، کە بەشداری سیاسی تەواو بۆ سەرجەم هاووڵاتیانی تورکیا زامن بکات. لەمیانەی رازاندنەوەی ئازادی رادەربڕین لە باشووری رۆژهەڵات"**[1] و لە میانەی گەڕانێکی بە ناوچەکەدا، سەردانێکی ئەخلاقی و مانادداری بۆ بەندیخانەی ناوەندی ئەنقەرە کرد، تاکو چاوی بە لەیلا زانا بکەوێت[2].

لەلایەکی دیکەوە، لە ئەیلولی 1999 تورکەکان ڕێگایان بۆ ئەجەوید خۆشکرد کە سەردانێك بۆ ئەمریکا بکات[3]، لەوێ زنجیرەیەك ڕێوشوێن بگرێتەبەر کە بە پرسی کوردەوە لە چوارچێوەی مافەکانی مرۆڤ، پەیوەستە. ئەو ڕێوشوێنە تورکییانە دەرکردنی ژمارەیەك یاسای لەخۆگرتبوو، یەکەمیان یاسای لێبووردنی گشتی بوو، بۆئەوانەی بەشدارییان لە کردەی تیرۆردا کردووە، کە لە شوباتی 1999ەوە دەرچووە، واتە راستەوخۆ دوای دەستگیرکردنی ئۆجەلان. لە نیسانی 1999 یاسای ئازادی رادەربڕینی هەموارکرد، کە بەشێوەیەك دادگای تورکی لە ئایاری 1999، بۆ یەکەمجار رێگەی دا منداڵ بەناوی کوردەوە ناو بنرێت. دوای ئەمەش زنجیرەیەك ڕێوشوێنی دەرچوو، کە باری لە ناکاوی لەسەر پارێزگای وان هەڵگرت، هەروەها گەمارۆ لەسەر هاتنە ناوەوەی ماددە خۆراکییەکان بۆ پارێزگای دەرسیمی کوردی هەلگیرا. بۆ یەکەمجار بە شێوەیەکی فەرمی ڕێگە بە سازکردنی ئاهەنگی نەورۆز درا، لە دەوروبەری دیاربەکر 80 هەزار کەس بەشدارییان تێدا کرد.

شانبەشانی ئەمە، سەرلەنوێ دەنگی دەستەبژێری سیاسی تورکی بەرزبووەوە و داوای ڕێگەدان بە کردنەوەی پەخشی رادیۆیی بە زمانی کوردی

[1] -Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey during 1999". Via at: (http://www.hrw.org/worldreport/Helsinki-23.htm#P1117_264948).

[2] -Tamar Gabelncik, Op. Cit., P.3.

[3] -T.C, Basbakanlik, Dis Basinda (Basbakan Bulent Ecevit'in ABD Geztesi (15 Eylul – 4 Ekim 1999), Basin-Yayin ve Enformasyoun Genel Mudurlugu.

PDF 4 KURD

دەکرد. یاسای (دەسەڵاتەکانی هەرێمە لە ناکاوەکان) ی ساڵی 1996، پوچەڵکرایەوە، ئەو یاسایەی کە رێگەی دەدا هەموو کەسێ بەبێ تاوان و دادگا دەستگیر بکرێت. هەروەها راپۆرتەکە ئاماژەی بە دەستگیرکردن بەهۆی ئازادی رادەربرین و چالاکی سیاسییەوە کرد، کە لە چاو ساڵانی رابردوو کەمبوونەوەیەکی بەرچاوی بەخۆیەوە بینیووە. هەورەها سەبارەت بە رێوشوێنە تورکییەکان سەبارەت بە هەڵپەساردنی حوکمی لەسێدارەدانی ئۆجەلان، راپۆرتەکە ئەم رێوشوێنانەی بە دلخۆشکەر بۆ ئەمریکی و ئەورووپییەکان بینی[1].

له 26ی ئەیلولی 1999 ئەجەوید سەردانێکی فەرمی بۆ ئەمریکا کرد و ماوەی پێنج رۆژی خایەند. رادیۆی دەنگی ئەمریکا وای دەبینی کە پرسی ئەو رێوشوێنانەی لە دژی ئەوانەی بە **"جوداخوازانی کورد"**وەسفکراون، گیراوانەتەبەر لە کۆبوونەوەی ئەجەوید – کلینتۆن گفتوگۆی لەسەر دەکرێت[2].

له 28ی ئەیلولی 1999 رادیۆی ئەڵمانیا بڵاویکردەوە کە یەکێك لەو شتانەی لە میانەی سەردانەکەی ئەجەوید لە تورکیا داوادەکرێت ئەوەیە کە رێوشوێن سەبارەت بە پێشێلکارییەکانی مافەکانی مرۆڤ وەربگرێت و رێگا چارەیەك بۆ پرسی کورد بدۆزێتەوە[3]. لە رۆژی دواتر رادیۆکە بڵاویکردەوە کە کلینتۆن لە کۆنگرەی رۆژنامەنووسی رایگەیاندووە کە پرسی مافەکانی مرۆڤ، لە پێشەوەی بابەتەکانی خشتەی کاری کۆبوونەوەکە بووە و ئەو رێوشوێنانەی تورکیا لەمبارەیەوە دەیانگریتەبەر بۆ پەیوەندییەکانی بە یەکێتی ئەورووپاوە

[1] -U.S. Department of State, "Turkey Country Report on Human Rights Practices for 2000", Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, February 23, 2001. Via at: (http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2000/eur/844.htm).

[2] -Amerikanin sesi Radyosu'nun Dunku" Basbakani Ecevit, Ulusal Basin Kulubu'nde Bir Konusma Yapti", 29-9-1999, 21.00-22.00; Turkce Yayindan, in: T.C, Bas Baskanlik, E.G, S.17.

[3] -Almaniya'nin Sesi Radyosu: "ABD Kibris Konusunda Turkiye Ile Yunanistan Arasinda Arasinda Arabuluculuk Yapmak Istiyor" 0.8-08.50 Turkce Yayindan, in, T.C, Basbakanlik, E. G., S.79.

گرنگن[1]. رادیۆی تاران لە 28ی ئەیلول باسی ئەوەی کردووە کە ئەمریکا داوای لە تورکیا کردووە، کە رێوشوێن لەبواری مافەکانی مرۆڤ بگرێتەبەر و ئازادی زیاتر بە بەرهەلستکارانی کورد بدات، هەروەها واشنتۆن دەیەوێت زامنی ئاشتی نێوان ئەنقەرە و کوردە بەرهەلستکارەکان بکات، بەڵام دەتوانرێت ئەمە بگوترێت کە بە بوونی سوپا سەختە حکوومەتی تورکی ئەمەی پێ قەبووڵ بکرێت[2].

لە میانەی ئەو چاوپێکەوتنەی کە لە 30ی ئەیلول لە نێوان ئەجەوید و کلینتۆن سازکرا، پرسی ماڤ مرۆڤ و پارتی کرێکارانی کوردستان، لەسەرەوەی ئەو فایلانەبوون کە هەردوولا گفتوگۆیان لەسەری کردووە. رادیۆی دەنگی ئەمریکا لە ئەجەویدی گواستۆتەوە کە **"کەمینەکانی تورکیا خاوەن مافێکی زۆرترن لەوەی کە لە وڵاتانی دراوسێدا هەیە"** و **"پارتی کرێکارانی کوردستان لە بەدی نەهێنانی گەشەی ئابووری ناوچە کوردییەکان بەرپرسیارە"**[3].

رۆژنامەی Neue Zurcher Zeitzung کە لە سویسرا دەردەچیت لە ژمارەی تشرینی یەکەمی 1999 باسی لەوە کردووە، کە کۆشکی سپی وای دەبینی کە ئازادکردنی زانای کۆمەڵناسی ئیسماعیل پێشکچی و ئاکین بیردالی Akin Birdal سەرۆکی پێشووی کۆمەڵەی مافەکانی مرۆڤ، نابێت ئازادکردنیان وا لێکبدرێتەوە کە ئەو باشکردنەی پەیوەستە بە مافەکانی مرۆڤ، هاتۆتە دی[4].

گرنگیدانی ئیدارەی ئەمریکی بە پرسی کورد لە تورکیا لەو وتەیەی کە سەرۆکی ئەمریکی بیل کلینتۆن لە 15ی تشرینی دووەمی 1999 لەبەرامبەر

[1] -Almaniya'nin Sesi Radyosu: "Basbakan Ecevit'in Washington Ziyartinin En Onemli Gorusmeleri Gerceklesti" 08.00-08.50 Turkce Yayindan, in, T.C, Basbakanlik, E. G., S.80.

[2] -Tahran Radyosu: "Turkeye Basbakani Bulent Ecevit Amerika'yi Ziyaret Ediyor", 28/9/1999, 19,30-20,30, Turkce Yayindan, in, T.C, Basbakanlik, E. G., S.90.

[3] -Amerikanin sesi Radyosu'nun Dunku, " Basbakani Ecevit, Ulusal Basin Kulubu'nde Bir Konusma Yapti", 29-9-1999, 21.00-22.00, Turkce Yayindan, in: T.C, Bas Baskanlik, E.G., SS. 23-24.

[4] -Neue Zurcher Zeitung, "Washington'da Yeni Kibris Sondajlari" Bern, 1/10/1999, in, T.C, Bas Baskanlik, E.G., S.127.

PDF 4 KURD

ئەنجوومەنی نیشتمانی تورکی پێشکەشی کرد، دەردەکەوێت، سەرۆکی ئەمریکی لە وتەکەیدا بەشێکی بۆ قسەکردن لەسەر رەوشی کوردان لە تورکیا تەرخان کردبوو و بەم شێوەیە بە ئەندامانی پەرلەمانی تورکی گوت کە: **"یەکەم هەنگاو بەرەو داهاتووی هاوبەشمان لەوەوە دەست پێدەکات کە تورکیا دیموکراتی قولّ بکاتەوە. هێزێکی پاڵنەر بۆئەمەش هەیە، کە خۆی لەو مەرسومانەی کە لە دژی ئازاردان و لە یاسای نوێ کە ماف پارتە سیاسییەکان دەپارێزێ، دەبینێتەوە. هەروەها چالاکی و ئەکتیڤبوونی ئەم ئەنجوومەنەتان پاڵنەرێکی دیکە، ریگا لەبەردەم هاوولاتیانی کورد کراپەوە، بۆئەوەی چێژ لە مافە سەرەکییەکانیان و ژیان و سروشت وەربگرن"**(1). هەروەها باسی لەوە کردووە کە **"کاتی نووسەرێك یا رۆژنامەنووسێك بە ئازادانە رای خۆی دەردەبرێت، ئەوانە هەر پیادەی مافێکی سەرەکی سروشتی خۆیان ناکەن، بەڵکو بەمە لە بەردەوامی ئالوگۆڕی ئەو نموونە باڵایانەی کە بەهۆیانەوە خۆشگوزەرانی و بوژاندنەوە دێنە دی، بەشداری دەکەن، چونکە بوونی تاکە کێبڕکێکارێکی ئاشتیخواز، لە ناکۆکییە سروشتییەکانی نێوان مرۆڤەکان ئاشتی لەناو نابات دەیپارێزێ، چونکە کاتێ خەڵکی بواری ئەوەیان دەبێت بیروباوەڕیان و کلتووریان بەشێوەیەك کە مافەکانی مرۆڤ پێشێل نەکات، دەربڕن، ئەوکات میانڕەوەکان بۆ توندڕەو ناگۆڕێن، هەروەها توندڕەوەکانیش بۆ پاڵەوانی بێ باك ناگۆڕێن"**(2). هەروەها کلینتۆن بابەتی خوێندن بەزمانی کوردی خستەبەرباس و ئاماژەی بە بوونی قوتابخانەی شارۆچکەی ارلنکتون– Arlingtonی ویلایەتی فیرجینیای نزیك واشتۆن دا، کە لەو قوتابخانەیە گرووپی ئەتنی جیا وانە دەخوێنن، هەروەها گوتی سیستەمی ئەو قوتابخانانە **"بواری ئەوەیان پێدەدات کە بەهای فرەکلتوورییەکەیان بزانن و بناسن"**(3).

(1) -Milliyet, 16 Kasim, 1999;

(2) - خەبات، 10 کانون الاول، 1999.

(3) -Millyet, 16 Kasim, 1999.

وتەکەی کلینتۆن لەپەرلەمانی تورکی شەپۆلێك تورەیی و نارەزایی هەندێ لە ئەندامانی پەرلەمانی ورژاند، بەتایبەتی ئەوانەی سەربە پارتی بزووتنەوەی نەتەوەیی توندرەو. کاتێ کورد باسی لە **"هاوولاتیانی کورد"** کردووە، ئەوانە بەپێوەوە وەستاون وەك نارەزاییەك بەرامبەر بەم بەکارهێنانە(1). بەلام ئەو نارەزاییانەی هەندێ لە پەرلەمانتاران رێگر نەبوو لەوەی کە پەرلەمانتارانی دیکە بەچەپلە رێزانەوە پێشوازی لێ بکەن. بۆیە کلینتۆن لەتەواوی ئەو پێنج رۆژەی سەردانەکەی بۆ تورکیا، بابەتی دیموکراتی و ماف مرۆڤی لە تورکیا ورژاندووە و داوای لە بەرپرسانی تورکی کردووە، کە هەنگاوی کرداری لەم بوارە بهاوێژن و پێیانی راگەیاندووە کە **"تورکیا رێگایەکی دووروودرێژی بۆ بەدەستهێنانی دیموکراسی لەبەردەستدایە"**(2). و **"ئەو هەنگاوانەی تورکیا لە بواری دیموکراسی و پرسی کورد دەیانهاوێ بۆ تەواوی جیهان گرنگن"**(3).

لەپال نارەزایی نوێنەرەکانی پارتی بزووتنەوەی نەتەوەیی توندرەو لەسەر گوتارەکەی کلینتۆن، دیارترین کاردانەوەی سەردانەکە لە دامەزراوەی سەربازی هات و بە دەنگێکی جیاواز رەخنەی لە وتەکەی سەرۆکی ئەمریکی گرت، نامێلکەیەکی بە 21 لاپەرە لەژێر ناوی)پرسە سەرەکییەکان (Main Issuesچاپ و بلاوکردەوە. رەخنەی توندی لە سیاسەتی ئەمریکا بەرامبەر تورکیای تێیدا هاتبوو و چەندین تاڵی هەڵگرتبوو کە هەندێکیان زۆر کۆن بوون. نامێلکەکە باسی ئەوەی کردبوو کە ئەمریکا رەتیکردۆتەوە ژمارەیەك هەلیکۆپتەر بە تورکیا بفرۆشێت کە پێشتر تورکیا بۆ شەڕی ئەوەی پێی دەگوترێت **"تیرۆری ناوەخۆ"** داوای کردبوو، ئەم رەتکردنەوەیەش بەهۆی **"پێشێلکاری ماف مرۆڤ لە تورکیا"** بووە، لەهەمان کاتدا واشنتۆن لە فرۆشتنی هەمان فرۆکە بۆ هەمان مەبەست بە مەغریب دوودل نەبوو، لە رێگەی

(1) -Cumhurriyet, 16 Kasim, 1999.

(2) -Radikal, 16 Kasim, 1999.

(3) -Sabah, 17 Kasim, 1999.

PDF 4 KURD

فەرمانێکی تایبەت کە سەرۆك جیمی کارتەر لە تشرینی یەکەمی 1977 دەریکردبوو، پرۆسەی فرۆشتنەکەی ئەنجامدا[1].

هەروەها نامیلکەکە ئاماژەی بۆ ئەوە کردبوو کە واشنتۆن لە بواری مافەکانی مرۆڤ گازاندەی لە تورکیا کردووە، کەچی سیفەتی وڵاتی یەکەم بە چین دەبەخشی کە تۆمارێکی زۆر خراپی لەو پرسەدا هەیە، هەروەها تۆپباران کردنی پەرلەمان لەلایەن سوپای رووسیەوە لە ساڵی 1995ەوە بەکارێکی پێویست بۆ گەڕانەوەی دیموکراسی لەقەڵەم داوە. هەروەها نامیلکەکە ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە کە لۆژیك نییە ئەمریکا لەکاتی فرۆشتنی چەکەکانی مەرجی گریدراو بەمافەکانی مرۆڤ دابنێت، لەهەمان کاتدا خۆی یەکەم هاوردەکەری چەکە بۆ سعودیە. بەم شێوەیە بوو **"بەرووخستنی حیسابەکە"** لەلایەن دامەزراوەی سەربازی تورکی کە بەسەر وڵاتدا باڵادەستە و ئەمریکا پەیوەندییەکی توندی کلاسیکی لەگەڵیدا هەیە، ئەو پەیوەندییەی کە گومان و تاڵی لەگۆڕنراو ئاشکرا دەکات. نامیلکەکە مەودای هەستکردنی دامەزراوەی سەربازی تورکی بە تاڵی و ناخۆشی لەبەرامبەر مامەڵەی هاوپەیمانی ئەمریکی بۆ تورکیا روون دەکاتەوە[2].

کلینتۆن لە وتەکەیدا بەرامبەر پەرلەمانی تورکی و لەمیانەی چاوپێکەوتنی بە بەرپرسانی تورکی، گەشبینی خۆی بە داهاتووی تورکیا و باشبوونی رەوشی مافەکانی مرۆڤ و پێشکەوتنی دیموکراتی دەربڕی، بەڵام راپۆرتی وەزارەتی دەرەوە بۆ ساڵی 1999 بە زۆر نیگەرانییەوە سەیری رەوشی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا و بە تایبەتی لە باشووری رۆژهەڵاتی کرد. بەڵام ئیدارەی ئەمریکی هەولێکی وای نەدا کە فشار بخاتە سەر تورکیا بۆئەوەی لە دیدگای مافەکانی مرۆڤەوە مامەڵە لەگەڵ پرسی کورد و دیموکراسی بکات، بەڵکو زۆربەی جار هەر بە بەڵێندانی تورکی دەوەستا، کە زۆربەی جاریش

(1) - یاسر احمد حسن، ترکیا: البحث عن مستقبل، الدار المصرية–اللبنانية للكتاب، القاهرة، 2006، ص 297.

(2) - المصدر نفسه، ص ص 296–297.

ئەو بەڵێنانە جێبەجێنەدەکران. هەتاکو راپۆرتەکانی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکاش لەبارەی پیادەکانی ماف مرۆڤ زۆری لە ئامانجەکانی نەپێکا. کیفن مارك کیرنان Kiven Mckiernan ی رۆژنامەنووسی ئەمریکی لەگەڵ رێکخراوی چاودێری مافەکانی مرۆڤ هاوڕایە کە **"وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا لە راپۆرتەکانی جگە لە نیوە چارەسەری بۆ ئەوەی حکومەتی تورکی تورە نەکات، هیچی دیکەی نەکردووە"**[1].

دەرەنجام هەوڵەکانی ئیدارەی ئەمریکی بۆ رازیکردنی تورکیا تاکو چاکسازی تەواو ئەنجام بدات، بە داخوازییە کوردییە میانڕەوەکانیش، لەلایەن تورکیا بە نابەدڵ و گوماناوی بەتوندی رەتکرایەوە. بەردەوام سەرانی تورکی ئەوەیان دووپات دەکردەوە کە **"ئەمریکا ئەژێندایەکی نهێنی هەیە"** بۆ وڵاتەکەیان، هەورەها دەیانگوت تورکیا بەشی خۆی لە گرنگیپێدانی ئەمریکی بەرنەکەوتووە، لەمەدا ئاماژەیان بە گفتوگۆکانی کۆنگرێس و رازی نەبوونی لەسەر بەرژەوەندییەکانی تورکیایان بە نموونە دەهێنایەوە[2].

(1) -Kevin McKiernan, "Turkey's War on Kurds", P.29.

(2) -Henry J. Barkey, "Under Gun: Turkish Foreign Policy…", P. 74.

PDF 4 KURD

بابەتی دووەم: ڕەخنەکانی کۆنگرێسی ئەمریکی

گرنگی پێدانی کۆنگرێسی ئەمریکی بە پەیوەندییەکانی تورکیا– ئەمریکا بە ناکۆکییەکانی نێوان تورکیا– یۆنان لەسەر قوبرس و دەسەڵات بەسەر دەریای ئیجە و دورگەکانی بەستراببووەوە، کە ئەمەش بەردەوام شەرمەزاری و شڵەژانی بۆ ئیدارەی ئەمریکی لەگەڵ بەرپرسە تورکەکان دروست دەکرد[1]. بەڵام بە کۆتا هاتنی جەنگی سارد کە هاوڕێ بوو لەگەڵ راپۆرتە زۆرەکانی گرووپە جۆراجۆرەکانی مافی مرۆڤ و رۆژنامەکان، سەرباری راپۆرتە ساڵانەییەکانی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا کە پێشێلکارییەکی زۆری لە باری مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا تۆمار کرد، یاسادانەرانی ئەمریکا لە سیاسەتی دەرەوەوەی وڵاتەکەیان زیاتر گرنگی و هەستیان بەم بابەتانە کرد[2]. بەهاوکاری کومەلەکانی مافی مرۆڤ و رێکخراوە مرۆییەکان و ئەوانەی بە پەرۆشن بۆ کەمکردنەوەی ئاستی یارمەتییەکان بۆ تورکیا، کێشەیەکی دیکە و گرفتێکی نوێ بۆ نێو پەیوەندییەکانی ئەمریکا –تورکیا هات.

کاریگەرییەکانی پرسی کورد لە تورکیا لەسەر هەڵوێستی کۆنگرێس سەبارەت بە پەیوەندییەکانی ئەمریکا–تورکیا لە دوو بواری گرنگ بەدەرکەوت، یەکەم پەیوەستە بە پرۆگرامی یارمەتییەکانی ئەمریکا بۆ تورکیا. دووەم، پەیوەستە بە بۆندە گەورەکانی چەکی ئەمریکی بۆ تورکیا.

رۆژنامەی تورکیش دەیلی نیوز Turkish Daily News لە 4ی ئابی 1994 تێبینی بەدەرکەوتنی ئاراستەیەکی لە ناو کۆنگرێس کردبوو، کە لەگەشەدایە و کار بۆ برینی یارمەتییەکان لەسەر تورکیا دەکات، ئەگەر لە قوبرس پاشەکشە نەکات و کار بۆ باشترکردنی رەوشی مافی مرۆڤ لە تورکیا نەکات[3].

(1) -Carol Migdalovitz, "Turkey: Issues for U.S. Policy", P.64.

(2) -Makiko Ali, Op. Cit., P.59.

(3) -Turkish Daily News, 4 august 1994;

یەکەم کارکردی فشارەکانی کۆنگرێس لەسەر پەیوەندییەکانی تورکیا– ئەمریکا بە روونی لەسەر یارمەتییە سەربازییە ساڵانەییەکانی ئەمریکا رەنگیدایەوە. ئەو یارمەتییانە لە 500 ملیۆن دۆلار لە ساڵی 1991 بەرە بەرە کەم بووەوە، تا لە ساڵی 1998 بەتەواوی برا[1]. لە ساڵی دارایی 1995 ئیدارەی کلینتۆن پێشنیازی کرد بری 405 ملیۆن دۆلار وەك بەخشینی سەربازی بۆ تورکیا تەرخان بکرێت، بەڵام کۆنگرێس برە پارەکەی بۆ 365.5 ملیۆن دۆلار کەمکردەوە[2]. دوای ئەوەی وەزارەتی دەرەوە کۆتایی بە ئامادەکردنی راپۆرتێك لە بارەی بەکارهێنانی چەکی ئەمریکی لە جەنگی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا، هێنا و لە حوزەیرانی 1995 بە کۆنگرێسی دا، کۆنگرێس دووبارە لە 10٪ی برە پارەکەی سەرەوەی بڕی و کردی بە 328.05 ملیۆن دۆلار. لە ساڵی دارایی 1996 ئیدارەی ئەمریکی پێشنیازیکردبوو کە بری 450 ملیۆن دۆلار وەك بەخشینی سەربازی بە تورکیا بدرێت، بەڵام کۆنگرێس برەکەی بۆ 321 ملیۆن دۆلار کەمکردەوە[3].

لەوەتەی ساڵی 1996ەوە قەرز و بەخشینە سەربازییە ئەمریکییەکان و پاڵپشتی ئابووری ئەمریکی بۆ تورکیا، زۆر کەمبۆتەوە. لە ساڵی 1997 کۆنگرێس بەخشینی ساڵانەی سەربازی ئەمریکی بۆ 175 ملیۆن دۆلار کەمکردەوە، قەرزەکانیشی بۆ 22 ملیۆن دۆلار کەمکردەوە[4].

بەهۆی زۆری رەخنەکان و فشارەکانی کۆنگرێس و ئەو کۆت و بەندانەی لەبەردەم ئیدارەی ئەمریکی دایناوە، تورکیا لە ساڵی 1998 هیچ پارەیەکی نە لە پرۆگرامی

(1) -U.S. Military Aid and Arms Sales to Turkey, (Fiscal years 1980 – 1999), via at (http://www.fas.org/asmp/library/reports/turkeyrep.htm#execsum) ; Carol Migdalovitz, "Turkey Issues for U.S. Policy", P. 66.

(2) -Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey Grew Worse During 1995" via at: (http://www.hrw.org/reports/1995/WR95/HELSINKI-16.htm#P655_198257).

(3) -Arming Repression: U.S. Arms Sales to Turkey. During the Clinton Administration, Pp. 10-11.

(4) -Human Rights Watch, "The Human Rights Picture in Turkey Grew Worse During 1997" via at: (http://www.hrw.org/reports/1997/WR97/HELSINKI-17.htm#P674_209013).

PDF 4 KURD

بەخشینە سەربازییەکان و نە لە پرۆگرامی بەخشینی قەرزی ئابووری وەرنەگرت، بریاردرا تەنها بری 1.5 ملیۆن بۆ پارەدارکردنی پرۆگرامی پەروەردەی سەربازی دەرەکی و پرۆگرامی مەشقی بیانی کە زۆربەیان جەختی لەسەر بڵاوکردنەوەی رۆشنبیری مافەکانی مرۆڤ لە نێوان هێزەکانی تورکی دەکرد، وەربگرێت[1].

لەو ماوەیەدا فایلی فرۆشتەنییەکانی چەکی ئەمریکی بۆ تورکیا بێ گرفت نەمایەوە، لەماوەی نێوان (1994 تا 1997) فرۆشتەنییەکانی چەکی ئەمریکی بۆ تورکیا نزمبوونەوەیەکی گەورەی بەخۆیەوە بینی[2]. دەنگدانەوەی رەخنەی بەرپرسانی ئەمریکی لە ساڵی 1994، کە هاوشان بوو لەگەڵ راپۆرتەکانی رۆژنامەنووسان کە بەبەڵگە بەچڕی بەکارهێنانی ئەو چەکانەی لەلایەن تورکیاوە بۆ لەناوبردنی یاخیبوان و هەڵمەتەکانی چۆڵکردنی گوندەکانی رۆژهەڵاتی وڵات، لە کۆنگرێس دەنگوی ئەوە هەبوو کە داوا لە وەزارەتی دەرەوەی بکات راپۆرتێك لەبارەی بەکارهێنانی ئەو چەکە ئەمریکییانە لە دژی مەدەنییەکان ئامادە بکات[3]. دەرەنجامی ئەو راپۆرتەی کە وەزارەتی دەرەوە بەهاوکاری وەزارەتی بەرگری لە یەکی حوزەیرانی 1995 تەواویان کردبوو، ئەوە بوو کە کۆنگرێس کوتوبەندی لەسەر فرۆشتەنی چەکی ئەمریکی بۆ تورکیا بە فایلی "**باشکردنی تۆماری مافەکانی مرۆڤ**" گرێدا، هەرچەندە راپۆرتەکە

---

(1) -Arming Repression: U.S.Arms Sales II…; Human Rights Watch, "The Human Rights Picture in Turkey Grew Worse During 1996" via at: (http://www.hrw.org/reports/1996/WR96/Helsinki-19.htm#P960_193943).

(2) -Human Rights Watch, "The Human Rights Picture in Turkey Grew Worse During 1995" via at: (http://www.hrw.org/reports/1995/WR95/HELSINKI-16.htm#P655_198257).

(3) -Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey Grew Worse During 1995" via at: (http://www.hrw.org/reports/1995/WR95/HELSINKI-16.htm#P655_198257).

پێویستە ئەوەش بگوترێت کە رێگرییەکانی ئەمریکا لەسەر بۆندەکانی چەك بۆ تورکیا، بە هاوسەنگی سەربازی نێوان تورکیا و یۆنانی هاوسییەوە بەندبوو، ئیدارەی ئەمریکی جگە لە کۆنگرێس کە لۆبییەکی بەهێزی یۆنانی تێدابوو، دەیویست ئەم هاوسەنگییە تێك نەدات. سەیری:

Carol Migdalovitz, "Turkey: U.S. Sale of Helicopters", P.67.

لەزیاتر لە شوێنیك جەختی لەسەر گرنگی و هەڵوێستی پێشووی تورکیا بەرامبەر ئەمریکا کردووە.

گەیشتنی پارتی رەفاه بە سەرکردایەتی نەجمەدین ئەربەکان بۆ دەسەڵات لە تورکیا (1996–1997) پەراوێزێکی زیاتری بە کۆنگرێس بەخشی تاکو کار لەسەر دارشتنی بریارگەلێك بکات لەبەرژەوەندی تورکیادا نەبێت، لە پێشەوەی ئەوانەش، ئەو بریارەی کە رێگری لە هاوردەکردنی چەك بۆ تورکیا دەکات. ئەمە زەوییەکی بەپیتی بۆ لۆبیە بەهێزەکانی یۆنانی و ئەرمەنی رەخساند تاکو یاساگەلێك لە دژی بەرژەوەندییەکانی تورکیا بە پاساوی خراپی تۆماری تورکیا لەبارەی مافەکانی مرۆڤ، دەربکەن. سەرباری پەسندکردنی لەلایەن وەزارەتی بەرگری ئەمریکییەوە، یاسادانەرانی ئەمریکی لەساڵی 1996 بۆندێکیان بە بری 10 ملیۆن دۆلار کە بەهای هەلیکۆپتەری (سوپەر کوبرا) بوون بۆ تورکیا، راگرت[1]. کۆنگرێس پاساوی بۆ ئەوە هێنایەوە و بە پشت بەستن بە راپۆرتی رێکخراوی نێودەوڵەتی لێبووردن رایگەیاند کە ئەو چەکانە بۆ "**گواستنەوەی هێزەکانی تورکی بۆ شوێنە دوورەکان بەکاردێت، ئەوشوێنانەی کە پێشێلکاری لە مافەکانی مرۆڤی تێدا ئەنجام دراوە**"[2]. لەهەمان ساڵدا سیناتۆر پاول سربانس Paul Sarbanes بۆندێکی فرۆشتنی سێ کەشتی دەریایی بۆ تورکیای بۆ ماوەی زیاتر لە دوو ساڵ راگرت[3]، هەرچەندە پارەکەشی پێشتر درابوو. لە تشرینی دووەمی 1996 تورکیا لەسەر هەڵوەشاندنەوەی بۆندی کرینی 10 هەلیکۆپتەرەکەی پێشتر باسکران و بەهاکەی 150 ملیۆن دۆلار بوو، دوای ئەوەی کۆنگرێس بۆماوەی ساڵێك بە بیانووی بەکارهێنانی لە باشووری رۆژهەڵات ی تورکیا دژ بەکورد دوایخست، لەسەر ئەمە تورکیا تورە بوو[4].

---

(1) -Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey Grew Worse During 1996" via at: (http://www.hrw.org/reports/1996/WR96/Helsinki-19.htm#P960_193943).

(2) -Carol Migdolovit, "Turkey: U.S. Sale of Helicopters", p.

(3) -Sabri Sayari, Turkey and U.S…, P. 36.

(4) -Michael M. Gunter, The Kurds…, P. 107.

PDF 4 KURD

بەرپرسێکی تورکی بە توڕەییەوە لەسەر بڕیاری وڵاتەکەی لێدوانی دا و گوتی: **"تورکیا کڕینەکەی هەلوەشاندنەوە، چونکە ناتوانێت ڕێگە بەوە بدات کە خواستە سەربازییەکانی وڵاتەکەی ببێتە بارمتەی لۆبیە نەیارەکان"**[1]. تورکیا بۆندەکەی بۆ کۆمپانیای (فرانکو جیرمن ئیرۆ کوبتر Franco-German Euro copter) گۆڕی[2]. بەشێوەیەکی گشتی لەوەتەی 1996ەوە ڕێگرییەکانی کۆنگرێس لەسەر گواستنەوەی چەکی ئەمریکی بۆ تورکیا بووە بۆیەریکی ئامادە، کە بە **"گەمارۆی چەك لەسەر تورکیا"** وەسفکرا[3].

کۆمپانیاکانی چەك، لە ئازاری 1997 داواکارییەکیان بۆ مادلین ئۆلبرایتی وەزیری دەرەوەی ئەمریکی بەرزکردەوە داوایان کرد ڕێگرییەکانی بۆندەکانی چەك بۆ تورکیا هەلبگرێت، هەتاکو فشاری ئەو کۆمپانیایانەش وای لە کۆنگریس نەکرد لە ریگری دانان بۆ گواستنەوەی چەك و سیستەمی پیشکەوتووی سەربازی بۆ تورکیا بوەستیٚ[4]. ئیدارەی ئەمریکی هەولیدا ئەو کێشە و ئالۆزییەی کە کۆنگرێس لەبەردەم گواستنەوەی چەك بۆ تورکیا دایدەنێت، بەهۆی جەختکردنەوە لەسەر گرنگی تورکیا وەك هاوپەیمانێکی ستراتیژی بۆ ئەمریکا چارەسەری بکات. هەروەها بەهۆی هاندانی تورکەکان بۆ ئەنجامدانی چاکسازی لە بواری مافەکانی مرۆڤ و بەڵێن وەرگرتن لە بەرپرسانی تورکی چارەسەری کێشەکە بکات. لە شوباتی 1997 ژەنەراڵ جفیك بیر–Cevik Bir سەردانی واشنتۆنی کرد بۆ قسەکردن لەسەر هاوکاری سەربازی نێوان تورکیا– ئەمریکا و داواکردنی پاڵپشتی زیاتری ئەمریکا بۆ پرۆسە سەربازییەکانی لەباکووری عێراق، هەرچەندە ئەو ژەنەراڵە بە لایەنگرانی پەیوەندی نێوان ئەمریکا و تورکیا دادەنرێت، بەلاّم هەڕەشەی کرد و گوتی: **"وادەکات تێچوونی مەشقپێکردن لەسەر فڕۆکەکانی F-16 ببێتە کێشە، ئەگەر ئەمریکا هاوکاری زیاتر پیشان نەدات"**[5].

(1) -Carol Migdalovitz, U.S. Sale of Helicopters, P. 69.

(2) -Philip Robins, Suits and Uniforms, P. 198.

(3) -Ibid.

(4) -Carol Migdalovitz, "Turkey: U.S. Sale of Helicopters", P.70.

(5) -Philip Robins, Suits and Uniforms, P. 198

کۆنگرێسی ئەمریکی گوێی بە ڕەخنە و هەڕەشەکانی سیاسەتمەدار و سەربازانی تورك بەیەکەوە، نەدا و یاسادانەرانی ئەمریکی هەوڵەکانی ئیدارەی ئەمریکی لەم پشتگوێخستنە بەدەر نەنا، بەتایبەتی وەزارەتی بەرگری، کە دەیویست لە دەرەنجامی راپۆرتی ساڵانەی وەزارەتی دەرەوە لەبارەی پیادەکردنەکانی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا کەم و سوك بکات، بۆیە سەرلەنویٚ داوای لە لیژنەی پەیوەندییەکانی دەرەوەی کۆنگرێس کرد کە دووبارە داوا لە وەزارەتی دەرەوە بکات راپۆرتێکی نویٚ لەسەر شێوەی ئەوەی حوزەیرانی 1995 ئامادە بکات، ئەو راپۆرتە لە سەرەتای تەمووزی 1997 ئامادەکرا و کۆنگرێس وەری گرت[1]. دەرەنجامی هەوڵەکانی کۆنگرێس لە ساڵی 1997 و فشارەکانی دەستە و ڕێکخراوە نێودەوڵەتییە چالاکەکانی بواری مافەکانی مرۆڤ، ئەوەی لێکەوتەوە کە یەلمازی سەرۆك وەزیرانی تورکی لەمیانەی سەردانەکەی بۆ واشنتۆن لە کانوونی یەکەمی 1997، بەڵێنی دا کە ڕێز لە پابەندییەکانی کە بە ئیدارەی ئەمریکی دابووی و لەبارەی ڕێزگرتنی مافەکانی مرۆڤ و دۆزینەوەی ئەلتەرناتیڤ بۆ چارەسەری پرسی کورد، هەروەك باسمان کرد. بە فشارەکانی کۆنگرێس، ئیدارەی کلینتۆن بەلّێنیدا بۆندی فرۆشتنی فڕۆکەی هێرش بەر بۆ تورکیا رابگریت کە بە بەهای 3.5 ملیۆن دۆلار بوو، ئەگەر تورکیا پابەندی ئەو بەلێنانە نەبیت کە یەلّماز پێشتر دابووی. دوای ئەم هۆشدارییە وەزارەتی دەرەوە بڕیارێکی بیٚ وێنەی دەرکرد، ئەوەی لەسەر تورکیا سەپاند کە گالیسکەی گواستنەوەی سەربازان لە 11 پارێزگای کوردی کە هێزە ئەمنییەکان و پۆلیس مافی مرۆڤیان تێدا پێشێلکردووە، بەکارنەهێنیت[2].

هەندی لە ئەندامانی کۆنگرێس بە توندی لەگەڵ سیاسەتی ئەمریکی ناکۆك بوون، لەبارەی پێدانی چەکی ئەمریکی بۆ تورکیا. سینتیا ماککینی Cynthia

(1) -Department of State, U.S Military Equipment and Human Rights Violations, report submitted to the Chairman of the Senate Foreign Relations Committee on 1 July 1997, pursuant to Senate Committee Report 104-295, accompanying H.R. 3540. Via at: (http://www.fas.org/asmp/profiles/turkey_dos_USweapons.htm).

(2) -Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey Grew Worse During 1998" via at: (http://www.hrw.org/worldreport/Helsinki-23.htm#P1117_264948).

PDF 4 KURD

Mckinney ئەندامی کۆنگرێس لە ویلایەتی جۆرجیا، وای دەبینی کە ڕێزگرتنی مافی مرۆڤ و پێوەرە دیموکراتییەکان، پێویستە لەکاتی فرۆشتنی چەك یان پێشکەشکردنی بەخشین بە وڵاتێکی وەك تورکیا گرێ بدرێت، ئەگەر تورکەکان دەیانەوێت ببنە هاوپەیمانمان و چەکمان لێوەربگرن. هەروەها ماك کینی گوتی: "**کەمترین شتێك کە بتوانین بیکەین ئەوەیە کە بۆیان پێشنیار بکەین کە چەك لەدژی گەلەکەیان بەکار نەهێنن**"[1].

ماك کینی بە درێژایی ساڵی 1997 پێشەوایەتی هەوڵەکانی کۆنگرێسی ئەمریکی بۆ دەرکردنی پرۆژە یاسای (یاسای ڕەفتار–Code of Conduct) کرد، بۆئەوەی مۆرکردن و پارەدارکردنی بۆندەکانی چەکی ئەمریکی بۆ تورکیا بایکۆت بکات، بەڵام ئەمە ڕووبەڕووی بەرهەڵستکاری ئیدارەی ئەمریکی بووەوە، لە ئەنجوومەنی پیران دەنگی پێویستی بەدەست نەهێنا[2]. بەڵام ماك کینی لە ئەیلولی 1998 سەرلەنوێ پرۆژەکەی پێشکەش کردەوە و 80 دەنگی ئەندامانی بەدەستهێنا، بەڵام بەهۆی ئەوەی دانیشتنەکە بەر لە دەنگدان دواخرا، پەسند نەکرا[3]، بۆئەوەی ئیدارەی ئەمریکی لەبەرامبەر تورکەکان شەرمەزار نەبن. چارەسەری مام ناوەندی کە زۆربەی ئەندامانی کۆنگرێس پەسەندی دەکەن ئەوەیە کە ڕێوشوێنێکی کەمتر گشتگیر و توند بێت بگرێتەبەر، ئەو هەموارکردنەش سیناتۆر پاتریك لیهی Patrick Leahy (سیناتۆری دیموکرات لە ویلایەتی ڤێرمۆنت–Vermont) پێشکەشی کرد. ڕێوشوێنەکە بریتی بوو لە هەموارکردنی یاسای یارمەتییە سەربازییەکانی ئەمریکا بۆ یەکەی ئەمنی بیانی[4]. هەروەها بەهۆی ئەو هەموارکردنەوە ڕێگری لە پێدانی کەلوپەلی سەربازی بۆ ئەو هێزە ئەمنییە بیانییانەی کە مافی مرۆڤ

(1) -Kevin McKiernan, "Turkey's War on Kurds", P. 29.

(2) -Kevin McKiernan, "Turkey's War Kurds", Pp.29-30; "Kurdish Question in Turkey, The U.S-Turkish Military Relationship", Via at: (www.mtholyoke.edu)

(3) -Kevin McKiernan, "Turkey's War Kurds", P. 30.

(4) -Henri J. Barkey, "The Endless pursuit", P.227.

پێشێل دەکەن کرد، ئەو ڕێگریکردنە پارەدارکردنی پرۆگرامی مەشقی سەربازیش دەگرێتەوە، هەتاکو ئەگەر سەلمێنرا تاکێکیش لە تاکەکانی ئەو یەکانە مافی مرۆڤیان پێشێل کردووە[1]. ئەو هەموارکردنە بە ڕێگری سەرەکی بەردەم فرۆشتنی گالیسکەی زرێپۆشی گواستنەوەی سەربازان بۆ تورکیا لە ساڵی 1999 دانرا، سەرباری فشارەکانی ئیدارەی ئەمریکی کە مۆڵەتی هەناردەکردنیشی دابوو[2]. ئەو هەموارکردنە ڕێگری لە ئەمریکا کرد کە زامنی قەرزە پێویستەکانی تەواوکردنی بۆندەکان دابین، ئەو دابینکردنانەی کە زۆربەی جار بە "**تێکشکێنەری بۆندەکان**" وەسف دەکرا[3].

لایەنێکی گرنگی هەستکردنی کۆنگرێس بە پرسی کورد لە تورکیا، لە پاڵپشتیکردنی لە چارەسەری ئاشتییانەی سیاسی پرسی کورد لە تورکیا دەردەکەوێت. کۆنگرێس لە زیاتر لە لایەنێکدا تورکیا بە خراپ مامەڵەکردن لەگەڵ هاووڵاتییە کوردەکانی تۆمەتبار کردووە، داوای لێکردووە کە بە گوێرەی ڕێوشوێنەکانی مافی مرۆڤ و پێوەرە دیموکراسییەکان سەیری داخوازییەکانیان بکات. میوانداریکردنی کۆنگرێس بۆ کەسایەتییە کوردییەکان، گرنگییەکی بێ وێنە و کاریگەرییەکی ڕاستەوخۆی لە تێگەیشتنی ئەندامانی کۆنگرێس بۆ ناوەڕۆك و قەبارەی پرسی کورد لە تورکیا هەبوو. کۆنگرێس بانگهێشتی هەریەکە لە لەیلا زانا و ئەحمەد تورکی کرد کە هەردووکیان ئەندامی پەرلەمانی تورکی بوون لە لیستی پارتی کاری گەل، بۆئەوەی لەبەردەم لیژنەی هلسنکی لە کۆنگرێسی ئەمریکی گەواهی خۆیان بدەن. هەردووکیان لە 17ی ئایاری 1993 گەواهی خۆیان بەشێوەی لێدوان لەبەردەم کۆنگرێس پێشکەشکرد. دوای ئەوەی کورتەیەکی مێژووی کۆنی کوردیان لە ناوچەکە باسکرد، باسیان لە مەرگەساتی کورد لە تورکیا کرد، دواتر مەحرومبوونیان لە مافەکانیان و ملکەچ پێکردنیان بۆ سیاسەتی تواندنەوەی نەتەوەیی لە بۆتەی نەتەوەی

(1) -Kevin McKiernan, "Turkey's War Kurds", P.30.

(2) -Washington Post, 31 December, 1998.

(3) -Henri J. Barkey, "The Endless pursuit", P.227.

PDF 4 KURD

تورکی، قسەیان لەبارەی دەسەڵاتی عەسکەر لە باشووری رۆژهەڵاتی وەڵات و رژێمی پاسەوانانی لادێ و دۆزینەوەی رێکخستنێکی فەندەمێنتالیزمی ئیسلامی کە حزبولای کونترا–Hizbi Kontra یە (مەبەستیان حیزبولّای تورکیە) کرد و کە ئەو پارتە لەلایەن میتیMIT تورکییەوە سەرپەرشتی دەکرا و دەستیان بۆ کوشتنی هێزی عەلمانی و دیموکراتخواز لە بزووتنەوەی کوردی ئاوەڵا کرابوو. هەروەها هەردوو نوێنەرەکە باسیان لە چۆلکردنی گوند و شارە کوردییەکان کرد، کە بە پاساوی جەنگان لەدژی پارتی کرێکارانی کوردستان خاپوورکردنی بە بەرنامەی گوندەکانیان ئەنجامدا، لێدوانەکەیان جەختی لەسەر ئەوە کردەوە کە **"ململانێکە لە نێوان گەلی تورکی و گەلی کورد نییە، بەڵکو لە نێوان کورد و حکوومەتی گەندەڵی تورکیایە"** و **"ململانێیەکە لە ناوەڕۆکدا تەنگژەی دیموکراتی تورکییە، چونکە 20 ملیۆن کوردی لە مافەکانی بێ بەش کردووە"**، لێدوانەکەیان هەشت پێشنیاری بۆ بەدیهێنانی ئاشتی و بەهێزکردنی بونیادی برایەتی نێوان کورد و تورك لە خۆگرتبوو، دیاریترینان پێویست بوونی داننان بە ناسنامەی کوردی و بەخشینی سەرجەم مافە رۆشنبیرییەکان بە کورد و بەخشینی مۆلەتی یاسایی بە پارتە سیاسییە کوردییەکان بەشێوەیەکی تەواو و چەککردنی پێکهاتەکانی پاسەوانانی لادێ و هەڵوەشاندنەوەیان بوو[(1)].

ئەمەش تاکەجار نەبوو کە کۆنگرێس لایەنی کوردی– تورکی بۆ کۆنگرێس بانگ بکات، 13 ئەندامی کۆنگرێس هەریەکە لە رەمزی کارتال Remzi Kartal و جۆرج ئاریۆ George Aryo بەو سیفەتەی کە دوو نوێنەری پەرلەمانی تاراوگەی کوردین بانگهێشت کرد، ئەو پەرلەمانەی کە لە پارتی کرێکارانی کوردستان نزیك بوو. ئەو 13 ئەندامەی کۆنگرێس لە 6ی تشرینی یەکەمی 1995 نامەیەکیان ئاراستەی سەرۆك کلینتۆن کرد، بەم شێوەیە نامەکەیان لەبارەی کێشەی کورد دەستپێکردبوو و بە **"یەکێك لە پرسە بەردەوامەکان کە دروستکەری بریار دەشڵەژێنێ"** وەسفکرد. لەنامەکە باسی ئەوەیان کردبوو کە

(1) -Ahmet Turk and Layla Zana, "Testify Before The Helsinki Commission in the United States congress, 17 May, 1993, Via at: (www.kurdistan.org/washington/Turk-2and.html).

دوو لە پەرلەمانتارانی کورد (مەبەستیان لەیلا زانا و ئەحمەد تورك بوو) لایەنێکی رەوشی کوردییان لە تورکیا باسکردووە، هەروەها باسیان لەوە کرد بەرێز کارتال کە پێشتر نوێنەری هەڵبژێردراوی پەرلەمانی تورکی بوو لە بۆ شاری وان، لە تشرینی یەکەمی 1991 ناچارکراوە بۆ تاراوگە بچێت، چونکە لەلایەن حکوومەتی تورکییەوە بە خیانەتکار تۆمەتبارکراوە و حەسانەی لەسەر لابراوە، چونکە داوای چارەسەری ئاشتییانەی پرسی کوردی کردووە، هەرچی نوێنەری دووەمە (ئاریۆ)، کە ئاشوورییە و خەڵکی کوردستانە، ئەوەیش ناچارکراوە تورکیا بەجێبێڵێت، چونکە داوای کردووە، دەسەڵات واز لە سیاسەتی نا لێبووردەیی لەگەڵ داخوازییە ئایینی و کلتووری ئاشوورییەکانی تورکیا بهێنیت. لە بەشێکی نامەکەدا هاتووە، کە **"ئەو دوو کەسایەتییە ئێستا نوێنەرایەتی دوو گرووپی ناو پەرلەمانی تاراوگەی کوردی دەکەن"**. هەروەها داوا لە سەرۆك کلینتۆن کراوە کە پێویستە دان بەو پەرلەمانەی کوردی بنێت، چونکە **"دەستەیەکی هەلبژێردراوە و نوێنەرایەتی نزیکەی یەك ملیۆن کوردی تاراوگە لە ئەورووپا دەکات و لەبەرئەوەی دەستەیەکە هەوڵدەدات چارەسەری ململانێیەکە لەگەڵ تورکەکان بە رێگەی ئاشتی بکات"** و **"ئەگەر هانی گفتوگۆ لەنێوان پەرلەمانی تاراوگە و حکوومەتی تورکی لەلایەن ئەمریکاوە بدرێت، بە پاڵپشتی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی، لەوانەیە ئەمە ئاشتی لە ناوچەکەی لێ بکەوێتەوە"**. نامەکە بە پاڕانەوەی ئەوانەی واژۆیان کردووە، کۆتایی هاتووە، و داوایان لەسەرۆك کلینتۆن کردووە، کە وەڵامی بانگەوازەکەیان بداتەوە و باسیان لەوە کردووە کە ئەوان **"وەڵامدانەوەی بانگەوازەکەیان لەلایەن کلینتۆنەوە بەرز دەنرخێنن، سەبارەت بە نیازەکانی بۆ کارکردن لەگەڵ پەرلەمانی کوردی لە تاراوگە بۆ ئەوەی پرسی ئاشتی لە تورکیا بەرەو پێش بچیت"**[(1)].

لە شوباتی 1996، کریستۆفەر سمیسی–Christopher Smith سەرۆکی لیژنەی پەیوەندییەکانی وەزارەتی دەرەوە لە کۆنگرێسی ئەمریکی و سیناتۆر

(1) -The Kurdish Parliament in Exile and The United States congress, Congress of the United States, Hous of Representatives, Washington, D.C. 20515, 6 October, 1995. Via at: (www.kurdistan.org/ Washington/letcon.html).

PDF 4 KURD

ستینی هـویر Stini Hoyer نامەیـەكیان بـۆ فرانـسوا رایـانی سـەرۆكی ئەنجوومەنی هاوكاری ئەورووپی نارد، بۆئەوەی **"نووسینگەی پەیوەندییەكان و هاوكاری لە باكووری كوردستان بكرێتەوە"**، و لە نامەكەدا داوای یارمـەتییان كرد بۆ شەڕ راگرتن و دۆزینەوەی چارەسەرێكی ئاشتییانە بۆ پرسـی كوردیـان كردبـوو"، و داوای نـاردنی شـاندێكی پەرلـەمانی ئـەورووپییان بـۆ توركیـا كـرد بۆئەوەی لە نزیكەوە لەبارەی رەوشەكە ئاگادار بن[1].

لە هەنگاوێكی بێ وێنە و بوێرانەدا، كۆنگرێس بـە رەزامەنـدی ئەنجوومـەنی نوێنەران لەسەر پرۆژە بریاری 25ی كـانوونی دووەمـی 1996 لـە پرسـی كـورد گەیـشت، سمیـسی نوێنـەری ویلایـەتی نیوجیرسـی لـەجیاتی هـویری نوێنـەر، لەمیانەی دانیشتنی دووەمی خـولی 104ی كۆنگرێس بریارەكـەی خوێنـدەوە، دوای ئەوەی بریارەكە لەلایەن ئەنجوومەنی نوێنەرانـەوە پەسندكرا، رەوانـەی لیژنەی پەیوەندییەكانی دەرەوەی كۆنگرێس كرا[2]. بریارەكە بە مەرگەسـات و زیانە مرۆییە گـەورەكانی ململانێی حكوومـەتی تـوركی و جـەنگاوەرانی كـورد، لەوەتـەی جەنگـە لـە 1984ەوە بەردەوامـە، دەسـتی پێكردبـوو. هـەروەها بریارەكە ئاماژەی بۆ ئەو یاسایانەی توركیا كردبـوو كـە ئـازادی رادەربـرین بـە تاوان دادەنێت و رۆژنامەنووس و ئەكادیمییەكان و چالاكانی بـواری مـافی مـرۆڤ دەستگیر دەكەن. هەروەها بریارەكە باسی لـە دەركردنـی نوێنـەرانی كـورد لـە پەرلـەمان كـرد و بـەهۆی بیروڕایـان بـۆ تاراوگـە دوورخراونەتـەوە، هـەروەها ئاماژەی بۆ بێ بەشكردنی هاوولاتیانی كوردی لە مافە سەرەكییەكانی وەك مافی خوێندن بـەزمانی دایك و ئـازادی بەشـداری لـە ژیـانی سیاسـی و بلاوكردنـەوە بـەزمانی كـوردی كردبـوو. هـەروەها بریارەكـە ئاگـاداری و بـە بـیری توركیـای هێنابووەوە، كە توركیا لـە نـاتۆ و رێكخـراوی ئاسـایش و هاوكـاری ئـەورووپی ئەندامـە و هاوبەشـی سـتراتیژی ئەمریكایـە و میـساق و رێككەوتنـەكانی مـافی

(1) - شمس الوطن، العدد (4)، (كُردستان العراق)، 3 شباط 1996.

(2) -House Concurrent Resolution 136, 10uth congress, 2D Session, 25 January, 1996. Via at: (www.kurdistan.org/washingtion/hous.html).

مرۆڤـی نەتەوەیـەكگرتووەكان و میـساقی جنێڤـی مافـەكانی مرۆڤـی 1948 و یاساكانی هلسنكی مۆركردووە، هەروەها بەرژەوەندییە ستراتیژییە دوورەكـانی ئـەمریكا بـەهۆی ململانێـی بـەردەوامی توركیـا كەوتۆتـە مەترسـییەوە، **"چارەسەری سەربازی پرسی كورد شتێكی ئەستەمە، چارەسەرێك كە لەسەر توندوتیژی نەوەستابێت، تەنها ئەو چارەسەرەیە كە دەتوانێت ئاشتی ئارامی و دیموكراتی تەواو و خۆشگوزەرانی بۆ توركیا بێنێت، ئـەو چارەسـەرەیە كـە دەبێت لە چوارچێوەی كۆماری توركیا هەوڵی بۆ بدەین و جێبەجێ بكرێت"**[1].

بریارەكەی حكوومەتی ئەمریكی داوای جێبـەجێكردنی ژمارەیـەك راسپاردەی، لەسەر شـێوەی 7 خـاڵ كـرد، یەكـەمیان داوای لـە حكوومـەتی تـوركی كردبـوو سەرجەم بەندییە سیاسییەكان ئازاد بكات و رێگری بەردەم ئـازادی رادەربـرین لابەرێت **"بۆئەوەی هاوولاتیانی تورك بە كوردیشەوە بتـوانن پیـادەی مافـە سیاسی و كلتوورییەكانیان وەك ولاتانی دیكەی دیموكراتی بكەن"**. هەروەها بریارەكە داوای لە پارتی كرێكارانی كوردستان كردبوو كـە ئاگربەسـت بكـات و راشبگەیەنێ كە بـە چارەسـەرێكی دیموكراتیـك لـە نێـو یـەكێتی خـاكی تـوركی رازییە، هەروەها داواش لە حكوومەتی توركی كرا كە ئاگربەست رابگەیەنێ[2].

دیاریترین خال لە راسپاردەكانی كۆنگرێس خاڵی شەشەم بوو، كە بریتی بوو لەهەمان ئەو داوایەی كە پێشتر هەریەكە لە ئەحمەد تورك و لەیلا زانا لەمیانەی گەواهیدانەكانیان لە كۆنگرێسی ئەمریكی لـە 17ی ئایـاری 1993 پێـشكەشیان كردبـوو، ئـەویش ئـەوەبوو **"كـورد سـەرجەم مافـە كلتـووری و سیاسـی و كۆمەڵایەتییەكانی پێ ببەخشرێت"**[3]. بریارەكە بە داواكردنی بۆ گەیـشتن بـە میكـانیزمیكی راوێـژكاری بـۆ كوژاندنـەوەی ئـەو ئاشـوبە و پێـشنیاركردنی ستراتیژی چارەسەری تەنگژەی دارایی باشووری رۆژهـەڵاتی توركیـا. هـەورەها

(1) -Ibid.

(2) -Ibid.

(3) -House Concurrent Resolution 136, 10uth congress, 2D Session, 25 January, 1996. Via at: (www.kurdistan.org/washingtion/hous.html).

PDF 4 KURD

پابەند کردنی سەرۆك کلینتۆن بۆ دابینکردنی یارمەتی تەکنیکی بۆ جێبەجێکردنی برگە و خاڵەکانی سەرەوە[1].

لایەنێکی دیکەی گرنگی پێدانی هەندێ لە ئەندامانی کۆنگرێس بە پرسی کورد لە تورکیا، خۆی لە داواکردن لە ئیدارەی ئەمریکی دەنوێنێ تاکو فشار بخاتە سەر تورکیا بۆئەوەی وەڵامی بانگەشەکانی ئاشتی کە ئۆجەلان و پارتەکەی دەری دەکەن بداتەوە. 15 ئەندامی کۆنگرێس لە 25ی ئازاری 1996 گوتارێکیان ئاراستەی سەرۆکی ئەمریکی کرد و داوایان لێ کرد کە ئاوڕ لە بانگەشەکانی ئاگربەستی پارتی کرێکارانی کوردستان بداتەوە کە لە 15ی تشرینی یەکەمی 1995 دەریکرد، ئەوانە روویان لە کلینتۆن کرد و گوتیان: "**تۆ لە گوتاری لەبارەی حاڵەتی ئیتیحاد** Union Adrdress **ی رۆژی 23ی کانوونی دووەمی 1996 گوتت کە ئێمە دەتوانین، بەڵکو دەبێت باشترین دروستکەری ئاشتی جیهان بین. ئێمە بۆت دەنووسین و داوای یارمەتیت لێ دەکەین بۆئەوەی بەرەکەتی ئاشتی بەسەر ئەو کوردانەی کە لە دژی سەرکوتکردن لە باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا خەبات دەکەن، ببارێنی**"[2]. هەورەها لە گوتارەکەیان باسی رۆڵی بەکارهێنانی تورکیا بۆ چەکی ئەمریکییان لە گەورەکردنی کارەساتەکە کردبوو، نووسیویانە "**ئێمە بەڕاستی داوات لێ دەکەین ئەی سەروەرمان، کە چیدی چەك بە تورکیا نەدرێت، مادام تورکیا بەردەوامە لە خراپ مامەڵەکردن لەگەڵ کورد. هەروەها داوات لێدەکەین هەوڵی باشی خۆت لای ئەو دوو گەلە بخەیتە گەر بۆ ئەوەی چارەسەری کێشەکانیان بکەن. ئێمە داوات لێدەکەین ئەی سەرۆك ساتەوەختی هیوا هەڵبقۆزیتەوە، چونکە ئەمە لەگەڵ تێروانینی جەنابیشتان سەبارەت بە جیهانێکی ئازادی بێ ململانێ دەگونجێ**"[3].

(1) -House Concurrent Resolution 136, 10uth congress, 2D Session, 25 January, 1996. Via at: (www.kurdistan.org/washingtion/hous.html).

(2) -The Second Kurdish cease – Fire and the United States Government, Congress of the United States, House of Reprehensive, Washington, D.C 20515, 25 March, 1996. Via at:

(3) -Ibid.

لە 9ی تشرینی یەکەمی 1998 یەکێ لە ئەندامانی ئەنجوومەنی نوێنەرانی ئەمریکی، کە ئەویش هۆپ فلنەر بوو، قسەی بۆ برادەرانی کرد و گوتی: "**من ئەمڕۆ وەستاوم تاکو پاڵپشتی خۆم بۆ ئەو ئاگربەستەی کە عەبدوڵا ئۆجەلان تاك لایەنە رایگەیاندووە دەرببڕم، راگەیاندنەکە لە پەخشێکی زیندووی** Med Tv **بڵاودەکرایەوە، باسی لەوە کرد کە فەرمان بە جەنگاوەرانی دەکات هەموو چالاکییەکی جەنگاوەرانە لە یەکی کانوونی ئەیلول تا دوا ئاگادارکردنەوە رابگریت**". و "**ئەوە هەلێکی گرنگە بۆ ئەوانەی کە ئاشتی دەگرنەبەر و بەرگری لە مافەکانی مرۆڤ دەکەن، هەروەها بۆ ئەوانەش کە لایەنگری بازرگانیکردنن لەگەڵ وڵاتانی نەوتی دەوروبەری ناوچەیەکی تەقیوە، کە کوردستانی پێ دەگوترێت گرنگە**". لە وەسفی حاڵەتی کورد لە تورکیا گوتی: "**ئێمە مەرگەساتێکی مێژوویی دەبینین**" و "**ئێستا کاتی ئەوە هاتووە، کە گۆڕانکاری بوێرانە لە سیاسەتی کۆنمان بکەین، کە متمانەی بە تورکیا هەیە و گلۆپێکی سەوزی بۆ پێ دەکات تا بە ئارەزووی خۆی چی بوێت بە کەمینە کوردییەکەی بیکات...**" و "**لەبەرئەوەی شەڕاگرتنەکەی ئۆجەلان، ئێستا لەوانەیە ئاشتی بۆ ناوچەیەکی شڵەژاو بێنێت و رێگا لەبەردەم بەیەکەوە ژیانی کورد و تورك دەکاتەوە...پێویستە هاوکۆکی خۆمان لەگەڵ بەڕێز ئۆجەلان لە پێویستی گرتنەبەری رێگایەکی شارستانی لەبڕی خوێنرێژی و مەینەتی دەربببڕین. ئەوە بەرپرسیارێتی ئێمەیە بەوپێیەی تاکە هێزی مەزنی جیهانین. یارمەتی ئێمەی دا تاکو رێککەوتننامەی بەلفاست مۆر بکەین[1] و گفتوگۆی دایتۆن و رێککەوتننامەی ئیسرائیل–فەلەستینی. پێویستە شتێکی کەمتر لەوە بۆ کورد نەکەین**"[2].

ئەو ئەندامەی کۆنگرێس لە نامەیەکدا کە بە بۆنەی گرێدانی کۆنگرەی نیشتمانی کوردستانی لە برۆکسل بە ئامادەبوونی 150 نوێنەری کورد لە

(1) – رێککەوتننامەی بەلفاست، هەندێجار رێککەوتننامەی ستۆرمۆنتیشی پێ دەگوترێت، لە 10ی نیسانی 1998، مۆرکرا و، سنوورێکی یەکجاری بۆ ململانێی ئیرلەندای باکوور دانا. سەیری ویکیپیدیا، فەرهەنگی ئازاد، کە لەسەر توری ئەنتەرنیت هەیە (http://ar.wikipedia.org/wiki/).

(2) -The Kurdish Cease – Fires An Opportunity; It should not be Squandered", 9 October, 1998, Via at: (www.kurdistan.org/washington/bFspeaks.html)

سووريا و توركيا و عێراق و ئێران، ستايشی بانگەوازەكەی ئۆجەلانی بۆ چارەسەری ئاشتييانەی كێشەی كورد كرد، دوای دەستگيركردنەكەی. لە بەشێكی نامەكەی باسی لەوە كردبوو كە **"ئەوە شايەنی هێزێكی مەزنی وەك ئەمريكا نييە كە پاڵپشتی لەو ديكتاتۆرانەی خۆيان لە جلی ديموكراتی شاردۆتەوە بكات. ئەوانەی كە نوێنەرێكی هەڵبژێردراوی وەك لەيلا زانا بەهۆی گەواهيدانی لەبەردەم ئەم كۆنگرێسەدا بەند دەكات، نابێت پاڵپشتی ئێمەيان هەبێت. سەرۆكی وەك ئۆجەلان سەرباری رابردووە توندەكەی، هێشتا بەدوای ئاشتی و تەبايی نێوان كورد و هاوسێكانی رادەكات"**(1).

ئەو جوڵانەوانەی كە هەندێ لە ئەندامانی كۆنگريسی ئەمريكی بە تاك يا بە كۆمەڵ بۆ دەربڕينی هاوسۆزی لە پرسی كورد لە توركيا ئەنجاميانداوا، زۆر كات توركيای تورە دەكرد و بەدحاڵيبوونی لێدەكەوتەوە، هەندێجاريش كاری لە پەيوەنديە بەهێزەكانی نێوانيان دەكرد.

لەنێو ئەو كێشانەی كە زۆرێك لە سياسەتمەدارانی توركی ورژاند، بەهۆی ئەو كاردانەوانەی هەندێ ئەندام كۆنگرێسەوە بوو لەبەرامبەر بەندكردنی لەيلا زانا و هاورێيانی، دوای ئەوەی حەسانەيان لێسەنرايەوە. 43 نوێنەر و 16 سيناتۆری ئەمريكی نامەيەكيان لە تشرينی يەكەمی 1994 ئاراستەی تانسۆ چيللەری سەرۆك وەزيرانی توركی كرد و تێيدا نيگەرانی قوولی خۆيان لەبەرامبەر دادگاييكردنی نوێنەرە كوردەكان دەربڕی و گوومانيان لە راستگۆيی توركيا و پابەندبەكانی لەبەرامبەر مافەكانی مرۆڤ و پرەنسيپەكانی ديموكراتی دەربڕی. لە بەشێكی نامەكەيان باسيان لەوە كردبوو كە **"ئێمە لەو باوەڕەداين كە پرسی كورد، كە رووبەڕووی وڵاتەكەتان بۆتەوە، كە ئەگەری تەقاندنەوەی زياتر دەبێت، پێويستی بە چارەسەرێك هەيە، ئەويش لە رێگەی ئامرازەكانی ديموكراتی و گفتوگۆوە دەبێت"**(2).

(1) -The Statement of Congressman Bob Filner on the occasion the Inauguration of the National Congress of Kurdistan in the house Representatives", Washington. DC, 20 May 1999. Via at: (www.kurdistan.org/washington/Filner-nck.html).

(2) - سالار اوسی و يوسف ابراهيم الجهماني، المصدر السابق، ص 85.

لەهەمان رێرەودا، فرانك پالۆنی– Frank Pallone ئەندامی كۆنگرێس لە ويلايەتی نيوجيرسی لە ئاياری 1997 نامەيەكی ئاراستەی ئەنجوومەنی نوێنەرانی ئەمريكی كرد، بەم رستەيە دەستی پێكردبوو **"لەيلا زانا ئازاد كەن–** Free Layla Zana"، پالۆن بە قسەكردن لەسەر رەوشی كوردستان دەستی پێكردبوو، ئەو شوێنەی كە بەفراوانی ماف مرۆڤی لی پێشێل دەكرێت، دواتر داوای يارمەتی لە برادەرەكانی كرد بۆ ئازاد كردنی لەيلا زانا، دوای ئەوەی بەشێك لە ژيان و هۆكاری دەستگيركردنەكەی خستبووە روو(1). هەروەها پۆپ فلنەری ئەندامی كۆنگرێس لە 23ی ئابی 1997 لە وتارێكی كە لەبەردەم گردبوونەوەيەك كە تۆری زانياری كوردی ئەمريكی– Kurdish Information Network و سەنتەری رۆشنبيری كوردی The Kurdish Cultural Center و كۆنگرەی نەتەوەيی كوردی– The Kurdish National Congress لە سان ديگۆ لە كاليفۆرنيا پێشكەشی كرد، گوتی: ئەو و 118 هاوڕێی كۆنگرێس نامەيەكيان ئاراستەی سەرۆك كلينتۆن كرد، بۆ ئەوەی كار بۆ دەستبەجێ ئازادكردنی لەيلا زانا بەبێ مەرج بكات. لە بەشێكی وتەكەيدا رايگەياند، **"كارە سەختەكەی لەيلا و هەزارانی ديكە، رۆژێك دێت سنوورێك بۆ سەركوتی توركی دادەنێن" و "زۆرێك لە ئەندامانی كۆنگرێس لەپاڵ لەيلا و گەلی كورد لە هەموو كاتێكی ديكە زياتر، دەوەستن. گومانی تێدا نييە كە كۆنگرێسی ئەمريكی زياتر هەست و سۆزی بەرامبەر مەينەتييەكانی گەلی كورد دەبێت. گومانی تێدا نييە كە پێشكەوتن بەدەستهاتووە، بەهۆی چالاكييە مانادارەكانتان هەموو جيهان ئەو سەركوتكردنەی رووبەڕووی كورد لە توركيا بۆتەوە، دەزانن، هێندەی پێناچێت گەزەنگی روناكی دووبارە لەسەر ئەو زەوييەی كە بەناوی كوردستانەوە ناسراوە، دەپرێشكێتەوە"**(2). دواتر فرانك پالۆن ئاماژەی بۆ

(1) ‘‘-Free Leyla Zana’’, The speech below was delivered by congressman Frank Pallon of New Jersey, Hous Floor-United States. Congress, 1 May, 1994. Via at: (www.kurdistan.org/washington/speech2.html).

(2) -U.S. Congressman Bob Filner (D) Supports Self-Determination for the Kurds,” the speech delivered before a crowd of 200 people in San Diego, 23 August, 1997. Via at: (www.kurdistan.org/washington/filnerb.html).

PDF 4 KURD

لەیلا زانا کرد و بە **"یەکێ لە قوربانیانی توندوتیژی تورکی و سیاسەتی ناعەقلانی دژ بە کوردی"** دانا و رایگەیاند کە **"زۆربەی ئەندامانی ئەنجوومەنی نوێنەرانی ئەمریکی دەچنە پاڵ پەرلەمانی ئەورووپی بۆ بەرگریکردن لەو ژنە ئازایە، کە پەرلەمانتار و هەڵبژێردراویشە و ئامانجی داننانە بە ناسنامەی کوردی و ئازادی قسەکردن و نووسین بەزمانی کوردی و بەخشینی مافە رۆشنبیرییەکان بەکورد و مافە دەستوورییەکان بە هەموو پارتێکی سیاسی کوردییە..."**[(1)].

لە ئاماژەیەکی دیکەی گرنگیدانی کۆنگرێس بە پرسی لەیلا زانا بەگشتی، 153 ئەندامی کۆنگرێس لە 3ی تشرینی یەکەمی 1997 نامەیەکیان ئاراستەی کلینتۆن کرد و باسیان لە **"باری کارەساتباری لەیلا زانا و دەستگیرکردنی لەلایەن دەسەڵاتدارانی تورکییەوە لە 2ی ئازاری 1994 و بەندکردنی بۆ ماوەی 15 ساڵ کرد، چونکە پیادەی مافی خۆی لە بەرگریکردن لە مافەکانی گەلی کورد کردووە، هەروەها بەهۆی تۆمەتێکی دیکەیەوە کە بۆ واشنتۆن هاتووە و لەبەردەم لیژنەی هلسنکی لە کۆنگرێسی ئەمریکی گەواهی داوە. نامەکە داوای لەسەرۆکی ئەمریکی کردبوو، کە تا ئەوپەری فشار لەسەر دەسەڵاتدارانی تورکی دروست بکات بۆئەوەی دەستبەجێ و بێ مەرج زانا ئازاد بکرێت و بۆئەوەی دووبارە بۆ هاتنی بۆ کەنارەکانمان پێشوازی لێ بکەین"**[(2)].

ئەلیزابیس فیۆرس– Alizabeth Furse ئەندامی کۆنگرێس و یەکێك لەوانەی نامەکەی مۆرکردووە، حاڵەتی لەیلا زانا و هاوڕێیانی بە حاڵەتی نیلسۆن ماندیلا چواندووە . کاتێ لە 13ی تشرینی دووەم 1997 لەبەردەم ئەنجوومەنی نوێنەران قسەی کرد و گوتی: **"من گوێم لە خەڵکانێك بووە دەڵێن ئەوانە تیرۆریستن** [مەبەست لەیلا زانا و هاوڕێیانی لە بەندیخانەی تورکیان]، **من ئەوەم لە بیرە کاتی خۆی بە نیلسۆن ماندێلا گوترا، تیرۆریست. تیرۆریست ئەو**

(1) - Statement by Rep. Fran Pallone", Jr.(D-NJ). Via at: (www.kurdistan.org/washington/Pallone.html).

(2) -Congressional letter to president Clinton Signed by 153 Members of Congress, 30 October, 1997. Via at: (www.kurdistan.org/153html).

کەسەشە کە لەپێناوی ئازادی شەڕ دەکات. ئەوانە لەپێناوی ئازادی بۆ گەلەکانیان دەگەڕێن"[(1)]. هەمان خانمە ئەندام لە 9ی تشرینی یەکەمی 1998 هات و سەرلەنوێ رەوشی لەیلا زانای بەبیری ئیدارەی کلینتۆنی هینایەوە و ئەو دووساڵەی کە دادگای تورکی بۆ حوکمە 15 ساڵییەکەی زانای زیادی کرد بە **"پێشێلکارییەکی ناهەمواری ئازادی رادەربرین و سوکایەتیش بە لایەنگرانی لە جیهاندا"** لەقەڵەم دا و گوتی: **"حکوومەتی تورکی لە لەیلا زانا دەترسێ و لەو باوەڕەدایە کە دەتوانێ هەتاهەتایێ بەندی بکات. ئەمە چیرۆکی ئەوانەیە کە نیلسۆن ماندیلایان بەندکرد. درێژی شەو هەڵاتنی بەرەبەیان خێرا دەکات"**[(2)].

جۆن ئیدوارد پۆرتەر– John Edward Porter ی ئەندامی کۆنگرێس وایبینی کە بەخشینی خەڵاتی نۆبڵی ئاشتی رێوشوێنێکی پاڵپشتیکەری گفتوگۆ و ئاشتییە، لەو نامەیەی کە لە 23ی کانوونی دووەمی 1998 ئاراستەی لیژنەی خەڵاتی نۆبل بۆ ئاشتی کردبوو، تێیدا لەیلا زانای بۆ وەرگرتنی ئەو خەڵاتە پاڵاوتبوو، **"بەخشینی خەڵاتی نۆبڵی ئاشتی 1997 کارێك بۆ دەستپێکردنی گفتوگۆیەك کەولەوانەیە بەرەو ئاشتی بچێت، دەکات. ئەمجۆرە خەڵاتە دەبێتە سیبمۆلی هیوا و ئاشتی لە ناوچەکە... ئەمجۆرە کارە بوێرانەی لیژنەکە وادەکات مۆمێك لە بەشێکی تاریکی جیهان دابگیرسێنێ. هیوادارم ئێوە رێککەون لەسەر ئەوەی کە ئەمجۆرە تیشکە بۆ کۆتاییهێنان بە مەینەتییەکانی کورد پێویستە."**[(3)].

پرسێکی دیکە، کە کۆنگرێس دەستی تێوەردا و ناکۆکییەکانی ئەمریکا– تورکیای فراوانکرد، ئەویش ئەوە بوو کاتێ دادگای باڵای ئەمریکی بڕیاریدا کانی غولام Kani Xulam ی چالاکی کورد و سەرۆکی نووسینگەی پارتی

(1) -Congress woman Elizabeth Furse (D-OR), Floor of the House of Represents, 13 November, 1997. Via at: (www.kurdistan.org/washington/Furse137.html).

(2) "Congress woman Elizabeth Furse Condemns Turkey for Giving Leyla Zana Additional Prison Time, 9 October, 1998. Via at: (www.kurdistan.org/washington/efspeaks.html).

(3) "Letter Form Rep. Porter, Nominating Leyla Zana For the Nobel Peace Prize", 23 January, 1998. Via at: (www.kurdistan.org/portnobel.html).

کرێکارانی کوردستان لە واشنتۆن، دەستگیر نەکات، هەروەك ئەوەی تورکیا دەیخواست، لەبری ئەمە دادگاکە 24 کاتژمێر بەندی بەبێ جێبەجێکردن، بەتۆمەتی هەڵگرتنی پاسەپۆرتی ساختە، بەسەرا سەپاند[1]. دەرەنجامی دادگا تورکیای هیوا بڕ کرد[2].

ئەوەی لە پشت دەرکردنی ئەو بڕیارە سوکەوە بوو، ئەو 20 ئەندامەی کۆنگرێس بوون کە نامەیەکیان بۆ ریچارد رۆجەرز Richard Rogers ی سەرۆکی دائیرەی پەناهەندان لە لۆس ئەنجلۆس نارد، داوایان کرد ئەو رێوشوێنانەی کە وادەکات غولامی بۆ تورکیا بگوازێتەوە، رابگرێت و ئاماژەیان بۆ حالەتەکانی کوشتن و رفاندن و ئازاردانی بڵاو لە تورکیا کرد و پشتگیرییان لەداواکەی غولامی کرد سەبارەت بە وەرگرتنی مافی پەناهەندەیی سیاسی، گەڕانەوەی بۆ تورکیا بە **"مەترسییەکی گەورە دەبینی. لەبەرئەوەی رەخنەی لە سیاسەتەکانی تورکیا لەبەرامبەر کورد دەگرت، ئەوانەی رەخنەی رەوشەکە بگرن یا دەستگیرکراون یا ئازاردراون، ئێمە وادەبینین کە چەوساندنەوەیەکی هاوشێوە چاوەڕێی دەکات. ئێمە سوورین لەسەر ئەوەی کە ئەو راستییە لە بەخشینی مافی پەناهەندەی سیاسی بە غولامی لەبەرچاو بگیرێت"**[3].

هەڵوێستەکانی کۆنگرێس، ئەوانەی لایەنگری مافەکانی مرۆڤن لە تورکیا و زۆربەیان بە کوردەوە پەیوەستن، ئەو هەڵوێستانە لە زۆربەی کات لە باوەڕەوە نەهاتوون، بەڵکو زۆربەی جار ئەو هەولێستانە دەکەوتنە ژێرکاریگەری بەرژەوەندییە کاتی و سازشکارییەوە. بۆ نموونە کاتێ تورکیا ویستی 50 فڕۆکەی هەلیکۆپتەری بلاك هۆك بکڕیت، کۆنگرێس ئەو بۆندەی کە بەهاکەی 460 ملیۆن دۆلاربوو، بەهۆی پێشێلکاری تورکیا بۆ مافەکانی مرۆڤەوە رەتکردەوە. سیناتۆر کریس دود Chris Dodd لە ویلایەتی کۆنکتیکت

(1) -The Washington Post, 29 October, 1996.

(2) -Michael M. Gunter, The Kurds…, P.108.

(3) –"Stop the Deportation of Kani Xulam", Congress of the United States, Washington, DC 20515, 15 July, 1996. Via at: (www.kurdistan.org/washington/Letcon3.html).

Connecticut لە دیاریترین ئەوانە بوون کە لایەنگری تێپەڕاندنی ئەو بۆندەیان دەکرد چونکە خۆی لەو ویلایەتە بوو کە ئەو فڕۆکەیەی بەرهەم دێنا. سەیر لەوەیە دود لە دیارترین ئەوانەش بوون کە گرنگییان بە باشکردنی رەوشی مافی مرۆڤی سەلفادۆری دەدا، لەمیانەی پێشکەشکردنی یارمەتی سەربازی ئەمریکی بۆ سلفادۆر مەرجی دانا کە دەبێت سەلڤادۆر هەنگاوی بەرجەستە بۆ باشکردنی تۆماری بواری مافی مرۆڤ بهاوێ، بەڵام رێککەوت لەسەر ئەوەی کە رای خۆی بگۆڕێت، بەڵام دەبێت کۆمارییەکانیش سەبارەت بە فرۆشتنی فڕۆکەی بلاك هۆك بە تورکیا رایان بگۆڕن. ئەوەی مایەی گاڵتەجارییە لەمەدا، ئەوەیە کە دەنگدان لەبارەی فرۆشتنی فڕۆکەکان بە تورکیا لەهەمان ئەو رۆژەدا ئەنجامدرا کە ئەمریکییەکان یەکەیەکی سوپای سەلفادۆریان مەشقپێکرد کە 6 قەشەی مەسیحی و دوو کرێکاری سان سلفادۆریان کوشتبوو[1].

رەخنەکانی کۆنگرێسی ئەمریکی تورەیی و نارەزایی لای حکوومەتی تورکی لێکەوتەوە، تورکیا ئەو رەخنانەی بۆ **"کاریگەری نێگەتیڤی لۆبییە شەڕانگێزەکان"** دەگەڕاندوە، کە لە بنەماوە لە هاوپەیمانێتی بەرژەوەندییەکانی نێوان هەردوو لۆبی یۆنانی و ئەرمەنی دێتن کە پێکهاتوون لە یۆنانی و ئەرمەن و ئەمریکییەکان و گرووپەکانی مافی مرۆڤ و هاوپەیمانەکانی ناو کۆنگرێس و هەندێکیش ئاماژە بە بوونی **"لۆبی کوردی جوداخواز"** یش دەدەن[2].

لە جوڵانەوەیەك بۆ قەرەبوو کردنەوە سەرنەکەوتنی تورکیا لە دۆزینەوەی لۆبیەکی تورکی– ئەمریکی کە کێبڕکێی لۆبییە یۆنانی و ئەرمەنی **"نەیار"** بە بەرژەوەندییەکانی تورکیا لە ناو کۆنگرێس بکات، لەم جوڵانەوەیەدا تورکەکان رێکخراوە یەهودییە–ئەمریکییەکانیان بە باشترین قەرەبووی لۆبی پالپشتیکەر بینی، هەرچەندە ئەم بیرۆکەیە بۆ سەرۆك ئۆزال دەگەڕێتەوە کاتێ لەهەشتاکانی سەدەی بیستەم ویستی ئەمە بە پاڵپشتی دامەزراندنی کۆمەڵەیەکی بچووکی تورکی–یەهودی لە واشنتۆن ئەنجام بدات، بەڵام ئەمە تا دوای

(1) -Kevin McKiernan, The Kurds: A People in Search of Their Homeland, St. Martin's Press, New York, 2006, P. 82.

(2) -Henri J. Barkey, "The Endless pursuit", P. 225.

PDF 4 KURD

ناوەڕاستی نەوەدەکان، بەدیاریکراوی تا دوای هاوپەیمانی نێوان تورکیا و ئیسرائیل لە ساڵی 1996 بەدەست نەهات. لە میانەی گفتوگۆکردن و تێپەراندنی بۆندی چەکی ئەمریکی بۆ تورکیا لۆبییە یەهودی– ئەمریکییەکانی پاڵپشتی توندیان لە ئەنقەرە کرد و لە کارکردی تۆمارە خراپەکەی لەبواری مافی مرۆڤیان کەمکردەوە[1].

لەمیانەی سەردانەکەی مەسعود یەڵماز لەکانوونی یەکەمی 1997، زیفی قەمحی بەرپرسی جولەکە لە وەزارەتی دەرەوە تورکیی لەگەڵ خۆی برد، ئەو پیاوە توانی چاوپێکەوتنی یەڵماز بە زۆرێک لە کەسایەتی جولەکەی کاریگەر رێکبخات، دیاریترینیان ئەوەبوو کە یەڵماز چاوی بە کۆمەڵەی لۆبی ئەمریکی – جولەکە کەوت، لە چاوپێکەوتنەکەدا قەمحیش بەشداری کرد، کە سەرباری لایەنی تورکی و جولەکە، هەریەکە لە مادلین ئۆلبرایتی وەزیری دەرەوەی ئەمریکا و ریچارد هۆلبرۆکی یاریدەدەری ئامادەبوون. بەهۆی هەوڵی لۆبییە جولەکە و ئەمریکییەکان، یەڵماز لە کۆتایی سەردانەکەی بۆ واشنتۆن رایگەیاند کە گفتوگۆی سەبارەت بە رۆکێتی ئارۆ Arrow و بۆندی کڕینی فڕۆکەی F-15 کە کێشە و کۆسپیان هاتبوونە پێش، گەیشتۆتە کۆتاییەکی خواستراو و پێشوازیلێکرا[2].

هەرچۆنی بێت، رەخنەی ئەمریکا لەسیاسەتی تورکیا، جا چ ئەوانەی لە ئیدارەی ئەمریکیەوە یا ئەوانەی لە کۆنگرێسەوە دەهاتن، هەرتەنها بەهۆی **"لۆبییە نەیارەکان"**ی بەرژەوەندییە تورکییەکان لە واشنتۆن نەبوون، هەروەك ئەوەی نێوەندە تورکییەکان بانگەشەیان بۆ دەکرد و هەندێجاریش میدیاکانیش. زۆربەی رەخنەکان و بانگەشەکانی گوڕان ئاراستەی سیاسەتی تورکیا بەرامبەر کورد لە ناو تورکیا لە پارتە ئۆپۆزسیۆنە گەورەکان و ناوەندە جۆراوجۆرەکانی کۆمەڵگەی تورکییەوە هاتبوون. ئەردال ئینونۆ سەرکردەی

[1] - بۆ زیاتر پێزانین لە بارەی لۆبیە ئیسرائیلی–ئەمریکی پشتگیری تورکیا لە ناو کۆنگریسی ئەمریکی، سەیری،

Robert Olson, Turkey's Relations with Iran…, Pp. 131-137; Henri J. Barkey, "The Endless pursuit", Pp. 226-227.

[2] -Robert Olson, Turkey's Relations with Iran…, P.137 .

بەرهەلستکار لە پەرلەمانی تورکی لە نیسانی 1990 لێدوانی لەسەر سیاسەتە نێوخۆییەکانی ئۆزال و یەلدرم ئەقبولوتی سەرۆك حکوومەتەکەی (12/5/ 1989–6/17/ 1991) سەبارەت بە باشووری رۆژهەڵاتی ئەنادۆڵ دا و گوتی: **"من وەك سەرکردەی ئۆپۆزسیۆن بە توندی ناچارکردنی هاووڵاتیان بۆ جێهێشتنی زێدیان و راگواستنیان بۆ ناوچەی دیکە رەت دەکەمەوە، جا هۆکار و پاساوەکانی هەرچییەك بن. هەروەها من دژی هەموو ئەو بریارانەم کە رۆژنامە کوتوبەند دەکات و تەگەرە دەخاتە بەردەم ئازادی بیرکردنەوە لە تورکیا. بەڵام جەنگان لە دژی تیرۆر ئەوا دەبێت وەك وڵاتانی ئەورووپی بە ئامرازی دیموکراتی بێت، چونکە هاووڵاتی زیان لیکەوتوو بەهۆی تیرۆرەوە، چاوەرێی ئەوە لە دەوڵەت دەکات ئاسایش و ئارامی بۆ دابین بکات نەوەك راوەدووی بنێت و رایگوازێت"**[1]. هەروەها لە ئایاری 1990 دوای گەڕانێکی بە ناوچەی باشووری رۆژهەڵاتی ئەنادۆل، دووبارە رەخنەی توندی لە سیاسەتەکانی حکوومەت لە مامەڵەکردنی لەگەڵ کورد گرت و گوتی: **"حکوومەت بەچاوی گوومان سەیری هەموو جوڵانەوەیەکی خەڵکی دەکات و وەك تاوانبار و جینایەتکار مامەڵەیان لەگەڵ دەکات، ئەمەش جۆرێك لە بێ هیوایی لە نێو خەڵکی ناوچەکە پەیداکردووە، سەرباری ئەمەش خەڵکی لەو کردەوانەی پاسەوانانی لادێ لە پێشێلکاری ئەنجامی دەدەن زۆر نارەحەتن، کە کێشەکەی ناوچەیەك زیاتر قووڵ دەکاتەوە، ناوچەیەك کە خەلکەکەی هەست بەوە دەکەن خەلکانی خۆشنەویستراون، بۆیە دەخوزارێت لە پەراوێزی ژیان دابنرێن، ئەمەش نامۆی کردوون و دواتریش بۆ هەڵگرتنی چەك هانی داون بۆئەوەی بەرگری لە ئادەمی بوونی خۆیان و مافیان لە ژیان بکەن"**. هەروەها ئەوەشی زیاد کرد کە **"حکوومەتی پارتی نیشتمانی دایك لە هەموو ئەوانەی لە ناوچەی باشووری رۆژهەڵاتی ئەنادۆڵ روودەدەن، بەرپرسە. لەوکاتەی کە شنەبای ئازادی بەسەر جیهاندا هەلیکردووە، دیموکراسی لە هەموو شوێنیکی**

[1] - ابراهيم الداقوقي، المصدر السابق، ص 340.

جیهان سەرکەوتنی نویێ تۆمار دەکات، دەبینین حکوومەتی تورکی دەیەوێت ئامرازەکانی دەسەڵات لە ناوچەکە بە گوێرەی پێوانەکانی سەدەکای ناوەڕاست بگونجێنێت"[1]. هەرچی سلێمان دێمیرێلی سەرۆکی پارتی ڕێگای راست بوو، بەمشێوەیە لێدوانی لەسەر سیاسەتەکانی حکوومەتەکەی ئۆزال بەرامبەر کورد دا و گوتی: **"ئێمە دەمانەوێت یارمەتی هاووڵاتیان بدەین و ئارامی و ئاسایشیان بۆ دابین بکەین، نەوەك لەدژیان بوەستین و دوژمنداربیان بکەین و ئارامی و ئاسایشیان تێکبدەین. بە دەستەواژەیەکی روون دەوڵەتی عوسمانی و ئیدارەی کۆمارکە سیاسەتی راگواستنیان تەجرەبە کردووە، سەرکەوتوو نەبوون، چونکە پرۆسەی راگواستن کۆمەلی زوڵم دەگەرێنێتەوە. دەوڵەت ئەو تۆمەتانەی دەخرێتە پاڵی دەستەوەستان دەوەستێ و ناتوانێت جیاوازی لە نێوان هەق و نا هەق و داد و زوڵمدا بکات و هێزەکانی لاواز دەبن و چارەسەری پێ ناکرێت و دەبێتە ئامێرێکی ناهەقی و زۆرداری. مێژووی تورکیمان زۆریك نموونەی لەم شێوەیەی تێدایە"**[2]. سەرباری راستی ئەو رەخنانە بەڵام، ئەوەی شایەنی ئاماژە بۆکردنە هەموویان لە رێرەوی **"زیادکراوەکانی سیاسی"** و بەرهەڵستکاری بۆ حکوومەتی پارتی نیشتمانی دایك دەهاتن.

لە ساڵی 1998 لیژنەی راگواستن لە پەرلەمانی تورکی تیمێکی لە ئەندامانی پەرلەمان، کە نوێنەری زۆربەی پارتە سیاسییەکانی تورکی تێدا بوو، بۆئەوەی راپۆرتێك لەبارەی راگواستن لە باشووری رۆژهەڵاتی وڵات ئامادە بکەن. راپۆرتەکە شەش مانگی پێچوو تا ئامادەکرا، لە 171 لاپەرە دابوو، ئینجا لە پەرلەمانی تورکی گفتوگۆی لەسەر کرا، هەرچەندە لە کۆی 550 ئەندام تەنها 20 ئەندام ئامادەی دانیشتنی گفتوگۆکە بوون[3]، راپۆرتەکە بیروڕای بوێرانەی

[1] - المصدر نفسه، ص ص 342–343.

[2] - ابراهيم الداقوقي، المصدر السابق، ص 341.

[3] – ئەو راپۆرتە رەنگدانەوەیەکی زور توند لە ناو و دەرەی ئەنجومەنی نیشتیمانی تورکی دا هەبوو، بۆ نموونە هەندێك لە ئەندامانی ئەنحومەن لە پارتی وەلاتی دایك و پارتی رێگای راست نارازیبوونی خۆی پیشاندا لە کاتی خوێندنەوەی راپۆرتەکە و، لە شوێنی خۆیان هاواریان کرد و قسەیان کرد: "چ کۆچکردنێك؟! چ گوندی کۆچکراو؟!"، ئینجا جێگیری سەرۆکی ئەنجومەن کامیران گەنج وەڵامیان داوە و گوتی: "ئەگەر دەتانەوێ ئەو گوندە کۆچکەرانە ببینن وەرن لەگەڵ من بۆ تونجلی=

لەخۆگرتبوو، لەبەشێکی هاتبوو کە **"لە ساڵی 1990ەوە لە ژمارەیەك هەرێم، جووتیاران لە شوانکاری مەڕ و ماڵاتیان قەدەغەکراون، ئەمەش وایکردووە، لە سەرچاوە گوزراندن مەحروم بن، حاکمی ناوچەی تەنگەتاوی بەپشت بەستن بە یاسای 2935 فەرمانی بە چۆڵکردنی ناوچە ئاوەدانییەکان دەکرد"**، ئاماژەی بۆ ئەوە کردووە کە رێژەی 85٪ی راگوێزراوان لە تورکیا بۆ ئەلمانیا سەرچاوەکەی ویلایەتەکانی باشووری رۆژهەڵاتی وڵاتە. راپۆرتەکە دەنگدانەوەیەکی گەورەی لە دەرەوەی تورکیا هەبوو، هەریەکە لە جۆن شاتوك یاریدەدەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکا بۆ کاروباری دیموکراتی و مافەکانی مرۆڤ و ئەلمانیا و وڵاتانی دیکەی ئەورووپی داوای دانەیەکی راپۆرتەکەیان کرد[1].

=[دێرسم] و سەیری کۆچکردن و ئابلۆقەی ئابووری بکەن، کە لەسەر ناوچەکە سەپێندراوە". هەروەها ئەم راپۆرتە جێگایی رەخنەی موراد باشیسکی اوغلوی وەزیری دەرەوەی تورکیا بوو.سەیرکە، Turkish Daily News, 3 Jun, 1998.

[1] -Ibid.

PDF 4 KURD

بابەتی سێیەم: ڕەخنەکانی میدیاکانی ئەمریکی

پرسی کورد لە تورکیا لەلایەن میدیاکانی ئەمریکاوە ئەوەندە گرنگی پێنەدراوە تا سەرەتای دەیەی کۆتایی سەدەی بیستەم نەبێت، کە میدیای ئەمریکی ئاماژە بۆ پرسی کورد لەگەڵ هەر ڕووداوێك یا وەرچەرخانێکی گریدراو بە ڕەوشی تورکیاوە دەکات، وەك هەرەشەیەك لەو هەرەشانەی کە ڕووبەڕووی هاوپەیمانێکی گرنگ و نزیکی ئەمریکا دەبێتەوە، هەرچەندە راپۆرتی ڕۆژنامەوانی دروست لەبارەی ئەوەی کە حکومەتی تورکی لە مامەڵەکردن جیاوازی لە نێوان جەنگاوەران و خەڵکی بێتاوانی ناوچە کوردییەکان لەمیانەی ئەنجامدانی چالاکییە سەربازییەکانی ناکات. بۆ نموونە یەکێ لە ڕۆژنامەنووسانی ئەمریکی لە سەربازێکی تورکی بەشدار لەو پرۆسانەی سوپای لە کوردستان گواستۆتەوە کە **"بۆئەوەی ببێتە قوربانی لەوێ [باشووری ڕۆژهەڵاتی تورکیا]، پێویستیت بەوە نییە، کە پێشمەرگە یا لایەنگری پارتی کرێکارانی کوردستان بێت، ئەوەندە بەسە کورد بیت"**[1].

کیفن ماککیرنان کە بەدرێژی لەبارەی پرسی کورد لە تورکیا نووسیووە، باسی لەوەکردووە کە **"تورکیا توانای ئەوەی هەیە بانگەشەکانی ڕۆژئاوا بۆ گفتوگۆکردن لەگەڵ کورد فەرامۆش بکات"**. و **"سیاسەتی زەوی سووتێنراو وەحشیەتگەری و لابردنی دارستانەکان و سووتاندنی گوندەکانی باشووری ڕۆژهەڵاتی تورکیا، بەشێوەیەك ئەنجامدراون، ڕۆژنامەکان ئەوەندە گرنگییان پێنەداوە، هەروەها گفتوگۆی جەماوەی نەورژاندووە، دەستەی نەتەوە یەکگرتووەکانیش ئەوەندە تێبینی نەکرد"**[2].

ئەو هۆکارانەی ڕۆڵیان لە دەرکەوتنی پرسی کورد لە سەرەتای نەوەدەکانی سەدەی بیستەم، گێڕا، هەمان ئەو هۆکارانەیە کە پاڵی بە میدیا ئەمریکی و

(1) -M. Schulter, "Genocide against Kurds and Ocalan Trial", 30 May, 1999 (http://www.kurdistan.org/Trial/schulter.html).

(2) -Kevin McKiernan, "Turkey's War on Kurds", P. 37.

ڕۆژاواییەکانەوە بەگشتی نا تا گرنگی بە پرسی کورد بدەن. بە شێوەیەکی گشتی ئاماژەکانی گرنگیدانی میدیای ئەمریکی لەماوەی ناوەڕاستی نەوەدەکانەوە ڕێرەوێکی روو لەسەری شانبەشانی توندبوونەوەی ڕووبەڕووبوونەوەکانی نێوان پارتی کرێکاران و حکومەتی تورکی بەخۆیەوە بینی، لەمیانەی ئەو ڕووبەڕووبوونەوانە زۆر پێشێلکاری لە مافەکانی مرۆڤ ئەنجامدران. هەروەها پرسەکە ڕەهەندێکی ترسناکی هەرێمایەتی وەرگرت، کاتێ تورکیا چالاکی سەربازی گەورەی سنوور بەزێنی بۆ باکووری عێراق ئەنجامدا.

ورژاندنی کێشەکانی دیموکراتی و پێشێلکارییەکانی ماف مرۆڤ بەتایبەتی لەلایەنە کوردییەکەوە لەلایەن ڕۆژنامەنووسان و میدیا ئەمریکییەکانەوە، ڕوویەکی دیکەی ڕژێمی سیاسی لە تورکیا ئاشکرا کرد، کە دەمێك بوو بە دیموکراتی وەسفکرابوو. زۆربەی ڕەخنە و گرنگی پێدانەکانی کە ڕۆژنامەنووسان و میدیاکانی دیکەی ئەمریکا لەبارەی تەنگپێهەڵچنینی لەسەر ڕۆژنامەنووسان و سەرکوتی ئازادییە گشتییەکان و پاڵپشتی ئەمریکا بۆ تورکیا و ئەو ڕێوشوێنانەی کە بە کاری ئەو ڕۆژنامەنووسانەی جەنگی بەردەوامی باشووری ڕۆژهەڵاتی تورکیا دژ بە پارتی کرێکاران لەوەتەی 1984وە ڕووماڵ دەکرد، پەیوەستبوون، ئاراستەی حکومەتی تورکیان کردبوو. لیژنەی پاراستنی ڕۆژنامەنووسان Committee to Protect Journalists، ڕێکخراوێکە چاودێری ئازادی ڕۆژنامە و ئەو ڕەوشەی کە ڕۆژنامەنووسانی جیهان لەژێر سایەیدا کاریان دەکرد، دەکرد، بارەگاکەی لە نیۆیۆرکە، ئەو ڕێکخراوە لەو راپۆرتەی کە لە ساڵی 1997 دەریکرد، ڕەخنەی توندی ئاراستەی تورکیا کرد، و ئاماژەی بەوەدا کە تورکیا هەرچەندە **"ئەندامی ناتۆیە و وڵاتێکی دیموکراتییە و هاوپەیمانێکی بەهێزی ئەمریکایە، بەڵام ئاشکرایە کە ڕۆژنامەی ئازاد سەرکوت دەکات و بەدەیان ڕۆژنامەنووس و نووسەر و پەیامنێر دەستگیر دەکات..."**، راپۆرتەکە ناوی 78 ڕۆژنامەنووسی ناو بەندیخانەکانی تورکیای تێدا بوو، لەوانەیە ژمارەی دوو هێندەش بێت بەگوێرەی ئەنجوومەنی ڕۆژنامەی تورکی. هەروەها راپۆرتەکە پەنجەی بۆ ئەوە درێژکردووە کە زۆربەی ئەو

PDF 4 KURD

رۆژنامەنووس و نووسەرانەی تووشی دادگایی کردنەوە دێن، لەوانەن کە لەسەر پرسی کورد و جەنگی بەردەوامی باشووری رۆژهەلاتی ولات دەنووسن[1].

لە دیارترین ئەو رۆژنامە ئەمریکییانەی کە لەبارەی ئەو پێشێلکارییانەوە رەخنەیان ئاراستەی تورکیا کردووە، نیۆیۆرك تایمز New york Times و سەن Sun و دالاس مۆرنینگ Dallas Morning News نیوز و ئەکرۆن بیکۆن جۆرنالٚ Akorn Beakon Journal و سان بیترسبیرگ تایمز St. Petersburg Times و بۆستن کلوب Boston Club و ئەوانی دیکە بوون.

جنیڤەر واشبۆرن Jenifer Washburn ی توێژەر لە پەیمانگای سیاسەتی جیهانی لە نیویۆرك لە ئەیلولی 1995 وتارێکی لە رۆژنامەی St. Louis Post-Dispatch لەژێر ناونیشانی (**تورکیا چەکی ئەمریکی بۆ هێرشکردنە سەر کورد بەکاردینیٚ**) نووسی، قسەی لەبارەی پێدانی چەك و پارەی ئەمریکی بە تورکیا کردبوو، ئەمریکاش دەزانیٚ تورکان ئەو چەکانە لە خاپوورکردنی گوندە کوردییەکان بەکاردینیٚ. هەروەها وتارەکە ئاماژەی بۆئەوە کردبوو کە ئەمریکا ئەوەشی لە راپۆرتی سالانەی وەزارەتی دەرەوەش لەبارەی پیادەکردنەکانی مافی مرۆڤ لە تورکیا هاتووە، لەبارەی خراپ بەکارهێنانی چەکی ئەمریکی بۆ پێشێلکاری مافی مرۆڤ فەرامۆش کردووە. هەروەها وتارەکە رەخنەی توندی لەو چاوپۆشینەی بەردەوامەی واشنتۆن بۆ سنوور بەزاندنی تورکیا بۆ باکووری عێراق گرتووە، بەلکو پالپشتیشی لێکردووە. ئەوەشی باسکردووە کە تورکیا متمانەی تەواوی بەوە هەیە کە ئەمریکا پاساو بۆ هەناردەکردنی چەك بۆ ولاتەکەی دەهێنێتەوە و "**بەپێویستی دەزانی بۆ پارێزگاریکردن لە پەیوەندی ستراتیژییان**" لەگەلٚ هێزێکی سەربازی دیاری ناوچەکە. نووسەرەکە لە وتارەکەدا هۆشداری داوە کە "**بەرزبوونەوەی توندوتیژی ئەتنی، هەرەشەیەکی سەرەکی لە ئاشتی جیهانی دەکات، ناردنی بارەچەکی ئەمریکی بۆ تورکیا نامەیەکی هەلەیە بۆ ئەو ولاتانەی ململانێی ئەتنی و هەرێمایەتی لە جیهان هەیە**". واشبۆرن گازندەی لە

(1) -Andrew N. Guthrie, "Turkey: Suppresses Journalists", Voice of America, 15 July, 1997. Via at: (www.Kurdistan.org/washington/voa.html).

ولاتەکەی گرت بەوەی کاری نەکردووە بۆ بلۆککردنی هەموو یارمەتی سەربازییەکانی بۆ تورکیا، هەورەك ئەوەی لەگەلٚ ئەلمانیا و ژمارەیەك ولاتانی دیکەی ئەورووپی کردی[1].

لە ئایاری 1996 لە وتارێك کە لە رۆژنامەی واشنتۆن تایمز Washington Times لەژێر ناوی (**بۆچی ستایشی ئەمریکی بۆ تورکیا پێشوەختەیە؟**) بلاوکرایەوە، واشبۆرن سەرلەنویٚ رەخنەی لە ئەمریکا گرتەوە. وتارەکەی بەدواداچوونێك بوو لەمەرٍ ئەو پەسن و سەنا و پیاهەلٚدانانەی یاسادانەر و کەسایەتییەکانی هەردوو وەزارەتی بەرگری و بازرگانی ئەمریکی کە لەمیانەی ئەو وتانە و گوتارانەی کە لە کۆنگرەی سالانەی ئەنجوومەنی ئەمریکی — تورکی کە لە سەرەتای ئازاری 1996ەوە گرێدرا، پێشکەشکران. باسی ئەوەی کرد کە "**وەستاندنی یارمەتییە سەربازییەکانی ئەمریکا بۆ تورکیا نیشانەیەکی بەهێز بۆ تورکیا رەوانە دەکات کە ئەمریکا چیتر پالٚپشتی لە چارەسەری سەربازی پرسی کورد ناکات. تا ئەو کاتەی کە تورکیا رێگە بە کەمینەی کوردی و تەواوی رێکخراوە ناحکومییەکانی دەدات کە بە مافی مرۆڤ شاد ببن و ئازادی رادەربڕینی تەواویان هەبێت، ئەوا ستایشی ئەمریکی بۆ تورکیا پێشوەختەیە بەشێوەیەکی مەترسیدار**"[2]. واشبۆرن وتارێکی دیکەی پەیوەندیدار بەهەمان بابەتی پالٚپشتی ئەمریکی بۆ تورکیا بۆ سەرکوتی کورد لەژێر ناونیشانی (**پێویستە ئەمریکا بەرپرسیارێتی خۆی بەرامبەر بە کورد ئاراستە بکات**) لە رۆژنامەی نیوزدای Newsday کە لە لونگ ئایلاند Long Island دەردەچیت لە تشرینی یەکەمی 1996 بلاوکردەوە، باسی لە سیاسەتی دووفاقییەی کە ئەمریکا مامەلٚەی پێوە دەکات لەبەرامبەر یاسا نێودەولەتییەکانی تایبەت بە رێگەدا بە تورکیا بۆ ئەنجامدانی چالاکی داگیرکاری چەندبارە بۆ باکووری عێراق، سەرباری روودانی زیانی مرۆیی لە نێو مەدەنییەکان و پرۆسەی هەلاتنی بەکۆمەلٚی گوندییەکانی کورد[3]. هەمان

(1) -St. Louis Post-Dispatch, 7 September, 1995.

(2) -The Washington Times, 24 May, 1996.

(3) -Newsday (long Island), 2 October, 1996.

PDF 4 KURD

خانمە نووسەر لە وتارێکی دیکەیدا کە لە 2ی شوباتی 1997 لە گۆڤاری بازرگانی Journal of Commerce بڵاوکرایەوە، بەرپرسیارێتی راستەوخۆی ئەوەی پێی دەگوترێت **"جەنگی ناوەخۆی تورکیا"** خستە ئەستۆی ئەمریکا، ئەمەش لە وەڵامی دزەکردنی زانیاری بوو لەبارەی پێشنیازی فرۆشتنی 10 هەلیکۆپتەری ئەمریکی جۆری سوپەر کوبرا بە تورکیا، هات. باسی لەوە کرد کە **"ئیدارەی کلینتۆن نکۆڵی لە رۆڵی یارمەتییە سەربازییە ئەمریکییەکان لە بەردەوامی جەنگی ئەهلی لە تورکیا دەکات... سەرباری ئەوەی گرووپەکانی مافی مرۆڤ و وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا سەبارەت بە بەکارهێنانی چەکی ئەمریکی لە ئەنجامدانی پێشێلکاری لە مافەکانی مرۆڤیان بە بەڵگە سەلماندووە، بەڵام ئیدارەی کلینتۆن ئەوە رەت دەکاتەوە کە فرۆشتنی چەکی ئەمریکی بە تورکیا بە باشکردنی تۆماری تورکیا لە بارەی مافی مرۆڤەوە گرێ بدرێت"**. نووسەرەکە داوای لە ئیدارەی کلینتۆن کردبوو کە وەڵامی نامەکەی کانوونی یەکەمی 1996ی ئۆجەلان بداتەوە، کە داوای لە ئیدارەکەی کلینتۆن کردبوو بەشداری لە سەرکەوتنی شەڕ راگرتنە تاک لایەنیەکەدا بکات، ئەگەر تورکیا هێرشەکانی رابگریت **"چونکە پارتی کرێکارانی کوردستان لەسەر دامەزراندنی دەوڵەتێکی جیاواز سوورنابێت، بەڵکو بەرەو چارەسەرێکی فیدرالی وەك ئەوەی لە ئەمریکا هەیە کراوە دەبێت"**. خانمە نووسەرەکە لە وتارەکەیدا هۆشداری لە مەترسی کەوتنی سیاسەتی ئەمریکی بە دەستی لۆبییەکانی دروستکەری چەك دا و گوتی: **"هەر رادەستکردنی چەکی ئەمریکی بە حکوومەتی نا دیموکرتی تورکی، ناردنی نامەیەکی رۆشن و ترسناکە بۆ بەردەوامی جەنگی ناوەخۆ دژ بە کورد و پاڵپشتی حکوومەتی لایەنگری رۆژئاوایە بەهێزی سەربازی و فەرامۆشکردنی ئامازەکانی هەڵوەشاندنەوەی ئابوورییە..."**[1].

لەنێو ئەو رۆژنامە ئەمریکییانەی دیکە کە رەخنەی توندی لە سیاسەتی ئەمریکا لە پاڵپشتی و یارمەتیدانی تورکی گرتووە، بەبێ ئەوەی ئاوڕ لە کارکردە ترسناکەکانی

(1) -Jenifer Washburn, "Don't sell Weapons to Turkey", Journal of Commerce, 2 February, 1997.

بداتەوە، رۆژنامەی سان فرانسیسکۆ کرۆنکل San Francisco Chronicle بوو، جۆن ستیوارت John Stewart وتارێکی گاڵتەئامێزی لەبارەی ئەوەی لە تورکیا دەگوزەرێ لەژێر ناوی (**چەکوشی ئەمریکی و بزماری کورد**) لە شوباتی 1996 بڵاوکردەوە. ستیوارت وتارەکەی بەم پرسیارە دەست پێکردبوو **"ئایا ئەمە لۆژیکییە؟ ئەمریکا لە پێناو بەکارهێنانی بنکەی ئاسمانی ئەنجەرلینك بۆ گەرانی فرۆکە بۆ پاراستنی کوردی باکووری عێراق، بە ملیۆنەها دۆلار لە چەك بە تورکیا دەدات تاکو ئەویش لە کوشتنی کوردی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا بەکاریان بهێنێت"**. دواتر باسی ئەو دووفاقییەی واشنتۆن لە سنووردانان بۆ چەك مامەڵەی پێوە دەکات و دەڵێت ئیدارەی ئەمریکی فشار دەخاتە سەر کۆنگریس بۆئەوەی بۆندی 130 ملیۆن دۆلاری بۆ فرۆشتنی 120 رۆکێت جۆری ATACMS بە تورکیا پەسەند بکات، ئەمەش یەکەم پرۆسەی هەناردەکردنی رۆکێتی بالیستییە کە توانای هەڵگرتنی سەری بۆمبی هێشوویی هەیە[1]. هەمان ئەو ئیدارەیە کە هەوڵەکانی بڵاوبوونەوەی رۆکێتی باڵیستی و جبەخانەی هێشوویی پەك دەخات. وتارەکە ئەوەشی زیاد کردووە کە ئەمە هەر کێبرکێی چەکی نێوان تورکیا و یۆنان زیاد ناکات، بەڵکو بە کارێکی شەرمهێن لە دیدگای مافی مرۆڤەوە سەیر دەکرێت، چونکە ئاشکرایە کە ئەو چەکانە بە چری لە هەڵمەتەکانی زەوی سووتینراو کە تورکیا دژ بە کوردستان گرتبوویانە بەر. هەروەها وتارەکە رەخنەی لە پشتگوێخستنی تورکیا بۆ بانگەشەکانی سەرکردەکانی پارتی کرێکاران گرتووە لەبارەی شەڕراگرتن و چارەسەری پرسی کورد لەسەر بنەمای دیموکراتی و پلەیەك لە ئۆتۆنۆمی لە چواچێوەی تورکیا. نووسەری وتارەکە دەڵێت **"ئەو کێشەیەی کە زۆر بۆ ئەمریکا جێی نیگەرانییە ئەوەیە کە ئەو برە زۆرەی بەڵگە لەسەر ئەوەی کە زۆربەی فرۆکە و هەلیکۆپتەر و تانکە بەکارهاتووەکان لە بۆردوومان و سووتاندنی گوندە کوردییەکان و کوشتنی کورد و بڵاوەپێکردنیان، لەبەرهەمەکانی کارگە ئەمریکییەکانن، نرخەکەشی بەهۆی بەخشینی قەرز لەلایەن حکوومەتی**

(1) -San Francisco Chronicle, 11 February, 1996.

PDF 4 KURD

ئەمریکییەوە دەدرێت". هەروەها وتارەکە ژمارە و ئامار و لێدوانی بەرپرسانی ئاست بەرزی ئیدارەی ئەمریکی لە دەستە و رێکخراوە بەرگریکارەکانی ماف مرۆڤ لەبارەی بەکارهێنانی تورکیا بۆ چەکی ئەمریکی بۆ پێشێلکاری مافەکانی مرۆڤ و چۆلکردن و وێرانکردنی گوندە کوردییەکان خستە روو. وتارەکە گەیشتە ئەوەی کە ئەو جۆرە بەکارهێنانە دژایەتی لەگەڵ ئەو مەرجانە هەیە کە رێکخراوی ئاسایش و هاوکاری لە ئەورووپا دایناوە کە ئەمریکا تێدا ئەندامە. ئەمەش وایکردووە ئەو وڵاتانەی کە هەناردەی چەك دەکەن فرۆشتنی دەکەن چەند جارێك فرۆشتنی چەك بۆ تورکیا رابگرن، بەڵام ئەمریکا ئەو کارەی نەکردووە. نووسەری وتارەکە، وتارەکەی بە پەندێکی تورکی کۆتایی پێهێناوە، کە "**کورت بینی**" و سەرنەکەوتنی سیاسەتی هەناردەکردنی چەکی ئەمریکی، کە دەڵێت "**چەکوشێك بدە بە پیاو، ئەوجا فیکر دەکات کە هەموو کێشەیەك بزمارن**"[1].

نیویۆرك تایمز، کە یەکێکە لە دیارترین رۆژنامەکانی ئەمریکا، وتارێکی گرنگی لەبارەی ئەو پێشێلکاریانەی کە تورکیا لە بواری ئازادییە گشتییەکان و مەدەنییەکان ئەنجامی دەدات بڵاوکردەوە. لە سەروتارێکی رۆژنامەکە لە ئابی 1996 لە ژێرناوی (**نا لێبووردەیی سیاسی**) بڵاوکردەوە. ئەم وتارە بۆ بەدواداچوونی ئەو هەڵمەتە رەشبگیرییەی کە دەزگای ئەمنی تورکی دەرهەق بە ئەندامانی پارتی دیموکراتی گەلی ئەنجامی دا، بەهۆی ئەوەی پیاوێکی نەناسراو لە کۆبوونەوەیەك کە پارتەکە رێك خستبوو، ئالای تورکی دابەزاندوو ئالای پارتی کرێکارانی کوردستانی بەرزکردەوە. وتارەکە ناوی سەرکردەی پارتەکە ئەوانەی بە پێی یاسای لەناوبردنی تیرۆر دادگایی کراون، ئاشکرا کرد، بەهۆی ئەوەی رای خۆیان دەربریوە. رۆژنامەکە وای دەبینی "**هەتاکو ئەوەی کە ئاڵاکەی هێنایە خوارە ئەندامی پارتی دیموکراتی گەل بێت، ئەوا کاردانەوەی حکومەتی تورکی زێدەرۆیی زۆری تێدابوو و گونجاو نەبوو... سەرکوتی ئەوانەی بەرگریکردن لە پرسی کورد بە شێوەیەکی ئاشتییانە**

(1) -San Francisco Chronicle, 11 February, 1996

دەگرنەبەر، مافی مەدەنییان نامینێت و وادەکات سیاسەتی تورکی چڕ ببێتەوە..."، رۆژنامەکە هۆشداری لەبارەی داخستنی پارتی گەلی کوردی دا، کە لە هەڵبژاردنەکانی کانوونی یەکەمی 1995 نزیکەی 1.2 ملیۆن دەنگی هێنا، بەسەرکەوتن بۆ پارتی کرێکاران دەژمێردرێت، چونکە "**رەشبگیری، دوژمنداری ئەتنی لە وڵاتدا، کە خۆی لە بنەماوە خەریکە کەرتبێ، قووڵتر دەکاتەوە**"، رۆژنامەکە لە بەشێکی دیکەدا دەڵێت "**دەبێت حکوومەت هانی ئەوانە بدات کە بانگەوازی چارەسەری ئاشتی دەکەن نەوەك بێ دەنگیان بکات**"[1]. لە ژمارەی دەرچووی رێکەوتی 13ی تەمووزی 1997 رۆژنامەکە سەروتارەکەی بۆ قسەکردن لەبارەی پێشێلکارییە فراوانەکانی ئازادییەکانی رۆژنامەوانی تەنگکردنەوەی ئازادی رادەربڕین تەرخان کردووە. رۆژنامەکە لەژێر ناوی (**تورکیا بەندکەری رۆژنامەنووسان**) نووسیویەتی کە "**تورکیا خاوەن ناوبانگێکی شەرمهێنە، چونکە گەورەترین ژمارە لە رۆژنامەنووسان لە هەموو وڵاتان زیاتر بەند کردووە، زۆربەیان بە تۆمەتی (بانگەشەکردن بۆ جوداخوازی) یا ئەندامی گرووپە سیاسییە قەدەغەکراوەکان یا لایەنگری کورد، تۆمەتبار کراون**"، رۆژنامەکە نموونە بە دەستگیرکردنی ئۆجاك ئیشك Ocak Isik یۆرتچۆ Yurtcu دەهێنێتەوە، کە نووسەرێکی دیار و نووسەری رۆژنامەیەکی پێشووشە، ئەو نووسەرە 3 ساڵان لە کۆی 15 ساڵی حوکمەکەی بەتۆمەتی بڵاوکردنەوەی وتار لەبارەی زەوی سووتێنراو کە سوپا دژ بە یاخیبوانی کورد لە باشووری رۆژهەڵات ئەنجامی داوە، بڵاوکردۆتەوە[2]. هەروەها لە هەمان ژمارەدا ستیڤن کینزەر Stephn Kinzer لێکۆڵینەوەیەکی درێژی لەبارەی دیموکراتی تورکی و ئەو کردەوانەی کە دیموکراتییەکەی دەشیوێنی لە ژێرناوی (**پێشێلکارییەکانی مافی مرۆڤ وێنەی تورکیا دەشیوێنی**) بڵاوکردەوە، لێکۆڵینەوەکە تۆماری پڕ لە پێشێلکاری مافەکانی مرۆڤی تورکی لە مامەڵەکردن لەگەڵ پرسی کوردی خستۆتە روو. باسی لە نموونەی ئەو

(1) -New York Times, 3 August, 1996.

(2) -New York Times, 13 July 1997.

دەستگیرکراوانە کردووە، کە لەکاتی دەستگیرکردنیان لەلایەن پۆلیسەوە، ونبوونە. لێکۆلینەوەکە گەیشتە ئەوەی کە "**زۆربەی تۆمەتەکانی پێشێلکاری مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا لەو رووداوانە وەرگیراون کە لە باشووری ولآت روودەدەن. بەگوێرەی رای ئەوانەی لەبواری بەرگریکردن لە مافەکانی مرۆڤ کاردەکەن، لە 80٪ی پێشێلکارییەکان بەشێوەیەك لە شێوەکان پەیوەندییان بە ململانێی کوردییەوە هەیە... بە گوێرەی قسەی سەبری ئەرگۆل** Sabri Ergul **ی ئەندامی لیژنەی مافەکانی مرۆڤ لە پەرلەمانی تورکی بە هەزاران کەس لەوێ کوژراون. لاشەی هاوولآتی و سەربازانی کوژراوی ئەوێ بە هەموو گوند و شارۆچکەیەك گەیشتووە**". هەروەها لێکۆلینەوەکە باسی لەوەکردووە کە سەرباری بەردەوامی ئازاردان لە بنکەکانی دەستگیرکردن و چالاکییەکانی کوشتنی نادیاری نەتەپەروەرانی کورد، ئەوا پرسی مافەکانی دیکەی مرۆڤ لە تورکیا بریتییە لە قەدەغەکردنی هەموو لێدوانێك کە هەڕەشە لەسەر یەکێتی نەتەوەیی تورکی بکات[1].

ستیڤن کینزەر لە ئەستەنبۆڵەوە وتارێکی دیکەی بۆ رۆژنامەی نیۆیۆرك تایمز لە 16ی شوباتی 1998 لە ژێرناوی (**تورکیا سیاسەتمەدارانی دیار بە هەڕەشە بۆ یەکێتی نەتەوە تۆمەتبار دەکات**)، لەبەشێکی دا باسی لە هەڵمەتەکانی دەستگیرکردن کردووە کە ئەندامانی پارتی دیموکراتی گەلیشی گرتەوە و باسی لەوەکردووە کە ئەمە یەکێکە لەو رێکخستنە سیاسییە کەمانەی کە لایەنگری کورد دەکات، داواکاری گشتی دەوڵەت لە ئەنقەرە حوکمی دەستگیرکردنی 57 ئەندامی سەرکردایەتی ئەو پارتەی دەرکرد[2].

رۆژنامەی ملبارد ئاند سان برنۆ Millbrad and San Bruno یەکێکە لەو رۆژنامە ئەمریکییانەی کە داوای لە ئیدارەی ئەمریکی کردووە کە سیاسەتی پاڵپشتیکردن لە تورکیا بگۆڕیت، رۆژنامەکە لە سەروتاری رۆژی 3ی ئابی 1997 لە ژێرناوی (**لەپێناوی بەرگری کردن لە مافەکانی مرۆڤ**)، نووسیویەتی

(1) -New York Times, 13 July 1997.

(2) -New York Times, 16 February, 1998

لەبارەی لەیلا زانا و دەستگیرکردنەکەی و ئەونامانەی کە بۆ کۆنگرێس و سەرۆك کلینتۆن بۆ ئازاد کردنی نووسیبوونی "**لەوانەیە زۆربەی ئەمریکییەکان ئەوە نەزانن کە ئەوەی بە ئازادی رادەربرین دادەنرێت لە تورکیا بە خیانەت لەقەڵەم دەدرێت**". هەروەها باسی لەوە کردووە کە تورکیا هاوپەیمانێکی کۆنی ئەمریکایە و پێشکشەشکردنی پاڵپشتی سەربازی بەردەوام بۆی، بۆ مانەوەی حکوومەتەکەی پێویستە. بەڵام ئەندامبوونی تورکیا لە ناتۆ لە رەخنەی ئەمریکی دەیپارێزێ. رۆژنامەکە لە کۆتایی سەروتارەکەدا دەڵێت "**تورکیا بەهێزترین هاورێ و هاوپەیمانی ئەمریکایە لە جیهانی ئیسلامی. بەڵام بێ گوومان فاکتەرێکی باش لە ئارادایە بۆ ئەوەی ئەمریکا فشار بخاتە سەر تورکیا تاکو سیاسەتەکانی لەبواری ماڤ مرۆڤ بگۆڕیت. گومانی تێدا نییە کە کورد هۆکاری خۆیان هەیە، تاکو لایەنگیری ئەمریکی بەدەست بێنن، وەکو هەر گرووپێکی دیکەی جیهان کە رووبەڕووی سەرکوت دەبنەوە**"[1].

پرسی کورد بەشێکی کەمی لە میدیای ئەمریکی بەرکەوت، بەڵام ئەو چەندجارە کەمەی کە باسی پرسی کورد کراوە، بانگەشەکانی گۆڕان لە سیاسەتی ئەمریکی خەسڵەتی توندیان بەخۆیەوە دەبینی.

یەکێ لە ئامادەکارانی بەرنامەی (**سیاسەت**) لە رادیۆی دەنگی ئەمریکا کە ئەندرۆ ن. گوتری Andrew N. Guthrie بوو، لە 15ی تەممووزی 1997 بەرنامەیەکی رادیۆیی بەناوی (**تورکیا رۆژنامەنووسان سەرکوت دەکات**) ئامادەکرد. گوتری لە میانەی بەرنامەکەیدا تیشکی خستە سەر هەڵسوکەوتەکانی تورکیا لە سەرکوتکردنی رۆژنامەی ئازاد و ئاماژەی بە راپۆرت و توێژینەوەکانی کردووە، دیاریترینیان، توێژینەوەیەکی نوێ بوو کە لەلایەن رێکخراوێکی نێودەوڵەتییەوە کە گرنگی بە رەوشی ماڤ رۆژنامەنووسان لە جیهان دەدات، ئامادەکرابوو، ئەو رێکخراوەش (**لیژنەی بەرگریکردن لە رۆژنامەنووسان**) بوو، لە نیویۆرك. بەرنامەکە دیارترین ئەو رۆژنامە ئەمریکییانەی کە رەخنە لە تورکیا دەگرێت بەرووخست، بەهۆی

(1) -Millbrae and San Bruno, 3 Augustus, 1997.

PDF 4 KURD

ئەوەی تورکیا تۆماری خراپی لەبواری سەرکوتی ئەو رۆژنامەنووسانە هەیە کە رووماڵی جەنگی باشووری رۆژهەڵات ی وڵات دەکەن. هەروەها بەرنامەکە باسی لە نموونەی ئەو رۆژنامانە کرد کە بەهۆی رەخنەگرتن لەو شێوازانەی ئەنقەرە لە بەرێوەبردنی جەنگەکە دژ بە کورد ئەنجامی دەدات[1].

ئامی گۆدمان Amy Goodman ی پێشکەشکاری بەرنامەی (**دیموکراتی ئێستا**) لە رادیۆی باسفیك Radio's Pacifica لە 6ی تشرینی یەکەمی 1997 چاوپێکەوتنێکی دوورودرێژی لەگەڵ کانی غولام ئەنجامدا، کە بەوردی چالاکییەکانی تورکی لە باکووری عێراق و رەوشی کوردستانی تورکیا خستە روو. باسی لەو شێوازە سەرکوتکارییانەی تورکیا کرد کە بەهۆیەوە مامەڵە لەگەڵ پرسی کورد دەکات. لەم پێوەندەدا ئاماژەی بە دەستگیرکردنی لەیلا زانا کرد بەهۆی ئەوەی داوای چارەسەری ئاشتییانەی پرسی کورد لە تورکیای کردبوو، هەروەها باسی لەوە کردبوو کە هێشتا تورکیا هەڵمەتی خاپوورکردنی گوندە کوردییەکان ئەنجام دەدات و ئەو بانگەشانەی ئەندامانی کۆنگرێس لەبارەی پێشێلکارییە فراوانەکانی مافەکانی کورد فەرامۆش دەکات. کاتێ بێژەرەکە لەبارەی سەرچاوەی ئەو چەکانەی کە تورکیا بەهۆیەوە کوردستان بۆردوومان دەکات، غولامی وەڵامی دایەوە کە "**زۆربەی زۆری ئەو چەکانەی تورکیا لە دژی کورد لەم جەنگەدا بەکاری دێنێت لە ئەمریکاوە دێت، بۆنموونە فڕۆکەی F-16 و سیکۆرسکی**". ئاماژەی بەو پەرتووکەی جۆن تیرمان J. Tirman بەناوی (**دەستکەوتەکانی جەنگ** The Spoils of War)[2] نووسییەتی کرد، کە باس لە کارگەکانی فڕۆکەی ستونی دەکات کە بە تورکیا دەدرێت و لە لێدانی خاکی کوردان بەکاردێت[3].

(1) -Andrew N. Guthrie, "Turkey: Suppresses Journalists", Voice of America, 15 July, 1997. Via at: (www.Kurdistan.org/washington/voa.html).

(2) -جۆن تیرمانی شارەزای سیاسی ئەو ناوەی بۆ کتێبەکەی بە گوێرەی ئەوەی تێیدا هاتووە، هەڵبژاردووە، کتێبەکە لە ساڵی 1998 دەرچووە، تێدا هاتووە، کە توکیا ویستوویەتی 50 فڕۆکەی جۆرری بلاك هۆك بۆ سەرکوتی بزووتنەوە کوردییەکان بکرێت، بەڵام ئەوکات کۆنگرێس رەتیکردەوە، بەڵام دواتر پەسندی کرد. سەیری،
Kevin McKiernan, The Kurds: A People in Search of Their Homeland, Pp. 81-82.

(3) -Amy Goodman Interviews Kani Xulam" Pacifica Radio's "Democracy Now, 6 October, 1997. Via at: (www.Kurdistan.org/washington).

کیڤن ماککیرنان فیلمێکی دیکیۆمێنی لەبارەی کوردی تورکیا و سیاسەتی ئەمریکا بەرامبەر کورد و تورکیا لە ژێرناوی (کوردی باش و کوردی خراپ (Good Kurds, Bad Kurds) لە ماوەی دوایین دەیەی سەدەی بیستەم بەرهەمهێنان. بابەتی فیلمەکە لە سەفەرە چەندجارەکانی ماکیرنانەوە بۆ کوردستانی تورکیا و چاوپێکەوتنەکانی بە خەڵکی شار و گوندە راگوێزراوەکان پێکهاتبوو، سەرباری چاوپێکەوتنی بە کەسایەتی ئەمریکی پایەبەرز کە پۆستی دیپلۆماسی ئەمریکییان لە تورکیا و واشنتۆن وەرگرتووە، وەکو مۆرتون ئەبرامۆفیتەر، بالیۆزی ئەمریکا لە تورکیا (1989–1991) وجۆن شاتۆکی یاریدەدەری وەزیری دەرەوەی ئەمریکا بۆ مافەکانی مرۆڤ و کەسایەتی کوردی و ئەمریکی دیکە. ماککیرنان باسی لەوە کردووە کە فیلمەکە چیرۆکی کورد بەبەڵگە دەکات، کە میدیای ئەمریکی هیچ گرنگی و روماڵیکی بۆ ناکەن، لەهەمان کاتدا میدیای ئەمریکی بە بۆردوومانی ئەمریکی بۆ سەر عێراق سەرقاڵن. دەرهێنەرەکە پرسێکی گرنگ لە فیلمەکەدا دەوروژێنێ، ئەویش پرسەکانی سیاسەتی دەرەوە و سنوورە، کە رۆڵێکی سەرەکی لە مامەڵەکردنی ئەمریکا لەگەڵ داخوازییەکانی کورد و خەباتیان لەپێناوی مافە نەتەوەیی و کلتووری و سیاسییەکان گێراوە. دەرهێنەرەکە لە فیلمەکە باس لەوە دەکات کە ئەمریکا خۆی دەستەواژەی "**کوردی باش**"ی بۆ وەسفکردنی کوردی عێراق دارشتووە، چونکە ئەوان یارمەتی ئەمریکایان لە جەنگی دژ بە سەدام حوسێن داوە. دەستەواژەی "**کوردی خراپ**"یشی بەسەر کوردانی تورکیا سەپاندووە، چونکە ئەوان شەڕ لەگەڵ هاوپەیمانێکی ستراتیژی ئەمریکا دەکەن، هەتاکو ئەگەر خەباتەکەیان لەپێناوی مافە مەدەنییە سروشتییەکانیش بێت. ماککیرنان لە فیلمە دیکیۆمینتییەکەدا رەخنە لە ئەمریکا دەگرێت، بەوەی لە ململانێ تورکیا لەگەڵ کورد گلاوە و چەکی ئەمریکی بە تورکیا دەدات، باس لەوە دەکات کە ئەمریکا دەتوانێ خۆی لەمەی روودەدات بێ بەری بکات، ئەگەر دەست لە کێشمەکێشی دژ بە کورد لە تورکیا وەرنەدات، بەڵام ئەمەی نەکردووە[1].

(1) – بۆ زیاتر پێزانین لە بارەی فیلمەکەی ماککیرنان، سەیری ئەو سایتی ئەلیکترۆنییە بکە: (www.kevinmckiernan.com.)

بابەتی چوارەم: ڕۆڵی ڕێکخراوەکانی بەرگریکردن لە مافەکانی مرۆڤ

ڕێکخراوی چاودێری مافی مرۆڤ Human Rights Watch لە پێشەوەی ئەو ڕێکخراوە ناحکوومییە چالاکانەی ئەمریکا دێت، کە فشاری بۆ سەر ئیدارەی ئەمریکی هێناوە، زۆربەی جار بە هاوکاریکردن لەگەڵ کۆنگرێس، بۆئەوەی فرۆشتنی چەکی ئەمریکی بۆ تورکیا ڕابگرێت، هەروەها ڕاسپاردەی لەبارەی دۆزینەوەی چارەسەری ئاشتییانەی پرسی کورد پێشکەشکردووە، لە ڕێگەی داننانی تورکیا بە ناسنامەی کلتووری و سیاسی کوردیی، ئەو ڕێکخراوە لە ساڵی 1989 بە بۆنەی وەرگرتنی جۆرج بۆشی باوک پۆستی سەرۆکی ئەمریکا، کۆمەڵێ ڕاسپاردەی پێشکەش کرد، کە خۆی لە کێشەکانی مافی مرۆڤ و کۆتایی هێنان بە حاڵەتەکانی ئازاردان و هەڵوەشاندنەوەی ئەو یاسایانەی تایبەتن بە بەرتەسککردنەوەی ئازادییەکان و پیادەکردنەکانی دیموکراتی، لە ڕاسپاردەیەکی بە ڕاشکاوانە داوای لە جۆرج بۆشی باوک کردووە، کە کار بۆ ڕازیکردنی تورکیا بۆ **"داننان بە کەمینەی کوردی لە تورکیا و بەخشینی مافە مەدەنی و سیاسییەکان پێیان هەروەك ئەوەی تورك پیادەی دەکات و کۆتایی هێنان بەو کۆت و بەندانەی کە وا لە کورد دەکەن بە ناسنامەی نەتەوەیی نەگەن، بەوانەش کە بەسەر زمانی کوردی و مۆزیك و شایی کوردی سەپێنراون"**[1].

ڕێکخراوی چاودێری مافەکانی مرۆڤ لە ساڵی دواتر ڕاسپاردەیەکی دیکەی ئاراستەی ئیدارەی ئەمریکی کرد و داخوازی نوێی دیکەی خستە سەر، کە زۆربەیان ڕاستەوخۆ ئاماژەیان بۆ ڕەوشی کوردان لە تورکیا دەکرد. ئەوەی لەم ڕاسپاردانە نوێ بوو، ئەوە بوو کە داواکرابوو کە یارمەتییە سەربازی و ئابوورییەکانی ئەمریکا بۆ تورکیا هەڵبپەسێنرێت، داوای یەکسان بوونی کورد و تورك لە شادبوون بە مافە مەدەنی و سیاسییەکان و داننان بە بوونیان، هەروەها داواکرابوو کە کۆتوبەندە سەپێنراوەکانی سەرزمان و مۆزیکی کوردی

(1) -Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey Grew Worse During 1989". Via at: (http://www.hrw.org/reports/1989/WR89/Turkey.htm#TopOfPage).

لابرێن. هەروەها ڕایسپارد کە تورکیا ڕازی بکات تاکو مەرسومی 413 کە زۆرێك لە مافە سەرەکییەکانی هەڵپەسااردووە، هەڵبوەشێنێتەوە و ڕژێمی پاسەوانانی لادێ نەهێڵێت و هەڵمەتەکانی ڕاگواستنی هاووڵاتیان لە ناوچەی کێشەدارەکان ڕابگرێت و پارێزگاری لە مەدەنییەکان بکات و سزای ئەندامانی ئەمنی تورکی ئەوانەی لە مامەڵەی خراپ بەرپرسن بدات[1].

لە ساڵی 1991 داواکارییەکانی ڕێکخراوەکە بەشێوەیەکی وردتر بۆ سەرۆك بۆشی باوك دووبارە کردەوە[2]. ریچارد بارکلی Richard Barkley بالیۆزی نوێی ئەمریکی لە تشرینی یەکەمی 1991 بانگەوازێکی ئاراستەی تاکەکانی ڕێکخراوی چاودێری مافەکانی مرۆڤ و نوێنەرانی ڕێکخراوی لێبووردنی نێودەوڵەتی کرد، بۆئەوەی ڕاستەخۆ لەوان گوێبیستی ڕەوشی مافی مرۆڤ لە تورکیا بن[3].

دەستەی چاودێری هلسنکی[4] لە ئابی 1992 لەگەڵ فەرمانبەرانی کۆنگرێسی ئەمریکی و بەرپرسانی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکی کۆبووەوە، ئەوانە بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ (**ڕەوشی ترسناکی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا**)یان بۆ دەستەکە گواستەوە و داوای لێکۆڵینەوەیان لە بەرنامەی مەشقپێکردنی ئەمریکی بۆ پۆلیسی تورکی، ئەو بەرنامەی کە لەژێر پەردەی بەرنامەی یارمەتیدان بۆ لەنابردنی تیرۆر ئەنجام دەدرا. لەهەمان ساڵدا

(1) -Human Rights Watch, "The Human Rights Picture in Turkey Grew Worse During 1990" via at: (http://www.hrw.org/reports/ 1990/WR90/HELSINKI. BOU-04.htm#P585_134572).

(2) -Human Rights Watch, "The Human Rights Picture in Turkey Grew Worse During 1991" via at: (http://www.hrw.org/reports/199 /WR9 /HSW-06.htm#P744_222349).

(3) Ibid-.

(4) - دەستەی چاودێری هلسنکی یان (لیژنەی هلسنکی)، ئاژانسێکی فیدرالی سەربەخۆیە و بارەگاکەی لە ئەمریکایە. بەپێی یاسا چاودێری و هانی ئەوەی لە بواری جێبەجێکردنی برگەکانی ڕێککەوتننامەی هلسنکی کە لە ساڵی 1975 پەسندکرا، دەدات، کە جەخت لەسەر بەرگریکردن لە مافەکانی مرۆڤ دەکات. ئەو لیژنەیەی کە لەساڵی 1976 لە حەوت ئەندامانی ئەنجوومەنی پیرانی ئەمریکی و نۆ ئەندامی ئەنجوومەنی نوێنەران پێکهات، سەرباری بەرپرسێکی وەزارەتی بەرگری و دەرەوە و بازرگانی. لە زۆربەی وڵاتانی ئەورووپی ئەو ڕێکخراوە هەیە. سەیری ویکیپیدیا فەرهەنگی ئازاد، کە لەسەر تۆری ئەنتەرنیت هەیە. (/http://ar.wikipedia.org/wiki)

PDF 4 KURD

دەستەی هلسنکی چوار وتاری لەبارەی پێشێلکارییەکانی مافی مرۆڤ لە تورکیا لە گەورە رۆژنامەکانی ئەمریکا بڵاوکردەوە، دوو لەو وتارانە لە رۆژنامەی واشنتۆن پۆستدا، کە دواتر لە هیراڵد تریبیۆن ئەنتەرناشیۆنال Herald Tribune International بڵاوکرایەوە، یەکێکیش لە نیۆیۆرک تایمز و ئەوەی دیکەش لە رۆژنامەی ئەسینای رۆژانە Kathimerini بڵاوکرایەوە، کاردانەوەکانیشی لە رۆژنامەکانی نیۆیۆرک تایمز و واشنتۆن پۆستدا بڵاوکرانەوە[1].

لەمیانەی ساڵی 1993 دەستەی چاودێری هلسنکی لە چاوپێکەوتنی بە بەرپرسانی کۆنگرێس بەردەوام بوو، پێی راگەیاندووە کە ئەگەر ئەمریکا لە مەشقپێکردنی پۆلیسی تورکی بەردەوام بێت، بە تێوەگلاو لە پیادەکردنی ئازاردان کە ئەو هێزانە ئەنجامی دەدەن، دەژمێردرێت[2].

رێکخراوی چاودێری مافەکانی مرۆڤ لە ساڵی 1994 راپۆرتێکی لەبارەی هاوردەکردنی بۆمبی هێشویی ئەمریکی بۆ تورکیا ئامادەکردووە، ئەم راپۆرتە لە وەڵامی مۆرکردنی کۆمپانیای Alliant Tech Systems بۆندیك لەگەڵ حکوومەتی تورکی لە 21ی حوزەیرانی 1994 بۆ پێدانی 493 بۆمبی هێشویی لە جۆری 87 _CBU کە کاریگەرترە لە جبەخانەی سەربازی ئەمریکی. راپۆرتەکە کە لە مانگی کانوونی یەکەمی 1994 تەواو بوو، ئەو حاڵەتانەی خستۆتە روو کە لەشوێنەکانی دیکەی جیهان ئەو چەکەی تێدا بەکاردێت، زۆربەی قوربانیانی لە هاووڵاتی مەدەنین، دواتر هاتۆتەسەر پیادەکردنەکانی تورکیا لە دژی کورد و پێشێلکارییە فراوانەکانی بۆ مافەکانی مرۆڤ. راپۆرتەکە ئاماژەی بۆئەوە کردووە کەتورکیا کە پێشێلکارییەکی فراوانی مافەکانی دانیشتوان و یاساکانی جەنگی کردووە، لەوانەیە ئەو بۆمبانە لە جەنگەکەی لەگەڵ پارتی کرێکارانی کوردستان بەکار بهێنیت، بەتایبەتی تورکیا کە تۆماری

(1) -Human Rights Watch, "The Human Rights Picture in Turkey Grew Worse During 1992" via at: (http://www.hrw.org/reports/1992/WR92/HSW-06.htm#P744_222349).

(2) -Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey Grew Worse During 1993" via at: (http://www.hrw.org/reports/1993/WR93/Hsw-08.htm#P564_202642).

بەڵگەداری لەسەر گوێنەدان بە ژیانی مەدەنییەکان لە میانەی پرۆسە سەربازییەکان هەیە. سوپای تورکی ترس و تۆقاندن و ئازاردانی بۆ نەهێشتنی دانیشتوان بە پاساوی بڕینی پاڵپشتی لە پارتی کرێکاران بەکارهێناوە. هێزی ئاسمانی تورکی بۆردوومانی سەربازی ژمارەیەك ناوچەی قەڵەمڕەوی پارتی کرێکارانی کوردستانی لە باشووری رۆژهەڵات و باکووری عێراق جێبەجێکردووە، کە بۆمبی هێشوویی بەکارهیناوە، ئەمەش بە گوێرەی میدیاکانی تورکی[1]. رێکخراوی چاودێری ماف مرۆڤ پێشەوایەتی هەڵمەتێکی بۆ رازیکردنی وەزارەتی دەرەوە کرد، تاکو مۆڵەتی هاوردەکردن بە کۆمپانیای Alliant Tech Systems نەدەن و رێگە لە ئەمریکا بگرن تاکو ئەو چەکە کوشندەیە بە تورکیا نەدات، **"لەگەڵ بوونی ئەگەری خراپ بەکارهێنانی ئەو چەکانە بۆ پەیداکردنی مەینەتییە مەدەنییەکان"**[2].

بەهۆی ئەو راپۆرتەی کە رێکخراوی چاودێری مافەکانی مرۆڤ بۆ ئیدارەی ئەمریکی لە کانوونی یەکەمی 1994 بەرزیکردەوە، لەبارەی پێدانی بۆمبی هێشوویی بە تورکیا،کاتی پێشینازەکە بە وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکی درا، زۆر دەمەتەقێی لە هەمەجۆر لقی جێبەجێکاری ئیدارەی ئەمریکی لێکەوتەوە[3]. بەتایبەت کە راپۆرتەکە باسی لەوە کردبوو کە هەر بۆمبێك لەو بۆمبانە بەهۆی ئەوەی 220 بۆمبی بچووکی تێدایە و هەریەکێکیان 300 پارچەی لێ دەبێتەوە، لەوانەیە بەقەد رووبەری گۆرەپانێکی تۆپی پێ دابپۆشێ[4]. تورکیا لە شوباتی 1995 جگە لە راکێشانەوەی داخوازییەکەی هیچی بۆ نەمایەوە، ئەمەش بەهۆی ئەو دەمەقاڵێیە زۆرەی کە بۆندە کە لەلایەن ئەو دەستە و رێکخراوانەی کە گرنگی بە مافەکانی مرۆڤ دەدەن وروژاندی و پاشەکشەکەی تورکیایان بە سەرکەوتنێك بۆ خۆیان لەقەڵەمدا[5].

(1) -Human Rights Watch, "U.S. Cluster Bombs for Turkey?", December 1994 Vol. 6, No. 19, New York, 1995.

(2) -Ibid.

(3) -St. Louis Post-Dispatch, 7 September, 1995.

(4) -Human Rights Watch, "U.S. Cluster Bombs for Turkey… ."

(5) -St. Louis Post-Dispatch, 7 September, 1995; Henry J. Barkey, "Under Gun: Turkish…", P. 74.

PDF 4 KURD

لەمیانەی هەمان ساڵدا چەند ئەندامێکی دەستەی هلسنکی فشاریان لەسەر کۆبوونەوەکانی کۆنگرەی ئاسایش و هاوکاری ئەورووپا دانا، تاکو هانی تورکیا بدەن بۆئەوەی تۆماری لە بواری مافەکانی مرۆڤ باش بکات. هەوڵەکانیان لە سێ بابەت چڕکردەوە: یەکەم جەنگ لە ناوچەی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا و دەرەنجامەکانی ئەو جەنگە. دووەم، قەدەغەکردنی پارتی دیموکراتی گەل، سێیەم پێشێلکارییەکانی پارتی کرێکارانی کوردستان بۆ یاساکانی جەنگ. لە نیسانی 1994 دا ئەو ئەندامانەی دەستەکە بۆ دەربڕینی نارەزایەتی لەسەر بریاری هەڵگرتنی حەسانە لەسەر پەرلەمانتارانی کورد لە پەرلەمانی تورکی، سەردانی تورکیایان کرد و چەند سەردانێکیشیان بۆ لای نوێنەرە دەستگیرکراوەکان و چالاك و سیاسەتمەدارانی چالاك لەبواری مافەکانی مرۆڤ و کورد کرد. لە ئەیلولی 1994 بەرپرسانی دەستەکە سەردانەکانیان بۆ تورکیا دووبارەکردەوە، بۆئەوەی لێکۆڵینەوە لەبارەی ئەو بانگەشانەی کە دەڵێت پرۆسەکانی راگواستنی هاووڵاتیانی کورد لە ناوچەکانیان بەردەوامە[1].

لەمیانەی ساڵی 1995 دەستەکە ئەوەی لە پێشێلکاری تورکی بۆ مافەکانی مرۆڤ هەیە، وابکات راستەوخۆ بە ئیدارەی ئەمریکی بگەیەنی، بۆئەوەی راستەوخۆ فشاری لێ بکات، بۆیە چەند ئەندامێکی لیژنەی هیلسنکی لە ئەیلولی 1995 بۆ گەواهی دان لەبەردەم لیژنەکە ئامادەبوون، گەواهییەکانی بۆ پێشێلکارییەکانی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا چڕکرابووەوە[2].

جیمس رۆن James Ron راوێژکاری (**پرۆژەی چەك**) لە رێکخراوی چاودێری مافەکانی مرۆڤ Human Rights Watch Arms Project، بەهاوکاری دوو توێژەرەوەی دیکە لە رێکخراوەکانی بەرگریکردن لە مافەکانی مرۆڤ لە ئەمریکا، لێکۆڵینەوەیەکی مەیدانی دوورودرێژیان لەبارەی بۆندەکانی چەکی ئەمریکی بۆ

(1) -Human Rights Watch, "The Human Rights Picture in Turkey Grew Worse During 1994" via at: (http://www.hrw.org/reports/1994/WR94/Helsinki-21.htm#P680_209831).

(2) -Human Rights Watch, "The Human Rights Picture in Turkey Grew Worse During 1995" via at: (http://www.hrw.org/reports/1995/WR95/HELSINKI-16.htm#P655_198257).

تورکیا بەکارهێنانی ئەو چەکانە لە پێشێلکارییە ترسناکەکانی مافی مرۆڤ دژ بەکورد لە باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا و لە پرۆسە سنوور بەزینەکانی هێزە تورکییەکان بۆ باکووری عێراق، ئەنجامدا. راپۆرتەکە لە تشرینی دووەمی 1995 تەواوبوو، لەژێر ناوی (**گواستنەوەی چەك و پێشێلکارییەکانی یاسایی لە تورکیا** WEAPONS TRANSFERS AND VIOLATIONS OF THE LAWS OF WAR IN TURKEY) بوو، راپۆرتەکە لە 170 لاپەرە پێکهاتبوو، کە ماندووبوونی چڕی شارەزا و توێژەری پیسپۆری رێکخراو و دەستەکانی سەرەوە بوون، هەروەها دەرەنجامی دوو سەردانیان بوو بۆ باشووری رۆژهەڵاتی وڵات کە ململانێی نێوان سوپای تورکی پارتی کرێکارانی کوردستان و ئەو سەردانەی کە لە حوزەیران و تەمووزی 1995وە ئەنجامیان دابوو. ئەوانەی راپۆرتەکەیان ئامادەکردبوو پشتیان بە چاوپێکەوتنی راستەوخۆ لەگەڵ بەرپرسانی ئەمنی تورکی و بەرپرسانی ئیداری و چالاکانی لۆکاڵی لە بواری مافەکانی مرۆڤ بەستبوو، سەرباری گوێگرتن لە گەواهی دانیشتوان ئەوانەی رووبەڕووی پێشێلکاری ببوونەوە، هەروەها گەواهی هەندێ سەرباز لە جەنگەگان بەبێ ئەوەی ناویان بهێنرێت، ئەمەش بۆ پاراستنی سەلامەتییان. ئەو راپۆرتەکەی کە لێرەدا ئاماژەکرا بۆ وردەکارییەکانی ناوی، بە متمانەترین سەرچاوە لە وەرگرتنی زانیاری و ئامار لە بارەی رۆڵ و بەرپرسیارێتی ئەمریکا لە ململانێی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا و دەرەنجامە کارەساتاوییەکەی. راپۆرتەکە گەیشتە ئەوەی کە ئەمریکا بەو کوت و بەند و هەوڵانەی کە تورکیا و بەرپرسانی تورکی بۆ تەگەرەدانان لەبەردەم بە گەیشتن بە زانیاری لەبارەی جەنگی باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا رازی بووە، بەبێ ئەوەی هیچ نارەزاییەك دەرببڕیت[1].

هەوڵەکانی دەستەی هیلسنکی بۆ رەخنەگرتن لە تورکیا بە هەمەجۆر ئاماژ بەردەوامبوو، لە ساڵی 1996 "**نامەیەکی دۆستانە**"ی بۆ لیژنەی پەیوەندییە

(1) -Human Rights Watch Arms Project, Weapons Transfer and Violations the Laws of War in Turkey, Human Rights Watch, New York, Washington, Los Anglos, London, Brussels , November 1995.

دەرەکییەکانی کۆنگرێسی ئەمریکی نارد و داوای لێکردن پاڵپشتی لە بریاری 136 بکەن کە ئەنجوومەنی نوێنەران لە 25ی ئازاری 1996 پەسندی کرد، وەك پێشتر ئاماژەمان بۆ کرد. نامەکە جگە لەم داواکارییە، داوای کردبوو تورکیا شەڕ رابگریت و رێگە بە کردنەوەی قوتابخانە و رادیۆ بەزمانی کوردی بدات، هەروەها پێویستە باری تەنگەتاوی باشووری وڵات هەلبوەشێنێتەوە. هەرچەندە نامەکە تەنها لەلایەن 25 ئەندامەوە واژووکرابوو، کە پێویستی بە زۆرینەی 218 واژوو هەبوو، بەڵام تورکیا نارەحەتی توندی خۆی دەربری، ئەمەی بەدەستێوەردان لە کاروباری ناوەخۆی دانا و ئەم جۆرە دەستێوەردانەشی رەتکردەوە[1].

دەستەی چاودێری هیلسنکی و رێکخراوی چاودێری مافی مرۆڤ توانییان رۆڵێکی کاریگەر لە هەوڵەکانی هەلپەساردن و تەگەرەدانان لەبەردەم ناردنی کەلوپەل و یارمەتی دارایی ساڵانەی ئەمریکی بۆ تورکیا نواند، ئەمەش گرفتی زیاتری خستە پەیوەندییە توندەکانی نێوانیان. هەڵوەشاندنەوەی بۆندەکانی کڕینی فرۆکەی کۆبرا لەلایەن تورکیاوە لە تشرینی دووەمی 1996، تەنها بەڵگەیەکە لەسەر ئەو زیانانەی کە تووشی پەیوەندییەکانیان و ئەوگرفتانەی کە بەهۆی چالاکی و بزووتنەوەی ئەو رێکخراوە مرۆییانە هاتووە، بەتایبەت رێکخراوی چاودێری مافەکانی مرۆڤ و لیژنەی هیلسنکی.

هەوڵەکانی رێکخراوی چاودێری مافەکانی مرۆڤ و لیژنەی هیلسنکی هەر تەنها لە رەخنەگرتن لە تورکیا و داواکردن لە ئەمریکا تاکو فشاری بخاتە سەر بۆئەوەی بۆ باشترکردنی تۆماری لە بواری مافی مرۆڤ ناچاری بکات و واز لە چارەسەری سەربازی پرسی کورد بهێنیت، بەڵکو هەوڵەکانی بە پارتی کرێکارانی کوردستان و ئۆجەلانی سەرۆکەکەشی گەیشت. رێکخراوەکە لە راپۆرتی ساڵی 1996 رایگەیاند کە پارتی کرێکارانی کوردستان بەرپرسی بریاری لەناوبردنی 768 پۆلیسە، ئەو پۆلیسانە ئەوکات لە دەرەوەی خزمەتدابوون، هەروەها بەرپرسی هێرشکردنە سەر 25 گوند و کوشتنی 360

[1] -Michael M. Gunter, The Kurds…, P. 107.

کەسی گوندەکەیە کە 39یان ژن و 76 مندال بوون. رێکخراوەکە ئەو کردەوەیەی بە رەفتارێکی تاکەکەسی لەقەڵەم نەدا بەڵکو بە سیاسەتی گشتی پارتی کرێکارانی کوردستان لەقەلەمدا. رێکخراوەکە لەسەر زاری سەرۆکەکەی کینیت رۆت Kenneth Roth لە 3ی کانوونی یەکەمی 1998 رایگەیاند کە **"دەتوانرێت ئۆجەلان وەك تاوانباری جەنگ پێشکەش بە دادگای نێودەوڵەتی مافەکانی مرۆڤ بکرێت"**[1].

رێکخراوی چاودێری مافەکانی مرۆڤ لە راپۆرتی ساڵانەیدا بەشێکی زۆری لە هەول و ماندوو بوونەکان بۆ چاودێری و ئابروبردنی پێشێلکارییەکانی مافی مرۆڤ لە تورکیا تەرخان کردبوو، لە رێگەی ئامرازە بینراو و بیستراو، خۆیندراوەکانەوە هەوڵەکانی بۆ گاریگەری نواندن لەسەر دروستکەری بریاری ئەمریکی و کۆنگرێس بەردەوام کرد، تاکو وا لە تورکیا بکەن رێگا چارەیەکی ئەلتەرناتیڤی ئاشتی بۆ پرسی کورد بدۆزیتەوە. بە گوێرەی راپۆرتی رێکخراوەکە کە لە نیسانی 1999 دەرچووە، پێشێلکارییەکان بەردەوام بوونە، رۆژنامەنووسان رووبەڕووی بەندیخانە و سزای دارایی لەسەر ئەوانەی لەسەر کورد و ململانێی باشووری رۆژهەلات دەینووسن، دەبنەوە[2]. هەروەها رایگەیاند کە **"بەردەوام چەکی ئەمریکی بۆ تورکیا دێتن، ئەم چەکانە نەوەك هەر پاڵپشتی لە سیاسەتە سەرکوتکەرایيەکانی تورکیا دەکات، بەڵکو لەلایەن دەزگا ئەمنییەکانەوە بۆ پێشێلکاری لە مافەکانی مرۆڤ بەکاردێت"**[3].

رێکخراوی لێبووردنی نێودەوڵەتی رێکخراوێکی دیاری دیکە کە پێشەوایەتی هەڵمەتەکانی کاریگەری نواندن و بانگەشەکردن بۆ گۆڕینی بەرنامە و سیاسەتی ئەمریکی بەرامبەر تورکیا بەهۆی پرسی کوردەوە کردووە. بانگەواز و نامەی چەندباری بۆ ئیدارەی ئەمریکی ئاراستە کردووە و ئاگاداری کردۆتەوە کە

[1] -Hasan Yildiz, Muhatapsiz Savas, Muhatapsiz paris, Doz yayinlari, Istanbul, 3cu baski, Ss. 48-49.

[2] -Human Rights Watch, "The Human Rights Picture in Turkey Grew Worse During 2000" via at: (http://www.hrw.org/wr2k1/europe/turkey.html).

[3] -Tamar Gabelincik, Op. Cit., P. 3.

PDF 4 KURD

توركیا چەك و پارەی ئەمریكی بۆ پێشێلكاری فراوانی مافەكانی مرۆڤ لە باشووری رۆژهەڵات ی وڵات بەكاردێنیٚ. لە كانوونی دووەمی 1995 رێكخراوەكە داوای لە ئیدارەی كلینتۆن كرد بۆندی فرۆشتن و پارەداركردنی فڕۆكەی ئەمریكی بە توركیا رابگریت، بەهۆی ئەوەی كە **"توركیا ئەو چەكانە لە گواستنەوەی هێزەكانی بۆ ناوچەی دوور بەكاردێنێت، كە مافی مرۆڤی لیٚ پێشێل دەكرێت"**[1]. رێكخراوەكە لە ناوەڕاستی نەوەدەكانی سەدەی بیستەم توێژینەوەیەكی بۆ ماوەی 3 ساڵ لەسەر گرووپەكانی یەكەی پۆلیسی نەهێشتنی تیرۆر لە توركیا كرد، كە لەلایەن ئەمریكاوە پارە و مەشقیان پێدراوە. توێژینەوەكە گەیشتە ئەوەی كە ئەو یەكانە **"منداڵان ئازار دەدەن و مافی بەندییە سیاسییەكان پێشێل دەلكەن، شوكی كارەبایی و لێدان و سووتانیان دەرهەق ئەنجام دەدەن"**. دانەیەك لەو راپۆرتە دوای تەواوبوونی بە مادلین ئۆلبرایتی وەزیری دەرەوەی ئەمریكا درا[2].

هەرچەندە توركیا بە پاڵپشتی ئەمریكا توانایەكی زۆری بۆ فەرامۆشكردنی بانگەواز و فشارەكانی رێكخراوە نێودەوڵەتییەكانی بەرگریكار لە مافەكانی مرۆڤ هەبوو، لەسەر شێوازی چارەسەری سەربازی خۆی بۆ چارەسەری پرسی كورد بەردەوام بوو[3]، بەڵام ئەو رێكخراوانە زۆربەی جار توانییان گرفت و رێگری لەبەردەم تێپەراندنی بۆندەكانی چەك بۆ توركیا دورست بكەن، یا یارمەتییە ئابوورییەكان رابگرن. راپۆرت و نامە و بانگەوازە چڕ و ساڵانەییەكانی ئەو رێكخراوانە و بەكارهێنانی هەمەجۆر میدیا توانییان بەشێوەیەكی راستەوخۆ كاریگەری لەسەر زۆریك لە یاسادانەرانی ئەمریكی لە گۆنگرێس بكەن، هەروەها كاریگەرییان لەسەر وەزارەتی دەرەوەی ئەمریكیش هەبوو. ژمارەیەك لەو یاسایانەی كە وایكرد زۆریك لە مەرج بەشێوەیەكی پلە پلەیی بەسەر بۆندەكانی چەك و یارمەتییە سەربازییەكانی ئەمریكا بۆ توركیا

[1] -Carol Migdalovitz, "Turkey: U.S. Sale of Helicopters", P. 69.

[2] -Kavin McKiernan, "Turkey's War on Kurds", P. 35.

[3] -Ibid, 69.

بسەپێنرێت، ئەگەرچی ئەمە لەگەڵ قەبارەی تێوەگلانی ئەمریكی لەو ململانێیەی كە لە باشووری رۆژهەڵاتی توركیا دەگوزەری و دەرەنجامە ترسناكەكانی یەكناگرنەوە. هیچ گومانی تێدا نییە كە ئەو تیگەیشتن و حاڵیبوونەی كە هەندێجار وەزارەتی دەرەوەی ئەمریكی و كۆنگرێس بەرامبەر پرسی كورد هەیانبوو، بەشێكی بۆ ئەو هەوڵ و ماندووبوونەی ئەو رێكخراوانە دەگەڕێتەوە، ئەو حاڵیبوونەی كە بەرەبەرە گۆڕانی لە سیاسەتی فرۆشتنی چەكی ئەمریكی و یارمەتییە سەربازییەكانی ئەمریكا بۆ توركیا پەیداكرد، ئەو هەوڵانە بەڕاستی شایەنی پیا هەڵگوتنن.

PDF 4 KURD

کۆتایی

کارکردەکانی باوەڕی دەوڵەتی تورکی کە دەڵێت: **"تاکە نەتەو، تاکە دەوڵەت، تاکە زمان"**، کاریگەرییەکی زۆری لە دەوڵەتی تورکی هەبوو. بووە یەکی لە گەورەترین ئەو هەڕەشانەی کە رووبەڕووی داهاتووی کۆمار دەبێتەوە لەوەتەی لە ساڵی 1923وە دامەزراوە، بەتایبەتیش ئەوەی بە پرسی کوردەوە پەیوەستە. ئەو باوەڕە نەوەك هەرتەنها لەسەر سیاسەتی ناوەخۆی تورکی لەسەر هەمەجۆر ئاست کاریگەری هەیە، بەڵکو کاریگەری لەسەر پەیوەندییە دەرەکییەکانیشی هەیە. سیاسەتی دەرەوەی تورکی دیاریکردووە و لەبەرامبەر هەریەکە لەمانە دەست و پێی گرتووە: یەکێتی ئەورووپی، رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، بەلقان، قەفقاس...، بەڵام ترسناکترین لایەنی کاریگەری پرسی کورد لە پەیوەندییە دەرەکییەکانی تورکیا، ئەو گرفت و دیدگا جیاوازەی نێوان تورکیا و ئەمریکایە، کە هاوپەیمانێکی نزیك و بەهێزی تورکیایە لەوەتەی پرەنسیپی ترۆمان لە 1947 جاردراوە.

تورکیا بەشێوەیەکی راستەوخۆ بەشێکی ئەودەست ئەودەستکردنی پرسی کوردی دەکەوێتە ئەستۆ، بەهۆی سیاسەتەکەی بەرامبەر هاووڵاتییە کوردەکانی. نەهێشتنەوەی هیچ دەرفەتێك لەبەردەم کورد بۆ دەربڕینی ناسنامەی کلتووری و نەتەوەییان بە ئامرازی ئاشتییانە، جا بەهۆی ئازادی لە دامەزراندنی پارتەکان بێت یا دەرکردنی رۆژنامە بێت یا پیادەکردنی ئازادی رادەربڕین، زۆربەیانی ناچارکردووە کە لە ترسی راوەدوونان و چەوساندنەوە بەتۆمەتی بانگەشەکردن بۆ بیری جوداخوازی، وڵات جێبێڵن، زۆربەی ئەوانە توانییان سەرنجی رای گشتی رۆژئاوا بۆ پرسی کورد رابکێشن. زۆربەی ئەوانەش کە لە وڵات رایان نەکرد، ناچاربوون بیری جوداخوازی وەربگرن و باوەڕیان بە خەباتی چەکداری هەبێت کە خۆی لە دامەزراندنی پارتی کرێکارانی کوردستان و بەرزبوونەوەی جەماوەرەکەی دەنواند بەشێوەیەك کە لەگەڵ توندوتیژییەکەی دەوڵەتی تورکی لەبەرامبەر داخوازییەکانی کورد هاوسەنگ بوو.

پەیوەندییەکانی ئەمریکا– تورکیا گرنگییەکی تایبەتی هەیە، ئەو پەیوەندییانە بەشێوەیەکی خێرا و راستەوانە لەوەتەی ناوەڕاستی سەدەی بیستەمەوە پەرەیسەندووە، پێویستیە ستراتیژی و ئەمنییەکانی ئەمریکا بۆ تورکیا لە پێویستیە ستراتیژی و ئەمنییەکانی تورکیا بۆ ئەمریکا کەمتر نەبوو، ئەمەش لەو هەڕەشە هاوبەشە هاتوو لە یەکێتی سۆڤیەتەوە سەرچاوەی گرتبوو. لەم سۆنگەیەوە ئەمریکا پێی باش بوو وەڵامی داواکارییەکانی تورکیا بە پاڵپشتی سەربازی و دارایی ئابووری لە مامەڵەکردن لەگەڵ ئەو هەڕەشە ناوخۆییانەی کە رووبەڕووی هاوپەیمانێکی گرنگ و پێویست دەبێتەوە، بداتەوە. ئەمریکا گوێی بە هیچ نەدا، جگە لە گرنگیدان بەوەی کە ئارامی و هێزی ئەو هاپەیمانە بەهێز بکات. لەسەر ئەم بنەمایە ئەمریکا بۆماوەی چەندین دەیە بڕیاری لەسەر پەیوەندییەکانی لەگەڵ تورکیا دا، سیاسەتی فەرمی دەوڵەتی تورکی کە نکۆڵی لە بوونی ناسنامەی جیاوازی کوردی دەکات و ئاماژە بە بوونی حاڵەتی **"جوداخوازی تیرۆریستی"** دەکات و کورد بە **"تورکی چیایی"** دادەنێت. تا کۆتایی دەیەی هەشتاکان ئەمریکا ئاماژەی بە بوونی چەوساندنەوە و سەرکوتی کورد لە تورکیا نەکردبوو.

کۆتایی شەڕی سارد و رووخانی یەکێتی سۆڤیەت، کە بەردەوام گرنگترین پاساوی بەهێزبوونی پەیوەندییەکانی ئەمریکا—تورکیا بوو، لە گرنگی ستراتیژی تورکیای بۆ ئەمریکا کەم نەکردەوە، بەڵکو ئەرکی تورکیای لە ناوچەکە گۆڕی و بەرپرسیارێتی دووهێند کردەوە، بۆیە سەیر نییە لە ماوەی ساڵانی نەوەدەکان جارێك بە **"دەوڵەتی نوێی رووبەڕووبوونەوە"** و جارێکی دیکە بە **"سەنتەری هێز"** و جارێکیش بە **"هاوپەیمانی ستراتیژی"** و بە **"قەڵای پۆڵایین"** بۆ بەرژەوەندییەکانی ئەمریکی وەسفی بکەن، لەمیانەی رۆڵە نوێیەکانی تورکیا لە قەوقاز و بەلقان و حەوزی دەریای رەش، بۆ زامنکردنی رێگای بازرگانی نێوان بازاڕە نوێیە دەولەمەندە نەوتییەکانی ئاسیای ناوەند و لە نێوان ئەورووپا و بۆ رووبەڕووبوونەوەی فەندەمینتالیزمی ئیسلامی و دەورەدانی عێراق و ئێران و پرۆسەی ئاشتی عەرەبی — ئیسرائیلی.

PDF 4 KURD

شانبەشانی زیادبوونی گرنگی تورکیا بۆ ئەمریکا و پێنانی پەیوەندییەکانیان بۆ ئاستی **"ستراتیژی"**، ئەمریکا چەندەها شێوەی نوێی بۆ پاڵپشتیکردن لە تورکیای داهێنا، سەرباری بەردەوامی لە پاڵپشتی سەربازی و ئابووری، یەکێك لەو چەمکانەش پێی دەگوترا **"یارمەتی تورکیا بۆ یارمەتیدانی خۆی"**بوو، ئەو چەمکەش لەسەر بنەمای پاڵپشتی لە ئارامی تورکیا بە هۆی چارەسەرکردنی کێشە ناوخۆییەکانی لە ڕێگەی دۆزینەوەی چارەسەری درێژماوەی ئاشتییانە بە **"ئامرازی دیموکراتی و ڕێزگرتن لە مافەکانی مرۆڤ"**.

گرنگیدانی ئەمریکا بە پرسەکانی دیموکراتی و مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا، لە باوەڕهێنانی ئەمریکاوە بە بوونی پرسی کورد لە تورکیاوە هەڵنەقوولابوو، پرسێك کە دەبێت چارەسەرێکی سەردەمییانەی لەسەر بنەمای مافەکانی مرۆڤ و پرەنسیپەکانی دیموکراتی بونیادنرابیت، بۆ بکرێت، ئەو پرەنسیپانەی کە ئەمریکا لە هەموو نێوەندە نێودەوڵەتییەکان بانگەشەی بۆ دەکرد، هەندێجاریش بە بیانوی بەرگری کردن لەو چەمکانە جەنگی هەڵدەگیرساند، بەڵکو ئەو گرنگیپێدانەی ئەمریکا لە ترسی ئەوە بوو کە نەوەکو ململانێکەی باشووری ڕۆژهەڵاتی تورکیا بۆ یەکێ لە کێشە ئاڵۆز و درێژخایەنەکان بگۆڕێت، وەك ئەوەی کە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بە زۆری بەدەستیەوە دەناڵێنیت، لە وڵاتێکی هاوپەیمانی گرنگ، کە جێگرەوەی نییە، ئارامی ئەو وڵاتە پێویستییەکی سەرەکی ئەمریکایە، بۆئەوەی بتوانێ ڕۆڵی خۆی لە بەدیهێنانی بەرژەوەندییەکانی ئەمریکا لە ناوچەکە بەتەواوترین شێوە بەجێبهێنێ.

سیاسەتی ئەمریکی سەبارەت بە پرسی کورد لە تورکیا، کتومت وەك لاساییکردنەوەی سیاسەتی تورکیا بوو، هیچ ئاماژەیەك لەسەر ئەوە نییە کە ئەمریکا بەدرێژایی هاوپەیمانی لەگەڵ تورکیا تا سەرەتای دەیەی نەوەدەکان، گرنگی بە پیادەکردنە سەربازی و ئەمنییەکانی ئەو دەوڵەتە لە کوردستانی تورکیا دابێت، لە هەموو بۆنەیەکدا پارتی کرێکارانی کوردستانی بە **"ڕێکخراوێکی تیرۆریستی"** وەسفکردووە، ئەمەش بۆ پاڵپشتی نەگوری خۆی لە هەڵوێستی بنەڕەتی تورکیا پیشانداوە. هەرچەندە ئەمریکا هیچ کردەوەیەکی

تۆمارنەکردووە، کە پارتی کرێکارانی کوردستان بەرژەوەندییەکانی ئەمریکای کردبێتە ئامانج یا هەتاکو کردەوەیەکی کردبێ بەو ئاقارەدا چووبیت.

پێ دەچێت ئەو هەڵوێستەی پارتی کرێکارانی کوردستان، لە هەستکردنی بەو گۆڕانکارییە سیاسیە گەورانەی کە جیهان لەسەرەتای دەیەی کۆتایی سەدەی بیستەم بەخۆیەوە بینیوە، کە خۆی لە ڕووخانی سەربازگەی ڕۆژهەڵات و سەروەری تاك جەمسەری دەنوێنێ. بۆیە پارتی کرێکاران باوەڕی بەوە هێنابوو کە ڕووبەڕووبوونەوەی هێزێکی گەورە وەك ئەمریکا کە پێشەوایەتی جیهان دەکات، کەڵکی نابێت. هەروەها ویستی سوود لەو کەشی کرانەوە و شۆڕشی زانیارییەی کە بەهۆی گلۆبالیزمەوە پەیدابووە، وەربگریت و بۆئەوەی رای گشتی ڕۆژئاوا بەگشتی و ئەمریکی بەتایبەتی بۆ خۆی بقۆزیتەوە. چالاکییەکانی توری زانیاری کوردی و کانی غولامی نوێنەرەکەی لە واشنتۆن، لەم ڕێرەوەدا بوو، ئەمەش بەهیوای ئەوەی لۆبییەکی لایەنگر بۆ پرسی کورد لە تورکیا دروست بکرێت، هەروەها لە ڕێگەی پێکهێنانی پەیوەندی لەگەڵ کەسایەتییەکانی کۆنگرێسی ئەمریکی و ڕێکخراو دەستە ئەمریکییە ناحکومییەکان ئەوانەی گرنگی بە مافەکانی مرۆڤ و دیموکراتی لە جیهان دەدەن. لەگەڵ ئەمەشدا سەرکەوتنی پارتەکە لەم بوارەدا زۆر سنووردار‌بوو.

ئەمریکا بە بەشێکی گەورە لە هەوڵەکانی حکومەتی تورکی بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی بزووتنەوەی چەکداری کوردی لە باشووری ڕۆژهەڵاتی تورکیا بەشداری کرد. تورکیا یەکێ لە سێ گەورەترین وەرگری بەخشین و یارمەتی سالآنەی سەربازی ئەمریکی پێکدەهینا، هەروەها زۆربەی جبەخانە و سیستەمە سەربازییەکەی دروستکراوی ئەمریکی بوو، بەشداری ئەمریکی هەر ئەوەندە نەبوو، بەڵکو پاڵپشتییە سیاسییەکەی کە خۆی لە پاڵپشتی تورکیا لە نێوەندە نێودەوڵەتییەکان و سیاسەتی دەرەوە دەبینییەوە، لە پاڵپشتییە سەربازییەکەی کەمتر نەبوو. دەنگدانەوەی ئەو پاڵپشتییە بە ڕوونی لە هاوکاری ئەمنی و هەواڵگری دیاربوو، کە بە دەستگیرکردنی سەرۆکی پارتی کرێکارانی کوردستان تاجی لەسەر نرا.

PDF 4 KURD

بەڵام ئەوەی لە راستیدا روویدەدا، ئەوەبوو کە ئەمریکا ناچار نەبوو کە ئەو هەموو پاڵپشتییە سەربازی ئەمنی و سیاسییانە لە تورکیا بکات، تەنها لە پێناوی گرفتێکی نێوەخۆیی رووت، تا ئەندازەیەك کە بەشێوەیەکی راستەوخۆ لە گرفتەکە تێوەگلا، گرفتەکەی لەجیاتی ئەوەی چارەسەر بکات ئاڵۆزی کرد، ئەو هەموو پاڵپشتییە هانی تورکیای دا لە رێگاچارەی سەربازی بەردەوام بێت، ئەو رێگاچارەیەی کە بێ سوودی سەلمێنرا، لەوانە بوو لەبری ئەمە باشتر بوو یارمەتی ئەمریکی بۆ تورکیا لە بواری بەرنامەی بوژاندنەوەی ئابووری و ئەو چاکسازییانە بێت کە تورکیا بە شێوەیەکی گشتی و ناوچەی ململانێی باشووری رۆژهەڵات بەتایبەتی زۆر پێویستیان پێیەتی.

نێوەندەکانی ئیدارەی ئەمریکی، بەتایبەتی لە وەزارەتی دەرەوە و ژمارەیەك ئەندام کۆنگرێس و رێکخراوەکانی مافی مرۆڤ و میدیا ئەمریکییەکان، رەخنەی زۆریان لەو رەفتارەی تورکیا گرت کە بەهۆیەوە مامەڵەی لەگەڵ پرسی کورد دەکرد و لەو پێشێلکارییە فراوانانەی مافەکانی مرۆڤ لە باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا. ئەو رەخنانە فشارێکی وای لەسەر ئیدارەی ئەمریکی لەبابەت یارمەتی و فرۆشتەنییە سەربازییەکان بۆ تورکیا دروستکرد کە نەدەکرا بەهەند وەرنەگیرێت. شایەنی ئاماژە بۆکردنە کە هەڵوێستەکان لە ناو ئیدارەی ئەمریکی لەمبارەیەوە جیاواز بوون. لەهەمان کاتدا راپۆرتەکانی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا لەوەتەی ساڵی 1988وە باسیان لە پێشێلکارییەکانی مافەکانی مرۆڤ لە تورکیا کردووە، بەڵام ئەو بابەتە بۆ وەزارەتی بەرگری ئەمریکی کە بە پلەی یەکەم لە دیدگایەکی ستراتیژییەوە سەیری بابەتەکەی دەکرد، ئەوەندە گرنگ نەبوو.

هەرچەندە هەوڵەکانی ئیدارەی ئەمریکی، لە رازیکردنی تورکیا بۆئەوەی چاکسازی سیاسی بەرەبەرەیی بکات و وەڵامی ژمارەیەك داخوازی میانرەوی کوردی، شەرمن بوو. ئەو هەوڵانە لەلایەن تورکیاوە بەتوندی رەتکرایەوە و پەسند نەکرا و بەگوومان و دوو دڵییەوە سەیر دەکرا، ئەو تورکانە زۆرجار هەڕەشەی زیان گەیاندن بە پەیوەندییەکانی لەگەڵ ئەمریکا کردووە، بەڵام زاڵبوونی بەرژەوەندی

ستراتیژی وایکرد ئەو لێدوانانە ببێتە نەریتێك لە بەیاننامە و سیاسەتی تورکەکان، هەتاکو ئەوانەش کە پۆستی حکومییان هەیە. بەرژەوەندی ستراتیژی لە هەموو وەرچەرخانێك کە لە پەیوەندییەکانیان روودەدات بەردەوام بەخێرایی بەهێز خۆی بەسەر پەیوەندییەکانی هەردوولا دەسەپاند.

بەم شێوەیە سیاسەتی ئیدارەی ئەمریکی لەگەڵ پرسی کورد لە تورکیا دووفاقییەکی روونی پێوە دیاربوو، ئەگەر بەراوردی بارەکە بە بۆسنە و کۆسۆڤۆ و ناوچەکانی دیکەی جیهان بکەین، کە ئەمریکا تێروانینی خۆی بۆیان هەیە، ئەوا دیاریکردنی سیاسەتی دوو فاقی ئەمریکی کارێکی سەخت نییە، زۆر دوور نا لە سنووری باشووری رۆژهەڵاتی تورکیا، بەڵکو راستەوخۆ لەو بەری سنوورەوە. ئەمریکا ئەوەی بە "داڵدەی ئارامی کوردی" لە باکووری عێراق بەدرێژایی ساڵانی نەوەدەکانی سەدەی بیستەم، ناسراوە.

PDF 4 KURD

پاشکۆکان

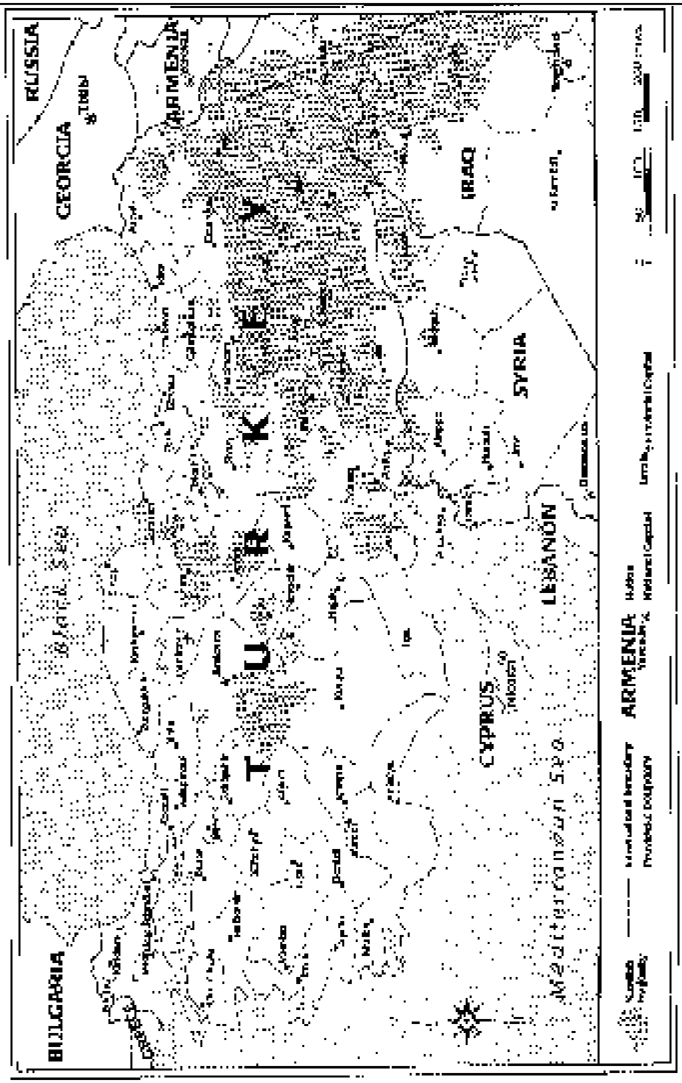

Map 2. Kurdish Population in Southeastern, Central, and Eastern Turkey.

بەرگی راپۆرتەکەی رێکخراوی چاودێری مافەکانی مرۆڤ

(گواستنەوەی چەك و پێشێلکردنی یاساکانی جەنگ لە تورکیا) (1)

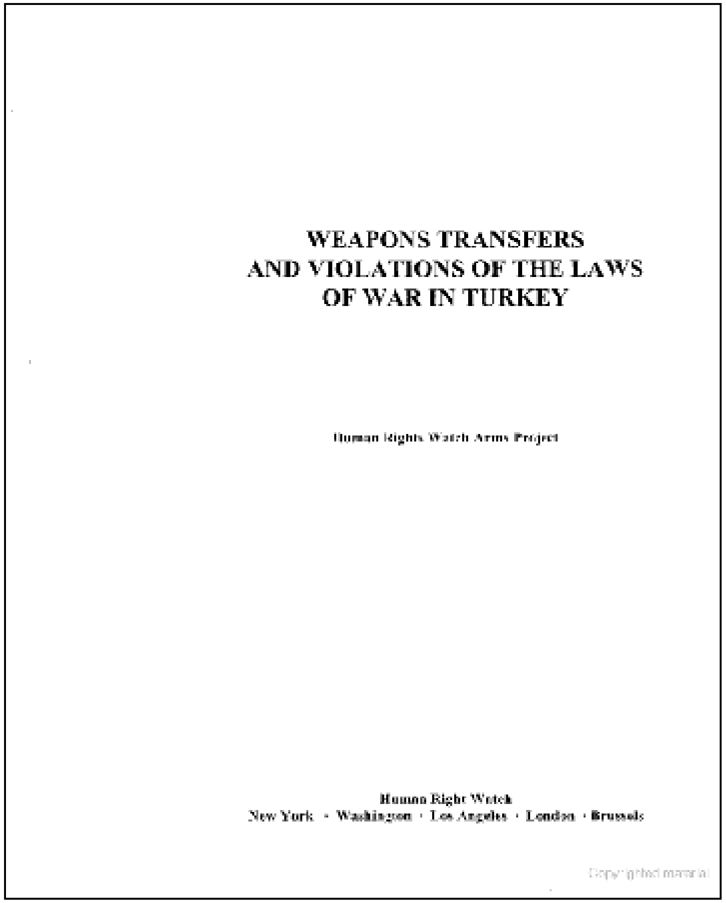
WEAPONS TRANSFERS
AND VIOLATIONS OF THE LAWS
OF WAR IN TURKEY

Human Rights Watch Arms Project

Human Right Watch
New York · Washington · Los Angeles · London · Brussels

Copyrighted material

(1) Human Rights Watch Arms Project, "Weapons Transfer and Violations of the Laws of War in Turkey", Human Rights Watch, New York, Washington, Los Anglos, London, Brussels, November 1995.

PDF 4 KURD

راپۆرتی وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا لەبارەی (پێشێلکارییەکانی سوپای تورکی بۆ مافەکانی مرۆڤ لە قوبرس)[1]

U.S. DEPARTMENT OF STATE
95/06/01 Report on Human Rights in Turkey
and Situation inprus
BUREAU OF EUROPEAN AFFAIRS

Report on Allegations of Human Rights Abuses
by the Turkish Military
And on the Situation in Cyprus
This report is submitted in compliance with the
Congressional requirement as set forth in public law 103-306
- August 23, 1994. It consists of two parts. The first
Covers allegations of human rights abuses by the Turkish
Security forces. The second covers Cyprus.
95/06/01

(1) U.S. Department of State, (Bureau of European Affairs), Report on Allegations of Human Rights Abuses by the Turkish Military and on the Situation in Cyprus, 95/06/01.

یارمەتییە سەربازییەکان و فرۆشتنی چەکی ئەمریکی بە تورکیا [1]

لەماوەی ساڵانی دارایی 1984-1999

نرخ دۆلاری ئەمریکی

السنة المالية	صادرات الأسلحة	المنح	القروض المباشرة
1984	327,4 مليون	585 مليون	———
1985	423,4 مليون	485 مليون	———
1986	303,7 مليون	409,4 مليون	———
1987	332,9 مليون	177,9 مليون	———
1988	735,5 مليون	156 مليون	178 مليون
1989	961,8 مليون	340,7 مليون	90 مليون
1990	943 مليون	412,2 مليون	85,6 مليون
1991	697 مليون	500 مليون	100 مليون
1992	741 مليون	475 مليون	25 مليون
1993	878,7 مليون	———	450 مليون
1994	951,8 مليون	———	405 مليون
1995	536,9 مليون	———	328 مليون
1996	547 مليون	———	320 مليون
1997	1,27 مليار	———	175 مليون
1998	1,01 مليار	———	———
1999	1,56 مليار	———	———
المجموع	12220,1 مليار	3541,2 مليار	2156,6 مليار

(1) Tamar Gabelnick, and Others, Arming Repression: U.S. Arms Sales to Turkey During the Clinton Administration, World Policy Institute and the Federation of American Scientists, October, 1999.

PDF 4 KURD

نامەی 153 ئەندامی کونگریس بو سەروك كلينتون لەبارەی كورد[(1)]

Congressional Letter to President Clinton

Signed by 153 Members of Congress

October 30, 1997

Dear Mr. President:

We write to draw your attention to the tragic situation of Leyla Zana, the first Kurdish woman ever elected to the Turkish parliament. Mrs. Zana, the mother of two children, was chosen to represent the Kurdish city of Diyarbakir by an overwhelming margin in October of 1991. She was arrested by Turkish authorities on March 2, 1994 in the Parliament building and subsequently prosecuted for what Turkish authorities have labeled "separatist speech," stemming from the exercise of her right to free speech in the defense of the rights of Kurdish people. She was sentenced to 15 years in prison in December 1994. She remains imprisoned in Ankara today.

One of the charges against Mrs. Zana was her 1993 appearance, here in Washington, before the Helsinki Commission of the United States Congress. We find it outrageous that although she was invited to participate at the request of Members of Congress, her participation was one of the activities that led to her imprisonment.

Mrs. Zana's pursuit of democratic change through nonviolence was honored by the European Parliament which unanimously awarded her the 1995 Sakharov Peace Prize. In addition, Amnesty International and Human Rights Watch have raised concern about her case.

((1)) Congressional letter to President Clinton" Signed by 153 Members of Congress, 30 October, 1997.

Mr. President, Turkey is an important partner of the United States, a NATO member, and a major recipient of our foreign aid, but its abuse of its Kurdish citizens and their legitimately elected representatives is unacceptable. Mrs. Zana's majority Kurdish constituency gave her the mandate to represent them, but the government of Turkey has made an unconscionable effort to stop her. Her voice should not be silenced. This is just one of many cases in which the Turkish government has used the power of the state to abuse people based on their political beliefs.

We ask that you and your administration raise Mrs. Zana's case with the Turkish authorities at the highest level and seek her immediate and unconditional release, so that we may once again welcome her to our shores.

Sincerely yours,

1. Rep. Neil Abercrombie (D-1st HI)
2. Rep. Gary Ackerman (D-5th NY)
3. Rep. Bob Andrews (D-1st NJ)
4. Rep. Howard Berman (D-26th CA)
5. Rep. Michael Bilirakis (R-9th FL)
6. Rep. Earl Blumenauer (D-3rd OR)
7. Rep. David Bonior (D-10th MI)
8. Rep. George Brown (D-42nd CA)
9. Rep. Sherrod Brown (D-13th OH)
10. Rep. Ken Calvert (R-43rd CA)
11. Rep. Walter Capps (D-22nd CA)
12. Rep. Julia Carson (D-10th IN)
13. Del. Donna Christian-Green (D-VI)
14. Rep. Bob Clement (D-5th TN)
15. Rep. James Clyburn (D-6th SC)

PDF 4 KURD

16. Rep, Jerry F. Costello (D-12th IL)
17. Rep. Christopher Cox (R-47th CA)
18. Rep. William Coyne (D-14th PA)
19. Rep. Michael Crapo (R-2nd ID)
20. Rep. Elijah Cummings (D-7th MD)
21. Rep. Randy Cunningham (R-51st CA)
22. Rep. Pat Danner (D-6th MO)
23. Rep. Danny Davis (D-7th IL)
24. Rep. Peter DeFazio (D-4th OR)
25. Rep. Diana DeGette (D-1st CO)
26. Rep. William Delahunt (D-10th MA)
27. Rep. Rosa DeLauro (D-3rd CT)
28. Rep. Ron Dellums (D-9th CA)
29. Rep. Peter Deutsch (D-20th FL)
30. Rep. Norman Dicks (D-6th WA)
31. Rep. John Dingell (D-16th MI)
32. Rep. Julian Dixon (D-32nd CA)
33. Rep. Lloyd Doggett (D-10th TX)
34. Rep. Eliot Engel (D-17th NY)
35. Rep. Anna Eshoo (D-14th CA)
36. Rep. Lane Evans (D-17th IL)
37. Del. Eni Faleomavaega (D-AS)
38. Rep. Sam Farr (D-17th CA)
39. Rep. Harris Fawell (R-13th IL)
40. Rep. Vic Fazio (D-3rd CA)
41. Rep. Bob Filner (D-50th CA)
42. Rep. Floyd Flake (D-6th NY)

43. Rep. Mark Foley (R-16th FL)
44. Rep. Barney Frank (D-4th MA)
45. Rep. Bob Franks (R-7th NJ)
46. Rep. Elizabeth Furse (D-1st OR)*
47. Rep. Sam Gejdenson (D-2nd CT)
48. Rep. Wayne Gilchrest (R-1st MD)
49. Rep. Benjamin Gilman (R-20th NY)
50. Rep. Gene Green (D-29th TX)
51. Rep. Luis Gutierrez (D-4th IL)
52. Rep. Tony Hall (D-3rd OH)
53. Rep. Jane Harman (D-36th CA)
54. Rep. Earl Hilliard (D-7th AL)
55. Rep. Maurice Hinchey (D-26th NY)
56. Rep. Peter Hoekstra (R-2nd MI)
57. Rep. Tim Holden (D-6th PA)
58. Rep. Darlene Hooley (D-5th OR)
59. Rep. Stephen Horn (R-38th CA)
60. Rep. Steny Hoyer (D-5th MD)
61. Rep. Jesse Jackson, Jr. (D-2nd IL)
62. Rep. William Jefferson (D-2nd LA)
63. Rep. Eddie Bernice Johnson (D-30th TX)
64. Rep. Marcy Kaptur (D-9th OH)
65. Rep. Sue Kelly (R-19th NY)
66. Rep. Joseph Kennedy II (D-8th MA)
67. Rep. Patrick Kennedy (D-1st RI)
68. Rep. Barbara Kennelly (D-1st CT)
69. Rep. Carolyn Kilpatrick (D-15th MI)

PDF 4 KURD

70. Rep. Ron Klink (D-4th PA)
71. Rep. Dennis Kucinich (D-10th OH)
72. Rep. Nick Lampson (D-9th TX)
73. Rep. Tom Lantos (D-12th CA)
74. Rep. James Leach (R-1st IA)
75. Rep. Sheila Jackson Lee (D-18th TX)
76. Rep. John Lewis (D-5th GA)
77. Rep. Ron Lewis (R-2nd KY)
78. Rep. Sander Levin (D-12th MI)
79. Rep. William Lipinski (D-3rd IL)
80. Rep. Nita Lowey (D-18th NY)
81. Rep. Zoe Lofgren (D-16th CA)
82. Rep. Carolyn Maloney (D-14th NY)
83. Rep. Thomas Manton (D-7th NY)
84. Rep. Edward Markey (D-7th MA)
85. Rep. Matthew Martinez (D-31st CA)
86. Rep. Robert Matsui (D-5th CA)
87. Rep. Carolyn McCarthy (D-4th NY)
88. Rep. Joseph McDade (R-10th PA)
89. Rep. Jim McDermott (D-7th WA)
90. Rep. James McGovern (D-3rd MA)
91. Rep. Cynthia McKinney (D-4th GA)
92. Rep. Michael McNulty (D-21st NY)
93. Rep. Martin Meehan (D-5th MA)
94. Rep. Carrie Meek (D-17th FL)
95. Rep. Robert Menendez (D-13th NJ)
96. Rep. George Miller (D-7th CA)

97. Rep. Patsy Mink (D-2nd HI)
98. Rep. Joe Moakley (D-9th MA)
99. Rep. James Moran (D-8th VA)
100. Rep. Constance Morella (R-8th MD)
101. Rep. Sue Myrick (R-9th NC)
102. Rep. Jerrold Nadler (D-8th NY)
103. Rep. Richard E. Neal (D-2nd MA)
104. Del. Eleanor Holmes Norton (D-DC)
105. Rep. David Obey (D-7th WI)
106. Rep. John Olver (D-1st MA)
107. Rep. Major Owens (D-11th NY)
108. Rep. Frank Pallone (D-6th NJ)
109. Rep. Michael Pappas (R-12th NJ)
110. Rep. William Pascrell (D-8th NJ)
111. Rep. Ed Pastor (D-2nd AZ)
112. Rep. Donald Payne (D-10th NJ)
113. Rep. Nancy Pelosi (D-8th CA)
114. Rep. John Porter (R-10th IL)*
115. Rep. Glenn Poshard (D-19th IL)
116. Rep. David Price (D-4th NC)
117. Rep. Deborah Pryce (R-15th OH)
118. Rep. Lynn Rivers (D-13th MI)
119. Rep. Steven Rothman (D-9th NJ)
120. Rep. Lucille Roybal-Allard (D-33rd CA)
121. Rep. Edward Royce (R-39th CA)
122. Rep. Bobby Rush (D-1st IL)
123. Rep. Loretta Sanchez (D-46th CA)
124. Rep. Bernard Sanders (I-VT)

PDF 4 KURD

125. Rep. Charles Schumer (D-9th NY)

126. Rep. Jose Serrano (D-16th NY)

127. Rep. David E. Skaggs (D-2nd CO)

128. Rep. Christopher Shays (R-4th CT)

129. Rep. Brad Sherman (D-24th CA)

130. Rep. Louise Slaughter (D-28th NY)

131. Rep. Christopher Smith (R-4th NJ)

132. Rep. Linda Smith (R-3rd WA)

133. Rep. Pete Stark (D-13th CA)

134. Rep. Louis Stokes (D-11th OH)

135. Rep. James Talent (R-2nd MO)

136. Rep. Karen Thurman (D-5th FL)

137. Rep. John F. Tierney (D-6th MA)

138. Rep. Esteban Torres (D-34th CA)*

139. Rep. Edolphus Towns (D-10th NY)

140. Rep. James Traficant (D-17th OH)

141. Rep. Jim Turner (D-2nd TX)

142. Del. Robert Underwood (D-GU)

143. Rep. Fred Upton (R-6th MI)

144. Rep. Nydia Velazquez (D-12th NY)

145. Rep. Peter Visclosky (D-1st IN)

146. Rep. Maxine Waters (D-35th CA)

147. Rep. Melvin Watt (D-12th NC)

148. Rep. Henry Waxman (D-29th CA)

149. Rep. Curt Weldon (R-7th PA)

150. Rep. Frank Wolf (R-10th VA)*

151. Rep. Lynn Woolsey (D-6th CA)

152. Rep. Albert Wynn (D-4th MD)

153. Rep. Sidney R. Yates (D-9th IL)

*These members of the U.S. Congress initiated the effort.

PDF 4 KURD

پرۆژە بڕیارێك لە ئەنجومەنی نوینەرانی ئەمریکای پەسەند کرا
بە ژمارە (136)[1]

House Concurrent Resolution 136
Thursday, January 25, 1996
104TH CONGRESS
2D SESSION
H. CON. RES. 136

Expressing the sense of the Congress concerning resolution of the conflict between the Government of Turkey and Kurdish Militants IN THE HOUSE OF REPRESENTATIVES January 25, 1996 Mr. Smith of New Jersey (for himself and Mr. Hoyer) submitted the following concurrent resolution: which was referred to the Committee on International Relations CONCURRENT RESOLUTION Expressing the sense of the Congress concerning resolution of the conflict between the government of Turkey and Kurdish militants.

Whereas armed conflict has existed in southeastern Turkey since 1984, and the entire region has been placed under a state of emergency since 1987; Whereas the human toll of this conflict has been great, with the loss of more than 20,000 lives the displacement

[(1)] House Concurrent Resolution 136, 10uth Congress, 2D Session, 25 January, 1996.

of more than 3,000,000 civilians, and the destruction of more than 2,650 Kurdish villages; Whereas free expression in Turkey is restricted by laws which criminalize non-violent expression, resulting in the incarceration of journalists, writers, academics, human rights activists, and others as political prisoners; Whereas in the last two years, 13 Kurdish members of Turkey's parliament have been removed from office, jailed, or exiled for expressing political opinions or having alleged contacts with the illegal Kurdistan Workers Party (PKK).

Whereas Kurdish citizens of Turkey have been denied certain basic political and civil rights such as the right to full and free participation in political life, the right to be educated in their mother language, and the right to freely write and publish materials in the Kurdish language.

Whereas the conflict between Kurdish guerrillas and Turkish armed forces has spilled over Turkey's borders and threatens the stability of the nation.

Whereas the escalating conflict poses grave threats to economic stability and the existing political order and prevents realization of full-fledged democracy.

Whereas international and local humanitarian organizations, including the International Committee of the Red Cross, have been denied access to southern Turkey.

Whereas terrorism is a grave threat to human rights and violates international law.

PDF 4 KURD

Whereas Turkey's leaders have made commitments to building a democratic society and have made significant progress in realizing this goal.

Whereas the government of Turkey has acceded to upholding international human rights agreements, including the United Nations Universal Declaration of Human Rights, the Geneva Conventions, and the Helsinki Final Act.

Whereas Turkey, a member of the North Atlantic Treaty Organization and the Organization for Security and Cooperation in Europe, is an important strategic and economic partner of the United States.

Whereas long-term strategic and economic interests of the United States are jeopardized by the continuing conflict in Turkey;

Whereas after 11 years, Kurdistan Workers Party (PKK) guerrilla leaders have offered to lay down their weapons.

Whereas a military solution to the Kurdish question in Turkey is not possible, and only a nonviolent political solution can bring peace, stability, full democracy, and prosperity to Turkey; and

Whereas such a solution must be sought and implemented within the framework of the Republic of Turkey; Now, therefore, be it Resolved by the House of Representatives (the Senate concurring), That it is the sense of the Congress that:

1. the government of Turkey should immediately release all political prisoners and lift restriction on free expression and thereby enable Turkish citizens, including those of Kurdish

origin, to enjoy the political and cultural rights of peoples in all democratic countries;

2. the President should take every opportunity to encourage the Government of Turkey to initiate steps to end the armed confrontation in that country;
3. the Kurdistan Workers Party (PKK) should declare a cease-fire and restate support for resolution of the conflict through democratic means and within the framework of the territorial unity of the Republic of Turkey;
4. the Government of Turkey should declare a cease-fire and reaffirm a foundation upon which its Republic is based: "Peace at home, Peace in the world";
5. upon cessation of hostilities, the International Committee of the Red Cross and other appropriate humanitarian and monitoring organizations should be given access to southeastern Turkey;
6. the Government of Turkey should take steps to reduce the potential for future confrontation, including--

A. allowing all political parties committed to nonviolence to participate in Turkish political life;

B. repealing the state of emergency in southeastern Turkey;

C. dismantling the paramilitary "village guard" system;

D. lifting all constraints on the dissemination in the Kurdish language of television and radio broadcasts, print, music, and other media;

E. allowing schools to offer instruction in the Kurdish language; and

PDF 4 KURD

F. establishing consultative mechanisms to defuse sources of conflict and propose strategies to resolve current crisis in southeastern Turkey; and

7. the President should support providing technical assistance to carry out paragraphs (1) through (6).

گەواهی لیلی زانا و ئەحمەد تورك لە پێش کۆمیتەی هەلسنکی لە کۆنگریسی ئەمریکی دا

The Testimony of Ahmet Turk and Leyla Zana Before the Helsinki Commission of the United States Congress

May 17, 1993

[On May 17, 1993, two members of the Peoples Labor Party, HEP, Mr. Ahmet Turk and Mrs. Leyla Zana were invited to testify before the Helsinki Commission of the United States Congress. What follows is their written statement. The speech was delivered on behalf of Ahmet Turk by his translator.]

Ladies and Gentlemen,

I thank you for the opportunity to address you on the plight of the Kurds. My stateless, helpless and often persecuted people need all the attention you can give. Your concern is gratifying. On behalf of some thirty million Kurds, I appreciate it.

History is witness to the fact that we Kurds have been living in what today is known as Kurdistan for about 4000 years. Sometimes free, sometimes not, we have had our share of different neighbors and succeeding governments. Today, we still live on our land, but subjected to the rule of others. The Turks, the Arabs and the Persians have shared Kurdistan among themselves as a colony without any rights. We have been exploited not only materially, but also spiritually, to the degree that our existence as a distinct nation is in jeopardy.

In Turkey, we Kurds, live a very precarious life. Though promised equality, with the Turks, we have been subjugated to a policy of total

PDF 4 KURD

assimilation. Our language is banned, we can not write in our God-given mother tongue. Those of us who come to terms with the truth and accept the fact that we are Kurds face double standards in the so-called Turkish democracy. Instead of promotions, we face demotions; instead of freedom, we face imprisonment as potential separatists. Life has become a political struggle, one that ties the individual to his people, because our people suffer and because we want to end their suffering.

The individual or collective Kurdish response as could be expected has been both violent and non-violent. In different parts of Turkish Kurdistan, year in and year out, the Kurds of both sexes and all ages have risen in arms to let the Turks know that they are Kurds and that they are not going to accept assimilation, to be Turks. In Diyarbakir, in Dersim, in Kocgiri and in various other parts of Kurdistan , they have participated in uprisings and invariably they were silenced with violence. The Kurdish masses together with their leaders were crushed or exiled. Today is no different. The fight is still for freedom, for liberty, for basic human rights as 20th century citizens of this world.

Turkish Kurdistan is in turmoil today. Some of us are engaged with a nonviolent political struggle to redeem a people, to have it join the family of nations on an equality basis. Others among us have resorted to armed struggle, losing hope with the slow pace of reforms to validate a nation. Our means are different; our goal is the same. My hope is that, I make you privy to both struggles and have you side with the democratic forces and help us expedite the work of nonviolence. All we are asking is to have you give democracy a chance for stability of the region , and for the brotherhood of the nations in the Middle East.

I am here as the leader of the People's Labor Party, an 18 member entity, in the Turkish Parliament, dedicated to advocating the rights of the Kurds through political means. But our road is blocked, our staff is harassed and our party is prosecuted with a closure by the Turkish Constitutional Court. This says a lot about the status of Kurds in Turkey. Our duty to our conscience as Kurds, and to our people as their representatives, is putting us at variance with the state laws.

Allow me to cite you an example to make my point. I and a number of my fellow Kurdish Parliamentarians were elected on the Social Democratic Party ticket to the Turkish Parliament. Some of us attended a conference in Paris. Among its topics there was the issue of human rights abuses-- of the Kurds-- in Turkey. When we returned from the French capital, we found ourselves dismissed from our party for attending such a meeting.

I give this example to make a point about the fragility of the democracy in Turkey. Ours is the task to be truthful to the aspirations of our people as Kurds and also not to be caught by the long arm of the Turkish law that prohibits such an activity. Since 1980, we have been at odds with the Turkish state laws, more than ever before. The Kurds have asked for more political rights; the government in Ankara has responded with more force. First, a military rule has replaced the civil administration in the South-East. A "Village Guard" system has been established to pit the Kurd against his fellow Kurd. An Islamic fundamentalist group, Hizbi-Kontra, housed, trained by the MIT, the Turkish Secret Service, and set free to gun down the secular and democratic forces in the Kurdish movement.

PDF 4 KURD

To have you glimpse at the toll the Kurds have suffered, just last year alone, reminds one of Elie Wiesel and his reflections on the Jewish Holocaust. 300 villages have been burnt and leveled to the ground for harboring Kurdish freedom fighters. 600 of them have been evacuated of their inhabitants by force. 640 Kurdish political activists, among them 46 members of my own party, have been murdered under mysterious circumstances, sometimes with a single bullet, from the back their head, indicating the callousness and uniformity of the barbaric crimes. Six sizable towns, Sirnak, Cizre, Lice, Kulp, Hazro, and Nusaybin have been bombarded with BRD tanks, courtesy of the German government, and its shopping districts set afire without a declaration of war.

Responding to the atrocities of this nature, and committed to eradicating the very existence of the Turkish presence from the soil of Kurdistan, the PKK, the Kurdistan Worker Party and its guerrillas have battled the Turkish army for the last nine years. Notwithstanding the Turkish claims, both sides have inflicted on each other deadly blows. Our rather unscientific reports indicate that three thousand Guerrilla and as many Turkish soldiers have lost their lives.

As many as four thousand civilians have been killed by Special Units, the death squads, sent to the region to deter the Kurds from aiding the freedom fighters. And up to one half million have been forced to relocate to other parts of Kurdistan. All because of our inability as political leaders --both Turkish and Kurdish-- to sit down and negotiate an end to this enduring Kurdish question with candor and respect to the rights of the Kurds.

To end this vicious cycle, to bring an end to this violence, the leadership of the PKK declared a unilateral cease-fire on March 20, 1993, until further notice. Thanks to this step, the Kurdish New Year, Newroz, celebrations were less bloody this year. To reassure the government in Ankara, and to let the world know that the Kurds have sided with peace and nonviolence, the cease-fire was extended again, on April 15, 1993, this time indefinitely, so long as the political and nonviolent steps were pursued in a genuine manner.

I believe this cease-fire represents an opportunity for understanding and peace in Turkish Kurdistan. It will stop mothers to shed their tears and their sons to shed their blood. It will allow democracy to give deeper roots in Turkey and contribute to the political stability of the region. The cease-fire demands respect the territorial integrity of Turkish Republic and if pursued will pave the way for the brotherhood of the Turks and the Kurds on an equality basis. If I could sum them up for you:

1.) The Kurdish identity must be recognized.
2.) The use of the Kurdish Language in conversation and in writing should be legalized.
3.) All cultural rights should be conceded.
4.) The Regional Governorship should be abolished.
5.) The Village Guard should be disarmed and disbanded.
6.) Kurdish political parties must be given full legal and constitutional rights.
7.) A general amnesty for all political prisoners.
8.) An open forum must be created to resolve the remaining issues in a peaceful manner.

Ladies and Gentlemen, this conflict is not between the peoples of Turkey, the Kurds and the Turks. It is rather between the Kurds and the politically bankrupt and myopic government in Ankara, Turkey. The conflict is also a crisis of the Turkish democracy because some twenty million Kurds are treated with contempt and denied their most elementary human rights. In a world that is truly becoming a global village, peace and democracy are no longer the concerns of a few but rather the preoccupation of us all, that is if we want to have truth, understanding and beauty in the world. Thank you.

PDF 4 KURD

PDF 4 KURD

لیستی سەرچاوە و ژێدەرەکان

یەکەم: بەڵگەنامەکان

1– بەڵگەنامە بڵاونەکراوەکان:

أ– ئەرشیفی سەنتەری توێژینەوەی هەرێمایەتی – زانکۆی موسڵ
ب– بەلگەنامەکانی ئاژانسی هەوالگری ناوەندی (سی ئای ئەی CIA)
ت– ئەرشیفی حیزبەکان.

2– بەڵگەنامە بڵاوکراوەکان:

أ– ئەمریکی
ب– بەریتانی
ج– رێکخراوی چاودێری مافەکانی مرۆڤ (نیویۆرک)
ت– رێکخراوی لیبووردنی نێودەوڵەتی.
پ– بڵاوکراوەی حیزبەکان.

دووەم: راپۆرت و توێژینەوەکان

سییەم: تێزەکانی زانکۆ.
چوارەم: کتێبەکان
پینجەم: توێژینەوە خولیەکان
شەشەم: رۆژنامەکان
حەوتەم: فەرهەنگەکان

یەکەم: بەلگەنامەکان

1– بەڵگەنامە بڵاونەکراوەکان:

– تقارير الدائرة الصحفية العراقية في أنقرة (ئەرشیفی سەنتەری توێژینەوەی هەرێمایەتی – زانکۆی موسل):

1. تقارير السفارة العراقية في أنقرة لسنة 1989، التقرير المؤرخ في 1989/9/19.
2. تقارير السفارة العراقية في أنقرة لسنة 1989، التقرير المؤرخ في 1989/10/24.
3. تقارير السفارة العراقية في أنقرة لسنة 1989، التقرير المؤرخ في 1989/10/31.

– **بەلگەنامەکانی ئاژانسی هەوالگری ناوەندی (سی ئای ئەی CIA):**

Terrorism Review: for I June 1989, Directorate of Intelligence (secret), 6, 1, 1989.

- **ئەرشیفی حیزبەکان:**

1–"الحزب الديمقراطي الكوردستاني التركي"، المكتب السياسي للحزب الديمقراطي الكوردستاني (العراق)، مركز الدراسات والبحوث، (اربيل، د. ت).

2–"حزب PKK به زين–Prjin"، تقرير المكتب السياسي للحزب الديمقراطي الكوردستاني (العراق)، مركز الدراسات والبحوث، (اربيل، د. ت).

3–"حول الحزب الاشتراكي الكوردستاني التركي"، المكتب السياسي للحزب الديمقراطي الكوردستاني (العراق)، مركز الدراسات والبحوث، (اربيل، د. ت).

PDF 4 KURD

2- بەڵگەنامە بڵاوکراوەکان:

1- ئەمریکی

أ- کونگرێسی ئەمریکی

1. "The Kurdish Parliament in Exile and The United States Congress", Congress of the United States, Hous of Representatives, Washington, DC 20515, 6 October, 1995.
2. "The Second Kurdish Cease – Fire and the United States Government", Congress of the United States, House of Reprehensive, Washington, D.C 20515, 25 March, 1996.
3. House Concurrent Resolution 136, 10uth Congress, 2D Session, 25 January, 1996.
4. "Congress Woman Elizabeth Furse (D-OR), Floor of the House of Represents, 13 November, 1997.
5. "Congressional letter to President Clinton" Signed by 153 Members of Congress, 30 October, 1997.
6. "Ahmet Turk and Leyla Zana, "Testify Before the Helsinki Commission in the United States Congress, 17 May, 1993.
7. “Congress Woman Elizabeth Furse Condemns Turkey for Giving Leyla Zana Additional Prison Time", 9 October, 1998.
8. “Free Leyla Zana”, The Speech Below was delivered by Congressman Frank Pallon of New Jersey, Hous Floor-United States. Congress, 1 May, 1994.
9. “Letter Form Rep. Porter, Nominating Leyla Zana For the Nobel Peace Prize”, 23 January, 1998.
10. “U.S. Congressman Bob Filner (D) Supports Self-Determination for the Kurds,” the speech delivered before a Crowd of 200 People in San Diego, 23 August, 1997.

11. ”Stop the Deportation of Kani Xulam", Congress of the United States, Washington, DC 20515, 15 July, 1996.
12. "The Statement of Congressman Bob Filner on the Occasion the Inauguration of the National Congress of Kurdistan in the House Representatives", Washington. DC, 20 May 1999.
13. "Statement by Rep. Fran Pallone", Jr.(D-NJ).
14. "The Kurdish Cease – Fires An Opportunity; It should Not be Squandered", 9 October, 1998.

ب- وەزارەتی دەروە

1. U.S. State Department, Office of the Secretary (Office of the Coordinator for Counterterrorism), "PATTERNS OF GLOBAL TERRORISM, 1993", Department of State Publication (10136), APRIL, 1994.
2. U.S. State Department, Office of the Secretary, (Office of the Coordinator for Counterterrorism, Philip C. Wilcox, Jr.), PATTERNS OF GLOBAL TERRORISM, 1994", Department of State Publication 10239, APRIL, 1995.
3. U.S. State Department, Office of the Secretary, (Office of the Coordinator for Counterterrorism, Philip C. Wilcox, Jr)," PATTERNS OF GLOBAL TERRORISM, 1995", APRIL, 1996.
4. U.S. State Department, Office of the Secretary (Office of the Coordinator for Counterterrorism, Philip C. Wilcox, Jr.), "PATTERNS OF GLOBAL TERRORISM, 1996", APRIL, 1997.
5. U.S. State Department, Office of the Secretary of State, Office of the Coordinator for Counterterrorism, (Europe and Eurasia Overview), "Patterns of Global Terrorism: 1997", Department of State Publication 10535, Released April 1998, Oklahoma, 2005.
6. US. Department of State, (Bureau of European Affairs), Report on Allegations of Human Rights Abuses by the Turkish Military and on the Situation in Cyprus, 95/06/01.

7. Department of State, U.S Military Equipment and Human Rights Violations, Report Submitted to the Chairman of the Senate Foreign Relations Committee on 1 July 1997, Pursuant to Senate Committee Report 104-295, accompanying H.R. 3540.
8. U. S. Depart of States, Turkey Country Reports on Human Rights Practices for 1991, Washington, D.C, February, 1992.
9. U. S. Depart of States, Turkey Country Reports on Human Rights Practices for 1992, Washington, D.C, February, 1993.
10. US. Department of State, Turkey Country Reports on Human Rights Practices for 1994, Washington, D.C, February, 1995.
11. U.S. Department of State Turkey Country Reports on Human Rights Practices for 1995, March 1996.
12. U.S. Department of State, Turkey Country Report on Human Rights Practices for 1996, Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor), January 30, 1997.
13. U.S. Department of State, "Turkey Country Report on Human Rights Practices for 1997", Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, January 30, 1998.
14. U.S. Department of State, "Turkey Country Report on Human Rights Practices for 1998", Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, February 26, 1999.
15. U.S. Department of State, "Turkey Country Report on Human Rights Practices for 1999", Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, February 25, 2000.
16. U.S. Department of State, "Turkey Country Report on Human Rights Practices for 2000", Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, February 23, 2001.

2- بەریتانی

B. N. Şimşir, Ingliz Belğelerile Türkey'de Kürt Sorünü (1924-1938), Turk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.

3- رێکخراوی مافەکانی مروڤ (نیۆیۆرك):

1. Human Rights Watch Arms Project, "Weapons Transfers and Violations of the Laws of War in Turkey", Human Rights Watch, New York, Washington, Los Anglos, London, Brussels , November 1995.
2. Human Rights Watch, "U.S. Cluster Bombs for Turkey?", December 1994 Vol. 6, No. 19, New York, 1995.
3. Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey during 1989".
4. Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey during 1990".
5. Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey during 1991".
6. Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey during 1992".
7. Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey during 1993".
8. Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey during 1994".
9. Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey during 1995".
10. Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey during 1996".
11. Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey during 1997".
12. Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey during 1998".
13. Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey during 1999".
14. Human Rights Watch, " The Human Rights Picture in Turkey during 2000".
15. Human Rights Watch, " What is Turkey's Hizbullah?", 16 February, 2000.
16. ميدل ايست ووج–مركز مراقبة حقوق الانسان، التطهير العرقي في العراق "كوردستان": حملة الانفال بحق الكورد، ترجمة، رزگار، مطبعة خبات، دهوك، 1999.

4- رێکخراوی لێبوردنی نێودەوڵەتی

منظمة العفو الدولية، تركيا: ضعوا حداً للعنف الممارس ضد النساء قي الحجز، الوثيقة رقم (EUR44/006/200).

5- بلاوكراوەی پارتەكان:

1. نشرة تاريخية عن الأحزاب الكوردية في كوردستان الشمالية، مكتب علاقات الفرع الاول للحزب الديمقراطي الكوردستاني، مطبعة مكتب التنظيم/ الفرع الأول، ايار 1996.
2. الحزب الديمقراطي الكوردستاني/ العراق، الغزو التركي لكوردستان العراق، هكذا تم دحره، قسم الإعلام في الحزب الديمقراطي الكوردستاني، مطبعة خه بات، (دم. دت).
3. الحزب الطليعي لعمال كردستان–PPKK، شهادات الناجين من سجن ديار بكر، الدراسة رقم (5)، د.م، 1985.

دووەم: راپۆرت و توێژینەوەكان

1. سيزائي اوركونت، "العلاقات العسكرية الأمريكية–التركية"، ترجمة: مركز البحوث والمعلومات، بغداد، 1987.
2. "السياسة الأمريكية في الشرق الأوسط"، تقرير لمجموعة الرئاسة للدراسات (واشنطن)، ترجمة: فريدون كاكەيى، مراجعة يوسف كوران، مركز كوردستان للدراسات الإستراتيجية، السليمانية، 2002.
3. ريتشارد غريمت وآلن ليبسون، "تركيا: صعوبات وآفاق، دائرة الشؤون الخارجية والدفاع القومي"، إدارة أبحاث الكونغرس الأمريكي، مؤسسة الأبحاث عربية، سلسلة دراسات إستراتيجية (12)، بيروت، 1980.
4. دويغو بازو واوغلو سيزر، "سياسات تركيا الامنية، دراسات ستراتيجية"، مؤسسة الابحاث العربية، الدراسة رقم (37)، السنة الثانية، بيروت، 1983.
5. مهمت ماردنلي، "كردستان وتركيا وحلف الشمال الأطلسي"، في، الفاشية التركية كديمقراطية أطلسية، سلسلة الدراسات السياسية، مركز البحوث والمعلومات(التداول محدود)، بغداد، 1982.

سێیەم: نامە و تێزەكانی زانكو

عەرەبییەكان

1– حسين عبد فياض العامري، دراسة في الحركة الشيوعية في تركيا (1960–1980)، رسالة ماجستير مقدمة الى معهد الدراسات الافرو آسيوية (سابقاً)–بغداد، 1990.

2– خليل ابراهيم محمود الناصري، السياسة الخارجية التركية أزاء الشرق الأوسط للمدة الواقعة 1945–1991، أطروحة دكتوراه مقدمة الى مجلس كلية العلوم السياسية–جامعة بغداد، 1995.

3– عزيز حسن عزيز، الولايات المتحدة الامريكية والمسالة الكوردية في العراق 1961–1975، اطروحة دكتوراه مقدمة الى جامعة صلاح الدين، اربيل، 2007.

4– عقيل محفوظ، المؤسسة العسكرية والسياسة العامة في تركيا: دراسة في جدليات المجتمع والدولة والسياسة الخارجية، أطروحة دكتوراه مقدمة الى كلية الاقتصاد–جامعة حلب، 2006.

5– علية عبدالحسين سعيد نصرالله، موقف الولايات المتحدة الامريكية من المشكلة القبرصية: 1960–1974، رسالة ماجستير مقدمة الى مجلس كلية التربية–جامعة البصرة، 2005.

6– قاسم خلف عاصي الجميلي، تطورات واتجاهات السياسية الداخلية التركية 1923–1928، رسالة ماجستير مقدمة إلى كلية الآداب–جامعة بغداد، 1985.

7– لقمان عمر محمود احمد، العلاقات التركية–الأمريكية 1975–1991: دراسة تاريخية، أطروحة دكتوراه غير منشورة مقدمة الى مجلس كلية الآداب–جامعة الموصل، 2004.

8– نبيل محمد سليم يونس، تطور العلاقات التركية–الأمريكية في ظل المتغيرات الدولية المعاصرة، أطروحة دكتوراه مقدمة الى مجلس كلية العلوم السياسية–جامعة بغداد، 1997.

9– هشام سوادي هاشم السوداني، العلاقات الأمريكية–العثمانية 1908–1920: دراسة تاريخية، أطروحة دكتوراه مقدمة الى مجلس كلية التربية–جامعة الموصل، 2002.

10–وصال نجيب عارف العزاوي، القضية الكُردية في تركيا، أطروحة دكتوراه مقدمة الى كلية العلوم السياسية–جامعة بغداد، 1994.

PDF 4 KURD

-ئینگلیزیەکان

1- Bulant Aras, the Palestinian–Israel Peace Process in International Context with a Note on the Consequences for Turkish Foreign Policy, M. A. Thesis, Bogazici University, Istanbul, 2001.

2- Hacer Sozbir, The Nature and Characteristics of The Major Kurdish Movements: An Analysis of the Kurdish Movements from the Bedirhan Rebellion (1847) to the Sheikh Said Rebellion (1925), M. A. Thesis, Ataturk Institute for Modern Turkish History, Bogazici University, 2006.

3- Hasan Yilmaz, Turkey and The Middle East: Threats and Opportunities, M. A Thesis, National Security Affairs from the Naval Postgraduate School-Monterey, California, 2001.

4- Makiko Ali, U.S. Policy towards the Kurds since The 1979s, M. A Thesis, Bogazici University, Istanbul, 2001.

5- Michael A. Schiesl, The Objective of United States Military Intervention in Northern Iraq Between Operation Desert Strom and Operation Iraq Freedom, M. A Thesis, B.S., Missouri Western State College, Saint Joseph, Missouri, 1991.

6- Nurhan Ince, Problems and Politics in Turkish Foreign Policy, 1960-1966: With Emphasis on Turkish-United States Relations, The Cyprus Question, and The Leftist Movement, Ph. D. Thesis, University of Kentucky, 1974.

7- Peter J. Lambert, The United States and the Kurds: Case studies in United States Engagement, M. A. Degree of Arts in National Security Affairs, Naval Postgraduate School, U.SA, 1997.

8- Salat M. Gavrielides, Kurdish Ethno nationalism: A Threat to Turkish Security, M. A Thesis, McGill University, Montreal, 1997.

9- Wayne S. Cox, A Crisis in Conflict for International Relations, The Case of the Turkish/ Kurdish War through Neogramscian Lenses, Ph.D Thesis, Queens University-Ontario, 2000.

چوارەم: کتێبەکان

- عەرەبییەکان

1- إبراهيم الداقوقي، اكراد تركيا، دار المدى للثقافة والنشر، دمشق، 2003.

2- إبراهيم خليل احمد وآخرون، تركيا المعاصرة، مركز الدراسات التركية، جامعة الموصل، 1987.

3- إحسان غوركان، "تركيا في الجيوسياسية الجديدة وآثارها في مستقبل العلاقات العربية التركية"، في، اورهان كولوغلو واخرون، العلاقات العربية–التركية: حوار مستقبلي، مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، 1995.

4- إحسان نوري باشا، مذكرات –انتفاضة اگرى 1926–1930، ترجمة صلاح برواري، بيروت، 1990.

5- احمد عبدالرحيم مصطفى، الولايات المتحدة والمشرق العربي، سلسلة عالم المعرفة، الكويت، 1978.

6- المحادثات السرية بين"PKK" حزب العمال الكوردستاني والدولة التركية، دار الشموس للدراسات والنشر والتوزيع، دمشق، 2000.

7- احمد نوري النعيمي، تركيا وحلف شمال الاطلسي، المطبعة الوطنية، الاردن، 1981.

8- ارسين كالايسي اوغلو، "السياسة الخارجية التركية أزاء الأمن الاقليمي والتعاون في الشرق الأوسط: العلاقات العربية–التركية... الى اين؟"، في: علي محافظة وآخرون، العرب وجوارهم... الى اين؟، مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، 2000.

9- اسماعيل بيشكجي، كردستان مستعمرة دولية، ترجمة، زهير عبد الملك، دار ابيك للطباعة والنشر، اسبانيا–السويد، 1998.

10- " الدكتور إسماعيل بيشكجي وسياسة الدولة التركية إزاء الحقوق القومية للشعب الكوردي من خلال رسالته الجوابية لمنظمة (وقف حرية التعبير الحر) الامريكية في 21 /5/ 1991"، تقديم عبد الفتاح علي يحيى البوتاني، مركز الدراسات الكوردية وحفظ الوثائق–جامعة دهوك، كانون الثاني 2008، العدد (10).

PDF 4 KURD

11- آلان تُد، ديمقراطيات ودكتاتوريات سادت اوروبا والعالم: 1919-1989، ترجمة: مروان ابو جيب، دار الحوار الثقافي، بيروت، 2004.

12- امين محمود سعيد وكريم خليل ثابت، سيرة مصطفى كمال وتاريخ الحركة الوطنية في الاناضول، القاهرة، 1933.

13-برهان الدين ابابكر ياسين، كوردستان في سياسة القوى العظمى 1941-1947، ترجمة هوراس سوار، مطبعة هاوار، دهوك، 2000.

14-بيار مصطفى سيف الدين، السياسة البريطانية تجاه تركيا واثرها في كردستان، الدار العربية للموسوعات، بيروت، 2006.

15-ـــــــ، تركيا وكوردستان العراق، الجارين الحائرين، مؤسسة موكرياني، اربيل، 2008.

16-تدخلات امريكا في البلدان الإسلامية: تركيا، وثائق الجاسوسية رقم (41)، منشورات الوكالة العالمية، بيروت، 1991.

17- توماس .أ. برايسون، العلاقات الدبلوماسية الأمريكية مع الشرق الأوسط من 1784 الى 1975، دار طلاس للدراسات والترجمة، دمشق، 1985.

18- جبار قادر، قضايا كوردية معاصرة: كركوك، الانفال، الكورد وتركيا، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل، 2006.

19- جرجيس فتح الله المحامي، مغامرة الكويت: الوجه والخلفية، ج1، ستوكهولم، 1991.

20- ـــــــ، مبحثان على هامش ثورة الشيخ عبيد الله النهري، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل، 2001.

21- ـــــــ، يقظة الكورد: تاريخ سياسي 1900-1925، مؤسسة اراس للطباعة والنشر، اربيل، 2002.

22- جلال عبد الله معوض، صناعة القرار في تركيا والعلاقات العربية-التركية، مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، 1998.

23- جليلي جليل وآخرون، نهضة الأكراد الثقافية والقومية في نهاية القرن التاسع عشر وبداية القرن العشرين، ترجمة، بافى نازى، د. ولاتو، رابطة كاوه للثقافة الكوردية، بيروت، 1986.

24- جوناثان راندل، أمة في شقاق: دروب كوردستان كما سلكتها، ترجمة فادي حمو، دار النهار، بيروت، 1997.

25- جيرارد جالديان، المأساة الكوردية، ترجمة عبد السلام النقشبندي، دار آراس، اربيل، 2007.

26- حامد محمود عيسى، القضية الكوردية في تركيا، مكتبة مدبولي، القاهرة، 2002.

27- حميد بوز ارسلان، "العصبية والسياسة الكوردية من منظور اجتماعي-تاريخي"، في فالح عبد الجبار وهشام داود (تحرير)، الاثنية والدولة: الاكراد في العراق وايران وتركيا، ترجمة، عبد الاله النعيمي، معهد الدراسات الاستراتيجية، بغداد-بيروت، 2006.

28- خليل على مراد، تطور السياسة الامركية في منطقة الخليج العربي 1941-1947، مطبعة جامعة البصرة، البصرة، 1980.

29- ـــــــ، "القضية الكردية في تركيا1919-1925"، في: خليل علي مراد وآخرون، القضية الكردية في تركيا وتأثيرها على دول الجوار، مركز الدراسات التركية، جامعة الموصل، التداول محدود، 1994.

30- روجر اوين، الدولة والسلطة السياسية في الشرق الاوسط، ترجمة: عبد الوهاب علوب، المجلس الاعلى للثقافة، القاهرة، 2004.

31- روهات الاكوم، خويبون وثورة اگرى، مراجعة: شكور مصطفى، رابطة كاوة للثقافة الكوردية، اربيل، 1999.

32- ـــــــ، شريف باشا سنوات عاصفة لديبلوماسي كوردي، ترجمة شكور مصطفى، دار سبيريز للطباعة والنشر، دهوك، 2004.

33- ريتشارد نيكسون، الفرصة السانحة: التحديات التي تواجه امريكا في عالم ليس به الا قوة عظمى واحدة، ترجمة: احمد صدقي، دار الهلال، بيروت، 1992.

34- زبيغنييف برجنسكي، رقعة الشطرنج العظمى: التفوق الامريكي وضروراته الاستراتيجية الملحة، ترجمة سليم ابراهام، دار علاء الدين، ط2،دمشق، 2003.

PDF 4 KURD

35- زنار سلوبي، مسالة كوردستان، 60 عاماً من النضال المسلح للشعب الكوردي ضد العبودية، تنقيح وتقديم، عز الدين مصطفى رسول، رابطة كاوة للثقافة الكوردية، ط2، بيروت، 1997.

36- زهير عبد الملك، الأكراد وبلادهم كردستان بين سؤال وجواب، دار ابيك، السويد، 1999.

37- سالار اوسي ويوسف ابراهيم الجهماني (اعداد وترجمة)، تركيا وأمريكا: من الاقطاب المتعددة الى نظام القطب الواحد)، دار حوران للطباعة والنشر والتوثيق، دمشق، 2000.

38- سبعة ايام مع آپو، حوار لنبيل الملحم مع عبد الله اوجلان، دار الفارابي، بيروت، 1999.

39- سعاد حسن جواد، تركيا في سنوات الحرب العالمية الثانية 1939-1945، دار دجلة، عمان-بغداد، 2009.

40- سعد بشير اسكندر، قيام النظام الإماراتي في كوردستان وسقوطه مابين منتصف القرن العاشر ومنتصف القرن التاسع عشر، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، 2005.

41- سلوى الغالبي، العلاقات العثمانية- الأمريكية 1830-1918، مكتبة مدبولي، القاهرة، 2002.

42- شاكرو خدو محوي، المسالة الكوردية في العراق المعاصر، دار سبيريز للطباعة والنشر، دهوك، 2006.

43- شاكرو محوى، "كوردستان في السبعينات"، في، لازاريف وآخرون، تاريخ كوردستان، ترجمة عبدي حاجي، دار سپيريز للطباعة والنشر، دهوك، 2007.

44- صباح الدين اوجار، اربكان والرفاه الإسلامي، ترجمة، الصفصاني احمد المرسي، ايتراك للنشر والتوزيع، القاهرة، 2003.

45- عائشة نفين جاغلار، "الذئاب الرمادية كتعبير مجازي"، في: اندرو فنكل ونوكهت سيرمان(تحرير)، تركيا: المجتمع والدولة، ترجمة حمدي حميد الدوري، مراجعة عدنان ياسين مصطفى، بيَت الحكمة، بغداد، 2002.

46- عبدالله أوج الان، الدفاع عن الشعب، ترجمة، زاخوشيار، مؤسسة اوج الآن للثقافة البحث العلمي، بغداد، 2005.

47- عماد الضميري، تركيا والشرق الا وسط، مركز القدس للدراسات السياسية، د.م،2002.

48- فتحية النبراوي ومحمد نصر مهنا، قضايا العالم الإسلامي ومشكلاته السياسية بين الماضي والحاضر، القاهرة، 1983.

49- فلاديمير ايفانوفيتش دانيلوف، الصراع السياسي في تركيا، ترجمة، يوسف ابراهيم الجهماني، دار حوران، دمشق، 199.

50- فؤاد حمه خورشيد مصطفى، القضية الكوردية في المؤتمرات الدولية، مؤسسة موكرياني، أربيل، 2001.

51- فواز جرجس، النظام العربي الاقليمي والقوى الكبرى، مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، 1997.

52- فيروز احمد، "تورگوت أوزال: العبقرية الاقتصادية"، في، نوبار هوفسبيان (تحرير) وفيروز احمد وآخرون، تركيا بين الصفوة البيروقراطية والحكم العسكري، إعداد ومراجعة غانم بيبي وسامي الرزاز، مؤسسة الأبحاث العربية، بيروت، 1985.

53- ـــــ، صنع تركيا الحديثة، ترجمة سلمان داود الواسطي وحمدي حميد الدوري، بيَت الحكمة، بغداد، 2000.

54- فيليب روبنس، تركيا والشرق الأوسط، ترجمة: ميخائيل نجم خوري، دار قرطبة، قبرص، 1993.

55- فيليب ويلارد ايرلاند، العراق:دراسة في تطوره السياسي، ترجمة: جعفر الخياط، بيروت، 1949.

56- كمال مظهر احمد، انتفاضة 1925 في كردستان تركيا، رابطة كاوه للثقافة الكوردية، بيروت، 2001.

57- ـــــ، كردستان في سنوات الحرب العالمية الاولى، ترجمة محمد الملا عبد الكريم، دار افاق عربية للطباعة والنشر، ط2، بغداد، 1984.

58- ـــــ، أضواء على قضايا دولية في الشرق الأوسط، بغداد، 1978.

59- كندال، "الاكراد في ظل الإمبراطورية العثمانية"، في حركة التحرير الفلسطينية (فتح) التعبئة والتنظيم "الدراسات"، الاكراد وكردستان، د.م، 1982.
60- كولستان كورباي، "تطور الحركة القومية الكوردية في تركيا منذ ثمانينات القرن العشرين"، في، القضية الكوردية في تركيا، هنري باركي وآخرون، ترجمة، هفال، مؤسسة موكرياني للبحوث والنشر، اربيل، 2007.
61- لقمان محو، الكورد وكوردستان: بيبلوغرافيا مختارة ومعرفة، ترجمة، هفال، مؤسسة موكرياني للطباعة والنشر، اربيل، 2007.
62- ليونيد مليتشين، تاريخ روسيا الحديثة من يلتسن الى بوتين، ترجمة: طه الولي، دار علاء الدين، دمشق، 2001.
63- م. س. لازاريف، "كوردستان عشية انهيار الإمبراطورية العثمانية"، في، م. س. لازاريف وآخرون، تاريخ كوردستان، ترجمة عبدي حاجي، دار سبيريز للطباعة والنشر، دهوك، 2006.
64- ــــــ، المسالة الكوردية 1917-1923، ترجمة عبدي حاجي، دار الرازي، بيروت، 1998.
65- ــــــ، المسالة الكوردية (1923-1945): النضال والإخفاق، ترجمة، عبدي حاجي، مؤسسة موكرياني للبحوث والنشر، اربيل، 2007.
66- م.أ.حسرتيان، "الحركة القومية-التحررية الكردية في النصف الثاني من السبعينات والنصف الأول من الثمانينات"، في جليلي جليل وآخرون، الحركة التحررية الكوردية في العصر الحديث، ترجمة عبدي حاجي، دار الرازي، بيروت، 1992.
67- ــــــ، القضايا القومية في تركيا، ترجمة:سيامند سيرتي، مراجعة وتقديم عزيز داود محمد، سوريا،1991.
68- مارتن فان برونسن، الاغا والشيخ والدولة، البنى السياسية والاجتماعية لكردستان، ترجمة، امجد حسين، معهد الدراسات الإستراتيجية، بغداد-اربيل-بيروت، 2007.
69- محمد امين زكي بك، خلاصة تاريخ الكرد وكردستان منذ اقدم العصور حتى الآن، نقله الى العربية محمد على عوني، تقديم، كمال مظهر احمد، ط2، دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، 2005.

70- محمد نور الدين، تركيا في الزمن المتحول: قلق الهوية وصراع الخيارات، رياض الريس للكتب والنشر، بيروت، 1997.
71- ــــــ، تركيا: الجمهورية الحائرة، مقاربات في الدين والسياسة والعلاقات الخارجية، رياض الريس، بيروت، 1998.
72- ــــــ، حجاب وحراب: الكمالية وأزمات الهوية في تركيا، دار رياض الريس، بيروت، 2001.
73- مخلوف سليمان، المؤسسة العسكرية التركية: رصد ودراسة تحليلية، دار حوران، دمشق، 2001.
74- ن. أ. خالفين، الصراع على كردستان: المسالة الكوردية في العلاقات الدولية خلال القرن التاسع عشر، ترجمة احمد عثمان ابو بكر، مطبعة الشعب، بغداد، 1969.
75- ناصيف حتي، "الوطن العربي في استراتيجيات القوى العظمى"، اورهان كولوغلو وآخرون، العلاقات العربية-التركية: حوار مستقبلي، مركز دراسات الوحدة العربية، بيروت، 1995.
76- نبيل حيدري، تركيا: دراسة في السياسة الخارجية منذ عام 1945، بيروت، 1986.
77- نديم البتكين، تركيا: بوابة إستراتيجية للإمبريالية العالمية، الحقيقة پرس، لندن، 1987.
78- نوبار هوفسبيان، "الوضع الاستراتيجي: آفاق العلاقات التركية-الأمريكية"، في، نوبار هوفسبيان (تحرير) وفيروز احمد وآخرون، تركيا بين الصفوة البيروقراطية والحكم العسكري، إعداد ومراجعة غانم بيبي وسامي الرزاز، مؤسسة الأبحاث العربية، بيروت، 1985.
79- هارفي موريس وجون بلوج، لا اصدقاء سوى الجبال، ترجمة: راج آل محمد، باران كومبيوتر، بيروت، 1996.
80- هاينتس كرامر، تركيا المتغيرة تبحث عن ثوب جديد، ترجمة فاضل جتكر، مكتبة العبيكان، الرياض، 2001.
81- هنري باركي وآخرون، القضية الكوردية في تركيا، ترجمة، هفال، مؤسسة موكرياني للبحوث والنشر، اربيل، 2007.

PDF 4 KURD

82- هنري جيه باركي، "تعاون الشد والجذب الاستراتيجي: علاقة الولايات المتحدة الامريكية مع تركيا في الشرق الاوسط"، في، ديفيد ليش (تحرير)، الشرق الاوسط والولايات المتحدة: اعادة تقييم تاريخي وسياسي، ترجمة احمد محمود، المجلس الاعلى للثقافة، القاهرة، 2005.

83- هوكَر طاهر توفيق، الالف باء الكوردية: نشأتها وتطورها، دار سبيريز للطباعة والنشر، دهوك، 2005.

84- ــــــ، دور الصحافة الكوردية في تطوير الوعي القومي الكوردي 1898–1918، دار سبيريز للطباعة والنشر، دهوك، 2004.

85- وليم هيل، "الجيش التركي والسياسة"، في: تركيا المجتمع والدولة، تحرير: اندرو فنكل ونوكهت سيرمان، ترجمة: حمدي حميد الدوري، دار الحكمة، بغداد، 2002.

86- ياسر احمد حسن، تركيا: البحث عن مستقبل، الدار المصرية–اللبنانية للكتاب، القاهرة، 2006.

87- ياوز ارقال، كيف حاربنا ضد الشعب الكوردي: مذكرات جندي في الجيش التركي، ترجمة، شوكت اقصو، مراجعة، نبال زيتونة، بيروت، 1992.

– ئینگلیزیەکان

1. Alan Makovsky, "Policy Towards Turkey: progress and problems", in: Morton Abramowitz (Ed), Turkey Transformations and American policy, The century foundations press, New York, 2000.
2. Bernard Lewis, The Emergence of Modern Turkey, Oxford University press, Oxford-London-New York, 1968.
3. Bulent Gokay, "The Kurdish Question in Turkey: Historical Roots, Domestic Concerns and International Law", in, Nazila Ghanae and Alexandra Xanthaki (eds.), Minorities, People and Self-determination, Martinus Nij hof Publishers, Leiden, 2005.

4. Carol Migdalovitz, "Turkey's Kurdish Imbroglio and U.S. Policy", in: Sophia Lahlos, Turkey: Current Issues and Background, Nova Science Publishers, New York, 2003.
5. ——, "Turkey: Issues for U.S. Policy", in, Sophia Lahlos, Turkey: Current Issues and Background, Nova Science Publishers, Inc., New York, 2003.
6. ——, "Turkey: U.S. Sale of Helicopters", in, Sophia Lahlos, Turkey: Current Issues and Background, Nova Science Publishers, Inc., New York, 2003.
7. Christopher Houston, Islam, Kurds, and Turkish Nation State, Berg Publishers, Oxford, 2001.
8. Clement H. Dodd, "Turkey and the Cyprus Question", in: Alan Makovisky and Sabri Sayari (ed), Turkey's New World: Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy, Washington Institute for Near East Policy, Washington D.C, 2000.
9. David McDowall, A Modern History Of Kurds, Published by I.B. Tauris & Co Ltd, London, 1996.
10. Dogu Ergil, "PKK: The Kurdish Workers Party", in, Mariann Heiberg and Others, Terror, Insurgency and the State, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, 1996.
11. Douglas A. Howard, The History of Turkey, Green Wood Press, Westport-Connecticut, London, 2001.
12. Edgar O'Balance, The Kurdish Struggle 1920-1994, Antony Rowe Ltd, Great Britain, 1996.
13. Erik. J. Zürcher, Turkey: A Modern History, I.B. Tauris Publishers, New York-London, 1997.
14. Ferhad Ibrahim, "The Kurdish National Movement and the Struggle for National Autonomy", in, Berch Berberoglu, The National Question, Temple University Press, Philadelphia, 1995.

PDF 4 KURD

15. George E. Gruen, "Turkey and the Middle East after Oslo", in: Robert O. Freedman (ed), The Middle East and the Peace Process, The Impact of the Oslo, Baltimore Hebrew University, Board of Regents of the State of Florida, Florida, 1998.

16. George S. Harris, "Turkish-U.S relations", in: Alan Makovsky and Sabri Sayari (ed), Turkey's New World, Washington Institute for Near East Policy, Washington D.C, 2000.

17. Graham E. Fuller, "The Institutional Framework of U.S. Turkish Relations", in, The Parameters of partnership: Germany, The U.S. And Turkey, American Institute for Contemporary German Studies, Johns Hopkins University, Washington D.C., October, 1997.

18. Greece and PKK Terrorism II, Ministry of Foreign Affairs, Ankara, April, 1999.

19. H.W.V. Temperley, A History of the Peace Conference of Paris, Oxford, 1969, Vol. I.

20. Hamid Bozarslan, "Why the Armed Struggle: Understanding the Violence in Kurdistan of Turkey", in, Ferhad Ibrahim and Gulistan Gurbey, The Kurdish Conflict in Turkey, LIT Verlag, Berlin, 200 .

21. Harry N. Howard, The Partition of Turkey 1913-1923, New York, 1966.

22. Henri J. Barkey and Graham E. Fuller, Turkey's Kurdish Question, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham - Boulder - New York - Oxford, 1998.

23. Henri J. Barkey, "The Endless Pursuit: Improving U.S-Turkish Relations", in: Morton Abramowitz (Ed), The United States and Turkey: Allies in Need, A Century Foundation Book, New York, 2003.

24. ——, "Iran and Turkey: Confrontation across an Ideological Divide", in: Alvin Z. Rubinstein and Oles M. Smolansky(Ed), Regional power rivalries in the new Eurasia: Russia, Turkey, and Iran, M.E. Sharpe. New York, London, 1995.

25. ——, "Under Gun: Turkish Foreign Policy and The Kurdish Question" in: Robert Olson (Ed), The Kurdish Nationalist Movement in The 1999s: its Impact on Turkey and Middle East, The University Press of Kentucky, Lexington, Kentucky, 1996.

26. Hooman Peimani, Regional security and the future of Central Asia : the competition of Iran, Turkey, and Russia, Praeger Publishers, Westport, Connecticut, London, 1998.

27. Hoyboon, The Case of Kurdistan against Turkey, Second Print, Stockholm, 1995.

28. Ian O. Lesser, "Turkey, Greece, and the U.S. In a Change Strategic Environment", Published by RAND, Santa Monica, 2001.

29. Ismet G. Imset, the PKK: areport on Separatist Violence in Turkey (1973-1992), Turkish Daily News Publications, Ankara, 1992.

30. Kemal Kirisci and Gareth M. Winrow, The Kurdish Question and Turkey, An Example of Trans-state Ethnic Conflict, Frank Cass, London-Portland, 1997.

31. Kemal Krişci, "U.S.-Turkish Relations: New Uncertainties in a Renewed Partnership", in: Barry Rubin and Kemal Krişci (eds.), Turkey in World Politics AN EMERGING MULTIREGIONAL POWER, Lynne Rienner Publishers, United States of America, 2001.

32. Kerim Yildiz, The kurds in turkey: EU Accession and Human Rights, Forword by Naom Chomsky, Pluto Press, London, 2005.

PDF 4 KURD

33. Kevin McKiernan, The Kurds: A People in Search of Their Homeland, St. Martin's Press, New York, 2006.
34. L. Macfie, Atatürk, Longman Publishing, London-New York, 1994.
35. Laurence Evans, United States Policy and Partition of Turkey 1914-1924, John Hopkins Press, Baltimore, 1965.
36. Mark Parris, "The Hinted states and Turkey", in: Bruce Maddy-Weitzman and Asher Susser (Ed), Turkish-Israeli Relations in a Trans-Atlantic Context Wider Europe and the Greater Middle East, The Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, Tel Aviv, 2005.
37. Martin Strohmeier, Crucial Image in the Presentation of Kurdish National Identity, Bril Polishers, Leiden-Boston, 2003.
38. Martin van Bruinessen, "Genocide in Kurdistan? The suppression of the Dersim Rebellion in Turkey (1937-38) and the chemical war against the Iraqi Kurds (1988)", in: George J. Andreopoulos (ed), Conceptual and historical dimensions of genocide. University of Pennsylvania Press, 1994.
39. Mehmet Gonlubol, "NATO, USA and Turkey", in: Kemal H.Karpat (ed), Turkey's foreign Policy in transition: 1950-1979, Leiden, 1975.
40. Mehrdad R. Izady, The Kurds: A Concise Handbook, Crane Russak, Washington, Philadelphia, London, 1992.
41. Meliha Benli Altunişik and Özlem Tür, Turkey: Challenges of Continuity and Change, Rutledge Curzon, London and New York, 2005.
42. Michael Gunter, "The Kurdish Question and International Law", in, Ferhad Ibrahim and Gulistan Gurbay, "The Kurdish National Movement and the Struggle for National Autonomy", in, Berch Berberoglu, The National Question, Temple University Press, Philadelphia, 1995.

43. ——, Historical Dictionary of Kurds, Scarecrow Press, Inc., Lanham, Maryland, and Oxford, 2004.
44. ——, The Kurds and The Future of Turkey, St. Martin's Press, New York, 1997.
45. ——, The Kurds in Turkey, a Political Dilemma, West view Press, Boulder, San Francisco, Oxford, 1990.
46. Nader Entessari, Kurdish Ethnonationalism, Lynne Rienner Publishers, London, 1992.
47. Naom Chomsky, Hegemony or Survival: America's Quest for Global Dominance, (New York-Macmillan- 2000.
48. Omer Tspinar, Kurdish Nationalism and Political Islam in Turkey, Routledge, New York, and London, 2005.
49. Patricia M. Carley, "Turkey and Central Asia: Reality Comes Calling", in, Regional Power Rivalries IN THE New Eurasia, Russia, Turkey, and Iran Alvin Z. Rubinstein and Others (ed), M. E. Sharpe, Inc., New York, London, England, 1995.
50. Patrick Kinross, Ataturk: The Rebirth of Nation, Remzi Kitabvi, Istanbul, 2004.
51. Paul C. Helmriech, From Paris to Sevres, U.S, 1974.
52. Paul J. White and William S. Logan, Remaking the Middle East, Berg Publishers, Oxford, 1997.
53. Paul Y. Wanatabe, Ethnic Groups, Congress and American Foreign Policy: The politics of Turkish Arms Embargo, West port and London, Green Wood press, 1984.
54. Philip Robins, Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy Since the Cold War, University of Washington Press Seattle, U.S.A, 2003.

55. Robert Olson, "The Kurdish Question and Turkey's Foreign Policy Toward Syria, Iran, Russia and Iraq Since The Gulf War", in: Robert Olson (ed.), The Kurdish Nationalist Movment in The 1990s: Its Impact on Turkey and the Middle East, The University Press of Kentucky, Lexington- Kentucky, 1996.
56. ——, The Emergence of Kurdish Nationalism and Sheikh Said Rebellion, 1880-1925, University of Texas Press, Austen, 1989.
57. ——, The Kurdish Question and Turkish-Iranian Relations: from World War I to 1998, Mazda Publishers, U.S.A, 1998.
58. ——, Turkey's Relations with Iran, Syria, Israel, and Russia, 1991-2000: The Kurdish and Islamist Questions, Mazda Publishers, California, 2001.
59. Sabri Sayari, "Turkey and United States: Changing Dynamics of an Enduring Alliance", in, Tariq Y. Ismael and Mustafa Aydin (ed), Turkey's Foreign Policy in the 21st Century: A Changing Role in the World Politics, Ashgate Publishing Company, USA, 2003.
60. Sheri J. Laizer, Martyrs, Traitors, and Patriots, Zed Books, London, 1996.
61. Simon V. Mayall, Turkey: Thwarted Ambition, McNair Paper, INSTITUTE FOR NATIONAL STRATEGIC STUDIES, NATIONAL DEFENSE UNIVERSITY, Washington, DC, 1997.
62. Soli Özel, "The Turkish-US Relationship in Historical Perspective", in: Bruce Maddy-Weitzman and Asher Susser (Ed), Turkish-Israeli Relations in a Trans-Atlantic Context Wider Europe and the Greater Middle East, The Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, Tel Aviv, 2005.
63. Ugo M. Amoretti and Nacy Gina Bermeo, Federalism and Territorial Cleavage, John Hopkins University Press, Baltimore, 2004.

64. Tamar Gabelnick, and Others, Arming Repression: U.S. Arms Sales to Turkey During the Clinton Administration, World Policy Institute and the Federation of American Scientists, October, 1999.
65. Wadie Jwaideh, The Kurdish National Movement, Its Origins and Development, Syracuse University Press, New York, 2006.
66. Will Kymlicka, Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism and Citizenship, Oxford University press, Oxford, 2001.
67. William T. Johnson, "Turkey and Europe: Expectations and Complications", in, Stephen J. Blank and Others, Turkey's Strategic Position at the Crossroads of World Affairs, Strategic studies institute, U.S, 1993.
68. Yalim Eralp, An Insider's View of Turkey's Foreign policy and It's American Connection, in Morton Abramowitz (Ed), The United states and Turkey: Allies in Needs, Century foundation press. New York, 2003.
69. Stephen J. Blank, "Turkey's Strategic Engagement in the Former USSR and U.S. Interests", in, Stephen J. Blank and Others, Turkey's Strategic Position at the Crossroads of World Affairs, Strategic Studies Institute, U.S, 1993.

– تورکییەکان

1. Abdurrahman Arslan, Samsun'dan Lozan'a Mustafa Kemal ve Kürtler (1919-1923), Doz Yayinlari, Istanbul, 1991.
2. Cağri Erhan, Türk-Amerikan Iliskilerinin Tarihsel Kökenleri, IMGE Kitabevi, Ankara, 2001.
3. Cengiz Özakıncı, Iblisin Kıblesi: Soğuk Savaş Dönemi'nden Yeni Dünya Düzeni'ne 1945'ten 28 şubat'a ve günümüze Türkiye'de Islamcılık ve Emperyalizm, Otopsi Yayınlari, Istanbul, 2005.

PDF 4 KURD

18. Medeni Duran, Osmanli'dan Semdinliye JITEM Tarihi, Bercem Yayincilik, Istanbul, 2006.
19. 2006. Mehmet Saray, Sovyet Tehdidi Karşısında, Türkiye'nin NATO'YA Girişi: III. Cumhurbaşkani Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeler, Atatürk Arastirma Merkezi, Ankara, 2000.
20. Murat Yetkin, Kürt Kapanı: şam'dan Imralıya Öcalan, Remzi Kitabevi, Istanbul, 2004
21. Naci Kutlay, Ittihat Terakki ve Kürtler, Beybun Yayınları, Ankara, 1992.
22. Ömer Lütfi Mete ve Mahir Kaynak, Derin Devlet: Tanımlanamayan Güç, Timaş Yayınları, Istanbul, 2005.
23. Osman Olcay, Sevr Andlaşmasına Doğru, (Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara Ilişkin Belgeler) , Ankara. University, Turkey, 199.
24. Tuncay Özkan, Abdullah Öcalan: Neden Verildi? Nasıl Yakalandi? Ne Olacak?, Alfa Yayınları, Istanbul, 2005.
25. Tuncay Özkan, Operasyon, Doğan Kitap, 7 Baski, Istanbul, 2000.
26. Turan Yavuz, ABD'nin Kürt Kartı: ABD-Kürt ilişkilerinin perde arkası, Otopsi Yayınlari, Ikinci Basım, Istanbul, 2003.
27. Umit Ozdağ, Türk Ordusunun PKK Operasyonları 1984-2007, PegasusYayinlari, Istanbul, 2007.
28. Yalçın Yelence, Başlangıçtan günümüze ayrılıkçı isyanlar, şam'dan imralı'ya Öcalan Belgeseli INFAZSIZ YARGI, Otopsi Yayinlari, Istanbul, 2005.
29. Yilmaz Polat, Washington Entrikalari, AD Kitapcilik AS, Istanbul, 1999.
30. Z. Abidin Kızılyaprak, Türki Korkunun Anatomisi: Irak Kürdistanı ve Etkileri, Doz Yayınları, Istanbul, 2005.

4. Çetin Yetkin, Turkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika, yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-I Hukuk Yayınlari, Antalya, 3.basim, 2006.
5. Doğu Perinçek, Kemalist Devrim)4): Kurtuluş Savaşında Kürt Politikası, Kaynak Yayınlari, Istanbul, 1999.
6. Erdal Açıkses, Amerikalıların Harput’taki Misyonerlik Faaliyetleri, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003.
7. Ergün Aybars, Istiklal Mahkemeleri, Zeus Kitabevi, Izmir, 2006.
8. Ersal Yavi, Kürdistan Ütopyası, (1 Dosya), Yazıcı Yayınevi, Izmir, 2006.
9. --------, Kürdistan Ütoyasi (2 Dosya), Yazıcı Yayınevi, Izmir, 2006.
10. Fahir Armaoğlu, Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991.
11. Faruk Bildirici, Yemin Gecesi: Layla Zana'nin Yasamoykusu, Doğan Kitap, Istanbul, 2008.
12. Hakan Kantarcı, Kıskaçtaki Bölge Kafkasya, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Istanbul, 2006.
13. Hasan Yıldız, Muhatapsız Savaş, Muhatapsız Barış, 3.ncü baskı, Doz Yayınlari, Istanbul, 2005.
14. Hayri Argav, Batının Yeni Seferi: NATO, Doğu, Türkiye, Kürtler, Peri Yayınları, Istanbul, 2000.
15. Ismail Göldaş Lozan ‘Biz Türkler ve Kürtler’, Avesta Yayınlari, Istanbul, 1998.
16. M. Huseyin Buzoğlu, Korfez Savasi ve PKK, Strateji Yayinlari, Inkara, 1995.
17. M. Serhan Yücel, Türkiye'nin Siyasal Partileri: 1859-2005, Alfa Yayınları, Istanbul, 2006.

PDF 4 KURD

– كوردیەكان

1– ئێحسان نوری پاشا، شۆڕشی نەتەوەی كورد لە توركیا، وەرگێڕان: م. جەمیل ڕۆژبیانی، بەغدا، 1993.

2– د.نوری دەرسیمی، دەرسیم لە مێژووی كوردستاندا، وەرگێڕانی: د. ئەحمەد فەتاح دزەیی، هەولێر، 2001.

3– فەیسەڵ دەباغ، كوردستان لە چاپكراوە عوسمانلییەكاندا، دەزگای ئاراس، هەولێر، 2004.

4– م. ڕەسول هاوار، كورد و باكووری كوردستان لە سەرەتای مێژووەوە هەتا شەڕی دووەمی جیهان، بەرگی سێهەم، سلێمانی، 2004.

5– م.ا. حەسرەتیان، یاسا دەستوورییەكانی توركیا و كورد لە سەردەمی نوێدا، وەرگێڕانی دلێر ئەحمەد، مەلبەندی كوردولوجی، سلێمانی، 2007.

پێنجەم: ڕاپۆرت و توێژینەوەكان

– عەرەبییەكان

1– إبراهيم خليل احمد العلاف، "صراع النفوذ التركي–الايراني في جمهوريات ققفاسيا واسيا الوسطى الإسلامية"، في: خليل على مراد آخرون، جمهوريات اسيا الوسطى وقفقاسيا: الجذور التاريخية والعلاقات الإقليمية، مركز الدراسات التركية، جامعة الموصل، الموصل، 1993.

2– ـــــــ، "السلوك السياسي الخارجي التركي ازاء العراق بعد ام المعارك"، في، سياسة تركيا الخارجية تجاه الوطن العربي، إبراهيم خليل احمد واخرون، مركز الدراسات التركية، الموصل، 1998.

3– ابوبكر الدسوقي، "البان كوسوفو بين التفاوض والقتال"، ملف السياسة الدولية، العدد (141)، تشرين الاول 1999.

4– احمد السيد زكي، "موقف دول البلقان من النزاع في كوسوفا"، ملف السياسة الدولية، العدد (141)، تشرين الاول 1999.

5– ادوارد مور تايمز، "اكراد العراق يكتشفون حليفاً مدهشاً"، الفاينيشال تايمز، 22 اذار 1991، في: ارشيف دار البعث (قسم التوثيق والمعلومات)، "القضية الكوردية"، الرمز (97/1/9).

6– اوليفية روا، "الجيوستراتيجيا الجديدة في اسيا الوسطى"، شؤون الاوسط، العدد 78–79، بيروت، كانون الاول 1998–كانون الثاني1999.

7– "تقرير معهد واشنطن"، اعده مادلين أولبرايت ومارتن انديك ولين اسين، وليام كوهين، الكسندر هيك، صموئيل لويس، مجلة الدراسات الفلسطينية، العدد12، خريف 1992.

8– جلال عبدالله معوض، "تركيا والامن القومي العربي: السياسة المائية والاقليات"، المستقبل العربي، العدد 160، بيروت، حزيران 1992.

9– جوناثان ماركوس، "الدور الاسرائيلي في اعتقال عبدالله اوجلان"، المشاهد السياسي، العدد (155)، 28 شباط–6آذار 1999.

10– حسن ابو طالب، "حرب كوسوفو وحدود التغيير في النظام الدولي"، ملف السياسة الدولية، العدد (141)، تشرين الاول 1999.

11– خليل على مراد، "الازمة القبرصية الاولى وانعكاساتها على علاقات تركيا مع الولايات المتحدة الأمريكية"، دراسات تركية، العدد 1، السنة الاولى، كانون الثاني 1991.

12– ـــــــ، "العلاقات السورية–التركية في ضوء ازمة اوجلان، تشرين الاول/ اكتوبر 1998"، اوراق تركية معاصرة، العدد 16، ربيع 2001.

13– ـــــــ، "دوافع التحالف التركي–الصهيوني"، دراسات سياسية (بيت الحكمة–بغداد) العدد 2، صيف 1999.

14– سيامند زيد عثمان، "ملاحظات تاريخية حول نشأة الحركة القومية الكوردية"، مجلة دراسات كوردية، العدد 1، باريس، كانون الثاني 1984.

15– سيار كوكب علي الجميل، "الجغرافيا التاريخية لجمهوريات آسيا الوسطى"، في: عوني عبد الرحمن السبعاوي وآخرون، جمهوريات آسيا الوسطى وقفقاسيا: الجذور التاريخية والعلاقات الإقليمية، مركز الدراسات التركية (الإقليمية حالياً)، جامعة الموصل، 1993.

PDF 4 KURD

16- طلال يونس الجليلي، "ناغورنو كاراباخ: التنافس والمتغيرات الدولية"، في: خليل علي مراد آخرون، جمهوريات اسيا الوسطى وقفقاسيا: الجذور التاريخية والعلاقات الإقليمية، مركز الدراسات التركية، جامعة الموصل، الموصل، 1993.

17- عثمان علي، "حزب العمال الكوردستاني ومستقبل المسالة الكوردية في تركية"، قراءات سياسية، السنة الثالثة، العدد (1)، شتاء 1993.

18- عزة جلال، "كوسوفا: جذور الصراع في البلقان"، ملف السياسة الدولية، العدد (141)، تشرين الاول 1999.

19- عمرو ثابت، الاحتواء المزدوج وما وراءه: تاملات في الفكر الاستراتيجي الامريكي، مركز الامارات للدراسات والبحوث الاستراتيجية، ابو ظبي، 2001.

20- عمرو عبدالكريم سعداوي، "النخبة السياسية الصربية: آخر نخب الحرب الباردة"، ملف السياسة الدولية، العدد (141)، تشرين الاول 1999.

21- فاروق ابو ظهر، تركيا: "هل تعود الجزمة الى الثكنة"، الوطن العربي، بيروت، العدد 188، السنة9، 25 أيلول 1980.

22- كرستيان مور، "الاكراد يبحثون عن استراتيجية جديدة، لوموند ديبلوماتيك، تشرين الاول 1988، في: ارشيف دار البعث (قسم التوثيق والمعلومات)، "القضية الكوردية"، الرمز (97/1/9).

23- كمال المنوفي، "التطورات الجديدة في السياسة الخارجية التركية"، السياسة الدولية (القاهرة)، (12)، العدد 44، نيسان 1976.

24- كمال بورقاي، "النظام القانوني التركي والأكراد"، دراسات كوردية، العدد (4)، السنة التاسعة، (باريس)، 1993.

25- محمد نورالدين، "المسالة الكوردية في تركيا: الامل والخيبات"، شؤون تركية، العدد (8)، 1993.

26- ميشال نوفل، "مدخل مفهومي للازمة التركية: البنية السياسية والحركة الإسلامية"، شؤون الأوسط، العدد (64)، آب، 1997.

27- ميشال يمين، "تقدم حلف شمال الأطلسي شرقاً استمرار لنهج الحرب الباردة"، شؤون الاوسط، العدد 68، بيروت، كانون الأول 1997–كانون الثاني 1998.

28- ناظم عبدالواحد الجاسور، "الأزمة البلقانية: من حرب البوسنة الى حرب كوسوفو: الإرادات المتصارعة للقوى المتحالفة وآفاق المستقبل"، مركز الدراسات الدولية، جامعة بغداد، 1999.

29- هنري باركي وغراهام فولر، "المسألة الكوردية في تركيا: انعطافات حاسمة وفرص ضائعة"، شؤون الأوسط، العدد 66، تشرين الأول/اكتوبر 1997.

30- فواز موفق ذنون، "قاعدة انجرليك الجوية"، بحث محفوظ في مركز الدراسات الاقليمية–جامعة الموصل، وحدة البحوث السياسية، ملفة رقم (4).

– ئینگلیزیەکان

1- Aylin Guney, "An Anatomy of the Transformation of the US–Turkish Alliance: From Cold War to War on Iraq", Journal of Turkish Studies, Vol. 6, No. 3, September 2005.

2- Cemil KoÇak and Gul InanÇ Barkay," A Chronology of Turkish- American Relations", Private View, Vol. 3, No. 7, Spring-1999.

3- Chris Kutschera, "Mad Dreams of Independence: The Kurds of Turkey and the PKK", Middle East Report, No. 189, July-August, 1994.

4- Desmond Fernandes, "Turkey's U.S.-backed War on Terror: A cause for concern?", Variant, No27, Winter 2008.

5- Devrimci Sol, "Who Are Guilty?", Devrimci Sol, January 1997.

6- Gidon Gottlieb, "Nation without States", Journal of Foreign Affairs, No. 73, May-June, 1994.

7- Graham Fuller, "The Fat of The Kurds", Foreign Affairs, Spring, 1993.

8- Hugh Pope, "Turkey and Kurds: American in Charge", Middle East International, No. 399, 3 May, 1991.

PDF 4 KURD

9- Janet Klein, "Kurdish Nationalists and No-nationalist Kurdists: Rethinking Minority Nationalism and the Dissolution of the Ottoman Empire, 1908–1909", Journal of Nations and Nationalism, No. 13 (1), 2007.

10- Jennifer Washburn, "Don't Sell Weapons to Turkey", Journal of Commerce, 2 February, 1997.

11- John Murray Brown, "Tansu Çiller and the Question of Turkish Identify", World Policy Journal. Volume: 11. Issue: 3. U.S, 1994.

12- Joost Jongerden, Jacob van Etten, Hugo de Vos, "Forest burning as a counter-insurgency strategy in Eastern Turkey", Paper presented at the Kurdish Studies Conference, organized by the Kurdish Institute of Paris and Salahaddin University, Arbil, Iraqi Kurdistan, 6 to 9 September, 2006.

13- Joshua Black, Greek Diplomacy and the Hunt for Abdullah Ocalan, WWS 547 – International Diplomacy.

14- Kemal Kirisci, "Turkey and The Kurdish Safe-Haven in Northern Iraq", Journal South Asian and Middle Eastern Studies, Vol. XIX, No. 3, Spring, 1996.

15- ——, "Turkey and United states: Ambivalent Alliance", Middle East Review of international Affairs, vd.2. No. 4, December, 1998.

16- Kevin McKiernan, "Turkey's War on Kurds, The Bulletin of the Atomic Scientists", March-April, 1999.

17- M. Kürşad Atalar, "Hizballah of Turkey: A Pseudo-Threat to the Secular Order?", Turkish Studies, Vol. 7, No. (2) , June 2006.

18- Martin Van Bruinessen, "Between Guerrilla War and Political Murder: The Worker's Party of Kurdistan", Middle East Report, No. 153, jul,-Aug., 1988.

19- Michael M. Gunter, "The Foreign Policy of Iraqi Kurds", Journal of South Asian Studies, Vol. XX, No. 3, Spring, 1997.

20- Morton Abramowitz, "Dateline Ankara: Turkey after Ozal", Foreign Policy, Issue: 91, Summer 1993.

21- Muhitin ATAMAN, "Leadership Change: Ozal Leadership and Restructuring Turkish foreign Policy", Alternatives Turkish Journal of international Relations, vol.1, No.1, Spring 2002.

22- Nicole Pope, "Turkey goes back into Northern Iraq", Middle East International, No. 551, 30 May, 1997.

23- Omer Goksel Isyar, "An Analysis of Turkish-American Relations from 1945 To 2004: Initiatives and Reactions in Turkish Foreign Policy", Turkish Journal of International Relations, Vol.4, No. 3, Fall, 2005.

24- Omer Karasapan, "Turkey and US Strategy in the Age of Glasnost", Middle East Report, No.160, September-October 1989.

25- Oprad Kesic, "American- Turkish Relations at a Crossroads", Mediterranean Quarterly, VOL. I., Winter, 1995.

26- Rachel Prager, Turkish-American Relations: Historical Context and Current Issues, Georgetown University, USA, 2003.

27- Soner Cagaptay, Turkey at Crossroads: Preserving Ankara's Western Orientation, Policy Focus (48), The Washington Institute for Near East Policy, Washington D.C., 2005.

28- T.C, Başbakanlık, Dış Basında (Başbakan Bülent Ecevit'in ABD Gezisi (15 Eylül – 4 Ekim 1999). Basin-Yayin ve Enformasyoun Genel Mudurlugu.

29- Tamar Gabelinck, "Turkey: Arms and Human Rights", Foreign policy in Focus, Vol.4, No. 16 May, 1999.

30- "THE TRUTH ABOUT THE PKK" TURKISH EMBASSY CONTACT: Namik TAN at (202) 659-8200, WASHINGTON, D.C. November 17, 1998.

PDF 4 KURD

31- Walter L .Jr Wright, "Truths about Turkey", Foreign Affairs, Vol. 26, No. 2, January 1948.

32- William Hale, "Turkey, The middle East and Gulf Crisis", International Affairs, Vol. 68, No.4, October, 1992.

33- 60 Minutes, "an American Dilemma", VOL. XXVIII, NO. 16, January 14, 1999.

–تۆڕی ئەنترنێت

1- "Abdullah Öcalan: We Are Fighting Turks Everywhere", Journal of Middle East Quarterly, June 1998. Via at: (http://www.meforum.org/article_print.php?id=399&v=1469122221).

2- "Kurdish Question in Turkey, The U.S-Turkish Military Relationship", Vi at: (www.mtholyoke.edu).

3- "The Seizure of Abdulla Ocalan: Whatever Happened to the Right of asylum?", via at: (www.wsws.org/articales/ 1999/feb1999/ocal-f18.html).

4- "Turkey and the Charge of Genocide - A Submission to the Independent Commission for International War Crimes Tribunal', Fashion Institute of Technology, New York, July 31, 1999. Via at: (http://www.kurdistanica.com/english/humright/articles/hum-article-01.html).

5- "U.S. Official Speaks on Turkey and the Kurdish Question", United States Information Service, 6 July, 1998. Via at: (http//:www.mtholyoke.edu/acad/intrel/kurdtur.htm).

6- "U.S.-Israeli-Turkish Alliance Grows", Meddle East Review, Washington, 16 February 1999. Via at: (www.middleeast.org/archives/1999_02_16.htm).

7- Desmond Fernandes, "TURKEY'S US-BACKED "WAR ON TERROR" PART 1, Monday, October 23, 2006. Via at:

(http://rastibini.blogspot.com/2006/10/turkeys-us-backed-war-on-terror-part-1.html).

8- Foundation for Middle East and Balkan Studies, SEPARATIST TERROR: MENACE OF THE POST COLD WAR PERIOD: A Case Study of the PKK in Turkey. Via at: (http://www.fas.org/irp/world/para/pkk.htm).

9- Jonathan Feiser, "Turkey and the United States: An Alliance not yet Beyond Repair", Eurasia Insight, November, 2003. Via at: (www.evrasianet.org).

10- Sami Kohen, "Kurdish Refugees Pose Political As Well as Humanitarian Problem", (Report from Turkey), May/June, 1991. Via at: (http://www.wrmea.com/backissues/0591/9105010.htm).

11- Strobe Talbott, "U.S-Turkish Relations in an Age of Interdependence", 2d Turgutozal Memorial Lecture, Washington Institute for Near East, 14, 1998; Policy, Washington, D.C, October, via at: (www.washingtoinstitute.org/media/talbott).

12- M. Schulter, (1999) 'Genocide against Kurds and Ocalan Trial', 30 May 1999 (http://www.kurdistan.org/Trial/schulter.html).

13- Ted Galen Carpenter, U.S. Policy toward Turkey: A Study in Double Standards, Washington, D.C., January 1999, via at: (http://www.hri.org/forum/intpol/carpenter.html)

14- William D. Hartung, "ARMS TRADE RESOURCE CENTER, REPORTS - Weapons at War: May 1995", World Policy Institute Issue Brief, U.S., 1995. Via at: (http://www.worldpolicy.org/projects/arms/news.html)

شەشەم: رۆژنامەكان

- عەرەبییەکان

1- الحياة (لندن)، 14 حزيران 1997.

2- الحياة (لندن)، 25 ايار 1997.

3- السفير (بيروت)، 1 ايار 1995.

4- السفير (بيروت)، 20 شباط 1999.

5- النهار (بيروت)، 12 آذار 1999.

- كوردیەکان

1- خەبات (اربيل)، 10 كانون الاول 1999.

2- خەبات (اربيل)، 15 ايلول 1993.

3- خەبات (اربيل)، 8 شباط 1993.

4- شمس الوطن (كوردستان العراق)، 23 كانون الاول 1995.

5- شمس الوطن (كوردستان العراق)، 3 شباط 1996.

6- وەلات (كوردستان العراق)، 15 كانون الثاني 1994.

7- وەلات (كوردستان العراق)، 28 أيار، 1993.

8- وەلات (كوردستان العراق)، 1 آذار 1994.

9- وەلات (كوردستان العراق)، 15 حزيران 1994 .

10- وەلات (كوردستان العراق)، 15 آب 1994.

11- وەلات (كوردستان العراق)، 18 حزيران 1993.

12- وەلات (كوردستان العراق)، 5 كانون الاول 1994.

13- وەلات (كوردستان العراق)، 26 كانون الاول 1994.

14- وەلات (كوردستان العراق)، 13 شباط 1995.

15- وەلات (كوردستان العراق)، 20 آذار 1995.

16- وەلات (كوردستان العراق)، 16 تموز 1993.

17- وەلات (كوردستان العراق)، 5 كانون الاول 1994.

18- وەلات (كوردستان العراق)، 9 كانون الثاني، 1995.

19- وەلات (كوردستان العراق)، 23 تشرين الاول 1995.

20- وەلات (كوردستان العراق)، 8 كانون الثاني، 1996.

- ئەمریکیەکان

1- Independent, 13 November 1993.

2- New York Times, 18 February, 1999.

3- New York Times, 20 February, 1999.

4- New York Times, 20 February, 1999.

5- New York Times, 6 September 1996.

6- News day, 2 October 1996.

7- San Francisco Chronicle, 11 February, 1996.

8- St. Louis post-Dispatch, 7 September, 1995.

9- St. Louis Post-Dispatch, 7 September, 1995;

10- The Washington Post, 1 January, 1997

11- The Washington Post, 10 October, 1996.

12- The Washington Post, 21 February, 1999.

13- The Washington Post, 28 March, 1995.

14- The Washington Post, 29 October, 1996.

15- The Washington Post, 31 December, 1998.

PDF 4 KURD

– تورکییەکان

1- Cumhuryet, 16 Kasim, 1999.
2- Hürriyet, 14, Kasim, 1998.
3- Hürriyet, 22 kasim, 1998.
4- Hürriyet, 23-12-1995.
5- Hürriyet, 29-6-1990.
6- Milliyet, 17 kasim, 1999.
7- Milliyet, 20 Subat, 1999.
8- Millyet, 16 Kasim, 1999.
9- Radikal, 16 Kasim, 1999.
10- Sabah, 17 Kasim, 1999.
11- Turkish Times, October 25, 1989.
12- Turkish Daily News, Ankara, 1992.
13- Turkish Daily News, 4 august 1994.
14- Turkish Daily news, 27 December, 1994.
15- Turkish Daily News, 3 Jun, 1998.
16- Turkish Daily News, 27 February, 1999.

حەوتەم: فەرهەنگەکان

1. عبدالوهاب الكيالي وكامل الزهيري، الموسوعة السياسية، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، 1974.
2. ويكيبيديا، الموسوعة الحرة، متاحة على الموقع الالكتروني التالي: http://ar.wikipedia.org/wiki/ .

Abstract

The Kurdish question has attracted the attention of foreign and Turkish research and academic centres in the last two decades. However, the studies conducted by these centres have only devoted scant attention to the impact of The Kurdish question on Turkey's external relations, in general, and American-Turkish relations, in particular. To the researcher's best knowledge, no Turkish studies or papers have dealt with this topic. Therefore, the present study is an attempt to fill in the serious gap in this field.

This thesis analyzes the general framework of American-Turkish relations in the last decade of the 20th century with special reference to the impact of the Kurdish question on these relations. This period witnessed significant developments in Turkey and the Middle East in 1991. The capture of Abdula Ocalan, PKK leader, in 1999 as a result of American-Turkish-Israeli intelligence collaboration marks the culmination of strategic partnership between the two countries.

The thesis is divided into four chapters. Chapter one deals with the American-Turkish relations from World War II to 1999. This historical background is significant for it sheds light on the dimensions of these relations which are based on mutual interests and security needs. The first section traces the treaties signed between the two countries and American economic and military aid for Turkey. It also reviews the obstacles that encountered their relations, especially the Cyprus crisis in 1974 and the weapons embargo imposed on Turkey in 1975. Then the section follows the enhancement of these relations following the serious developments in the region in the 1970s. The second section focuses on the fact that the collapse of the Soviet Union and the end of the Cold War did not diminish the strategic function of Turkey and the important role it played in protecting and serving American strategic interests. It also reviews President Clinton's agenda when he visited Turkey in November 1999 when he referred to Turkey as "a strategic partner."

PDF 4 KURD

Chapter Two, entitled "The Developments of The Kurdish Question in Turkey", is devoted to different aspects of the Kurdish question since its emergence at the time of dismemberment of the Ottoman Empire till the capture of Ocalan in February 1999. After World War I the Kurdish question was internationally recognized as it was put on the agenda of Paris Peace Conference (1919-1920). In addition, the Treaty of Sèvres (August 1920) provided for the creation of a Kurdish state. The Chapter also discusses the participation of many Kurds in the Turkish War of Independence led by Kemal Atatürk who did not keep his promises for the Kurds and adopted a policy that neglected their national and cultural rights. This policy evolved into an ideology that was enshrined in the following Turkish constitutions and laws.

Chapter Four, entitled "The American Support for Turkey against PKK", is divided into four sections. It reveals that a number of political, security and ideological considerations have made the U.S.A. back Turkey's internal policies towards the Kurds including suppressing them and violating their civil rights under the pretext of fighting the PKK. The chapter presents figures and events that highlight the American military, economic, political, and intelligence support for Turkey. Although this support is unknown to the public opinion, it has been vital for Turkey in its struggle against the PKK.

The last chapter is devoted to the topic of "American Criticism of Turkey's Policy Towards the Kurdish Question". It reviews the serious consequences of the war between Turkey and the PKK on Kurdish civilians. It also analyses the development of the American position, namely the executive authority, represented by the American administration, the legislative authority, represented by the Congress, American media and press, and human rights organizations, on the suffering of Kurdish civilians as a result of Turkey's oppressive policy.

In writing the thesis, the researcher has largely relied on English and Turkish sources including books, articles and academic papers as Arab universities and research centers have only paid scant attention to this topic.